

[illegible]

HISTORISK ARCHIV.

Et Maanedsskrift

for populaire Skildringer af

historiske Personer og Begivenheder.

Udgivet af

Joh. Petersen, og **F. C. Granzow,**
Pastor, Cand. juris.

1873. Andet Bind.

Kjøbenhavn.

Fr. Wøldikes Forlag.

1873.

Bianco Lunos Bogtrykkeri.

INDHOLD.

Eulogius Schneider

et Blad af Strassburgs Historie.

Det var en naturlig Tingenes Udvikling, der medførte, at Ludvig XVI's Trone styrtede sammen under Stormene i Slutningen af det forrige Aarhundrede. Faa Kongedømmer vare i saa høj Grad som det franske udgaaede af Nationens Midte, befæstede under dens Kampe for Enhed og Selvstændighed og udviklede i en saa bestemt national Retning; men intet andet havde dog i Aarhundredernes Løb vidst at isolere sig saa fuldstændig fra Nationen, maaske med Undtagelse af de højtelskede Fætre, Bourbonerne i Spanien og Neapel. Den franske Monark var bleven en Slags Fetisch, omgiven af Hoffets og Etikettens høje Mur, kun tilgængelig for faa Udvalgte, som da atter indtoge en afsondret Stilling fra de øvrige Undersaatter. Intet Under da, at den vaagnende Folkebevidsthed snart erkjendte Monarkiet som noget udenfor sig staaende og derfor kastede det fra sig som en unyttig og kostbar Byrde. Men allerede længe før hin Avgustmorgen, da Ludvig XIV's svage Ætling paa en saa ussel Maade overlod sin Trone, sit Slot og sine faa trofaste, altopofrende Tjenere til en Pøbelhob, længe forinden havde det franske Samfund opgivet den absolute Avtoritetstillid, der havde samlet Folket til en saa tæt sluttet Masse om Ludvigerne. Man adlød ikke længer, men gjorde i Grunden kun, hvad man selv lystede, eller højst, hvad ens Venner og Parti ansaa for

overensstemmende med den Filosofi, man tilfældigvis bekjendte sig til.

Og dog er der intet, Franskmændene saa meget have havt og endnu have Behov som et Midtpunkt, hvortil de kunne se hen, en Myndighed, hvad enten det er en Krone, en sejrrig Kaarde eller endog Guillotinens Kniv, som de kunne adlyde, og som kan lede Nationens uendelig store Kræfter og glimrende Egenskaber. Nødvendigheden heraf er noget, enhver ærlig og fornuftig Franskmand, Republikaner eller Monarkist, hidtil har indset; man har kun været saa saare uenig om, hvori denne Myndighed skulde bestaa.

En uundgaaelig Følge af denne Grundmangel i Statssystemet efter Tronens Fald var derfor den forfærdelige Forvirring, denne Famlen i Blinde, som betegner den nærmest følgende Tid, Rædselsperioden, denne gyselige, skaanselsløse, blodige Kamp for at tilvejebringe og befæste en kraftig Regering med Evne til at sætte sin Vilje igjennem. Denne Kamp, som afbrødes ved Robespierres Fald den 9de Thermidor Aar II, for atter at indhylle alt i kaotisk Mørke, endte først ved Statscoupet den 18de Brumaire Aar VIII, da Bonaparte, Republikens første Soldat, som han udtrykte sig, samlede Frankrigs Krone op, der laa henslængt paa Jorden. Nu havde Landet endelig en fast Regering, og man lystrede Artillerilieutenanten ligesaa godt som Ludvig XIV, Kongen af Guds Naade.

I Mellemtiden var altsaa Forvirringen utrolig, retskafne Folk vidste ej, hvor de skulde vende sig hen, og Voldsmændene, der væltede frem som Paddehatte efter en Sommerregn, glædede sig over Ustraffetheden og mættede sig i Udskejelser. I Slutningen af 1792 og i 1793, inden Konventet ret fik Magten i sin stærke Haand, saa man derfor besynderlige Ting; Landet faldt saa at sige hen i mindre Dele, og mange af disse isolerede sig næsten til selvstændige Smaasamfund, som kun beskæftigede sig med sine egne snevre Forhold, medens de priste deres gode Skæbne, naar de kunde faa

Lov til at lade være at tænke paa Fædrelandet, der dog var stædt saa haardt i Nød. Den lokale Indflydelse voxede paa Statens Bekostning, hist og her opkastede en eller anden forud mægtig Mand sig fuldkommen til Herre over Befolkningen, gjorde sig til Politimester, til Dommer uden Appel og udskrev til sin egen Fordel alle de Ydelser, man tidligere skyldte Staten og dens Overhoved.

I Reglen var det dog de folkelige Selskaber, Jakobinerne, som under en heftig Strid med den faldne Regerings Tilhængere, det konstitutionelle Parti eller Fayettisterne, bemægtigede sig Herredømmet. Om dette nu end var højst trykkende og i mange Henseender aldeles umoralsk, var der herved dog den Fordel, at der fremgik en Følelse af Sammenhold og Enhed; thi Jakobinernes Kompas pegede altid hen paa Moderselskabet i Paris. Derfor støttede Nationalkonventets Repræsentanter sig næsten alle til Jakobinerne, naar de bleve sendte ud over Landet for at samle det til én fælles Anstrængelse mod Republikens Fjender. Mange Steder vege ogsaa Folkeselskaberne og de af dem indsatte Myndigheder roligt Højsædet for Repræsentanterne og understøttede dem med sand Fædrelandskjærlighed i deres store Hverv; men ogsaa mellem disse, Revolutionens ægte Sønner, kunde der optræde saa grundfæstede provinsielle Fordomme, saa fuldkommen partikularistiske Ideer, at de fremkaldte de voldsomste Sammenstød.

Som et af Ofrene i disse Kampe faldt Eulogius Schneider, efter at han i en kort Tid havde været i Besiddelse af den mest uindskrænkede Magt, der forvirrede hans forfængelige Hjerne i den Grad, at han vovede at gjøre et Forsøg paa at trodse et af Konventets stærkeste Sendebud. Han faldt og tog Samtidens næsten udelte Forbandelser med sig i Graven, hans Navn blev overleveret til Efterverdenen som et af de skjændigste, disse Tider havde frembragt. For den, som nu til Dags uhildet vil dømme derom, stiller Sagen sig ej saa ganske let; i Literaturen findes kun enkelte biografiske

i Klostret under klassiske Studier og Taleøvelser, og han maa formodentlig have opført sig exemplarisk, thi da Kejser Josef II's Reformplaner vakte stærk Bevægelse i den sydtyske Befolkning, og Jesuiterne mente at maatte anvende aandelige Vækkelses Midler mod disse Kjætterier, blev Schneider i 1784 udvalgt til at prædike det rettroende Korstog.

Klostertugtens Jernhaand gav nu Slip paa ham, Fristelsernes Tid begyndte, hans Tro skulde i det praktiske Livs Ildsvøbe, og denne faldt overvættes slet ud; han skuffede alle de store Forventninger, man havde sat til ham og begik Udskejelser, som kun en frafalden Munk kunde drives til; karakteristisk nok traadte just alt det, han ved sine gejstlige Løfter havde afsvoret, stærkest frem paa hans fortvivlede Løbebane; han havde svoret at leve fattig, nøjsom og kysk, og netop Pengebegjærlighed, Vellevnet og Sandselighed bleve hans mest iøjnefaldende Særegenheder, da han gav alle sine Lidenskaber frit Spillerum.

Augsburg blev anvist ham til Virkekreds; han begyndte ogsaa at prædike, som det synes i den rette Aand; men allerede i 1785 forfærdede han sine Foresatte ved pludselig at gaa over i den modsatte Lejr, idet han i Byens Domkirke holdt en Prædiken, som i de stærkeste Udtryk gav den nyere Tid Medhold og anbefalede den religiøse Tolerance. Dette gjorde naturligvis en uhyre Opsigt, Schneiders Navn kom paa alles Læber, han udgav snart sin «Toleranzpredigt» og gjorde derved sit gamle Partis Forbitrelse endnu større. Det blev ham strængt forbudt at prædike her mere, og han skulde have lidt en disciplinær Straf, hvis ikke Bestyreren af Augsburgs Bispedømme, Baron Welter, havde holdt sin Haand over ham og friet ham herfra, medens han dog overholdt Forbudet mod at prædike. Schneiders Hu stod imidlertid heller ikke til at holde gejstlige Taler, han trak sig tilbage til Privatlivet og nød rolig i Augsburg sin Popularitet.

Adskillige af de Forfattere, som have berørt Schneiders Historie, antyde, at han muligvis har staaet i Forbindelse

med Illuminaterne. Paa Grund af manglende Bevis lade de det dog alle henstaa som uafgjort. Jeg tror dog, at dette maa anses for højst sandsynligt saavel formedelst hans senere Optræden som af andre Aarsager. Illuminaterne vare en hemmelig Sekt, stiftet den 1ste Maj 1776 af Adam Weishaupt, Professor i Lovkyndighed ved Universitetet i Ingolstadt. Ligesom Schneider var han opdraget af Jesuiterne, og da han blev greben af en levende Begejstring for Menneskeslægtens Emancipation, for Frihed og Lighed, besluttede han at danne et Brodersamfund, der skulde kæmpe for de nye Ideer med samme altopofrende Iver og Troskab som den, Jesuiterne udfoldede i Kamp for Pavedømmet. Rimeligvis har ogsaa personlig Ærgjerrighed og Forfængelighed spillet en væsentlig Rolle i Weishaupts Motiver, da han grundlagde Selskabet, som kom til at bestaa af flere strængt sondrede Klasser, hver med sit Navn, særegne Formaal og Hemmeligheder. Meget af dette var selvfølgelig rene Narrestreger, beregnede paa at fange Tosserne. Ved mystiske Prøver og under Aflæggelsen af rædselsfulde Eder optoges man i Selskabet og avancerede i Afdelingerne, ved hvis Toppunkt Weishaupt stod med Ordensnavnet Spartacus. Kun de allerfornemste kjendte ham som den ledende Aand; han raadede over store Pengemidler og udfoldede en uhyre Virksomhed for at erhverve Proselyter, hvilket ej var saa vanskeligt i disse Tider, da saa mange aandelige Baand løstes, og der gjennem alt gik en Higen mod et taaget, ubestemt Maal; en Mængde højtstaaende Folk i Tyskland og Frankrig, Rusland, Sverige og Holsten traadte ind i Illuminaternes mystiske Rækker og forsvandt her under et eller andet Navn, laant fra Oldtidens Annaler.

Netop i 1784 og 85 var dette Samfund i sin højeste Flor; den moderne Spartacus omgikkes med den storartede Plan at samle alle Frimurere under sine Faner; han traadte i Forbindelse med Hannoveraneren Friherre Knigge, der som Illuminat blev kaldt Philon, og nu begyndte Sammensmeltningen af de to Samfund. Imidlertid foregik dette ikke

ganske efter Weishaupts Ønsker; Knigges Ærgjerrighed var ham for stor, og der opstod alvorlige Uenigheder, hvorved Selskabets Bestaaen truedes.

Som Munk skulde Schneider jo staa fjernt fra slige Selskaber; thi Katholicismen hader dem af al Magt og har den ene Gang efter den anden forsøgt at knuse dem med sine Banstraaler. Weishaupts Udsendinge synes dog med Kjenderblik at have opdaget, hvad der laa i ham; han skal, efter et Rygte, i 1785 have gjennemgaaet alle Frimureriets Grader og være bleven indviet i Illuminaternes Mysterier. Han siges endog at være traadt i direkte Forbindelse med Spartacus, Cato o. s. v., disse Ordenens mystiske Mestre eller Areopagiter. Vil man søge efter Beviser herfor hos Abbé Barruël, som har skrevet dette Selskabs Historie, kommer man til kort; Schneiders Navn nævnes ikke i hans Lister, og man kan dog stole paa, at han ikke med Vilje har glemt en Mand, som var egnet til at kaste et slet Lys over det Barruël saa inderlig forhadte Broderskab. Og dog findes Schneider muligvis i hans Bog; skulde det nemlig ej kunne tænkes, at Abbéen ved at angive Diétrich, Revolutionens store Bøddel i Elsass, som en af Weishaupts ivrige Tilhængere tager fejl af de to Modstandere? Som vi i det følgende ville se, var Diétrich alt andet end Bøddel; han var tvært imod Revolutionens Offer. Forklaringen heraf maatte da søges i, at Barruël, der var Emigrant, skrev hin Bog om Illuminater, Frimurere og Jakobinere (1797) fjernt fra Frankrig, uden Kjendskab til Personer og Forhold, under Indtryk af et glødende Had, og dette gjør blind ligesaa godt som Kjærlighed.

Mistanken om en paa denne Maade begaaet Fejltagelse bestyrkes ej lidet ved den Omstændighed, at Schneider sidst i 1786 pludselig forlod Augsburg. Samtidig begyndte nemlig Forfølgelsen mod Weishaupts hemmelighedsfulde Samfund, hvis Magt og Betydning i høj Grad blev overdreven af den offentlige Mening og ængstede den bayerske Regering en Del. Kurfyrsten fik i Oktober d. A. fat paa Selskabets Kor-

respondancer og Papirer, flere af de vigtigste Illuminater fængsledes, medens de andre, som vare indenfor Kurfyrstens Omraade, flygtede til alle Sider. Der blev sat en Pris paa Weishaupts Hoved, som han imidlertid bragte i Sikkerhed hos en af sine høјbaarne Disciple, Timoleon, ogsaa kaldet Ludvig Ernst af Sachsen-Gotha.

Det ligger saare nær at antage, at Kurfyrstens Indflydelse har fremkaldt lignende Forfølgelser mod Illuminaterne i det klerikale Augsburg; som sagt, Schneider flygtede herfra og tyede til Würtemberg, hvor den liberale Hertug Karl snart gjorde ham til Professor ved Universitetet i Stuttgart og noget senere til Hofprædikant. Her levede han i 3 Aar under klassiske og theologiske Studier, hvis Frugter vare forskjellige theologiske Skrifter, blandt andre «den hellige Chrysostomus's Homilier over Matthæus's og Johannes's Evangelier«. Hans Meninger bleve dog efter Haanden mer og mer stridende mod den strænge Katholicisme, en Blanding af Skriftlærdom og moderne Filosofi; midt imellem Bibelsprog tales om Menneskerettigheder, Sønderbryden af Overtroens og Dumhedens Scepter o. s. v., netop de samme Stikord, som spillede saa stor en Rolle i den franske Opposition. I det hele holdt han paa en mærkelig Maade Skridt med Udviklingen paa den anden Side af Rhinen.

Retfærdighed byder her at meddele, at Schneider, som i disse Aar havde rigelige Indtægter, anvendte en stor Del af dem til at opdrage sine yngre Søskende; paa den anden Side ymtes der ogsaa om, at han af og til i mindre godt Selskab søgte at adsprede sig efter sine Studier.

Der fandtes dog endnu i Tyskland en stormægtig Prælat, Kurfyrsten af Köln, der var saa liberal og original, at han vovede at binde an med Schneider, uagtet denne allerede havde Ry for at være en slet Katholik og en frafalden Præst. I 1789 kaldte han Schneider til Universitetet i Bonn som Professor i Græsk; men i denne Stilling holdt han sig ikke ret længe, thi efter et Strejftog ud paa Æsthetikens Ene-

mærker ved Udgivelsen af «die ersten Grundsätze der schönen Künste» vakte han paa ny stor Forargelse ved sin «kathehetischer Unterricht». Heri havde han saa ganske brudt med alle katholske Trossætninger, at Gejtligheden med Bestemthed fordrede hans Fjernelse fra Universitetet, hvilket Kurfyrsten efter lang Betænkning og Tilbøjelighed til Overbærenhed indrømmede.

Nu stod Schneider atter ledig, og det var saa rimeligt, at han kastede sit Blik over paa den anden Side af Rhinen, hvor det nye Frankrig lige som han var i uforsonlig Krig med det romerske Hierarki. Den konstituerende Forsamling var i Grunden optraadt med en mærkværdig Forsigtighed lige over for Gejstligheden, denne «irritabile vatum genus» (Spaamændenes eller Digternes let opæggelige Slægt). Medens alle andre Forrettigheder traadtes i Støvet, vovede man kun smaa og forsigtige Skridt mod Kirken, hvis Hoveder, Biskopperne, til Gjengjæld med rasende Heftighed modsatte sig ethvert Forsøg paa Omordning. Da de gamle Provinsers Ophævelse saaledes nødvendiggjorde territoriale Forandringer i de gejstlige Omraader, blev dette udraabt som et Angreb paa Troen; Gejstligheden indhyllede sig i Sørgedragt, strøede Aske paa sit Hoved og satte alle svage Gemytter i den utroligste Bevægelse ved sine Prædikener. Den nye Stat, som af alle fordrede en saa absolut Lydighed mod Loven, kunde ikke godt finde sig i, at en Mængde indflydelsesrige Stillinger vare i Hænderne paa saa forbitrede Fjender, som havde deres Tyngdepunkt udenfor Landet, i Rom; i Oktober 1790 forlangte derfor Forsamlingen, at alle Gejstlige skulde aflægge Ed paa Forfatningen, hvis de vilde blive i deres Kald.

Adskillelsen blev nu fuldstændig; den uhyre Majoritet af værdige Gejstlige nægtede at aflægge Eden; deres Lydighed mod Paven var en Trossag, og de foretrak Martyriet for at gjøre et Frafald. De Præster, som svore, vare unægtelig for største Delen Folk, der fortrøde deres gejstlige Løfter eller vare kjede af en tvungen, underordnet Stilling og øn-

skede Forfremmelse paa Troens Bekostning; enkelte, navnlig blandt de højere Gejstlige, aflagde Eden ligefrem af Frygt for deres Liv; men der fandtes ogsaa Herrens Tjenere med en ren Tro, som valgte Staten og Fædrelandet fremfor Paven, Folk, som besjælede af en sand Kjærlighed til deres lidende Medskabninger, mente at se en ny Aand indblæst i den gamle katholske Tro ved Frigjørelsen af den store, trælbundne Menneskehed.

Følgen af Edsnægtelsen var en uhyre Mangel paa Præster til at besætte de ledige Embeder med; her var noget at gjøre for Schneider; han betænkte sig ej heller længe og drog til Strassburg, hvor han ankom den 12te Juni 1791. Her i det gamle Elsass vare Forholdene ganske særegne; en velhavende og flittig Befolkning holdt med kjærlig Haardnakkethed fast ved sine Fædres Skikke og Sæder; en Toldgrænse skilte dem fra Frankrig, mange Strassburgske Kjøbmænd havde Filialhuse i Tyskland, saa at de kun havde særdeles lidet Samkvem med Franskmændene. Kort sagt, de materielle Interesser dreve Elsasserne østpaa; men de aandelige Interesser vare aldeles franske, det franske Sprog udbredte sig stærkt i Byerne, og enkelte franske Kolonier, saasom i Bischweiler, hvor der fra Ludvig XIV's Tid havde boet Protestanter fra Cevennerne, havde en stærk Indflydelse paa Naboerne. Sproget havde den Gang saa uendelig lidet at sige; Nationalitetsprincipet er jo af yngre Dato, og Befolkningen paa den franske Rhinbred havde ved Revolutionens Begyndelse i enhver Henseende sit aandelige Midtpunkt i Paris; alle Tanker og Samtaler, i det mindste hos den Del af Beboerne, som havde højere Interesser, drejede sig om de store Begivenheder i Hovedstaden; man følte sig stolt af at høre til det frie Frankrig. Intet Steds var Ophævelsen af de gamle provinsielle Rettigheder og Særegenheder gaaet roligere af end i Departementerne Haut- og Bas-Rhin; men at der dog hist og her ulmede lidt Misfornøjelse med disse pludselige Forandringer, er ikke til at undres over.

II.

Her indfandt Schneider sig altsaa, efter hans Fjenders Sigende fattig, ynkelig, ja klædt i Pjalter, medens han selv paastod at have ført en lille Formue med sig til sit nye Fædreland. Hvad der er sandt, er vanskeligt at sige, det rette ligger vel i Midten; hans Trang var i hvert Tilfælde snart forbi, han aflagde den forlangte Ed til Staten og blev 14 Dage efter sin Ankomst valgt til Vikarius hos den konstitutionelle Biskop i Strassburg, Brändel. I denne Stilling blev han Kollega af Simond, der senere fik en ligesaa sørgelig, om end mindre velfortjent Skæbne som Schneider. Schneider blev tillige ansat som Dekanus ved det theologiske Fakultet, men her indskrænkede hans Virksomhed sig til at anmelde nogle Forelæsninger over Kirkens Forhold til den nye Konstitution, som han dog aldrig holdt.

Saa meget desto ivrigere var han i den anden Side af sit Kald; med Ord og Skrifter kæmpede hun for den Sag, han havde svoret til. Han tiltrak sig strax en vis Opmærksomhed ved den Prædiken, han holdt i Domkirken, da han aflagde Borgereden; kort efter udkom den i Trykken under Titel:

Die Uebereinstimmung des Evangeliums mit
der neuen Staatsverfassung Frankreichs.
Rede von Eulogius Schneider,
bischöfflichen Vikar.
Gehalten
am zehnten Heumonates des zweiten Jahres
der Freiheit.

Indholdet gik ud paa, at Jesus havde villet, at alle skulde være lige og fri; men Fyrsternes Magt og Præsternes List havde i Forening vidst at forhindre det; ligesom Kristi Disciple kæmpede for hans Evangelium, vilde han (Schneider) nu kæmpe for Friheden. «Ere vi ej Borgere i Evropas første Stat? Ere vi ej frie Mænd? Ere vi ej Franskmænd? Skulle vi skjælve for Despoternes Hære? Skulle vi frygte for at dø

for Fædrelandet? Nej, Frihed eller Død er vort Løsen! Med dette Sindelag sværger jeg at ville være tro mod Nationen og Loven». Den besynderlige Blanding af Religion og politisk Fanatisme, som udmærkede Schneiders Stil i hans Hjemstavn, var, som man ser, ikke bleven mindre ved at være bleven omplantet til Frihedens hellige Jordbund.

Brudet mellem Staten og den romerske Kirke blev imidlertid hurtig større og større; man tillod endog Præsterne at gifte sig, den største Vederstyggelighed en ægte Katholik kan tænke sig. Strax udtalte Schneider sit Bifald med denne Forholdsregel i en Tale, som han udgav paa Fransk: «discours sur le mariage des prêtres». Men det vilde dog ej ret gaa; hans daarlige Fransk lagde ham store Hindringer i Vejen som Prædikant, og hans politiske Indflydelse voxede ikke saa hurtig, som han kunde ønske sig. Byen var delt i to Partier, Jakobinerne og det royalistisk-konstitutionelle Parti, ledet af Baron Diétrich, Byens Maire, en ivrig Tilhænger af Lafayette. Diétrich havde sin Støtte i Stadens Sektioner, hvis Centralkomité bifaldt alle hans Foretagender, saa at han for Tiden var enemægtig i ethvert Anliggende. Jakobinerne eller, som de dengang kaldtes, «les amis de la constitution» havde den 13de Januar 1790 stiftet en Filial af Klubben i rue St. Honoré og talte i deres Midte foruden virkelige Venner af Frihed og Fremskridt alle Stadens urolige Hoveder, tyske og franske imellem hverandre. Det var en Selvfølge, at Schneider traadte ind i dette Samfund i Sommeren 1791, og han kom herved i Berøring med Folk, der senere spillede en væsentlig Rolle i hans Liv. Først møde vi her Pierre François Monet, en 24-aarig Mand fra Savoyen, kraftig, raa, hensynsløs, i Besiddelse af en vild, revolutionær Energi. Hans Ungdom var ham til væsentlig Hinder for at naa den Magt, han stræbte efter; men han vidste at sætte sig ud derover og tvinge andre til det samme. Han er for Resten en af de Figurer i dette Drama,

angaaende hvilken de forskjellige Forfattere tale med mest iøjnefaldende Uklarhed. Endog Louis Blanc tager fejl af ham; men det er heller ikke saa let at undgaa. Der findes nemlig 2 Mænd af samme Navn og mærkelig nok med samme Fornavne, begge jævnaldrende; men den ene, en forhenværende Præst, var Schneiders Tilhænger, medens den anden var hans svorne Fjende; den ene blev henrettet i Paris, medens den anden sad i sin Magts Fylde i Strassburg. Kun naar man fastholder dette, kan man slippe for at blande Billederne af disse Mænd sammen. Der er overhovedet et ganske mærkeligt Sammentræf af Navne i disse faa Blade af Historien; der optræder blandt andet ikke mindre end 4, ja maaske 5 Personer ved Navn Schneider, hvoraf den ene var i en lignende Stilling som vor Schneider, da han var Dommer ved Departementet Haut-Rhins extraordinaire Militairkommission.

Ved Siden af Monet ses en ægte Eventyrer Laveaux, en Franskmand af Fødsel, som havde tumlet sig meget i Verden; sidst havde han været fransk Sproglærer i Berlin og ansaas temmelig almindelig for at være i Kongen af Preussens og Hertugen af Würtembergs Sold. Ligesom Schneider var Laveaux i 1791 kommen til Strassburg og udmærkede sig snart ved en hensynsløs Opposition mod Diétrich. I anden Række optraadte hos Jakobinerne en fattig Skomager, Jung, en Mand af ualmindelige Evner, ærlig, modig og heftig; han havde lært sig selv Latin og Græsk, var en ivrig Digter, besang alle Tidens Begivenheder i begejstrede tyske Vers, som han oplæste i Klubben, og repræsenterede her i Tidernes Løb de provinsielle tyske Fordomme. En Forgylder ved Navn Clavel, en Skolelærer Massé, som snart blev Adjudant hos Fæstningens Kommandant, Wolff, Voigt, om hvem Jung senere sagde, «at han var en Kloak for alle Laster», og flere andre vare stadige Gjæster ved Selskabets Møder og støttede ethvert nok saa yderliggaaende Forslag.

Det er værd at lægge Mærke til, at Jakobinernes Forhandlinger førtes paa Tysk, og at de i de første 2 Aar ligesom deres Brødre i Paris vare afgjort royalistisksindede; de vilde nok beholde Kongen, men hvor meget de end kaldte sig Konstitutionens Venner, vilde de dog af med den gamle Forfatning for at faa en ny, der kunde gjøre dem selv til Herrer. Først i Løbet af 1792 fik de andre Tanker om Kongen, som kom til Orde i Bladet Argus. Schneider begyndte dette den 3dje Juli 1792 og udgav det lige til sit Fald, uden at det dog fik nogen rigtig Udbredelse, da det aldrig naaede højere end til 150 Abonnenter. Han forlangte heri rentud Kongens Afsættelse, og da dette var opnaaet, helligede han sig med en Regnegats fulde Raseri navnlig til Forfølgelsen af de ulykkelige, edsnægtende Præster. Desuden udgav han ved enhver Lejlighed Flyveskrifter for at bearbejde Stemningen, og som en Ytring, der er betegnende for hans Sindstilstand i disse Tider, kan man anføre hans Udraab: «Børnene skulle for Fremtiden bruge Dødningeben og brudte Sceptre til Rangler».

Jakobinerne havde i November 1791 sat igjennem, at han kom ind i Municipalraadet; men han og hans Venner formaaede endnu saa lidt, at Diétrich i Sommeren 1792 fik vedtaget en Adresse fra alle Byens Avtoriteter til den lovgivende Forsamling, hvori denne opfordredes til strængt at straffe Ophavsmændene til Attentatet den 20de Juni 1792 mod Kongens og Statens Værdighed. Dette Aktstykke, som talte i hele Byens Navn, blev undertegnet og afsendt den 8de Avgust; 2 Dage efter faldt Kongedømmet og dermed det konstitutionelle Partis Magt. Den ulykkelige Adresse, der blev forelagt Forsamlingen den 15de Avgust, vakte en uhyre Forbitrelse hos det sejrende Parti, som strax udvalgte Kommissairer til at udføre sin Vilje i Strassburg og beordrede Diétrich til at møde for Skranken; men da han vidste, hvad dette kunde medføre, flygtede han til Basel. Herfra tilstillede han Forsamlingen en Skrivelse, hvori han forklarede, at han

kun var flygtet for at undgaa personlig Overlast; Forsamlingens eneste Svar bestod imidlertid i ufortøvet at sætte ham paa Emigrantlisten, den største Uret, der kunde tænkes mod en saa oprigtig Patriot. For ej at lade denne Plet sidde paa sig indstillede han sig frivillig som Fange i Abbediet i November 1792; hans yderligere Skæbne hører egentlig ikke herhen, men hans Navn dukker saa hyppig frem i de strassburgske Jakobineres Forhandlinger, at det har en vis Interesse at følge ham. I Forening med en af de største Uslinger, Revolutionen havde i sin Tjeneste, Charles Hesse, forhen Prins af Hessen - Rheinfels - Rottenburg, nu kommanderende General i Besançon, Diétrichs personlige Uven, dreve Jakobinerne paa hans Domfældelse; endelig lykkedes det at faa ham stillet for Domstolen i Strassburg, men da Diétrich protesterede mod dennes Upartiskhed, førtes han for Retten i Besançon. Udfaldet blev imidlertid en fuldstændig Frifindelse, men da han alligevel blev holdt i Fængsel imod al Ret, naaede Fouquier Tinville at faa ham dømt til Døden som Emigrant den 8de Nivôse Aar II, (den 28de December 1793).

Umiddelbart efter Diétrichs Flugt ankom Forsamlingens Kommissairer til Strassburg. De medbragte et Dekret fra det provisoriske exekutive Raad, undertegnet af Indenrigsministeren Roland, som afsatte alle Byens og Departementets Avtoriteter paa Grund af Delagtighed i den royalistiske Adresse. Under Kommissairernes Auspicier udvalgtes nye Kræfter med det udtrykkelige Paalæg at indgive en Adresse til Regeringen, hvori Resultaterne af den 10de Avgust bifaldtes. Af de nye Valg ser man i Grunden bedst, hvor lidt Kjendskab Regeringens Udsendinge havde til Forholdene. Maire blev Türkheim, for Tiden Hovedet for det partikularistisk-elsassiske Parti, og i mindre vigtige Poster saa man Diétrichs Tilhængere, blandede med ivrige Jakobinere. Den befalede Adresse blev vedtagen og var i flere Dage fremlagt til Underskrift i Byens Sektioner, hvorefter den, forseglet

med Municipalitetets Segl, overgaves til en vis Rivage, der just skulde til Paris og tilbød at besørge den for halv Pris til dens Bestemmelsessted. Men denne Rivage var en glubende Jakobiner, en Ven af Schneider, og, hvad enten det nu var en forud aftalt Plan eller Følgen af senere Overvejelse, afleverede han aldrig Adressen til rette Vedkommende i Paris. Herved fik Byen atter Udseende af Ulydighed, hvad Lederne af dens Folkeparti netop ønskede, og medens Laveaux i sit Blad, Courrier de Strassburg, agiterede voldsomt mod de Moderate, lykkedes det Jakobinerne at drive Monets Valg igjennem til Generalprokurør i Departementet Bas-Rhin. Schneider nøjedes denne Gang med at blive Maire i Hagenau (1ste Oktober 1792); sin præstelige Stilling opgav han naturligvis, usikkert paa hvilket Tidspunkt; den blev mer og mer upopulær i Jakobinernes Øjne.

Monet brugte sin nye Post til at bringe Bevægelse i alle Forhold og indbragte snart i Municipalraadet et Forslag til en Adresse, hvori man skulde opfordre Konventet til at sende Kommissærer med uindskrænket Fuldmagt til Strassburg, da Borgerkrigen var ved at udbryde her. Uagtet der med Rette blev indvendt, at Muligheden for Borgerkrig ene udgik fra Forslagsstilleren og hans Venner, og at Adressen var en Bagtalelse mod Departementets Indvaanere, vidste Monet dog at sætte sin Vilje igjennem, og Adressen afgik til Paris. Da Strassburg allerede var mistænkelig, fordi Konventet ej havde modtaget Byens Tilslutning til den 10de Avgust, og der, som det synes, var fremkommet svage Protester mod Kongens endelige Afsættelse fra enkelte Medlemmer af dens administrative Korps, besluttede Konventet sig til at afsende 3 Kommissærer for at ordne Forholdene.

Hertil valgtes Repræsentanterne Ruhl, Deputeret fra Strassburg, Couturier, fra et af de lothringske Valgsteder og Dentzel fra Landau, alle 3 af Bjergpartiet. Umiddelbart efter deres Ankomst til Byen kasserede de uden videre Undersøgelse ved en Proklamation af 18de Januar 1793 de i Avgust

indsatte Myndigheder med Undtagelse af et Par Jakobinere og udnævnte nye med Saum som Maire i Spidsen. Men dette fik kun en meget kort Varighed. Ruhl, som snart blev underrettet om Sagens sande Sammenhæng, blev i højeste Grad forbitret, overfusede sine Kolleger med Bebrejdelser, meldte sig syg og gik til Sengs. Heraf benyttede det jakobinske Parti sig og bevægede Couturier og Dentzel til at udstede en ny Proklamation den 21de Januar, hvorved en total Forandring atter iværksattes; de for 3 Dage siden indsatte Mænd havde ej været yderliggaaende nok.

Monet blev nu Maire, Generalprokurør blev André, en ivrig Jakobiner saaledes som alle de nye Mænd, der nu fik Byens og Departementets Tøjler i Hænde, og medens Ruhl, der ingenlunde var syg, ilede tilbage til Paris, lod den nye Myndighed, ved en Befaling af de 2 andre Repræsentanter, de den 18de Januar afsatte Myndigheder udjage af Byen.

Man maa imidlertid ej tro, at det mere maadeholdne Parti opgav Haabet. Sektionerne, hvor Diétrichs Tilhængere forenede sig med de moderate Republikanere, erklærede deres Centralkomité for permanent, hvorved de opnaaede altid at have deres Ledere paa Post mod Fjendens Anslag, og de udfærdigede et Andragende til Konventet mod Couturier og Dentzel. Heri forlangtes de af disse udjagne Patrioter tilbage igjen, og Borgerne Lauth og Liebig afsendtes til Paris for at virke herfor. Til at modarbejde disse valgte Jakobinerne to af deres Midte, som ligeledes afrejste til Hovedstaden, og nu forandrede Kampen Skueplads for det første Par Maaneder.

Ruhl var langtfra i en behagelig Stilling med Hensyn til denne Sag; han var Medlem af Bjerget, om end et af de mindre yderliggaaende, og nærede derfor meget bitre Følelser mod det maadeholdne republikanske Parti, Gironden, til hvem han dog, naar han vilde være en ærlig Mand, i denne Sag maatte støtte sig. Man saa ham derfor gjøre de mest besynderlige Svingninger mellem sine Partipligter og sin Samvittighed.

I Begyndelsen optraadte han kun i Hemmelighed mod Monet og hans Parti, medens han skaanede dem fra Talerstolen, endog i den Grad, at Jakobinernes Udsendinge kom til ham ved deres Ankomst til Paris, da de troede i ham at se en Støtte for deres Planer. Dog varede det ikke længe, før han kom op at skjændes med dem, og i sin Hidsighed smed han Sendebudene ned ad Trapperne.

Som en Følge heraf sluttede Ruhl sig nu ganske til Forsamlingens højre Side, Gironden, da denne uagtet en hæftig Modstand fra Bjerget, navnlig Couturier og Dentzel, satte to Dekreter igjennem den 17de Marts og 1ste April, som gjenindsatte de bortjagne. Jakobinerklubbens Udsendinge lode sig dog ej forknytte; den 3dje April fremstillede de sig for Konventets Skranke og fik begge disse Dekreter tilbagekaldte, formodentlig ved at benytte en tilfældig Fraværelse af en Del af Højres og Centrums Medlemmer; thi da deres Modstandere, Lauth og Liebig, Dagen efter fik Ordet som Petitionærer, bleve de forkastede Dekreter atter vedtagne, især ved Ruhls Understøttelse. Om Aftenen skreve Jakobinernes Udsendinge derfor hjem til deres Meningsfæller i Strassburg, at Ruhl havde forraadt dem og solgt Fædrelandet, og i Klubbens næste Møde udslettedes den frafaldne af dens Lister, noget, hvoraf han, efter hans eget Sigende i et Brev til Byens Sektioner, lo hjertelig. Senere kom han dog imidlertid ind i Selskabet igjen, thi vi møde ham der, da Uenighederne mellem Schneider og det franske Parti var i fuld Gang.

At vedtage skjønne Dekreter var en let Sag for Gironden; men at sætte dem i Udførelse forstod Partiet ikke saa godt. Handlingens Mænd sade saa at sige alle til venstre i Konventet. Man maa derfor ikke undre sig over, at de afsatte Avtoriteter i Strassburg ganske rolig forbleve paa deres Poster. Lauth og Liebig bleve i Paris og arbejdede ivrig paa Udførelsen af Dekreterne, men aldeles uden Nytte, hvilket man kan se af deres forknytte Breve til Hjemmet. Kampen mellem de to store Partier i Konventssalen blev

Dag for Dag voldsommere, Medlemmerne sluttede sig mer og mer bestemt til deres ligesindede, og Ruhl drev paa ny fast paa Bjergets Højder. Den 22de Maj ankom til Paris en Adresse fra Strassburgs Sektioner for at støtte Girondinerne i deres fortvivlede Kamp; Ruhl raadede paa det bestemteste Lauth fra at indgive Adressen, da den forsvarede falske Principer; men denne gjorde sig dog al mulig Umage for at bringe den frem, uden at det lykkedes.

I disse Dage naaede fælles Venner paa Bjerget fuldstændig at forsone Ruhl med hans Modstandere, men saasnart Lauth fik dette at vide, ilede han ud paa Gaden og nedrev fra et Hjørne en Plakat, fuld af Fornærmelser mod Ruhl, der umiddelbart før denne Forsoning var bleven opslaaet mod ham. Denne Plakat tilstilledes nu Ruhl, der modtog den i Konventets Forsal, og næppe havde Ruhl læst den, før han i det voldsomste Raseri styrtede ind i Salen, idet han holdt den fornærmelige Skrivelse udbredt paa sit Bryst. Da han traf den ulykkelige Forfatter, (i øvrigt den bekjendte Jakobiner Bentabole) udskjældte han ham, truede med at knække Arme og Ben paa ham, og det vilde sikkert være kommet til Slagsmaal i «Lovenes Helligdom», hvis Marat ikke havde lagt sig imellem.

Nu forestod Statscoupet den 31te Maj, og Ruhl, der yderligere var bleven ophidset ved en nærgaaende Rapport til Konventet fra Couturier og Dentzel om Stridighederne i Strassburg, lovede Lauth at støtte Gironden i denne Krise. Hvorledes han opfyldte sine Løfter, ses af et Brev fra Sektionernes Udsendinge til deres Centralkomité. Efter at Lauth havde fulgt ham til Forsamlingens Porte, gik han op paa en af Tilhørerpladserne og saa til sin store Sorg Ruhl paa enhver Maade støtte Bjerget, da det proskriberede de 22 Girondinere. I den Overbevisning, at hans Sag var uigjenkaldelig tabt, rejste Lauth hjem; han vilde ej gjøre flere Forsøg med denne Mand, «som af Forfængelighed eller Hidsighed hver Dag forandrede Opførsel». Fra nu af var Sek-

tionernes Modstand kun meget svag mod Jakobinernes Almagt.

III.

I Strassburg havde Forholdene under disse Begivenheder udviklet sig uden store Stridigheder eller Voldsomheder, men afgjort til Fordel for Jakobinerne. Schneider havde opgivet sin ubetydelige Stilling i Hagenau og var vendt tilbage til Strassburg; her valgtes han i Februar 1793 til offentlig Anklager ved Departementets kriminelle Domstol, noget, han næppe brød sig videre om; thi han begyndte at spille en langt større Rolle end hidtil i Jakobinerklubben, som nu havde taget Navnet «Folkeselskab». Her gjenfinde vi ham i Foraaret 1793 med en Række revolutionære Forslag, aldeles svarende til, hvad der fremkom i Moderselskabet ɔ: Fordringer om Forholdsregler mod Kornhandel, om Maximum paa alle Levnetsmidler, om at der skulde tages Gidsler mellem de Rige o. s. v. Sidst i April fik han vedtaget en Adresse til Konventet, hvori man ansøgte om Oprettelsen af en Revolutionsdomstol i Strassburg, overensstemmende med Dekretet af 9de Marts 1793; formodentlig har Ordren desangaaende allerede været under Vejs fra Paris, thi den 5te Maj udnævntes Schneider til offentlig Anklager ved denne.

Han støttedes under sin Optræden i Klubben af et Slags Parti, som efter Haanden samlede sig om ham, tog en bestemt Plads i Salen og gav ham sit Bifald tilkjende med Raab og Tummel. Imellem hans Tilhængere fremtræder først og fremmest en Sværm frafaldne Præster, af hvilke nævnes Taffin, Monet o. Fl. De to nævnte vare vistnok Franskmænd, — Taffin var efter alle Beretninger en rigtig Skurk — de andre vare indvandrede Tyskere, eller, som de kaldtes mellem Befolkningen, Østerrigere; thi Østerrig var endnu den Gang Tysklands Leder og strakte sine rovbegjærlige Fingre ud efter Elsass; det vidste man meget godt.

Man kan næppe forestille sig den Væmmelse, som denne Skare Renegater opvakte hos den Del af Befolkningen, der holdt fast ved sin gamle Tro. Lapsede, med pudret Haar og elegant paaklædte sværmede de om paa offentlige Steder, svirede og støjede og lode deres Overmod gaa ud over alle, men især over det smukke Kjøn, som de naturligvis helligede en ganske særegen Opmærksomhed. Og Schneider stod i denne Henseende ikke tilbage for nogen anden; dette fremgaar af et Brev til Jakobinerne, hvori der fortælles, at han i Sommeren 1793 ved en Folkefest fornærmede nogle fredelige Borgerinder paa den mest uforskammede Maade.

Hvor kildrende den Sensation, de vakte i Staden, og den Indflydelse, de havde i Folkeselskabet, end kunde være for disse flotte Fyres Selvbevidsthed, var der dog en Side af den jakobinske Bevægelse, som ikke passede rigtig i deres Kram, nemlig Udviklingen af den franske Nationalfølelse. Den kunde de ej ret forstaa, eller de troede snarere i deres tyske Hovmod at kunne hævde Strassburgs Tyskhed mod den franske Gift, men denne kom dog aldeles uimodstaaelig. Haand i Haand med Begejstringen over «la liberté» og «l'égalité» gik en usigelig Stolthed gjennem Landet over at være Franskmænd, og en saadan Følelse standsedes ej af smaalig provinsiel Forfængelighed. Hos Jakobinerne havde Monet stillet sig i Spidsen for det franske Parti, der dog endnu var for svagt til at gjennemføre hans Forslag om fransk Forretningssprog i Selskabet. Han drev herved nu Jung og den øvrige lokale Opposition til at slutte sig til Schneider, som med Hæftighed modsatte sig Mairens Forslag; ja han gik endog saa vidt, at han i Stridens Varme fra Talerstolen sagde, at Strassburgerne vare aldeles tyske, og at Indvaanerne i Elsass vare mere østerrigsksindede end Wienerne. Dette var for stærkt; hans Modstandere bleve aldeles rasende, og for at blotte Schneider offentliggjorde de disse Ytringer saa vel som andre, der vidnede om hans mageløse Hovmod; man fik imidlertid snart andet at tænke paa, Fædrelandets Farer voxede, og den

revolutionære Storm tog et nyt Tilløb, under hvilket alle Partier maatte samle sig; man gjemte Schneiders Brøde, men man glemte den ikke.

I Avgust Maaned 1793 stode Republikens Sager meget slet; Mainz, Condé og Valenciennes havde overgivet sig til Fjenden, Vendéerne trængte sejrrige frem mod le Mans, i Lyon brød Oprøret ud i lys Lue, medens Marseille og Bordeaux aabenbart sympathiserede med Oprørerne; Spanierne rykkede frem i Sydvest, Piemonteserne laa ved den sydøstlige Grænse, Englænderne belejrede Dunquerque og vare paa Lur overalt langs Kysterne. Med en forfærdelig Energi samlede imidlertid Konventet Landet til en Kraftanstrængelse; hundrede Tusinder stormede slet klædte og slet bevæbnede, men med Marseillaisen paa Læberne mod Tyrannernes lejede Skarer, der truede med at oversvømme Frihedens Hjemstavn. Indadtil hang Guillotinens Kniv over Hovedet paa enhver, der ikke havde den samme urokkelige Tillid til Folkets retfærdige Sag som Jakobinerne. Revolutionsarmeerne bragte Dekreterne til Udførelse; Maximum blev overholdt med ubøjelig Strænghed, og Regeringen erklæredes for revolutionær ɔ: Konstitutionen suspenderedes, og Velfærdskomitéen overtog Diktaturet; dennes Udsendinge og Folkeselskaberne bleve aldeles eneraadige i Provinserne.

Den 1ste vendémiaire II, den nye Tidsregnings første Dag, Aarsdagen for Republikens Proklamation (den 22de September), havde Forholdene allerede forandret sig betydelig, hvad enten nu Republikanernes Tapperhed var Skyld deri eller Fjendens Mangel paa Energi og Enighed eller begge Dele tilsammen, hvad der er det rimeligste. Lyon var paa det yderste, uden Haab om Hjælp udenfra, Marseille og Bordeaux vare bragte til Ro, Mainzerarméen under Kleber og Aubert Dubayet holdt, om end med meget Besvær, Vendéerne Stangen, og Sejren ved Hondschoote hævede Dunquerques Belejring. Dog var der endnu saare mange mørke Punkter, hvoriblandt Rhingrænsen ikke var det mindste. Efter Indtagelsen

af Mainz rykkede Preusserne og Østerrigerne frem mod Saar- og Louterlinien; den 14de September havde de franske Tropper maattet trække sig tilbage efter et mindre Nederlag ved Pirmasens, der gav Preusserne Lejlighed til at indeslutte Landau og true Weissenburg, medens Østerrigerne og Emigranterne mere Syd paa vendte sig mod selve Fæstningen Strassburg.

Denne By var kun lidet skikket til at udholde en Belejring; Fæstningsværkerne vare forfaldne, Levnetsmidler manglede i høj Grad og, hvad der væsentlig bidrog til at forværre Stillingen, Landbefolkningen i Rhindepartementerne begyndte aabenlyst at sympathisere med Fjenden. Afset fra deres tyske Oprindelse, der naturligvis lettede Fraterniseringen med de indtrængende Preussere, vare Landboerne hjærtelig kjede af Jakobinernes Tyranni, der nu havde trykket dem i over et Aar, hvorhos det syntes dem klart, og det var ikke saa urimeligt endda, at Konventet umulig kunde staa sig mod sine utallige Fjender. Derfor kunde de jo ligesaa godt strax se at gjøre sig gode Venner med de eventuelle Sejrherrer, og de negtede ligefrem at give deres Landsmænd en Haandsrækning, da man forberedte sig til at forsvare Fæstningen. Levnetsmidler kunde man kun faa for de mest ublu Priser, og Assignaterne faldt i en særdeles foruroligende Grad, saa at de, efter en Tidlang at have gaaet 75 pCt. under deres paalydende Værdi, nu saa at sige ej kunde afsættes. Man forsøgte uden Nytte forskjellige Midler derimod; blandt andet befaledes det, at Indvaanerne i Saarbrück skulde indbetale en Million francs i Sølv for samme Sum i Sedler, hvorved de formodentlig selv skulde blive interesserede i at holde Papirspengene i Pari. Dette hjalp ikke, endnu strængere Forholdsregler vare nødvendige.

Landet vrimlede af Fjendens Spioner, Wurmser udspredte overalt Proklamationer med Opfordring til Befolkningen om at slutte sig til de tyske Brødre, og der var Vished for, at han havde Forbindelse med Republikens Fjender i

selve Fæstningen. Derhos var Disciplinen i de franske Hære paa denne Kant aldeles forsvunden, Officerer og Soldater forlode ganske roligt deres Poster, droge til Byerne, svirede og sværmede og gjorde forfærdelige Skandaler. Der fortælles, at hele Batailloner forlode Armeen og tiggede paa Gaderne i Departementernes Byer, og saa stor var Opløsningen i Kommandoforholdene, at Cheferne for Armeens Afdelinger sendte militære Meldinger til Strassburgs Folkeselskab i Stedet for til den øverstkommanderende General. En Folkerepræsentant, der i Folkeselskabet alvorlig dadlede disse Misbrug, blev øjeblikkelig udslettet af Selskabets Medlemslister.

Der maatte skarpe Midler til at raade Bod paa dette, men derpaa havde Republiken ikke heller nogen Mangel; en Skare af Repræsentanter fra Konventet fandtes ved Rhin- og Moselarmeerne, en Del af dem samledes i Strassburg og vedtog en Mængde Befalinger, som skulde gjenoprette Ordenen. Den 15de vendémiaire suspenderedes de fleste af Byens og Departementets Avtoriteter ved en Proklamation af Monet, og 2 Dage efter overdroges al Myndighed til en «comité de surveillance et de sûreté générale», som udvalgtes af Folkeselskabet; Monet blev dens Formand, og saavel Schneider som Jung tilligemed flere andre af Selskabets forskjellige Partier, i alt 12, bleve Medlemmer deraf. Der synes altsaa at være bleven sluttet en Vaabenstilstand mellem de stridende. Denne Komité, der ligesom lignende rundt om i hele Landet kaldtes Revolutionskomité, var i Grunden ikke andet end et Slags Overpolitimyndighed, som havde uindskrænket Raadighed over Medborgernes Frihed, og under den sorterede de nyindsatte Administratorer i Byerne og Præsidenter i Landdistrikterne, alle trofaste Jakobinere, som udleverede enhver, Magthaverne vilde have fat i. Ved et særegent Middel, som for Resten var i Gang over hele Landet, de saakaldte Borgerkort, «cartes de sûreté», vidste man at gjøre alle fredelige Borgere til Jakobinernes Slaver; enhver

skulde nemlig være forsynet med et saadant Kort, der udstedtes fra Folkeselskaberne, og disse gave dem ej til andre end deres gode Venner. Den, der ej kunde opnaa et saadant Pas, var intet Øjeblik sikret mod at blive fængslet eller bortvist fra sit Hjem og sin Virkekreds.

Man havde saaledes Befolkningen aldeles i sin Magt, og for yderligere at give det nye Polititilsyn Kraft oprettedes ved et Dekret af 24de vendémiaire en Revolutions-Armé paa 1,000 Mand i 10 Kompagnier, hvis Officerer og Mandskab udtoges af Sansculotterne i Rhinarmeen og lønnedes højere end deres gamle Kammerater. Denne Armé deltes i to Hovedafdelinger, én til hvert af Departementerne Haut- og Bas-Rhin, som hver fik en saakaldet Militærkommission, en extraordinær Domstol efter Dekretet af 9de Marts 1793. Hver af disse Kommissioner skulde sammensættes af 1 Præsident, 3 Dommere, 1 Sekretær og ledede af den saakaldte Civilkommissær, til hvis Raadighed Armeens enkelte Afdelinger stode, saa at han blev dens faktiske Chef.

Instruxerne for denne Armé og specielt for Civilkommissærerne, hvoraf, som vi ville faa at se, Schneider blev den ene, gik ud paa, at den skulde sørge for Rhinarmeens Proviantering, Udskrivning af Penge, Udførelsen af Folkerepræsentanternes Dekreter, og fremfor alt straffe «alle Individer, som gjorde Forsøg paa at desorganisere Armeen ved at forlede til Insubordination og Foragt for Øvrigheden, og fremdeles Enhver, der gav sig af med at bagtale Generaler og andre offentlige Embedsmænd». Dette Dekret, der ydede Vilkaarligheden saa rigt Spillerum, var undertegnet af ikke mindre end 9 Repræsentanter, Milhaud, Guyardin, Ruamps og 6 andre; men de 3 nævnte ere, som Dekretets egentlige Ophavsmænd, navnlig dem, der have Ansvaret for det deraf opstaaede fabelagtige Tyranni, ligesom Civilkommissærerne senere sorterede direkte under dem og tilstillede dem Indberetningerne, der derfra gik til Sikkerhedskomiteen i Paris.

St. Just og Lebas, som i de samme Dage passerede Strassburg paa deres Vej til Rhinarmeen, maa altsaa frikjendes for enhver Meddelagtighed i Schneiders Bedrifter trods alt, hvad deres Fjender have paastaaet. Endskjønt de og deres Venner havde nok paa deres Samvittighed, da de gik i Graven, har man hidtil ikke taget det saa nøje med at tilregne dem enhver Udskejelse og enhver Forbrydelse, der foregik under Revolutionen.

Den stolte St. Just, Robespierres Beundrer og Medbejler, og den blide Lebas, Robespierres Svoger, tiltraadte deres første Mission i Begyndelsen af vendémiaire med al den Værdighed, som skikkede sig for saa betydningsfulde Mænd. Man maa ikke tro, at de opførte sig i Provinserne paa samme Maade som de øvrige Deputerede; disse tumlede sig i Folkeselskaberne og vare Kammerater med Embedsmænd og Officerer, medens St. Just og Lebas, naar de kom til en By, med Fornemhed holdt sig for sig selv, aldrig gjengjældte Embedsmændenes Besøg, udstedte Ordren kort og bydende, og vé den, som vovede at stille sig i Vejen for dem!

De to Venner, af hvilke det dog egentlig var St. Just, det kom an paa, rejste til Rhingrænsen med det specielle Hverv at gjenoprette Disciplinen i Armeerne og skaffe alt til Veje for et nyt Felttog. Med ubøjelig Strenghed, haard, kold og skærende som den Øxe, der senere afhuggede hans skjønne Hoved, tog St. Just fat paa Værket; blodige, men nødvendige Straffe exekveredes, de højeste Officerer degraderedes til Menige, og Hundreder, ligefra Generaler til simple Soldater, bleve i Redouten ved Hoenheim nedskudte af deres egne Kammerater efter hans Vink, naar de ikke punktlig adløde enhvér Befaling; man saa Snese af Soldater med Hovederne glat ragede paa Grund af Fejghed; enhver, som led af vanærende Sygdomme, udjoges af Armeernes Rækker, men Klæder, Proviant og Munition fik Tropperne, og at lystre lærte de, saa at de med Raabet «Landau ou la mort» fulgte St. Justs trefarvede Fjerbusk, da han førte dem mod Landau,

hvor Dentzel*) var indesluttet og gjorde Vidundere af Tapperhed.

Som alle de andre Fæstninger paa denne Grænse var Strassburg ogsaa lagt under St. Justs Myndighed, og derfor se vi ham saa jævnlig dukke frem her, men altid kun for en enkelt eller ganske faa Dage, der saa mærkedes ved et eller andet kraftigt revolutionært Skridt. Henimod Slutningen af vendémiaire faldt hans første Besøg i Fæstningen; han tog altsaa ingen Del i Dannelsen af Revolutionsarmeen, men udstedte derimod i de samme Dage et andet Dekret, Sammenkaldelsen af Propagandaen, en af de mest bizarre blandt de mange forunderlige Feberfantasier, der udsprang af Revolutionens ophidsede Hjerner. Man kan kun forklare sig et saadant Fænomen ved at erindre, at intet Samfund nogen Sinde har levet under Ordets Herredømme saa fuldstændig som det daværende franske; de store Talere havde været Revolutionens Sapører, deres Røst havde styrtet Tronerne og bragt Kongerne til at skjælve, Talerstolen var en Valplads, hvor Tankens stærke Gladiatorer kæmpede paa Liv og Død; det franske Folk levede saa at sige i en Ordets Rus, som bragtes til de vildeste Delirier ved hvert af disse Tordenbrag, Dantons Røst fra Konventets Tribune lod lyde ud over Landet. Det var da ej saa besynderligt, at man greb til Ordets og Exemplets Magt for at omvende de vantro, hvem Egoisme og Materialisme gjorde blinde for de nye Tiders Evangelium.

Derfor spillede den Tanke bestandig en stor Rolle, hver Gang Konventet var blevet Herre over nogle af Landets oprørske Børn, at man, samtidig med at udbrede en gavnlig Rædsel ved haarde Straffedomme, skulde omvende de tiloversblevne ved Kolonier af Jakobinere; thi disse og ingen andre vare i Besiddelse af den rette Kjærlighed til Frihed og Fæ-

---

*) Denne var en Elsasser og havde før Revolutionen været protestantisk Præst i Landau, som valgte ham til Medlem af Konventet; under denne Bys Belejring begyndte hans militære Løbebane, under hvilken han tilsidst blev General og Baron af Kejserdømmet.

dreland, de vare Vogtere for «Frihedens Ark». Couthon forlangte saaledes, medens han laa paa sin Baare med Hammeren i Haanden midt mellem Lyons Ruiner, at Jakobinerne i Paris skulde sende ham 40 Mand, glødende af patriotisk Begejstring; mærkelig nok vovede Jakobinerne ej at sende ham dem — af Frygt for, at deres Sal skulde komme til at staa tom. Fra Belgien hørtes lignende Ønsker, efter at dette Land var erobret, og saasnart St. Just kom til Strassburg, tænkte han paa det samme; ved et bydende Cirkulære til Folkeselskaberne i de nærliggende franske Departementer opfordrede han dem til at sende Emissærer til Rhingrænsen for at bringe Liv i Befolkningen, som stagnerede i Egoismens tykke Mørke.

Befalingen blev punklig adlydt; faa Dage efter strømmede sammen i Strassburg fra Metz, Luneville, Beaune, Châlons, Pont à Mousson og flere Steder en Skare unge Jakobinere af den rette, ægte Art. De vare udtagne med en vis Omhu af Folkeselskaberne, opfyldte af Patriotismens hellige Ild, næsten alle smukke Mennesker, høje, kraftige med lange, flagrende Lokker og militært Overskjæg; deres bare Hals, den korte Frakke, hvorom der sad et bredt, broderet, trefarvet Bælte, snevre Skindbenklæder, Halvstøvler af ungarsk Læder og den røde, frygiske Hue gave dem et højst fantastisk Udseende. Dertil vare de bevæbnede til Tænderne, havde Pistoler med elegant indlagte Kolber i Bælterne samt lange, blanke Jagtknive og optraadte med en broutende Overlegenhed og Bestemthed.

Strax efter deres Ankomst fik de formelige Fuldmagter af Repræsentanterne, som gave dem en militær Æresgarde med Skildvagter udenfor deres Kvartér, stillede 12 Ryttere til deres Disposition som Ordonnanser og overhovedet gjorde saa megen Stads af dem, at hele Byen, fuld af Nysgjerrighed, strømmede sammen i Fornuftens Tempel den 27de vendémiaire; thi paa dette Sted havde de forlangt at mødes med alle Avtoriteter og Folkeselskabet for at udtale sig om de Principer, de vilde udbrede.

Hvad Folk her fik at høre, var ikke andet end en Række Lovtaler over den nye Religion, Fornuftens og Filosofiens Tilbedelse, og saa gik det ud over de ulykkelige Præster, idet man satte til Afstemning, om Folket vilde vide mer af dem at sige eller ej. Dette blev med stor Majoritet besvaret benægtende; men man kunde den Aften ej faa mer end én Præst til offentlig at tilbagekalde sin hellige Ed, hvorefter man sluttede Mødet med til næste décade, den 30te vendemiaire, at beramme en Fest til Fornuftens Ære. I det hele spillede Tilbedelsen af den nye Guddoms Aabenbaring en stor Rolle i Propagandaens Virksomhed; ved enhver Lejlighed kom Forherligelsen af «déesse raison» frem, og man stod sig ikke rigtig vel ved at have andre Meninger end de nye Profeter. Saaledes holdt en Dag en vis Delâtre, Propagandist fra Metz, en Tale i Folkeselskabet, hvori han erklærede Jesus Kristus for den største Charlatan, der nogensinde havde existeret; en Municipalbetjent tillod sig da at paastaa, at Jesus dog ellers var anset for at have været en god Sansculotte; men, uagtet denne Ytring faa Uger i Forvejen havde været meget paa Moden, blev han øjeblikkelig fængslet og ført ad Paris til som Revolutionens Fjende. Denne Sag har det dog næppe været St. Justs Mening at ville udsende Missionærer for, men han fandt sig foreløbig deri; thi for Øjeblikket laa det i Robespierres Politik at holde gode Miner med Atheisterne.

Hvor dette derimod faldt i god Jord, var hos Jakobinerne, thi her fik Propagandaen strax en uhyre Indflydelse; det franske Sprog blev indført som Forretningssprog i Folkeselskabet, og der udtoges et Antal Medlemmer til i Forening med Propagandisterne at danne et Slags Forretnings-Udvalg. Dette fik hele Forsamlingens store Magt i Hænde og hjalp comité de surveillance i dens Politiforretninger, hvorved dens Formand, Monet, erhvervede et stort Herredømme over disse vilde Mennesker. I Forening modtoge de nu Angivelser allevegnefra, udførte Monets Ordrer, holdt Øje med Fængslerne, undersøgte Brevene paa Posthuset o. s. v.

En af de berømteste Forhandlinger, Propagandaen gav Anledning til, fandt Sted, da man i Folkeselskabet skulde afgjøre de talrige Fangers Skæbne, som overfyldte Byens Fængsler. Man har endnu Protokollen over Møderne, hvor dette behandledes; ethvert Medlem maatte op paa Talerstolen for at sige sin Dom, hvorved hvert Spor af Meningsfrihed forsvandt; de fleste vilde have nedsat en Kommission, som kunde dømme de skyldige til Døden, medens adskillige ønskede, at alle uden Forskjel skulde hugges ned, og dette blev med stor Iver støttet af en Propagandist, Moreau, som i sansculottisk Begejstring havde antaget Tilnavnet Marat, og som af sine Kammerater rigtignok blev anset for bindegal. Han raabte: «Hvad gjør det, om der omkommer en eller anden, som er uskyldig! Lader os i en Fart septembrisere alle Fangerne, saa kunne vi fylde Fængslerne paa ny». Hvorledes Resultatet blev af Afstemningen, angives ej, men sikkert er det, at Marat Mareau ikke fik sin Vilje, Fangerne fik Lov til at beholde Livet. Denne Overbefolkning af Fængslerne vedblev dog at genere Magthaverne, som forgjæves brøde Hovederne for at finde Midlerne derimod; en af Schneiders Venner siges endog at have tænkt paa at gjøre Rhinen til «baignoire nationale» ɔ: at foretage Drukninger i stor Maalestok af Fangerne, men dette blev heldigvis heller ikke til noget.

En væsentligere Side af Propagandaens Virksomhed var Agitationen mellem Landbefolkningen; med deres Ordonnanser efter sig gjennestrejfede de Landdistrikterne, holdt patriotiske Taler og ordnede atheistiske Fester, hvor glødende Prædikener og theatralske Optog gik Haand i Haand med bacchantiske Danse og Drikkelag. Mødte de i Byerne Schneiders mørke Tog, saa de den af Blod dampende Guillotine paa Torvene, bleve de som betagne af Raseri, trængte som en Stormvind gjennem Menneskemassen, der omgav Dødsredskabet, kastede sig paa Knæ foran dette, kyssede Jorden, hvorpaa det stod, og udbrøde i begejstrede Dithyramber til

dets Ære. Med Forfærdelse hørte Tilskuerne, at Guillotinens Kniv blev lovprist som Midlet til Fædrelandets Foryngelse, og at de skælvende Slagtofre erklæredes for lyksalige, da de med deres Blod skulde besegle den nye Pagt mellem Frihedens Gud og Menneskeheden. Det er ikke vanskeligt at gjøre sig et Begreb om den Rædsel og knugende Skræk, disse Fanatikere opvakte hos den hidtil saa rolige og sløve Befolkning.

I én Henseende fremkaldte de dog snart almindeligt Mishag, endog blandt deres politiske Venner; de vare særdeles dyre Gjæster og brugte altfor mange Penge. Efter Haanden var deres Antal voxet til 60, da de i brumaire havde forlangt Forstærkninger fra Hjemmet, og i mindre end 2 Maaneder fik disse Mænd 40,000 francs udbetalte i Gager foruden Extrabetalinger ved enhver Lejlighed; dertil levede de aldeles frit; alt, hvad de brugte, skaffedes til Veje ved Rekvisitioner, og hvad de forlangte, var ikke Bagateller, især i disse knappe Tider. Som et Exempel kan anføres, blandt mange andre, en Rekvisition af 7de frimaire (28de November), hvor der forlanges 160 Pd. Lys, 12 Pd. Olivenolie, 4 Skjæpper Ærter og lige saa meget af Linser og Bønner og saaledes i det uendelige. Det var derfor ej saa underligt, at der mumledes en Del hist og her mod Propagandisterne, hvoraf disse foranledigedes til at udstede en Proklamation om deres store Uegennyttighed, endende med den utvetydige Erklæring, at alle, der havde en anden Mening, vare slette Patrioter.

Nogle Forfattere have paa Charles Nodiers Avtoritet gjort Schneider til Chef for Propagandaen, og det kan ved en overfladisk Betragtning ogsaa synes rimeligt, især naar man tager Hensyn til den Iver, hvormed Schneider gik ind paa Atheismens værste Udskejelser. Imidlertid er det paa den anden Side aldeles utvivlsomt, at Propagandaens energiske Bestræbelser for at udrydde tysk Sprog og tyske Skikke i Elsass bidrog væsentlig til at styrte Schneider og hans Parti,

saa at de næppe have staaet paa nogen overordentlig god Fod med hinanden. Man vil ogsaa se, at hans Kammerater senere under deres Fængsling tilskreve Propagandaen største Delen af deres Ulykker. Kun én Ting synes at kunne vække nogen Tvivl i denne Henseende, men den have de ovennævnte Forfattere for Resten slet ikke lagt Mærke til, nemlig at Propagandaen forsvandt fra Strassburg 2 eller 3 Dage efter, at Schneider bagbunden var sendt ad Paris til; dette kan dog forklares paa en anden og mere fyldestgjørende Maade, naar man ser til Bunds i Sagen.

Den 2den brumaire (23de Oktober), 5 Dage efter Propagandaens første Optræden, valgte Folkeselskabet Medlemmerne til Departementet Bas - Rhins extraordinære Militærkommission. Civilkommissær eller offentlig Anklager blev Schneider, Taffin blev Præsident, Clavel og Wulff Dommere, Nestlin deres Suppleant og Weis Sekretær. Civilkommissæren og Præsidenten kjende vi, og de andre vare saa svage Personer, at de tvende med Lethed gjorde sig til Herrer over dem.

Schneider var nu i sin Magts Fylde, og det træffer sig saa heldigt, at vi just fra denne Tid have en Beskrivelse, den eneste, der existerer af hans Personlighed. Charles Nodier, der var omtrent 11 Aar, blev, saa løjerligt det end kan synes, i Begyndelsen af brumaire af sin Fader sendt ind til «Abbé» Schneider i Strassburg for at faa Undervisning i Græsk. Efter at han af Husholdersken havde faaet det bestemte Paalæg at titulere «Abbéen» med Citoyen, da det ellers let kunde gaa galt, fremstillede Drengen sig for den store Mand, medens denne sad ved Frokostbordet med en Portion Østers for sig; ved Siden af Couverten saas Schneiders Tobakspibe og hans Pistoler, de tyske Aviser og et Krus Øl, hvortil han var meget forfalden. Civilkommissæren var en lille, svær Mand, styg, rundrygget og med kuglerundt Hoved, der var prydet med et tæt klippet, mørkt Haar og buskede Øjenbryn; hans Øjne havde et skarpt, stikkende Udtryk, Ansigtsfarven var graalig, oversaaet med røde Pletter

og talrige Kopper, hvorved hans Aasyn fik «Frihedens barske Træk», som man sagde om Dantons af Kopperne furede Fysiognomi. Hans Svar paa Nodiers Hilsen var kort og studs; bydende paatvang han Drengen med en græsk Floskel et Krus Øl, som denne fuld af Forfærdelse tømte, og dermed var Avdiensen til Ende. Med de græske Timer blev det aldrig til noget, Schneider havde ganske andet at tænke paa.

Medens den revolutionære Armé organiseredes og Schneider forberedte sig til sin Rundrejse, udkom der en Mængde Dekreter og Bekjendtgjørelser fra de forskjellige Repræsentanter, fra comité de surveillance og fra Folkeselskabet, som alle sigtede til at forsyne Armeen, straffe de slette Patrioter og løfte Befolkningens Aand «à la hauteur des circonstances». Først falde St. Justs Befalinger i Øjnene, korte, afgjørende og truende.

«Et tvungent Laan paa 9 Millioner fr. udskrives hos Strassburgs Borgere; 3 Millioner udtages heraf til at hjælpe trængende Patrioter, 1 Million til at forstærke Byens Fæstningsværker og de 6 Millioner gaa i Armeens Kasse».

St. Just. Lebas.

«Armeen mangler Kapper, alle Byen Strassburgs Kapper rekvireres og afleveres i Morgen i Republikens Magasiner».

St. Just. Lebas.

«10,000 Mand i Armeen ere barfodede, alle Strassburgs Aristokrater skulle af med deres Fodtøj. Inden i Morgen Formiddag Kl. 10 maa 10,000 Par Sko være undervejs til Hovedkvarteret».

St. Just. Lebas.

«Borgerinderne i Strassburg opfordres til at opgive de tyske Moder, efterdi deres Hjerter ere franske».

St. Just. Lebas.

Man ser her den saa meget atraaede Korthed i Udtryk, som Repræsentanterne Baudot og Lemane energisk indskærpede alle Republikanere i en Proklamation, der er saa karak-

teristisk for Tidens falske Profeter, saa opstyltet og uægte, at den fortjener at meddeles i sin Helhed:

«Enhver Borgers Handlinger, hans Manerer, hans Stil, ja alt bør i en Republik bære Frihedens Stempel. Lange Fraser høre hjemme under Enevælden, lakonisk Korthed passer for en Republikaner.

Ti Linier ere tilstrækkelige til en Petition; enhver, som skriver mere, gjør sig mistænkt for at ville ødelægge Revolutionen ved lang Snak».

d. 19de brumaire II.

I Folkeselskabets Møde den 26de vendémiaire havde man optaget Schneiders gamle Forslag om at tage alle rige Folk til Gisler og tilstillet Folkerepræsentanterne en Opfordring om at bringe dette i Udførelse; Milhaud og Guyardin grebe denne Tanke og befalede til en Begyndelse, at den rigeste af hver Landkommunes Aristokrater samt alle Strassburgs Vexelerere, Bankierer og Notarer skulde fængsles, hvorhos deres Formuer lagdes under Beslag, og i Lighed hermed paabød comité de surveillance den samme Behandling af alle forhenværende Amtmænd og deres Sekretærer, alle Jagtbetjente og Tyender hos bortflygtede Aristokrater og alle edsnægtende Præster. Hvorvidt man gik i sine Forfølgelser mod bestemte Klasser, ses bedst af en Liste over mistænkte fra ovennævnte Komité, rigtignok af en noget senere Dato. Efter flere Sider af navngivne nævnes in corpore de to Tredjedele af Departementets Kirurger, Retsbetjente, Parykmagere og Kjøbmænd, «næsten alle» Slagtere, Bagere (navnlig Piccard), Kornmaalere (fremfor alle Braun) og Værtshusholdere, hvortil specielt føjes Jøder.

Disse stakkels Mennesker havde man nemlig fattet særdeles Had til, da man havde opdaget, at nogle Jøder i Weissenburg havde spioneret for Østerrigerne; man sluttede heraf, at de alle vare Republikens svorne Fjender, og det blev en formelig Modesag at finde paa Straffemidler mod dem. De udjoges naturligvis af Strassburg, og i Folkeselskabets Dis-

kussion desangaaende foreslog en Propagandist at tvinge dem til at gifte sig med Kristne, (han vilde vel derved slaa to Fluer med ét Smæk), medens Repræsentanten Baudot fandt, at «une régéneration guillotinière» var den rette Kur. Enden paa Forhandlingerne blev et Dekret, som forbød Jøderne at gaa med langt Skjæg og at omskære deres Drengebørn samt befalede dem at brænde alle deres hellige Bøger næste decadi ved en Autodafé til Ære for Sandhedens Genius. Det er en Selvfølge, at alle disse tyranniske Forholdsregler sloge ned som Lyn mellem de frygtsomme og fredelige Jøder, der spredtes ad til alle Sider.

De edsnægtende Præster nævnes ikke i disse Lister; men de vare allerede tidligere lyste i Ban, Dødsstraf truede dem, og Dødsstraf truede enhver, som hjalp eller skjulte det nye Samfunds Pariaer, og det var ingen let Sag at skjule sig, thi Spionering og Angivelser vare stærkt i Mode; disse sidste regnede ned fra alle Sider til Komiteen, hvor Jung især var virksom, ja han synes at have staaet for alle Fængslinger, navnlig i Byen. Snart faar han en anonym Melding om et Par Nonners Tilflugtssted, snart er det om en forhenværende Marquis; saa slaar han ned over de ulykkelige og sender dem ind i et eller andet af de overfyldte Arresthuse. En Dag faar han Ordre fra Milhaud og Guyardin til at fængsle «den Mand med den grønne Frakke og de gule Buxer» og det Fruentimmer, han bor hos, samt at undersøge hele hendes Hus, ja endog at brække Gulvene op. En anden Dag underretter en unavngiven ham om, at Borger N. N. har en «fleur de lys» (Liljen, det kongelige Vaabenmærke) til Dørhammer paa sit Hus, hvorfor 100,000 fr. kunde anses for en passende Mulkt, eller han modtager følgende skjemtefulde Brev:

Borger Stor-Inkvisitor!

Jeg skynder mig med at medele Dig, at den store «jean-fesse», Hoffkirch, som er Staldkarl hos Borgerinde Daigne, er fræk nok til at møde med Gevær og Sabel til Exer-

cits, endskjønt Du har forbudt ham det. Tag dem fra ham, giv dem til en Soldat og pynt ham med et Spyd.

Ginsrot.

E. S.

Murmester Klotz i Thomasloch er en Dagdriver, han har sit Hus ligesaa fuldt af Fruentimmer som et Nonnekloster.

Man ser, at Politiet var ivrigt nok, og naar hertil føjes, at der udkom en Masse Bestemmelser angaaende Overholdelsen af Maximum og Assignaternes Værdi, om Provianteringen af Armeerne og Fæstningen og om Fordelingen af de tvungne Laan baade for By og Land, kan man nok forstaa, at der var tilstrækkeligt at gjøre for den ny Civilkommissær, hans Domstol og hans revolutionære Armé. Før han begyndte at tage rigtig fat, udvalgte han en Del Underkommissærer, som han spredte over hele Departementet for at drive Penge ind og fængsle de gjenstridige; de vare alle hans trofaste Tilhængere, for det meste frafaldne Præster, Folk, som forstode deres Forretning: at fylde Pengekasserne og Fængslerne.

IV.

Den militære Kommission begyndte, som det synes, først at fungere i selve Byen Strassburg. Dette er dog ikke saa ganske let at afgjøre, thi Schneider holdt egentlig ikke af, at der blev ført Protokol ved Domstolens Møder, noget, man dog selv i Revolutionens allermest forvirrede Tider andre Steder var meget omhyggelig med. I de første Dage er der maaske slet ikke gjort Forsøg paa at holde Orden i Tingene; men saa kom der to nye Tolke i Kommissionens Tjeneste og de fik Sekretæren, Weis, med til at nedlægge en Protest mod den herskende Uorden. Schneider blev aldeles rasende; men efter at have udskjældt dem grundig maatte han give dem Lov til at gjøre deres Pligt; han tillod imidlertid aldrig

Weis at føre ordentlig Register over de henrettedes Efterladenskaber; sligt skulde behandles «révolutionnairement», ɔ: han vilde først udtage, hvad han selv havde Lyst til.

Der existerer endnu en Slags Liste over en Del af Domfældelserne, men utvivlsomt en meget ufuldstændig, og man har ligeledes nogle Plakater, som Schneider lod trykke og opslaa for at bekjendtgjøre Rettens Forhandlinger. Ved Hjælp af disse kan man nogenlunde gjøre sig en Forestilling om dens Bedrifter. Og dog er der saa stor Forvirring heri, at Buchez og Roux uagtet al deres Grundighed kunne paastaa, at Schneider kun fældede 12 Dødsdomme, medens man kan optælle i det mindste det tredobbelte Antal.

De første Domme faldt altsaa i Strassburg; men de vare milde i Forhold til dem, der senere bleve afsagte; kun 3,000 fr. Mulkt, 6 Maaneders Fængsel og 2 Timers Udstilling paa Guillotinen for en fattig Kone, som havde gjort Forsøg paa at nedsætte Assignaternes Værdi ved at forlange 20 sous for to Hoveder Salat. I denne By brød Schneider sig dog ikke videre om at optræde; han var ej Eneherre her, Jakobinerne og Folkerepræsentanterne vare ham for stærke, paa Landet kunde han derimod bedre tumle sig, derfor skyndte han sig at komme derud.

Midt i brumaire viste Kommissionen sig for Bønderne i sin fulde Majestæt, Civilkommissæren, Præsidenten, Dommerne o. s. v. i rekvirerede Bøndervogne, omringede af en Kavallerieskorte med dragne Sabler, «Dødens Husarer», hvis Uniformer prangede med Dødningehoveder paa Hue, Bælte og Sabeltaske; bagerst i Rækken kom Bødlen, en lille, bleg, alvorlig Mand, med sine rødklædte Hjælpere og sin Guillotine, hvis røde Arme ragede højt op i Luften og paa en værdig Maade sluttede Toget. Var dette kommet til sit Bestemmelsessted, opstillede man først Guillotinen paa Byens Torv og befalede Indvaanerne at samles for at overvære Forhandlingerne. Imidlertid undersøgte Schneider Listerne over de for Haanden værende Fanger, gjennemgik de talrige Angi-

velser, der ventede paa ham, gjorde Husundersøgelser, arresterede, ja vendte op og ned paa alting for at faa fat i de skyldige. Han gjorde efter sit eget Sigende «det umulige» for at opdage Republikens Fjender og kunde faa saa heftige Anfald af Raseri, naar han blev skuffet i sine Bestræbelser, at han kastede sig ned paa Gulvet, skreg og rev sig i Haaret.

Var Vildtet (gibier de la guillotine var da et Modeudtryk) drevet sammen, satte man Retten, og Vildt var der i Reglen nok af. Mærkelig nok meddeles der et Steds et Brev fra Schneider til en af hans undergivne, hvori han ønsker nogle Hoveder til Guillotinen; det lader altsaa til, at der en enkelt Gang har været Trang, for det meste var der Overflod af Virksomhed. Undertiden holdt man Rettergang om Formiddagen, men ofte naaede man først at holde Møde efter Middagsbordet, naar hele Personalet var mer eller mindre drukkent. Et saadant Møde maa have været besynderligt nok at overvære; alle Rettens Medlemmer sade med røde Huer paa, Schneider plejede ellers at optræde i Uniform med trekantet Hat, men i Retten brugte man Jakobinerhuer; hver havde sin Sabel og sine Pistoler ved Siden af sig, og Bordet flød af Øl og Vin, medens Luften var overfyldt af Tobaksrøg. Vi faa ej let et bedre Billed af Forretningsgangen her end ved at læse Udtoget af et Forhør over Weis efter Schneiders Fald.

«Civilkommissæren havde sendt Kugler, en af Rettens Betjente, til Illkirch for at udspejde Poirson og hans Kone; snart afleverede han dem begge to til Retten, hvor Konen blev anklaget for at have havt to Priser*) paa sine Varer og Manden for at være hendes medskyldige. Som Vidner mod Ægteparret mødte Mairen i Illkirch og en Kromand, som imidlertid ikke fik Lov til at aflægge deres Vidnesbyrd

---

*) ɔ: en offentlig efter Maximum for daarlige og en hemmelig, højere, for gode og brugelige Varer.

offentlig, men bleve udspurgte af Civilkommissæren i Enrum, og det eneste, Mairen sagde for Retten, var, at det var ingen Skade til, om disse to Hoveder sprang. Paa denne Vidneførsel blev Sagen tagen til Doms, hvorved der dog opstod den Vanskelighed, at én af Dommerne var aldeles fuld og snorksov. Schneider vækkede ham og sagde, at naar han vilde sove, skulde han hellere gaa til Sengs, hvorpaa denne foer op og uden at ane, hvad Talen var om, svarede, at han var ganske af Borger Civilkommissærens Mening. Dette var dog den anden Dommer for stærkt, og han tillod sig derfor nogle svage Indvendinger, men Schneider bød ham holde Mund, hvorefter Poirsons Kone blev dømt til Døden og øjeblikkelig henrettet, medens han selv slap med livsvarig Deportation til Madagascar».

Og saadan gik det hver Dag; vilde Dommerne ikke som Schneider, afgjorde han Sagen ved et Magtsprog, og paa alle deres Bemærkninger svarede han kun med Grovheder; Beviser havde han ikke ret megen Brug for, og et Barns Vidnesbyrd var tilstrækkeligt til at foranledige en Dødsdom; saaledes maatte en Dag 3 Mænd bøde med Livet paa en fjortenaarig Drengs Ord.

Man kan ved at gjennemlæse de saakaldte Protokoller gjøre sig et Begreb om det Blodbad, Domstolen anrettede; men det bliver alligevel aldeles ufuldstændigt, thi man møder mellem Ofrene næsten ikke et af de Navne, som senere kom frem i Forhørene. I 22 Retsmøder imellem den 8de brumaire og 23de frimaire paadømtes 103 Sager, iblandt hvilke der ikke fældedes mindre end 26 Dødsdomme; 8 dømtes til Deportation, 26 til Udstilling i flere Timer paa Skafottet i Forbindelse med anden Straf, 21 til Fængsel i længere Tid, ikke én blev frifunden, og om end enkelte slap fri, fik de dog altid en klækkelig Mulkt til Erindring. Overhovedet gik det i en væsentlig Grad ud over Pengepungene; havde en fattig Kone solgt et Lys eller en Sild en sou over Maximum, strax en Mulkt af et eller flere Tusinde fr.; dem var der natur-

ligvis ikke Tale om at kunne betale, hvorfor Republiken nøjedes med at konfiskere hendes Smule Ejendom, og dog maatte den være glad, som slap ud af Schneiders Kløer paa denne Maade. De dødsdømtes og deporteredes Ejendomme bleve selvfølgelig konfiskerede, ja Schneider gik endog saa vidt, at han dømte de anklagedes Slægtninge til store Bøder paa disses Vegne, naar han havde udfundet, at der var noget at plyndre.

Det var et mageløst Talent, denne Bande havde til at faa Pengene ud af Folk; en af dem sagde selv en meget træffende Vittighed derom: «Strassburg og Omegn ligne en stor Bank, saadan Liv er der i Pengeomsætningerne». Det maa i Sandhed have været et velhavende Land, de havde faaet under Behandling; det ses bedst af de Summer, de udpressede; Nestlin og en anden af Schneiders Underkommissærer, Tisserand, fik saaledes ved en Rejse gjennem 7 Landsogne 1,870,000 fr., hvoraf i et af disse Sogne 3 Mænd alene maatte ud med 150,000 fr.; Clauer inddrev i 7 andre Sogne 967,000 fr., og lignende Tal anføres overalt. Naar Befolkningen ikke har havt disse Summer liggende i rede Penge, skulde det synes umuligt at levere dem med saa korte Varsler; og dog ere disse Tal ikke overdrevne. Byen Strassburgs Tab i disse Tider anslaas af flere Forfattere til ikke mindre end ca. 16 Millioner fr.

Alt dette gik i Republikens haardt trængende Pengekasse, men meget stak Lovens Haandhævere i deres egne Lommer. Det er blandt andet sikkert nok, at navnlig Nestlin gav falske Kvitteringer; fik han 3,000 fr., gav han kun Bevis for 2,000, og saa fremdeles. Folk kunde ligefrem kjøbe sig fri for Fængsling; men dette havde Underkommissærerne ej Myndighed til at afgjøre, det skulde indstilles til Schneider, som gav den fornødne Tilladelse og bestemte Summen; en Madam Appréderis bød f. Ex. 10,000 fr. for sin Frihed; Underkommissærerne fik Buddet approberet fra deres foresatte og benyttede sig saa godt deraf, at de pressede 100,000 fr.

ud af Familien. Dette foregik den 22de brumaire, og den 17de frimaire maatte Mdm. Appréderis alligevel i Fængsel, saa hun fik ikke stort Udbytte af sine Penge; men hun maa vel have været en meget forstokket Aristokrat eller være bleven fuldstændig forarmet, siden de vare saa haarde imod hende. Man tog dog ogsaa til Takke med mindre Løsepenge; en Brygger skal være sluppen med at give et godt Gilde og en Skomagerdreng ved at tømme sin fattige Sparebøsse.

Denne fortvivlede Retsplejes Udøvelse kostede oven i Kjøbet Departementet en Masse Penge; alene for en Rejse fra Strassburg til Obernay forlangte Schneider 6,000 fr., og desuden indsendte han og Taffin de mest uforskammede Regninger paa deres personlige Udgifter. En Regning, som Weis efter Befaling indgav, er altfor original til at kunne forbigaas; den begynder med

Drikkepenge til Borger Oberkirchs Karl, som bragte udenlandsk Vin til Domstolen i Obernay	10 fr.
Efter Borger Schneiders Befaling betalt til Musikanterne ved Fornuftens Fest	30 fr.
Til Barberen	1 fr. 5 sous
Et Par Sølvsporer til Borger Schneider .	90 fr.
En Pisk til Samme	3 fr.
Et Par Benklæder til Præsidenten, Borger Taffin	35 fr.

Saa komme ikke mindre end 13 Poster for Drikkevarer og Middagsgilder, hvortil maa bemærkes, at Domstolen desuden til sit Brug under Møderne rekvirerede Øl og Vin, leveret af Kommunen, hvor Mødet holdtes. Regningen ender med

Et Par Pistoler til Præsidenten	36 fr.

Nedenunder tilføjes den Bemærkning, at Borger Taffin senere brugte en af disse til at tage sig selv af Dage med.

Denne sidste Note er dog muligvis ikke ganske vel begrundet, thi Taffin havde et Par andre Pistoler, som havde en vis Berømmelse. Den 2den frimaire (22de November) dømte nemlig Kommissionen en Kapitajn i Gensdarmeriet,

Lambert, til Døden for Plagerier mod Landkommunerne og for i disse at have opvakt Foragt mod Republikens heldbringende Love. Denne Kapitajn havde to Par meget smukke Pistoler, som Taffin og Schneider delte, og senere paastodes det bestemt, at disse Pistoler havde opvakt Rettens Begjærlighed og foranlediget Dødsdommen. Slige spolia opima faldt der jævnlig af til Sejrherrerne; navnlig beskyldte man ganske almindelig Schneider for at tage Broderparten af de henrettedes Løsøre, og efter hans Fald var der i et af Forhørene stærk Efterspørgsel om 3 Sølvspisebestik og en eller 2 Ragoutskeer, som han havde bemægtiget sig. Paa en af sine Rejser lukkede han en Klub for royalistiske Sympathier og tog alle dens Møbler til sit eget Brug, saa man kan nok sætte sig ind i, at han ej holdt af slige Pedanterier som Registreringer.

Skrabede han end meget sammen, gik der ogsaa meget med; thi han udplyndredes igjen af en Sværm løsagtige Fruentimmer, som fulgte om med Retten og levede højt med de frafaldne Munke og Præster, ja det berettes endog udtrykkeligt hist og her i Forhørene, at disse Kvinder rapsede til sig alt, hvad de kunde faa af Byttet. Og havde de saa dog ladet sig nøje med at holde deres Orgier, naar Forretningerne vare forbi, havde de været tilfredse med at udfolde deres lapsede Cynisme paa de talrige Fester for «la déesse raison», som Schneider paabød overalt, saa fik det endda at gaa, skjønt det var galt nok. Men al Rettens Virksomhed, dens Domme, ja dens Henrettelser havde et særegent Præg af raa og hoverende Lystighed; det var, som om Ofrene igjennem Vindunster og Tobaksrøg, bag Dommernes af Sviren og Udsvævelser opsvulmede Ansigter og røde Huer saa Guillotinen række sine Arme ud efter dem.

Vi have set, med hvilken drukken Flothed Retten gled hen over Beviser og Vidneførsel. Dommeren kunde for Fuldskab knap fremhikke sit Votum, og saa var Sagen afgjort; paa en besynderlig Maade gjør dette lystige Lune sig gjæl-

dende i Domsakterne, uden at man strax lægger Mærke til det, naar man læser dem igjennem. Retten var nemlig saa spøgefuld, at man den ene Dag dømte alle Forbrydelser, hvilke de saa vare, til samme Straf, og den næste til en ganske anden, men atter ensartet for alle Syndere. Saaledes maatte f. Ex. alle efter Tour op paa Guillotinen for at udstilles i nogle Timer, prydede med vanærende Indskrifter, saasom Snyder eller lignende, og midt imellem de Varer, hvormed de havde villet bedrage Folket, en Mælkekone mellem sine Kander og en Grønthandlerske med Kaal i den ene og Bønner i den anden Haand. Af og til lød Dommen paa, at alle de skyldige skulde føres op og ned foran Fronten af Revolutionsarmeen, ligesaa gemytlig udstaferede som de udstillede. Langt værre var det dog, og det gik ikke saa sjeldent paa, naar alle dømtes til Døden, 5, 6 ja 8 ad Gangen; paa denne Maade maatte den 15de brumaire 7 Mænd fra Byen Geizpolzheim vandre paa Skafottet med deres Maire i Spidsen for antikonstitutionel Opførsel — og det paa en Tid, da Konstitutionen var sat ud af Kraft. Man faar ogsaa en Mistanke om, at dette kun var Paaskudet til at tage dem af Dage; det har rimeligvis været rige Folk, og Schneider har higet efter at gjøre Republiken til deres Arving, hvilket ogsaa tilføjes ved hver af de 7 Dødsdomme. Denne Mistanke bekræftes yderligere ved Visheden om, at Schneiders undergivne bogstavelig opfyldte Jakobinernes Ønsker om Fængslingen af alle rige Folk, ja man har endnu en formelig Kvittering til Welcker for at have udleveret de 7 rigeste Indvaanere i Oberschoeffolsheim.

Den allerstørste Fest var dog, naar Forræderne førtes til «la très sainte dame guillotine», til «den nationale Ragekniv». Gaderne vare opfyldte af Folk, som af underdanig Frygt bivaanede de rædsomme Scener, og om saa Dødsredskabet stod lige uden for Domhuset, slæbtes Delinkventerne om i alle Gader under Trommeslag og Forhaanelser af Rettens Øjentjenere. Nogle kunde vel med stoisk Ro bære

dette — man saa den Gang saa mange Exempler paa Ligegyldighed for Døden paa Skafottet —, men de fleste lede dog usigelig under de forlængede Dødskvaler. Naaedes saa endelig Guillotinen, stod den smykket til Festen med trefarvede Fjerbuske øverst oppe, Sløjfer og Grønt spredte paa Gulv og Stænger; Retspersonalet og deres Slæng saa drukne til fra nærliggende Vinduer, medens Fædrelandets Fjender «nyste i Sækken». Det eneste alvorlige var Bødlens blege, sørgmodige Ansigt; thi underlig nok havde man ikke tænkt paa at faa en gemytlig Skarpretter, som med en passende Vinladning i Livet kunde expedere Ofrene.

Til yderligere at belyse denne djævelske Lystighed, denne haanende Skoggerlatter ved de dødsdømtes Kvaler, kan følgende Historie tjene; for Sandheden er det umuligt at indestaa, den eneste Avtoritet, hvorpaa den støtter sig, er Harmand de la Meuse, som i sin Rapport over Emigrationen fra Departementerne Haut- og Bas-Rhin den 5te fructidor V (24de Avgust 1797) fortalte følgende i de Gamles Raad. «En Mand ved Navn Kuhn, som før Revolutionen havde været i Kardinalen af Rohans Tjeneste, var Fredsdommer i sin Kommune, da Schneider begyndte sin Rundrejse, og blev strax afsat af dennes Udsendinge. Han svævede nu i stadig Frygt for at blive stillet for Domstolen og saa derfor en Dag, da han sad ved Bordet med sin Familie og nogle Venner, med Skræk Schneider drage ind i Gaarden med sit hele Følge. Da Civilkommissæren opdagede det velbesatte Bord, syntes han at blive mildere stemt, satte sig ned og lod sig beværte paa det bedste af den ulykkelige Familie, som troede Faderen frelst, da Tyrannen var i saa godt Humør. Saasnart denne var bleven hed af Vinen, sagde han til Kuhn: «Har Du nu nogen rigtig fin Vin?» «Ja, et Par Flasker», lød Svaret. «Saa kom med dem da, Du kan ligesaa godt drikke dem strax, thi Du har kun tre Kvarter tilbage at leve i». Under den fortvivlede Familles Jammerskrig og den dødsdømtes Bønner tømte Schneider og hans Venner de forlangte Vin-

flasker, Skafottet blev stillet op midt i Gaarden og Kuhn henrettet i Kones og Børns Paasyn».

Historien er unægtelig næsten utrolig, men Harmands Rapport bærer helt igjennem Præg af den usminkede Sandhed; blandt andet modstaar han Fristelsen til at bagtale de den 9de Thermidor overvundne (Robespierre og Tilhængere) og renser udtrykkelig St. Just for enhver Skyld i Schneiders Brøde. At denne i dette Tilfælde satte sig ud over alle Formaliteter med Domstol og Domfældelse, gjør ej Historien mere urimelig; thi det synes afgjort, at saavel han som hans Haandlangere paa Højdepunktet af deres Tyranni lode Folk henrette uden mindste Omsvøb, i Opbrusning af Vrede eller efter et øjeblikkeligt Lune.

Følgerne af dette gyselige Regimente udebleve ej; Rædsel og Forfærdelse udbredte sig over det ulykkelige Departement; enhver ærlig Mand, der havde noget at tabe og ikke var eller hyklede at være en aldeles udpræget Sansculotte, frygtede for sit Liv, og mangen fattig Bonde foretrak at undfly fremfor at leve med Lovens Glavind hængende i et Haar over sit Hoved. I Nattens Mørke strømmede nu skrækslagne Mænd og Kvinder med deres Børn og kostbareste Ejendele over Grænsen gjennem Fjendens Forpostlinier ind i Tyskland, og den ubønhørlige republikanske Lovgivning erklærede dem snart for Emigranter uden Hensyn til Grunden til deres Udvandring. Hvor mange der paa denne Maade bleve banlyste, kan ej nøjagtig angives; i en Proklamation af 6te pluviôse II (25de Januar 1794) erklærede Repræsentanterne Baudot og Lacoste, at de to Femtedele af Departementet Bas-Rhins Befolkning var flygtet. I ventôse II (Februar-Marts 1794) beretter Departementets Direktorium, at alene fra Distrikterne Hagenau og Weissenburg vare 50,000 Mennesker udvandrede, medens Harmand de la Meuse i sin Rapport angiver dette sidste Tal for begge Departementerne Haut- og Bas-Rhin. En stor Del af disse ulykkelige Væsener levede i den største Elendighed i de tyske Grænse-

lande, og naar i de følgende Aar de franske Armeer trængte frem over Rhinen, dreves Skarer af disse saakaldte Emigranter foran dem af Frygt for de jernhaarde Straffe, som truede enhver Emigrant. Det blev senere et Stridspunkt mellem Partierne, om man til Fordel for disse skulde gjøre en Undtagelse fra Loven; i Grunden vare da alle enige om, at de burde hjælpes, men man befrygtede, at andre skulde snige sig ind i Frankrig under Kategorien elsassiske Emigranter; først efter Harmands Rapport, altsaa efter fire Aars Landflygtighed fik de Lov til at vende hjem.

Mange af de Proskriberede bleve dog i Landet, da de dels vidste, hvad det betød at blive erklæret for Emigrant, dels vel ogsaa, fordi de ej kunde slippe over Grænsen. De søgte nu et Skjul, hvor de kunde finde det, og, som det ses af en Politirapport af 17de frimaire, vrimlede snart Departementets Skove af Flygtninge, hvorfor der foresloges en formelig Klapjagt paa dem.

Om man nu end føler nok saa stor Modbydelighed ved Schneiders blodige Færd, skylder man dog Sandheden ogsaa at se Sagen fra den anden Side og slaa fast, at han udførte det, som var blevet ham paalagt. Assignaterne stege til pari og bleve modtagne af alle, indtil Frygten for Dødsstraffen atter ophørte. Varerne solgtes overalt til de befalede Priser, Strassburg og Rhinarmeen forsynedes med enorme Kvantiteter Korn og andre Fødemidler, og de Millioner, Konventets Kommissærer fordrede af Landet, indkom nøjagtig. Befolkningen fik Respekt for Republikens Myndighed, adlød uden Tøven, hvad der blev befalet, og det blev Konventet en let Sag at tage Tøjlerne i Hænde, da Schneider var borte. Det kan ej godt nægtes, at han i høj Grad bidrog til at dække Rhingrænsen og samle Armeen til det Felttog, som St. Just ledede med et saa heldigt Resultat.

Katastrofen forestod imidlertid, Straffen kunde ej udeblive, og et frygteligt Uvejr trak sammen over Hovedet paa Schneider, uden at han i sit afsindige Hovmod ænsede det,

men tvært imod vedblev at tumle sig i tøjlesløst Raseri. For rigtig at kunne forstaa, hvorledes alt gik til, bliver det nødvendigt at følge Begivenhederne i kronologisk Orden, som de udviklede sig i frimaire.

Efter at Folkeselskabet fuldstændig var kommet under Propagandaens franske Indflydelse, havde adskillige Jakobinere, med Jung i Spidsen, nærmet sig Sektionerne for her at rejse en tysk Opposition mod «de fremmede, der udelukkende omgave Folkerepræsentanterne», som Jung sagde. Sektionerne vare villige nok og begyndte atter at holde Møder, hvorfor Jakobinerne den 2den frimaire (22de November) indgave et Andragende til St. Just og Lebas, der lige vare komne til Byen, om, at disse Møder maatte blive forbudte, og den 4de kom ogsaa det forlangte Forbud. Stolte heraf berammede Jakobinerne til næste Dags Eftermiddagsmøde en Diskussion om de Midler, hvorved Tyskerne kunde tvinges til at tale Fransk. Schneider, Jung, Clavel, Wulff og deres Venner mødte her, og der opstod en meget heftig Debat; thi det tyske Parti paastod, at det var aldeles urimeligt og unaturligt at ville afskaffe det tyske Sprog, medens Monet paa Franskmændenes Vegne kom med Forslag om at deportere alle Tyskere og oprette franske Kolonier i deres Sted eller at lade Guillotinen gjøre en Promenade mellem dem. Der faldt haarde Ord og Resultatet blev, at Jakobinerne nedsatte en Kommission, bestaaende af Fæstningens Kommandant, General Dièche, Téterel, der i den senere Tid var bleven Schneiders og Jungs dødelige Fjende, og et Par andre for i Forening med Propagandaen at iværksætte en Udrensning af Selskabet; disse begyndte endnu samme Dag med at udjage en af Schneiders gode Venner paa Grund af «Pengebegjærlighed og Umoralitet».

Endnu en Tildragelse, højst karakteristisk for Tiden, foregik denne Aften; i Fornuftens Tempel nedlagde 5 protestantiske og 1 katholsk Præst deres Præsteværdighed og erklærede offentlig, at de hidtil mod deres bedre Vidende havde

været Bedragere, blot for at tjene Penge. Det var noget for Jakobinerne, som lode dette indføre i Selskabets Protokoller og Dagen efter bekjendtgjorde disse Hædersmænds Navne.

Man kan nok tænke sig, at Schneider forlod Mødet i ondt Lune, og dette formindskedes ikke ved, at en Flok indflydelsesrige Jakobinere bag efter antastede ham, og at en af dem i voldsom Vrede udbrød: «Vi have en Gang troet, at Du var en god Borger, nu kjende vi Dig, men Øjeblikket er endnu ikke kommet til at blotte Dig. Det kommer nok, og saa skal Folket faa at se, hvad Du er for et Uhyre»! Schneiders Forsvar for det tyske Sprog kan dog ikke ganske motivere dette Had, som snarere finder sin Forklaring i det almindelig antagne, fuldkommen taabelige Rygte, at han pønsede paa at oprette en selvstændig elsassisk Republik. Som et Kuriosum kan nævnes et andet Rygte, der toges for gode Varer af mange, nemlig at Schneider skulde være bestukken af Jøderne med 1½ Million fr. for at bringe den størst mulige Forvirring i Stand, saa at der kunde blive noget at fiske i rørt Vande.

Om ogsaa disse Historier ej havde andet at betyde, end at de satte ondt Blod, var der andre i Gang, der havde mere at sige. At Fjenden havde Hjælpere i Fæstningen, var sikkert nok, og man troede at være kommen paa Spor efter en Sammensværgelse, som vilde overlevere Strassburg til Wurmser; Forposterne i Lichtenberg-Skoven havde opsnappet et Brev fra en Marquis de St. Hilaire i Condés Armé til en unavngiven i Byen, hvori omtaltes Emigranternes Planer og deres Allierede herinde. Blandt disse nævntes en Mand, som stammede og brugte Briller, og ulykkeligvis befandt der sig just i Byens Municipalraad en Mand med disse Kjendemærker, Musikeren Edelmann, der var en ivrig Jakobiner; St. Just lod nu øjeblikkelig hele Municipalraadet og Nationalgardens Generalstab, 40 i Tallet, fængsle, til stor Forfærdelse for Monet, der havde flere Tilhængere mellem de fængslede. Paa hans Forestillinger svarede St. Just kun: «Naar en Blind

skal finde en Naal i en Bunke Støv, gjør han bedst i at tage hele Bunken paa én Gang»; det lykkedes dog Monet at faa 12 af sine Venner fri, men endskjønt det senere oplystes, at Brevet, hvorpaa det hele var bygget, var et Falskneri af en forhenværende protestantisk Præst, Edelmanns Uven, bleve de øvrige i Fængsel indtil videre.

Var man ikke mistænksom tidligere, blev man det da nu. Man saa Forræderi alle Vegne, og navnlig vare politiske Uvenner særdeles paapasselige lige over for hverandre; at Monet lurede paa en Lejlighed til at faa fat i Jung og Konsorter, ses af et Brev fra de første Dage af frimaire, der blev forefundet mellem hans Papirer, da de senere bleve beslaglagte. I en af de evindelige Myndighedsstridigheder, som udspringe af store Mænds Forfængelighed, allermest under frie Forhold, var dette Brev vandret frem og tilbage mellem Mairen og Jung og blevet pyntet med Spydigheder fra begge Parter; men tilsidst beholdt Monet det og tilføjede da til sin egen Fornøjelse: «Ja, bi Du kun lidt, jeg skal snart lære dig noget ganske andet». En Ordre fra ham, midt i frimaire, udstedt til Propagandaen om at undersøge alle Breve paa Posthuset, tyder ogsaa hen paa, at han troede at være paa Spor efter en af de saa meget efterspurgte Sammensværgelser; der maa dog hertil bemærkes, at der i selve Ordren er Tegn til, at denne Forholdsregel ikke var beregnet paa det tyske Parti alene.

Omtrent den 7de frimaire (27de November) forlod St. Just atter Strassburg for at begive sig til Armeen, og 3 Dage efter drog Schneider ud paa en ny Rundrejse med sin Kommission, som i nogle Dage ingen Forestilling havde givet; der havde været «relâche au théâtre rouge» (det røde Theater havde holdt Ferie), som flotte Folk dengang udtrykte sig. Den 10de frimaire kom han til Barr, en lille By i Departementet, Sydvest for Strassburg; Dagen efter holdt han en Rettergang her, som ikke omtales i de efterladte Protokoller, den 12te frimaire ligeledes Retsmøde i Barr med en Døds-

dom mod en Mand, der havde været fræk nok til at ytre, at Krigen ikke vilde være forbi saa snart.

Den 13de frimaire holdt han Dom i Byen Obernay, hvor 3 Mænd dømtes til Døden for oprørske Talemaader; en af dem havde blandt andet sagt, at Republiken gik nok ad Helvede til; en fjerde dømtes til Deportation og Republiken til at arve dem alle fire. Den 14de holdt Retten Ferie og gav Møde i Barr, hvis Præsident, Berghauer, havde sammenkaldt hele Egnen til en storartet Fest til Fornuftens Ære. Denne var glimrende og begyndte som sædvanlig med, at nogle tilstedeværende Gejstlige, der ikke tidligere havde besørget dette, nu nedlagde deres Præsteværdighed; iblandt dem, som forherligede Dagen hermed, var en ung Munk fra Lüttich ved Navn Funck, der havde været Vikarius hos Berghauer, medens denne var Præst i Barr. Da han var færdig, steg Schneider op paa Talerstolen, saa sig om og sagde: »Det forundrer mig, Borgerinder, at ingen af Eder træder frem og tilbyder Borger Funck sin Haand! Hvis han forlanger en af Eder til Ægte, maa jeg bede Eder at tage Eder vel iagt for at sige Nej; det kunde ellers hænde, at I maatte betragtes som mistænkelige«. Funck selv havde egentlig ikke rigtig Lyst til et saadant hovedkulds Bryllup; men da Schneider sagde, at han nok skulde besørge hans Udstyr, overvandt dette alle Betænkeligheder; mulig har han ogsaa taget i Betragtning, at han omtrent ligesaa let kunde komme af med Konen igjen. Nu begyndte Gudstjenesten med patriotiske Sange, med Dandse om Fædrelandets Alter, og inden Aften havde Funck fundet sig en Brud, som han forestillede for Forsamlingen fra Talerstolen. Her afløstes han atter af Schneider, som opfordrede de tilstedeværende til ved en Indsamling at skaffe de nygifte en Medgift; man adlød Anmodningen og begyndte strax at samle Penge sammen »omkring Guillotinen«, sige alle Beretninger, medens Berghauer med høj Røst lod Folket vide, at man ikke lod sig nøje med Smaapenge. Det blev til sidst bekjendtgjort, at der des foruden

i alle Distriktets Kommuner vilde blive sendt Lister rundt, hvor Bidragene skulde tegnes, og som senere skulde tjene Retten til Vejledning ved Bedømmelsen af Folks Patriotisme. Der er Grund til at antage, at den nygifte Munk har gjort en god Forretning ved at holde Bryllup.

Samme Dag fik Schneider en utvetydig Opfordring fra Folkeselskabet i Barr til ogsaa at gifte sig, noget, som hans gamle Ven, Laveaux, der nu var en stor Mand i Paris, allerede for nogle Maaneder siden havde udtalt i et aabent Brev til Strassburgs Folkeselskab. Det var, som om Jakobinerne ikke rigtig stolede paa de frafaldne Præster, før de ved at gifte sig havde bortvisket «det uudslettelige», havde tilintetgjort deres sakramentale Indvielse. Mærkelig nok skulde Schneider just ved denne Fest have Lejlighed til at forny Bekjendtskabet med en Familie, med hvilken han allerede i 1791 havde været sammen, en velhavende Landmand fra Barrs Omegn, ved Navn Stamm; han havde en smuk Datter, Sarah, med ved Festen, og hende blev Schneider strax forelsket i. Det er ligesaa godt til en Indledning at sige, at de Eventyr, der berettes af næsten alle Forfattere om dette Giftermaal, ere aldeles ugrundede; Historien om, at Faderen skulde have været en rig Aristokrat, hvis Datter for at frelse ham fra den truende Guillotine i Fortvivlelse ægtede Tyrannen, om, at Schneider uden videre Ceremoni sendte Bud efter hende om Natten Kl. 1, eller om den saare snilde Plan, Bruden lagde for at kunne komme til at styrte sig for St. Justs Fødder, inden Vellystningen fik hende i sine Arme o. s. v. —, alt er Usandhed. Stamm, af hvis Slægt flere vare ivrige Tilhængere af Schneider, var selv Jakobiner, ja beklædte endog en kommunal Post ved Skattevæsenet, hvorigjennem han var i megen Berøring med Magthaverne. Desto værre for alle disse interessante Eventyr foreligger der en Erklæring fra Stamm selv efter Schneiders Fald, og, om det end mulig kan paastaas, at han skjulte Sandheden af Frygt for, at

Svigersønnen kunde vende tilbage igjen, tyder dog alt paa, at hans Ord ere sande.

Bekjendtskabet opfriskedes altsaa ved Festen, og Schneider dansede med den smukke Sansculottinde; den næste Dag, den 15de frimaire, aflagde Faderen et Besøg hos den mægtige Mand, medens denne holdt Retsmøde i Barr, og blev da indbuden til med sin Familie at møde i denne By den 18de, hvor der igjen skulde holdes Dom over Folkets Fjender. Den 16de toge Schneider og Taffin tilbage til Strassburg og bleve her den 17de over for at affatte og indsende en Beretning om Kommissionens Virksomhed til Sikkerhedskomiteen i Paris, medens Dommerne, Wulff og Clavel, toge til Andlau for at beære Fornuftens Fest i denne By med deres Nærværelse.

Den 18de frimaire sattes Retten med stor Højtidelighed til Ære for Familien Stamm; at det var af Hensyn til den unge Dame, kan næppe antages, men mærkelig nok fældtes der denne Dag ikke en eneste Dødsdom, kun Udstilling paa Guillotinen og haarde Pengebøder. Efter Retten holdt man Gilde, hvor det gik meget flot til, i det mindste maatte Distriktet Barr bag efter betale 50 fr. til Musikanterne og 700 fr. for Middagen; om Aftenen var Byen illumineret, det var noget, Schneider i den sidste Tid havde forlangt, overalt hvor han opholdt sig, ligesom han for Resten ogsaa havde begyndt at lade Guillotinen festlig oplyse, naar Henrettelserne foregik noget sent paa Dagen.

Dagen efter, den 19de, afrejste Kommissionen til Epfig, ledsaget af en talrig Skare beredne Landboere, og den 20de, en Decade og altsaa Hviledag, afsendte Schneider et Gesantskab, som var ledsaget af en talrig Kavalerieskorte, til Stamm; Udsendingene kom noget tidlig, tog Stamm paa Sengen og overrakte ham et Brev fra Civilkommissæren, hvori denne bad om hans smukke Datters Haand og gav sit republikanske Ord paa, at hun skulde blive meget lykkelig; derhos havde de Ordre til mundtlig at forklare sig om Schneiders Formuesomstændigheder, 6,000 fr., som han angav at

have medbragt fra Tyskland. Til Gjenstanden for sin Kjærlighed havde han ogsaa medgivet en Skrivelse:

Interessante Borgerinde!

Jeg elsker Dig og har til Hensigt at forlange Dig til Ægte af dine dydige Forældre, hvis Du vil give mig din Haand; jeg agter at gjøre Dig saare lykkelig.

Eulogius Schneider.

Stamm blev noget overrasket over dette Forslag, søgte at trække Tiden ud og fik Underhandlerne til at ryge en Pibe Tobak. Han tilstod dem nu aabent, at han aldeles ingen Formue havde og endte med at forlange Betænkningstid. Det var jo umuligt at have det mindste mod Schneider, siger han selv i den ovennævnte Erklæring; denne var jo en aandrig og talentfuld Mand, som havde fortræffelige Principer og store Fortjenester af Revolutionen, saa at han rimeligvis havde en glimrende Fremtid. Stamm fik ogsaa 24 Timer til at betænke sig i og til at raadføre sig med sin Kone og Datter og modtog en Indbydelse fra Schneider til Fornuftens Fest i Epfig samme Dags Eftermiddag.

Den unge Pige, hvem Sagen derpaa blev forelagt, erklærede sig tilfreds med Partiet og troede, at hun godt kunde blive lykkelig med Schneider, hvorefter hele Familien drog afsted til Epfig, ledsaget af Udsendingene og deres Eskorte. Paa Vejen mødte de den utaalmodige Elsker i et glimrende Optog, der lignede en Procession «comme ci-devant à Cérès», fortæller Stamm, og uden Hensyn til Forældrenes og Pigens Samtykke forestillede han hende øjeblikkelig for Følget som sin Brud. Til Faderen fortalte ban bag efter, at hans Virksomhed som Civilkommissær kun skulde vare to Maaneder endnu, saa vilde han trække sig tilbage til det private Liv. Nu drog man til Templet, drak, sang og dansede Carmagnolen til Fornuftens Pris, og om Aftenen vendte Pigen hjem igjen med sine Forældre.

At Schneider ej lod sig rokke i sin Dommervirksomhed af Kjærligheden, fik Synderne at føle den 21de frimaire», thi

til denne Dag henlægges den ovenfor omtalte Henrettelse af Kuhn, ligesom 2 andre Stakler i Epfig maatte «kige ud ad det lille Vindue» formedelst urepublikansk Opførsel.

Kommissionen synes at have holdt Ferie den 22de, og Schneider benyttede sin Fritid til at gjøre sin Giftermaalserklæring for Mairen i Barr; det var alle de Formaliteter, der dengang behøvedes. Han vilde gjentage den i Strassburg den næste Dag efter at have holdt Rettergang i Schlettstadt, hvor han fældede adskillige Bloddomme; dette trak dog saa længe ud, at han først hen ad Eftermiddagen den 23de frimaire (13de December 1793) med stor Pomp nærmede sig Fæstningen.

Her havde hans Fjender under hans Fraværelse arbejdet stærkt imod ham; de satte Mod i nogle Landboere, saa at de indgave Klager over hans grænseløse Tyranni til de forskjellige Repræsentanter, som opholdt sig i Byen, og til sidst havde Baudot og Lacoste, om end med megen Betænkelighed, besluttet sig til at lade ham fængsle. I dette Øjeblik kom St. Just og Lebas til Byen; en Pariser-Jakobiner, der var Velfærdskomiteens Agent ved Rhinarmeen og hos Baudot havde hørt Klagerne over Schneider, erfarede strax deres Ankomst, ilede til St. Just og fremstillede ham Sagen; herover blev denne ligesaa vred som forbavset og udstedte, uden at betænke sig, Befaling til Kommandanten om Schneiders Paagribelse.

Netop paa dette Tidspunkt var denne udenfor Fæstningens Port, som paa Grund af den herskende Belejringstilstand skulde lukkes Kl. 3 om Eftermiddagen; da han ikke kunde være der før Kl. 3½, havde han sendt en Ordonnans forud med Befaling til at lade Porten staa aaben. Dette blev naturligvis ikke adlydt, St. Just var i Byen, og den kommanderende Officér havde sit Liv for kjært — Porten var lukket, da Schneider kom, hvorpaa han uden videre lod den bryde op. Medens en Melding desangaaende ilede forud til St. Just, drog Skaren ind i Gaderne. Forrest saa man Civilkommis-

særen selv og hans unge Kone i en rødmalet Bondevogn, forspændt med 6 med Baand og Sløjfer pyntede Heste og omringet af en stærk Eskorte af «Dødens Husarer» med dragne Sabler; efter dem fulgte Retspersonalet, Skriverne o. s. v. og til sidst Guillotinen. Med Støj og Vaabenklirren passerede de gjennem Gaderne, idet alle med Skræk vege til Side for dem, indtil de kom til et Hus, paa hvis Balkon man saa en spinkel, ung Mand, klædt med elegant Simpelhed, med vel friseret og pudret Haar og kulsorte buskede Øjenbryn. St. Just, thi ham var det, betragtede Optoget med korslagte Arme og iskold Mine, og da det var ud for ham, standsede han det ved en bydende Haandbevægelse; Husarerne, som kjendte ham, sænkede Sablerne, og et Øjeblik efter trak Gensdarmerne af med Schneider. Efter et Brev, som findes i Bladet Argos, skal Fængslingen dog være foregaaet paa en mindre dramatisk Maade, idet Civilkommissæren først efter endt Indtog blev afhentet i sit Hjem af Gensdarmerne.

Hvad Nodier dernæst fortæller om den unge Kones Samtale med St. Just, er som det øvrige ganske grebet ud af Luften; hun bad ikke om Naade for ham, men vendte hjem til sin Fader og overlod Manden til hans Skjæbne; dog vilde hun senere paa ingen Maade vidne imod ham. St. Just skal i nogen Tid være vedbleven at gaa op og ned af Gulvet med knyttede Hænder, gjentagende: «Nu har jeg ham, den forbandede Munk!» Efter at have givet de nødvendige Befalinger om hans videre Behandling skrev han et Brev til Robespierre og gjorde ham Rede for sin Adfærd mod Revolutionsarmeens Civilkommissær, hvem han agtede at stille for Revolutionsdomstolen i Paris, da det var aldeles nødvendigt at tæmme Tyskerne i Elsass; «Lader os blot ikke tro de kosmopolitiske Charlataner, men udelukkende stole paa os selv», saaledes ender Brevet.

I Forbigaaende kan meddeles, at St. Justs Fjender efter hans Død fortalte, at han havde ladet Schneider fængsle,

fordi denne ikke vilde lade 6,000 Strassburgere drukne, saaledes som St. Just fordrede.

V.

Næste Formiddag saa Byen en Procession af en ganske anden Art. Nu hvilede ogsaa alle Øjne paa Schneider; imellem 2 rødklædte Bøddelknægte, som holdt ham under Armene, skred han bagbunden hen over Fæstningens Vaabenplads; to af hans egen Eskorte, af hans egne Dødens Husarer, gik bagefter og dreve ham under raa Haanlatter frem med Sabelspidserne; hans egen Guillotine og dens blege Bøddel ventede ham. Det var hundekoldt, en sneblandet Regn faldt, Schneider rystede af Kulde og Rædsel, og Angstens Sved perlede paa hans Pande; under Pøblens Jubel og Hurraraab steg han op paa Skafottet, hvor Bødlen først rev den nationale Kokarde af ham, tog hans Hat og militære Frakke af og tvang ham ned paa det skjæbnesvangre Bræt. Han rullede den ulykkelige hen under Kniven og — lod ham ligge saaledes i 3 Timer til Skue for Befolkningen, hvorfra der af og til hørtes Raab om at lade Kniven falde hellere end at forlænge den forfærdelige Dødsangst. Henad Kl. 2 førtes han tilbage til Fængslet, og strax efter aflagde Kommandanten Beretning til St. Just om, at hans Befalinger punktlig vare adlydte. Inden Aften sendtes «Köllnermunken» afsted og afleveredes fra den ene Gensdarmeribrigade til den anden, indtil han naaede Paris den 30te frimaire (20. Decbr.).

Blandt Schneiders Venner og Tilhængere var Forfærdelsen stor. Jung, som var den eneste Mand af Mod i hele Flokken, tænkte strax paa at gjøre Oprør og raabte: «Lader os svie Diktatorens Overskjæg af eller dele Schneiders hæderlige Straf; naar Dyden bukker under, er enhver, som bliver skaanet, en Skurk»! Men ingen vovede at følge ham, og da han om Aftenen i Folkeselskabet talte om at hugge Repræsentanterne ned, vendte Jakobinerne ham Ryggen med Kulde.

Han saa, at han intet Parti havde her mere, og den næste Dag lod han sig fængsle uden Modstand, medens hans Venner søgte at slippe bort ved ilsom Flugt. For nogle lykkedes dette, navnlig naaede flere af de indvandrede tyske Præster over Grænsen, efter Sigende med store Pengesummer; men Taffin, Wulff og flere fængsledes strax, Nestlin blev tagen i det Øjeblik, han vilde luske ud af Byen, og Clavel, som var bleven paa Landet og ikke havde været med ved det uheldige Triumftog, blev senere fængslet efter Baudots og Lacostes Ordre. En af Schneiders Underkommissærer søgte at frelse sig ved, saasnart han erfarede Schneiders Skæbne, at ile til comité de surveillance med en Angivelse af hans blodige Bedrifter paa Landet; men Monet lo kun ad ham og sendte ham ganske rolig i Fængsel til hans Kammerater.

En eneste af Schneiders gamle Venner havde Hjerte til at gjøre noget for ham og rejste til Paris for at tale hans Sag i Regeringskomiteerne. Hvem det var, nævnes ej, men kun at Folkeselskabet i Strassburg øjeblikkelig udslettede ham af sin Medlemsliste. Mulig var det dog en Jakobiner ved Navn Blanié, thi imellem Robespierres efterladte Papirer fandt man et Brev fra ham til St. Just, fuldt af heftige Angreb paa Monet, navnlig paa Grund af dennes Opførsel mod de fængslede Patrioter.

Umiddelbart efter, at Schneider var ført ad Hovedstaden til, sendte St. Just Borger René Legrand ud i Departementet for at samle Oplysninger om hans Forbrydelser og forhøre alle, der havde været i Berøring med ham, i den Hensigt at skaffe Revolutionsdomstolen i Paris Materiale til hans Proces. Ved en Skrivelse af 26de frimaire paalagde St. Just dernæst comité de surveillance at rekonstruere Schneiders Kommission, hvorefter Neumann udnævntes til Civilkommissær, medens Teterel blev en af Dommerne. Denne Domstol fik samme Instruxer som dens Forgænger, men optraadte med stor Mildhed, da den ikke fældede en eneste Dødsdom; kun enkelte Udstillinger paa Guillotinen fandt Sted, hvorimod

man indførte en ny Straf, Nedrivning af Syndernes Huse, navnlig paa Grund af Foragt for de ulykkelige Assignater; thi det kan ikke nægtes, at de faldt i en Fart, efter at Skrækken for Schneider var hævet; kort før Robespierres Fald toges de i Rhindepartementerne kun for 15% af deres Navneværdi, og navnlig vilde den tyske Befolkning nødig have dem, saa at Repræsentanterne maatte gribe til det Middel, som før var prøvet uden Held, at tvinge Folk til at udlevere deres Guld- og Sølvmynt mod Sedler til pari i Bytte.

Dette var ogsaa den eneste Modstand, Tyskerne i det gamle Elsass gjorde; der var intet Sammenhold mere imellem dem, efter at deres Chefer vare styrtede den 23de frimaire. Fjorten Dage senere, den 9de nivôse (29de December), udstedte St. Just og Lebas en Bekjendtgjørelse, hvorefter der i hver Kommune i Departementet Bas-Rhin skulde oprettes en fransk Skole med gratis Undervisning; Pengene hertil vare at tage af det tvungne Laan, der var inddrevet af Schneider hos Departementets rige Folk. Det var aabenbart den rette Vej, der her blev betraadt, men det gik Jakobinerne altfor langsomt; i deres Møder vedbleve de at forhandle om Midlerne til at udrydde det tyske Sprog, og den 21de floréal (10de Maj 1794) kom Monet frem med et Forslag om en ny Propaganda af franske Invalider og andre Republikanere, der skulde have de udvandredes Huse og Ejendomme, saa vilde Befolkningen nok blive fransk. Det kom dog ikke til Udførelse, og om end Flygtningene nogle Aar efter kom hjem, gjorde de dog ej deres Fødeegn tysk. Endskjønt de saavelsom deres Efterkommere vedbleve at holde paa deres tyske Sprog og gammeldags Skikke, følte de sig dog i deres Hjerter ligesaa franske som noget andet Led af «den store Nation».

I en tilsyneladendende Modsætning til St. Justs knusende Slag mod det tyske Parti stod, som allerede antydet, hans Adfærd mod Propagandaen. En af de sidste Dage i frimaire, den 26de eller 27de, fik disse urolige Hoveder Rejsepas, og

Han saa, at han intet Parti havde her mere, og den næste Dag lod han sig fængsle uden Modstand, medens hans Venner søgte at slippe bort ved ilsom Flugt. For nogle lykkedes dette, navnlig naaede flere af de indvandrede tyske Præster over Grænsen, efter Sigende med store Pengesummer; men Taffin, Wulff og flere fængsledes strax, Nestlin blev tagen i det Øjeblik, han vilde luske ud af Byen, og Clavel, som var bleven paa Landet og ikke havde været med ved det uheldige Triumftog, blev senere fængslet efter Baudots og Lacostes Ordre. En af Schneiders Underkommissærer søgte at frelse sig ved, saasnart han erfarede Schneiders Skæbne, at ile til comité de surveillance med en Angivelse af hans blodige Bedrifter paa Landet; men Monet lo kun ad ham og sendte ham ganske rolig i Fængsel til hans Kammerater.

En eneste af Schneiders gamle Venner havde Hjerte til at gjøre noget for ham og rejste til Paris for at tale hans Sag i Regeringskomiteerne. Hvem det var, nævnes ej, men kun at Folkeselskabet i Strassburg øjeblikkelig udslettede ham af sin Medlemsliste. Mulig var det dog en Jakobiner ved Navn Blanié, thi imellem Robespierres efterladte Papirer fandt man et Brev fra ham til St. Just, fuldt af heftige Angreb paa Monet, navnlig paa Grund af dennes Opførsel mod de fængslede Patrioter.

Umiddelbart efter, at Schneider var ført ad Hovedstaden til, sendte St. Just Borger René Legrand ud i Departementet for at samle Oplysninger om hans Forbrydelser og forhøre alle, der havde været i Berøring med ham, i den Hensigt at skaffe Revolutionsdomstolen i Paris Materiale til hans Proces. Ved en Skrivelse af 26de frimaire paalagde St. Just dernæst comité de surveillance at rekonstruere Schneiders Kommission, hvorefter Neumann udnævntes til Civilkommissær, medens Teterel blev en af Dommerne. Denne Domstol fik samme Instruxer som dens Forgænger, men optraadte med stor Mildhed, da den ikke fældede en eneste Dødsdom; kun enkelte Udstillinger paa Guillotinen fandt Sted, hvorimod

man indførte en ny Straf, Nedrivning af Syndernes Huse, navnlig paa Grund af Foragt for de ulykkelige Assignater; thi det kan ikke nægtes, at de faldt i en Fart, efter at Skrækken for Schneider var hævet; kort før Robespierres Fald toges de i Rhindepartementerne kun for 15% af deres Navneværdi, og navnlig vilde den tyske Befolkning nødig have dem, saa at Repræsentanterne maatte gribe til det Middel, som før var prøvet uden Held, at tvinge Folk til at udlevere deres Guld- og Sølvmynt mod Sedler til pari i Bytte.

Dette var ogsaa den eneste Modstand, Tyskerne i det gamle Elsass gjorde; der var intet Sammenhold mere imellem dem, efter at deres Chefer vare styrtede den 23de frimaire. Fjorten Dage senere, den 9de nivôse (29de December), udstedte St. Just og Lebas en Bekjendtgjørelse, hvorefter der i hver Kommune i Departementet Bas-Rhin skulde oprettes en fransk Skole med gratis Undervisning; Pengene hertil vare at tage af det tvungne Laan, der var inddrevet af Schneider hos Departementets rige Folk. Det var aabenbart den rette Vej, der her blev betraadt, men det gik Jakobinerne altfor langsomt; i deres Møder vedbleve de at forhandle om Midlerne til at udrydde det tyske Sprog, og den 21de floréal (10de Maj 1794) kom Monet frem med et Forslag om en ny Propaganda af franske Invalider og andre Republikanere, der skulde have de udvandredes Huse og Ejendomme, saa vilde Befolkningen nok blive fransk. Det kom dog ikke til Udførelse, og om end Flygtningene nogle Aar efter kom hjem, gjorde de dog ej deres Fødeegn tysk. Endskjønt de saavelsom deres Efterkommere vedbleve at holde paa deres tyske Sprog og gammeldags Skikke, følte de sig dog i deres Hjerter ligesaa franske som noget andet Led af «den store Nation».

I en tilsyneladendende Modsætning til St. Justs knusende Slag mod det tyske Parti stod, som allerede antydet, hans Adfærd mod Propagandaen. En af de sidste Dage i frimaire, den 26de eller 27de, fik disse urolige Hoveder Rejsepas, og

den 29de vare de borte med Undtagelse af to fortvivlede Karle, Richard fra Metz og Dubois. Dette forklares simpelthen af, at St. Just ikke mer havde Brug for dem; de havde udført deres Mission og samlet et fransk Parti, som nu nok kunde staa paa sine egne Ben og ej havde fremmed Hjælp behov. I Velfærdskomiteens Regeringsplan, der krævede uvægerlig og blind Lydighed, passede desuden disse ustyrlige Krabater med alle deres Rekvisitioner og deres atheistiske Begejstring særdeles daarlig, saa det laa nær, at St. Just, da han én Gang havde begyndt at røre op i Tingene, ogsaa gjorde Ende paa dette Uvæsen*).

De to ovennævnte Propagandister bleve en kort Tid i Strassburg, hvor navnlig Richard søgte at vække Uro i Folkeselskabet, indtil de ogsaa snart bleve jagne hjem; her geraadede Richard dog i Forlegenhed paa Grund af sin Opførsel og blev fængslet af Repræsentanten Faure, en af St. Justs Venner. Faa Dage efter, lidt ind i nivôse, sendte Jakobinerne i Strassburg en Adresse til Konventet, hvori Propagandaens patriotiske Jver rostes, om end i temmelig lunkne Udtryk, og hermed forsvinder den af Historien.

Ved Ankomsten til Paris blev Schneider af Gensdarmerne afleveret ved Fængslet i Abbédiet, hvor han sad i lang Tid, uden at der blev foretaget noget Skridt imod ham. Først da man begyndte at tage fat paa ham, blev han overført til Fængslet «la Force». Det er vanskeligt at sige, hvad Grunden har været til denne Ro; mulig har han havt formaaende Venner i Komiteerne; man véd i det mindste bestemt, at han stod i Forbindelse med sin gamle Kollega, Repræsentanten Simond, Dantons Ven, thi der existerer endnu Breve fra Simond, hvori han beroliger Schneider og hans Kammerater med Hensyn til deres Fremtid. Efter Dantons Død

*) Netop samtidig begyndte Robespierre sit Felttog mod Atheisterne i Paris (Chaumette, Clootz og andre); St. Just har derfor højst sandsynlig benyttet den givne Anledning til at fjerne Propagandaen for at give deres Meningsfæller i Paris en Advarsel.

søgte Monet i en Tale i Folkeselskabet at godtgjøre den forbryderiske Forbindelse, der havde fundet Sted mellem Schneider og hin store Forræder; men den Paastand var dengang saa gængs, at alle faldne Fjender havde været hinandens Medskyldige, at Monets Ord ej have videre Beviskraft.

Fangen benyttede imidlertid sin tvungne Fritid til først i nivôse (Slutningen af December) at skrive en Adresse til Jakobinerselskabet i Paris, hvori han anraabte om dettes Hjælp og fremstillede sin Adfærd i det reneste Lys. «Mine politiske Anskuelser have altid været de samme som Bjergets og Jakobinernes. Man kaldte mig Strassburgs Marat, og jeg roser mig deraf»!

Næppe var denne Adresse kommen til Bogtrykkeren, før Velfærdskomiteen, efter Sigende paa Robespierres Tilskyndelse. forbød dens Trykning; fra Jakobinerne kunde Schneider saaledes ikke vente nogen Hjælp, og han gjorde derfor et Forsøg hos sin forhenværende Kollega, Fouquier Tinville, med hvem han i sine Velmagtsdage havde staaet i Brevvexling. Han meddelte ham om sin sorgelige Skjæbne, om den Triumf, Aristokraterne i Strassburg havde havt ved at se ham udstillet paa Guillotinen, og paastod, at Repræsentanterne vare forledede af falske Angivelser, da de lode ham gribe. Til sidst bad han om, at Fouquier vilde paaskynde Processens Gang, da han længtes meget efter at faa sin Dom.

Dette Skridt havde ikke den mindste Virkning, og Schneider begyndte muligvis at tro, at man glemte ham i Fængslet, et Haab, som dog snart skulde blive skuffet. Thi da Robespierre den 17de pluviôse (5te Februar 1794) forelagde Konventet sin Rapport over den revolutionære Regerings Principer, anvendte han Schneiders Optræden som et Exempel paa de Ultrarevolutionæres Tyranni mod Folket. «Denne Mands tyranniske Adfærd gjør alt», sagde Robespierre, «hvad man fortæller om Caligula og Heliogabal sandsynligt; han drev sit Vanvid saa vidt, at han rekvirerede Fruen-

timmer til sit Brug, ja der fortælles endog, at han giftede sig efter denne Methode».

Da Schneider erfarede dette, udfærdigede han en Skrivelse til Robespierre og søgte heri at retfærdiggjøre sig for denne, idet han pukkede paa sine store Fortjenester af Republiken, «thi han alene havde forhindret, at der opstod et nyt Vendée ved Rhinen; Propagandaens Had og Forfølgelser vare Skyld i hans Ulykker o. s. v.».

Samtidig med, at han tilstillede Robespierre dette Aktstykke, som mærkelig nok ikke fandtes mellem dennes efterladte Papirer, vidste han at faa det sendt til Strassburg, hvor det blev trykt i begge Sprog, og hvor man just begyndte dets Uddeling, da Departementets Administration fik Nys derom, forbød Udgivelsen og imødegik alle Paastande deri ved et Brev af 8de ventôse (26de Februar) til Velfærdskomiteen. Dette indeholdt en Opregning af Schneiders Forbrydelser, lagde særlig Vægt paa hans glødende Had til alt Fransk og glemte ej at gjøre en lille Reklame ved at paastaa, at dets Forfattere havde langt større Ret end Schneider til at kalde sig Fædrelandets Forsvarere.

Fangens Henvendelse gjorde ikke ganske den tilsigtede Virkning paa Robespierre; denne ofrede ikke mange Ord paa den frafaldne Præst, en Kaste, som han nærede et ganske særegent Had til. Fra Konventets Talerstol udslyngede han i Løbet af en Debat et af disse glubende Ord, der lød som Dødsklokkens rungende Toner: «Præsten fra Strassburg lever endnu»! Sikkerhedskomiteen forstod Vinket, tog Sagen i sin Haand og gjorde de fornødne Skridt, blandt andet ved at opfordre Folkeselskabet i Strassburg til at udtale sig om Schneider og give Oplysninger om ham. I Selskabets Møde den 21de ventôse hævede en enkelt Stemme sig vel til et svagt Forsvar for Schneider; men i det hele var man enig om, at om han end engang havde været Patriot, var han senere bleven en Forræder, som havde staaet i Forbindelse med Emigranterne og Østerrigerne, havde været Skyld i

Weissenburgs Tab o. s. v., for det meste aldeles ubeviste og urimelige Beskyldninger, medens hans egentlige Forbrydelser meget lidt omtaltes. Forinden Selskabet besvarede Sikkerhedskomiteens Skrivelse, nedsatte det et Udvalg til at modtage Angivelser fra Landbefolkningen mod den anklagede, men saa stor var endnu Rædselen ved Nævnelsen af dennes Navn, at det udtrykkelig maatte bekjendtgjøres, at Angivernes Navne skulde holdes hemmelige.

Det Haab, Schneider muligvis havde bygget paa Dantonisterne, glippede nu aldeles. Disse fik nok at gjøre med at forsvare sig selv, deres sidste Kamp forestod, og de skulde ikke overleve ham mange Dage. Efter at have siddet en kort Tid i la Force overflyttedes han til Conciergeriet, og den 12te germinal (1ste April 1794) — efter Moniteuren den 11te germinal — stilledes han for Revolutionsdomstolen, hvor hans Ven Fouquier Tinville ikke synes at have havt nogen ret Tro til hans Fortjenester; i det mindste fremsatte han en Anklageakt med en Mængde, ca. 50, grove Sigtelser, og efter en meget kort Diskussion blev Schneider dømt til Døden. Dommens Motiver vare, at Schneider «var overbevist om at have undertrykt, bestjaalet og tilintetgjort fredelige Familiers Ære, Formue og Ro med umoralske og grusomme Udpresninger og Nederdrægtigheder, ved den mest oprørende og blodige Misbrug af en Revolutionskommissions Myndighed og Navn». Paa denne Maade anføres det hos Nodier; men i Moniteuren af 21de germinal staar «overbevist om Forbindelse med Landets indre og ydre Fjender»; det første synes unægtelig mest stemmende med Virkeligheden.

Samme Dags Eftermiddag blev han guillotineret paa Revolutionspladsen under høje Bifaldsraab; hans sidste Ord vare: «Min Henrettelse er den største Tjeneste, man kan gjøre Fædrelandets Fjender».

Jung og hans Ulykkesfæller havde imidlertid tilbragt Vinteren paa Slottet i Dijon med alleslags Forsøg paa at slippe løs; de henvendte sig snart til én gammel Ven, snart

til en anden for at faa Hjælp, men uden Nytte. I pluviôse udgave de en Slags Brochure «om Propagandaen og dens Mirakler», navnlig rettet mod Monet og Téterel, som beskyldtes for at have villet ødelægge »Sansculotterne af 89», saaledes underskreve de sig nemlig:

Massé. Jung. Vogt. Wulff. Daum.
Sansculotter af 89*),

«som ej have villet gaa videre i Revolutionen end Konventet og Velfærdskomiteen».

Uagtet denne hofmandsmæssige Slutningshenvendelse til Øjeblikkets Herrer, blev deres Sag dog værre, og den forbedredes ej ved fuldstændig at sammenblandes med den Proces, man anlagde mod Edelmann og hans medskyldige, der vare fængslede paa Grund af den formodede Sammensværgelse med Fjenden. Taffin aflivede sig selv, og nu begyndte man at pille ud af dem, hvem man burde føre til Paris for at gjøre Bekjendtskab med Fouquier Tinville. Efterhaanden se vi flere af dem stige op paa Guillotinen; Jung blev saaledes henrettet den 19de messidor (7de Juli 1794), og i de nærmest følgende Dage fulgtes han af Massé og Edelmann. De øvrige hører man ikke mere til; de maa vel være slupne fri efter Robespierres og St. Justs Død, thi med dem faldt alle, der over hele Landet havde været knyttede til dem, saaledes ogsaa Schneiders Fjende Monet, Strassburgs Maire, som blev afsat og fængslet, efter at Jakobinerne, navnlig Colmars Folkeselskab, havde vendt deres Vaaben imod ham, udraabt ham som en Tyran, en Catilina o.s.v. Han slap dog der fra med Livet, men maatte først ved en langvarig Fængsling erfare som alle andre, der bleve baarne fremad af Revolutionen, at man ej ustraffet smager Magtens Sødme.

*) ɔ: ligefra Revolutionens Begyndelse.

L. F. Toft.

Diego Velasquez de Silva.

Blandt den store Mængde udmærkede Kunstnere, Spanien frembragte i det 17de Aarhundrede, indtager Velasquez en ganske særegen Plads; han kan uden Tvivl kaldes den mest ejendommelig «spanske» af alle «spanske» Malere.

Don Diego Velasquez de Silva eller, som han efter spansk Skik egentlig burde kaldes, Don Diego Rodriquez de Silva y Velasquez, blev født i Sevilla 1599. Hans Fader, der stammede fra Portugal, hed Juan Rodriquez de Silva; hans Moder var Geronima Velasquez, hvis Familienavn han altsaa antog, maaske fordi det var mere spansk end Faderens. Medens man ikke kjender hans Fødselsdag, er derimod hans Daabsdag, ligesom Murillos, bekjendt; han blev nemlig døbt den 6te Juni 1599 i Kirken San Pedro. Hans Forældre havde først bestemt ham til Studeringer; men da han bestandig tegnede i sine Bøger i Stedet for at læse i dem, og disse Tegninger røbede umiskjendelige Anlæg, satte de ham i Skole hos den duelige Maler Francisco Herrera den ældre. Denne Mester var ikke mindre bekjendt for sin ypperlige Pensel end for sin mørke, voldsomme, uomgængelige Karakter, der bragte ikke alene hans Lærlinge, men ogsaa hans egne Børn til at forlade ham. Sønnen flygtede til Rom og tog alle Faderens Penge med sig; Datteren gik i Kloster og tog Sløret for at undgaa Faderens raa Behandling, og til sidst levede den gamle Herrera i fuldkommen Ensomhed. Skjønt

Velasquez var blid og eftergivende, kunde han dog ikke i Længden udholde sin Mesters Hæftighed, han forlod ham og gik til Francisco Pacheco. Imidlertid havde han lagt en god Grund hos Herrera, der var den første af de sevillanske Kunstnere, som havde fjernet sig fra den frygtsomme Efterligning af den romerske Skole og var slaaet ind paa en ny Stil, der var ejendommelig for ham og mere folkelig spansk end den tidligere. Under sin nye Mester opgav Velasquez ikke denne Stil, men holdt fast ved den, udviklede den og overgav den til sine Lærlinge og navnlig til Murillo.

Velasquez kom meget godt ud af det med Pacheco, der var ligesaa elskværdig, som han var en dygtig Tegner og havde et dybt Kjendskab til Lys og Perspektiv; tillige var han Digter og Forfatter, og alle Sevillas Skjønaander samlede sig i hans Hus ligesom i et Akademi. Det varede ikke længe, før Velasquez blev hans kjæreste Elev; efter fem Aars Forløb gav han ham endog sin Datter Juana til Ægte, som han selv siger, «bevæget ved hans Dyder, hans gode Sæder og de Forhaabninger, som hans store naturlige Anlæg vakte».

Der kan ikke være Tvivl om, at Velasquez har lært meget hos den samvittighedsfulde og omhyggelige Pacheco; men det er lige saa vist, at han ikke lod sig nøje med denne Lærer alene, men søgte til Naturen, som han bestandig studerede. Snart opnaaede han stor Dygtighed i at male Hoveder og gjengive Ansigtstræk, og da nogle misundte ham hans Mesterskab heri og paastode, at det var det eneste, han duede til, sagde han med Selvfølelse: «Jeg er dem meget forbunden thi jeg kjender ingen, der kan male et Hoved godt». Han øvede sig paa alle Naturgjenstande, der kunne gjengives af Kunsten, og efterlignede med den største Omhu og Nøjagtighed først livløse Ting, dernæst Planter, Frugter, Fugle, Dyr og til sidst Mennesket, hvis enkelte Legemsdele bleve Gjenstand for et meget omhyggeligt Studium, ligesom deres lidenskabelige Bevægelser og Stillinger. «Allerede som Lærling», siger Pacheco i sin Bog om Malerkunsten, «havde han

lejet en Bondekarl for at tegne ham som Model i forskjellige Stillinger, selv i de vanskeligste, og som snart skulde le, snart græde. Efter ham tegnede han en stor Mængde Hoveder med Sortkridt og i Relief paa blaat Papir, ligesom ogsaa efter andre Folk, hvorved han opnaaede en stor Sikkerhed i at male Portræter».

Ved saaledes at gjennemgaa alle Grader af Naturgjenstande med den største Flid og Omhyggelighed naaede han til sidst den mageløse Sandhed og Naturlighed, der er hans Ejendommelighed. Man havde i Sevilla begyndt at gjøre Bekjendtskab med Malerier fra Italien og Flandern, og Velasquez studerede dem med største Iver. Han begyndte at fremstille huslige Scener i Teniers's Manér, og man har flere Genrebilleder af ham fra den Tid. Men især foretrak han dengang den toledanske Maler Luis Tristan paa Grund af hans nøjagtige Tegning og livlige Opfattelse, Egenskaber, der stemmede saa godt med Velasquez's Smag. Han studerede og kopierede dennes Værker, som han erklærede for sine sande Forbilleder; og nu forlod han ganske den tørre og stive Stil, som han havde lært af sine tidligere Lærere.

Snart opstod der Lyst hos ham til at besøge Madrid for at studere de store Mestre, som fandtes der. Det var i Foraaret 1622, at han drog derhen, kun 23 Aar gammel, og han fortsatte sine Studier i de rige kongelige Samlinger i Madrid og Escorial, navnlig af den venetianske Skole og Rubens, til hvem han siden traadte i et meget venskabeligt Forhold, og som havde megen Indflydelse paa Udviklingen af hans ejendommelige Stil. I øvrigt fandt han en meget venlig Modtagelse hos sine der værende Landsmænd, især hos Don Juan de Fonseca y Figueroa, der beklædte det vigtige gejstlige Embede som «sumiller de cortina», hvilket egentlig betyder «Gardintrækker». Hans Bestilling var nemlig at trække Gardinerne til Side og igjen sammen i den Stol, hvor Kongen hørte Messen.

Det var et Portræt af denne hans Velynder, som først tiltrak sig Kong Philip IV's Opmærksomhed og vakte det Ønske hos Kongen at knytte ham til sit Hof. Næste Aar kom der nemlig et Brev fra den almægtige Minister, Hertugen af Olivares, der kaldte ham til Hoffet og sendte ham 50 Dukater til Rejseudgifterne. Paa denne anden Rejse til Madrid ledsagedes han af sin Svigerfader Pacheco, der anede den Hæder og Lykke, som ventede Svigersønnen i Madrid.

Allerede den 6te April 1623 blev han ved et kongeligt Brev udnævnt til Kongens Maler med 20 Dukaters Gage om Maaneden og fik Befaling til at male Kongens Portræt. Dette vandt i den Grad Kongens Bifald, at han lod alle tidligere Portræter af sin kongelige Person samle og gjemme, medens han lod dette udstille offentlig paa Gaden, for at Folket kunde beundre det. Tillige udnævnte han Velasquez til sin Hofmaler eller Kammermaler (pintor de cámara). I Aaret 1627 malede han tillige med Caxès, Nardi og Carducho for den udsatte Prisopgave en Fremstilling af Maurernes Fordrivelse, vandt Prisen og blev kongelig Huissier (ugier de cámara). Han vandt nu Kongens Gunst i den Grad, at han lige som Calderon blev hans personlige Ven og hørte til de fortrolige Hoffolk, som man dengang kaldte privados del Rey. Hans Lønning blev efterhaanden forøget indtil 1,000 Dukater om Aaret, hvortil kom de betydelige Priser, han fik for sine Malerier.

Hoflivet skadede ligesaa lidt Velasquez's Lyst til Arbejde som hans gode Sæder og elskværdige Karakter. Da Rubens 1628 kom til Madrid, besøgte han den unge Portrætmaler og anerkjendte strax hans overlegne Talent. Han opmuntrede ham til at tage større Gjenstande under Behandling, men raadede ham fremfor alt at gaa til Italien og studere Mestrene. Det følgende Aar erholdt han Kongens Tilladelse, en Understøttelse samt to Aars Lønning og sejlede fra Barcelona til Venedig, hvor den spanske Gesant modtog ham i sit Hotel. Her studerede han omhyggelig Titian, Veronese og Tintoretto

og begav sig derpaa til Rom, hvor Pave Urban VIII gav ham Tilladelse til at bo i Vatikanet. Han kopierede en stor Del af Michel Angelos Dommedag, af Rafaels Skolen i Athen og Parnasset foruden andre Mesterværker af disse to store Medbejlere samt studerede Antikerne. I mere end et Aar førte han et tilbagetrukket Liv, aldeles optagen af sine Arbejder, besøgte i Neapel sin Landsmand Ribera (Espagnoletto), der dengang stod paa sin Berømmelses Tinde, og vendte i Begyndelsen af 1631, efter næsten to Aars Fraværelse, tilbage til Madrid som en fuldendt moden Kunstner. Herpaa gav han et slaaende Bevis i de to Malerier, han førte hjem med sig, nemlig Josefs Tunika og Vulkans Værksted. Baade han og hans Værker fandt den mest glimrende Modtagelse, og han indtog nu uden Modsigelse den første Plads blandt sit Fædrelands Kunstnere.

Med Undtagelse af to korte Rejser til Arragonien, hvorhen han ledsagede Kongen 1642 og 1644, forblev Velasquez nu i mange Aar i sit Atelier, hvor Kong Philip IV, der ikke alene var en stor Ven af Kunsten, men ogsaa en Kunstkjender af fin Smag, daglig besøgte ham for at glæde sig over hans Mesterværker og omgikkes med ham som en fortrolig Ven. Dog maatte han endnu engang til Italien 1648, da Kongen havde overdraget ham at kjøbe Kunstgjenstande der til et Kunstakademi, som han havde tænkt paa at oprette i Madrid. Det var paa denne Rejse, at han malede Pave Innocens X's Portræt, der modtog de samme Hædersbevisninger af Procession og Kroning som Rafaels og Titians store Værker. Han gjensaa Ribera, besøgte Bologna, Florents og Parma, hvor Correggios Arbejder fængslede ham, og naaede Genua i den Hensigt at begive sig til Paris. Men da der netop dengang var udbrudt Krig mellem Frankrig og Spanien, maatte han opgive denne Plan og sejle hjem til Barcelona.

Atter tog han fat paa sine Arbejder og malede snart efter det store Portrætmaleri, der er bekjendt under Navn af

«Maleriets Theologi» eller las meninas, Hofdamerne. Paa dette mærkelige Billede ser man til venstre Velasquez selv i sit Atelier med sin Palet, beskæftiget med at male Philip IV og hans Dronnings Portræter, som kaste Afglands i et Spejl i Baggrunden. I Forgrunden staar den elleveaarige Infantinde Margarita Maria af Østerrig, klædt i en stiv Hofdragt med Sølvbroderi og omgiven af to skjønne adelige Hofdamer og de to hæslige Dværge Maria Barbola og Nicolasico Pertusato, der søge at more hende ved at drille hendes Yndlingshund. Denne Hund, der ligger med lukkede Øjne og med Taalmodighed finder sig i alle Hofnarrens Spark og Drillerier, er mesterlig gjengivet. Man kan fristes til at klappe dens laadne Skind, saa naturtro er det, skjønt det som sædvanligt hos Velasquez kun er frembragt ved nogle faa raske Penselstrøg. Der er en slaaende Modsætning mellem den yndige unge Hofdame, der knæler ned, og den frastødende, hæslige Dværginde Maria Barbola ved hendes Side. Velasquez selv fører os i dette Billede ind i sit Atelier og viser sig som en ædel spansk Ridder i den smagfulde sorte, spanske Dragt; hans Ansigt har et mandigt og aandrigt Udtryk, der hæver ham højt over de ubetydelige Omgivelser.

Da Kunstneren var færdig med dette Billede og viste Kongen det, blev denne henrykt og udbrød: «Der mangler noget, kjære Velasquez; laan mig Deres Pensel, jeg vil selv male det». Ikke uden en vis Uro opfyldte Velasquez hans Ønske, og nu malede Kongen St. Jagoordenens røde Kors paa hans Bryst, saaledes som man endnu ser det paa Billedet. Det var en ligesaa fin, som kongelig Maade, hvorpaa Philip belønnede sin Kunstner, da han skænkede ham Spaniens højeste Orden. Vist er det, at Velasquez erholdt denne i Aaret 1658.

Ved sin sidste Tilbagekomst fra Italien var vor Maler bleven udnævnt til Overkvartérmester eller en Slags Kammerherre (aposentador mayor). I denne Egenskab maatte han i Aaret 1660 rejse til Irun ved den franske Grænse for at bestille

Kvartérer og ordne de Festligheder, der skulde finde Sted, da Philip IV drog derop med sin Datter Maria Theresia for at overgive hende til Ludvig XIV, som mødte her for at modtage sin tilkommende Dronning. Det var Velasquez, der ordnede de glimrende Højtideligheder, som fandt Sted ved den unge Prinsesses Indtog i Irun, og som opførte den prægtige Pavillon paa Fasanøen, hvor begge Kongerne holdt deres Møde. Han kom syg hjem til Madrid og døde der kort efter, den 7de Avgust 1660, 61 Aar gammel.

Hans Enke, Doña Juana Pacheco, overlevede ham kun 7 Dage; allerede den 14de fulgte hun trofast sin Ægtefælle i Døden og ligger begravet ved hans Side, i Kirken San-Juan.

Velasquez er afgjort Naturalist, men han hævede sig til en saadan Højde af ejendommelig Kraft og Adel, at man med Grund har stillet ham mellem Rubens og Titian. Naar han undertiden ikke har fundet den Anerkjendelse, han fortjener, selv hos virkelige Kunstkjendere, er Grunden den, at hans Værker næsten alle findes i Madrid — kun nogle faa af Betydenhed findes i Florents, München, Wien og England —, og at man altsaa kun kan lære ham ret at kjende i Spaniens Hovedstad.

Naar vi have kaldt Velasquez Naturalist, betænke vi os ikke paa at lægge til: som ingen anden. Ingen har været hans Mester i Troskab mod Naturen. Man kommer let ved at betragte hans større Malerier, som las meninas, Lanserne, Drukkenboltene, Spinderskerne o. s. v. til at give Maleren Mengs Ret, naar han siger: «De ere ikke malede med Haanden, men med Viljen alene». Man skulde virkelig tro, at Kunstnerens Tanke var bleven til Virkelighed, uden at han havde gjort sig nogen legemlig Møje dermed.

Hans Landskaber ere Mesterstykker af Perspektiv, hans Portræter Naturen selv. Hans spanske Konger, Dronninger, Infanter, Hoffolk, Hofdværge, Betlere ere malede med en næsten forfærdende Sandhed, saa tro er Hoffets Ubetydelighed og Dværgenes og Betlernes Styghed gjengivet. Saa

levende ere de, at man kunde vente, at de skulde stige ud af Rammerne. I Afstand ser det nemlig ud, som om de løsnede sig fra Baggrunden og traadte frem.

Kongen selv, fortæller en Anekdote fra hin Tid, skal engang være bleven højlig skuffet ved et af hans Malerier. Han traadte ind i hans Atelier og saa Admiral Pareja, der for flere Uger siden skulde være rejst til sin Post, staaende i et Sideværelse. I sin Vrede bebrejdede han ham hans Ulydighed, idet han traadte nærmere; da opdagede han, at det var Admiralens Billede, hvorpaa han havde skjændt.

Admiral Parejas Portræt vækker endnu Beundring, ligesom den stolte Hertug af Olivares, Philips alt formaaende Minister. I det hele levede Velasquez netop paa den rette Tid til at fastholde paa Lærredet og overlevere os hine stolte spanske Grander med deres alvorlige Gravitet, ridderlige Holdning, simple, men smagfulde sorte Dragter, stive Halskraver og spidse Skjæg, inden de bleve fortrængte af Alongeparykkerne og de smagløse Moder fra Ludvig XIV's Tid, der i det næste Aarhundrede ved Philip V og Huset Bourbon bleve herskende ved Hoffet i Madrid. Det var ogsaa som spansk Grande, at Philip IV lod sig male af Velasquez i sit Privatliv i den sorte Kavalerdragt. Denne Konge, der var saa ringe som Statsmand, og som næsten til Spot lod sig kalde «den Store», medens han tabte Artois, Portugal, Roussillon og Catalonien, trøstede sig ved Kunsten over sine Tab i Politiken, omgikkes fortrolig med Kunstnere og udmærkede navnlig frem for alle Digteren Calderon og Maleren Velasquez. Han kunde ikke blive træt af at lade sig male af ham, og derfor findes der en saa stor Mængde Portræter af Kongen i forskjellig Alder og Dragt, som Kriger, Jæger eller Hofmand, alle malede af Velasquez. I det hele gik Velasquez's Malerier ud af hans Atelier for at gaa ind i Kongens Palads. De ere derfor den Dag i Dag den spanske Krones Ejendom, men findes nu i det kongelige Museum.

Det er der, man skal lære at kjende Velasquez i hans 64 Billeder.

Han er i Sandhed en stor, men ejendommelig Kunstner. Man maa ikke se hans Malerier for nær ved, thi han malede med hurtige, brede, kraftige Penselstrøg, saa at Farverne ikke forene sig og blande sig med hverandre, men ligge tykt ved Siden af hverandre som Mosaik. Men træder man noget tilbage fra Maleriet, da afrundes og sammensmelte disse dristige Strøg, og alt faar et vidunderligt Liv.

Der er noget storslaaet ved Velasquez, der stiller ham paa samme Plads i de spanske Skoler, som Michel Angelo indtager i de italienske. Og dette storslaaede er hans egentlige Ejendommelighed. I øvrigt er han stor i alle Retninger af Malerkunsten, som Landskabsmaler, Historiemaler, Genremaler og især som Portrætmaler. Naar han maler Landskaber, da er den livløse Natur ham ikke nok; saaledes oplivar han Prospektet fra el Pardo med en Vildsvinejagt og den yndede Spaseregang i Haven ved Aranjuez, «Dronningens Allé» (calle de la Reyna) med Datidens spaserende Hoffolk, hvorved han tillige har skænket Efterverdenen et Maleri af historisk Værd, da det giver et vigtigt Bidrag til at lære Datidens Hoffolk, deres Sæder og Skikke at kjende.

Som Historiemaler har Velasquez ikke efterladt mange Værker. Det værdifuldeste er las Lanzas, som det kaldes af Spanierne, eller «Bredas Overgivelse». Fæstningen Bredas Kommandant, Justin af Nassau, overleverer den spanske Feltherre, Marquien af Spinola, Fæstningens Nøgler. Af dette simple Stof har Velasquez frembragt en Komposition, fuld af mesterligt Liv og virkelige Portrætfigurer. Paa begge Sider ser man Krigere, paa den venstre hollandske, paa den højre spanske; en Afdeling af disse bærer Lanser, hvoraf man har givet Maleriet Navn. I det aabne Rum i Midten modtager Spinola med Mildhed og Værdighed Nøglerne; Modsætningen mellem den ædle, ridderlige spanske Feltherre og den forlegne, kluntede Hollænder er slaaende, ligesom i

det hele mellem de slanke, mørkhaarede, blege Spaniere og de velnærede, blonde, rødmussede Hollændere. Ifølge en almindelig Brug hos ældre Malere har Velasquez anbragt sit eget smukke og udtryksfulde Ansigt paa en Officer i det yderste Hjørne af Maleriet. Enkelthederne ere mesterlige lige indtil den blege, taagede, fugtige og kolde hollandske Luft, der er malet under Spaniens brændende Sol og klare Himmel!

Som Genremaler maa Velasquez beundres af enhver, der har set hans «Barrachos» (Drukkenboltene), en aldeles lignende Scene, som er fremstillet af Bellmann i Fredmans sånger under Navnet: «Bacchi riddarslag». I en Kreds af grinende Svirebrødre sidder magister bibendi som en anden Bacchus paa en Tønde, bekranset med Vinløv, og bekranser en af Drikkebrødrene, der især har udmærket sig. Et andet Maleri, las Hilanderas, Tapetvæverskerne, fører os ind i en Tapetfabrik, hvor man ser Kvinder af Folket beskæftigede med deres forskjellige Arbejder, medens Damer se paa nogle færdige Tapeter. Beundringsværdig er den klardunkle Belysning, som Mesteren forstaar at anvende til et ypperligt Luftperspektiv. Heri havde han stor Styrke, og mange finde, at han har naaet det højeste Trin af Fuldkommenhed i dette Maleri. Det samme gjælder ogsaa om hans «Vulkans Smedie», hvor Solen trænger ind gjennem den halvtaabne Dør og kæmper med Lyset fra Ilden paa Skorstenen, hvori Jernet gløedes.

Men allerstørst er Velasquez som Portrætmaler, ja maaske den største af alle; ingen har efterlignet Mennesket med saa overordentligt Held. Betragter man hans Portræt af Philip IV, som han har stillet under aaben Himmel, oplyst af Spaniens Sol, uden nogen Skygge eller noget af de mange smaa Kunstens Hjælpemidler, der kunne lægges ind i Omgivelser, da maa man indrømme, at han har naaet de yderste Grænserne, der ere mulige for Illusionen. Hvor fuldendt naturligt er ikke hvert Lem og dets Stilling! Man skulde tro,

at Haarene bevægede sig i Vinden, at Blodet strømmede under den hvide Hud, at Munden vilde aabne sig og tale! Naar man i nogen Tid har fæstet Øjet paa dette Portræt, bliver Illusionen næsten forfærdende. Og saaledes gaar det ogsaa med de andre Portræter af den kongelige Familie, af Dronningerne Elisabeth af Frankrig og Mariane af Østerrig, af den lille Infantinde Margareta og Infanten Don Baltasar. I Modsætning til deres ubetydelige Udtryk bærer den mægtige Minister Olivares's Portræt Præget af Adel og Kraft.

Det er kun faa religiøse Malerier, Velasquez har efterladt sig; de laa aabenbart ikke for hans ejendommelige Begavelse. Hans iagttagende, mathematiske Aand passede fortrinlig til en nøjagtig Efterligning af Naturen, men mindre til det religiøse Maleri, der kræver særlig Dybde i Tanken, Varme i Følelsen eller Begejstring, med ét Ord: en Fylde af Idealitet. Det er som Velasquez ikke kan føle sig rigtig vel iblandt Guderne, Englene og Helgenerne; han trænger kun til Mennesker; dem forstaar han at behandle, men paa den religiøse Grund maa han afgjort overlade Palmen til Murillo. Enkelthederne kunne være fortrinlige, men de vise netop hen til hans rette Kald. Saaledes staar hans «Stephans Martyrdød» meget tilbage for Juanes's Behandling af det samme Emne, men man kjender Velasquez paa et saadant Træk, som at en Dreng efter at Bødlerne ere færdige, uden Barmhjertighed kaster en Sten paa den faldne Martyr. Hvor det ikke gjælder om at fremstille det ideale eller det religiøse med Begejstring, men Naturen med Sandhed, er Velasquez Mesteren. Man har derfor kaldt ham «den største Naturalist».

Blandt Nutidens spanske Malere har der dannet sig en Skole, der sætter Velasquez højest blandt Spaniens Kunstnere, altsaa over Murillo selv, og søger at uddanne sig efter hans Mønster. Saa meget er vist, at ingen overgaar ham i Sandhed; intet er søgt, alt derimod naturligt.

Blandt den store Mesters Disciple bleve hans Svigersøn, Juan Batista de Mazo Martinez, og hans Slave, Juan Pareja, de berømteste. Den sidste øvede sig hemmelig og mest om Natten efter de Arbejder, der fandtes i Atelieret, da den ophøjede Kunst kun passede for en fri Mand, og den stakkels Mulat overraskede i en Alder af 45 Aar baade sin Herre og Kongen med et lille Maleri, der nok som vidnede om hans store Talent. Han fik nu paa Kongens Forbøn sin Frihed og arbejdede siden i sin Mesters Atelier indtil dennes Død, hvorpaa den gamle tro Tjener forblev i hans Datters Hus hos Mazo Martinez indtil sin egen Død 1670. Det er en rørende Historie, at denne Slave uden sin Mesters Vidende ved sin utrættelige Anstrængelse blev Kunstner.

A. Fabricius.

Kejserinde Katharina II's Rejse til Sydrusland 1787.

I.

Rejsens historiske Betydning.

I Aarhundreder har Kampen mellem Rusland og Tyrkiet været staaende; der var en Tid, da den høje Port herskede over alle det sorte Havs Kyster, paa den nordlige saavel som paa den sydlige Side, og da Russerne ikke mindre end Ungarerne og Sydtyskerne frygtede de fanatiske Musselmænd; men fra Peter den stores Tid vendtes Forholdene lidt efter lidt om. Allerede denne mægtige Regent bragte for en kort Stund Fæstningen Asov i sin Magt, og allerede 1696 saa man russiske Gallejer levere sejrrige Søkampe i det sorte Havs Vande*). Fra nu af stræber Rusland systematisk at trænge Tyrkerne længere og længere bort fra deres Grænser, og enhver følgende Regent træder kun i Peter den stores Fodspor. Kejserinde Anna udvirkede i Aaret 1739, at den tyrkiske Fæstning Asov blev sløjfet, og opnaaede Afstaaelsen af en Strækning Land mellem Floderne Bug og Donez; under Kejserinde Elisabeth foretoges betydelige Kolonisationsforsøg i Nyrusland, der til Dels fik Navnet: Ny-Serbien, efter

---

*) Om Ruslands tidligere Kampe mod Tyrkerne jfr. Afhandlingen: Peter den store og Admiral Lefort i Historisk Archiv 1871, II.

den Befolkning, som særlig blev forflyttet herhen; men det var dog navnlig Kejserinde Katharina II, som gjorde de mægtigste Skridt frem paa den Bane, Peter den store havde anvist. Ved Freden i Kutschuk-Kainardschi (1774) maatte Tyrkiet afstaa en Række Fæstninger langs det sorte Havs Nordside samt anerkjende de tatariske Stammers Uafhængighed paa Krim og paa den kubanske Steppe. Rusland fik endvidere fri Skibsfart gjennem Dardanellerne og Ret til at blande sig i det tyrkiske Riges indre Anliggender til Fordel for Sultanens rettroende Undersaatter. Fra nu af drømte Kejserinden kun om Tyrkernes endelige Udjagelse af Evropa og Grundlæggelsen af et nyt græsk Kejserdømme for en russisk Prins, og uafbrudt udvidede Rusland sig længere og længere mod Syd; midt under den dybeste Fred anekterede man Krim og undertvang de kubanske Tatarer, Sevastopols Havn truede den tyrkiske Hovedstad, og den russiske Flaade viste sig i det sorte Hav.

Saaledes opstod det orientalske Spørgsmaal, der siden den Tid har voldet Diplomaterne saa meget Besvær og har fremkaldt en saa uendelig Blodsudgydelse; trods alle det vestlige Evropas Anstrængelser for at holde Liv i den «syge Mand» sygner Tyrkiet hen; en brat Krisis kan indtræde, hurtigere end nogen aner det, og maaske vil Aaret 1874 bringe den endelige Løsning paa det Spørgsmaal, som nu i 100 Aar har beskæftiget Evropa. Det er kun i Konsekvens med sin gamle Politik, naar Rusland i vore Dage intriguerer ved det tyrkiske Hof og understøtter den halvt vanvittige Sultan Abdul-Azis's Planer om at forandre Tronfølgeordenen; en saadan Forandring i den gamle sædvansmæssige Ret vil fuldende Tyrkiets Opløsning, og Rusland haaber da med Sikkerhed ikke at gaa tomhændet ud af det Virvar, som vil hjemsøge hele Balkan-Halvøen. Af de øvrige Stormagter skulde man synes, at Østerrig-Ungarn var nærmest opfordret til at hæmme Ruslands Planer; dets Interesser byde at holde Liv i Tyrkiet eller under alle Omstændigheder selv at be-

mægtige sig Donaulandene*); men mærkelig nok hører man i vore Dage som for hundrede Aar siden, at Østerrig og Rusland ere enige om det orientalske Spørgsmaal. Grunden til dette unaturlige Forbund var dengang som nu Preussens uhyre Overvægt i Tyskland, der ikke blot havde vist sig i Syvaarskrigen, men ogsaa senere forhindret Østerrig i at erhverve Bayern; dertil kom, at Frankrig dengang som nu var optaget af sine indre Stridigheder og for svagt til at spille nogen afgjørende Rolle. England og Preussen bleve saaledes naturlige Allierede og søgte at hindre de to andre Stormagters Planer; men Preussen lod sig dengang tilfredsstille ved en Part i det ulykkelige Polen, og det lod sig vel tænke, at en «tilstrækkelig Godtgjørelse» ogsaa i vore Dage vilde kunne fyldestgjøre dette Land, hvis Uegennyttighed og ædle Politik til alle Tider næsten er bleven et Ordsprog.

Disse og lignende Sammenstillinger mellem de orientalske Forhold for 100 Aar siden og dem, som gjøre sig gjældende i vore Dage, paatrænge sig uvilkaarligen enhver, der noget nøjere beskæftiger sig med hin Tids Historie, og en Fremstilling af Ruslands politiske Betydning paa hin Tid vil derfor vistnok ogsaa interessere dette Tidsskrifts Læsere. Vi have derfor valgt at give en ny Fremstilling af Kejserinde Katharina II's berømte Rejse til Sydrusland; man opfattede dengang og har indtil den sidste Tid stadig opfattet denne Rejse som en politisk Demonstration, som en Udfordring til Tyrkiet og dets Venner, hvorfor Sultanen da ogsaa besvarede den med en Krigserklæring. Skjønt vor følgende Fremstilling vil vise, at man herved tillagde Rejsen en større Betydning, end Katharina egentlig tilsigtede, vil Rejsen dog stadig bevare sin Betydning for Historien. Den blev foretagen med al den halvt barbariske og østerlandske Pragt, som dengang endnu karakteriserede det russiske Hof, og denne Legen med

*) Se Afhandlingen: Prins Eugen af Savoyen og hans Samtid i Historisk Archiv 1872 I, pag. 206—11.

og Trodsen mod Naturens Hindringer, som idelig gjorde sig gjældende, har i Sagnet omgivet den hele Rejse med et fuldstændig æventyrligt Skær. Vor Fremstilling vil naturligvis først og fremmest beskæftige sig med den berømte Kejserinde, som ved denne Tid var i sin mest glimrende Periode; men vore Læsere ville ogsaa gjøre Bekjendtskab med en Række af andre vigtige historiske Personer som Kejser Josef II, den usle polske Konge Stanislaus August, og Katharinas almægtige Yngling, den vældige, men uhyggelige og næsten dæmoniske Potemkin. Kejserinden tog dernæst ogsaa sit hele Hof, sine Ministre og Englands, Frankrigs og Østerrigs Gesanter med paa denne Rejse, der paa én Gang skulde være en politisk Demonstration og en Lysttour, hvor Fyrster og Statsmænd, Skjønaander og Salonherrer skulde udfolde al deres Aand og Lune til Kejserindens Forherligelse. Rejsen var i sin inderste Kærne vel kun et lunefuldt Indfald af den aandrige Fystinde, men det blev en Uvejrssky, som forkyndte den sig nærmende Storm og saaledes et karakteristisk Udtryk for den stolte, erobringssyge Politik, der betegner ikke blot Katharinas, men i det hele taget Ruslands Regering, og som saa ofte har forfærdet det vestlige Evropa.

Vor følgende Fremstilling er i det hele en Gjengivelse af Professor A. Brückners Afhandling i Russische Revue, II Band. Denne Forfatter har kunnet benytte en Mængde hidtil ukjendte eller kun lidet kjendte russiske Kilder, af hvilke en Del ere citerede i det følgende i Noterne, og vor Afhandling vil saaledes ogsaa i denne Henseende ikke være uden Interesse.

Den berømte Rejse gik altsaa for sig i Aaret 1787; men der havde allerede flere Aar tidligere været Tale om samme iblandt de Tone angivende Kredse i Rusland. Rejsen blev saaledes alt bragt paa Bane ved Katharina II's og

Josef II's Sammenkomst 1780*), og Katharina mindede senere gjentagne Gange «Grev Falkenstein» (Josef) om den Indbydelse til Cherson, han havde lovet at følge. Ogsaa de nærmere Bestemmelser synes at være trufne flere Aar, før Rejsen endelig gik for sig. Man har saaledes en Instrux af 13de Oktober 1784 fra Fyrst Potemkin til Brigader Sinelnikov, hvori der findes Forskrifter om det Antal Heste, der maa holdes i Beredskab ved alle Stationer, om de Hvilepunkter, hvor de høje Herskaber ville indtage deres Maaltider, om de Paladser, som efter en medfølgende Plan skulle opføres, om de Boliger, som i de forskjellige Byer maa staa til Raadighed for Kejserindens Følge o. s. v. Man har ogsaa et Brev af 1ste Juli 1787 fra Kejserinden til den tyske filosofiske Forfatter Zimmermann, hvoraf det fremgaar, at hun allerede et Par Aar tidligere har beskæftiget sig med Forberedelser til denne Rejse. Hun skriver nemlig, at hun ikke kan forstaa, hvorfor der tales saa meget baade godt og ondt om denne Rejse; den var allerede bleven aftalt for tre Aar siden for at adsprede et Anfald af Mismod og Melankoli; men nu for Tiden er hun rigtignok bleven fuldkommen helbredet for sin Svagelighed ved at læse Zimmermanns Bog om Ensomheden**).

I Juni 1784 døde Kejserindens Yndling Lanskoj, og Alexander Petrovitsch Jermolov indtog snart den Afdødes Plads, indtil han i Juli 1786 blev afløst af Grev Dmitrijev-Mamonov. Det er nu en gængse Fortælling, som alt skriver sig fra forrige Aarhundredes Slutning, at Jermolov har tænkt at styrte Potemkin ved at overtale Kejserinden til denne Rejse, hvor hun da personlig kunde overbevise sig om Fyrstens mislige Forvaltning***). I Sammenhæng hermed staar vel en anden

*) Alfred v. Arneth: Joseph II und Katharina von Rusland. Wien 1869. P. 92 og 277.

**) Smirdin: Kejserinde Katharina II's Skrifter III, 449.

***) Se Helbigs Biografi af Potemkin i Archenholtz's Minerva. Dette Skrift, hvis Forfatter var Sekretær ved det sachsiske Gesantskab,

Fortælling, der gaar ud paa, at Potemkin af Hensyn til Kejserindens forestaaende Rejse allerede i 1784 forflyttede en meget dygtig Embedsmand, Tutolmin, fra Syden, hvor han havde været meget virksom, til Archangelsk, for at Potemkin ikke, hvis Kejserinden følte sig tilfreds med Rejsens Udbytte, skulde komme til at dele hendes Naade med nogen anden. Læseren vil imidlerlid allerede af det foregaaende have set, at Rejsen havde været besluttet flere Aar, før Jermolov fik nogen Indflydelse, og hans Fald frembragte ingen Forandringer i Kejserindens Planer. I Foraaret 1786 skriver Katharina saaledes til Moskvas Politimester, Acharov, om sin Beslutning i Begyndelsen af 1787 at besøge nogle Gouvernementer, og hun meddeler ham derhos Enkelthederne ved Rejserouten. Samtidig hermed udsteder Senatet (den 13de Marts 1786) en Befaling til Potemkin om at holde et passende Antal Heste færdige til Kejserindens Rejse, om at sætte de Egne, hvor man vil gjøre Holdt under Rejsen, i behørig Stand, o. s. v. I Avgust 1786, altsaa efter at Jermolov er fjernet, underretter Kejserinden sin Ven Kejser Josef om sin Plan og indbyder ham til at besøge sig i Sydrusland, og i Oktober samme Aar skriver hun til Zimmermann, at hun har paatænkt i Januar næste Aar at tage til Krim; i et andet Brev af December 1786 udtaler hun den Forventning at være tilbage fra sin Udflugt i Juni næste Aar.

Det er da ogsaa en let forstaaelig Sag, at Kejserinden nærede det Ønske selv at overtyde sig om det heldige Udfald af Potemkins administrative Virksomhed i Syden. Fyrstens talrige Misundere havde berettet saa meget ufordelagtigt herom og idelig fremhævet, at de uhyre Summer, som Potemkins Bestyrelse kostede, kunde betragtes som fuldstændig bortkastede; man havde endog ytret, at ikke engang Krims Erhvervelse var saa mange Opofrelser værd. Nu havde

---

er omtrent den eneste Kilde, der er benyttet selv af Forfattere som Schlosser, Herrmann og Blum.

hun i Sinde selv at bedømme, hvorledes Sagerne egentlig forholdt sig. I en Samtale med den franske Gesant, Grev Ségur, fremhævede Katharina imidlertid, at hun ikke rejste for at se Stæder og Provinser, der vare hende ret vel bekjendte gjennem Planer og Tegninger; men hun vilde se sine Undersaatter, give dem Lejlighed til at se deres Kejserinde, til at nærme sig hende og til at forebringe deres Klager; herved skulde mange Misbrug, Uretfærdigheder og Mangler afhjælpes, ja hun haabede, at allerede Rygtet om en saadan forestaaende Rejse vilde være i Stand til at hidføre en Forbedring i Undersaatternes Stilling*). Kejserinden haabede altsaa at gavne sine Undersaatter ved en saadan Rejse i sit Land, og hertil sigter ogsaa Indskriften «Rejse til Nytte» paa den Medaille, hun lod slaa til Mindet om sin Rejse.

Potemkin maatte i øvrigt ogsaa for sit Vedkommende ivrig ønske Kejserindens Rejse; thi han fik saaledes en velkommen Lejlighed til at triumfere over sine Fjender ved at bevise, hvor ugrundede alle de onde Rygter vare, man udspredte om hans Bestyrelse. Steppelandskabernes Produktrigdom, de nylig anlagte Byers raske Fremblomstring, den store Masse Krigsfornødenheder, de stærke Fæstninger, Troppernes udmærkede Holdning, de nye Søhavnes strategiske Betydning, den Krimske Halvøs fortryllende sydlige Natur — alt dette skulde afvæbne Potemkins Modstandere, vække Kejserindens Forbavselse og Evropas Beundring. Det gjaldt om at vise Vesten, over hvilke Rigdomskilder Rusland kunde raade, hvilken Vælde Riget ved Potemkins Ledelse var i Stand til at udfolde. Fyrsten haabede paa én Gang at kunne glimre som en genial Administrator og at kunne spille en Trumf ud mod den høje Port og dens Forbundsfæller. Hvis Verden kom til Kundskab om, hvad Sevastopol havde at betyde, hvorledes man fra russisk Side kunde beherske det sorte Hav med den mægtige Flaade og ved mindste Vink ud-

*) Ségur: Mémoires et souvenirs III, 56.

sende betydelige Troppemasser, der stadig holdtes paa Krigsfod, kunde man mulig alene herved indjage Ruslands Fjender Frygt. Evropa skulde erfare, at det ikke var saa let, som man undertiden antog, igjen at fratage Rusland de nylig erhvervede Landsdele. Forlystelsesrejsen tilsigtede altsaa ogsaa en politisk-militær Demonstration. Potemkin haabede ikke blot at kunne vinde Bifald for Katharinas prøvende Blikke, men han gjorde Regning paa at besejre sine Modstandere ved Hove og at sætte sig i Respekt hos Evropas Statsmænd. Men havde selve Rejsen ikke ogsaa et andet, dybere liggende Øjemed?

Der er ingen Tvivl om, at den russiske Regering paa hin Tid vel tænkte sig Muligheden af en Krig med Tyrkiet, men Ségur gaar for vidt, naar han troer, at Potemkin har villet benytte Rejsen til at gjøre Katharina saa krigslysten som mulig, ja muligen fremkalde et Brud mellem hende og Porten. Man maa ikke glemme, at Planen til den hele Rejse ikke var udgaaet fra Potemkin, og at Katharina ingenlunde ved denne Rejse tilsigtede at ægge Tyrkiet til Krig. Det var tilstrækkeligt, at Rejsen gav hende Lejlighed til at erfare, over hvilke Stridskræfter Rusland kunde raade, naar man igjen skulde komme i Kamp med den gamle Fjende. Hvis Kejserinden havde tænkt sig en ny Tyrkerkrig som sandsynlig i den allernærmeste Tid, hvis hun havde tillagt Rejsen en saa stor Betydning, at den muligvis kunde foranledige en Krigserklæring fra Sultanens Side, vilde hun i sine Breve til Kejser Josef have lagt ganske anderledes Vægt paa denne Rejse; hun vilde ikke ganske lejlighedsvis have underrettet ham om samme, da hun allerede havde truffet alle Foranstaltningerne til den og fastsat Tiden. Allerede fra Aaret 1780 havde jo de to Monarker vexlet Breve om det orientalske Spørgsmaal, og de to Landes Interesser vare ligeover for Tyrkiet fast forenede ved Forbundet af Aaret 1781. Naar man derfor idelig hos Historikerne finder udtalt den Anskuelse, at man ved denne Rejse har havt til Hensigt at

afslutte et fast Forbund mellem Rusland og Østerrige, bør man mindes, at et saadant Forbund allerede var til fra 1781, og at altsaa en Afslutning af et saadant Forbund i Aaret 1787 simpelthen kunde gjælde som overflødig. Den af Arneth foranstaltede Udgave af Katharinas og Josefs Breve belærer os ogsaa om, at de to Regenter i Aarene 1781—83 levende beskæftigede sig med de tyrkiske Anliggender, medens det orientalske Spørgsmaal netop træder i Baggrunden i de Breve, som vexles umiddelbart før Rejsen. Man kan saaledes næppe længere fastholde, at denne Rejse indeholdt noget bestemt politisk Program for de to Rigers udenlandske Politik, og man kan heraf bedre forklare sig den noget hensynsløse Maade, hvorpaa Kejserinden indbød Josef til Mødet i Cherson, en Hensynsløshed, som i Virkeligheden krænkede Kejseren dybt*).

Af Arneths gjentagne Gange omtalte Brevvexling fremgaar det ogsaa, at Katharina i 1781—83 var mere krigslysten end Josef; da denne saaledes havde antydet, at han var tilbøjelig til at anbefale Forsigtighed overfor Porten for at undgaa en Konflikt, bemærkede hun, at Rusland i Nødstilfælde ogsaa nok uden Østerrigs Hjælp kunde blive færdig med Tyrkiet. Da Tyrkiets Krigserklæring alligevel paafulgte i Aaret 1787, var det naturligvis dog af den største Betydning for Rusland, at Josef II opfyldte sine i Aaret 1781 indgaaede Forpligtelser og erklærede Tyrkiet Krig. Den Konflikt, der indtraadte, maa nærmest tilskrives Potemkin, ikke de to Regenter. Under de første Dage af deres Samværen i Syden drejede Katharinas og Josefs Samtaler sig omtrent slet ikke om Politik, og i det hele taget synes alle de Samtaler, der fandt Sted under hele Rejsen, ikke at have havt nogen stor Betydning. Mere i Spøg end for Alvor berørte Josef, Katharina, Grev Ségur, Fyrst Ligne o. fl. i deres Samtaler det orientalske Spørgsmaal; men der fandt ingen Af-

*) Se nærmere i Afsnit V.

taler Sted, der kunde tage sig ud som et nyt Forbund eller nye Overenskomster, og Josef rejste tilbage til Wien uden at have nogen Formodning om, at en Krig stod for Døren. Heller ikke kunne de Underhandlinger, som fandt Sted mellem de to Regenters diplomatiske Følge, paa nogen Maade karakteriseres som en politisk Kongres. Medens man saaledes i Cherson havde følt sig tilbøjelig til at optræde med Maadehold og Forsigtighed over for Tyrkiet, optraadte derimod ganske vist den russiske Gesandt Bulgakov strax efter sin Tilbagevenden til Konstantinopel paa en saa udfordrende Maade, at Porten saa sig tvungen til en Krigserklæring; men Gesantens Adfærd stod ingenlunde i Harmoni med Kejserindens Holdning under Rejsen i Syden. Bulgakov handlede — herom kan der næppe være nogen Tvivl — ikke efter Katharinas Befalinger, men fulgte Potemkins Indskydelser. Denne Mand havde ved Katharinas Rejse set sin alt vaklende Indflydelse paa ny befæstet; nu vilde han gjøre sig fuldstændig uundværlig ved at fremkalde en Krig, hvis Ledelse han skulde overtage, hvis Resultat skulde være Grundlæggelsen af et nyt græsk Rige under Kejserindens unge Sønnesøn Konstantin; i sine Drømme tænkte han sig vel allerede som dette Riges Bestyrer under Regentens Mindreaarighed. Under Rejsen havde Potemkin dernæst iagttaget, at Forholdet mellem Østerrig og Rusland endnu var lige saa hjerteligt som tidligere; han kunde altsaa vente, at Østerrig, naar Krigen først engang var erklæret, vilde følge Rusland som en lydig Drabant; derfor turde han altsaa fremkalde Konflikten med Tyrkiet. Katharinas Rejse staar saaledes ganske sikkert i et vist Forhold til Tyrkerkrigen, men man kan ikke længere fastholde, at Rejsen var Aarsagen til Krigens Udbrud, hvilket i Grunden allerede ligger i den ovenfor fremhævede Kjendsgjerning, at Potemkin slet ikke var den egentlige Ophavsmand til den berømte Udflugt.

II.

Rejseforberedelser.

Den Glans og Pragt, Katharina udfoldede under Rejsen, vakte Samtidens Forbavselse; men ingen overøste dog Kejserinden med mere Ros end den alt nævnte tyske Filosof Zimmermann, der i en Skrivelse udtalte sig omtrent saaledes: «Rejsen tiltrækker sig Evropas og Asiens Opmærksomhed og frembyder et mærkelig Skuespil for Filosofen; men mest beundringsværdig forekommer det mig dog, at Kejserinden, efter at have overøst sine Undersaatter med Velgjerninger, nu har ønsket selv at se, hvad der muligen endnu staar tilbage at udrette. Denne Rejse maa give alle Ruslands Dele nye Kræfter og nyt Liv; de slette ville blive satte i Skræk, og de dydige ville vise sig i det bedste Lys. Historien, saaledes slutter han sin højtravende Skrivelse, vil optegne alle Kejserindens store og af Menneskekjærlighed udsprungne Gjerninger; men de Fyrster, som i dorsk Ro dvæle i deres Paladser, ville af dette Exempel med Bæven indse, at den Hæder at bære en Krone er ringe i Sammenligning med den Hæder at vise sig Kronen værdig».

De Omkostninger, som vare forbundne med denne Rejse, overgik alle rimelige Grænser. Man fortalte, at Katharina havde bestemt en Sum af 10 Millioner Rubler til dette Øjemed, men at denne Sum dog langtfra strakte til. Et saadant Tal findes dog intet Steds i de officielle Kilder, og en Beregning af Rejseomkostningerne lader sig allerede af den Grund ikke opstille, at man foruden de direkte Udgifter jo tillige maa tage Hensyn til de Bekostninger, som foranledigedes ved Potemkins storartede Forberedelser. Han lod bygge Veje og Broer, opføre Paladser, anlægge Haver, foranstalte Afholdelser af Markeder o. s. v. Udgifterne til alt dette lade sig ikke engang tilnærmelsesvis ansætte.

Med Hensyn til Forberedelserne kunne følgende Angivelser vistnok være af nogen Interesse. Paa Strækningen

mellem Kaidaki og Cherson (omtrent 50 Mil ɔ: en Syvendedel af Afstanden mellem St. Petersborg og Krim) maatte der paa 25 Stationer holdes ikke mindre end 10,480 Heste, 5,040 Kuske og 9,636 Sadler i Beredskab. Paa de Stationer, hvor der ikke skulde opføres Paladser, maatte der rejses lukkede Tribuner og Galerier, og her stod der Borde med alle Slags Retter og Drikkevarer. Ved hver Station maatte flere Adelsmænd føre Opsynet med det talrige Personale og Hestene; der maatte endvidere være en Tømmermand og en Smed til Stede med det nødvendige Værktøj, for at man strax kunde udføre mulige Reparationer. Til Oplysning af ethvert Slot, som Kejserinden beboede, medgik der 500 Krukker med Talg, 10 Lygter og 6 Tjæretønder. I hver Stad, som de Reisende passerede, var der 25 fuldstændig indrettede Boliger til Kejserindens Følge. Hele Skibsfarten paa Dnjepr skulde ophøre under Rejsen for at undgaa al mulig Forsinkelse; der blev sørget for, at alle Rorfolkene, der færdedes paa Dnjepr, vare godt klædte. Under Kejserindens Ophold i Krementschug maatte mange Adelsmænd med deres Familier flytte ind i Byen, saa vel som rige Kjøbmænd og ansete Borgere, for yderligere at forherlige Kejserindens Hof*). I alle de Byer, som Kejserinden berørte, gaves der kostbare Illuminationer og Fyrværkerier. Paa begge Sider af de Veje, som Katharina passerede, brændte der om Aftenen mægtige Baal. Alle de Boliger, som paa hele Rejsen vare indrettede for Kejserinden, maatte forsynes med fuldstændig nye Mobler. Da man opholdt sig i Kijev tre Maaneder i Træk, vilde Katharina ikke tillade, at hendes udenlandske Gjæster selv sørgede for deres Ophold; enhver fik for denne Tid et fuldstændigt Hus med et stort Antal Lakejer, Kokke, Kuske, Ekvipager, Sølv- og Porcelainsservicer og betydelige Forraad af kostbare Vine, alt til fuld Raadighed**).

---

*) Se II Del af Skrifter, udgivne af Selskabet i Odessa, for Historie og Oldforskning.

**) Se Ségur: Memoires III, 57 og 110—111; Oeuvres du prince de

Indtil Kijev betjente de Rejsende sig af forskjellige Kjøretøjer; der var i alt 14 Vogne, 124 Slæder og 40 Reserveekvipager. Fra Kijev kunde de Rejsende under Farten paa Dnjepr raade over 50 til 80 store, særlig for dette Øjemed byggede og overordentlig elegant indrettede Galejer, som vare udstyrede med alle optænkelige Bekvemmeligheder.

Kejserinden skulde under hele Rejsen kun glæde sig ved lyse Billeder; hun skulde overtydes om, at Sydrusland var rigt og lykkeligt. De udenlandske Gjæster talte senere ikke uden Ironi om de store Folkemasser, som vare drevne sammen paa de Steder, hvor Katharina kom igjennem. Fyrsten af Ligne beretter, at Kejserinden, idet hun pegede paa disse Menneskemasser, har spurgt sine Rejsefæller, om Abbé Chappe, der havde kaldt Rusland en Ørken, vel ved et saadant Syn vilde driste sig til at holde fast ved denne Paastand. Hist og her saa man ved Flodens Bredder eller i pyntelige Baade smukke Grupper af syngende Landboere; alle Huse vare behængte med Blomster og Kranse; paa mange Steder saa man mægtige Kvæghjorde; store Markeder med de mest forskjellige Varer bleve arrangerede; det hele var kun et Skuespil, der skulde fryde Kejserindens Øjne, medens alt, hvad der kunde fremkalde et mindre gunstigt Indtryk, omhyggelig blev fjernet. Et Vidne, hvis Troværdighed ikke kan angribes, Historieskriveren, Fyrst Schtscherbatov, fortæller, at der samtidig med Kejserindens Tilbagerejse til St. Petersborg over Moskva herskede en usædvanlig Dyrtid i denne sidste By. Alle Tiggere, som hidtil kummerlig havde slaaet sig igjennem ved Befolkningens Almisser, bleve nu jagede ud af Byen, for at ikke Kejserindens Hjerte ved Synet af saadanne Ulykkelige skulde smertelig berøres under hendes Ophold i Rigets

---

Ligne, 1860. II, 14 og 49. Ségur fortæller blandt andet: »Man havde antændt uhyre Baal af Fyr, Gran og Birketræer, saa at vor Vej var mere glimrende oplyst end selv midt om Dagen; i de mørkeste Nætter havde Nordens stolte Selvherskerinde villet og befalet: »Bliv Lys!«.

gamle Hovedstad. I grel Modsætning hertil fortæller Fyrsten af Ligne, at han under Rejsen gjentagne Gange i Kejserindens Navn har øst hele Haandfulde af Guldstykker ud til de Folkemasser, som stimlede sammen om Katharinas Vogn.

I den sidste Tid er der kommet et Aktstykke for Dagen, der egentlig først giver os det rette Blik paa hele Situationen og lader os se, hvorledes de administrative Myndigheder paa den mest kunstfærdige Maade arrangerede alt, for at Katharinas Rejse kunde gjøre den forønskede Virkning. Vi sigte herved til en Befaling fra Statholderen i Charkov, Vassilij Tschertkov. Den indeholder et stort Antal Forskrifter om, hvorledes Befolkningens forskjellige Bestanddele have at forholde sig under Kejserindens Gjennemrejse. Her bestemmes saaledes, i hvilken Orden alle Rangspersoner, Kredsforstandere, Adelens Udsendinge og øvrige Embedsmænd saavel som Publikum have at opstille sig ved Kejserindens Modtagelse. Det befales med megen Strenghed, at alle skulle have deres bedste Klæder paa, og at navnlig Pigerne skulle møde med elegant Hovedpynt og Blomster. Det var saa ønskeligt, at ingen fremstillede sig i smudsige og sønderrevne Klæder eller vel endog i beruset Tilstand, at Befalingerne og Truslerne angaaende disse Punkter ikke komme mindre end tre Gange igjen i Tschertkovs Befaling. Der foreskrives endvidere, at alle skulle bukke sig dybt, medens Kejserinden kjører forbi. De «bedste blandt Beboerne» skulle bringe «Salt og Brød», medens Konerne og Pigerne skulle bestrø Kejserindens Vej med Blomster, og alle andre maa lægge deres Glæde for Dagen ved anstændige Handlinger og Hilsner. Langs hele den Vej, ad hvilken Kejserindens Tog rimeligvis vil komme, maa Husene fremdeles males paa ny, alle Tage og Gærder maa udbedres, alle Døre og Vinduer maa smykkes med Blomster og Grangrene; saa vidt mulig skal man hænge kostbare Tøjer og Tæpper ud af alle Vinduer; det fremhæves udtrykkelig, at Buddet gjælder ikke alene om alle de Flækker, som ligge langs Kejserindens Vej, men og-

saa om Landsbyerne. Alle Musikanter og Kirkesangere maa forsynes med nye Uniformer, i alle Huse maa der træffes Foranstaltninger til glimrende Illuminationer, i ethvert Tilfælde maa der holdes store Tjæretønder i Beredskab. Foruden de Heste, som Centralbestyrelsen paa Embeds Vegne har fordret, befaler Statholderen endvidere, at der ved hver Station skal holdes ikke mindre end 200 Heste beredte som Reserve. «Endvidere haaber jeg, at de Herrer Adelsmænd ville gjøre sig Umage for, at der ved hver Station holdes 12 særdeles smukke og vel tilkjørte Heste med godt Seletøj samt fire Forridere i Beredskab for Kejserindens Vogn. Forriderne skulle være iførte røde Trøjer med røde, opstaaende Kraver og grønne Rabatter paa Ærmerne, hvide Veste og Benklæder samt sorte Huer. I det hele taget haaber jeg, at Adelen vil sætte sin Ære i at beværte Kejserindens allerhøjeste Person og i Byen Charkov maa Kjøbmandsstanden ikke undlade at tage Del heri». Det foreskrives endvidere, at hele Befolkningen under Kejserindens Rejse vil have at opføre sig paa en sædelig Maade, undgaa al Larm og Optøjer. Ingen maa bede om Almisse, ingen maa have sig en Rus. I Stæder og Landsbyer maa der ved Dag og Nat færdes Patrouiller, som have at paase, at der overalt hersker Stilhed, Renlighed og Sikkerhed. Desuden holder Statholderen det for hensigtssvarende igjen at bringe Loven af 19de Januar 1765 i Erindring, ifølge hvilken ingen maa driste sig til at besvære Kejserinden med Overlevering af Bønskrifter under Straf af at dømmes til Militærtjeneste, til Tvangsarbejde, til Knut eller Arbejde i Sibiriens Bjergværker. Paa det aller strængeste forbydes det at kjøre Kejserinden i Møde ad de Veje, som hun følger, eller vel endogsaa at tage i samme Retning som Kejserinden og kjøre forbi hende. Skulde det imidlertid dog ske, at Kjøretøjer komme til at møde Kejserinden, og det ikke kan lykkes i rette Tid at bøje ind paa en Sidevej, maa de Kjørende strax blive holdende og stige ud af Vognene. — Alle Myndighederne i Stæderne faa særlig Paalæg om at

paase, at der ikke finder nogen Prisforhøjelser Sted, navnlig da ikke paa Spise- og Drikkevarer, at der kun kommer gode Levnetsmidler til Forhandling, at Kjøbmændene og Kræmmerne ere renlig og anstændig paaklædte, med rene Forklæder, at der intet Steds er ophængt smudsige Maatter for at skjule noget, at ingen drikker sig fuld i Kroerne; i saa Fald vil Kroejeren være at arrestere og have forbrudt sin Ret til at bestyre sin Kro, ja mulig endog efter Brødens Størrelse være at afstraffe korporligen; og saa fremdeles.

Myndighederne haabede at indrette det hele saaledes, at Kejserinden saa alt i den gunstigste Belysning, i den behageligste Farve og Skikkelse. Den hensynsløse Strænghed, hvormed ovenstaaende Forholdsregler indskærpes, vise tydelig nok, at Velstand, Nethed, Renlighed, Ædruelighed, Anstændighed hørte til de meget sjeldne Undtagelser, medens Øvrighederne dog vilde bilde Katharina ind, at saadanne Undtagelser vare den almindelige Regel. Denne Myndighedernes Adfærd har givet Anledning til de Rygter, som ogsaa ere gaaede over i den historiske Literatur, at man langs Kejserindens Vej ligefrem har opstillet Theaterdekorationer, Huse og Byer, som vare malede paa Lærred. En saadan Angivelse maa dog ikke tages for bogstavelig Sandhed; men af de anførte Kjendsgjerninger vil Læseren dog se, hvor stor Afstand der var mellem Ruslands virkelige Tilstand og det, som Kejserinden skulde se og saa; overmaade meget var kun ydre Puds og ingenlunde egnet til at give hende et rigtigt Begreb om hendes Undersaatters Velstand og Kulturtrin. Fyrsten af Ligne, der saa meget mere end Kejserinden selv, fortæller saaledes: «Man har udbredt den latterlige Fortælling, at der langs vor hele Vej blev transporteret hele Landsbyer af Pap, at Skibene og Kanonerne vare malede, at Rytterne vare uden Heste. Jeg véd nu meget vel, hvor store Taskenspilkunster der anvendes. Kejserinden gaaer aldrig til Fods som vi andre, og hun maa følgelig tro, at nogle Byer, hvortil hun har givet Penge, ere færdige, medens der ofte er Byer uden

Gader, Gader uden Huse og Huse uden Tage, Døre eller Vinduer. Man viser kun Kejserinden nogle smukt byggede Stuebutiker og Statholderens Paladser med deres Kolonnader; alle disse 42 Herrer har man ogsaa foræret Sølvservicer til 100 Couverter. I Provinshovedstæderne har man ofte givet Soupeer og Baller for to Hundrede Personer. Kjøbmandskonernes Pelsværk og Guldkjæder, deres Grenaderhuer, som ere pyntede med Perler, maa tjene som Vidnesbyrd om Rigdom». Fyrst Schtscherbatov udtaler den rigtige Dom om den hele Komedie med et uoversætteligt russisk Ordspil paa følgende Maade: «Kejserinden har vel set meget, men dog kun iagttaget lidt; netop af den Grund betyder hendes Vidnesbyrd og Ros om det sete slet intet og viser kun, at Regenter gjøre vel i ikke at rose noget, som de ikke forstaa sig paa».

Vor videre Fremstilling af Rejsen vil sikkert gjentagne Gange hos vore Læsere fremkalde den Tanke, at den ydre Glans ved samme egentlig kun stod i daarlig Samklang med Medaillens Indskrift: «Kun til Nytte».

III.

Rejseselskabet. — Slædefarten. — Opholdet i Kijev.

Blandt de Personligheder, der ledsagede Kejserinden, ville vi som de mest betydelige nævne den franske Gesant, Grev Ségur, den engelske Gesant Fitz-Herbert, den østerrigske Gesant, Grev Cobenzl, den russiske Kantsler, Grev Besborodko, og Kejserindens daværende Yndling, Grev Dmitrijev-Mamonov. Katharina havde ønsket ogsaa at tage sin Sønnesøn Konstantin, der dengang kun var otte Aar gammel, med sig; men Barnet blev sygt kort før Rejsen og maatte blive tilbage i St. Petersborg. Katharina var, som Ségur bemærker, mismodig over, at hun nu var forhindret i

at tage Storfyrsten med sig til hans tilkommende Riges Grænser.

Rejsen begyndte midt i den koldeste Tid, den 17de Januar (ny Stil). Kejserinden havde inviteret de ovennævnte Gesanter til sit Lystslot Zarskoje-Selo, og endnu Aftenen før Afrejsen var den snevrere Hofkreds samlet hos Katharina, som dog imidlertid tidligere end sædvanlig trak sig tilbage til sine Gemaker i Forstemthed over Storfyrstens Sygdom og en forbigaaende Upasselighed hos hendes Yndling Mamonov.

Man brød op ved Morgenstunden. De fornemste Rejsende kjørte i fjorten med alle Bekvemmeligheder udstyrede Vogne, som man havde sat paa Kjælker. Alle de Rejsende vare indhyllede i prægtige Pelse af Sobel, Bjørne- eller Bæverskind. Katharina har ladet sig og sin Yndling male i dette pragtfulde Rejsekostume, og Ségur lod senere et Staalstik efter dette Maleri følge med tredje Del af sine Memoirer.

Kejserinden havde under hele Rejsen stadig sin Yndling, Grev Dmitrijev-Mamonov, og en af sine Kammerfrøkner i sin Vogn; desuden blev snart den ene, snart den anden af de øvrige Rejsende, især de ovennævnte Diplomater, opfordret til at gjøre Kejserinden Selskab. Skjønt det var følelig koldt — ved Afrejsen viste Thermometret 17 Graders Kulde, og det faldt senere ned til 20 og 25 Grader — følte de Rejsende sig dog ikke besværede af den lave Temperatur. Slædekjørslen gik fortræffelig, og navnlig undrede de udenlandske Herrer sig over den overordentlig hurtige Fart og over den ødsle Oplysning langs Landevejene i Aftentimerne. Man levede meget regelmæssigt under Rejsen. Kejserinden plejede at staa op Klokken 6 om Morgenen, hvorpaa hun arbejdede med sin Kantsler Besborodko eller sin Kabinetssekretær, Chrapovitzki, spiste Frokost og modtog Gesanterne. Klokken 9 plejede man at bryde op og fortsatte nu Farten til Klokken 2, da man standsede for at spise til Middag. Efter Taflet rejste man igjen til Klokken 7 om Aftenen, ved

hvilken Tid man naaede et for dette Øjemed indrettet Slot. Her var nu Katharina omgiven af sine Medrejsende, viste sig forekommende, spøgede med Gesanterne, men trak sig i Reglen tilbage Klokken 9 og arbejdede derpaa endnu nogle Timer, før hun begav sig til Ro. Til Kejserinden var overalt Slotte og prægtige Huse i Beredskab; ogsaa Gesanterne og de øvrige Personer i Følget fik i de Stæder, man kom igjennem, bekvemme Boliger hos de rigeste Indbyggere. I Landsbyerne maatte man derimod se at indrette sig, saa godt man kunde, i Bønderhusene.

Baade i Kejserindens Vogn og paa de enkelte Holdepladser førte man en livlig, aandrig og vittig Underholdning, og Samtalen strejfede ind paa de forskjelligste Omraader. Snart vare politiske Vink og diplomatiske Antydninger, snart Vittigheder og Vers, Ordspil og Anekdoter paa Banen. Man talte om Mythologi og Historie, om Literatur og Filosofi, om Statistik og Landhusholdning; man fortalte Træk af Voltaires, Diderots og de øvrige store franske Forfatteres Levnet; om Aftenen spillede man Kort, gættede Gaader og Karader. Ségur udmærkede sig særlig ved Smaadigte med opgivne Enderim; Fitz-Herbert glimrede ved aandrige og dybsindige Bemærkninger, som han fremførte med engelsk Flegma og ikke uden Anstrøg af Sentimentalitet; Cobenzl udmærkede sig ved sit stadige gode Lune, ved sin uforstyrrelige Humor, ved sit Talent til at opmuntre Aftenselskaberne med alle Slags pudsige Indfald eller ved at arrangere levende Billeder. Gesanterne rejste uden deres Sekretærer og kun med nogle faa Tjenere; thi Forretningerne skulde hvile, ligesom ogsaa den strænge Etikette og det stive Ceremoniel var indskrænket til det mindst mulige. Man glædede sig ved dette mere ubundne Omgangsliv og den frie Konversation.

Katharina forstod med overordentlig Takt at lede og oplive Samtalen, at lægge Baand paa Fyrst Lignes*) over-

*) Han stødte først i Kijev til det øvrige Selskab.

modige Indfald, der gjerne vilde strejfe ind paa det letfærdige, og paa Ségurs Anekdoter, der hyppig kom ind paa det tvetydiges Omraade. Hun forstod med stor Behændighed at tale om Rusland, om russiske Forhold og russisk Politik samt at stille alt i det bedst mulige Lys. Med Veltalenhed skildrede hun den formentlige Velstand hos Befolkningen i Volgaegnen, som hun havde besøgt paa en tidligere Rejse, samt Jordbundens Frugtbarhed, de indbringende Fiskerier og den Lethed, hvormed man under saa gunstige Betingelser kunde styre, reformere og regere. Jo nøjere hun var bekjendt med Vestevropas ugunstige Domme om de russiske Tilstande, desto mere anstrængte hun sig for i det mindste at bibringe Gesanterne en gunstigere Mening; med tilsyneladende Beskedenhed kaldte hun sit store Rige for «sin lille Husholdning» *).

Gesanterne lode naturligvis, som om de vare henrykte, og overøste Kejserinden med Ros, fordi hun i saa kort Tid havde forstaaet at mildne sit Folks raa Sæder og hæve Ruslands Kultur. Man knyttede til disse Emner Undersøgelser om Ruslands Historie; man talte om Peter den store, om Kejserinde Anna og hendes Yndling Biron. Kejserinden bar stadig Peter den stores Billede hos sig og sagde, at hun gjorde det, fordi hun stedse maatte spørge sig selv, hvad hin store Regent vilde have gjort, tænkt, forbudt eller tilladt i hendes Sted.

Trods alt dette bemærker Ségur dog, at intet var naturligt, men alt var sminket, officielt og sat paa Skruer. Man fik snarere Theater- end Rejseindtryk; i Stedet for at iagttage var man selv Gjenstand for Iagttagelser; under den evige Rus af Fester, Baller og Hyldninger fik man aldrig Ro til roligt Overlæg eller til at samle sig. Rusland viste sig

*) «Hvorledes finder De min lille Husholdning? Ikke sandt, den forøges, og Udstyret bliver lidt efter lidt bedre? Jeg har ikke mange Penge, men jeg synes ikke at anvende dem daarlig». Ségur: Mèmoires III, Side 23.

stadig for de Rejsende i magisk Belysning som i en Tryllelygte eller som et broget kaleidoskopisk Billede. Alle Indtryk vare kunstig beregnede, og den saakaldte Tvangløshed paalagde den største Tvang; skjønt man havde erklæret, at Etiketten var sat til Side, gjorde den sig idelig gjældende; enten man var i Kejserindens Vogn eller paa en hvilken som helst Station, færdedes man dog uafbrudt som i den lille Hofkreds i Eremitagen eller Lystslottet Zarskoje-Selo. De samme Personer, der tilsyneladende aldeles ugenerte morede sig og spøgede med hverandre, maatte dog stadig i Mellemtiden tænke paa Muligheden at et forestaaende Brud mellem Rusland og Tyrkiet; de maatte beskæftige sig med den Krisis, der var paa Nippet til at udbryde i Frankrig (den store Revolution), med Englands og Frankrigs gjensidige Rivalitet eller med den preussiske Konge Frederik Vilhelm II's Stræben efter at vinde en afgjørende Indflydelse i Evropa.

Politiken slumrede saaledes kun tilsyneladende; men enhver af de større diplomatiske Skuespillere følte, at han repræsenterede bestemte politiske Interesser; han følte sig ansvarlig for hvert Ord, han udtalte; gjennem alle Smigrerier og Lovtaler, Vink og Antydninger slyngede den evropæiske Politiks store Spørgsmaal sig stadig som en rød Traad.

Hele dette Spil af store og smaa Rænker blev dog idelig afbrudt ved de Højtideligheder, som fremkaldtes ved Kejserindens Ankomst til de forskjellige Stæder; her var der Taler og Adresser, Audienser, Illuminationer og Festoptog. I Novgorod-Sjeversk blev der givet et glimrende Bal; Feltmarschal, Grev Rumjanzov gav en glimrende Middag paa sit Gods Vischenki, nogle Dage tilbragte man ogsaa i Smolensk, hvor Kejserindens Bolig stadig var omgivet af en stor Menneskemasse; Kejserinden sagde derom smilende: «Ogsaa naar man viser en Bjørn frem, strømme Folk skarevis til».

Vi ville meddele en enkelt af de Taler, man holdt til Kejserinden, som et Mønster paa dristig Rhetorik. I Mstislavl talte en Gejstlig omtrent paa følgende Maade: Det er

vel blevet bevist, at Jorden drejer sig omkring Solen; men Ruslands Sol bevæger sig derimod omkring mellem sine Drabanter og til disses Bedste; fra det baltiske Hav til Pontus Euxeinos blive alle Undersaatter opvarmede af Kejserindens Naades Sol; ligesom Planten vender sig mod Lyset, saaledes vende ogsaa alles Blikke sig mod Kejserinden. Gid hun maa fortsætte sin Rejse med Kæmpeskridt, men kun maa hun ikke haste med at begynde paa sin nedadgaaende Bane; i saa Fald ville alle bede: Sol bliv staaende, til alle Fjender ere besejrede o. s. v.»

Rejsen fra St. Petersborg over Smolensk til Kijev medtog 23 Dage, fra den 17de Januar til den 9de Februar. Opholdet i Kijev varede næsten tre Maaneder, nemlig fra den 9de Februar til den 3dje Maj. Kejserinden skriver selv saaledes: «Med vor Ankomst til Kijev have vi tilbagelagt den femte, men mest anstrængende Del af vor Rejse. Hvis Gud bevarer vor Sundhed, ville vi udhvile os her og afvente Isens Opbrud paa Dnjepr; undertiden skal man allerede begynde at pløje her i Marts».

Kijev gjorde just intet gunstigt Indtryk paa Kejserinden; det hele Statholderskab, som var overdraget Feltmarschallen, Grev Rumjanzov, frembød et Ydre, der var langt mindre glimrende end mange andre Egne, Kejserinden var kommen igjennem paa sin Rejse. Husene i Landsbyerne syntes uanselige, Gaderne i Kijev vare urenlige og slet brolagte, Bygningerne vare i slet Stand og vidnede om daarlig Smag. Katharina gav selv sin Ærgrelse Luft; hun klagede over, at man i Kijev havde ladet det mangle paa de Udpyntninger, som andetsteds havde givet selv de mindre Stæder et venligt Udseende; hun overdrog sin Yndling, Grev Dmitrijev-Mamonov, det kildne Hverv at udtrykke hendes Utilfredshed for Feltmarschallen, og Greven søgte at skille sig herfra paa den mest skaansomme Maade, i det han sagde til Rumjanzov, at Kejserinden havde haabet at finde Kijev i en bedre Tilstand. Marschallen hørte rolig paa denne Bemærkning og

svarede: «Sig hendes Majestæt, at jeg er Feltmarschal; det er min Sag at indtage Stæder, men ikke at bygge og endnu mindre at oppudse dem». Da Katharina erfarede dette Svar, skal hun have bemærket: «Han har Ret; lad Rumjanzov kun blive ved med at indtage Byer; jeg skal lægge Vind paa at bygge dem» *).

For øvrigt lagde ogsaa Ségur Mærke til den paafaldende Forskjel mellem det af Rumjanzov bestyrede Statholderskab og de øvrige Provinser. Han vil give Potemkins Rænker Skyld herfor; thi han skal have ladet Marschallen i Stikken med de nødvendige Penge; jo mindre Pragt, Bekvemmelighed og Velstand Katharina fandt i Kijev, desto større Anerkjendelse maatte hun senere, naar hun betraadte Potemkins Statholderskab, lægge for Dagen over for Fyrstens rigtignok ogsaa langt kostbarere Forvaltning. Potemkin benyttede sin Indflydelse til at skade en Modstander, der var ham forhadt paa Grund af hans Hæder, og han søgte at lade sit eget Lys straale saa klart som mulig.

Katharina satte sin Fornøjelse i at spørge enhver Gesant, hvorledes han fandt Behag i Kijev. Cobenzl, som stedse var beredt med sine hule Fraser og grove Smigrerier, svarede: «Deres Majestæt, jeg har aldrig set en skjønnere, prægtigere, mere storartet Stad end Kijev». Fitz-Herbert bemærkede med engelsk Plumphed: «Oprigtig talt, er det et sørgeligt Hul; man ser kun Ruiner og elendige Hytter». Ségur sagde derimod med diplomatisk Finhed: «Deres Majestæt! Kijev er en Fortidens og en Fremtidens Stad».

Katharina, for hvem der i øvrigt var indrettet et fuldstændigt Palads, søgte at afhjælpe Manglerne ved Stadens Bestyrelse. Hun anviste blandt andet betydelige Summer til Udbedringen af Kirkerne og til Opførelsen af forskjellige offentlige Bygninger. Den 2den Maj skrev hun til Zimmermann: «Kijev har en meget smuk naturlig Beliggenhed; men

*) Mamonovs Memoirer i «Russisk Archiv for 1868». Side 90—91.

af Fortidens Herlighed ere kun Kirkerne bevarede. Byens fire Dele, som ligge paa Høje og i Dalen, ere meget vidtstrakte, men kun ufuldstændig bebyggede. Her har aldrig været en saadan Mangel paa Boliger som under mit Ophold; men Tallet paa de tilstedeværende Rejsende er ogsaa enormt».

Der var i Virkelighed en frygtelig Trængsel i Kijev, og Fyrst Ligne giver et livligt Billede af den brogede Blanding Statsmænd, Krigere, Adelsmænd og Gejstlige, Polaker, Kavkasiere og andre, der omgave Kejserindens Person. Han bemærker, at selv en Ludvig XIV med al sin Lyst til Pragt let vilde kunnet blive misundelig, naar han havde set Katharinas Hof i Kijev.

Der var navnlig mødt en stor Mængde Polaker, som udmærkede sig ved deres Rigdom og store Ødselhed, ved deres glimrende Følge og Gjæstfrihed; alle Polens forskjellige Partier vare repræsenterede, navnlig dog Kong Stanislaus Avgust Poniatovskis politiske Modstandere. Ogsaa tatariske, kalmukiske og kirgisiske Gjæster omgave Kejserinden. Spøgende kunde Katharina derfor skrive: «Der indtræffer daglig nye Gjæster, og det ikke blot fra Omegnen, men ogsaa fra de sydlige Folkeslag. Nævn mig blot et hvilket som helst Folk, og jeg skal strax udpege Dem et eller andet Exemplar af samme; jeg har endnu aldrig set saa mange forskjellige Mennesker, skjønt jeg dog er vant til at komme sammen med Repræsentanter fra alle Slags Nationaliteter. Vi have her fire spanske Grander, talløse tyske Rigsfyrster, et Myr af Polaker, fremdeles Englændere, Amerikanere, Franskmænd og Schweizere; jeg kunde skrive hele Sider uden at komme til Ende med mine Opregninger. Der er endogsaa mødt Kirgisere, og alle leve i Hytter; det er ubegribeligt, hvorledes alle kunne finde Plads». Til Zimmermann skriver hun: «Det er vanskeligt at gætte, hvad der kan have foranlediget alle til at komme hid; thi man kan dog vel ikke antage, at de alle have fæstet Lid til Aviserne, som idelig fortælle om

min forestaaende Kroning enten her eller i Taurien, skjønt jeg ikke i mindste Maade har havt noget lignende i Sinde».

Kejserinden gav hyppige Selskaber i sit Palads; Baller for fem Hundrede Personer vexlede med smaa Middage i Gesanternes Kredse o. s. v. Der blev navnlig udfoldet en særlig Pragt ved Katharinas Besøg i det ældgamle, berømte Hulekloster og ved Gudstjenesten paa Paaskesøndagen. Man søgte at adsprede sig paa alle mulige Maader og saaledes navnlig i Cobenzl's Bolig, der var særdeles rummelig, og som man godt kunde have kaldt: Café de l'Europe. Man spillede Billard, lavede Vers, foranstaltede glimrende Fyrværkerier, som kostede 40,000 Rubler. I sine ledige Timer studerede Kejserinden Blackstones Skrifter om den engelske Statsret, beskæftigede sig med sit eget Lands Lovgivning, særlig angaaende Dueller, søgte at skaffe sig Underretning om de fremmede Gesanters Beretninger, korresponderede meget flittig og beskæftigede sig lejlighedsvis med det orientalske Spørgsmaal.

Den mest originale Figur i det hele brogede Selskab var utvivlsomt Fyrsten af Ligne. Han var dengang 52 Aar gammel, men syntes at være yngre; han sprudlede af Vid og Humor, var rig paa komiske Indfald, drillede alle, men i al Godmodighed, var aandrig, men uden Grundsætninger, og i det hele taget et glimrende Exempel paa hin Tids fornemme Verden; han var ridderlig og tapper, hjemme baade i Felten og Salonen, for overfladisk til at være Feltherre, for flygtig til at gjælde som Statsmand, men derimod en uovertræffelig Selskabsmand og Korrespondent. Han kunde gjælde for en militær Celebritet; thi han havde gjort ti Felttog og været med i tolv Slag. Han var i det hele en Verdensborger, efter sit eget Udsagn en Franskmand i Østerrig, en Østerriger i Frankrig, begge Dele til sammen i Rusland. Han vidste saaledes at behage overalt, men dog samtidig at bevare sin Uafhængighed. Han foregav ikke at forstaa sig paa Forretninger, kaldte sig en «diplomatisk Jockey», der hørte med

til Armeernes og Gesandternes Tros, en Raadgiver paa Rejser, en Quasilegationssekretær; han sammenlignede sig selv med Yndlinge, kongelige Elskerinder og Skriftefædre, der udøve Indflydelse uden paa nogen som helst Maade at være ansvarlige. Katharina sagde om ham, at under den frivole Maske skjulte der sig en skarpt og klart dømmende, dybt tænkende Filosof. Ségur var henrykt over hans Talenter og beklagede, at man sjeldnere og sjeldnere traf en saa stor Ynde i Underholdningen, saa megen Dannelse og Smidighed. Hans Ankomst til Kijev gjorde i det hele taget en betydelig Virkning. Han bragte Friskhed og Bevægelse ind i det noget kjedelige Hofliv og gav alle Fornøjelser et nyt Opsving; han var uudtømmelig i at fortælle Anekdoter, i at recitere alle Slags Digte og Epigrammer; hans Vittigheder vare vel ofte bidende nok, men dog ikke egentlig saarende; han forstod at blande lidt Politik ind i sine Madrigaler og Karader; hans Lystighed gik vel undertiden lige til Kaadhed, men han kunde dog, medens han klaprede og raslede med sin Narrebrix, holde mangen dyb, træffende, moralsk Prædiken. Han var Hofmand af Vane, Smigrer af System, Filosof af Karakter, men god og afholdt af alle. Dette er Ségurs Dom over denne mærkelige Mand. Med stor Elskværdighed forstod Fyrsten at rette paa Katharinas franske Udtale, at gjøre sig lystig over Cobenzl's eller Ségurs Hypokondri, at komme med mer eller mindre dristige Spotterier over alle tilstedeværende, og saaledes bragte han Afvexling og Liv ind i de ensformige Hofkredse.

Af alle de Russere, som kom til Kijev, var Potemkin naturligvis den mest fremtrædende. Han lod længe vente paa sig, da han var beskæftiget med at forberede alt til Kejserindens Modtagelse i sit Statholderskab, Sydrusland. Skjønt han var almindelig hadet og frygtet, var han dog næppe ankommen, før han var omringet af en Hob Smigrere. Han havde opslaaet sin Bolig i Huleklosteret, og her gav han Avdienser som en tyrkisk Storvezir. I sit hele Væsen dannede

denne mærkelige Mand det fuldstændigste Modstykke til Fyrsten af Ligne; han udmærkede sig særlig ved sit daarlige Lune, sin Mangel paa Finhed og sin Uelskværdighed. Hans besynderlige Manerer viste sig blandt andet, naar han snart modtog Udlandets og Indlandets fornemste Mænd i den mest glimrende Pragt, snart derimod liggende paa en Sofa, med uredt Haar og i Tøfler, halvt nøgen og uden Benklæder, og ved saadanne Lejligheder højst sjeldent bad nogen om at tage Plads. Med ét Ord, asiatisk Overmod, lømmelagtig Skjødesløshed og Menneskeforagt vare Hovedtrækkene i hans Karakter. Han behandlede Marschal Rumjanzov og den russiske Gesant i Warschau, Grev Stackelberg, med isnende Kulde, ja selv Grev Ségur maatte tage hele sin usædvanlige diplomatiske Behændighed til Hjælp for ikke at lade sig ydmyge af Potemkin. For øvrigt søgte navnlig Polakerne Yndlingens Gunst, men bleve ogsaa til Gjengjæld behandlede babarisk og grovt af ham. Da den polske Storfeltherre Branicki saaledes engang haardnakket hævdede en af ham opstillet Sætning, brølte Potemkin op af Vrede og truede med Næven ad ham; han brugte ofte Skjældsord; særlig naar han talte med Polaker, kaldte han dem Skurke, Løgnere o. s. v.

I Kijev var der i det hele kun lidet Tale om Politik; navnlig havde Kejserinden ingen alvorligere, politiske Samtaler med Gesandterne, skjønt hun saa vidt mulig søgte at skaffe sig Underretning om, hvad de tænkte, talte og gjorde; thi hun vidste helt vel, at man i Evropa fulgte hendes Rejse med nogen Spænding og var tilbøjelig til at tillægge den en vis politisk Betydning. Af Hensyn hertil lod hun trykke et officielt Referat om Rejsen for, som hun udtrykte sig, at holde Publikum i Aande, forhindre tom Snak og give de politiske Kandestøbere i Evropas Hovedstæder noget at tygge Drøv paa. Dette Referat var dog ingenlunde ganske paalideligt; da Kejserinden saaledes paa et Bal, som Grev Cobenzl gav paa Josef II's Navnedag, havde tømt et Glas paa sin Ven Kejserens Sundhed, sørgede hun omhyggelig for, at

dette ikke blev omtalt i den officielle Rejseberetning. Midt i Forlystelsernes Rus gjorde saaledes de politiske Hensyn sig idelig gjældende, hvor meget Katharina end i sine Samtaler søgte at slaa det hen i Spøg. Hun fortalte saaledes engang, at en russisk Søofficer havde ægtet en Negerinde, og bemærkede smilende, at nu kunde man da ret se, hvorvidt hendes ærgjerrige Hensigter gik, thi her var jo aabenbart Tale om en Formæling mellem den russiske Flaade og det sorte Hav. I sine Samtaler med Ségur viste hun sig meget taknemlig over Afslutningen af en russisk - fransk Handelstraktat, men kunde dog ikke undlade at komme med skarpe Bemærkninger om Tyrkerne. Hun hentydede til Sultanerne, som i deres Harems vare hensunkne i Blødagtighed, som vare i Hænderne paa deres Janitsjarer, ikke i Stand til at tænke, handle, regere og kæmpe og saaledes paa en Maade vare umyndige hele deres Liv igjennem. «De vil ikke tillade mig at udjage Eders Myndlinge; det er rigtignok et net Folk, som gjør Franskmændene Ære. Hvis Frankrig havde saadanne Naboer i Piemont og Savoien, der aarlig udsatte Eders Land for Fare ved Hungersnød eller Pest og samtidig bortførte Tusinder af Grænseboere som Fanger, hvad vilde De vel saa sige, hvis det faldt mig ind at ville forsvare saadanne Naboer? Ikke sandt, De vilde betragte dette som et Rænkespil?» Saa længe saadanne og lignende Bemærkninger bleve henkastede som i Spøg, havde Ségur imidlertid ingen Anledning til at svare i en alvorligere Tone, men hjalp sig ligeledes med Vittigheder.

I sine Fortroliges Kreds, navnlig naar hun var alene med sin Kabinetssekretær Chrapovitzki*), omtalte Katharina rigtignok Tyrkiet paa en ganske anden Maade. Saaledes bemærkede hun engang, at hendes Hukommelse var bleven saa svag, især nu, «da hun beskæftigede sig med Porten»;

*) Chrapovitzkis Dagbøger ere trykte 1862 i de Skrifter, som udgives af Moskvas Selskab for Historie og Oldgranskning.

en anden Gang klagede hun over de evropæiske Kabinetter, som æggede Tyrkerne til Krig, og tilføjede, at Rusland i Stridighederne angaaende Kavkasus og Donaufyrstendømmerne havde tilstrækkelige Paaskud til at «begynde».

Da Katharina intraf i Kijev, herskede der en stræng Kulde; Thermometret viste 20 Grader under Frysepunktet. «Imidlertid», skriver Kejserinden, «er Luften her ikke saa skarp, og skjønt her ere saa mange Mennesker samlede, har man dog ikke lagt Mærke til, at Næsen eller Ørene ere frosne af nogen». Den 27de Februar skriver hun: «Naar vi kunne bryde op igjen fra Kijew, véd kun Gud alene. I Reglen pleier Dnjepr at blive fri for Is i Løbet af Marts Maaned, sjeldnere allerede i Februar og endnu sjeldnere i April*). I Midten af April haaber jeg at være paa Dnjepr. Til Taurien kommer jeg i Maj og vil ogsaa forlade det i samme Maaned; til Dato have alle mine Beregninger med Hensyn til Rejsen vist sig fuldkommen rigtige».

I Aaret 1787 herskede der imidlertid en særdeles kold og lang Vinter. Skjønt Kejserinden endnu den 3dje Marts havde skrevet om den varme Luft, om Solstraalernes stærke Virkning og det ubetydelige Isdække, klager hun dog allerede den 9de over en skarp Nordenvind med 10 Graders Kulde. Den 19de skriver hun igjen, at Vejret er afskyeligt, og at hun er meget bange for at komme til at vente her Paasken over, skjønt hun ønskede at rejse hurtig videre. Hvor meget Kejserinden end syntes, at Vinteren var mild i Kijev i Sammenligning med St. Petersborg, hvor hyppig hun end erklærede, at det, man kalder Vinter i Kijev, egentlig slet ikke bør betegnes saaledes, maatte hun dog yderligere og

*) Dnjepr bliver i Reglen fri for Is den 25de Marts; i Aaret 1787 skete det dog først den 3dje April. Tatarerne paastode, at Vinteren var bleven koldere, siden Russerne havde taget Krim i Besiddelse. Den berømte Rejsende Pallas antager imidlertid, at denne Vinter var særdeles stræng; paa Krim havde man 18 Graders Kulde, det asovske Hav, ja endog Bosporus var belagt med Is.

yderligere udsætte sin Rejse for det kolde Vejrs Skyld. I sine Breve til Josef II beklager hun sig ogsaa over det Ophold, som fremkaldtes af Kulden og Stormene. «Vi ligge her som Fisk paa det tørre. Paa en Landrejse lader der sig nu aldeles ikke tænke for de slette Vejes Skyld» *).

For øvrigt er det nok muligt, at Chrapovitzki har Ret, naar han den 15de April noterer i sin Dagbog: «Kejserinden ønsker at rejse snarest mulig, skjønt Potemkin stræber at forhale Tidspunktet for Afrejsen, da han endnu ikke har alt færdig til Modtagelsen». Fyrsten var endnu paa den Tid optaget af de mest omfattende Forberedelser. Galejflaaden paa Dnjepr, Cherson, Sevastopol, Bagtschissarai, alt skulde gjøre det størst mulige Indtryk paa Kejserinden, og derfor var der endnu meget tilbage at udrette.

IV.

Paa Dnjepr. — Mødet med den polske Konge.

Den 3dje Maj kunde de Rejsende endelig begynde Farten ned ad Dnjepr. De til dette Øjemed byggede Galejer vare svømmende Paladser, meget store, men plumpe, udsmykkede efter romersk Mønster og udstyrede med alle optænkelige Bekvemmeligheder. Paa Galejen Desna var der en uhyre Spisesal, hvor Katharina plejede at holde sit store Taffel, ellers befandt hun sig i Reglen paa Galejen Dnjepr. Sejladsen paa Floden var ikke ganske uden Fare, skjønt Potemkin netop for Rejsens Skyld havde ladet mange Rev og Stene sprænge; den varede desuden flere Dage længere, end man havde forudsat. Katharina klager i et Brev til Josef over Ubehagelighederne ved denne Fart; Fyrsten af Ligne skriver om en Storm, der skal have slynget tre Galejer

*) Endnu den Dag i Dag ere Vejene i hine Egne aldeles ufremkommelige ved Foraarstid; Fyrst Gallizin maatte dengang lade sin Vogn trække af tolv Oxer.

ind paa en Landrevle, og Ségur bemærker, at det slette Vejr og andre Aarsager hvert Øjeblik fremkaldte betydelige Forsinkelser. Endogsaa den Galej, paa hvilken Kejserinden var om Bord, kom i nogen Fare, og blev af den stærke Strøm dreven tæt ind paa Kysten. Chrapovitzki fortæller, at Kejserinden befalede at stryge en Beretning om dette Uheld i det officielle Referat, der blev indrykket i de to Hovedstæders Dagblade, da en saadan Beretning ellers kunde give Anledning til megen unyttig Snak. De i St. Petersborg tilbageblivende Diplomater erfarede alligevel tilstrækkelig om denne Episode, til at de i deres Fremstillinger af Rejsen kunde tale om en stor Fare, hvori Kejserinden skulde have svævet. Den sachsiske Gesant Sacken beretter saaledes: «Alle Skibe bleve spredte ad, Kejserindens Galej var nær ved at strande, Greverne Anhalt og Besborodko undgik med Nød og næppe at drukne; det ene Kjøkkenskib brændte op, medens det andet nær var blevet sejlet i Sænk af et Fartøj, som ankom med friske Levnetsmidler. Hvor almindelig Uordenen var, kan man blandt andet se deraf, at Kejserinden blev nødt til at holde sit Middagsmaaltid Klokken 9 om Aftenen og nyde sit Aftensmaaltid om Morgenen Klokken 5». Den sachsiske Legationssekretær Helbig skrev: «Grev Tschernischev er en bedre Admiral til Lands end til Vands og stillede i hvert Tilfælde ikke ved denne Lejlighed sin Duelighed i det bedste Lys». Rimeligvis er der en Del Overdrivelse i disse Skildringer; men det er dog utvivlsomt, at de Rejsende maatte kæmpe mod alle Slags Hindringer. Saaledes maatte Kejserinden modtage sin Gjæst Josef II paa det faste Land, da hendes Galej var strandet Dagen forud. Fyrsten af Ligne fortæller, at Samkvemet mellem Galejerne fandt Sted ved smaa Baade, og at det derfor ofte kunde være forbundet med nogen Fare, naar Kejserindens Gjæster sent om Aftenen maatte lade sig sætte om Bord i deres egne Galejer.

Paa de 50 eller, efter andre Beretninger, endog 80 Fartøjer var der en Besætning af henved 3,000 Mennesker; det

maatte derfor være forbundet med største Vanskelighed at proviantere et saa stort Antal Personer. Kejser Josef skildrer den Forvirring, der herskede ved Omladningen af Bagagen; andre fortælle, at Retterne selv ved Kejserindens Taffel vare kolde og uappetitlige. Man kan derfor kun undre sig over, at den lange Rejse med alle de mange Haande Ubekvemmeligheder stadig kunde bevare Karakteren af en Fornøjelsestur; men af Ségurs Memoirer og Lignes Breve kunne vi dog se, at dette virkelig var Tilfældet.

De Rejsendes Levevis paa den 8 Dages Fart fra Kijev til Krementschug var omtrent følgende: Om Morgenen var enhver saa at sige i sit Hjem; man beskæftigede sig med Læsning, konverserede, aflagde Besøg hos gode Venner og Bekjendte paa deres Galejer eller tog sig en Spaseretur paa Strandbredden, hvad der meget vel lod sig gjøre paa Grund af Fartøjernes langsomme Bevægelse. Klokken 1 var der Taffel hos Kejserinden, hvor man med mærkværdig Udholdenhed bevarede sit gode Lune. Man blev ikke træt af at spøge og sige Vittigheder, trakterede hverandre med Anekdoter, lod hist og her et Ord falde om Politik eller sagde Artigheder. Man talte om Kabinettet i St. Petersborg, og Kejserinden bemærkede: «Dette Kabinet, som i Dag gynger paa Dnjepr, maa være meget stort, siden alle have saa travlt med det». «Ja, Madame!» svarede Fyrsten af Ligne, «og dog kjender jeg intet, der er saa lille; thi det er kun nogle Tommer i Omfang; det strækker sig kun fra den ene Tinding til den anden og fra Næse- til Haarroden». Man havde opgivet at spille Kort, da flere af Selskabets Hovedpersoner ikke holdt deraf. Derimod gav man nu og da smaa dramatiske Forestillinger i Kejserindens Kahyt, og ved saadanne Lejligheder lagde navnlig Grev Cobenzl stort Talent for Dagen; af og til kom man vel af Kjedsomhed paa ret snurrige Indfald. Saaledes kom Staldmesteren Naryschkin engang frem med en uhyre Snurrepotte, som han satte i Gang midt i Selskabet, saa at den stødte paa nogle af Gjæsterne, drev

ind mellem Kejserinden og Fyrsten af Ligne, derpaa prellede mod Prinsen af Nassau-Siegen og sluttelig gik i Stykker med et vældigt Brag — alt under en umaadelig Munterhed. Kejserinden var saa ivrig ved saadanne Lejligheder, at hun engang kom frem med det pudsige Forslag at afskaffe Ordet «De» i Samtalen og indføre det almindelige «Du». Fyrsten af Ligne gjorde strax den Bemærkning, at «De» jo allerede var afskaffet, naar man tiltalte Gud; saaledes havde J. J. Rousseau sagt: «Seigneur, dans ta gloire adorable», og i en gammel Bøn hed det jo allerede: «Herre, nu lade Du din Tjener fare hen i Fred». «Ja, saa begriber jeg ikke, hvorfor man gjør flere Omstændigheder med mig», udbrød Katharina og begyndte strax at dutte sine Gjæster, hvorpaa disse aabnede en sand Krydsild af «Duer», dels mod hverandre, dels endog mod Kejserinden selv, hvorved naturligvis Fyrsten af Ligne udmærkede sig mest. Man lo hjertelig, men Fyrsten forsikrer, at Kejserinden trods denne hele vovelige Spøg paa det mest afgjørende hævdede sin Værdighed som Selvherskerinde over alle Russere, «ja næsten over alle Verdensdele». Kun lejlighedsvis strjfede man ind paa Politikens farlige Enemærker. Katharina bemærkede blandt andet spøgende: «Hendes Rejse maatte være meget farlig for hele Evropa, da man fortalte, at hun og Josef II havde i Sinde at erobre hele Tyrkiet, Persien, ja sandsynligvis ogsaa Indien og Japan».

Vejret var for det meste saa smukt, at Selskabet kunde opholde sig i det Frie. Hist og her saa man Tropper manøvrere, overalt var Befolkningen i fuld Stads, Salutskud knaldede uafladeligen. Katharina mindedes Vladimir den stores Tider, da de Egne, som man nu rejste igjennem, vare Skuepladsen for store historiske Tildragelser. Hun udtalte sin Beklagelse over, at St. Petersborg ikke var bygget ved Dnjepr; thi der gaves nu ingen Tatarer mere i disse Egne, og Naboskabet med Tyrkiet var ikke saa farligt; det var ikke mere Tyrkerne fra de gamle Dage. Kejserinden selv skriver: «Nu ere vi midt paa Dnjepr; den venstre Bred er

russisk, den højre polsk; begge Bredder ere grønne, og alle Pile- og Birketræer have allerede temmelig store Blade. Ænder og andet Fuglevildt flagre med tunge Vingeslag om Ørene paa os. Den polske Side er høj, den russiske for det meste flad, men saadan et Skrig af Frøer har jeg aldrig før hørt o. s. v.».

Et Par Dage efter, at Rejseselskabet var brudt op fra Kijev, fandt Mødet mellem Kejserinden og den polske Konge, Stanislaus Avgust Poniatovski, Sted. Kejserindens Ankomst til Dnjepr, som dengang dannede Grænsen mod Polen, maatte under de daværende polske Forhold være en vigtig politisk Begivenhed. Kongen og hans Parti ønskede at afslutte et Forbund med Rusland, hvad der under et Brud mellem denne Magt og Tyrkiet maatte være af den største Betydning. Ogsaa Kongens Modstandere ønskede en Tilnærmelse til Katharina og Potemkin, men vilde tillige gribe Lejligheden til at vække den franske Gesant Ségurs Interesse for Polen. Ignatius Potocki fortalte Ségur, at Kongen kun havde ønsket denne Sammenkomst med Kejserinden for at ægge hende til Krig mod Tyrkiet.

Kong Stanislaus Poniatovski havde allerede forladt sin Hovedstad den 11te Marts, havde i flere Uger i Byen Kanev ventet paa Katharinas Ankomst, og nogle af hans Omgivelser rejste gjentagne Gange frem og tilbage mellem denne By og Kijev, der kun ligge et Par Mil fra hinanden. Endnu før Kongen ankom til Kanev, havde han i Chvostov havt en Samtale med Potemkin, under hvilken han navnlig beklagede sig over sin Hovedmodstander, Storfeltherren Branickis Holdning. Ogsaa nogle russiske Stormænd, som Staldmesteren Naryschkin, Kantsleren Besborodko o. fl., aflagde Kongen Besøg. Man fortæller, at Kongen ved denne Lejlighed har forelagt Besborodko det Spørgsmaal, om man kunde vente

en Krig mellem Rusland og Tyrkiet i den nærmeste Tid, hvorpaa Kantsleren imidlertid svarede: «Brudet er ikke saa nært forestaaende, som man tror». Han havde endvidere ved den russiske Gesant, Grev Stackelberg, overrakt Katharina en Memoire om de polske Forhold under Titlen: «Kongens Ønsker» og ventede nu Svar paa samme. Kongen havde deri foreslaaet Kejserinden et Forbund, hvorved han haabede at befæste sin Stilling; Kejserindens Svar holdt han velforvaret i sine Gjemmer og gjorde ikke nogen bekjendt med samme. Fra russisk Side søgte man under alle Haande Paaskud at hindre Kongen i at aflægge et Besøg i Kijev, da man frygtede for, at han vilde søge at sætte sin Brodersøns Valg som Tronfølger igjennem. I øvrigt gjorde man sig fra flere Sider lystig over den usle Regent, der aldeles var i Ruslands Magt. Fyrst Ligne skriver: «Han har i 3 Maaneder givet 3 Millioner ud for at kunne besøge Kejserinden i 3 Timer». Essen skriver: «Denne Rejse vil koste Kongen 100,000 Dukater, hvoraf største Parten er bestemt til Foræringer for Kejserindens Hofmænd».

Kongen havde, som sagt, flere Uger maattet vente i Flække Kanev, da den russiske Galejflaade endelig den 6te Maj kastede Anker udenfor Stadens Mure, hvor rigt klædte Krigere holdt Vagt. Grev Besborodko og Fyrst Barjatinski begave sig til Kongen for at invitere ham til et Besøg, og Kongen steg derpaa ned i en prægtig udstyret Chaluppe for at forføje sig til Katharina. Da han steg ned i Baaden, sagde han til de russiske Hofmænd: «Mine Herrer! Den polske Konge har paalagt mig at anbefale Grev Poniatovski til Dem».

Det var en velkjendt Sag, at der havde bestaaet et ømmere Forhold mellem Katharina, da hun endnu kun var Storfyrstinde, og den polske Grev Poniatovski, som ved den Tid beklædte en diplomatisk Stilling ved det russiske Hof. Det var nu 23 Aar siden, at de havde set hinanden; den unge Fyrstinde var bleven Ruslands mægtige Herskerinde,

og havde hævet sin gamle Elsker paa Polens vaklende Trone, men havde rigtignok senere været meddelagtig i Polens første Deling. Med stor Spænding iagttoge nu alle de tilstedeværende Kejserinden, medens hun modtog den polske Konge. Hun udførte dette med stor Værdighed og fulgte derpaa Kongen ind i sit Kabinet, hvor de bleve en halv Time ene sammen. Da de høje Personer igjen viste sig, troede de tilstedeværende at kunne iagttage en Smule Forvirring i Kejserindens Miner, hvorimod Kongen lod skimte en let Sørgmodighed, men dog bevarede en rolig, fast Holdning og talte med stor Sikkerhed.

Fyrst Potemkin havde først ganske nylig lært Kongen at kjende og skal have vist sig meget tilfreds med ham; man mente endogsaa, at Polens sidste Konge af denne Grund kom til at sidde nogle Aar længere paa sin Trone. Det er heller ikke umuligt, at Potemkins personlige Interesser tildels kunne have været afhængige af hans Forhold til Kongen; man fortæller i det mindste, at Stanislaus Avgust skal have gjort Potemkin det Forslag at ophøje hans store polske Ejendomme til et Fyrstendømme, der skulde staa i samme politiske Stilling til Polen som Kurland; Fyrsten skal dog have afslaaet dette, ligesom han allerede tidligere skal have vægret sig ved at modtage Kurland.

Under sin Samtale med Katharina skal Kongen have overleveret hende en egenhændig Memoire om Polens Stilling, hvori der tillige indeholdtes Klager over de russiske Troppers Holdning i Polen. Potemkin søgte at stille Kongen tilfreds, idet han stillede ham betydelige Fordele i Udsigt. Der synes her at have været Tale om Fordele for Kongens egen Person; i det mindste gjorde man senere Stanislaus Avgust Bebrejdelser over hans Adfærd ved Sammenkomsten med Kejserinden og vilde paastaa, at Kongen i Forening med nogle Polaker havde stiftet en Slags Sammensværgelse mod Kongeriget. I Hermanns: «Geschichte des

russischen Staats«*) vil man endog finde omtalt en i Kanev afsluttet Overenskomst med Henvisning til Indberetninger fra de sachsiske Gesanter i Varschav og St. Petersborg som Kilde, og i Tillægene af sit Værk meddeler Forfatteren endog et Udkast til en saadan Overenskomst. Der er her Tale om det Antal Tropper, som Polen vil have at stille i Tilfælde af Krig saavel som om de Hjælpesummer, Rusland skulde udrede herfor. Endvidere skulde Kurland i Følge dette Udkast afstaas til Fyrst Potemkin, og der aabnedes Kongen Udsigt til en Forhøjelse af 2 Millioner i hans Indtægter samt en Betaling af hans Gjæld. Kejserinden skulde end videre indrømme enkelte Udvidelser af hans kongelige Magt, for saa vidt som han fik Ret til at udnævne og afskedige sine Ministre, til at stadfæste eller forkaste Rigsdagsbeslutninger o. s. v. At et Udkast til en saadan Forandring i den fortvivlede polske Statsforfatning har existeret, fremgaar tilstrækkelig af den Afskrift, som findes i det sachsiske Archiv og meddeles af Hermann; her findes endog vedtegnet, hvad Kejserinden har billiget, og hvad hun har forkastet**); men heraf følger endnu kun, at der har været Underhandlinger i Gang i saa Henseende, og det er jo højst rimeligt, at vi her have den Mémoire, som Kong Stanislaus August overrakte Katharina i Kanev. At nogen endelig Traktat er bleven afsluttet, er derimod ikke bevist, ja næppe engang rimeligt. Katharina kunde ikke holde Afslutningen af en Traktat for særlig presserende; thi Krigen med Tyrkiet blev slet ikke anset for sandsynlig i den nærmeste Fremtid; det russiske Hof ønskede hverken at fremkalde et umiddelbart Brud med Porten eller at tirre de evropæiske Magter ved at afslutte en saadan Traktat, der uundgaaelig maatte betragtes som et fjendtligt Skridt mod Tyrkiet og saaledes endog vilde have vakt Misbilligelse hos Josef II. En saadan Traktat vilde paa denne

*) VI, Side 150, 522 og 537.

**) Man nægtede saaledes f. Ex. at anerkjende den polske Konges Brodersøn som Tronarving.

Maade være saa langt fra at gavne Rusland, at den endog ligefrem vilde kunne blive til Skade.

Sammenkomsten mellem de to Monarker havde overvejende Karakteren af et rent Høflighedsbesøg. Der kan ikke have været mange Stunder til at tale om Politik, hvorimod man søgte at fordrive Tiden ved Spøg og Fornøjelser. Middagstaflet blev holdt om Bord paa Galejen Desna; her gik det efter et Øjenvidnes Udsagn livligt til, et andet beretter derimod, at man kun talte og spiste lidt, men derimod søgte at gjøre desto flere Iagttagelser. Efter Taflet aflagde Kongen som Grev Poniatovski i Følge med Potemkin Besøg hos flere af de fornemste russiske Stormænd og Generaler og tilbragte derpaa Aftenen hos Kejserinden. Han og Katharina stode Faddere til Grev Tornovskis Barn, hvorpaa de spillede et Parti Kort med Potemkin, Greverne Stackelberg og Mamonov. Endelig gav Katharina et Tegn til Opbrud. Stanislaus August spurgte sagte Fyrsten: «Er der ikke Haab om et længere Ophold?» hvilket Potemkin benægtede. I et Sideværelse sagde Katharina til Kongen: «Det er allerede sent; jeg véd, at De har Gjæster til Aften hos Dem; min Rejse er lang, og jeg maa derfor til stor Beklagelse tage Afsked med Dem». Kongen beklagede levende, at han kun havde kunnet tilbringe saa kort Tid sammen med Kejserinden, hvorpaa hun trøstede ham med disse Ord: «Nær nu blot ingen Bekymringer, men gjør kun Regning paa mit Venskab og mine velvillige Hensigter mod Dem og Deres Rige», en Erklæring, som ærlig talt ikke kunde være meget trøstelig for Kongen, naar han mindedes 1772, og hvis hele Paalidelighed skulde lægge sig for Dagen i den nærmeste Fremtid.

Ségur fortæller endnu den Anekdote, at Kongen, da han beredte sig til at tage bort, søgte efter sin Hat, og at Katharina lod ham overrække denne, hvorpaa Stanislaus August bemærkede: «Jeg har allerede engang tidligere modtaget en Hovedbedækning af Katharinas Hænder, og det en langt prægtigere end denne — nemlig den polske Krone». Katharina skænkede

Kongen Andreasordenen, men bevarede imidlertid til det sidste en noget kølig Holdning.

Derpaa fulgte der et glimrende Bal og Aftensmaaltid i Kanev for Kongens Gjæster, hvortil ogsaa Kejserindens Følge var inviteret. Fra Slottets Vinduer betragtede Gjæsterne et pragtfuldt Fyrværkeri, der forestillede et Udbrud af Vesuv.

Hermed vare Festlighederue i Kanev forbi, og den næste Morgen lettede Galejflaaden for at fortsætte Rejsen videre ned ad Floden. Fra en aldeles troværdig Kilde (Chrapovitzkis Dagbøger under den 7de Maj) erfare vi, at Kejserinden «var hjertelig glad over at være fri for den foregaaende Dags Uroligheder». Hun beklagede sig paa følgende Maade: «Fyrst Potemkin sagde ikke et Ord; jeg maatte tale uafbrudt; saa jeg blev ganske tør i Halsen; jeg blev næsten ærgerlig over Kongens Bøn om at dvæle her længere: Han søgte at prutte; først forlangte han tre, derpaa to Dage, ja sluttelig vilde han lade sig nøje med, at jeg blev den næste Dags Middag over».

(Forts.)

F. C. GRANZOW.

Frederik, Greve af Danneskjold-Samsø.*)

I.

Danmark har havt det sjeldne Held, at de to betydeligste Kriser i dets nyere Udviklingshistorie ikke have medført saadanne voldsomme indre Rystelser, som ellers pleje at karakterisere lignende Begivenheder, og hvorpaa andre Staters Historie frembyder saa mange og uhyggelige Exempler. Den ublodige Revolution 1660 og den ligesaa fredelige Statsomvæltning i 1848 betegne de store Vendepunkter i de to sidste Aarhundreder af vor Historie, og ved begge Lejligheder rørte

*) Kilder: Treschow: Bidrag til Frederik Danneskjold-Samsøs Levnetsbeskrivelse (Kjøbenhavn 1796). — Höst: Clio. — Riegels: Skilderi af Sjette Christian (Smaa historiske Skrifter, 3. Bind). — Et Par Bidrag til Grev F. Danneskjold-Samsøs Historie, meddelt af Chr. Bruun og A. Abrahams (Danske Samlinger for Historie, Topografi o. s. v. 4. B. 1869). — Nogle Bidrag til Fr. Greve af Danneskjold-Samsøs Historie, meddelte af Karl Theisen (Danske Samlinger for Historie, Topografi o. s. v. 1873). — Bidrag til Oplysning om Fr. Greve af Danneskjold-Samsøs Virksomhed under Christian VII (meddelte af H. G. Garde i Danske Magazin 3. Række, 3. B.). — Møller: Mnemosyne, 1—4 B. — Helweg: Christian VI og den Tids religiøse Bevægelse (For Literatur og Kritik, 3. B.). — Garde: Den dansk-norske Sømagts Historie 1700-1814. — Garde: Efterretninger om den danske og norske Sømagt, 1—4 B. — Kapitajn Fr. Lütkens militære Løbebane, skreven af ham selv, meddelt af Sønnesønnen, Kommandør M. Lütken (Nyt Archiv for Søvæsen, 1. B.). — Dokumenter angaaende Uddybningen af Kallebo Strand (Tidsskrift for Søvæsen 1858). — Bidrag til den danske Flaades Historie (Tidsskr. for Søvæsen 1856). — Hedemann: Søkadetakademiets Historie (Tidsskr. for Søvæsen 1862). — Efter-

ganske vist Folkeaanden sig ogsaa kraftig og bestemt; men i begge Tilfælde var ogsaa Jordbunden forud saa tilstrækkelig forberedt, at f. Ex. Hans Nansens djærve Henvisning 1660 til Stormklokken i Frue Taarn, der finder et Sidestykke i Orla Lehmanns bekjendte Appel 1848 til «Fortvivlelsens Selvhjælp», kun staar som et historisk Vidnesbyrd om en energisk Vilje, der under en bestemt Modstand vel kunde have banet sig en blodig Vej til sit Maal, men som under de givne Forhold havde Besindighed nok til ikke at gaa til Yderligheder, og hvis Styrke netop laa i denne Evne til at begrændse sig.

De to omtalte Revolutioner indeslutte det Tidsrum af vor Historie, da det absolute Kongedømme herskede i Danmark, og hvis det er mer end en Paradox, at enhver Statsforfatning i og for sig er god, naar den passer til de givne Forhold, kan man ikke nægte, at Danmark i største Delen af disse 188 Aar var ret heldig stillet; thi Folkets store Masse, der var aldeles politisk umyndig, overlod villig Statsstyrelsen i en Selvherskers Hænder og fandt sin højeste og bedste Glæde i «Skjoldungestammens» Blomstren. Uden at ville rose Autokratiet i Danmark, hvis næsten gjennemgaaende

---

retninger om den danske Sø-Etat fra forrige Tider (Kbhavn 1790). — Grev Adam G. Moltkes efterladte Mindeskrifter udg. af Wegener (Hist. Tidsskrift. 4 R., 2 B.). — Apologie de monsieur le comte de Bernstorf (1772). — Reverdil: Struensee og Hoffet i Kjøbenhavn 1770-1772. — Charlotte Doroth. Biehls historiske Breve (Hist. Tidsskr. 3 R. 4 B.). — Charles, prince de Hesse: Memoires de mon temps. — Holm: Saldern og den danske Regering (Hist. Tidsskr. 4 R. 3 B.). — Adressekontorets Efterretninger for 1766 og 1767. — Malling: Om Sorø Akademi (Collins Tidsskrift for Historie og Statistik 1. D.). — Luxdorphiana 1. D. (Grev Danneskjold mod Professor Basedow). — Rasmussen: Gisselfelds Historie. — Holberg: Dannemarks og Norges gejstlige og verdslige Staat. (1749 og 1762). — Aarsberetning fra Gehejmearchivet 2. B. (Instruxer for Kollegier o. s. v.). — Pontoppidan: Danske Atlas. — Thura: Hafnia hodierna. — Af andre kun lejlighedsvis benyttede Kilder fremhæves endnu: Königlich Dänischer Hof- und Staats-Calender, der fra 1733 udgaves i Altona af Matthias Rohlfs.

Mangel paa Følelse for den danske Nationalitet og deraf følgende Beskyttelse af det sig mer og mer bredende Tyskeri kan oprøre enhver Dansk, maa det dog indrømmes, at der over hele hin Tid er udbredt en vis rolig Hygge, der med al sin smaalige Spidsborgerlighed har noget vist tiltalende ved sig. Intetsteds faar man et livligere og fyldigere Billede af Datidens Samfundsliv end det, Holberg med saa slaaende sande Farver har udkastet i sine Komedier. Autokratiet udartede ikke hos os til et trykkende Tyranni, og Landets Kræfter ødedes ikke paa Krige, der kun paabødes for at tilfredsstille en Selvherskers Luner eller krigerske Ærgjerrighed; thi Kongerne af det oldenborgske Hus vare ligesaa lidt herskesyge Despoter som ærgjerrige Erobrere. Ingen af Danmarks otte Enevoldskonger hævede sig over en temmelig jævn Begavelse, der i Forbindelse med en vis Godmodighed kun gjorde dem lidet skikkede til at spille nogen fremragende politisk Rolle. Med trættende Ensformighed gjentage de samme Hovedtræk sig hos dem alle — endog de to samme Navne skifte idelig — naturligvis ledsaget af visse mindre individuelle Forskjelligheder, der dog som oftest først træde tydelig frem ved et nøjere Kjendskab til deres Historie. Der er en slaaende Forskjel paa Danmark-Norges Konger i dette Tidsrum og de svenske Regenter, blandt hvilke den ene iøjnefaldende og karakteristiske Individualitet træder os imøde efter den anden. Vi behøve blot at nævne Navne som Karl X, Karl XI, Karl XII, Gustaf III og Karl XIV Johan for at lade Billedet af lige saa mange indbyrdes forskjellige og hver for sig udprægede Personligheder fremtræde for Tanken. Slige Regenter kunde ikke blive uden personlig Indflydelse paa vort Naboriges Historie, hvis Udvikling, hvortil naturligvis ogsaa mange andre Forhold medvirkede, foregaar gjennem en stor Mængde Svingninger frem og tilbage, der snart hæve Sverige op til en evropæisk Stormagts Stilling, snart derefter atter styrter det ned i en Afmagt, hvor dets Tilværelse for en stor Del er afhængig af Naboernes Godt-

befindende. Samtidig hermed foregaar Udviklingen i Danmark jævnt og rolig, ja synes ofte endog ligefrem at stagnere; men under disse Forhold, under et saadant fredeligt, patriarkalsk Enevælde og under en saadan Række af godmodige og lidet fremtrædende Regenter, der fødtes til at være Arveenevoldskonger og troede paa Kongeloven og deres egen Ufejlbarlighed som et femte Evangelium, levede det danske Folk imidlertid i det hele tilfreds og lykkeligt. Naar derfor Frederik VI, som maaske er den smukkeste Repræsentant for denne faderlige Enevælde, kunde udtale sit bekjendte: «Vi alene vide», da gjorde han det, fordi det var hans inderlige Overbevisning, og der er noget rørende i denne den gamle Konges Naivetet; men tænker man paa, at han netop var den eneste, der ikke kunde se, at Tiden var løbet fra ham, tager hans Ytring sig jo unægtelig noget komisk ud.

Som en Følge af de her berørte Forhold er det ganske naturligt, om Opmærksomheden snarere tiltrækkes af de mere fremragende Mænd, der optræde under Enevælden, end føler sig hendragen til selve Kongernes noget ubetydelige Personligheder. Saadanne storslaaede og selvstændige Individualiteter, som man f. Ex. træffer i Unionstidens Historie, vil man ganske vist kun sjeldent træffe under Enevældets; men dette finder sin ganske naturlige Forklaring i de forandrede Tidsforhold. Enevælden kunde i Følge sin hele Natur ikke tilstede en saa fri og ubunden Udvikling af den enkelte Personlighed, der nødvendigvis, hvis den vilde leve i Samfundet, og navnlig hvis den vilde spille en Rolle, maatte affiles og tildannes efter hele den regelbundne, sirlige og ofte opstyltede Tone, der vidste at paatrykke alt sit Stempel og f. Ex. finder et saa karakteristisk Udtryk i Datidens Klædedragt eller i den Kunstretning, man betegner som Roccocostilen. Imidlertid savner Enevælden dog derfor ingenlunde dygtige eller talentfulde Mænd; Statsmænd som Griffenfeld og Bernstorfferne, Krigere som Niels Juel og Tordenskjold, Lærde som Holberg, Gram, Langebek og mange andre kunne maale sig med enhver

Tids fremragende Personligheder. Maaske noget mindre almindelig bekjendt, men i sin Retning ikke mindre fortjent er Frederik, Greve af Danneskjold-Samsø, hvis Levnet her skal gjøres til Gjenstand for en nærmere Beskrivelse.

Han fødtes den 1ste November 1703. Faderen Christian Gyldenløve var som bekjendt den ældste Søn af Christian V og Sofie Amalie Moth, der 1677 ophøjedes til Grevinde af Samsø, idet Samsø oprettedes til et Lensgrevskab for hende og hendes Efterkommere og altsaa ved hendes Død skulde overgaa til Christian Gyldenløve. Denne havde først været gift med sin Kusine Charlotte Amalie, Datter af Statholderen i Norge Ulrik Frederik Gyldenløve, som var en uægte Søn af Frederik III. Efter hendes Død ægtede han Dorothea Krag, Enke efter Gehejmeraad Jens Juel, og i dette sit andet Ægteskab havde Christian Gyldenløve to Sønner, Christian og Frederik, som imidlertid ikke fik Navnet Gyldenløve, men efter det deres Bedstemoder skænkede Grevskab kaldtes Grever af Danneskjold-Samsø. Saaledes var det nemlig bestemt ved en kongelig Resolution af 4de Maj 1695, hvorved der tillige forundtes Greverne af Danneskjold-Samsø Ret til at føre en fyrstelig Krone i deres Vaaben. Gyldenløve døde i en meget ung Alder den 15de Juli 1703, altsaa halvfjerde Maaned før sin yngste Søns Fødsel, og da hans Moder først døde 1719, kom Gyldenløve saaledes ikke i Besiddelse af Grevskabet Samsø. Derimod ejede han Gisselfeld og Baroniet Lindenborg og havde desuden Exspectance paa Baroniet Høegholm, naar Høegherne uddøde, hvilket dog først skete 1723. Endvidere vare Indtægterne af Postvæsnet overdragne ham som en Dotation, der ikke kunde fratages ham og hans Descendenter. Efter Gyldenløves Død sad Dorothea Krag Enke til 1715, da hun i sit 40de Aar ægtede Kammerherre Hans Adolf v. Ahlefeldt, i hvilken Anledning Frederik IV skal have tilkjendegivet hende sin Misfornøjelse over, at hun, der havde været gift med en Kongesøn, kunde nedlade sig til at ægte en almindelig Adelsmand. Det var saa meget naturligere, at

Frederik IV maatte føle sig ilde berørt ved dette hans Svigerindes Ægteskab, som hans afdøde Halvbroder i sit Testament med stor Sikkerhed havde fremsat den Anskuelse, at han var «gäntzlich von ihr persvadiret, dasz sie unverheyrahtet bleiben wird». Efter hvad der fortælles, tog imidlertid Fru Dorothea sig denne kongelige Reprimande meget let, idet hun, med Hentydning til Gyldenløvernes og Ahlefeldternes Skjoldmærke, svarede: «Sage dem Könige, dasz mir ein lebendiger Hund weit lieber ist als ein todter Löwe». Dorothea Krag, som efter Gyldenløves Død havde bestyret Boet, maatte ved sit Ægteskab med Ahlefeldt foretage Skifte med sine Børn; men Boet var under hendes slette Bestyrelse og paa Grund af hendes storartede Ødselhed svundet saaledes ind, at Frederik Danneskjolds Arvepart efter Faderen blev temmelig ringe i Forhold til den betydelige Formue, Gyldenløve havde besiddet. Godserne tilfaldt naturligvis den ældste af Sønnerne med Undtagelse af Gisselfeld, som Dorothea Krag vedblev at besidde til sin Død, hvorefter det i Følge Gyldenløves Testamente skulde oprettes til et Kloster.

Om Frederik Danneskjolds Barndom fortælles der blandt andet, at han skal have været saa svag, at han endnu i sit femte Aar ikke kunde gaa, hvilket skrev sig fra en Sygdom, han som ganske spæd havde gjennemgaaet. Man havde dengang allerede anset ham for død; men en tilkaldt Læge havde ved kraftige Midler faaet Liv i Barnet. En passende Behandling af den svagelige Dreng og navnlig Anvendelsen af Myrebade to Gange hver Dag gjengav ham lidt efter lidt hans Helbred, saa at han allerede i en Alder af ni Aar kunde sendes bort fra Hjemmet. Tilligemed den ældre Broder rejste han nemlig da under en Hovmesters Opsyn til England, hvor Brødrene opholdt sig i syv Aar for at uddannes i Oxford. De lagde begge her Grunden til en betydelig alsidig Dannelse, idet de ikke blot tilegnede sig de Kundskaber, som unge Mænd af deres Stand nødvendigvis maatte være i Besiddelse af, men tillige lagde navnlig den yngre sig med stor

Iver efter Naturvidenskaber, Mekanik og Skibsbyggeri, medens den ældres Interesser navnlig synes at være gaaede i historisk og sproglig Retning. Fra England gik Hjemrejsen for sig gjennem Frankrig og Holland. I de sidste Lande dvælede Brødrene i to Aar, og Frederik Danneskjold havde altsaa en rig Lejlighed til at besøge de store hollandske Skibsværfter, hvad han da heller ikke forsømte. 1721 rejste Brødrene igjen tilbage til Danmark, og den yngre var altsaa dengang 18 Aar gammel.

Da Frederik Danneskjold ved sin Hjemkomst for sin Farbroder, den i Danmarks Historie ikke ubekjendte General-Admiral Ulrik Christian Gyldenløve, ytrede Ønske om at faa en Ansættelse i Søetaten, efterdi han «ansaa denne for Fædrenelandets sikreste Værn», lod Onklen ham examinere i sin Overværelse af Admiral Sehested og erklærede sig velfornøjet med hans Kundskaber, men tog samtidig det Løfte af ham, at han ikke vilde søge Ansættelse ved Søetaten. Om Gyldenløve tog dette Løfte af Brodersønnen, fordi han selv havde i «denne Etat udstaaet saa mange Efterstræbelser og Fortrædeligheder» — som Danneskjold mener — eller om han — hvad en anden Beretning angiver — gjorde det, fordi den ældste Broder var traadt ind i et af Søetatens Kollegier, og han af den Grund frygtede for, at to Brødre i samme Stilling skulde staa hverandre i Vejen, kan i og for sig være temmelig ligegyldigt; men formedelst sit Løfte maatte nu den yngre Broder forsøge sin Lykke andetsteds og indgav derfor Ansøgning om en Officerspost i Hæren. Da imidlertid Admiral Gyldenløve kort efter døde, og Danneskjold saaledes mistede dennes Protektion hos Kongen, fik han intet Svar paa sin Ansøgning. Ligesaa frugtesløse bleve tre andre Ansøgninger, som han i Løbet af et Par Aar indsendte, saa at han altsaa i disse Aar var uden nogen egentlig Beskæftigelse, hvad der i høj Grad var hans virksomme Natur imod. Danneskjold har rimeligvis ikke været vel anskrevet hos Dronning Anna Sofies Søster, Christine Sofie Reventlov, der var

gift med Danmarks daværende Storkantsler, Ulrik Adolf Holstein. Medens nemlig Dronningen selv kun skal have blandet sig overmaade lidet i Regeringssager, siges derimod hendes Søster, der havde en betydelig Indflydelse hos Kongen, fordi hun i sin Tid havde hjulpet ham med at indlede Forbindelsen med Anna Sofie Reventlov, at have benyttet denne sin Indflydelse i en saadan Grad, at næsten intet Embede blev bortgivet uden efter hendes Vilje.

For dog i det mindste at faa et Svar besluttede Danneskjold endelig at overrække sin Ansøgning i Kongens egne Hænder, og han gjorde det med den Bemærkning, at, da han hidtil havde søgt forgæves, vilde han nu personlig overrække sin Ansøgning til Kongen, for at han af dennes egen Mund kunde erfare, om det skulde blive ham forundt at tjene sit Fædreland, eller om han skulde tvinges til at søge sin Lykke i et fremmed Land. Kongen modtog vel Ansøgningen, men svarede intet, og da han heller ikke i den nærmest følgende Tid fik noget Svar, søgte Danneskjold og fik Løfte om en Ansættelse i den sachsiske Hær. Han forlod altsaa Kjøbenhavn for at begive sig til Sachsen; men da han imidlertid havde forlovet sig med Komtesse Dorothea Wedel, lagde han Vejen om ad Wedelsborg for før sin Bortrejse at tage Afsked med sin Forlovede. Sandsynligvis har Regeringen faaet Nys om hans Bestemmelse, og da det jo unægtelig vilde tage sig lidt underligt ud, om en ung Adelsmand, der var Søn af Kongens Halvbroder, havde maattet søge fremmed Tjeneste, fordi han ikke kunde faa nogen Ansættelse i Hjemmet, gjorde man ham skyndsomst til Ridder af Dannebrog. Han modtog denne Udnævnelse paa Wedelsborg og var altsaa nødsaget til at rejse tilbage til Kjøbenhavn for at takke. Da han fik Foretræde hos Kongen, tilbød denne ham strax Kommandoen over et ledigt Kavallerikompagni i General Numsens Regiment, og da Danneskjold intet ønskede mer end at kunne forblive i Danmark, modtog han Tilbudet, skjøndt det var «det sletteste Kompagni i hele Armeen».

I 1724 giftede Danneskjold sig, og ikke længe efter fik han et Kompagni i Fodgarden, som hidtil havde været kommanderet af hans Svoger Grev Wedel, der med Kongens Tilladelse solgte ham det for 4,000 Rdl. Imidlertid var Danneskjolds Broder bleven Præses i Admiralitetet og havde tiltrukket sig almindelig Opmærksomhed som Ynder og Beskytter af aandelige Interesser. Han stod i personligt Venskabsforhold til Gram og havde anvendt betydelige Summer paa videnskabelige Samlinger, saa at han f. Ex. besad et Bibliothek, der bestod af ikke mindre end 7,531 Bind foruden 867 Landkort og 522 Manuskripter. Ved denne sin Broders meget tidlige Død i Februar 1728 (han var ikke 26 Aar gammel), maatte Frederik Danneskjold overtage Formynderskabet for sine umyndige Broderbørn. Da dette vilde tage ham en Del Tid og undertiden vilde nødsage ham til at foretage Rejser til Familiens Godser, ansøgte han, om det maatte tilstedes ham, naar han havde sin Obersts Tilladelse, og Tjenesten ellers ikke led derunder, at forlade Byen paa kortere Tid uden særlig kongelig Tilladelse. Skjønt man ellers ikke plejede at nægte dette i lignende Tilfælde, sendte Frederik IV ham Ansøgningen tilbage med den Paaskrift: «Grev Danneskjold tjener til Svar: Han kan faa sin Afsked». Danneskjold, der altsaa var i Unaade, rejste til Jylland, hvor han opholdt sig til Frederik IV's Død, da han atter begav sig til Kjøbenhavn for om muligt at søge en bedre Lykke hos Christian VI, af hvem Danneskjold havde en saa meget større Grund til at haabe paa en eller anden Ansættelse, som han havde været afholdt af den nye Konge, medens denne endnu var Kronprinds. Det er jo desuden bekjendt, hvilket mindre heldigt Forhold der havde været mellem Frederik IV og hans Søn, som havde følt sig dybt krænket ved den Behandling, der var udvist mod hans Moder, og det er ligeledes bekjendt, at det at have været i Gunst hos den foregaaende Regering ingenlunde var nogen Anbefaling hos Christian VI. Ogsaa set fra dette Synspunkt

syntes Danneskjold at kunne have Haab om snart at komme i en Virksomhed, der tiltalte ham mer end hans tidligere Ansættelse i Armeen. Christian VI kjendte Danneskjolds Ønske om at indtræde i et af Søetatens Kollegier, og da den ældre Broder var død, havde Danneskjold ikke længer nødig at frygte for en Rivaliseren med sin egen Broder. Alt syntes saaledes at love godt for ham.

Danneskjold maatte dog imidlertid endnu vente nogen Tid, før han saa sit længe nærede Ønske opfyldt. En Historieskriver (Riegels), hvis Dom imidlertid ikke er særdeles paalidelig, har beskyldt Danneskjold for ved hemmelige Angivelser at have gjort Christian VI mistænksom mod de Mænd, der paa hin Tid ledede Søetatens Anliggender; men denne Insinuation synes at være greben fuldstændig ud af Luften. Derimod er det naturligvis klart, at han oftere søgte at bringe sig i Erindring hos de ledende Statsmænd, og ved en saadan Lejlighed tilbød Ludvig Pless, hvem Ledelsen af Finantsvæsenet var betroet, og som bestyrede sit Kollegium ligesaa dygtig som myndig, ham en Plads som Assessor i Højesteret, men tilføjede samtidig, at Danneskjold vel næppe vilde tage derimod, da det nemlig efter Datidens Begreber ikke var en standsmæssig Post for en Mand af Danneskjolds Rang. Denne tog imidlertid mod Tilbudet, da det foreløbig var ham mest om at gjøre at komme i Virksomhed. Ikke længe efter indvikledes han ved det kongelige Taffel i en Ordvexel med Ludvig Pless om nogle Skibe, som det asiatiske Kompagni havde kjøbt, idet han mod denne paastod, at de vare slette Søskibe i en Storm paa Grund af visse Fejl ved deres Konstruktion. Da det nu snart efter viste sig, at Danneskjold havde Ret, og da der tilfældigvis samtidig blev en Plads ledig i Søetatens Generalkommissariat, tilbød Kongen ham denne, og Danneskjold fik saaledes efter lang Venten og mange skuffede Forhaabninger endelig sit Ungdomsønske opfyldt. Han indtog den 12te December 1731 sin

Plads som Deputeret i Generalkommissariatet, hvor han snart kom til at spille en fremragende Rolle.

Fra hans Afsked 1728 til hans Ansættelse 1731 havde Danneskjold udelukkende været henvist til den mere private, men ingenlunde ubetydelige Virksomhed, der ved Broderens Død var falden i hans Lod som Overformynder for dennes umyndige Børn. Den ældste af disse, Grev Frederik Christian Danneskjold-Samsø, var som Stamherre Arving til Grevskabet Samsø og Baronierne Høeghholm og Lindenborg samt Indtægterne af Postvæsenet, der imidlertid 1712 vare blevne ombyttede med en aarlig Erstatningssum. Denne inddroges senere af Christian VI, mod at Frederik Christian Danneskjold erholdt som Vederlag Grevskabet Løvenholm i Jylland. Det var saaledes vidtløftige Godser, Danneskjold som Formynder var kaldet til at bestyre, og da det synes, som om han hverken har havt tilstrækkelig Omsorg for eller Indsigt i Bestyrelsen af Brodersønnens store Midler, er det ikke saa underligt, at disse ingenlunde forøgedes under Onklens Administration. Man maa dog imidlertid ikke overse, at Danneskjold fra 1731 maatte hellige sine Embedsforretninger største Delen af sin Opmærksomhed, og at Broderen efterlod sig en meget betydelig privat Gjæld, der dels var foranlediget ved hans storartede Indkjøb af Bøger, Malerier, Mønter o. s. v. dels ved adskillige betydelige Kautionsforpligtelser for Stiffaderen, den tidligere omtalte Gehejmeraad Ahlefeldt. Da Auktionerne over Broderens efterladte Samlinger ingenlunde kunde dække Gjælden, greb Danneskjold til den Udvej at betale denne ved Indtægterne af Lensgodserne, og herved nedbragtes Gjælden ganske vist betydelig; men da det paalagdes den unge Greve ved Boets Slutning i 1734 at udrede betydelige Pengesummer til sine Søskende, og da Onkelen desuden under sin Administration ikke blot ikke havde forringet den paa Godserne hvilende Gjæld, men endog forøget den med 75,000 Rdl., medens han samtidig havde formindsket Godserne ved ikke ubetydelige Frasalg, befandt den unge

Arving, da han 1740 selv overtog sine Ejendommes Bestyrelse, sig i en saa forgjældet Tilstand, at Overskudet af hans store Godsbesiddelser kun beløb sig til 1,000 Rdl.

Da der senere vil gives Anledning til at berøre Danneskjolds Mellemværende i denne Henseende med sin Brodersøn, ville vi nu gaa over til at omtale hans Virksomhed i Søetatens Tjeneste; men for atter at stille denne i dens rette Belysning, vil det være nødvendigt at forudskikke en kort Oversigt over de Principer, der da gjorde sig gjældende i Søetatens Administration, og den Tilstand, hvori Søværnet i det Hele taget befandt sig.

II.

Ved Regeringsforandringen 1660 blev en kollegial Bestyrelse oprettet for Flaadens Vedkommende ligesom for alle de øvrige Grene af Statsstyrelsen. Det saakaldte Admiralitetskollegium, hvis Indretning og Sammensætning allerede angives i sine Hovedtræk ved Provisionalordonnansen af November 1660, var baade et Kollegium og en Overdomstol, idet — som det hedder i en senere Instrux fra 1670 — «alle Justitz Sager, som angaar voris Søe Estat och alle de der af dependerende Persohner» skulde behandles for Holmens Ret, hvor Holmens Chef præsiderede, «oc derfra for voris Admiralitets Collegij appelleris, huor da udi samme Sag forsuarlig schal kiendes og dømmes oc derfra siden for vores høyeste Rett appelleris». I sin første Egenskab bestyrede Admiralitetet, hvis Præses Generaladmiralen var, og i hvilket alle højere Søofficerer — Schoutbynachter inclusive — havde Sæde, alle Flaadens Kommandosager. Derimod var Ordningen og Ledelsen af Flaadens og Skibsværftets hele Økonomi overdraget til Søetatens Generalkommissariat. Oprindelig havde dette Kollegium, der var blevet oprettet 1683, havt

Ledelsen af hele Forsvarsvæsenets Økonomi under Navn af General-Land- og Søkommissariatet; men da denne Ordning frembød mange Ulemper, besluttede Frederik IV 1712 at dele dette Kollegium, saa at hver af Etaterne altsaa fik sit særlige Generalkommissariat. Imidlertid virkede det dog endnu ofte hæmmende paa Søforsvarets hele Udvikling, at Administrationen for en stor Del var i Hænderne paa et Kollegium, hvis Medlemmer i Almindelighed vare fuldstændig usøkyndige. — Ved Delingen af det forenede Generalkommissariat var dog ingenlunde al Fællesadministration for de to Etater ophævet, idet nemlig det saakaldte Krigskancelli, gjennem hvilket Kongen udstedte alle Ordrer saavel til Armeen som til Flaaden og Holmen, stod tilbage som en Fællesinstitution for Land- og Søforsvaret. Bestyrelsen af dette Krigskancelli var overdraget til en Overkrigssekretær, der tillige var første Medlem af begge Generalkommissariaterne, og hvem det paahvilede at referere for Kongen ikke alene alle Kommissariatssager, men tillige alle Sager, som vedrørte baade Admiralitetet og Generalitetet. Han blev saaledes Kongens Organ overfor begge Etater og samtidig dennes nærmeste Raadgiver i alle militære Anliggender. Det er klart, at den Del af Forsvarsvæsenet, for hvilken Oversekretæren havde mindre Interesse, eller i hvis Bestyrelse han havde mindre Indsigt, nødvendigvis maatte blive noget stifmoderlig behandlet. Det var som oftest Søetaten, der led under dette Forhold, idet aldeles usøkyndige Mænd i Aarrækker beklædte Posten som Oversekretær; men undertiden hændte dog ogsaa det modsatte, og Landetaten maatte da finde sig i at være Stifbarn nogen Tid.

Dette er i Korthed Hovedtrækkene af Bestyrelsesorganismen for Søforsvaret, da Frederik Danneskjold - Samsø i December 1731 udnævntes til Deputeret i Søetatens Generalkommissariat. Overkrigssekretærposten beklædtes da af den for sine Bedrifter i russisk Tjeneste bekjendte Generalmajor Povl de Løvenørn, der var aldeles usøkyndig, og som 1730

havde afløst den i Søvæsenet ligesaa lidet bevandrede Generalmajor Revenfeldt. I Begyndelsen af Aarhundredet havde Danmark taget virksom Del i den store nordiske Krig, og Flaaden havde i denne gjort udmærket Tjeneste; men den langvarige Krig havde naturligvis tæret stærkt paa Søvæsenets hele Materiel, og de ti Fredsaar, Frederik IV oplevede efter Freden i Frederiksborg, vare ikke blevne anvendte, som de burde, for atter at læge Skaden. Det vil være tilstrækkeligt til Bevis herpaa at anføre den Kjendsgjerning, at der i Decenniet 1720—29 (begge iberegnede) udgik 8 Linieskibe, 2 Fregatter og 2 Korvetter af Flaadens Tal, altsaa ialt 12 større Skibe, medens der kun byggedes 4 nye Linieskibe, saa at man 1730 kun havde i Behold 22 større Skibe, medens disses Antal ved Krigens Slutning havde været 30. Det synes endda, som om adskillige af de Skibe, man endnu lod gjøre Tjeneste, vare i en yderlig slet Forfatning; thi da en engelsk Flaade under Sir Charles Wager ankom til Østersøen 1726 for at forhindre et Fredsbrud mellem Rusland og Danmark, og da en dansk Eskadre under Admiral Michael Bille udrustedes for at understøtte den engelske Sømagts Operationer, kunde to af de danske Skibe ikke holde Søen og maatte derfor sendes tilbage, og Sir Charles erklærede, at Grunden, hvorfor de øvrige danske Skibe ikke kunde følge de engelske, ingenlunde skyldtes de Danskes Mangel paa Sømandsdygtighed, som han tvært imod roser, men Skibenes gjennemgaaende slette Tilstand, der forhindrede dem i at føre den tilstrækkelige Sejlmasse.

Det var navnlig Pengemangel, som i hele dette Tidsrum hæmmede Søforsvarets Udvikling, og som virkede uheldig ikke blot paa Materiellet, men ogsaa paa Personalet, der ikke i rette Tid fik sine Lønninger udbetalte. Under Krigen havde der saaledes været en forfærdelig Nød blandt Mandskabets Familier, saa at Admiralitetet indberettede, at «de strippe Gaderne omkring troppevis, raabende paa Penge og Brød til at stille deres og deres usle Børns Hunger og Torst». Det

var saa slemt, mente Admiralitetet, at man kunde frygte for «en eller anden farlig Accidents» fra deres Side. Det uhyggelige Billede, som ved denne Indberetning træder os imøde, synes ikke at være malet med for stærke Farver, naar man tager i Betragtning, at Personalet ved Krigens Slutning havde omtrent 3½ Million tilgode hos Finantserne. Desto værre ydedes der i de følgende Fredsaar ikke Søfolkene den Ret, som deres dygtige og farefulde Tjeneste i Krigen dog i saa høj en Grad kunde gjøre Fordring paa; thi først 1730 nedsatte man en Kommission, der skulde undersøge, hvor meget enhver kunde gjøre Fordring paa, og først adskillige Aar inde i Christian VI's Regering udbetaltes fuldstændig de gamle Restancer. Disse sørgelige Forhold bevirkede ganske naturligt en moralsk Slaphed hos det engang ansatte Mandskab, f. Ex. ved talrige Bestikkelser og storartede Underslæb, og de medførte tillige betydelige Vanskeligheder ved Skibenes Bemanding, idet Søfolkene kun nødig lode sig hverve til Flaaden, da de havde en baade større og sikrere Fortjeneste ved at gaa i privat Skibsfart. Her følte man navnlig Savnet af et ordnet Indrulleringsvæsen, hvorved Vakancerne strax kunde fyldes, et Savn, som man vel havde forsøgt at afhjælpe ved en Indrulleringsanordning af 1723, hvilken man dog desværre snart efter atter opgav paa Grund af den Modstand, Anordningen overalt mødte.

Christian VI havde allerede som Kronprins vist en betydelige Interesse for alle Anliggender, der vedrørte Handel og Søfart, en Interesse, der ogsaa maatte strække sig til Orlogsflaaden og aabne hans Øjne for den forsømte Tilstand, hvori denne befandt sig ved Faderens Død. Han anviste derfor ogsaa strax ved sin Tronbestigelse betydelig større Summer til Søværnet end tidligere; men da General Løvenørn ikke var den Opgave voxen at reformere Bestyrelsen af Søetaten, ledes denne dog endnu fra 1730 til 1735 efter de samme Principer som tidligere. Løvenørn lod sig lede af to Deputerede i Kommissariatet, Fischer og Bentzen, og imod

disse begyndte nu Danneskjold en stærk Opposition, ved hvilken han søgte at drage Løvenørn over paa sin Side. Da denne, der hidtil havde været Danneskjolds private Omgangsven, ikke lod sig bevæge til at foretage noget afgjørende Skridt hos Kongen i reformatorisk Retning, erklærede Danneskjold til sine Kolleger, at han vilde henvende sig direkte til Christian VI for at sige ham Sandheden efter bedste Overbevisning, da hans Pligt forbød ham at tie til de Uordener, som han daglig maatte se paa, og som han saa ofte forgæves havde nedlagt Indsigelser mod i Kommissariatet. Danneskjold, hvis Ærgjerrighed var ligesaa stor som hans Tjenstiver, indgik virkelig ogsaa snart efter med en skriftlig Erklæring til Kongen, og han var baade dristig og ærlig nok til at forsyne den med sit Navns Underskrift. Da Kongen i den Anledning bemærkede, at en anonym Skrivelse dog maaske var hensigtsmæssigere, efterdi en saadan mindre vilde lægge ham for Had blandt hans Kolleger, svarede Danneskjold, hvis Adfærd overfor disse, som vi have set, ogsaa havde været fuldstændig aaben: «Nej, Deres Majestæt! En ærlig Mand bør aldrig sige noget, til hvem det saa er, og mindst til sin Konge, uden det, han tør sætte sit Navn under og kan bevise».

Skjønt der var meget ved Flaadens Administration, hvorover Danneskjold ansaa det — og det ganske vist med Rette — for sin Pligt at anke hos Kongen, saa var der dog navnlig et Stridsspørgsmaal, som dengang var brændende, og som ansaas for saa vigtigt, at det ligefrem havde delt alle med Søvæsenet bekjendte Folk i to Lejre, der bekæmpede hverandre med stor Bitterhed. Det var Spørgsmaalet om de Principer, hvorefter Orlogsskibene skulde bygges. Admiral Judichær, der havde været Fabrikmester under Frederik IV og i flere Henseender var en dygtig og begavet Skibskonstruktør, afskedigedes 1727 paa Grund af den slette Tilstand, hvori den danske Eskadre, der 1726 havde krydset i Østersøen, havde været. Hans Eftermand Krag fulgte nærmest

Judichær; men 1729 blev Kapitajnlieutenant Benstrup, der i flere Aar havde opholdt sig udenlands for at studere Skibsbygningskunsten, ansat som Fabrikmester, og han anvendte nu Principer helt modsatte dem, hans Forgængere vare gaaede frem efter ved Konstruktionen af Orlogsskibene. De to første Skibe, Benstrup byggede, Linieskibene «Svanen» og «Tre Løver», vare 1731 blevne besejlede med et af Judichær og et af Krag bygget Linieskib, og Udfaldet af denne Prøve havde været særdeles heldigt for Benstrup; thi Admiralitetet indberettede til Kongen om de to benstrupske Linieskibe, der desuden havde den Fordel at være langt smukkere og elegantere i deres Udseende end de gamle, at «bedre Søskibe har Deres Majestæt aldrig havt», hvorfor det vilde være «den største Avantage», om hele Flaaden bestod af slige Skibe. Benstrup forfremmedes altsaa til Overfabrikmester og Kommandørkapitajn og byggede nu Linieskibene «Prinsesse Sophie Hedevig» og «Christianus Sextus» efter de samme Konstruktionsprinciper, der havde vundet Admiralitetets højrøstede Bifald. Admiral Bille var dengang Chef for Holmen, og det paahvilede derfor ham i denne Egenskab at føre Overtilsyn med Værftet og blandt andet ogsaa paase, at Skibene byggedes nøjagtig efter de Tegninger, der gjennem Admiralitetets Anbefaling havde vundet kongelig Approbation. Da nu imidlertid Benstrup under Bygningen af «Christianus Sextus» havde anset det for hensigtsmæssigt at gjøre flere Afvigelser fra den approberede Tegning, havde Bille uden at indhente Kongens Samtykke givet ham Tilladelse hertil, og Benstrups Modstandere benyttede nu Lejligheden til om muligt at styrte dem begge. Blandt andre havde Danneskjold med stor Iver sluttet sig til Oppositionen mod Benstrup, og ved sin tidligere omtalte Indberetning til Kongen havde han gjort sig til Ordfører for og Leder af dette Modparti. Til ham sluttede sig navnlig Kommandørkapitajn Suhm, Faderen til den bekjendte Historiker, den tidligere Fabrikmester Krag, Holmens Ekvipagemester Neuspitzer og Danneskjolds Ynd-

ling Kapitajnlieutenant Thura, der var Fabrikmester paa Holmen undor Benstrup.

I Anledning af Danneskjolds Klage nedsatte Christian VI 1734 en Kommission under selve Danneskjolds Ledelse for at undersøge de Misligheder, der skulde have fundet Sted ved Bygningen af «Christianus Sextus»; men allerede af Kommissionens Sammensætning var det tydeligt, at Kongen maatte være forud indtaget mod Benstrup; thi alle dennes tidligere nævnte ivrige Modstandere bleve Medlemmer af Kommissionen, medens kun to af Benstrups Tilhængere, nemlig Kapitajn Lütken og Kapitajnlieutenant Lützov, fik Sæde deri. At Benstrups Dom allerede forud var saa godt som fældet, fremgaar ogsaa deraf, at han under Sagens Behandling holdtes arresteret i sin Embedsbolig paa Holmen, en Fremgangsmaade, man ellers ikke plejede at bringe i Anvendelse under lignende Forhold.

Kommissionen begyndte først sine Møder i Begyndelsen af Aaret 1735 og afgav sin Betænkning til Kongen i Juni, hvori Flertallet var kommet til et for Benstrup og det af ham byggede Skib «Christianus Sextus» ugunstigt Resultat. Denne Betænkning havde imidlertid hverken Lütken eller Lützov undertegnet, og Kongen forlangte derfor, idet han tillige ønskede nærmere Oplysninger om Kommissionens Forhandlinger, en Extrakt af de under Møderne førte Protokoller, skjønt han paa Forhaand havde sluttet sig til Flertallet ved at approbere den indgivne Betænkning. Det forlangte Uddrag af Forhandlingsprotokollerne indleveredes i September; men heller ikke dette vilde Lütken underskrive, hvorimod han indgav en selvstændig «Memorial og Extrakt», hvori han beskyldte Flertallet for en unøjagtig og perfid Gjengivelse af Kjendsgjerninger og atter fremsatte sine Anskuelser om «Christianus Sextus», hvis Konstruktion han tog i kraftigt Forsvar. Han var imidlertid herved kommen ind paa en uheldig Vej, da han ved at forsvare «Christianus Sextus» paa en Maade stillede sig i Opposition mod Kongen selv, der, idet han havde

approberet Flertallets Indstilling, havde fordømt Bygningen af dette Linieskib. Flertallet har sikert ikke forsømt at gjøre den for sin souveræne Myndighed meget omhyggelige Konge opmærksom herpaa, og det er sandsynligvis ogsaa denne Omstændighed, der bevirkede Lütkens Fald.

Kongen, som samtidig modtog disse to hinanden saa modsatte Beretninger, stævnede Kommissionens Medlemmer sammen paa Rosenborg den 28de September for personlig at examinere og dømme mellem Kommissionens uenige Medlemmer, og at han ikke agtede at bilægge Sagen i Mindelighed, men vilde optræde som den strænge Dommer, fremgik af den truende Erklæring, hvormed han aabnede Mødet, at «den, der ikke kan bevise, det han siger, han skal lide for det paa Kroppen». Lütken har selv skildret dette Kongens Forhør, og man faar af hans Skildring et tydeligt Indtryk af hans djærve og frimodige Karakter, der end ikke fornægtede sig overfor den absolute Konge. Det er jo sandsynligt nok, at Kongen, som ellers kun hørte de krybende og bukkende Hofmænds allerunderdanigste Smigrerier, har følt sig noget stødt over Lütkens frimodige Sprog; men forøvrigt fik dog Lütken selv ikke det Indtryk; thi han skriver, at Kongen ved Mødets Slutning saa naadig til ham og sagde: «Ja nu er det vel, Vi vil siden videre. Saa var Klokken 11 og vi ginge alle bort og jeg som en Sejrvinder, tænkende aldrig, at Greven (Danneskjold) skulde se Kongens Ansigt mere. Men Greven blev efter».

Lütken maa dog vistnok have taget fejl af Kongens Holdning; thi allerede i Begyndelsen af Oktober blev der paa kongelig Befaling nedsat en Krigsret over Lütken, «dels fordi han», som Kongens Ordre til Admiralitetet udtrykker sig, «raisonnerer imod vor Ordre og Resolution, dels egenraadig gaar videre, end vor Resolution hannem tillader». Krigsretten forhørte ikke Lütken, men dømte ham uden videre til at have forbrudt sin Charge, og først efter Domfældelsen fik han Tilladelse til at møde i Retten og diktere sit Forsvar

til Protokollen. Imidlertid forbedrede dette Forsvar ligesaa lidet Lütkens Sag som hans personlige ydmyge Henvendelse til Danneskjold, hvem han anraabte «saa hjerteligen om hans høje Forbøn» hos Kongen; thi den 2den Februar 1736 bekræftede Kongen den én Gang fældede Dom, og forgæves henvendte baade han selv og flere andre sig til Kongen og Danneskjold om en Formildelse i Dommen. Det eneste, han opnaaede hos Danneskjold, var at denne engang haanlig lovede at ville tænke paa ham, hvis der blev et Færgested ledigt. Man gribes af den dybeste Medfølelse med den haardt forurettede Lütken, naar han herom skriver, at vel var han nu selv saa kjed af Verden, at han for sit eget Vedkommende var lige glad; «men at min stakkels Kone (hun var en Broderdatter af Admiral Sivers), som havde baaren min Skæbne saa ridderligt med mig, skulde blive Færgekone, det brød dog ret mit Hjerte». Endelig fik han dog 1737 200 Rdl. i Pension og Lov til at bære Felttegnet, og da det senere lykkedes ham at forskaffe sig Hofpræst Bluhmes mægtige Protektion, ansattes den saa længe og saa uforskyldt forfulgte Mand som Translatør ved Øresunds Toldkammer med 600 Rdl. i aarlig Gage.

Lütken ansaa selv Danneskjold for at være Ophavsmanden til den uretfærdige og haarde Behandling, han maatte lide, og har vistnok Ret i denne sin Anskuelse. Danneskjolds Adfærd i hele denne Sag staar saaledes i et meget uheldigt Lys, og der kan næppe anføres nogen som helst gyldig Undskyldning for ham; thi Lütkens hele Brøde var jo i Virkeligheden kun den, at han havde været af en Anskuelse, modsat Danneskjolds og de øvrige Kommissionsmedlemmers, og havde fremsat sin Mening paa en djærv og frejdig Maade. En saadan Uforsonlighed overfor sine Modstandere, selv naar disse ikke længer vare farlige, er et uheldigt Træk i Danneskjolds Karakter, der oftere kommer igjen. Ogsaa Benstrup behandledes uforholdsmæssig haardt; men der er dog her enkelte formildende Omstændigheder. Det kan saaledes ikke

nægtes, at Benstrup havde begaaet den Fejl uden Kongens Samtykke at afvige fra den én Gang approberede Tegning, ligesom hans senere Forsvar for den ofte omtalte Kommission baade var lidenskabeligt og efter Datidens Anskuelser respektstridigt. Dette bekræftes navnlig ved en Erklæring fra en af hin Tids dygtigste og mest retsindige Mænd, Udenrigsministeren Iver Rosenkrands, der lyder paa, at «Benstrup sig i mange Maader groveligen haver forset og saaledes Deres Majestæts højeste Unaade billigen haver fortjent»; men Rosenkrands holder dog for, at Benstrup bør indstævnes for Overadmiralitetsretten, der alene var i Stand til at fælde en sagkyndig Dom. Dette Raad fulgtes imidlertid ikke; thi efter at Benstrup i Maj 1736 var bleven hensat i strængt Fængsel i Citadellet, nedsattes der en kombineret civil og militær Ret for at paadømme hans Sag. Lütken fortæller, at Rygtet gik i Kjøbenhavn, at Retten havde dømt Benstrup fra Ære, Liv og Gods. Om dette imidlertid er sandt, vides ikke; thi hans Dom er aldrig bleven offentliggjort; men har Retten fældet hin strænge eller rettere uretfærdige Dom, da maa Kongen have benaadet ham; thi Benstrup henrettedes som bekjendt ikke, men holdtes vedblivende fængslet i omtrent tre Aar, da Danneskjold udvirkede hans Løsladelse i Anledning af Dokkens Indvielse. Han fik ved denne Lejlighed 500 Rdl. i aarlig Pension, men forvistes fra Kjøbenhavn, hvorefter han bosatte sig i Ebeltoft, og her døde han 1742. Den danske Søetats Historieskriver, Garde, fortæller, at han fik en Pension af 800 Rdl. og forvistes til Ebeltoft; men i den officielle Skrivelse fra Kongen til Admiralitetet staar der udtrykkelig: «Vi have dog af særdeles Clemence bevilget hannem af hans hidtil havte Gage at nyde aarlig 500 Rdl. til Pension. Dog skal det ej være hannem tilladt at bo udi Vores Residentsstad Kjøbenhavn, men ellers udi Provindserne hvor han selv vil». Det gjør et heldigt Indtryk, at det er Danneskjold, Benstrups tidligere bitreste Modstander, som bevægede Kongen til Mildhed, og at det virkelig var Danne-

skjold, der her har lagt sin mægtige Indflydelse i Vægtskaalen til Fordel for Benstrup, fremgaar blandt andet ogsaa af den ovenfor citerede Skrivelse til Admiralitetet, i hvis Begyndelse det hedder: «Som Os Elskelig Greve af Danneskjold-Samsø allerunderdanigst haver udbedet, at Vi af særdeles Kongelig Naade ville accordere Commandeur - Capitain Benstrup hans Pardon» o. s. v. Benstrup selv anerkjendte ogsaa dette; thi faa Dage efter sin Benaadning tilstillede han Danneskjold en Taksigelsesskrivelse i den Anledning, og da senere Admiral Suhm og Thura, der da var forfremmet til Komandørkapitajn, fornyede Angrebene paa den allerede saa haardt forfulgte Benstrup, henvendte denne, som imidlertid i Anledning af de fornyede Klager var kaldt til Kjøbenhavn, sig til Danneskjold for at søge hans Beskyttelse mod sine Fjender. Brevet, der ligesom det forhen omtalte først nylig er blevet offentliggjort, er dateret 15de Maj 1740 og slutter saaledes: «Deres Høy Grevelige Excellence har eengang hafft den Naade for mig ved sin Høystformaaende Intercession at forskaffe mig ey allene friehed; men ogsaa roelighed, Da Hans Mayt[s] for Deres Høy Grevelige Excellences Høye forbøns Skyld allernaadigst tilloed mig at boe, huor jeg vilde i Provincerne — — — — hav nu fremdeles dend Naade for mig saaledes Naadigst at Protegere mig, at jeg kand nyde got af denn Høy Kongl. Naade, for huilken jeg har deres Høy Grevl. Excellence alleene underdanigst at Takke».

Den hæftige Strid om de Principer, der burde gjøre sig gjældende ved Bygningen af Orlogsskibene, og i hvilken Benstrup og Lütken vare faldne som Ofre, vedvarede endnu til 1743, da man endelig kom til et sikkert Resultat efter talrige famlende Forsøg. Men imidlertid var der foregaaet store Forandringer ved hele Flaadens Bestyrelse, og da Danneskjold heri spiller Hovedrollen, er det nødvendigt at vende tilbage til Aaret 1735. Under de hæftige Stridigheder, der havde spaltet Flaadens Embedsmænd i to fjendtlige Partier, havde det vist sig klart for Kongen, hvor uheldigt det var,

at Posten som Oversekretær beklædtes af en saa usøkyndig Mand som Løvenørn. Denne fik derfor sin Afsked i Marts 1735, og intet var naturligere, end at Kongen overdrog Opsynet over Flaaden og Holmen til Danneskjold, der var den ledende Aand i det sejrende Parti. Imidlertid udnævntes Danneskjold dog først i November til Oversekretær for Søetaten, idet Christian VI vel sagtens først har villet prøve den Mands administrative Duelighed, til hvem han betroede en saa vigtig Post. Ved samme Lejlighed opløstes tillige det sidste Baand, som bandt de to Militæretaters Bestyrelse til hinanden, idet hver Etat fik sin egen Oversekretær og sit selvstændige Krigskancelli. I Oktober 1736 lagdes hele Søetatens saavel civile som militære Anliggender fuldstændig i Danneskjolds Hænder, idet han udnævntes til Intendant for Marinen.

Det er tidligere omtalt, i hvilken slet Tilstand Søetaten befandt sig ved Frederik IV's Død, og det skal nu paavises, hvorledes Danneskjolds Bestyrelse medførte en fuldstændig Reorganisation i næsten alle Retninger. Hvad saaledes Forøgelsen af Flaadens Materiel angaar, vil det være tilstrækkeligt at anføre, at skjønt Antallet af større Skibe 1730 kun var 22, var disses Antal 1740 steget til 28, og da Danneskjold 1746 fratraadte Marinens Bestyrelse, havde man i Behold 42 større Skibe (29 Linieskibe og 13 Fregatter) foruden mindre Krigsskibe. Endvidere fastsattes der 1745, at Flaadens fremtidige Normalstørrelse skulde være 30 Linieskibe og 15 Fregatter, hvilket Antal det altsaa næsten lykkedes Danneskjold at naa i hans Administrationstid.

Christian VI's Regering var fredelig, og der er altsaa ingen Lejlighed til at skildre lysende Krigsbedrifter. Den Fred, der herskede i hele dette Tidsrum, forstyrredes kun nu og da ved en eller anden diplomatisk Forvikling, der maaske kunde medføre en kortvarig Spænding med en eller anden Magt; men Forviklingerne vare kun sjeldent af en saadan Natur, at de medførte nogen som helst større Udrustninger, og

endnu mindre var der nogen Sinde Anledning til at gribe til Sværdet. Naturligvis udrustedes der aarlig et vist Antal Orlogsskibe til Øvelser for Mandskabet eller til Vagttjeneste; men naar man saa undtager Udrustningen af nogle mindre Eskadrer, der 1734 og Aaret derefter krydsede i Nordsøen for at opsnappe Hamborgerskibe i Anledning af nogle Rivninger med denne Handelsstad, og en Expedition, der 1746 gik for sig til Middelhavet under Kommando af Ulrik Adolf, Greve af Danneskjold-Samsø, Marineintendantens Brodersøn, for at beskytte de danske Handelsskibe mod Barbareskernes Røverier, forefaldt der for øvrigt kun én større Flaadeudrustning. Det syntes nemlig, som om der 1743 vilde trække et Uvejr op paa den politiske Horisont i Anledning af Forholdet til Sverige. Den danske Regering havde holdt sig neutral under den Kamp, Sverige 1741 havde begyndt med Rusland, skjønt Sverige, paa hvis Trone Frederik af Hessen dengang sad, havde gjort glimrende Tilbud for at drage Danmark ind i Striden. Imidlertid fik Krigen i Finland efter Nederlaget ved Vilmanstrand og Overgivelsen af den stærke Fæstning Helsingfors, som gik for sig næsten uden Sværdslag, et for Sverige meget uheldigt Udfald, og da tillige den svenske Konges barnløse Ægteskab og Dronning Ulrika Eleonoras Død 1741 gjorde et nyt Tronfølgervalg til en Nødvendighed, benyttede Danmark Situationen til i Begyndelsen af 1743 at tilbyde Naboriget en of- og defensiv Alliance samt en øjeblikkelig Hjælp af 12 Orlogsskibe og 12,000 Mand, mod at den danske Kronprins udvalgtes til Tronfølger i Sverige. Et stort Parti navnlig blandt den svenske Almue understøttede de danske Fordringer, som man fra svensk Side benyttede med stor Snildhed for at tvinge Rusland til en hurtig og billig Fred, hvorved Sverige anerkjendte den af Kejserinde Elisabet til svensk Tronfølger foreslaaede Adolf Frederik af Holstein-Gottorp, medens den danske Gesant i Stockholm opholdtes med forstilte Underhandlinger. For at give sit Forslag mere Vægt havde den danske Regering ladet foretage

Troppesamlinger saavel paa den svensk-norske Grænse som i Sjælland og tillige udrustet en betydelig Flaade. Denne talte ifølge Danneskjolds egen Opgivelse 21 Linieskibe og 15 Fregatter, hvorimod Garde kun angiver dens Størrelse til 18 Linieskibe og 6 Fregatter. Danneskjold, der hidtil ikke havde havt nogen Lejlighed til at aflægge Prøve paa sin mulige Dygtighed som praktisk Sømand, udnævntes til General-Admiral-Lieutenant og Flaadens Øverstkommanderende og hejsede sit Flag paa det meget omtalte Linieskib «Christianus Sextus». I denne Anledning udbryder ogsaa Lütken i sin Dagbog: «Sextus, som Greven havde havt saa meget at sige paa, og som han havde gjort saa mange uskyldige Mennisker ulykkelige for, den vælger han nu selv til sit General Skib fremfor Elephanten, som var bygget under hans egen Direktion. — Aa! Du forunderlige fromme, langmodige og taalmodige Gud!» Det saa truende nok ud i Østersøen i dette Efteraar; thi foruden den paa Kjøbenhavns Rhed liggende Flaade krydsede en forenet svensk-russisk Sømagt paa ikke mindre end 31 Linieskibe ved Sveriges Sydkyst; men det blev dog kun til storartede Demonstrationer fra begge Sider, idet Christian VI det følgende Aar, om end nølende, gav efter, navnlig overtalt af den svenske Gesant i Kjøbenhavn, den berømte Grev Tessin.

Den betydelige Flaadeudrustning 1743 havde tydelig vist, hvilken uhyre Fordel Marinen havde havt af Danneskjolds Administrationstalent; thi med kort Varsel vare alle brugbare Orlogsskibe blevne udrustede og bemandede, og da de lagde ud paa Rheden, vare de alle i fuldstændig kampdygtig Stand, medens man tidligere først ved Kastelspynten kunde forsyne Skibene med den nødvendige Ammunition og Proviant, fordi Krigshavnen ikke var tilstrækkelig dyb. Naar man erindrer sig, at Danmark 1726 kun med Nød og næppe havde stillet 8 Linieskibe og 4 Fregatter ved den tidligere omtalte Rustning mod Rusland, og naar man betænker, at af disse vare to aldeles ukampdygtige, medens de øvrige kun

vare maadelig forsynede i alle Retninger, saa er det unægteligt overraskende, at der kun 17 Aar derefter kunde stilles en Flaade til Kongens Disposition, som var omtrent tre Gange saa stor, og hvis Forsyning i ingen Henseende lod noget tilbage at ønske.

Saadanne Resultater skyldtes naturligvis ingenlunde alene den forøgede Nybygning af Skibe paa Værftet, men ligesaa meget Danneskjolds omfattende Reformer i saa godt som alle Flaadens Administrationsgrene. Det vilde imidlertid blive altfor vidtløftigt at fordybe sig i Enkelthederne af dette i Sandhed storartede Reformværk, og det vil ogsaa være tilstrækkeligt kun at skænke de større Foretagender en nærmere Omtale for at give et Begreb om denne Mands gavnlige Virksomhed i Søetatens Tjeneste. I en af Danneskjold selv 1766 forfattet «Promemoria» fremhæver han de væsentligste og mest frugtbringende af de Arbejder, der foretoges under hans Ledelse, og disse kunne passende sammenfattes under følgende tre Hovedafdelinger: 1) Foretagender sigtende til Værftets og Krigshavnens Udvidning, 2) Reformer i Marinens Økonomi og 3) hensigtsmæssige Forandringer overfor Personalet, dets Vilkaar, Uddannelse, Indrullering o. s. v.

Hovedstaden havde før Danneskjolds Tid kun en temmelig maadelig Krigshavn, hvis Indløb var saa tilstoppet, at de større Krigsskibe kun med Nød kunde passere derigjennem, selv uden at have taget Proviant og Ammunition ind. Orlogsværftet, hvis Magasiner og Værksteder alle laa paa Gammelholm, var af et altfor indskrænket Omfang, og skjønt Niels Juel allerede havde begyndt Anlæget af Nyholm, havde dette Arbejde nu hvilet siden hans Tid, standset dels af den langvarige Krig under Frederik IV, dels af den Slendrian, der i saa mange Aar havde gjort sig gjældende ved Marineadministrationen. Danneskjold søgte nu at afhjælpe disse Ulemper ved store Opmudringsarbejder baade i selve Krigshavnen og i Indløbet dertil, idet han tillige lod det saakaldte Nyløb uddybe mellem Tolbodbommen og Nyholm, for at navnlig

de mindre Skibe ad denne kortere Vej kunde lægge ud paa Rheden. Ved Opmudringen fik man tillige Materiale til at fortsætte det standsede Opfyldningsarbejde paa Nyholm, der nu skred saa rask fremad, at det nye Værft snart kunde tages i Brug. Nyholms Vagt, som den endnu staar, foruden adskillige Værksteder og Beddinger rejste sig snart paa den nylig opfyldte Grund, og for at beskytte disse Anlæg saavel som Krigshavnen, der hidtil havde ligget fuldstændig aaben, anlagdes Batteriet «Christianus Sextus». Endvidere kjøbte Regeringen en ved Sydsiden af Krigshavnen liggende Ø, som dengang kaldtes Matzmanns Plads, og efter at man ved Opfyldninger havde udvidet denne, indrettedes den under Navn af Christiansholm til Oplagssted for Flaadens Artilleri og Ammunition. Ved en Bro sattes Christiansholm i Forbindelse med en bagved liggende mindre Holm, der ved senere Opfyldninger er bleven udvidet til den i vore Dage langt større Arsenalø. Paa denne anlagdes de store Arsenalbygninger, som endnu benyttes den Dag i Dag, og saaledes fik Flaaden et selvstændigt Tøjhus og Oplagssteder for Ammunition, medens hele Marinens Artillerigods tidligere havde været opbevaret i Landetatens Tøjhus. Søartilleriet var nemlig hidtil kun blevet betragtet som en særegen Afdeling af Landartilleriet, hvorfor det ogsaa kommanderedes af Landartilleriofficerer. Først 1739 fik Søetaten sine egne Artilleriofficerer. Idet for øvrigt forskjellige andre Anlæg og Nybygninger ogsaa paa Gammelholm forbigaas, maa dog Bygningen af Dokken, der var et for Datiden enestaaende Arbejde, omtales lidt nærmere.

Man havde tidligere forsøgt Anlæget af en Dok paa Gammelholm; men dette Foretagende, der allerede var blevet paabegyndt under Christian V, var definitivt blevet opgivet 1728 efter at have kostet en hel Del Penge, og den Anskuelse havde derefter gjort sig gjældende, at Jordbundens Beskaffenhed her til Lands vilde bringe ethvert nyt Forsøg i denne Retning til at strande. Imidlertid hyldede dog Danneskjold ikke

denne Mening, og det havde været et af hans allerførste Formaal, efter at han havde begyndt at faa Indflydelse paa Marinens Anliggender, at vinde Kongen for Anlæget af en Dok. Dette lykkedes ham virkelig ogsaa, saa at man allerede 1735, endnu før Danneskjold var udvalgt til Oversekretær, kunde begynde paa dette store og efter den almindelige Mening ugjørlige Foretagende. Efter omtrent fire Aars Forløb var Værket til almindelig Forbavselse fuldført «ved Guds Velsignelse og Vedkommendes, allermest General - Admiral-Lieutenant Greve af Danneskjold-Samsøe, hans utrettelige Fliid og Stræbsomhed», som Pontoppidan i «den Danske Atlas» udtrykker sig; men nævnte Forfatter burde billigvis ogsaa have omtalt den fra Holland indkaldte Vandbygger Johan Heinrich Dumreicher, der var Danneskjolds trofaste Medhjælper, og hvis tekniske Dygtighed overvandt mange af de Vanskeligheder, der stillede sig i Vejen for dette navnlig efter Datidens Maalestok storartede Foretagende. Danneskjold, i hvis hele Liv en utrættelig Arbejdsomhed er et fremtrædende Træk, sparede naturligvis ikke sig selv, medens Dokken, hvis lykkelige Fuldendelse for ham baade var en Æres- og Velfærdssag, stod under Bygning, og hver Morgen Kl. 4 kunde man se Marinens Oversekretær ivrig beskæftiget paa selve Pladsen ved Arbejdets Ledelse. Da han desuden havde mange andre Forretninger at varetage, led hans Helbred stærkt under det forcerede Arbejde, og det saa meget mer, som han ikke tog fjærneste Hensyn til sin egen Sundhed. Der fortælles saaledes, at da han engang netop maatte holde Sengen nogen Tid, kom Dumreicher midt om Natten til ham for at raadføre sig med ham i Anledning af en betydelig Kilde, der havde vist sig i Grunden, og hvis Frembrud truede med at tilintetgjøre hele Arbejdet. Danneskjold stod da strax op trods sin Sygdom og begav sig til Dokken, hvor det ogsaa efter en Del Arbejde lykkedes ham at gjøre Kilden uskadelig. Det havde været Danneskjolds første Plan at lade Dokken sætte af Murværk, men han opgav atter denne Tanke,

idet man antog, at Jordfugtighedens Indflydelse vilde opløse Kalken, og bestemte sig derfor til at anvende Tømmer i dets Sted. Hvilken Beundring hele dette Arbejde opvakte, kan blandt andet ses i Thuras «Hafnia hodierna», hvor denne sagkyndige Forfatter udtrykker sig paa følgende Maade om Dokkens Fortømring: «Hvo der i og ved Arbejdet har havt Leylighed til at see den uendelige Mængde af Tømmer, som dertil blev anvendt, og den kunstige og fornuftige Forbinding af Tømmer-Værket, der blev udfunden, for at gjøre dette store Værk tilforladeligt og sikkert mod Søens Magt og stolte Bølger, han maa billig tilstaae, at dette er i sit Slags det kunstigste og kostbareste Værk, som Danmark nogensinde har seet og bragt til Veye». At hele dette Foretagende var kostbart, som Thura bemærker, er selvfølgeligt. Efter Danneskjolds Angivelse beløb Udgifterne derved sig til 232,000 Rdl., som jo efter hine Tiders Pengeværdi var en meget betydelig Sum; men Danneskjold havde indført en saadan Orden i alle Grene af Forvaltningen, at Marinebudgettet af sine egne Midler havde bestridt den allerstørste Del af Udgifterne, saa at Rentekamret kun havde udbetalt 55,000 Rdl. extraordinært i denne Anledning. Naar man mindes, hvilket bundløst Virvar og sørgelig Mangel der havde været i Marinens Finantsvæsen lige til Frederik IV's Død, er et saadant Resultat unægtelig et talende Bevis for Danneskjolds udmærkede Talenter i administrativ og finantsiel Retning. Desuden indvandt selve Dokken i Løbet af en forholdsvis kort Aarrække de ved dens Bygning anvendte Pengesummer; thi Kjølhalingen af et Orlogsskib kostede efter Danneskjolds Angivelse 2-4,000 Rdl., medens Dokningen kun beløb sig til 150-200 Rdl. Antallet af dokkede Skibe oversteg 1766 et Hundrede, og saaledes havde Dokken allerede dengang rigelig dækket de til dens Bygning anvendte Summer. Endnu den Dag i Dag staar Danneskjolds og Dumreichers Værk og kan gjøre Tjeneste for Handelsskibenes Vedkommende, medens man

for Orlogsskibene benytter den nyanlagte mere tidssvarende Dok paa Nyholm.

Den 26de Maj 1739 indviedes Dokken højtidelig i Hoffets Overværelse; Sluserne aabnedes, Bassinet fyldtes af det indstrømmende Vand, og ved en underlig Skæbnens Tilskikkelse var det første Skib, som haledes ind i Dokken, det af Benstrup byggede og saa meget omstridte Linieskib «Christianus Sextus», der nu maatte tjene til Forherligelse for dets Bygmesters ivrigste Modstander. Danneskjold stod imidlertid heller ikke uden aabenbare Fjender og hemmelige Misundere, og Klafferen, der ved Hoffet idelig havde travlt med at nedsætte Danneskjold og om mulig forstyrre Dokkens Anlæg, fulgte endog ud med ved selve Aabningshøjtideligheden, idet Admiral Rosenpalm skal have paastaaet, at Dokken var for lille til at rumme «Christianus Sextus», hvortil Kongen imidlertid siges at have svaret: «En Skræder tager først Maal af Kroppen, for han gjør Kjolen; saaledes har vel ogsaa Grev Danneskjold taget Maal af Skibet, for han gjorde Dokken».

Foruden de Arbejder, Danneskjold lod foretage for at udvide og forbedre Værftet og Orlogshavnen i Kjøbenhavn, gjenoprettede han den nedlagte Flaadestation i Glückstadt, hvor Savnet af en saadan havde været føleligt under de tidligere omtalte Forviklinger med Hamburg. Han foretog sig hyppige Rejser dertil, og omfattende Arbejder udførtes, saa at Anlæget kunde tages i Brug 1740; men efter Danneskjolds Afgang lod man Værket forfalde, saa at Havnen tilmudredes. Danneskjold omfattede denne Flaadestation med stor Interesse, og i den tidligere omtalte «Promemoria», som han 1766 indgav til Christian VII, søger han at henvende denne Konges Opmærksomhed paa det glückstadtske Havneanlæg, idet han beklager sig over, at et «saa gavnligt, nodvendigt og vigtigt verk» har været betroet til Folk, der «endten inte kand eller vill indsee Fordelen og nødvendigheden deraf; eller inte

besidder den indsigt og Kyndighed de bør besidde, som deres conservation betroes».

For end videre at give et nogenlunde klart Overblik over, hvad Danneskjold udrettede i den forholdsvis korte Tid, han ledede Søetatens Anliggender, skal her blot berøres, at han ordnede Lodsvæsenet, at Bestyrelsen af de to Kongerigers Havne, der hidtil havde været overdraget Rentekamret, henlagdes under en særegen Havnekommission, i hvilken Danneskjold selv præsiderede, at Kvæsthuset, hvis Grundlæggelse falder under Frederik III, men hvis nærmere Organisation skyldes Niels Juel, fik en mere udvidet Virksomhed navnlig som Pensionsanstalt for afskedigede, trængende Søfolk, hvorfor det til Gjengjæld skulde oppebære en Procent af Mandskabets Lønninger, og at end videre et fast Signalsystem indførtes.

Ogsaa Opmaalingerne af de danske Farvande beskæftigede i høj Grad Danneskjold; men det er karakteristisk for Tiden, at Resultatet af disse Opmaalinger holdtes hemmeligt for fremmede Nationer navnlig for Belternes Vedkommende, idet man saaledes vilde forhindre Skibsfarten gjennem disse for at tvinge den gjennem Øresund. Danneskjold gik endog et Skridt videre i denne Retning; thi han udkastede en Plan, hvorved han haabede at kunne lede Østersøfarten gjennem selve Kjøbenhavn og saaledes gjøre Danmarks Hovedstad til «Østersøens Nøgle», en Benævnelse, man hidtil havde yndet at give Kronborg, men som kun lidet passede til de faktiske Forhold, efter at Skaane var bleven frataget Danmark. I denne Anledning tænkte Danneskjold nemlig paa at uddybe Kallebodstrand saa meget, at Orlogsskibene kunde løbe derigjennem, og naar dernæst Drogden, Farvandet mellem Amager og Saltholmsgrunden forsænkedes, maatte nødvendigvis ethvert Skib, der agtede sig gjennem Sundet, søge sin Vej gjennem selve Kjøbenhavns Havn, idet den saakaldte Flinterende, der danner Løbet mellem Saltholm og Skaane, dengang endnu var aldeles ubekjendt og tilmed er saa vanskelig at befare, at man endnu i vore Dage kun nødig benytter sig

deraf. At dette Foretagende i Virkeligheden vilde være i høj Grad upolitisk, en Handske tilkastet Evropas øvrige Sømagter, lagde Danneskjold ingen Vægt paa eller havde maaske slet ikke Øje derfor. I saa Fald delte han imidlertid Skæbne med Danmarks da ledende Statsmænd; thi Johan Ludvig Holstein, hvis Mening Kongen afæskede i denne Sag, erklærede: «dass diese Arbeit høchst nützlich sey, daran hat wohl niemand jemahls gezweifelt», og Schulin ytrede noget lignende, idet han i et Brev til Kongen paastod, at «der darvon zu erwachsende grosse und vielfaltige Nutzen ohne hin jederman vor Augen lieget». Ogsaa Admiralitetet som det nærmest sagkyndige Kollegium udtalte sig særdeles fordelagtigt om hele Planen, der efter dets Mening baade var «praktikabel» og saa gavnlig, «at jo den anførte Summa af 13 Tønder Guld er, endskjønt den og var meget større, ej at regne imod Verkets Nytte, naar det kand komme i behørig Stand». Trods denne gunstige Bedømmelse fra alle Sider kom dog det hele Foretagende ikke videre, end at man fik foretaget de nødvendige Opmaalinger og Pejlinger. Hvad der har standset dets videre Udførelse, vides ikke; men det maa sikkert betragtes som et stort Held; at denne danneskjoldske Plan, der som bekjendt i den nyeste Tid er bleven gjenoptaget, men rigtignok uden det farlige Tillæg om Drogdens Forsænkning, gik over Styr.

En vigtig Side af Danneskjolds Virksomhed var den Orden og hensigtsmæssige Regnskabsførsel, der indførtes overalt saavel paa Værftet som i Kontorerne og paa de søgaaende Skibe; men Behandlingen af dette Emne vilde formentlig let blive trættende i sine Enkeltheder. Et smukt Resultat af den nye Ordnings Hensigtsmæssighed er imidlertid allerede anført i Anledning af Udgifterne ved Dokkens Anlæggelse, ligesom ogsaa den Kjendsgjerning, at den af Danneskjold indførte Forretningsgang i adskillige Retninger følges endnu den Dag i Dag, er et ikke ringe Bevis for dens Brugbarhed.

Ogsaa overfor Mandskabet vare gjennemgribende Reformer en bydende Nødvendighed, og Danneskjold greb ogsaa her ind med rask og sikker Haand. For saaledes at sikre Flaaden det nødvendige Mandskab ved given Lejlighed optog han atter Tanken om en Indrulleringsanordning, som man havde forsøgt 1723, men ikke havt tilstækkelig Kraft til at gjennemføre overfor den stærke Modstand, Anordningen mødte allevegne fra. Da denne Modstand for en stor Del havde sin Grund deri, at Søfolkene tidligere vare blevne saa slet behandlede og daarlig lønnede, at det betragtedes som et utaaleligt Baand at ville tvinge det unge Mandskab til Orlogstjeneste, maatte Oppositionen til Dels falde, efter at Danneskjold havde indført en regelmæssig og punktlig Udbetaling af Lønningerne. Da endvidere Christian VI strax ved sin Tronbestigelse havde søgt at forbedre Mandskabets Stilling ved at forbyde Officererne personlig at afstraffe Folkene enten med Stok eller Kaarde, og da Danneskjold 1737 havde ladet en Kommission træde sammen for at ændre de tidligere barbariske Søkrigsartikler i en mere human Aand, bevirkedes herved, at Orlogstjenesten ikke længere betragtedes med saa mørke Blikke som tidligere, og Vejen var saaledes banet for Indrulleringsanordningen, som Danneskjold ogsaa lykkelig gjennemførte i Aarene 1739-41. Herved forpligtedes alle Søfarende til at indstille sig til Orlogstjeneste, naar Omstændighederne fordrede det, og denne Indretning har ligesom ikke faa af de danneskjoldske Anordninger holdt sig til vore Dage. I den flere Gange omtalte Skrivelse, som Danneskjold 1766 indgav til Christian VII, og hvori han giver et kort Overblik over sin Virksomhed, kalder han med Rette Indrulleringen «een af de gavnligste og umisteligste indretninger», og han havde da ogsaa selv den Glæde at se denne Institutions gavnlige Virkninger, da hele Flaaden 1743 skulde udrustes, idet det betydelige Mandskab i meget kort Tid tilvejebragtes udelukkende ved Udskrivning, saa at man slet ikke havde nødig at tage sin Tilflugt til hvervede Søfolk.

Det hvervede Mandskab, der for en stor Del bestod af Udskud fra mange forskjellige Nationer, men navnlig dog af Hollændere, og hvis slette Opførsel for en stor Del retfærdiggjorde de tidligere gjældende strænge Krigslove, var saaledes for bestandig forvist fra den danske Flaade, paa hvis faste Besætning af Landets egne Børn det ofte havde havt en meget uheldig, demoraliserende Indflydelse.

For at skaffe Flaaden dygtige Befalingsmænd havde Frederik IV 1701 ladet oprette et Kompagni af hundrede Søkadetter, der 1720 tilligemed Landkadetkompagniet havde faaet anvist Bolig i det af Frederik IV byggede Operahus paa Hjørnet af Bredgade og Fredericiagade. Denne Bygning staar som bekjendt endnu i vore Dage, benyttedes til for faa Aar siden af Landkadetkorpset og gaar i den Anledning almindeligvis under Navnet Landkadetakademiet. Landkadetternes Chef var i hin Tid Øverstkommanderende for begge Kompagnier, og Følgen deraf var, at Søkadetterne behandledes som Stifbørn. Det gik her som alle andre Vegne, at Landetaten protegeredes paa Søetatens Bekostning. Der indløb derfor ogsaa adskillige Klager i den Retning, som da Adjudanten ved Søkadetkompagniet 1736 i en Rapport indberettede, at Akademiets daværende Chef uden Grund havde udskjældt Kadetterne for «Jungens und Burser» og havde befalet Adjudanten «at holde Flab», da denne havde søgt at lægge et Ord ind for Synderne. Da dette Fællesskab mellem Land- og Søkadetkompagnierne medførte mange Ulemper, foruden den her antydede, bevirkede Danneskjold, efter at han 1737 havde faaet overdraget til sig selv Overopsynet med Søkadetkompagniet, at dette fuldstændig adskiltes fra Landkadetkompagniet og fik indrømmet en særegen Del af Bygningen, ligesom der ansattes særlige Lærere alene for Søkadetterne.

Naar man gjennemgaar Lærefagene, ser man, at disse under Danneskjolds Bestyrelse vare følgende: Navigation, Artillerividenskab, Dans, Fægtning, Fransk, Engelsk, Religion,

Tegning, Regning, Skrivning, Mathematik, Fysik, Geografi og Historie. De fire sidste Discipliner vare indførte af Danneskjold. Mærkværdig nok ansaas det i hin Tyskhedens Guldalder i Danmark overflødigt for Søofficererne at kunne Tysk. Danneskjold bestemte derfor ogsaa, at den daglige Bøn fra nu af skulde holdes paa Dansk, da man ikke turde forudsætte, at Søkadetterne forstode det tyske Sprog. Tidligere da de holdt Bøn sammen med Landkadetterne, havde de daglig maattet høre paa Fremsigelsen af tyske Bønner, hvoraf de fleste ikke forstode et Ord. Lærernes Lønninger vare just ikke meget rigelige navnlig for de theoretiske Fags Vedkommende. Exempelvis havde Lærerne i Fransk og Engelsk kun 75 Rdl. aarlig, medens Dansemesteren lønnedes med 100 Rdl. Danneskjold lod desuden oprette saavel Optagelses- som Afgangsexamen. Nødvendigheden af den første vil være ret indlysende, naar man erfarer, at der tidligere var optaget Kadetter, som hverken kunde læse eller skrive, saa at Akademiet i den Anledning havde maattet indrette sig som Pogeskole. Ligeledes søgte han at sætte visse Aldersgrænser igjennem ved Optagelsen, saa at der fremtidig i Almindelighed ikke optoges nogen som Kadet under 9 Aar eller over 16 Aar. Trods denne Bestemmelse meldte sig dog imidlertid ved Optagelsesprøven 1740 Aspiranter fra 4 indtil 20 Aar, og der anføres om en af disse, der var 5 Aar gammel, at han «gaaer endnu i lange Klæder». Hvad Afgangsexamen angaar, var det naturligvis Meningen, at enhver Kadet skulde bestaa denne, før han kunde blive Officer; men denne Bestemmelse overholdtes ingenlunde, naar Kadetterne vare Børn af formaaende Mænd, og det maa desværre tilstaas, at Danneskjold selv krænkede sine Institutioner ved f. Ex. at lade sin Brodersøn og senere Svigersøn Ulrik Adolf Danneskjold-Samsø springe lige fra Akademiets Skolebænk til Kapitajns Epauletterne, og det skjønt han dengang endnu kun var 15 Aar gammel.

Naar her er brugt Betegnelsen Epaulet, er dette egentlig en Anakronisme, thi den Slags militære Kjendetegn brugtes endnu ikke paa hin Tid. Søkadetternes Uniform havde lige siden Akademiets Stiftelse været graa med røde Opslag og til Gala forsynet med Guldgaloner. I det hele taget var den graa Farve gjennemgaaende i Søetatens Uniformering, der først gjennemførtes i Begyndelsen af det attende Aarhundrede. Saaledes erholdt Skipperne og Overkanonererne 1722 Befaling til for egen Regning at anskaffe sig Munderinger af graat Klæde med rødt Underfoder, hvorimod Mandskabet skulde have deres Uniformer, der ligeledes vare graa, udleverede af Regeringen. Aaret efter anordnedes der ogsaa Uniformer for Officererne; men først noget senere paalagdes det dem som Pligt altid i Tjenesten eller ved Hove at være iført Uniformen.

For at befordre Kadetternes praktiske Uddannelse lod Danneskjold hvert Aar et Øvelsesskib løbe ud, og paa disse Togter, der i Almindelighed varede tre til fire Maaneder, maatte de unge vordende Søofficerer deltage i al Slags Gjerning ombord. Forseelser straffedes naturligvis strængt dels med Tamp eller Ris, dels paa en mere raffineret Maade f. Ex. ved Kanonridning, Flintebæren eller Sidden paa Pælen i et vist Antal Timer, hvilke Straffe dog alle kun betegnede en mindre Forseelse, medens Kadetterne for større Forbrydelser maatte undgjælde med Arrest, Vand og Brød, Fæstningsarbejde og Degradering.

Der vilde endnu kunde anføres mange og ingenlunde uvigtige Reformer, som det danske Søværn skylder Danneskjolds Bestyrelse; men det vil allerede være tilstrækkelig indlysende af det nu udviklede, hvilke overordentlige Fremskridt der i dette Tidsrum gjordes fra den Tilstand og de Forhold, som havde været de herskende i Søetaten umiddelbart forud for Christian VI's Tronbestigelse. Imidlertid bør det ogsaa fremhæves, at Danmark i dette Tidsrum havde en Konge, der trods hans øvrige saa ofte omtalte store Mangler

havde Evne til at indse og vurdere Betydningen af Danneskjolds Virksomhed samt Vilje til at understøtte den; thi det kan ofte være meget vanskeligt for den enevældige Konge at skimte den rette Vej gjennem det Væv af Bagtalelser og fint spundne Hofintriger, der pleje at trives saa frodig i Skyggen af den absolute Kongemagt. Christian VI bevarede imidlertid en urokkelig Tillid til Danneskjold, om han end i et enkelt svagt Øjeblik kunde lytte til et af de mange offentlige eller hemmelige Angreb, der idelig rettedes mod Marinens Intendant.

Allerede 1737 udkom der et anonymt Skrift, der kriticerede de af Danneskjold foretagne Reformer; men da en nedsat Kommission stemplede Angivelserne som falske, og Forfatteren ikke vovede at møde for at forsvare sine Paastande, brændtes Skriftet offentlig af Bødlen. Adskillige andre Kommissioner anordnedes i de følgende Aar for at undersøge snart en, snart en anden Anklages Berettigelse; men vi forbigaa disse for med nogle Ord at omtale den sidste og vigtigste af dem alle, der nedsattes 1741 under Danneskjolds Fraværelse paa en Rejse til Glückstadt. Der havde nemlig cirkuleret adskillige Rygter, som gik ud paa, at selve Danneskjold blev ført bag Lyset af nogle af sine Underordnede, navnlig Holmens Chef Admiral Suhm, Takkelmesteren Kapitajn Schumacher og Overskibsbygmesteren Thuresen. Kommissionen bestod af Admiralerne Rosenpalm og Schindel, Viceadmiralerne Krag og Coningh foruden tre Søofficerer af lavere Grad og to civile Medlemmer, nemlig Baron Güldencrone og Etatsraad Løvenørn, ikke at forvexle med Søetatens tidligere Oversekretær, der var død Aaret før Kommissionens Nedsættelse. Kongen vilde have, at Danneskjold selv skulde have Sæde i Kommissionen, da Anklagen gjaldt hans Undergivne og ikke ham selv; men Danneskjold frabad sig dette, idet han gjorde gjældende, at Ansvaret for alle mulige Mangler maatte falde paa ham, hvem Overopsynet over Flaaden var betroet, og at han saaledes vilde

komme til at sidde til Doms over sig selv, hvilket dog vilde være meningsløst. Efter syv Maaneders Efterforskninger og Forhandlinger indgav Kommissionen en Betænkning til Kongen, i hvilken der ikke kunde paapeges andre Mangler end rene Ubetydeligheder som f. Ex., at der manglede Gardiner i et af Skibene, eller at nogle Laase manglede Smørelse, hvorfor Kommissionen ogsaa slutter sin Betænkning med at lykønske Hs. Majestæt til Flaadens gode Forfatning. En kongelig Resolution af April 1742 forbød derpaa alle under Straf af kongelig Unaade, deres Chargers Fortabelse eller anden stræng Bøde «fornærmelige og usandfærdige Rygter om Voris Marines Tilstand og Indretning i Publicum at udsprede». Som Bevis paa den «kongelige Naade og Velbehag» med Danneskjolds Tjeneste befales der end videre, at der aarlig skulde udbetales ham 7,000 Rdl., saalænge han levede, og hans Enke en Pension af 4,000 Rdl. Ved denne Lejlighed fik ogsaa Admiral Suhm aarlig 1,000 Rdl., Kapitajn Schumacher 400 og Thuresen 100 Rdl. — Da hele denne Sag saaledes endte med en glimrende Oprejsning for Danneskjold, søgte man at aflede Kongens Interesse fra Marinens Anliggender, idet man blandt andet fandt paa at lade nogle for Sagen vundne Læger erklære for Kongen, at han var overanstrængt, og at hans Konstitution navnlig ikke kunde taale Soluften, hvorfor det var nødvendigt at ophøre med de tidligere hyppige Besøg paa Holmen og Orlogsskibene. Da Kongen saaledes ikke selv længer overtydede sig om Arbejderne paa Værftet, vidste man ad mangfoldige forskjellige indirekte Veje at faa ham indbildt, at der gjorde sig en utilgivelig Slendrian gjældende paa Holmen, og da Danneskjold derfor engang forhørte sig hos Kongen, hvilke Navne han ønskede, at nogle mindre Skibe, som netop vare færdige til at løbe af Stabelen, skulde have, bemærkede Christian VI, at det vistnok ikke hastede saa stærkt med at døbe Skibene, da deres Bygning, efter hvad man havde sagt ham, endnu ikke var fuldendt. Da Danneskjold imidlertid forsikrede, at

Skibene vare færdige, men at det naturligvis beroede paa Kongen, naar de skulde sættes i Vandet, besluttede Kongen igjen at gjæste Holmen, og han skal da have sagt til sit Følge, idet han gned Øjnene som for at klare dem: «Jeg veed ikke om mine Øjne slaa mig fejl; men mig synes dog, at her forrettes en Del Arbejde». Som et Bevis paa sin Gunst lod Kongen samtidig overrække Danneskjold en gylden Halskjæde med sit Billede indfattet i Brillanter.

Endnu et Angreb rettedes 1743 mod Danneskjold, og det fra en Side, hvor han næppe havde ventet det, nemlig fra Holmens Chef, den flere Gange omtalte Admiral Suhm, der netop ved Danneskjolds Indflydelse havde faaet sit meget betroede Embede. Da Suhm imidlertid ikke dristede sig til at bevise sine Angivelser uden Nedsættelsen af en Kommission, erklærede Kongen, at han allerede havde havt altfor mange Kommissioner, hvorfor han nu engang selv vilde være Kommissarius. Suhm fik derpaa sin Afsked, og Danneskjold vedblev derefter at beholde Kongens stadige Gunst uanfægtet, hvorpaa han samme Aar fik et nyt og glimrende Bevis, idet han udnævntes til General - Admiral - Lieutenant og Øverstkommanderende for den store Flaade, der som tidligere omtalt udrustedes 1743 i Anledning af det svenske Tronfølgerspørgsmaal. Da Flaaden imidlertid ikke kom til at løbe ud, fik Danneskjold ikke Lejlighed til at aflægge noget Vidnesbyrd om sine Evner som Anfører i Kampen, hvad der maaske var ret heldigt, da han, der aldrig tidligere havde forsøgt sig som praktisk Sømand og nu fik hele den søgaaende danske Flaades Ve og Vel betroet, muligvis som Kriger vilde have plettet det smukke Eftermæle, han har sat sig som Administrator. — Medens Danneskjolds Person ofte stødte hans Omgivelser, har dog ingen nægtet, at han var en særdeles nidkjær og arbejdsom Mand, hvad der ogsaa umiddelbart fremgaar af den Mængde Arbejder og Reformer, som under hans Ledelse udførtes ved Søetaten; men man faar et endnu fyldigere Billede af hans rastløse Virksomhed,

naar man erfarer, at hans Evner benyttedes af Kongen ikke blot i denne hans Specialitet, men ogsaa i adskillige andre Retninger. Det er saaledes tidligere omtalt, at han havde siddet som stadig Assessor i højeste Ret siden Christian VI's Tronbestigelse, og det er en Fejltagelse af Danneskjolds Biograf Treschow, naar han beretter, at Danneskjold kun havde Sæde her et Aar, thi først i Februar 1742 betydede Kongen ham i et Brev, «dasz Er nicht nöhtig hat weder diesmahl noch sonst im höchsten gericht zu erscheinen, die order wird inzwischen alle jahr an Ihm ergehen, welches aber nun mehr geschiehet um anzuzeigen, dasz man Ihm nicht vergessen hat». Danneskjold anfører end videre selv, at han havde væsentlig Indflydelse paa Dannelsen af den kjøbenhavnske Assignations-Vexel- og Laanebank, der oprettedes i Oktober 1736; men selv om hans Virksomhed her er mindre betydende, spiller han dog en fremragende Rolle ved de Forholdsregler, Regeringen greb til for at fremme Landets Handel og Fabrikvæsen, som Kongen ogsaa omfattede med en ganske særegen Interesse. Hans Andel i Planen til General-Land-Økonomi- og Kommerce-Kollegiets Stiftelse var endog saa betydelig, at den ældre Bernstorf ved en senere Lejlighed kaldte dette Kollegium Danneskjolds Datter, og han var ogsaa første Deputeret i Kollegiet fra dets Oprettelse i December 1735 til Avgust 1740, da han paa Grund af sine mange andre Forretninger trak sig tilbage og efterfulgtes af Berkentin.

Gjennemløber man det Uddrag af Kommercekollegiets Protokoller fra dette Tidsrum, som Treschow meddeler blandt Bilagene til sin Biografi af Danneskjold, vil man naturligvis finde de Forholdsregler, Kollegiet har anvendt for at fremme Handelen og Landets Fabrikvirksomhed, prægede af de Beskyttelsesprinciper, som vare karakteristiske for det 18de Aarhundrede, og som Danneskjold hyldede ligesaa godt som hans hele Samtid. Saaledes oprettedes netop under Danneskjold det bekjendte Generalvaremagasin, hvor Fabrikanterne kunde

afhænde deres Varer mod kontant Betaling, og hvorfra atter Forbrugerne kunde tilkjøbe sig det indenlandske Fabrikat. Kongen skænkede Magasinet en Sum paa 100,000 Rdl., og for at sikre dets Existens udfærdigede Kollegiet med en Ihærdighed, der var en langt bedre Sag værdig, den ene Resolution efter den anden. Snart er det Forbud mod Indførsel af udenlandske Varer, snart en for Kjøbmændene højst byrdefuld Tilladelse til at sælge Varer en detail fra Magasinet og snart en for Embedsstanden meget trykkende Bestemmelse om, at alle Statens Tjenere i Løbet af et Aar skulde afgive ikke mindre end ti Procent af deres Lønning til Magasinet, hvilke Penge de kun kunde indvinde igjen ved efter halvandet Aars Forløb at faa deres Udlæg godtgjort i Varer fra det i en utaalelig Grad protegerede Generalvaremagasin. Trods alle disse kunstige Midler førte dog denne Institution kun en kummerlig, men for Staten og mange af Indbyggerne meget kostbar Tilværelse. Karakteristisk for Tidens Anskuelser i denne Retning er ogsaa den Mængde Privilegier til indenlandske Fabriker, der, som Uddraget viser, ere udfærdigede fra Kommercekollegiet i de faa Aar, Danneskjold bestyrede det. Endelig fortjener ogsaa et ejendommeligt Forbud, der forbyder Ikke-Rangspersoner at bære visse Slags Silketøj, at anføres som en Illustration af Tidsaanden og som et Bevis paa, at Danneskjold, der i disse Aar var Kollegiets ledende Tanke, i disse Spørgsmaal var et Barn af sin Tid og her ingenlunde havde det klare Blik, der i Forening med hans Nidkjærhed og sporet af hans Ærgjærrighed lod ham bryde saa mange nye Baner i Administrationen af Søværnet.

(Forts.)

Karl Theisen.

Den sidste Troubadour.*)

Der er vistnok en Del af dette Tidsskrifts Læsere, hvem det er ubekjendt, at omtrent 10 Millioner af Frankrigs Beboere tale et Sprog, det provençalske, der er meget afvigende fra det nordfranske Sprog. Det provençalske Sprog var Troubadourernes Sprog, det var endnu under Ludvig XIV det almindelig gængse i hele Syden, ja lige til den store franske Revolution taltes det i Almindelighed endog af den dannede Befolkning. Alt som Frankrig imidlertid mere og mere samledes til en fast Enhed, sank det provençalske Sprog mere og mere ned til et rent Bondesprog, som lidt efter lidt vilde være uddød. Den Digter, hvis Liv og Virksomhed er gjort til Gjenstand for den følgende Fremstilling, har imidlertid indpustet det døende Sprog nyt Liv; man har kaldet ham «den sidste Troubadour», men hans Exempel er blevet fulgt af mange Digtere blandt hans Landsmænd, og det synes virkelig, som om han ikke skal være den sidste geniale Afslutning paa en svunden Tid, men snarere som om han skal indlede en ny Opblomstring af Sydfrankrigs skjønne, velklingende Sprog. Redaktionen skal henvise de Læsere, der ønske yderligere Oplysning om denne mærkelige Fremtoning, til Theodor Hagbergs Afhandling: «Den provençalska vitterhetens återuppståndelse i det nittonde århundradet». Ved den foreliggende Afhandling ere flere Oplysninger og Udvidelser netop hentede fra Hagbergs Arbejde.

---

*) Efter «the Broadway».

Denne opvaagnende Interesse for et gammelt Sprog gjør imidlertid ogsaa fra en ganske anden Side Fordring paa vor Opmærksomhed; den er nemlig paa Nippet til at vække en særlig sydfransk Nationalfølelse og saaledes vinde praktisk Betydning ogsaa i Politiken. Hvert Aar udkommer der i Avignon i det provençalske Sprog en Almanak, som udgives af Selskabet «Felibre», et Selskab, som blev stiftet den 21de Maj 1854, hvis Øjemed er Gjenoplivelsen af det provençalske Sprog, og som altsaa vil følge Jasmins Spor.

Tager man nu imidlertid en saadan «Armana prouvençau» f. Ex. et Exemplar fra 1871 i Haanden, vil den særlige nationale Følelse, der her gjør sig gjældende, strax springe i Øjnene. Paa Bagsiden af Titelbladet findes hele Provences Historie fra Aaret 600 før Kristus til 1482 efter Kristus delt i 4 Perioder, hver paa omtrent 500 Aar. Disse Perioder ere den græske, den romerske, den gotiske og det uafhængige Provence; den femte Periode, det franske Provence, vil snart have endt sit fjerde Aarhundrede, og mangen Provençaler spørger sig selv, om den vil vare et Aarhundrede endnu. Paa den følgende Side findes en Vindrose med Vindenes Navne paa Provençalsk og der under følgende Tankesprog: «Ros Norden, men hold Dig til Syden; ros Bjerget, men hold Dig til Dalen; ros Havet, men hold Dig til Landet; ros Frankrig, men hold Dig til Provence».

Vore Læsere ville se, at det ikke er løst Paafund, naar vi tillægge den poetiske og sproglige Bevægelse en praktisk Betydning. Hvad der ligger bag ved det hele, er Protesten mod Nordfrankrigs, særlig mod Paris's Overvægt; det er med andre Ord Føderalismen, som under den store franske Revolutions Tid var Grundlaget for Girondens politiske Anskuelse, og som selv Gambetta i vore Dage af og til gjør sig til Tolk for.

«Lad os engang ogsaa drage Nytte af vore Ulykker; Pokker i Vold med Centralisationen, denne Trældomslænke, som Despoterne have smeddet, og hvorved de have styrtet

Frankrig uforberedt, vaabenløst, blottet og nøgen i en uhyre Krig. I Stedet for at uniformere hele Nationen og vænne den til et Kaserneliv ville vi forynge den ved provinciel og kommunal Selvstændighed. Gid Departementerne maa virke for deres fælles Interesser med forenede Kræfter. Lad os i Stedet for de svage, viljeløse Departementsraad faa Generalraad, der samles efter de forskjellige Landsdele og udrustes med virkelig Magt, saa at de ikke mere ere Præfekternes lydige Tjenere. Lad Nationalforsamlingen ikke mere til Stadighed samles i en og samme Stad, men aarlig skifte Plads og snart træde sammen i Norden, snart i Syden. Da ville vi ikke mere se Regeringen falde som et Bytte for en Usurpator, eller en Haandfuld Oprørere; da vil der spire et frisk Liv frem igjen i alle Provinser; en ædel Kappestrid vil gjøre sig gjældende paa ny med en kjærlig Vedhængen til Hjemmet; Fædrelandskjærligheden og den gamle Stolthed vil atter vise sig». Dette er ikke Deklamationer af en eller anden fransk Revolutionær, men disse politiske Betragtninger findes netop i selve Almanaken, udbredes over hele Sydrankrig og finde overalt Anklang. Bevægelsen har et endnu større Omfang. I hele det spanske Landskab Catalonien tales ogsaa det provençalske Sprog; og her har hele Befolkningen, af Had til den hidtil herskende castilianske Retning, varet det gamle Sprog, som er vidt forskjelligt fra det moderne spanske. Derimod hente Digtere fra Catalonien sig Belønninger i Provence, og en catalonisk Digter, Albert de uintana, dedicerer sit Digt: «Blomsterleg» til Selskabet Felibre med de Ord: «Brødre, lader os tro og haabe! Gud give Eder Provence igjen»! Læserne ville nu kunne forstaa, hvorledes der under de nuværende spanske Forvirringer gjentagne Gange for Alvor har været Tale om, at Catalonien vil slutte sig til Frankrig.

Man kunde jo paa Forhaand vide, at Tyskland med Glæde vilde se et saadant nyt Tvistens Emne kastet ind i Frankrig. «Disse Tanker ville visselig glæde sig ved Tysk-

lands Sympathi», saaledes udtrykker den tyske Forfatter Eduard Böhmer sig, som dels i et særligt Skrift: «Ueber die provenzalische Poesie der Gegenwart», dels i adskillige Afhandlinger i tyske Tidsskrifter har fremhævet og dvælet ved den hele Bevægelses politiske Betydning. Vi tro nu dog ikke, at Tyskland vil faa denne Glæde, eller at denne Bevægelse i Sydfrankrig virkelig vil have Udsigt til Sejr. Frankrigs Sammenhold og Enhedsfølelse vil vistnok vise sig for stærk og Nordens Overvægt være for stor; men det er dog interessant at se, hvorledes en stor Mands Virksomhed kan have Følger, som ligge langt udover, hvad han selv har tænkt sig; thi Jasmin har næppe nogensinde drømt, at hans poetiske Virksomhed skulde kunne faa en politisk Betydning.

Jacques Jasmin, den sidste Troubadour, er en af den moderne Literaturs mærkværdigste Fremtoninger. Han var Søn af en Skræder, og han var selv Barber til sin Dødsdag; men trods dette kan han stilles i Række med Digtere som Skrædersønnen Béranger, Landmanden Burns og Bageren Jean Reboul, og han har endog større Krav paa vor Opmærksomhed end disse bekjendte Digtere. Han var i hele sit Liv meget populær i Frankrig, men kun lidet kjendt udenfor sit Fædreland.

De nys nævnte Digtere skreve paa almindeligt Engelsk og Fransk og bleve læste overalt, hvor disse Sprog tales. Jasmin derimod nedskrev sine Tanker i et Sprog, der nu kun tales af Bønderne i det sydlige Frankrig, og han skrev for at behage de Folk, der ligesom han selv talte dette Sprog og kun havde deres Opdragelse og Dannelse fra Naturens Skole.

Dette Sprog, som indtil hans Tid næsten var glemt, har ikke desto mindre en hæderlig Fortid. Det provençalsk-romanske Sprog var den førstefødte og eleganteste af de

Mundarter, som udsprang af det latinske Sprog, og det naaede sit Glanspunkt i det tolvte Aarhundrede; det gjordes bøjeligt og harmonisk af Troubadourer, som paa deres Vandringer sang om Heltegjerninger og Kjærlighedshistorier; med kun smaa dialektiske Forandringer udbredte det sig til det østlige Spanien, til Kysten af Norditalien og de baleariske Øer, og det hævdede hæderlig sin Plads i Kampen mod Langue d'oil, som taltes Nord for Loirefloden. Men Magt og Fremgang fandtes mod Nord, medens Ødelæggelse og Elendighed i det trettende Aarhundrede brød ind over Syden under de blodige Religionskrige mod Albigenserne. Forgjæves kæmpede Literatur og Sprog nu imod; de sygnede begge hen i en hurtig Tilbagegang, indtil det provençalske Sprog eller Langue d'oc blev en simpel Mundart, som af en fransk Forfatter kaldes «et gammelt Sprog, der har lidt megen Modgang», og af en anden betegnes som «fordrevet fra Slottet til Straataget».

Det provençalske Sprog har stadig været delt i en Mængde Mundarter, som endnu den Dag i Dag skifte fra By til By. Det er dog fornemlig tre af dem, som i dette Aarhundrede have lagt Beslag paa Opmærksomheden ved de Digtninge, der udkom i dem, nemlig den gascogneske, den languedocske og den provençalske i indskrænket Betydning. Den gascogneske Mundart eller, som den ogsaa kaldes, Toulousemaalet, med Toulouse og Agen til Hovedpunkter, nærmer sig mest det spanske, er haard og mandig. Den languedocske Mundart eller Cevennermaalet, med Alais og Nimes til Hovedpunkter, er munter og skæmtsom og egner sig bedst til Fortællinger af Hverdagslivet. Den tredje Mundart, den egentlige provençalske eller Rhonemaalet, med Arles og Avignon til Hovedpuneter, nærmer sig mere det italienske; det er den blødeste og mest vellydende af dem alle og benævnes ogsaa fortrinsvis Kjærlighedens Tungemaal.

Blandt disse Mundarter var den gascogneske den første, som i Begyndelsen af dette Aarhundrede atter levede op som

Skriftsprog og mindede Verden om, at de gamle Troubadourers Slægt endnu ikke tilhørte blot en svunden Tid. Dette Sprog var den fattige Barber-Digters eneste Arv; men Jasmin indsugede Indspirering fra Livet rundt om sig; han lyttede med Glæde til Landboernes simple Historier og Traditioner, og i et Rim som Troubadourernes, men langt livligere og mere vexlende, indvævede han dem i Sangens Guirlander paa sine beundrende Kammeraters Festdage. Dette var fra Begyndelsen hans eneste Maal; men hans Ry bredte sig snart til Norden. Det blev moderne, at Turister fra Paris skulde besøge hans ringe Bod, ligesom ogsaa Rejsende fra andre Lande bleve hiddragne af det literære Fænomen. Hans Digtninge bleve oversatte paa Fransk, Engelsk og Tysk, og saaledes indtog hans gamle folkelige Tungemaal, der i Aarhundreder havde været glemt, atter sin Plads i Literaturen blandt de andre Skriftsprog.

Hermed har Jasmin gjort sig særlig fortjent. Vi skulle nu kortelig kaste et Blik paa hans Liv og hans Værker. Om hans Liv er der dog kun lidet at sige, thi det var ikke rigt paa Begivenheder. Hans Værker fortjene derimod og ville lønne en mere igaaende Betragtning.

Jacques Jasmin, hvis egentlige Navn var Jansemin, blev 1797 eller 1798 født i Agen*), den største By i Departementet Lot-et-Garonne. Det fortjener at anføres, at den ældre Scaliger døde, og at den yngre blev født her, fordi det Ry, de erhvervede sig, synes at have fæstet sig i Jasmins Erindring og ikke at have været uden Paavirkning paa ham. Han blev, siger han, en Drømmer ved Kilden, da man fortalte ham, at «en berømt Skribent Jules-César Scaliger havde ladet sine udødelige Vers lyde ved dens sølverrene Bølgers Plasken».

Hans første poetiske Forsøg, der vakte almindelig Opmærksomhed, var en lille Romance «Me cal mouri» (jeg øn-

*) Her blev ogsaa hans Statue afsløret i Maj 1870. R. A.

sker at dø), som udkom i 1822, i Løbet af faa Dage spreddes over hele Sydfrankrig og overalt vandt meget Bifald.

I en af hans tidligste Digtninge «Mous Soubenis» (mine Erindringer, mes souvenirs), der udkom i 1830, giver han en simpel og rørende Beretning om sine yngre Aar; han beskriver den Nød og yderlige Fattigdom, der var knyttet til hans Ungdom, og giver en humoristisk Skildring af sine Gjenvordigheder. Med en uforlignelig Godmodighed fortæller han her, hvorledes en Tirsdag i Fasteugen, just da man stod i Begreb med at vende Pandekagerne, Sønnen af en pukkelrygget Fader og en halt Moder saa Lyset ved den bedøvende Larm af en Kattemusik, som man med Kjedler og Horn foranstaltede for en af Naboerne; Sønnen var ham selv. Mager og spæd, men næret af en sund Modermælk voxede han op glad som en Prins, og vi se ham siden som en syvaars Fyr hjælpe sin Fader med at udføre den samme Kattemusik, som han var bleven Vidne til ved sin Fødsel, og som under Navnet «Chalibari» (Karivari) er saa almindelig i det sydlige Frankrig. Men Barndommens Paradis havde ogsaa sine Sorger. Familien Jasmins Medlemmer havde gjennem mange Generationer den ulykkelige Vane at lægge sig til at dø i Fattighuset, og paa en rørende Maade beskriver Jasmin nu, hvorledes han tog Afsked med sin stakkels gamle Bedstefader, da denne, overvældet af Fattigdom og Sygdom, gav sig paa Vej til det samme sidste Hvilested. En Gang manglede hans Familie endog det tørre Brød; som en sidste Udvej maatte derfor hans Moders Brudering afsted til Pantelaaneren. Da Maaltidet kom, lo Børnene, spiste og støjede uden at tænke paa den Dag, der skulde følge efter! Saa følger Beretningen om Undervisningen i Fattigskolen; i sex Maaneder lærte han at læse, et Aar derefter blev han Kordreng i Klosterkirken og fik endog en Friplads i Seminariet. Her udviste han en saadan Flid, at han en Gang vandt Præmien, som bestod i en gammel, slidt Kaftan, hvilken hans Fader, der jo var Skræder, skulde gjøre om til ham. Men «den Onde, denne Ulykkesstifter, havde

sagt: Du skal aldrig bære den», og fristede ham en smuk Dag til at liste sig op ad en Stige, paa hvilken en ung Bondepige i al Uskyldighed var klatret op for at se til Duerne i et Dueslag. Følgen blev, at Pigen, ved et ufrivilligt Suk fra Jasmin, vendte sig om og væltede baade Stigen og ham selv, som nu til Straf for sin nærgaaende Nyfigenhed maatte tilbringe selve Festdagen, da han skulde have Præmien, indespærret i et Værelse uden anden Adspredelse end noget tørt Brød og lidt Vand. Nu skete det imidlertid, at han, ægget af sin gode Appetit, saa sig godt om i Værelset og derved opdagede et Skab, hvori Priorens Syltekrukker gjemtes. Jasmin modstod ikke Fristelsen, men var just i Færd med at tage godt til sig af Syltetøjet, da Prioren i egen Person indfandt sig for at bringe ham sin Tilgivelse, der nu imidlertid blev forvandlet til evig Forvisning fra Skolen.

Nogen Tid efter gjenfinde vi ham i «la maisonnette bleue» som Lærling hos Barberen, af hvem han skal lære «Rageknivens og Sæbeskaalens sølverrene Hemmeligheder». Han lærte at forfærdige og opsætte Paryker, at klippe og barbere, men samtidig kom Sangens brændende Lidenskab over ham. Sin Fritid tilbragte han med Læsning og med at digte, og han sang sine Sange, selv naar han stod med Saxen eller Ragekniven i Haanden. Han var henrykt, naar han kunde komme i Theatret, og under disse jævne, dagligdags Begivenheder fødtes der, siger han, «en dobbelt Tilværelse i hans Indre; den ene krævede Ensomhed, i hvilken han drømte om tusinde søde Ting, den anden søgte den glade Verden med dens Myriader af Fornøjelser». I en Alder af atten Aar giftede han sig, og paa denne Tid forelagde han sig selv det Spørgsmaal, om han skulde søge sit Udkomme ved at barbere eller ved sine Sange. Da han tilfældigvis i et Provinsblad saa en vís Bemærkning om, at «Pegasus var den Hest, som førte Digterne til Fattighusets Dør», traf han en endelig Beslutning og bestemte, at han vilde tjene sit

Brød med Ragekniven og synge for sin Fornøjelse, og han opgav aldrig denne Beslutning.

Denne simple Beretning, der er tagen fra hans souvenirs, er i et og alt betegnende for Manden; han var stolt af sin Fattigdom, stolt af sit Haandværk og stolt af sine Vers. Han siger: «Hvis jeg havde villet, kunde jeg ved at laane løgnagtige Farver have malet smukke Eventyr og derved gjort mig berømt, thi i vor med Guld og Silke dækkede Tid blænder og behager det falske, medens Sandheden trætter og og synes kold. Bort med Falskheden, jeg siger det sande. Lad andre lyve i deres Værker; hvad mig angaar, er jeg, hvad jeg er, hverken mere eller mindre. Er jeg ikke skjøn, er jeg i det mindste virkelig».

I Slutningen af sit Digt lægger han sin glade Filosofi for Dagen ved at sige om Digtet:

«Pèrdi moun ten, es bray, mais
noun pas moun papé,
Bôti mous vers en papillotos».

«Jeg spilder min Tid, det er sandt, men ikke mit Papir, for det kan bruges til Krøllepapir».

En af de første Digtninge, han offentliggjorde, og som strax skaffede ham et Navn, var «Lou Chalibari» (le Charivari), et tragi-komisk Digt, som han, uden at kjende Homer og uden Skole, dog havde udført saa korrekt og formfuldendt, at Nodier sætter det ligesaa højt som Boileaus Lutrin. I 1835 udkom hans lille Hyrdedigt «L'Abuglo de Castèl-cuillè» (den blinde Pige fra C—c), som Léon Lavergne kalder «Denne rørende Historie, der har fremkaldt saa mange Taarer, saa langt Pyrenæerne strække sig». Dette Digt er oversat paa Engelsk af Longfellow, saa godt Sproget tillod det, men Historiens Friskhed og Naturlighed og Originalsprogets harmoniske Blodhed er end ikke tilnærmelsesvis gjengiven i Oversættelsen.

I 1840 udgav han Prançonneto (Françonnette), som han tilegnede Byen Toulouse, og som fremragende Kritikere have anset for hans bedste Digt. Den bedste Del af Toulouses

Beboere havde i 1836 givet en Banket for ham, og Præsidenten havde udbragt en Skaal for: «Byen Toulouses adopterede Søn — Jasmin». Dette Digt var hans Svar.

Françonnette er Landsbyens Skjønhed «La Poulido de las Poulidos» (la jolie des jolies), hvis skjønne Egenskaber Digteren beskriver i begejstrede Enkeltheder. Hun er forlovet med Soldaten Marcel, hvem hun dog ikke elsker; i Dansen, hvor efter Skik og Brug den Pige, der bliver træt, maa finde sig i, at hendes Kavaler omfavner hende, giver hun Smeden Pascal et Kys og med det sit Hjerte, som hidtil har været koldt. Marcel bliver rasende herover, slaar sin lykkelige Medbejler i Ansigtet og bliver derfor selv slaaet til Jorden og dygtig gjennembanket. Han pønser nu paa Hævn, hvilket er Hovedmotivet i Digtet. Ved Julefesten indfinder Marcel sig, forklædt som Troldmanden fra den sorte Skov, og erklærer den stakkels Pige for at være den forbandede Datter af en Huguenot og «solgt til Djævelen»; den, som ægter hende, vil dø første Gang, han tager hende i Favn efter Bryllupet. De overtroiske Landsbybeboere sky hende, Præsten nægter hende at gaa til Alters, og Hoben stormer til hendes Hytte for at opbrænde hende; da vise Pascal og Marcel sig paa Scenen, og da Faren er størst, blotter den sidste sin List og overlader hende ædelmodig til Pascal. Men hvilke Guirlander af Poesi ere ikke slyngede om dette simple Emne! Hvilken dramatisk Virkning, og hvilken lyrisk Skjønhed! Intet kan være smukkere end den Kjærligheds-sang, der er forfattet af Pascal «en troubadour» og synges for ham af hans Ven Thomas «en jongleur» *). Digtets Slutning er paa én Gang komisk og rørende. Tidlig om Morgenen efter Bryllupet samler den glade Ungdom, der endnu ikke er ganske sikker med Hensyn til «Hexen», sig foran Huset for at faa at vide, hvorledes det gaar de Nygifte; Pascal og

---

*) Om Betydningen af disse Ord se Indledningen til Afhandlingen Bertran de Born i Hist. Archiv 1872, II, p. 255—61.

Françonnette komme hen til det lille Vindu, og blussende rød fremviser hun de to Stykker af det brudte Strømpebaand, medens de unge Mennesker, der nu beundre hende mere end nogensinde før, udbryde: «Oh! jamais plus non creyren as sourcies!» (Vi ville aldrig mere tro paa Trolddom!)

I 1840 udgav Jasmin sin Maltro l'Inoucento — den fjollede Martha, — som er en endnu mere rørende Historie end Françonnette, om den end ikke er saa fuldendt i enhver Henseende som denne. Det følgende Aar udkom «Lous dus frays bessons» — de to Tvillingbrødre — og i 1849 «La semmano d'un fil» (la semaine d'un fils).

Som et Bevis paa det varme Hjerte, som Jasmin, der selv var et Armodens Barn, altid bevarede for Hyttens Beboere, og paa den store Finhed, hvormed han forstaar at danne et rørende Drama af smaa Begivenheder, skulle vi her gjengive Indholdet af «En Søns Arbejdsuge» og en Oversættelse paa Prosa af «Den fjollede Martha». Det førstnævnte Digt aabnes med et af disse simple, men rørende Malerier, som Jasmin saa mesterlig forstod at udføre. To Børn, Abel og Jane, Broder og Søster, vandre en Høstaften, da det gulnede Løv falder fra Træernes halvnøgne Grene, i Maaneskinnet ud af Byen og falde paa Knæ foran et Kors ved Vejkanten for i en fælles Bøn at anraabe den hellige Jomfru om at skænke deres med Døden kæmpende Fader, en fattig Murer, Helbreden. Jomfruen hører deres Bøn; den gode Fader Alari vederkvæges af en styrkende Søvn, og da den følgende Dags Morgensol kastede sine gyldne Straaler paa den med Papir lappede Rude, var den truende Fare forbi. Den syges Kræfter vende dog kun langsomt tilbage, og der maa endnu hengaa nogen Tid, før han kan gjenoptage det Arbejde, hvorved han skal ernære sin Familie. Urolig for sin Søns Fremtid tiltaler Alari ham en Dag med følgende Ord: «Abel, min

Søn, vi ere fattige, det er alene mit Arbejde, som skaffer os Udkommet; Gud har villet redde os ved at gjengive mig min Helbred. Du, min Søn, er allerede femten Aar; Du kan læse og skrive, men Du er tilbøjelig til at søge Ensomhed og drømme . . . . .; Du maa nu tænke paa at arbejde; jeg véd, at Du er spinkel, Du bliver jo endog af og til afmægtig; Du er mere smuk end stærk, og dine svage Arme vilde svigte under Arbejdet med Stenen; men vor Skolelærer kan godt lide Dig, og han vil gjøre noget ud af Dig. Velan! Gaa til ham, og gjør alt for at behage ham; men ingen Hovmod, Abel; Skriveren og Daglejeren ere begge Arbejdere, Pennen og Hammeren begge Værktøj; Sjælens Arbejde tærer som Legemets Arbejde paa vor Livstraad. Velan, Abel, min Søn, jeg haaber, at Du aldrig i din fine Frakke vil rødme over din Faders grove Trøje». Fuld af Glæde gaar Abel bort for at blive undervist af Læreren; men Glæden er af kort Varighed for den fattige. Alari har endnu ikke gjenvundet sine Kræfter, da han faar Ordre til ufortøvet at gjenoptage sit Arbejde, hvis han ikke vil miste det for bestandig. «Jeg er rask», siger han og rejser sig op, men han falder strax udmattet tilbage; han behøver endnu en Uges Hvile. Da faar Abel en Indskydelse; han iler til Formanden for Arbejderne, vender glædestraalende tilbage og siger til sin Fader: «Hvil Dig ud, Fader, en Ven har paataget sig dit Arbejde, Du bliver ikke afskediget». Det er Abel selv, som om Dagen gaar bort fra Hjemmet, ikke for at studere, men for at mure, understøttet i sin Bestræbelse af sin Moder og Søster for paa denne opofrende Maade at føre Faderen bag Lyset. Saaledes gaar Ugen, Dag for Dag. Om Fredagen kan Alari gaa ud, men «Fredag! Du er en ulykkebringende Dag, Gud har skabt dig til Lidelser». Varmet af Solens Straaler, gaar Faderen ud i Byen til Byggepladsen for at takke den Mand, som har pataget sig Arbejdet i hans Sted. Nu nærmer han sig Stedet, men der er ingen Folk paa Stilladserne, og det er dog endnu ikke Frokosttid. Men hvilken Stimmel paa Gaden!

Han spørger om Grunden hertil; en Arbejder er falden ned fra Stilladset; maaske er det hans Ven. Han skynder sig fremad og ser sin Søn Abel ligge blodig paa Gaden. Ingen Redning! Den opofrende Søn har endnu kun Kraft nok til at hviske til Formanden for Arbejderne: «Jeg har ikke kunnet slutte Ugen, men for min Moders Skyld maa De ikke afskedige min Fader; det var jo blot en eneste Dag», og saa døer han med Faderens Haand i sin og med et Smil paa de blege Læber.

Fader Alari beholdt sin Plads, ja, man forøgede endog hans Løn, men en Morgen lukkede Sorgen hans Øjne, og han førtes ud for at faa Plads ved Sønnens Side.

Den fjollede Martha.

Det lille Drama om den fjollede Martha begynder 1798 i Lafitte, en nydelig Landsby ved Bredden af Lotfloden, og ender i Aaret 1802. Paa denne Tid undveg Martha, der nu var berøvet sin Forstand, fra Landsbyen, og man saa hende senere ofte paa Gaderne i Agen, hvor hun tiggede om Brød og fuld af Forfærdelse flygtede for Bornene, som raabte efter hende: «Maltro, un souldat» (Martha, en Soldat). Forfatteren tilstaar, at han i sin Barndom mere end de fleste andre har forfulgt den stakkels Martha; den Gang drømte han kun lidet om, at der skulde komme en Dag, da hans Muse, inspireret af den sørgelige Skæbne, der var faldet i den stakkels Idiots Lod, skulde have hende at takke for et af sine mest fuldendte Værker. Martha døde i 1834.

I.

Sessionen. — To Hjerter. — Kortene lyve aldrig. — Rekruten. — Eden.

Ikke langt fra de Bredder, som den smukke lille Flod Lot bader med sine gjennemsigtige Vandes kolde Kys, ligger der en lille Hytte, halvt skjult af de løvrige Elmetræer.

Paa en smuk Aprilmorgen sad her en ung Pige i dybe Tanker; det var paa den Time, da en Flok kraftige unge Mænd i Nabobyen Touneins i Spænding ventede paa Udfaldet af den Lodtrækning ved Sessionen, der skulde afgjøre deres Skæbne. Den unge Pige ventede ogsaa; med opløftet Blik bad hun en Bøn til Gud. Man kunde se paa hende, at hun var behersket af en fortærende Spænding; Jorden syntes at brænde under hendes Fødder. Hvad betød dette? Hun var smuk; hun havde alt, hvad Hjertet kunde ønske; hun besad en Forening af Yndigheder, som sjelden ses i de lavere Klasser, et fintformet Ansigt, en meget hvid Teint, sort Haar og dertil Øjne, saa blaa som selve Himlen. Der var noget saa elegant i hele hendes Fremtræden, at hun, der dog kun var en Bondepige, af sine Veninder betragtedes som en født Dame. Og alt dette vidste hun meget godt; thi ved hendes Seng hang der et klart lille Spejl. I Dag havde hun dog ikke en eneste Gang set i det. Hendes Tanker vare optagne af meget alvorlige Ting; hendes Sind var forunderlig bevæget; ved den mindste Lyd farvedes hendes blege Ansigt af en dyb Rødme.

Der traadte nogen ind i Hytten, det var hendes Naboerske og Veninde Annette. Ved det første Blik kunde man ikke undgaa at se, at ogsaa hun var urolig; men ved nærmere at se paa hende maatte man sige til sig selv: «Det er aldeles tydeligt, at Ondet, hvori dette saa end bestaar, dog kun bevæger sig rundt om hendes Hjerte og ikke slaar Rod deri».

— Du er lykkelig, Annette, sagde Martha; er Sessionen forbi, ere de slupne fri; er h a n fri?

— Jeg véd endnu intet, svarede Annette; men fat Mod, Kjære; det er allerede Middag; vi ville snart faa det at vide. Du skælver jo som en spinkel Blomst; Du gjør mig ganske bange. Hvis nu Jacques blev tagen til Soldat og blev nødt til at rejse bort, vilde Du da maaske tage Dig din Død derover?

— Ak, det véd jeg ikke.

— Du har stor Uret; at dø! Hvor barnagtigt! Jeg elsker Josef; hvis han maa bort, vilde det gjøre mig ondt; jeg vil udgyde et Par Taarer; men saa vil jeg vente, til han kommer tilbage, uden at dø. En ung Mand døer aldrig for sin Piges Skyld, aldrig i Verden; og de have Ret. Sæt nu et muntert Ansigt op. Har Du Lyst, forsøge vi vor Lykke i Kortene. Jeg gjorde det i Morges, og det faldt Altsammen meget godt ud; det gjør det ogsaa nok for Dig. Se blot, hvor rolig jeg er; kom nu og lad os se, hvad Kortene ville sige.

Den muntre unge Pige lader Veninden sætte sig ved Bordet og tager selv Kortene. Marthas pinte Hjerte hører en Stund op at banke saa voldsomt, medens hun begjærlig ser til og opfyldes af Haab.

Et efter et blive Kortene vendte, lagte i Bunker, saa lagte sammen og blandede. Der tages af tre Gange; saa, nu er det i Orden. Ah! Det er et godt Tegn; der kommer en Konge først. De to unge Piger danne et smukt Billede — to aandeløse og stumme Munde, fire smilende og dog ængstelige Øjne følge begjærlig Fingrenes Bevægelser. Paa Marthas Læber svæver der nu et sødt Smil som en skjøn Blomst. Hjerter-Dame vendes op, og derpaa Kløver-Knægt. Hvis der nu ikke viser sig en ond Spader, saa er Jacques frelst. Syv Spadere ere allerede ude, der er kun én tilbage i Bunken; der kan ikke være noget at frygte. Den smukke Spaakvinde smiler og spøger — stille! Som en grinende Hjerneskal, der kastes midt ind i en festlig Hob, viser Spader-Dame sig for at forkynde Ulykken.

Tys! Paa Landevejen høres overgivne Sange og den larmende Tromme som en spottende Latter, blandet med Lyden af den skingrende Fløite. Man gjætter let, at det er de lykkelige Fyre, som have trukket sig fri, hvem Krigens store Molok i et Anfald af Medlidenhed lod Egnen beholde. Der komme de i to lange Rækker, dansende og hoppende, enhver med det heldige Numer paa sin Hat. Snart samles en Skare

af Mødre omkring dem, mange grædende af Glæde og nogle af Sorg.

Hvilket et Øjeblik for de to unge Piger, hvem Kortene nylig havde gjort saa sorgfulde! Den støjende Hob kommer nærmere. Martha vil gjøre Ende paa den pinlige Uvished og flyver hen til det lille Vindu; men strax farer hun tilbage, udstøder et svagt Skrig og falder kold og afmægtig om ved Siden af Annette, som selv bæver af Frygt. Kortene have ikke skuffet dem. Midt imellem de lykkelige Mennesker staar Josef. Jacques var der ikke; han havde trukket Nummer 3.

Fjorten Dage efter kommer Annette med det lette Hjerte ud fra den blomstersmykkede Kirke, viet til Josef; men i Sorgens Hus siger den ulykkelige Rekrut Jacques med Taarer i Øjnene og med Tornistren paa Ryggen Farvel til sin forlovede i rørende Ord, medens hun staar foran ham, overvældet af Sorg. «Martha», siger han, «de tvinge mig til at rejse; Lykken svigter os; men fat Mod; man kommer ogsaa tilbage fra Krigen. Du véd, jeg har intet, ingen Fader, ingen Moder; kun Dig kan jeg skænke min Kjærlighed. Hvis Døden skaaner mit Liv, tilhører det Dig. Lad os haabe, at den lykkelige Dag vil komme, da jeg skal føre Dig som min Brud til Alteret».

II.

En stor Sorg. — Martha reven fra Døden — Den smukke Bissekræmmerske.

Den smukke Maj Maaned, hvis nye Fødsel bringer almindelig Glæde, Kongen for alle Maaneder, lad den bære Kronen og omgive sig med Fryd! Maj Maaned er kommen igjen. Paa Højens Side og i Dalene forene lykkelige Hjerter sig for at synge dens Pris; den kommer sagte og mildt, og som en Lynstraale er den svunden igjen. Men, saa længe

den varer, hører man alle Steder Lyden af melodiøse Sange; alle Vegne ser man glade, festlige Grupper svinge sig i den muntre Dans.

Endelig er Foraaret forbi. — Medens Sporene af dens Hæder endnu ikke ere svundne fra Lunde og Marker, hører man i den lille Hytte der nede en sød Stemme klage i en Sorgens Sang: «Svalerne ere komne tilbage; mine to ere der oppe i deres Rede; de ere ikke skilte som vi. Nu flyve de ned; se, jeg kan lægge min Haand paa dem. Hvor de dog ere glatte og nydelige; de have endnu de Baand om Halsen, som Jacques fastbandt der paa min sidste Fødselsdag, da de kom for at snappe de smaa Fluer, som vi havde fanget til dem, af vore Hænder. De kunde godt lide Jacques; deres smaa Øjne søge nu efter ham her, hvor jeg sidder. Ah! I kunne gjerne flyve rundt om min Stol, stakkels Fugle; men Jacques er ikke længere her; jeg er her alene; jeg græder for ham, uden at eje en Ven. Men bliv hos mig; jeg vil gjøre alt for at faa Eder til at holde af mig. Bliv! I kjære Fugle, som Jacques holdt af; jeg vil tale med Eder om ham. Det ser ud, som om de vide, at deres Nærværelse trøster mig. De kysse hinanden, de lykkelige Smaavæsner. Kys, et langt Kys; Eders Glæde er en Balsam for mit Hjerte. Jeg elsker dem, fordi de ere mig tro, hvad Jacques ogsaa er. Men ingen dræber Svaler; det er kun Menneskene, der dræbe hverandre. Hvorfor skriver han ikke længere? Min Gud! Hvem véd, hvor han er? Jeg har altid en Følelse af, at nogen skal komme og fortælle mig, at han er død. Det gyser i mig; denne forfærdelige Frygt standser mit Hjertes Slag. Hellige Jomfru, befri mig fra den; Gravens Feber brænder i mit Indre; men, Du Guds Moder! Jeg vil saa gjerne leve, hvis Jacques endnu er i Live! Hvor ere I, smukke Svaler? Min Sorg har været for støjende; jeg har forskrækket Eder. Kom tilbage og bring mig Lykke. Bliv hos mig, I Fugle, som Jacques holdt af, for jeg maa tale til Eder om ham».

Saaledes sørgede den forældreløse Pige Dag efter Dag, fordi hendes Elskede var borte. Hendes gamle Onkel, hendes eneste Beskytter, saa hendes Sorg og blev selv sørgmodig derved. Hun saa ham græde og dulgte sin egen Smerte for at forjage hans Taarer. Hun søgte at skjule sine Sorger for Verden, den letsindige, hjerteløse Verden, som er rede til at finde det onde i enhver Ting, som lo ad hendes Sorg og ikke havde nogen Medfølelse med den.

Da Alle-Helgenes Dag kom, saa man to Voxlys brænde for den Døende paa Jomfruens Alter, og da Præsten sagde: «Døden svæver over en ung og lidende Piges Leje; gode Sjæle, beder for den stakkels Martha», da bøjede enhver skamfuld Hovedet, og fra hvert Hjerte opsteg Bønnen, badet i Taarer.

Men hun vil ikke dø. Det var den mørke Time før Daggry. Den grumme Død kan atter fylde sin nys opkastede Grav. Hendes Onkel, der sidder ved hendes Leje, har kun sagt et eneste Ord; men det naaede dybt ind i hendes Hjerte; det søde Ord gav hende tilbage til Livet; hun er frelst! Ilden vender tilbage til hendes Øje, og Blodet begynder atter at flyde under hendes hvide Hud. Livet vender tilbage i store Lysbølger. «Alt er rede, mit Barn», siger hendes smilende Onkel, og hun svarer: «Ja, lad os arbejde, lad os arbejde».

Til alles Forbavselse fyldtes Martha ved det tilbagevendende Liv med en ny Kjærlighed, Kjærligheden til Penge. Hun skraber Penge sammen, hun bliver Gnier. Penge er hendes alt; hun tilvejebragte dem gjerne med sit eget Blod; strængt Arbejde vil skaffe enhver brav Haand Penge, og Martha er mere end brav.

Hvem er den Bissekræmmer, som i Buegangen uden Ophør er ivrig beskæftiget med at kjøbe og sælge? Det er Martha! Alle rose hende, saa god, saa forekommende, saa yndig er hun. Kundernes Antal tager til som en rullende Sneboldt. I Gaar havde hun tyve, i Dag fyrgetyve; Guldet

strømmer ned over hendes lille Butik. Saaledes gaar et Aar. Martha er lykkelig, medens hun arbejder, for Jacques er ikke død. Nu, man har set ham mere end én Gang i Armeen. Undertiden synker hendes Arm, og hendes Øje mister sin Glands, naar der kommer Efterretning om et Slag; men hendes Mod vender snart tilbage, naar Rygtet ikke omtaler et Regiment, som altid er i hendes Tanker.

En Dag siger hendes Onkel til hende: «For at opnaa din længe ønskede Lykke behøver Du tusinde Pistoler, og dem vil Du snart eje. En lille Stabel bliver snart stor. Vi behøve ikke at sælge Hytten. Se i din Pengekasse. Med Indtægten af min Vingaard og det, Du har tjent, har Du allerede Halvdelen af Summen. Hav Taalmodighed et halvt Aar endnu. Mit Barn, Lykke koster Tid, Arbejde og Penge. Du maa selv sætte Kronen paa det gode Værk. Jeg er tilfreds, og jeg haaber at se Dig fuldstændig lykkelig, før jeg døer».

Ak, den gamle Mand tog fejl! Fjorten Dage efter lukkede Døden hans Øje, og Martha sad paa Kirkegaarden og græd ved hans Grav. En Aften kunde man høre hende mumle: «Min Kraft er udtømt; velsignede, kjærlige Onkel, jeg kan ikke vente længere, tilgiv mig; den gode Præst billiger min Handling».

Til alle Landsbybeboernes Forbavselse skiftede nu alt, hvad hun ejede, Butiken, Huset og Møblerne, Ejermand. Hun solgte alt undtagen et forgyldt Kors og den røde Kjole med de smaa blaa Blomster, som Jacques syntes saa godt om at se hende iført. Hun havde ønsket Sølv, hun havde nu nok af Guld; de tusinde Pistoler laa i hendes Haand; men hvad skulde hun, saa ung og uerfaren, gjøre med dem? «Hvad vil det stakkels Barn bruge dem til?» spørger Du. Hun gaar ud; i det hun forlader sit lille Hjem, ser hun ud som et Billede af Sorgens Engel, der langsomt gaar den Lykke i Møde, som begynder at tilsmile hende paa hendes Flugt. Hun træder ind i et roligt lille Hus, hvor der sid-

der en Mand med Haar saa hvide som Sne; det er Præsten, som byder hende et hjerteligt Velkommen. «Gode Fader», udbryder hun knælende, «jeg bringer Dem hele min Ejendom. Nu kan De skrive og kjøbe ham fri. Men sig ham ikke, hvem det er, der gjengiver ham Friheden; han vil nok selv gjætte det. Nævn ikke engang mit Navn; frygt ikke for mig; jeg har Styrke i min Arm. Jeg kan arbejde for mit Udkomme. Gode Fader, hav Medlidenhed; bring ham tilbage til mig!»

III.

Landsbypræsten. — Den unge Piges Lykke. — Jacques er fri. — Jacques vender tilbage. — Hvem skulde have tænkt det?

Jeg kan godt lide Landsbypræsten. Han behøver ikke som Præsten i Byen, for at faa Menneskene til at tro paa den gode Gud eller den onde Djævel, at bruge sin Kraft til med Bogen foran sig at bevise, at der er et Paradis saavel som et Helvede. Rundt om ham ere alle troende, og alle bede. Til Trods herfor synder hans Menighed, som vi jo alle gjøre; men lad ham blot hæve sit Kors, saa bøjer det onde sig for ham, og den nyfødte Synd kvæles i Væxten. Medens han hver Dag sidder paa sin Træbænk, undgaar intet hans Blik; hans Øje skuer altid ud paa hans Hjord. Synderen skyer ham; han véd det, og han gaar derfor ud for at søge Synderen. For Fejl har han Tilgivelse, for Sorger en lægende Balsam. Hans Navn er paa alles Læber; det er et velsignet Navn, Dalene gjenlyde af det. Enhver kalder ham: «Sorgens store Læge», og dette er Grunden til, at Martha gik til ham med sin Sorg og fandt en Lægedom.

Men fra det lille, ukjendte Sogns Midte er den Guds Mand langt bedre i Stand til at opdage Synd og bortdrive onde Tanker end til at finde en ubekjendt Soldat, som ikke

har ladet høre fra sig i tre Aar, og navnlig paa en Tid, da sex hundrede Tusinde Franskmænd til Lyden af Trompeter og Kanoner stolte marchere afsted for at erobre alle Evropas Hovedstæder. De nedsloge alle Hindringer, de joge alle dem paa Flugten, der stillede sig imod dem, de standsede kun for at drage Aande paa den fremmede Jordbund og da atter gaa fremad til andre og større Erobringer.

Det er vel sandt, at Marthas Onkel ofte havde skrevet i det forløbne Foraar; men den Gang var Armeen netop paa et tredobbelt Felttog; de fik kun at vide, at Jacques var forsat til et andet Regiment. Nogle havde set ham i Preussen, andre andensteds i Tyskland; noget bestemt vidste man ikke om ham. Han havde ingen Slægtninge, thi den smukke Karl kjendte, for at sige Sandheden, ikke sine Forældre. Han var kommen ud fra det Asyl, hvor en Mængde Børn leve af den offentlige Barmhjertighed, som træder dem i Moders Sted. Som Dreng havde han længe søgt efter sin Moder, men det var aldrig lykkedes ham. Han nærede en brændende Atraa efter at blive elsket; han vidste, at man elskede ham i den lille Landsby, og havde Krigen ikke været, vilde han have levet og døet der.

Vi ville nu forlade den gode Præst og kaste et Blik ind i den meget ydmyge Hytte, hvor den stakkels Martha sidder og arbejder haardt. Hvilken Forandring! I Gaar havde hun sin Brudegave; der var Guld i hendes Eje. I Dag ejer hun intet andet end en Stol, et Fingerbøl, en Naalebog og en Rok. Hun spinder og syer uden Ophør, men vi behøve ikke at beklage hende, fordi hun anstrænger sine Fingre; da hun var rig, græd hun; nu, da hun er fattig, smiler hun stadig. Jacques vil blive frelst for et langt og lykkeligt Liv; og Liv, Frihed, alt vil han skylde hende og hende alene. Hvor vil han ikke elske hende! Og hvor man elsker og bliver gjenelsket, der er Fattigdommen magtesløs. Hvor hun er lykkelig; hendes Fremtidsbæger er fyldt til Randen med Honning, og hendes Hjerte har allerede smagt dens første, rige, over-

flydende Draabe. Alt blomstrer rundt om hende. Saaledes arbejder hun fra Uge til Uge, medens hun indsuger Honningens Draaber midt i en Atmosfære af Vellugt. Hendes Hjul snurrer uophørlig, og Haabet væver lige saa mange skyfri Dage ind i Fremtiden, som Rokken spinder Armfulde af Uld, og Naalen stikker Huller i Tøjet.

Alt dette er vel bekjendt i Egnen; alle Mennesker staa nu paa hendes Parti. I de lyse Nætter bringer man hende Serenader, og Guirlander af Blomster blive hængte paa hendes Dør. Om Morgenen komme Pigerne med kjærlige Ønsker og bringe hende smaa Beviser paa deres Medfølelse og Agtelse.

En Søndag Morgen kommer den kjære gamle Præst hen til hende efter Messen; hans Ansigt straaler af Glæde, og i sin højre Haand holder han et aabent Brev. Han skjælver, men det er mere af Glæde end af Alderdom.

«Min Datter», udbryder han, «Himlen har velsignet Dig og hørt mine Bønner; jeg har fundet ham; han var i Paris. Nu er det sket; Jacques er fri. Han vil være her paa Søndag, og han har ingen Anelse om dit Forhold til denne Sag. Han tror, at hans Moder endelig har vist sig, at hun er rig og har kjøbt ham fri. Lad ham kun komme, og naar han faar at vide, at han skylder Dig alt, og hvor meget Du har gjort for ham, saa vil han elske Dig saa meget højere end før, mere end nogen anden undtagen Gud. Min kjære Datter, den Dag, da Du skal have din Belønning, er i Færd med at bryde frem; bered dit Hjerte til at møde den; Jacques vil ganske sikkert komme, og naar den lykkelige Time slaar, vil jeg være hos Dig. Jeg vil i alle Folks Nærværelse sige ham, hvor lykkelig han maa være ved at blive elsket af en Engel som Dig».

Man siger, at de gode Aander i Paradis bades i Lyksalighed, naar de høre Himlens Harmonier. Saaledes var Marthas Glæde, da disse Ord trængte ind til hendes Hjerte.

Søndagen er kommen. Alnaturen lyser i grønt og gult under den skjønne Junisols Straaler. Overalt hører man syngende Skarer; det er en dobbelt Festdag for alle. Klokken slaar tolv; den gode gamle Præst forlader det hellige Alter og skrider frem ved Siden af den kjærlige, uskyldige unge Pige. Hendes Øjelaag sænke sig ned over de himmelblaa Øjne; hun er frygtsom, og hun kan ikke tale, men en indre Stemme siger: «Lykke!» Mængden samles omkring hende; man skulde tro, at hele Egnens Befolkning ventede paa en stor Herres Komme. Ledsagede af Skaren, gaa de to ud af Landsbyen, og med Glæde i Hjerterne tage de Plads ved Landevejen.

Der er intet at se paa den, intet andet end de af Solskinnet formede Skygger. Pludselig viser der sig et lille sort Punkt; det bliver større, det bevæger sig; det er en Mand, to Mænd, to Soldater; det er ham! Hvor han ser godt ud; hvor han er bleven fyldig i Armeen! De komme stedse nærmere; den anden — hvem er han? Han ser ud som en Kvinde. Ja, det er en Kvinde; hvor hun er nydelig og indtagende i sin Marketenderskedragt! En Kvinde, min Gud! Og med Jacques? Hvor vil hun hen? Marthas Øje hviler paa hende, sorgfuld som Dødens Øje. Selv Præsten ved hendes Side skjælver over hele Legemet. Mængden er tavs. De komme stadig nærmere; nu ere de kun tyve Skridt borte, smilende og aandeløse. Men hvad nu? Jacques ser pludselig bekymret ud; han har set Martha! . . . . Skjælvende og skamfuld standser han. Præsten kan ikke længere betvinge sig. Med den stærke, fulde Stemme, med hvilken han taler til Synderen, udbryder han: «Jacques, hvem er den Kvinde?», Og som en Forbryder svarer Jacques med bøjet Hoved: «Min, Hr. Pastor, min; jeg er gift».

Man hører en Kvinde udstøde et Skrig. Præsten vender sig om, og urolig for Martha siger han: «Min Datter, Mod! Her nede maa vi alle lide».

Men Martha sukker ikke engang. Alle se de paa hende; de tro, at hun er Døden nær. Hun døer ikke; hun synes endog at være rolig. Hun nejer yndefuldt for Jacques, og saa brister hun ud i en vild, vanvittig Latter. Ak, hun skulde aldrig mere le anderledes; det stakkels Væsen var blevet afsindigt. Ved de Ord, der udgik fra hendes utro Elskers Læber, havde den stakkels lidende Skabning mistet sin Forstand for aldrig mere at faa den tilbage.

Da Jacques fik alt at vide, flygtede han bort fra Egnen. Man siger, at han, fortvivlet af Anger, atter traadte ind i Armeen og som en fortabt Aand, træt af sin Tilværelse, slyngede den bort ved Kanonens Munding. Det være nu, som det vil, men hvad der er sandt, det er, at Martha en Nat slap bort fra de Venner, der vaagede over hende, og fra den Tid blev den stakkels Vanvittige i Løbet af tredive Aar kun af og til set i vor Landsby, medens hun rakte Haanden ud efter en Gave. I Agen sagde Folk, naar hun gik forbi: «Martha er kommen igjen; hun maa være sulten». De vidste intet om hende; men alligevel holdt de alle af hende. Kun Børnene, som ikke have Medlidenhed med noget som helst, som le ad alt, hvad der er sørgeligt, raabte efter hende: «Martha, en Soldat!», og med en dødelig Frygt for Soldater flygtede hun bort, naar hun hørte det.

Og nu vide I alle, hvorfor hun gyste ved at høre disse Ord. Da jeg, som over hundrede Gange har raabt dem efter hende, hørte hendes Livs rørende Historie, da kunde jeg gjerne have kysset hendes pjaltede Kjole, jeg kunde have bedet hende om Tilgivelse paa mine Knæ. Jeg fandt kun en Grav; jeg bedækker den med Blomster.

Vi have her kun omtalt Jasmins betydeligste Digtninge, men ogsaa hans mindre Digte udmærke sig ved en slaaende Skjønhed. Jasmins Poesi kommer frisk fra Hjertet og taler

til Hjertet i Folkets Sprog. Der findes ingen rhetoriske Kunstgreb; han kjendte ikke til Skolerne, men som en dygtig Maler arbejdede han alligevel efter Regler, som han selv havde opstillet. Han dannede Rammen, han studerede sine enkelte Figurer og Grupper i Livet, han fæstede sit Lærred, og han sparede ingen Møje for at gjøre sine Figurer talende og levende for os. Hans Digtninge ere i sjelden Grad sande og fuldendte Kabinetsbilleder.

Der hændte en lille Begivenhed, som viser, hvor højt han vurderede det Arbejde, som Digtekunsten med Rette udfordrer, og som samtidig stiller hans Individualitet i det klareste Lys. En vis Peyrotte, en Folke-Digter som Jasmin selv, fra Departementet Hérault sendte ham ved Juletid 1849 en Udfordring til at fremsige Vers i de gamle Troubadourers Stil ved de offentlige Fester i Montpellier. Peyrotte foreslog, at flere i Literaturen kjendte Personligheder skulde opgive tre Emner, og at de to Digtere skulde lukkes inde i fireogtyve Timer og behandle disse Emner for saa at kæmpe om Prisen for Publikum. Udæskningen blev offentliggjort, og Jasmin besvarede den i et Brev paa følgende Maade:

«Min Herre! Først i Forgaars, Aftenen før min Afrejse, modtog jeg Deres poetiske Udfordring; jeg kan dog sige Dem, at selv om jeg havde modtaget den paa en mere belejlig Tid, vilde jeg ikke have været i Stand til at modtage den.

De foreslaar min Muse, som i saa høi Grad elsker frisk Luft og Frihed, at hun skal lukke sig inde i et Værelse, bevogtet af fire Skildvagter, som ikke ville indlade andet end legemlig Føde, og under saadanne Omstændigheder skal hun behandle de opgivne Emner i fireogtyve Timer! Tre Emner i fireogtyve Timer! De faar mig til at gyse, Højstærede. Under den Fare, for hvilken De vil udsætte min Muse, skal jeg i al Ydmyghed tilstaa Dem, at hun er saa naiv i sin Hengivenhed for den gamle Skole, at hun kun er i Stand til at tilstaa mig to eller tre Vers om Dagen. Mine

fem Digtninge: L'Aveugle, Mes Souvenirs, Françonnette, Martha la Folle og Les deux Jumeaux have kostet mig tolv Aars Arbejde, og de indeholde dog ikke mere end i alt to Tusinde fire Hundrede Vers.

De ser, at Chancerne ikke vilde være lige. Blive vore to Muser fangne, vilde Deres sagtens have fuldendt det tredobbelte Arbejde, før min stakkels lille Tøs vilde have fundet sin første Inspiration.

Jeg vover derfor ikke at optage Kampen med Dem. Den Hest, som med Møje trækker afsted med sin Vogn, men ikke desto mindre kommer til sin Stald, kan ikke kæmpe med det fyrige Lokomotiv. Den Kunst, som skaber Vers et for et, kan ikke drage i Tvekamp med en Vers-Fabrik.

Min Muse erklærer sig derfor forud for besejret, og jeg bemyndiger Dem til at offentliggjøre denne min Erklæring. Jeg har den Ære, Højstærede, at sende Dem min Hilsen.

Jacques Jasmin.

P. S. — Nu, da De kjender min Muse, skal De i to Ord lære Manden at kjende. Jeg holder af Hæder, men andres Held forstyrrer aldrig min Søvn».

Karakteristisk for Jasmin var endvidere hans mærkelige Flersidethed. De fleste Digtere virke bedst i en enkelt bestemt Retning; Jasmin var ikke blot heldig i det alvorlige og i det muntre hver for sig; men han vidste at forene begge paa en saadan Maade, at han i høj Grad forstod at fængsle derved; han gik fra Latter til Taarer med fuldstændigt Herredømme over Situationen. Han besad desuden et stort dramatisk Talent. Med et forunderlig bevægeligt Ansigt, en virkningsfuld og dog naturlig Gestus, en klar Udtale og en bøjelig Stemme fremsagde og spillede han sine egne Digtninge til stor Glæde for de Tusinder, der begejstrede flokkedes om ham for at høre ham, naar han foretog sin aarlige Rundrejse i Provinserne. Ligesom fordum Troubadourerne vandrede han fra Sted til Sted, og skjønne Hænder

pyntede ogsaa ham med Lavrbærkandsen ved smigrende Fester. Men medens Troubadourerne ofte ved deres Sange tændte Krigens Luer eller den glødende Kjærlighedsild, havde derimod Jasmin et ædlere Maal for sine Vandringer. Snart stillede han med sin Lyre de fattiges Sult, snart tjente hans Toner til at grundlægge et Hospital eller et Asyl; ja de droge endog, som fordum Amphions, Stenene sammen, om ikke til en hel By, saa dog til et Tempel, som da han paa en Udflugt indsamlede Midler til Kirken i Vergt. Denne Velgjørenhed erhvervede ogsaa Jasmins Sangmø det smukke Tilnavn: «Den barmhjertige Søster». Men hvor meget han end fejredes paa disse Ture, glemte han dog aldrig sine jævne Vaner; han vedblev altid at være den samme fordringsløse Mand som før. Ofte, naar han i sit ringe Hjem fik Besøg af Fremmede og Turister, ilede han fra Barberstuen ind i det lille Bagværelse med Kniven eller Sæbeskaalen i Haanden og sagde: «Undskyld mig et Par Minuter, jeg er i Færd med at rage en Kunde». Naar dette var sket, kom han tilbage og tog sin Mappe frem, idet han sagde: «Skal jeg faa Dem til at le eller græde eller maaske begge Dele? Jeg kan gjøre det». Og skjønt hans Tilhørere ikke forstode Sproget, foredrog han dog paa en saa fortrinlig Maade, at de fattede Meningen og lo og græd, medens han spillede paa deres Hjerters Strenge. De saa Historien i hans Ansigt og paa hans Fingerspidser. Efter at Lavergne engang havde overværet en saadan Forestilling, erklærede han, at «Jasmin var Tragiker og Komiker, sublim og naiv — en stor Kunstner». Manden var selve Digtningen, den sidste og den største Troubadour, udsprungen af Folket, dets Ven og dets Digter som fik det gamle Maal til at gjenlyde rundt om i Frankrig og som sang om Bondens jævne Liv paa en rent moralsk Maade, aldrig smittet af Vellystens klamme Aande.

Jasmin mistede aldrig sit jævne, ligefremme Væsen, men han besad dog stedse en uskyldig og, hvad man kan kalde selv-beskyttende Forfængelighed. Han undervurderede ikke

sig selv; han ansaa sig for den bedste moderne Digter, som Frankrig har frembragt. Højtstillede Fremmede, som kom for at høre ham, modtog han i sit ringe Hus med ægte godt Humør, men uden Underdanighed. De kom til ham, og han tjente dem i at deklamere for dem, men han ønskede intet af det, de kunde tildele ham. Han var Digter-Konge i Agen, som skænkede ham en gylden Krone; i Lyon modtog han to Kroner; han var Toulouses adopterede Barn. Man opfordrede ham til at rejse til Paris, hvor han blev venlig modtagen af Louis Philippe og hans Familie; han fik Æreslegionens Kors og blev, hvad han satte langt mere Pris paa, hædret med et Festmaaltid af Barbererne i Paris. I det franske Akademis Møde den 20de Avgust 1852 modtog han den «extraordinære Præmie» paa fem Tusinde Francs tilligemed en for ham slaaet Medaille. Den bekjendte Forfatter Villemain, Akademiets Sekretær, overrakte ham Prisen med en sjelden skjøn og formfuldendt Lovtale, hvori han fremhævede det originale Talent, som «kun aandede de reneste Følelser», en Ros, der næppe kan tildeles mange af de moderne franske Forfattere.

Jasmin blev ofte opfordret til at tage Sæde i Beskytteres eller Hofgunstens Solskin i Lyon eller Paris; han afslog dog standhaftig dette og vendte lykkelig og tilfreds tilbage til sit maisonnette bleue, hvor han døde den 6te Oktober 1864.

Bernhard Wulff.

Don Miguel de Cervantes Saavedra.

Den kastilianske Linie af den fra Galicien stammende Adelsfamilie Cervantes, der havde spredt sig over hele Spanien, og hvis Medlemmer vare naaede til Mexiko og andre Egne af Amerika, var henimod Midten af det 16de Aarhundrede saa forarmet, at dens fire Hundrede Aar gamle Adel omtrent var glemt. En af dens Ætlinge, Rodrigue de Cervantes, levede under trange Kaar i den lille By Alcalá de Henares, nogle Mil fra Madrid. Det var Faderen til den berømte Digter, det yngste af hans fire Børn, som blev født den 8de eller 9de Oktober 1547. Man véd, at han er døbt den 9de, og da Daaben i den katholske Kirke følger saa hurtig som mulig efter Barnets Fødsel, er der al Sandsynlighed for, at Miguel de Cervantes Saavedra*) er født enten samme Dag eller Dagen før sin Daab. Blandt sine kjæreste Barndomserindringer omtaler han de Skuespil, som den geniale Naturdigter og Skuespiller Lope de Rueda (d. 1558) opførte med sin omrejsende Bande fra et simpelt Brædestillads paa Torvet, men som sprudlede af folkelig og sund Lystighed og kunne betragtes som Grundvolden for det senere saa rigt blomstrende spanske Nationaldrama. Vi vide ligeledes fra ham selv, at han fra «Barndommens Aar elskede den skjønne Poesis søde

*) Dette sidste Navn stammede fra en anden adelig Familie, som i det femtende Aarhundrede ved Giftermaal forbandt sig med Familien Cervantes.

Kunst», og at han havde en saa stor Lyst til at læse, at han endog tog Papirsstumper op fra Gaden, naar han ikke havde anden Læsning ved Haanden.

Cervantes's spanske Biografer mene, at han en Tid har opholdt sig i Madrid for at studere, efter at have tilbragt et Par Aar ved Universitetet i Salamanca. Hans første offentlige Optræden som Digter skriver sig fra 1569. I et Bind Vers, som Professor Lope de Hoyos i Madrid udgav i Anledning af Isabella af Valois's, Filip II's Dronnings Død, findes sex korte Digte af Cervantes; de lade sig læse, men love i ingen Henseende noget usædvanligt. Hoyos kalder Cervantes sin «kjære», sin «elskede Discipel» og erklærer, at «Elegien er skreven i alle Studenternes Navn». Uden at vi vide noget om, hvorledes det er gaaet til, træffe vi Aaret efter Cervantes i Rom som Kammertjener og Sekretær hos Monsignor Aquaviva, siden Kardinal, der 1568 var bleven sendt som Legat fra Pave Pius V til Filip II for at virke for Koalitionen mellem Paven, Spanien og Venedig mod Sultan Selim. Det er rimeligt, at denne Prælat som saa mange af hans Standsfæller i Italien paa Renaissancens Tid har næret Interesse for Literatur og Poesi, og at dette har været Grunden til, at han tog sig af Cervantes; men dennes Ophold i Rom blev kun kort; hans Stilling har sagtens været tvungen, og hans spanske Blod drev ham mod Eventyr og Ridderære. Don Juan d'Austria, Tidens romantiske Helt, skulde kommandere den hellige Ligues Flaade mod de enhver ægte kastiliansk Adelsmand saa forhadte Vantro, og den tre og tyveaarige Cervantes gik med som frivillig i denne Expedition. Han siger selv i sit sidste Værk (Persiles y Sigismunda): «Der gives ikke bedre Soldater end de, der gaa over fra Studiernes Land til Krigens Marker; ingen blev nogensinde fra Student til Soldat, som ikke var det rigtig til Gavns». Han var med i Søslaget ved Lepanto (7de Oktober 1571) paa et af de stærkest engagerede Skibe og deltog, skjønt syg af Feber, ivrig i Kampen, hvor af han bar Mærker hele sit

Liv, thi foruden to Saar paa Kroppen fik han en Kugle i den venstre Haand, der blev lam for bestandig. Han var Soldat i det berømte Regiment «Tercio de Flándes», der kommanderedes af General Lope de Figueroa, af hvilken Typus for en ægte spansk Soldat fra den Tid Calderon har efterladt os et saa levende Billede i de to Stykker «Kjærlighed efter Døden» og navnlig i «Alcalden fra Zalamea»*). Efter Slaget blev Cervantes bragt til Lasarettet i Messina, hvor han laa til næste Foraar, og han deltog derpaa efter sin Helbredelse i den Expedition til Levanten, som kommanderedes af Marc-Antonio Colonna, og som han har beskrevet i den Episode af Don Quixote, der kaldes Fangens Historie. I 1573 deltog han endvidere i Træfningen ved Goleta under Don Juan d'Austria og drog med sit Regiment gjennem Sicilien og Italien, hvor han mest opholdt sig i Neapel, thi i sin «Rejse til Parnasset» siger han:

«Hin Stad er Napoli, den vidtberømte,
i over et Aar jeg strejfed paa dens Gader».

Cervantes mindes stadig denne sin Krigertid med Glæde og Stolthed; i Fortalen til 2den Del af Don Quixote siger han: «Hvis man nu foreslog og muliggjorde mig det umulige (ɔ: at leve Livet om igjen), vilde jeg langt foretrække at have været med i dette herlige Foretagende end ikke at have været med, selv om jeg nu var fri for mine Saar». I Aaret 1575 fik han Orlov med Anbefalingsbreve fra Hertugen af Sesa og Don Juan til den spanske Konge og begav sig paa Hjemrejsen; men Skibet, hvorpaa han var, blev den 26de September taget af algierske Sørøvere, og Cervantes tilbragte fire Aar som Slave i Algier. Han gik fra Haand til Haand; først tjente han en græsk, derpaa en venetiansk Renegat, der begge med udsøgt Grusomhed pinte deres Slaver; endelig kom han til at tjene selve Deyen af Algier; men hans Ho-

*) I sin Tid, men under en forvansket Form, opført paa vort kongelige Theater med Navnet «Bonden som Dommer».

ved arbejdede stadig paa Undvigelsesplaner, den ene mere dristig end den anden. Engang søgte han at flygte over Land til den spanske Koloni Oran, men hans Fører forlod ham, og han maatte vende tilbage; en anden Gang holdt han tretten Lidelsesfæller skjulte i en Hule ved Kysten, hvor han med Fare for sit Liv bragte dem Føde og andre Fornødenheder hele Uger igjennem. De tænkte nemlig paa Flugt ad Søvejen; men da Planen var moden til Udførelse, blev den røbet ved Forræderi, og Cervantes tog hele Skylden paa sig og blev straffet; alligevel gjorde han to lignende Forsøg kort Tid efter, men de fik ikke noget bedre Udfald. Endelig tænkte han paa at rejse alle de kristne Slaver til Oprør, hvilken Plan ikke var saa urimelig, som det ved første Øjekast kunde se ud til; thi deres Tal var godt og vel fem og tyve Tusinde. En Bog af Don Diego de Haldo, der udkom 1616 under Navn af «Algiers Topografi og Historie», og som er fuld af interessante Fakta angaaende de kristne Slavers Liv og Vilkaar i Algier, beretter, at Deyen Hassan Pascha blev meget skræmmet, da han fik at vide, at sligt var i Gjære, og erklærede, at hvis han kunde holde denne lamhaandede Spanier under god Bevogtning, vilde han anse sine Kristne, sine Skibe og sin Hovedstad for vel sikrede. Alligevel synes Cervantes at have aftvunget Deyen en vis Agtelse; thi de Straffe, der paalagdes ham, vare vel strænge, men ikke vanærende. Fire Timer blev han engang holdt i Forventning om enten at blive spiddet eller brændt; en anden Gang blev der lagt ham en Strikke om Halsen for at fravriste ham Navnene paa hans medskyldige, men forgjæves. Han siger selv i Don Quixote 1ste Del, Kapitel 41: «Den eneste, der kunde komme ud af det med Deyen, var en spansk Soldat, som hed Saavedra, hvem han, skjønt Soldaten for at erhverve Friheden havde gjort Ting, der ville blive mindede af disse Folk i mange Aar, dog aldrig nogensinde selv slog eller lod andre slaa eller sagde et ondt Ord; og for den mindste Ting af de mange, som han gjorde, frygtede vi

alle, at han skulde blive spiddet, og det frygtede han selv for mere end én Gang».

Som allerede berørt var Cervantes's Familie fattig. Hans ældre Broder Rodrigue, der var bleven fangen tilligemed ham, havde Familien løskjøbt allerede 1577; først tre Aar efter lykkedes det hans Moder, som var Enke, ved at ofre alt, hvad hun ejede, hendes Døtres Medgift iberegnet, at rejse en Sum, som endda maatte suppleres ved Laan og Bidrag fra religiøse Ordener, der virkede for kristne Fangers Frigivelse; denne Sum indtraf, netop som Cervantes var i Færd med at følge sin Herre Hassan Pascha til Konstantinopel, den 19de September 1580. I Algier efterlod han et stort Savn hos de tilbageblevne Slaver, der dels havde beundret hans ridderlige Mod, dels havde elsket hans milde og venlige Karakter.

I sit 33te Aar vendte Cervantes tilbage til sit Fædreland efter ti Aars Fraværelse; han fandt sin Familie i Armod og alle Veje lukkede for sig. Der var intet andet for ham at gjøre end at blive Soldat paa ny, hvad ogsaa hans ældre Broder havde set sig nødsaget til; sandsynligvis gik han ind i sit gamle Regiment. Han kom strax med paa en Expedition til Portugal, der skulde opretholde Orden i dette af Spaniens Krone nylig erhvervede Land, og 1581 gik han under Marquien af Santa Cruz til Azorerne, der endnu ikke vilde adlyde Filip II. Vi se i hans senere Værker Beviser paa, at han med Interesse og Sympathi har sat sig ind i den portugisiske Literatur, hvis Indflydelse navnlig spores i hans Hyrderoman «Galatea». En Prosaliteratur i Hyrdestilen havde blomstret i Portugal fra omtrent Aar 1500, og endnu sættes Bernardino Ribeyros Pastorale «Meninae Moça» af Portugiserne paa en fremragende Plads blandt deres klassiske Værker. Vi erfare endvidere af Cervantes selv, at han satte høj Pris paa den portugisiske Digter Jorge af Montemayors spanske Hyrderoman «Diana enamorada» og Gil Polos Fortsættelse deraf. Cervantes's «Galatea», som blev trykt i Slut-

ningen af Aaret 1584, og som han selv kalder en Eklog og «Førstegrøden af hans ringe Aand», er dediceret til hans gamle Chef Colonna. Det er et Prosaværk, hvis Forbillede Gil Polo er, og Cervantes tilstaar naivt, «at mange af de forklædte Hyrder ere blot Hyrder i Dragten», og at deres Samtaler mere bære Præg af dannede og ved Hoffet opdragne Folk end af saadanne, der ere opvoxede i Hytter paa Landet. Hans Originalitet bryder kun glimtvis frem bag denne manierede Opdyngning af Fortællinger, i hvilke han indstrør søgte filosofiske Reflexioner og temmelig tarvelige Digte, som ere fulde af den i Renaissancetiden saa almindelige, løjerlige Sammenblanding af Kristendom og antik Mythologi; sit egentlige Fysiognomi aabenbarer han, naar han f. Ex. i 5te Bog fortæller os Timbrios Hændelser i maurisk Fangenskab, hvor hans egen, oplevede Erfaring danner Grundvolden. For Resten blev Værket aldrig fuldendt, men Cervantes arbejdede stadig videre paa det og omtaler det endnu i Dedikationen til «Persiles y Sigismunda», der udkom kort før hans Død. Han lader Præsten og Barberen, der undersøge Don Quixotes Bogsamling, finde Galatea. «Men hvad er den næste Bog for en?», sagde Præsten. «Galatea af Miguel de Cervantes», svarede Barberen. «Denne Cervantes», sagde Præsten, «har i mange Aar været min gode Ven, og jeg véd, at han er mere øvet i Ulykker end i Vers. Hans Bog indeholder et og andet, som er vel opfundet; den begynder noget, men afslutter intet; man maa vente paa den anden Del, som han lover; maaske han ved at give det manglende kan opnaa den Gunst, som nu nægtes ham, og indtil man faar dette at se, saa gjem den hjemme hos Jer, Fa'erlil». Disse Ytringer høre til de mange, vi finde hos Cervantes, der udtrykke hans milde og elskelige Beskedenhed og Frihed for literær Forfængelighed. — Det er en almindelig Tradition, at Galatea var et maskeret Frieri til den Dame, der i December 1584 blev hans Hustru, og med hvem han levede i lykkeligt Ægteskab i 32 Aar.

Cervantes's Hovedopholdssted i de første Aar efter hans Giftermaal var Madrid; det var nu forbi med Eventyrlivet og den krigerske Flakkefart. I disse Aar var der et stærkt Opsving i dramatisk Digtning og Kunst; allerede 1583 havde Madrid saaledes to faste Theatre. Cervantes's Barndomsbegejstring for Theatret blev atter vakt, og det synes at have været hans Hensigt at erhverve sig Livsopholdet som Theaterdigter. Endnu vare de spanske Dramaer — vi tale ikke om Renaissancens Drivhusprodukter, Hof- og Skoledramaet — formløse og den sceniske Udstyrelse særdeles tarvelig. Cervantes søgte at indføre Forbedringer; som saadanne betragtede han de fem Akters Reduktion til tre (hvad forøvrigt Avendaño allerede havde gjort ca. 1553) og Indførelsen af allegoriske Theaterfigurer som Krig, Tvedragt o. desl.; men dette var kun en Gjenoptagelse af de gamle religiøse Skuespils Apparat og i ethvert Tilfælde intet mindre end en Forbedring. Cervantes var og blev aldrig dramatisk Digter i Ordets egentlige Forstand. Hans første Stykker — han siger selv, at han i kort Tid skrev en tyve, tredive saadanne — have næppe været af nogen som helst Betydning, skjønt han siger, at de bleve modtagne med stort Bifald. Vi kjende kun to af dem: «El trato de Aigel» (Livet i Algier) og «Numancia»; Resten synes redningsløst tabt. Det første er løst i Sammenføjningen og ubehjælpsomt i Dialogen; det synes at være en Art Tendentsstykke med den Hensigt at vække Sympathi for de algierske Fanger, hvis Lidelser Cervantes jo kjendte af rig personlig Erfaring. Nogle af de bedste Scener som Pedro Alvarez's Forsøg paa at flygte til Oran og Scenen, hvor de smaa Børn udstilles paa Slavemarkedet, ere senere benyttede af den store dramatiske Digter Lope de Vega i hans Drama «Slaver i Algier». Det andet Drama af Cervantes har som Stof taget Numantias heltemodige Modstand mod Romerne. Som i det første Stykke vexler Versemaalet mellem Redondillas (ɔ: det nationale Ottestavelsesvers), Terziner, Ottaver og femføddede, rimfri Jamber. Det har 4

«jornadas» (Akter) og er ligeledes fuldt af allegoriske og symbolske Figurer som Spanien, Duerofloden, Krig, Sygdom, Hungersnød, Berømmelse. I første Akt bebrejder Scipio sine Krigere, at de ikke endnu efter mange Aars Belejring have kunnet faa Bugt med Staden, men erklærer, at nu maa den tvinges ved Hungersnød. Dernæst viser Spanien sig som en skjøn Kvinde, og, angst for sin Stads Skæbne, paakalder hun Duerofloden i en lang Monolog, der ender med følgende Stanzer:

Fagre Duero, der saa rigt dig slynger
og med din Bølge mig om Barmen væder,
gid Du maa vælde i din Vove Dynger
af gyldent Sand, hvorved sig Tajo glæder,
og gid de lette Nymfer, som i Klynger
paa Engen og i Lunden Dansen træder,
maa ydmyg ty til dine klare Vande
for hyldende at bøje deres Pande.

Laan huldt et Øre til min bitre Klage,
o hør opmærksom, hvad jeg dig vil bede:
En Stund din vante Mildhed du forsage,
lad dig bevæge til i mægtig Vrede
imod de grumme Romere at drage
med dine Bølger skummende og brede;
hvis ej, Numantias Folk til Død er kaaret,
da er hvert Haab om Frelse det afskaaret.

Duero viser sig med tre Bifloder, men giver kun Spanien Haab om Hævn over Rom i fjern Fremtid gjennem Goterne, Konnetablen af Bourbon og Hertugen af Alba. I de næste tre Akter ser man Belejringens Rædsler, den sig nærmende Undergang, som Numantinerne forgjæves søge at afvende ved Ofringer og Bønner, og som forudsiges af et Lig, der ved Besværgelser manes frem af Graven, og endelig de overlevendes frivillige Død. Stykket slutter med, at den unge Viriathus, der holder Nøglerne til Staden i sin Haand, styrter

sig ned fra et Taarn, og at Fama lover det faldne Numantia et evigt Liv i Digternes Sange.

Trods Mangelen paa dramatisk Bygning og paa enhver Individualisering af de optrædende Personer har dette Stykke Partier af en lyrisk Kraft, der er Renaissancens bedste Digtere værdig; men den brede Rhetorik, et Skjær, som de romanske Nationers Poesi har ondt ved at klare, undgaar Cervantes ikke heller. A. W. Schlegel sætter (i sine «Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur») «Numancia» som et af den spanske Scenes Mesterværker; men det er sagtens Diktionens lyriske Skjønhed, romantiske Scener som det døde Legeme, i hvilket Aanden manes ind med Besværgelser, eller som den udmærket skjønne 1ste Scene i 3dje Akt mellem de to Elskende, der lide under Hungersnødens Kvaler, som have betaget den tyske Romantikers Hjerte. Imidlertid indeholder Dramaet med alle sine Mangler saa megen sand, ja paa sine Steder storslaaet Poesi, at det rigelig lønner sig at læse det, selv om det ikke sker med et rent literærhistorisk Formaal for Øje.

Cervantes kunde ikke leve af Publikums Bifald alene, og en Theaterdigters Stilling var navnlig paa hans Tid saare mislig i pekuniær Henseende. Han havde jo nu sin Familie at forsørge, deriblandt en Søster, som var Enke. Efter tre Aars Kamp for Brødet drog han 1588 til Sevilla, som han i Novellen «Hundenes Samtale» lader en af Personerne kalde «Støtte for fattige og Tilflugtssted for ulykkelige»; Byen var nemlig Oplags- og Markedsplads for den amerikanske Handel, der beskæftigede Masser af Betjente. I nogen Tid var han en Slags Fuldmægtig hos den kongelige Flaadekommissær Antonis de Guevara; siden blev han Regeringens Skatteopkræver, en Stilling, der nærmest er at ligne med vore Rodemesteres, og som kun gav ham et saare tarveligt Udkomme. Men naar han paa Embedsvegne gjennemrejste Provinserne Granada og Andalusien, glædede han sig ved det maleriske og karakteristiske Folkeliv, til hvilket hans Skrifter røbe et for-

troligt Kjendskab og stor Kjærlighed. Det er vel overhovedet sjeldent, at poetiske Naturer ere gode Forretningsmænd; Cervantes synes heller ikke at have været nogen nøjagtig Regnskabsfører; tilmed spillede hans godmodige Hjælpsomhed ham et Puds, idet en Mand, som han havde laant Penge af sin Kasse, gik fallit. Hans Underbalance var ubetydelig, næppe et Par hundrede Daler; saa meget større maa hans Fattigdom have været, naar han ikke saa sig i Stand til at dække den. Han blev arresteret og holdt i Fængsel i omtrent tre Maaneder (1597); da blev han efter en indgiven Ansøgning til Kongen frigiven, men har rimeligvis aldrig dækket sin Kassemangel. Hans Ophold i Sevilla varede med nogle Afbrydelser fra 1588 til 1598, og stadig saa han sig om efter en Stilling. I det saakaldte indiske Archiv fandt Præsten Cean Bermudez 1808 Papirer af stor Vigtighed for Kundskaben til Digterens Liv, deriblandt fra 1590 en Ansøgning til Kongen, motiveret ved en udførlig Redegjørelse for hans Liv som Soldat i Levanten og Slave i Algier, og hvori han begjærer en Ansættelse i Amerika enten som Revisor i Ny Granada eller som Guvernør i Provinsen Sonocusco eller som Corregidor i Paz. Skjønt man til disse Embeder tidt nøjedes med Folk, der maatte regnes blandt mislykkede Subjekter, opnaaede den stakkels Digter intet af dem. Hans literære Virksomhed ydede kun faa Frugter i disse Aar; 1595 vandt han ved nogle Smaavers en af de i Anledning af San Jacintos Kanonisation i Saragossa udsatte Prisbelønninger; 1596 satiriserede han i en Sonet over en stor krigerisk Rejsning i Andalusien, som var blind Allarm, da Englænderne allerede havde rømmet Cadiz, som de en kort Tid havde holdt besat under Greven af Essex's Anførsel, og endelig gjorde han i 1598 et Spektakel i Domkirken i Sevilla, opstaaet paa Grund af Kjævlerier mellem Byraadet og Inkvisitionen om Ceremoniellet i Anledning af Filip II's Død, til Gjenstand for lignende Behandling. Det er end

videre af andre Grunde sandsynligt, at et Par Noveller med stærk sevillansk Lokalfarve have set Lyset i denne Stad.

Vi komme nu til en Periode i Cervantes's Liv, hvor Efterretningerne om ham ere saare faa og usikre, og det er det Tidsrum, i hvilket han maa have udarbejdet første Del af sit udødelige Hovedværk. En almindelig, men ubevist Tradition vil lade ham have en Ansættelse hos Storprioren for San Juanordenen i La Mancha som Ordenens Skatteopkræver; denne Tradition vil vide, at Indbyggerne i Landsbyen Argamasilla nægtede at betale deres Restancer og derpaa efter forskjellige Forfølgelser kastede Cervantes i Fængsel, hvori han skulde have paabegyndt Digtningen af Don Quixote, hvis første Bedrifter af denne Grund spotvis ere henlagte til La Mancha. At Don Quixote's Begyndelse er skrevet i et Fængsel, siger Cervantes selv i Fortalen; men dermed kan være sigtet enten til hans Fængsel i Sevilla eller til det senere i Valladolid. Herhen havde han begivet sig, efter at Hoffet 1603 havde taget Bolig der, fordi Filip III's Yndling, Hertugen af Lerma, vilde drage Kongen bort fra hans Tante, Kejserinde Marias Indflydelse. Ogsaa i Valladolid levede Cervantes i Nød og Trang, han Hustru og Søster maatte ved Syning bidrage til Familiens Underhold. I 1604 erhvervede han Tilladelse til at lade trykke første Del af Don Quixote, der udkom 1605 i Madrid. Men forinden havde han været i Fængsel i Valladolid, fordi en Mand var bleven dræbt nær ved hans Hus i et natligt Slagsmaal mellem nogle Hofmænd; efter de da herskende spanske Retsbegreber skulde nemlig ved slig en Lejlighed alle baade virkelige og formodede Vidner holdes i Varetægtsarrest, indtil Undersøgelsen af Sagen fandt Sted.

Fra 1606 til sin Død har Cervantes levet i Madrid. Her gjorde han Bekjendtskab med Tidens bedste Digtere, Quevedo, Espinel og Lope de Vega. Denne store dramatiske Digter, der var 15 Aar yngre end Cervantes, stod paa sin Berømmelsestinde, var rig, æret og anset; den fattige Cer-

vantes hyldede den imponerende Genius; han hyldede endog dem, der stode langt under ham selv, naar han blot sporede noget Talent og en ærlig Stræben hos dem, og det som oftest i Tidens extravagante og rosiflengiske Stil; men det er menneskelig forklarligt, at en bitter Følelse af hans egen fortrykte Stilling noget har kølnet hans Beundring for den af Lykken saa begunstigede Lope; dette er den rimelige Grund til, at Cervantes ikke hyppigere priste sin Tids Underværk, og muligvis har dette atter givet Anledning til, at Lope er temmelig tilbageholdende, naar han nævner Cervantes, medens den langt yngre Calderon viser sig som hans hjertelige Beundrer. I ethvert Fald foreligger intet, der beviser de to store Digteres Venskab, som en af Cervantes's Biografer (Navarrete) vil hævde, eller den gjensidige bitre Skinsyge, som en anden Biograf (Huerta) paastaar har hersket imellem dem.

Don Quixote overstraaler alle Cervantes's øvrige Arbejder, og den tilhører Verdensliteraturen. Næppe er i den moderne Literatur noget Værk i den Grad udbredt og bekjendt; næppe have nogle poetiske typiske Skikkelser i den Grad fæstet Rod i den menneskelige almene Fantasi som de evige Figurer Don Quixote, den magre, himmelvendte Idealist og hans Vaabendrager Sancho Pansa, den i Kraft af sin velnærede Tyngde af Hjertens Lyst mod Jordens Midtpunkt søgende Materialist, den mest udprægede «Madstræver», man kan forestille sig. Hvad har nu Cervantes ment med denne Bog? Ja derpaa er der blevet svaret meget forskjelligt. Genferen Sismondi — i hans «Littérature du Midi de l'Europe» — og tildels Tyskeren Bouterwek — i hans «Geschichte der Poesie und Beredsamkeit» — tro, at Cervantes med melankolsk, næsten fortvivlet Blik har set paa Verden, som om alt Heltemod, al ideal Virken kun var en Illusion, medens Egenkjærlighedens og Prosaismens nøgterne Blik paa Tingene var den sande Livsvisdom eller i alt Fald den eneste gjennemførlige Livsfilosofi. Andre som den berømte amerikanske Forfatter

til det store Værk over Spaniens Literaturhistorie, Ticknor, holde sig bestemt til Cervantes's egne Ord i Prologen til Bogens første Del, at han kun havde i Sinde at tilintetgjøre den Anseelse og Udbredelse, som Ridderromanerne havde hos høje og lave, samt til Slutningen af anden Del, hvor Forfatteren erklærer, at det kun har været hans Ønske at bringe Folk til at afsky Ridderbøgernes falske og urimelige Historier. Den geniale franske Novelledigter Prosper Mérimée, der har skrevet en Biografi af Cervantes, er væsentlig af samme Mening. Vi tro for vort Vedkommende, at Cervantes virkelig har havt denne Hensigt, ligesom jo f. Ex. Holberg efter sit eget Udsagn har villet moralisere med sine Komedier, og ligesom Wessel tydelig nok ved sin «Kjærlighed uden Strømper» kun har villet ramme den akademiske Konvenientstragedie; men kan man nu ikke tænke sig, at Geniet stundom opnaar mere, end det med Bevidsthed vil opnaa? Ethvert Geni, selv det største, er rodfæstet og dybt rodfæstet i sin Tid og i sit Folk; det svæver ikke i Luften; det kommer ikke dumpende som en Meteorsten; det har sine reale Livsbetingelser i sin Race, sit Land, sin Tids Kultur og aandelige Atmosfære. Men det voxer hojere end Tiden, fordi det har optaget dennes universelle Indhold i den ved Tiden givne Form. En reflekterende filosofisk Kritik har derfor Lov til at udvikle, hvad der ligger i et Digterværk, som Folkene med instinktmæssig Sands i over to Aarhundreder have givet en af de mest fremragende Pladser i Literaturens Pantheon, men den maa vogte sig for at lægge noget ind i det udenfra. Naar de to førstnævnte Kritikere have troet, at den hele Bog var skreven ud af et næsten fortvivlet Syn paa Tilværelsen, saa have de sikkert Uret. Renaissancen var en livsfrodig, af Mod og Tro paa Livet svulmende Tid, og Cervantes var selv en mild, harmonisk og kraftig Natur. Han var selv Spanier og Kriger, Haab om store Ridder- og Krigerbedrifter havde begejstret ham i hans Ungdom; men han levede i en Tid, da den rationelle Krigsførelse allerede havde begyndt at

danne sig; man førte ikke mere Krig som paa Troubadourernes Tid. Renaissancen var en vidunderlig broget Periode, der rummede de største Modsætninger. Medens dens aandelige Hovedstrøm bar bort fra det, hvori Middelalderen havde hvilet, se vi dog dens Digteres Fantasi ivrig sysle med Middelalderen, og det var langt fra, at Ridderidealet var udryddet af dens Bevidsthed. Lad Pulci og Ariost have nok saa stor en Skjælm bag Øret, naar de flette deres kunstige Væv om de gamle Paladiners Bedrifter; deres Poesi henter dog sit Næringsstof fra de fantastiske Sagn, om end deres kritiske Forstand ikke tror stort paa dem. Aldrig har Smagen for ridderlige Fester og Dystløb været større; man véd jo, hvorledes Frants I var betaget af sligt. De Ridderromaner, som Cervantes vil til Livs, ere just et Bevis paa Tidens Smag for det eventyrlige, der staar i en underlig Modsætning med dens Opfindelser og Opdagelser, der forberedte en rationel Verdensbetragtning; ja Ariost har ikke stærke Ord nok til at forbande Skydevaabnene, som han erklærer for en Ødelæggelse for den gamle ridderlige Tapperhed, for brutale Mordredskaber og for en Forbandelse for Menneskeslægten. Cervantes er langt fra en Fjende af de gamle Riddersagn. Man læse blot det berømte 6te Kapitel i Don Quixotes første Del, hvor Præsten og Barberen gjennemsøge Don Quixotes Bibliothek. «Amadis af Gallien» erklæres der for den bedste af Bøgerne, og den bliver skaanet ligesom Palmerin af England. Spaniernes historiske og literære Traditioner, Mindet om Kampene mod Maurerne og de sig dertil knyttende Romancer, ydre historiske Forhold og Folkets hele Naturel hindrede en revolutionær og hedensk Retning, som vi se baade i den italienske og franske, og under andre Former i den engelske Renaissance. De Ridderromaner, som Cervantes vil til Livs, ere dem, som man kan kalde den Tids Industriliteratur; de slugtes ligesaa begjærlig som nu Lejebibliotheksromanerne; de udøvede en forskruende og fordærvende Indflydelse, og deres monstrøse, aandløst og udtværet

fortalte Begivenheder vare uden al sand og fra Livet udsprungen Poesi. Cervantes's godmodige Sympathi med den Helt, som han ler af, og som han, trods alt det halvgale Fantasteri, hvormed han udstyrer ham, og trods den Uendelighed af latterlige Eventyr, som han fører ham ind i, dog skildrer som en i Grunden ædel og højhjertet Mand, kaster et eget vemodigt Skjær over den magre Ridder paa det stivbenede Øg, og selv om Sanchos uimodstaaelige Bondelogik og Realitetens Prosa hvert Øjeblik besejre ham, holde vi dog saa inderlig af ham, ja tage vel endog stundom hans Parti. Hvor gjerne vi tro Cervantes paa hans Ord, at han kun har villet de daarlige Ridderbøger til Livs, interessere vi os mere for, hvad han har naaet, end for, hvad han har villet; Ridderromanerne ere glemte saa vel som von Quotens tyske Komedier i Brolæggerstræde, men Don Quixote og Ulysses von Ithacia leve evig. Don Quixote er voxet op til en almengyldig Typus for den i Tiden og Verden vejvilde Idealisme og Sancho Pansa for den svinepolidske Bondekløgt, der kan den praktiske Logiks lille Tabel paa sine Fingre; men begge Typerne hvile i Virkelighedens sunde Grundvold, og derfor ere de ægte poetiske. At Cervantes i de indstrøede Fortællinger, som f. Ex. Chrysostomus's Historie, har ofret til en forgængelig Tidssmag, lader sig ikke benægte; at Fortællingen er bred og ligesaa langsomt fremskridende, som Ridderens og hans Vaabendragers langsomme Ridt ad Andalusiens solvarme Veje, hvor der er Tid til at spinde en lang Ende, kan i vor Jernbanetid vel afskrække mangen Læser; men i saa Henseende deler Don Quixote Skæbne med Peder Paars, som ogsaa bedst læses i Smaapartier. Men Stoffet grupperer sig ogsaa i mange prægtige Smaahelheder; ikke alene de indlagte Noveller, men mange af den vandrende Ridders enkelte Eventyr, som f. Ex. i Kroen, der af Helten antages for en Ridderborg, eller hans Kamp med Vejrmøllerne, kunne godt læses for sig.

I Aaret 1613 udkom en Novellesamling af Cervantes, hvoraf en Del Fortællinger skrive sig fra tidligere Datum; en af dem er endog tagen af Don Quixote. De ere skrevne i hans lette og rige Stil og med en romantisk Lyrik, navnlig i Naturmalerierne. Den første af dem, «Den lille Zigeunerpige», har i en langt senere Tid maattet afgive Stof til det daarlige Syngestykke «Preciosa»; «den ædelmodige Elsker» har samme Stof som Cervantes's Drama «Livet i Algier»; «Riconete og Cortadillo» indeholder højst fornøjelige og natursande Skildringer af det spanske Vagabond- og Banditliv. Det er der, at en Bandit paa Riconetes Spørgsmaal: «Er Eders Velbyrdighed maaske Røver?» naivt svarer: «Ja for at tjene Gud og Godtfolk!» Banditerne bede fromt til deres Helgener og lægge en Del af deres Fortjeneste til Side til Velgjørenheds- og andre Kjærlighedsgjerninger. Skjønt disse Noveller ere de første i deres Art i den spanske Literatur, have de dog ikke overlevet sig selv; de læses endnu meget i deres Hjemstavn og ere næppe overgaaede i yndefuld Fortællekunst. En Fortælling «Den foregivne Tante» er rimeligvis paa Grund af sit drøje Indhold ikke udgiven paa Cervantes's Tid. En preussisk Gesant i Spanien kom i dette Aarhundrede i Besiddelse af den originale Text, og Filologen F. A. Wolf var den første, der offentliggjorde Fortællingen i dens ægte Form i et Berlinertidsskrift 1818; Læsere, der ikke forstaa Spansk, kunne vi henvise til Viardots franske Oversættelse. Et mattere satirisk Digt mod de daarlige Poeter, skrevet i Terziner og kaldet «Rejsen til Parnas», udkom 1614; men det fjerde Kapitel har literærhistorisk Interesse, idet Cervantes der giver en Opregning af sine Værker, af hvilken det ses, at han har skrevet mange Ballader; men disse ere tabte med Undtagelse af dem, der findes spredte i hans større Værker. Han taler om, at han til Løn for sin Virksomhed har høstet Fattigdom og Ringeagt, men han gjør det paa en halvt spøgende Maade; han lader Apollo raade ham til at lægge sin Kappe dobbelt, sætte sig paa den og

tænke paa, hvorledes den Lykke, man har fortjent, er bedre end den, man virkelig har erhvervet; han lader sig derpaa selv svare, at han ulykkeligvis ingen Kappe ejer. Værket ender med en Prosadialog «Adjunta», hvori han beklager sig over, at Skuespillerne ikke ville spille hans dramatiske Arbejder, sex Stykker af almindelig Længde og sex Mellemspil. Da han Aaret efter havde bragt Tallet paa begge Arter op til otte, fandt han kun med stor Vanskelighed en Udgiver; thi, siger Cervantes i Fortalen, «Boghandleren havde af en adelig Forfatter faaet den Besked, at Cervantes's Prosa kunde der nok tjenes noget paa, men ikke paa hans Vers». Hans tidligere med saa stort Bifald optagne Dramaer huskede ingen mere; nu var Lope de Vega den spanske Scenes uindskrænkede Suveræn; en talrig Skole havde sluttet sig om ham, og Cervantes siger i Fortalen til sine nye Stykker: «Jeg fik andet at tage vare paa; jeg lod Pennen og Komedierne ligge; da fremstod strax hint «Naturens Vidunder», den store Lope de Vega, og hævede sig til Komediens Monark; han underkastede sig og lagde under sit Herredømme alle Skuespillere, fyldte Verden med passende, heldige og vel udtænkte Komedier, og i et saadant Antal, at de, som han har skrevet, fylde mere end titusinde Ark*), og hvad der er det mærkeligste ved det hele, han har set dem spille eller faaet at vide, at de ere spillede, og hvis nogle (og det er Tilfældet med mange) have ønsket at kappes med ham og faa Del i Æren for hans Arbejder, have de alle tilsammen med alt, hvad de have skrevet, ikke naaet det halve af, hvad han ene har gjort». Ogsaa Cervantes slog nu, som alle den Tids Dramatikere, ind i Lopes Manér, hvad Stilen angaar. Et af hans nye Stykker, «Algiers Slavefængsler», er tildels en Dramatisering af Fangens Historie i Don Quixote; «Den tapre Spanier» og «Sultaninden» spille ligeledes mellem Spaniere

---

*) Som bekjendt anslaas Lope de Vegas dramatiske Arbejder til henved halvtredietusinde.

og Maurere; «Den lykkelige Ryggesløse» er en Slags Don Juans Omvendelseshistorie, hvori Cervantes viser sig som en ligesaa paradox Katholik som Calderon, idet den omvendte Roué, efter at han ved en Række strænge Bodsøvelser har erhvervet sig Hellighed, overfører alle sine opera supererogatoria (sin overskydende Fortjeneste) paa en døende Synderinde, tager hendes Synder paa sig og selv begynder sine forfærdelige Selvpinsler for fra. Vi se, hvor dybt den religiøse Fanatisme var indgroet i Spaniernes Bevidsthed, naar selv en saa klar og mild Natur som Cervantes var modtagelig for dens Bræmsestik og gav sig de samme Fanatismens Orgier i Vold som Calderon i sin «Andagten for Korset». Men er det saa ikke underligt, at Cervantes i den først nævnte Komedie tør give en Præst Narrerollen? Er det Naturen, der slaar sig løs ligesom i de Karrikaturer af Præster og Munke, som vi finde afbildede i de gamle gotiske Kirker? I øvrigt bruger Cervantes sit gamle Apparat af allegorisk-fantastiske Figurer: Djævle, Sjæle fra Skjærsilden, Lucifer, Frygt, Fortvivlelse, Skinsyge o. dl. Hans Mellemspil (Entremeses, smaa, meget korte Farcer) ere morsomme og realistisk holdte, men i det hele ser man, at Cervantes var Epiker og ikke Dramatiker; hans Stykker mangle indre Sammenhæng og fast Komposition; den ene Scene er løst kjædet til den anden. Senere har en spansk Kritiker, Blas de Nasarre, fra Midten af forrige Aarhundrede fundet paa, at Cervantes i sine Komedier har villet parodiere Lope og hans Skole, men Paastanden er aldeles greben ud af Luften. Sagen er, at Spanierne, der med Rette vare stolte af Cervantes, vilde hævde hans Geni ogsaa i Dramaet, og da man havde en Følelse af Komediernes Mangler, søgte man at tillægge dem en skjult Mening og saaledes gjøre dem interessante; en anden Kritiker fra det 18de Aarhundredes Slutning, Lampillas, paastaar, at Boghandlerne have udgivet dem i en forfalsket Skikkelse; men til sligt havde Cervantes vel ligesaa lidt tiet som til Avellanedas Efterligning og Forkludring af hans Don Quixote.

Don Quixotes anden Del, dediceret til Greven af Lemos, der synes at have understøttet Cervantes en Smule i hans Fattigdom, udkom 1615. I Fortalen til sine Noveller (1613) havde han allerede bebudet den. Men 1614 udkom en Bog, kaldet «Andet Bind om den sindrige Ridder Don Quixote af La Mancha» af en Forfatter, der kalder sig Fernandez de Avellaneda, men mærkelig nok er man i stor Uvished om, hvem han egentlig var, og endnu mærkeligere er det, at han aabenbart har kjendt noget til Planen af Cervantes's anden Del til den virkelige Don Quixote, som endnu ikke var fuldendt. I Fortalen findes nogle plumpe Udfald mod Cervantes med Hentydninger til hans Alder og hans lamme Haand, og selve Bogens Helt gjøres til en vanvittig Person, der tror, at han er Achilles. Det hele er holdt i en lav og klodset Tone og krydret med Uanstændigheder, om end Sancho ikke er behandlet uden Lune. Cervantes maa have lært Bogen at kjende midt under Udarbejdelsen af sin 2den Del, thi fra det 59de Kapitel indeholder den næsten bestandig Angreb paa den. Efter at Cervantes havde afsluttet sit Værk, hører man intet mere til Avellaneda, skjønt han havde bebudet Fortsættelsen af sit Arbejde. At Cervantes har vidst, hvem han var, kan næppe betvivles; men hvis en Tradition, der tilskriver Kongens Skriftefader, Luis de Aliaga, denne lidet hæderlige literære Streg, har Ret, kan Frygten for Hoffet have afholdt Cervantes fra nærmere at betegne ham.

I Dedikationen til Greven af Lemos taler Cervantes om, at det gaar stærkt tilbage med hans Helbred, og at han kun ventede at leve i faa Maaneder. Alligevel arbejdede han rask fremad paa sin Roman «Persiles og Sigismunda». I Foraaret 1616 gjorde han en Rejse til Esquivias, hvor en lille Landejendom, som hans Hustru havde bragt ham, laa. Efter sin Tilbagekomst skrev han Fortalen til sin endnu utrykte Roman. Her fortæller Cervantes, at han, da han red tilbage til Madrid, blev overfaldet af en medicinsk Student, som absolut vilde give ham gode Raad mod den Vattersot,

hvoraf han led. Cervantes svarede ham, at hans Puls allerede havde sagt ham, at han ikke vilde leve den næste Søndag over. Han ender Fortalen saaledes: «Og nu Farvel Munterhed, Farvel mit glade Lune, Farvel mine lystige Venner, jeg føler, at jeg skal til at dø, og har intet andet Ønske end at se Eder lykkelige i det andet Liv». Den 2den April traadte han ind i Franciskanerordenen, og da han den 18de havde taget den sidste Olie, skrev han Dagen efter Dedikationen af «Persiles og Sigismunda» til Greven af Lemos. Han døde den 23de April 1616, 68 Aar gammel, og blev begravet i Treenighedsordenens Nonnekloster. Men dette blev tre Aar efter flyttet til en anden Del af Madrid, og Cervantes's Grav er indtil Dato ubekjendt. Først 1835 rejstes der en Statue af ham paa Plaza del Estamento.

Et Aar efter hans Død udkom hans sidste Roman. Han har her villet give en forstandig Ridderbog, og efter sine egne Udtalelser lovede han sig ikke ringe Virkning af den; men Cervantes's Hovedaare var komisk, og hans «Persiles og Sigismunda», som efter Sainte-Beuves Mening er forfattet med Heliodoros's «Theagenes og Chariklea» som Mønster, er langt fra at være et Mesterværk. Forfatteren kalder den selv en nordisk Roman; Helten er gjort til en Søn af en Konge paa Island og Heltinden til Kongen af Frieslands Datter. Det er en Samling af mange, i hverandre sig kunstig slyngende Fortællinger, der vel vidne om den gamle Digters usvækkede Opfindelses- og Kombinationsevne; men hans løse Kjendskab til og forvirrede Forestilling om Søkonger og Vikinger og om de nordlige Lande, hvor til den første Halvdel af Fortællingen er henlagt, støder en nordisk Læser bort. Bedre bliver det, da Cervantes fører de elskende til Syden; deres Rejser i Italien, Spanien og Portugal ere skildrede med Træk, som uden Tvivl ere hentede ud af, hvad Digteren selv havde set og oplevet.

Cervantes er den største og frieste Aand blandt de store Digtere fra den spanske Literaturs Blomstringstid, som da

ogsaa begynder med ham. Desværre savne vi tilstrækkelig detaillerede Efterretninger, der kunne give os et ret tydeligt Billede af hans Individualitet; væsentlig maa vi læse den ud af hans Digtning. Det er et mildt og kraftigt Fysiognomi, hvori Humoristens glade Smil er forbundet med et vist vemodigt Træk. Denne Spanier fra Renaissancetiden er trods sin orthodoxe Katholicisme en af de mægtigste Bebudere af en fri, natur- og fornuftmæssig Livsanskuelse. Don Quixote forkynder en ny Retning i Aandens Verden, og om end Latteren sprænger de fortryllede Borgmure fra Middelalderen, har Digteren dog Sympathi for den gamle Tids Ruiner; og det har han netop, fordi han er Digter i eminent Forstand. Den nærmest paafølgende Poesi, der blomstrede saa yppig frem i Dramaet, naar ikke Cervantes's Aandsfrihed; mange af dens ideale Helte ere Don Quixoter, som ere tagne for Alvor af Digteren, der kun glimtvis kan ironisere over dem i Narrens parodiske Efterligning. Cervantes sad i Skyggen, medens han levede; det var først paa Filip IV's Tid, at Poesien ret fik officiel Anerkjendelse og Anseelse, og i selve vor Digters Natur har der uden Tvivl været en vis bly Undseelse, der hindrede ham i at trænge sig frem. Men Invaliden fra Lepanto, Slaven fra Algier, den fattige Literat har faaet Oprejsning af Historien, thi Don Quixote er et af de mest glimrende Stjernebilleder paa Poesiens Firmament.

S. Schandorph.

Kejserinde Katharina II's Rejse til Sydrusland 1787.

(Slutning, se S. 115).

V.

Krementschug. — Mødet med Josef II. — Jekaterinosslav grundlægges.

Nogle Dage efter Opholdet i Kanev naaede Rejseselskabet Krementschug, og nu begyndte Potemkins Triumfer. Fyrsten havde her bygget sig en Bolig i smukke Omgivelser og med en prægtig Have, der var rig paa store, nylig plantede Træer. Kejserinden opslog nu her sin Bolig og følte sig særlig tiltalt ved Modsætningen mellem denne nye Stad og det jammerlige Kijev, Hoffet nylig havde forladt. Hun skriver blandt andet: «Det er her lige saa varmt som hjemme i St. Petersborg i Juli Maaned; jeg logerer i et charmant, yndigt Hus, bag hvilket der findes en Skov af Egetræer og en Have med Hegn af Frugttræer». Kejserinden var saaledes tilfreds, men Fyrsten havde da heller ikke sparet nogen Anstrængelse for at frembringe et gunstigt Indtryk; allerede et Aar tidligere, i Vinteren 1785-86, havde han uddannet et helt Selskab af Russere, Moldauere, Serbere og Grækere til Hofmænd ved at foranstalte en Række af Baller, Koncerter og Festligheder som Prøver til det store Skuespil.

Kejserinden lagde særlig Vægt paa, at hendes Armé var fuldstændig kampberedt; Potemkin foranstaltede en Revue, og

hun viste sig meget tilfreds med Troppernes Holdning. Det var derfor en beregnet Demonstration til Gunst for Potemkin, naar hun i denne Anledning skrev til Jerozkin: «Jeg har her set en Tredjedel af hint Rytteri, om hvilket Personer, der ikke forstaa sig noget paa denne Slags Sager, have erklæret, at det kun var til paa Papiret. Dette Rytteri er virkelig til Stede og saa fortrinligt, at det maaske ikke nogensinde har fundet sin Mage. Det kan De fortælle nysgjerrige og herved paaberaabe Dem min Skrivelse, for at man endelig engang kan høre op med at udbrede Usandheder, og for at man kan lade den Mand vederfares Retfærdighed, som saa ivrigen befordrer mine og Rigets Interesser». Hun skriver i et andet Brev: «Her har jeg fundet det lette Rytteri, om hvilket salig Panin*) og andre gamle Kærlinger lod udbrede, at det kun var til paa Papiret; men i Gaar har jeg med mine egne Øjne set, at disse Tropper ikke ere blotte Papirsoldater, men virkelige og meget fortræffelige Skabninger». Af disse og lignende Ytringer er det klart nok, at man har søgt at bibringe Katharina meget ugunstige Meninger om Potemkin, men at alle disse Forsøg nu vare strandede; Kejserindens bestemte Partitagen for Potemkin beviser imidlertid dog intet med Hensyn til selve Beskyldningernes Rigtighed. Vi træffe dem atter i Helbigs ovenanførte Levnetsbeskrivelse, hvor man vil finde den højst rimelige Beskyldning, at Potemkin ved andre Uniformer har forandret nogle Husarregimenter til det lette Rytteri, om hvis virkelige Existens der herskede en saa indgroet og almindelig Tvivl.

Katharina roste Potemkin paa enhver Maade og gav derved sin Misfornøjelse Luft over Grev Rumjanzovs mangelfulde Bestyrelse. Efter at hun havde opholdt sig tre Dage i Krementschug, skriver hun følgende: «I Krementschug finde vi alle Behag, særlig efter at vi have været i Kijev, for hvil-

---

*) En Tid lang russisk Udenrigsminister og Sjælen i den bevæbnede Neutralitet.

ken By ikke en eneste af os har følt nogen Begejstring. Hvis jeg havde vidst, hvor smuk denne By var, vilde jeg være kommen her hen for længe siden. Den, som vil overtyde sig om, at jeg ikke uden Grund sætter saa megen Lid til Feltmarschal, Fyrst Potemkins Duelighed, han maa berejse disse Statholderskaber, hvis Bestyrelse er i den bedst mulige Orden; de Tropper, som ligge her, vinde selv Udlændingenes oprigtige Ros; her bygges nye Stæder, her er der ikke Skatterestancer. I de tre Statholderskaber i Lille-Rusland har Styrelsen derimod ikke forstaaet at sætte Sagerne i den rette Gænge; Stæderne ere afskyelige, der sker ingen Forbedringer, og Skatterestancerne ere løbne op til en Million».

Kejserinden saa saaledes Potemkins Bestyrelse i det mest rosenfarvede Lys; det sydlige Klima og det herlige Foraarsvejr spillede naturligvis ogsaa sin Rolle ved denne Lejlighed. «Her er et meget smukt Klima», skriver Katharina, «alle Landsbyer ere smykkede med Blomster; jeg har aldrig set saa mægtige Pæretræer som her i min Have; to Mænd kunne næppe spænde om en Stamme».

Nogle Dage efter Afrejsen fra Krementschug fandt Mødet mellem Kejserinde Katharina og Kejser Josef II Sted, og de to Regenter fortsatte nu i længere Tid Rejsen i hinandens Selskab.

Der havde længe været Tale om et saadant Møde mellem de to Allierede; det kom saaledes allerede paa Bane i Aaret 1781. Josef havde nemlig underrettet Katharina om sin Plan at besøge Toscana, hvorpaa Kejserinden udtrykte det Ønske engang at kunne møde «Grev Falkenstein» i Cherson. Josef svarede herpaa meget forekommende, at «en Rejse til Mohilev, St. Petersborg, Cherson eller et hvilket som helst andet Sted, hvor han kunde træffe sammen med Kejserinden, vilde være ham mere kjær end en Rejse til Italien». Fra dette

Tidspunkt spille de tyrkiske Anliggender mere og mere en fremragende Rolle i de to Regenters indbyrdes Brevvexling. Hist og her udtrykker Katharina det Haab at kunne se Kejseren i Sydrusland, idet hun med Glæde tænker tilbage paa deres Møde i Aaret 1780 i Mohilev.

Det vigtigste af disse Breve er dateret den 10de Avgust 1786. Hun fortæller her, at den kavkasiske Fyrste og nye russiske Vasal Heraklius idelig fører Klage over tyrkiske Undersaatters og tyrkiske Forbundsfællers Indfald i hans Rige, hvorpaa hun i et Postscriptum tilføjer: «Eders Majestæt tillade mig at meddele Dem, at jeg næste Aar er til Sinds at foretage en Rejse, med Hensyn til hvilken Deres Majestæt har udtalt sig paa en saa venskabelig Maade i Smolensk. I Januar rejser jeg til Kijev, hvor jeg bliver til Midten af April; derpaa rejser jeg ned ad Dnjepr til Hvirvlerne og derfra til Cherson og Krim. Jeg vover ikke at udtale mit Haab videre og har kun holdt det for min Pligt at give Dem en Efterretning om mit Forehavende».

En saadan Antydning kunde dog ikke godt gjælde for en Indbydelse; men formodentlig har dog Katharina allerede tidligere gjennem den kejserlige Gesant i St. Petersborg anmodet Kejseren om at foretage en Rejse til Sydrusland. Man har nemlig en Billet fra Kejseren til hans berømte Kantsler Kaunitz, dateret den 9de Avgust, hvori der findes en Bemærkning om, at han i den nærmeste Tid venter en saadan Indbydelse, og at det ikke vil blive let at svare Kejserinden, da han gjerne ønskede under et eller andet Paaskud at afslaa Indbydelsen. Nogle Dage senere sendte han Katharinas Skrivelse tilligemed dets Postscriptum om Rejsen til sin Kantsler med den Bemærkning, at han finder en saadan Maade at indbyde paa meget besynderlig, og at han havde ingen ringe Lyst til at gjøre den til en Katharina af Rusland forvandlede lille Prinsesse fra Zerbst begribelig, at det ikke var sømmeligt paa den Maade at ville disponere over ham, Tysklands Kejser. Josef afsendte derpaa den 10de

September et Brev til Kejserinden, i hvilket han parodierede hendes Skrivelse ved i et Postscriptum at tilføje, «at Forholdene vistnok væsentlig havde forandret sig siden 1780, forsaavidt han var bleven en Slave af sine mange Pligter*); men han nærede dog endnu det Haab at kunne træffe sammen med Kejserinden, forudsat at ikke andre vigtige Anliggender maatte afholde ham fra en saadan Rejse». Kejseren havde saaledes aabenbart i Sinde i sidste Øjeblik at afslaa Indbydelsen. I en anden Skrivelse til Kaunitz omtaler han dog den forestaaende Rejse, som han ønsker at afkorte saa meget som muligen og navnlig ikke vil tiltræde før til Foraaret. Kaunitz forestillede da ogsaa Kejseren, hvor vigtigt det var at bevare Katharinas Venskab, da man ikke kunde vide, hvor stor Nytte man kunde drage af Kejserindens energiske Beslutninger. En anden Sammenkomst mellem Josef og Katharina vilde være afgjørende for Resten af Kejserens Liv; en saadan Rejse vilde faa et lige saa forønsket Udfald som den første, naar man blot vedblev at opføre sig med samme Hensynsfuldhed mod hende som tidligere; Kejserinden maatte gjenfinde den samme Grev Falkenstein, der engang tidligere havde gjort hendes Erobring.

Josef II besluttede altsaa at rejse for ved denne som ved saa mange andre Lejligheder at smigre Katharina. Den 22de December skrev han i de mest svulstige Udtryk, at han var henrykt over at gjense Kejserinden og haabede at vise hende, at Grev Falkenstein ikke havde forandret sig siden 1780. Kejserinden svarede nu paa lignende Maade, og i denne Tone fortsattes Brevvexlingen. Josef skriver, at han næppe kan afvente Gjensynets Øjeblikke, men Katharina vil vistnok finde, at han har tabt sig meget, Grev Falkenstein bærer Paryk, er ikke mere saa munter som før o. s. v. Man tæller Dagene og Timerne til Gjensynet, glæder sig over, at

---

*) I Aaret 1780 levede endnu Kejserens Moder Maria Theresia og Josef II havde ikke meget med Regeringen i Østerrig og Ungarn at bestille.

Afstanden stadig bliver mindre og mindre. Han forsikrer højt og hellig, at han faar Hjertebanken blot ved at høre Navnet Cherson, hvor han vil træffe Kejserinden; han lover at lade hele sin Rejseværdighed tilbage i Brody, vil fremtræde som en jævn Adelsmand for tusinde Gange at kunne lægge sin Hengivenhed for Kejserinden for Dagen. Katharina er paa sin Side højlig tilfreds med, at en fuldstændig retfærdig, upartisk og erfaren Dommer endelig vil komme til at bedømme Rusland.

Kejserens sidste Breve ere skrevne, medens han er undervejs. Mellem Brody og Cherson traf Josef II paa Poststationen Korssun sammen med den polske Kong Stanislaus August, hvem han ikke tidligere havde set, men nu behandlede venlig og forekommende som en gammel Bekjendt. Josef erklærede blandt andet: «Jeg giver Dem mit Æresord her paa, og De kan gjentage det for alle, at jeg ikke vil have nogen Part af Polen, forstaar De — intet, ikke et eneste Træ. Kejserinden maa for øvrigt allerede have sagt Dem det samme». Til Kaunitz skriver Kejseren om det samme Møde: «Jeg skiltes fra ham under Bevidnelse af mit Venskab og med Forsikring om, at jeg vilde agte Freden og beskytte Polens Forfatning».

Allerede den 14de Maj indtraf Josef i Cherson, hvor han blev modtaget af Feltmarschal, Grev Rumjanzovs Søn. Kejserinden var i Mellemtiden levende bekymret over, at hun lod Kejseren vente paa sig, og skriver den 16de Maj, at hun ikke har nogen Skyld i Forsinkelsen, men at hun har havt at kæmpe mod altfor store Vanskeligheder paa Rejsen og ikke er kommen saa rask afsted, som hun havde ønsket. I et andet Brev til Jerozkin skriver hun, at man hvert Øjeblik kan vente Grev Falkensteins Ankomst, og at hun har gjort ham Undskyldninger for sin langsomme Rejse; hun véd godt, med hvem hun har at gjøre og er overbevist om, at en saadan Tildragelse ikke vil kunne forstyrre deres gode Forhold.

Josef opholdt sig et Par Dage i Cherson, hvorpaa han kjørte Katharina i Møde; Kejserinden forlod ved Efterretningen herom sin Galej, landede og besteg en Kaleche for at tage imod ham. En Fjerdingvej fra Dnjepr fandt den første Sammenkomst Sted, og det lille Selskab tilbragte nogen Tid i en Kosakhytte, hvor Kejserindens Følge, der bestod af Fyrst Potemkin, Grev Branicki og Prinsen af Nassau, selv maatte se til at lave et Míddagsmaaltid, da al øvrig Opvartning ikke var at opdrive. Maden var umaadelig slet og næsten uspiselig, men dog herskede der en almindelig Munterhed under Maaltidet, da Katharina opbød sin hele Elskværdighed for at byde sin Gjæst velkommen og underholde ham.

Efter Maaltidet kjørte man til Galejerne, hvor Josef fandt det mest levende Billede paa Forstyrrelse; man paatænkte nu at fortsætte Rejsen til Lands, og mangfoldige Sager maatte pakkes ud af Skibene og bringes paa Vogne. Denne Omladning var imidlertid forbunden med store Vanskeligheder, da de plumpe Fartøjer kun med stor Møje kunde bringes tæt hen til Strandbredden, og paa Grund af de rejsendes Mængde og deres store Bagage blev der Mangel paa Vogne. Mange af disse gik itu, og der laa nu hele Bagagen — Madraser, Puder, Sølvtøj, Levnetsmidler — paa Steppen. Josef forundrede sig højlig over hele denne «Confusion», og ønskede sig til Lykke over den heldige Omstændighed, at han havde alle sine Sager i sin Kaleche. Han fandt i det hele taget, at Rejsen var meget ubehagelig paa Grund af den store Mangel paa Bekvemmeligheder; han bemærker, at man vel fik overmaade meget at spise, men at Retterne i Reglen vare slette, kolde og haarde. «Uden Kejserinden og nogle af Herrene, som ere ret behagelige, vilde en saadan Rejse være en sand Helvedes Straf». Der var ingen Mangel paa Luxus, men meget ofte savnede man de nødvendigste Ting. Paa Potemkins Galej var der saaledes 120 Musikanter, men da en Officer havde faaet sin Haand forbrændt, søgte

man fire Dage forgjæves efter en Læge, saa at Josef maatte overtage en Saarlæges Rolle og forbinde den ulykkelige; da man endelig opdrev en Læge i Kejserindens Følge, viste det sig, at man ikke havde de nødvendige Lægemidler.

For at forhøje Ubehagelighederne slog Vejret om; det blev en saa følelig Kulde, at man i Kaidaki, hvor et prægtigt Palads var gjort i Stand til Modtagelsen, maatte sætte sig om en brændende Kamin for at opvarme sig og yderligere hylle sig i Pelsværk.

Den nævnte Dag brød Selskabet op, og nu fandt Jekaterinosslavs berømte Grundlæggelse Sted.

Allerede i Aaret 1784 traf man Anstalter til at udfinde en passende Plads, hvor man vilde grundlægge en Stad Jekaterinosslav. Nogle Maaneder senere blev der endog givet Befaling til at oprette et Universitet i den By, som først skulde anlægges; ved dette Universitet skulde ikke blot Russere, men ogsaa Trosfæller fra Nabolandene kunne studere. Ved Dnjeprs højre Bred, i Nærheden af Landsbyen Kaidaki, skulde den nye Stad til «Katharinas Hæder» hæve sig, og snart ankom ogsaa en stor Mængde Arbejdere, Stenhuggere, Smede, Murere, Tømrere i Hundredvis, til den udpegede Byggeplads. Foreløbig stillede man 200,000 Rubler til Oberst Ssinelnikovs Raadighed; om denne Mands mangesidige administrative Dygtighed findes der Vidnesbyrd i talløse Aktstykker. Staden skulde opføres paa en Høj og have et umaadeligt Omfang; man vilde saaledes have Gader paa 200 Fods Brede, Byens Enemærker bleve fastsatte til omtrent 6 Kvadratmil, og Byen selv skulde strække sig henved 4 Mil langs med Flodens Bredder. Foruden 6 Brønde havde man til Hensigt at opføre et stort Vandbassin i Byens Midte; ved Hjælp af Pumpeværk haabede man nok at kunne fylde det fra Floden. Man vilde udstikke vidtstrakte Græsgange for

Byens Kvæg og havde i Sinde at anlægge et Fiskeri, en botanisk Have og Forlystelsessteder for de vordende Bybeboere. Man anlagde et stort Antal Værksteder for Haandværkerne, uhyre Masser af Teglsten, Gibs, Kalk, Granit og Sandsten bleve bragte til Veje, man byggede Teglbrænderier, der oprettedes forskjellige Bygningskommissioner o. s. v.

Snart stod da ogsaa Potemkins Palads fix og færdigt; det var en vidtløftig Pragtbolig, udstyret med det kostbareste Bohave. Haverne havde ældgamle Træer, og der var to Drivhuse, et til Ananas, et andet til Lavrbær-, Pomerans-, Apelsin- og Granattræer, Daddelpalmer o. s. v. Rundt om Paladset byggede man smaa Huse for Embedsmændene i de forskjellige Kancellier, som lidt efter oprettedes, for de Haandværkere, som vare beskæftigede ved Bygningerne, for de Driftsbestyrere, som skulde have Ansættelse ved de Fabriker, man agtede at anlægge, og endelig for alle de Nybyggere, man haabede at lokke hid ved alle Slags Begunstigelser, som Skattefrihed, Pengeforskud, Foræring af Byggegrunde o. s. v. Man vilde grunde tolv Fabriker, deriblandt et Silkestrømpevæveri, til hvis Anlæg man anviste 340,000 Rubler; heraf gik virkelig de 240,000 Rubler med, hvorpaa Fabriken efter et Par Aars Forløb atter blev nedlagt; en Klædefabrik bestod i en noget længere Tid. I de Udkast, som Potemkin sendte til Kejserinden, er der end yderligere Tale om et Retslokale i Stil med de gamle romerske Basilikaer, om en Varehal i Stil med Athens Propylæer, om en Børs, et Theater og et musikalsk Konservatorium; Potemkin bemærker udtrykkelig, at alle Byggematerialer til samtlige disse Bygninger allerede ere for Haanden. I det han taler om Universitetet, gjør han opmærksom paa, hvor stor Betydning en saadan Læreanstalt maatte faa for Nabofolkene som Polaker, Grækere, Moldauere, Vlakker, Illyrere og andre.

Universitetet i Jekaterinosslav skulde være en Læreanstalt efter største Maalestok. Allerede i 1786 var man kommet saa vidt, at der existerede et Universitetskancelli, man

anviste Indtægter til et Beløb af 300,000 Rubler fra Sydruslands forskjellige Egne, ja man udnævnte endogsaa Professorer. Musikeren Sarti, der dengang nød en stor Berømmelse, skulde fungere som Rektor, en fransk Militær Guyenne blev Historiograf, og to Malere bleve indkaldte; ogsaa for Læreposterne i Økonomi og Landhusholdning findes der Udnævnelser. Det musikalske Konservatorium og et Kunstakademi skulde staa i Forbindelse med Universitetet. Endvidere skulde der opføres et Observatorium, og et helt særligt Kvarter — en Art quartier latin — blev udstukket til Boliger for Professorerne og Studenterne.

Den Domkirke, som skulde pryde Jekaterinosslav, paatænkte man at opføre i den allerstørste Maalestok og som en Efterligning af St. Peterskirken; Kirken skulde have en Længde af 500 Fod, en Brede af 150 Fod og altsaa dække et Fladerum af 75,000 Kvadratfod; Potemkin holdt stærkt paa, at den skulde være en Alen længere end Peterskirken. I den nuværende, efter en langt mindre Maalestok opførte, Kirke gjemmer man endnu de Planer, som den Gang bleve udkastede, og i Odessas historiske og antikvariske Museum findes to Prospekter af det indre i den Domkirke, som skulde opføres; Tegningerne vidne om det hele storslaaede Anlæg. Af denne Kirke fik man imidlertid aldrig mere end en Del af Grunden færdig, og der medgik hertil en Sum af 71,102 Rubler og 45½ Kopkr. (!); den fornødne Byggekapital slap snart op.

Kejserinde Katharina og Kejser Josef med deres glimrende Følge ankom den 19de Maj 1787 til det Sted, hvor den nye Stad skulde rejse sig, og hvor enkelte Bygninger allerede vare færdige. Der fandt strax en Gudstjeneste Sted i et til en Kirke omskabt Telt, hvorpaa man skred til at lægge Grundstenen til Domkirken. De fleste ved denne Højtidelighed tilstedeværende Personer maa have havt meget sangvinske Forventninger med Hensyn til den nye By; en samtidig siger, at man mente, at Jekaterinosslav vilde blive

et andet Rom, et andet Athen; Potemkins Geni var en tilstrækkelig Borgen herfor. Josef II delte dog ikke disse Forventninger, og Ségur*) har bevaret os Kejserens sarkastiske Ytringer om, at man denne Dag havde fuldbragt et stort Værk, Kejserinden havde lagt den første og han selv den sidste Sten til en ny Kirke. I sine Samtaler med Josef lod ogsaa Ségur sig forlyde med, at der vel aldrig vilde blive læst en Messe i denne Kirke. Strax efter denne Højtidelighed fortsatte Selskabet deres Rejse. Under Vejs spiste Kejserinden til Middag hos Jekaterinosslavs Statholder, Generalmajor Ssinelnikov, hvorpaa hun en længere Tid fornøjede sig ved Synet af Fartøjer, som man med en Pils Hastighed lod fare ned ad Dnjeprs Strømhvirvler.

Alle de Forventninger, man havde knyttet til Jekaterinosslav, gik kun i en meget ringe Grad i Opfyldelse. Den tyrkiske Krig (1787-92) afbrød snart alle Arbejder, Ssinelnikov, som skulde lede Anlæget, faldt ved Otsjakov, og de fornødne Pengesummer vare ikke for Haanden. Efter Freden i Jassy traf man vel endnu enkelte Forholdsregler til Stadens yderligere Fuldførelse, men endnu i Aaret 1795 existerede der egentlig kun et eneste Hus, Potemkins ovenfor omtalte Palads, i hele Staden. De Fabriker, som Fyrsten havde faaet sat i Gang, standsede snart deres Virksomhed, og den øde Steppe indtog hele det Rum, man havde afstukket til Staden. Først i Aarene tredive af vort Aarhundrede opførte man en mindre Kirke paa samme Plads som den tilsigtede større, hvis Fundamenter endnu ere kjendelige og danne en Slags Kirkegaardsmur. Omtrent samtidig oprejste man et Mindesmærke for Katharina udenfor Kirken. Hendes Broncestatue peger mod Syd; ikke Jekaterinosslav blev Fremtidsstaden, lige saa lidt som Cherson, hvorhen vi nu skulle følge vort Rejseselskab, men derimod Odessa.

---

*) Mémoires et souvenirs III, 212.

VI.

Cherson. — Paa Stepperne. — Krim.

Kejserinden var i et fuldstændigt Solskinslune paa Rejsen til Cherson, og saa stadig alt i det mest rosenfarvede Lys. Hun skriver saaledes under den 23de Maj: «Det er behageligt at se disse Strækninger med egne Øjne; man fortalte, at vi vilde finde en utaalelig Hede; Luften er virkelig ogsaa varm, men en frisk, behagelig, foraarsagtig Vind blæser hen over Steppen; denne er rigtignok træløs, men Jordskorpen er saa fortræffelig, at man uden store Anstrængelser vil kunne avle alle mulige Frembringelser. Man mente, at her var Mangel paa Vand, men vi have overalt set Bække og Smaafloder, ved hvis Bredder der er anlagt talrige Landsbyer. Før Freden i Kainardschi var hele dette Statholderskab slet ikke til paa de tre Kredse Jelissavetgrad, Krementschug og Poltava nær, og naar vi nu sammenligne det med Tilstanden i St. Petersborgs Statholderskab, som alt har bestaaet i 70 til 80 Aar, mener jeg, at alt her ikke er fremmet med saa stor Voldsomhed, med saa mange Ofre og Omkostninger som hist i Norden. Her som ved alle store Foretagender vil Nytten og Fordelen først ret kunne vise sig senere; for Øjeblikket kan Mængden endnu ikke begribe, hvilken Vinding man kan vente sig af alle disse Foranstaltninger. St. Petersborgs Statholderskab leverer en ottende Del af hele Rigets Indtægter, men det har allerede existeret i 84 Aar, og Hoffet har sit Ophold der. Vi ville om kort Tid faa at se, hvor betydelige Indtægter de herværende Havne ville kaste af sig. Jeg maa endnu bemærke, at alle Indbyggerne uden Undtagelse have et langt friskere og sundere Udseende end i Kijevs Statholderskab; jeg synes ogsaa, at de i det hele taget ere mere arbejdsomme og livligere. Jeg skriver udtrykkelig alt dette til Dem, for at De lejlighedsvis kan gjøre Brug af mine Bemærkninger og saaledes gjendrive de Fordomme, som undertiden spøge saa slemt i Folks Hjerner. Alt det her anførte

kan kun benægtes af lidenskabelige og uvidende Personer eller Folk med svag Forstand» *).

I Nærheden af Cherson ligger der et Munkekloster, hvor Kejserinden fik en højtidelig Modtagelse. Munkene havde faaet helt nye Dragter og vare opstillede parvis langs Vejen med Kors, Helgenbilleder og Lys i Hænderne; paa flere Borde havde man anrettet Forfriskninger for Kejserinden og hendes Folk. Katharina holdt derpaa sit Indtog i Cherson i en prægtig Vogn, hvor ogsaa Kejser Josef og Potemkin havde taget Plads. Folket spændte Hestene fra Vognen og trak den ind i Staden; henved 30,000 Soldater dannede Rækker langs Gaderne.

Cherson gjorde et gunstigt Indtryk og vakte endogsaa Beundring hos de udenlandske Herrer i Kejserindens Følge. En Mængde prægtige Bygninger, der for største Delen vare opførte af Soldater, — Kaserner, hvor 24,000 Mand kunde finde Rum, Admiralitetet med dets store Forraad, Arsenalet med henved 600 Kanoner, nogle Regeringsbygninger og Kirker, henved 2,000 Privatbygninger, en Mængde Butiker med udenlandske Varer**) — alt dette vidnede noksom om Sydruslands og særlig da om Chersons raske Opblomstring. En Udlænding, en østerrigsk Konsul, som i Aaret 1786 opholdt sig paa Krim, udtalte den Anskuelse, at Cherson vilde blive et andet Amsterdam. Selv Josef II, der dog havde meget at udsætte paa Enkelthederne, erklærede som et totalt Indtryk, at denne Stad «virkelig saa ud til noget» ***).

---

*) Se Katharina II's Skrifter III, 344—45. «Denne Del af Riget bidrager aarlig 3 Mil. til Opførelsen af Fæstninger og andre Bygninger i Taurien», se Potemkins Brev i «Russisk Archiv» 1865, S. 394.

**) Om disse Bygninger se Ségurs Mémoires III, 142 og «Russisk Archiv» for 1867, S. 1216.

***) Arneth S. 359. I mange Værker, f. Ex. hos Ligne og Ségur, findes en Historie om en Indskrift «Vejen til Byzants», der skal have været anbragt paa en Vejviser i Cherson. Efter en lokal Tradition er Sammenhængen hermed følgende: Da Katharina engang saa en

Katharina var meget tilfreds. Den 25de Maj skriver hun paa følgende Maade: «Vi kom hid til Lands over Stepperne, som ingenlunde lide under en total Vandmangel og overalt synes at være frugtbare; man saaer og planter ogsaa noget, og alt kommer godt frem og trives vel. Jeg vil bede Dem betænke, at her for sex Aar siden slet ikke fandtes noget som helst; Fæstningen vil blive helt færdig i Sommer, og Fæstningsværkerne ere uden Sammenligning bedre end Kijevs. Jeg boer lige over for Admiralitetet og kan fra mit Vindue se tre Krigsskibe, som i Morgen skulle løbe af Stabelen. Jeg har allerede set 5 Stenkirker. Privathusene ere af den Art, at de ikke vilde mispryde de bedste Gader i St. Petersborg, og Kasernerne her ere bedre end Gardens». I et andet Brev hedder det: «Vi ere i Cherson, et Barn, som for otte Aar siden ikke var født. Først besaa vi under vor Kjørsel de stenbyggede Kaserner for sex Regimenter, derpaa bøjede vi til Højre og kjørte ind i Fæstningen, som vistnok vil kunne holde sig godt. Mange Bygninger i Fæstningen ere færdige, andre ville snart blive det, navnlig er en Kirke meget smuk. Efter at have forladt Fæstningen kom vi til Admiralitetet, hvor alle Forraadsrummene og Stenbygningerne ere dækkede med Jern. Paa Skibsværtet traf vi et Linieskib paa 80 Kanoner, der, om Gud vil, skal løbe af Stabelen paa Løverdag; desuden er et Skib paa 66 Kanoner ligeledes færdig saa vel som en Fregat paa 50 . . . . . Jeg tør sige, at mine Forventninger ere i den Grad blevne opfyldte, at jeg ikke kan tilbageholde min Ros; overalt ser man Lyst og Iver, og man har været heldig i Valget af dygtige Folk».

Hvilket Indtryk Cherson gjorde paa Kejserinden, fremgaar endnu af et senere Brev, som blev skrevet fra Baghtschissarai: «De Mennesker, som i en nedsættende Tone tale

---

græsk Indskrift, som ingen af hendes Ledsagere formaaede at oversætte, skal Fyrsten af Ligne med den ham egne Aandsnærværelse have hjulpet sig ud af denne Klemme ved at erklære, at Indskriften vilde sige «Vejen til Byzants».

om Erhvervelsen af disse Strækninger, forstaa i det hele taget ikke at sætte Pris paa noget godt. Cherson og Krim ville ikke blot erstatte de Ofre, som vare nødvendige til deres Erhvervelse, men disse Strækninger ville overgaa andre i Frugtbarhed og rigt Udbytte. Man har lastet Klimaet her og villet opfylde mig med Tvivl i saa Henseende. Da jeg nu selv er her og ser alt, kan jeg ikke fatte saadanne Fordomme. Jeg har hørt, at Peter den store mødte lignende Vanskeligheder med Hensyn til St. Petersborg, heller ikke hine Egne tiltalte i Begyndelsen nogen; men Syden er meget bedre, og lidt efter lidt forsvinder enhver Frygt for Tatarerne, hvis Røvertog endnu ere i frisk Minde hos alle. Opfyldt af disse Tanker nedskriver jeg dem nu med stor Tilfredshed, og vil derpaa gaa til Sengs med den Bevidsthed ikke blot ikke at have foraarsaget nogen Skade, men endog at have gavnet mit Rige i høj Grad» *).

Ogsaa i Cherson var der Festligheder af den mest forskjellige Art, navnlig et glimrende Bal den Dag, da de to Krigsskibe «Katharinas Hæder» og «Josef II» løb af Stabelen. Alle Dekorationer, Draperier o. s. v. vare Soldaternes Værk, og Fyrsten af Ligne maatte beundre deres Fingernemhed; han var ogsaa om Bord paa et af Skibene, da det løb af Stabelen; «De kan nok forstaa, at det var et Linieskib (vaisseau de ligne)», skriver han spøgende. De rejsende toge ogsaa Chersons Omgivelser i Øjesyn; Grev Besborodko gav en Middag for hele Selskabet paa sit Gods, som laa et Par Mil fra Byen; man beundrede den smukke Egn, men man glemte, at det var Foraarstid; da, men ogsaa kun da, frembyde Stepperne et livligt og smukt Udseende.

I Cherson kom der flere rejsende til, saaledes den russiske Gesant Bulgakov fra Konstantinopel og den østerrigske Gesant, Baron Herbert. Ogsaa Politiken kom paa Tale, men Situationen syntes ingenlunde saa kritisk, som den snart

---

*) Katharinas Skrifter III, 346—48.

viste sig at være. Det hændtes vel, at Kejserinden midt under Taflet halvt spøgende søgte at faa Josef II ind paa en politisk Samtale; den tyrkiske Flaade gjorde en Demonstration, den viste sig i Dnjeprs Mundinger, saa at Kejserinden af den Grund maatte opgive en Udflugt til Kinbunr; endelig fandt der ogsaa forretningsmæssige Samtaler Sted mellem Ruslands, Englands, Frankrigs og Kejserens Diplomater, men alligevel spillede Politiken en Birolle i Cherson, og ingen havde nogen Formodning om, at Krigen vilde bryde løs om et Par Uger. Det tog sig nærmest ud, som om Josef II og Kejserinden af Venskab til hinanden og ikke af fælles Fjendskab til Tyrkiet foretog den hele Udflugt.

Det Indtryk, som Cherson gjorde paa Josef II, Ségur og andre af Kejserindens Ledsagere, var ikke gunstigt. Josef havde før sit Møde med Katharina faaet Tid til at tage alt i Cherson i nøje Øjesyn. Han havde mest at udsætte paa Fæstningsværkerne og Militærbestyrelsen og skrev i denne Henseende udførlige Beretninger til sin Ven, Feltmarschal Lacy. Mange fandt Mishag i Chersons Beliggenhed, som var usund, farlig i politisk Henseende og uden Betydning for Handelen. Josef skriver saaledes: «Hvis Tyrkerne vilde sænke et eneste af deres Skibe, lastet med Sten, i Dnjeprs Munding, kunde de afbryde alt Samkvem i den Grad, at ikke engang en Baad kunde komme ind i Dnjepr, og da god Nat Cherson». Byen burde efter hans Mening have være bygget 5 Mil nærmere Havet, nu vilde den aldrig faa nogen opblomstrende Handel. Ogsaa en Avtoritet som den berømte Rejsende Pallas dvæler ved den usunde Sumpluft, der ved Sommertid hersker i Cherson*).

---

*) Vi ville her anføre som en Mærkværdighed, at Cherson har et eneste Aprikostræ, hvis Stamme i Aaret 1844 ved Roden maalte 7 Fod og 7 Tommer i Omfang; langs hele Sydkysten findes der ikke et eneste Exemplar, som i Størrelse og Omfang overgaar dette Træ, der hvert Aar giver 350—400 Pund Frugter. Det var Kejserinden som under sit Ophold nedlagde den Apelsinkjærne i Jor-

Opholdet i Cherson havde varet 5 Dage, hvorpaa man tiltraadte Rejsen over Kisikerman og Perekop til Krim. Mellem de to sidste Punkter havde man anlagt en ganske ny Vej, der efter Potemkins Befaling skulde bygges saa udmærket, at den ikke stod tilbage for de gamle Romeres Pragtveje; han vilde kalde den «Katharinas Vej».

Undervejs spøgede Josef II og Ségur over Rejsens eventyrlige Karakter; Greven kaldte Kejseren for Harun-al-Raschid og sig selv for Giafar; begge glædede sig ved Synet af Steppen, Kamelerne, Tatarerne og deres Telte. De langs Vejen manøvrerende Kosaker tiltrak sig særlig Kejserens Opmærksomhed; ved Perekop besaa han Sporene af den Vold, som var bygget til Krims Forsvar, og foretog derpaa i Følge med Grev Kinski paa Kosakheste en Udflugt til Bugten Sivasch (det raadne Hav). De andre rejsende forundrede sig over denne Kejserens Rastløshed og Udholdenhed, som af og til faldt de mere lade og magelige Rejsefæller noget besværlig. Kejserindens Sekretær, Chrapovitzki, skriver under den 31te Maj: «Grev Falkenstein og Grev Anhalt lade ingen have Ro, de staa tidlig op og gaa allerede Klokken sex om Morgenen ud at spasere». Han meddeler dernæst en Ytring af Katharina: «Jer ser og hører alt og løber dog ikke saa meget omkring som Kejseren»; det synes saaledes næsten, at Kejserinden selv er kommet med Bemærkninger over Kejserens rastløse Færden.

Ved Perekops Saltsøer fik Selskabet en udmærket Frokost, medens man samtidig besaa Prøver fra Saltsøerne paa Stedet. I Aibar boede hele Selskabet, Kejserinden ikke undtagen, i Telte. Den engelske Gesant, Fitz Herbert, og den franske Gesant, Ségur, levede fredelig sammen i et og samme Telt til stor Fornøjelse for Kejserinden, der drillede dem med, at de ved samme Bord maatte skrive Depecher til deres

---

den, hvor af Træet er opvoxet; man har derfor omgivet Træet med et Gitter og forsynet det med en passende Indskrift.

respektive Regeringer og det rimeligvis i en meget forskjellig Tone.

Paa Vejen mellem Aibar og Baghtschissarai tildrog sig følgende Episode. Pludselig kom henved tusinde ridende Tatarer til Syne og omringede Kejserindens Vogn; det var en Æresvagt, som Potemkin havde beordret for at give Kejserinden et Bevis paa hendes nye Undersaatters loyale Holdning. Ved Synet af dette store Antal bevæbnede Ryttere bemærkede Fyrsten af Ligne til Ségur, at det var en vidunderlig Tildragelse, og at det visselig vilde vække megen Sensation i Evropa, hvis disse Tatarer pludselig fik det Indfald at bringe hele Rejseselskabet til en eller anden Havn paa Krim for at sende de tvende Majestæter som Fanger til Konstantinopel og saaledes skaffe Abdul-Hamid en særlig Fornøjelse. Man vilde jo ikke engang med Rette kunne kalde en saadan Handling for en Forbrydelse; thi Tatarerne maatte uden noget som helst Samvittighedsnag kunne udføre et saadant Puds mod de to fyrstelige Personer, der havde haanet al Folkeret og bestaaende Traktater ved at røve deres Land og støde deres Fyrste fra Tronen. Kejser Josef havde da ogsaa en vis Tvivl om Tatarernes Loyalitet, og flere af Rejseselskabet ville endog have læst en vis Ængstelse i hans Aasyn*). Da man nærmede sig til Khanernes gamle Hovedstad Baghtschissarai, kom Kejserinden i en stor Livsfare. I en dyb og brat Kløft kunde Hestene ikke holde Kejserindens tunge Rejsevogn tilbage og vilde allerede i vild Hast til at styrte ned ad Vejskraaningen, da det lykkedes Tatarerne, som omgave Vognen, med voldsomme Anstrængelser at faa Vognen standset, og saaledes forebyggedes et Uheld, som let kunde have

*) Ségurs mémoires III, 170. I Arneths Breve S. 362 findes følgende Ytringer af Josef: «Trods alt, hvad Kejserinden gjør for denne Nation, og uagtet al den Frihed, som hun lader den blive til Del, er der ikke en Mand, særlig da blandt de ældre, som jo med Glæde vilde unddrage sig det nye Overherredømme».

havt de farligste Følger. Rejseselskabet kunde ved denne Lejlighed ret beundre Kejserindens Koldblodighed.

Baghtschissarai frembød et broget, ægte orientalsk Billede med sin forvirrede Blanding af Huse, Moskeer, Bissekræmmerboder, Kaffehuse, Dyr og Mennesker; man kunde næsten tro sig forflyttet til Kabul eller Buchara. Man tog ind i Khanernes gamle Palads, der endnu den Dag i Dag frembyder et broget Billede paa en ægte orientalsk Luxus. Store og smaa Gaarde, omgivne af Bygninger, der ere prydede med Arabesker, Galerier med Søjler som Teltstænger, Minareter, Springvande, Marmorbassins med kølige Skygger, en Labyrint af Sale, Stuer, Taarne, Galerier, Haver og Verandaer, overalt en regelløs Legen med geometriske Figurer som Ornamenter, derhos de besynderlige religiøse Skikke, Dervischernes Sange og Mollaernes Raab — alt dette fremkaldte som en bedøvende Rus hos alle de rejsende. Fyrsten af Ligne fortæller, hvorledes det var lykkedes ham at faa anvist et af de forhenværende Kvindeværelser som Bolig, medens han gjør sig lystig over Ségur, der havde faaet et Kammer, der i tidligere Tider havde været beboet af de skjønne tyrkiske Kvinders hæslige Bevogtere. Om Bygningernes Stil bemærker Fyrsten, at den frembød en Blanding af maurisk, arabisk, kinesisk og tyrkisk Arkitektur; alle Værelserne stode endnu i den Stand, hvori de havde været et Par Aar tidligere under den sidste Khan, paa Kejserindens Værelser nær, der vare blevne udstyrede paa evropæisk Vis. Kejser Josef fandt Behag i de brogede Dragter, i Vrimlen paa Gaderne og i de talrige, livlige Basarer; han fandt nogen Lighed mellem Baghtschissarais og Genuas Beliggenhed, og Paladset med dets høje Mure mindede ham om et Karmeliterkloster, hvor han engang havde boet. Byen er omgivet af nøgne Klipper med vidunderlige Former; samme Aften de rejsende ankom, blev hele dette Klipeparti glimrende oplyst af et prægtigt Fyrværkeri.

Katharina var stolt og lykkelig. Naar hun tænkte tilbage paa tidligere Episoder i Ruslands Historie, var det ingen ringe Triumf, at hun nu beboede de samme Tatarkhaners Palads, der engang saa tungt havde hjemsøgt Rusland med deres Røvertog*). Hun optraadte som en Repræsentant for Trosfriheden, anviste Summer til Moskeernes Vedligeholdelse, underholdt sig velvillig med de fornemme Tatarer og fortalte med Tilfredshed, at mange Tatarer havde tilbragt hele Natten med Bønner for hendes lykkelige Rejse. Hun holdt med stor Strænghed paa, at man agtede Tatarernes religiøse Skikke og øvrige Sædvaner, og var derfor meget uvillig mod Grev Ségur og Fyrsten af Ligne, som havde vist en uforsigtig Opførsel mod nogle tatariske Kvinder. Hun lod foranstalte en ny Udgave af Koranen og var meget stolt af, at dens Korrekthed blev rost fra forskjellige Sider, saaledes af Paschaen i Ostschakov, som under sit senere Fangenskab nøje studerede denne Udgave og erklærede, at han ikke havde fundet en eneste Fejl i den. Hun gav end videre den forhenværende Khans Broderdatter en Avdiens, som Ligne og Ségur turde overvære, men skjulte bag et Forhæng. Hun lod dernæst samle omhyggelige Optegnelser om alle Forhold blandt Tatarerne og dvælede med Iver ved Tanken om at evropæisere hele denne orientalske Landstrækning. Om Krims store Betydning ytrede hun sig paa følgende Maade: «Denne Erhvervelse er meget vigtig, og vore Forfædre vilde vist have givet meget for Krims Besiddelse; men der gives desto værre endnu Folk nok, som jamre over, at Peter den store lod Skjægene klippe. Grev Dmitrijev-Mamonov er endnu ung — hendes Yndling har vel dristet sig til at være af en modsat Anskuelse — og kan ikke se de Fordele, som om nogle Aar ville ligge klart for Dagen. Grev Falkenstein saa derimod alt med ganske andre Øjne; Fitz-Herbert følger de bekjendte Grundsætninger, som have bragt England i dets nuværende bekla-

---

*) Se til Exempel Hist. Archiv 1871, II, Side 369—76.

gelige Tilstand*); Grev Ségur har vel Blik for, hvor mægtigt Rusland er, men det franske Ministerium lader sig dog føre bag Lyset og gjør sig ganske falske Forestillinger om Portens Magt». Katharina indsaa saaledes tydelig nok, at hendes Opfattelse var i Strid med mange af hendes Rejsefællers.

Opholdet i Baghtschissarai varede kun halvanden Dag, men trods dette korte Ophold fik Kejserinden dog Tid til at forsøge paa Rimsmeddekunsten, hvori mange af Følget havde en betydelig Færdighed, medens hun selv kun høstede Latter eller Fyrsten af Lignes og Grev Ségurs smigrende Spotterier, naar hun efter lange Anstrængelser dog ikke kunde frembringe noget, der blot en Smule tog sig ud som et Digt. I Kijev havde hun saaledes gjort et Tilløb, men var ikke kommet videre end til følgende Misfoster:

«Her ligger Hertuginde Anderson, (— en Tispe)
som bed den Herre Rogerson» (— Livlægen).

I Baghtschissarai vilde hun tage Oprejsning, lukkede sig inde og tænkte paa at frembringe et Digt til Potemkins Forherligelse; hun naaede saa vidt:

«Paa Khanens Sofa, paa dens bløde Hynder,
I Guldkiosken, bag dens tætte Gitre . . . . .» **).

Af Chrapovitzkis Dagbøger og hans efterladte Papirer se vi imidlertid, at den utrættelige Privatsekretær, der stadig stod paa Pinde til al Slags literært Haandlangerarbejde, senere fortsatte dette saa vel begyndte Digt i det russiske Sprog.

Den 2den Juni brød man op fra Baghtschissarai og naaede ad besværlige Veje til Inkerman, der ligger ved den østligste Del af Sevastopols Bugt. Ogsaa her var et Slot indrettet for Kejserinden; strax efter Ankomsten gik Selskabet til Taffels uden at se noget af Bugten, men midt under Maaltidet bleve Forhængene pludselig trukne fra Vinduerne i

*) Her sigtes til de amerikanske Koloniers Løsrivelse 1783.

**) «Sur le sopha du Khan, sur des coussins bourrées,
Dans un kiosque d'or, de grilles entouré . . . . .»

Spisesalen, og for Tilskuernes Blikke laa en prægtig Flaade paa 3 Linieskibe, 12 Fregatter, 20 mindre Fartøjer, 3 Bombarderbaade og 2 Brandere; i samme Nu løsnede alle disse Skibe deres samtlige Kanoner, Kejserinden løftede sit Glas og drak paa sin bedste Ven, Josef II's Sundhed, thi ham skyldte hun for en stor Del Krims Erhvervelse.

Potemkin havde i Konstantinopel ladet bygge en prægtig Chaluppe, ganske lig et Fartøj, der tilhørte Sultanen. Efter Maaltidet besteg Selskabet denne Baad og sejlede under hele Flaadens Salut til Sevastopol. Josef var henrykt over denne Havn og bemærkede i en Skrivelse til Kaunitz, «at man ikke vilde kunne finde nogen bedre; 150 Linieskibe kunde magelig finde Plads her». Der var allerede bygget mange Huse i Sevastopol, samt et Arsenal, et Admiralitet og et Lasaret; de rejsende udtrykte deres Forbavselse over, at Potemkin i saa kort Tid (4 Aar) havde været i Stand til at sætte dette i Værk; selv Josef betvivlede ikke, at dette Punkt med Tiden vilde faa en stor Betydning, og han og Grev Ségur beskæftigede sig meget med den Tanke, at man fra denne Havn kunde naa Konstantinopel i 36 til 48 Timer. Josef ytrer i en Skrivelse til Marschal Lacy, at den franske Gesant ved Synet af denne nye russiske Krigshavn havde sat et rigtig mørkt Aasyn op. «Og forestil Dem nu blot, hvad Sultanen saa maa tænke; han kan daglig vente, at disse raske Gutter skulle komme og med deres Kanoners Torden knuse Ruderne i hans Palads. Kejserinden er henrykt over en saadan Tilvæxt i Ruslands Magtfylde; Fyrst Potemkin er nu almægtig, og man kan ikke gjøre sig nogen Forestilling om, hvorledes alle smigre ham». Josef indrømmer, at Besiddelsen af en saadan Havn vel kunde forlede til forskjellige Overrumplinger, og undrer sig slet ikke over, at Grev Ségur ved denne Lejlighed ytrede nogen Bekymring.

Ogsaa i Sevastopol havde man bygget et Palads til Kejserinden for hendes korte Ophold; hun modtog her i en stor Avdiens sin Gesant, Kaptajn Taro, der kom fra Malta for at

overbringe hende en Lykønskning fra Johanniterordenens Stormester til Krims Erobring og som Tegn herpaa skulde overlevere en Palmegren, smykket med Sejrstrofæer. Katharina forærede denne Palmegren til Fyrst Potemkin som Grundlæggeren af Sevastopols Havn, og han lod denne Palmegren bringe om Bord i Skibet: «Katharinas Hæder».

Josef ønskede at kjende Sevastopols Omgivelser noget nærmere og foretog derfor en Udflugt til Havnen Balaklava, som var af stor Betydning under Genuesernes Herredømme og senere er bleven saa berømt under Krimkrigen. Fyrsten af Ligne var ogsaa meget rejselysten; allerede fra Baghtschissarai havde han foretaget et Ridt op til Tschatyr-Dagh, det højeste Punkt i de krimske Bjerge. Paa højst ufremkommelige Veje, der falde brat ned til Havet, foretog han fra Sevastopol et nyt Ridt langs hele Halvøens Sydkyst, hvor Kejserinden havde foræret ham to Godser, Parthenit og Nikita; herfra skrev han nu sine farverige, fantastiske «Krimske Breve».

Katharina rejste imidlertid til Sydkysten af Halvøen gjennem Bajdardalen, som helt og holdent tilhørte Potemkin, der her havde ladet anlægge en ny Vej for Kejserindens Bekvemmelighed; undervejs mønstrede Katharina en Trop paa et Par Hundrede Abbanesere og Dalmatiere, hvor af Fyrst Ligne, der jo for øvrigt ikke var til Stede, senere lavede et helt Regiment Amazoner. Kejserinden fandt overordentligt Behag i Krims herlige Bjerglandskaber. Hun skrev senere til Ssaltykov: «Den bjergfulde Del af Taurien og Dalene i denne Egn af Halvøen ere meget smukke. Jeg husker godt, at Valdajhøjene tidligere forekom mig at være meget høje, men ved Siden af de tauriske Bjerge, ad hvis Skraaninger vi ere kjørte en hel Mil op og en lige saa stor Strækning ned igjen, skrumpe hine Høje rigtignok sammen til smaa Udvæxter». Under denne Udflugt lod Potemkin til Josefs store Ærgrelse hele Selskabet gjøre en stor Omvej ad meget slette Veje, for at de paa et af hans Godser kunde besé et Par Angorageder;

ved denne Lejlighed gik oven i Kjøbet Vognene i Stykker, saa at man først Klokken 1 om Natten naaede tilbage til Baghtschissarai, hvor man der for tog sig en Dags Hvile.

Fra denne By rejste man over Ak-Metschet, det nuværende Simferopol, til Karassubasar, hvor Potemkin ejede et herligt Palads med engelske Haver, Springvande o. s. v.; lidt højere op ad Bakkerne havde man bygget et særligt Palads for Kejserinden; det skulde kun gjøre Tjeneste det ene Døgn, da Katharina overnattede her, hvorpaa man forærede det bort til en græsk Officer. Om Aftenen bleve de herlige Haver oplyste paa det mest glimrende, og man afbrændte et Fyrværkeri paa 300,000 Raketter. For imidlertid at give den rette Maalestok til Bedømmelsen af den Luxus, som udfoldedes, ville vi efter Josef II som Kilde tilføje, at Potemkin for Illuminationernes og Fyrværkeriets Skyld lod et Kompagni af den Preobrashenskiske Garde komme fra St. Petersborg til Krim; her maatte Soldaterne lave 100,000 Lamper, der bleve forsynede med Talg, man havde hentet fra Moskva; Dagen efter Illuminationen maatte Kompagniet atter begynde sin Tilbagemarsch til St. Petersborg, en lille Spaseretour paa 280 Mil. De Kaserner, man havde bygget i Karassubasar for tre Regimenter Fodfolk, viste sig at være anlagte paa et meget usundt Sted.

Den næste Dag tog man til Feodosia, hvor de høje rejsende dog kun dvælede et Par Timer og toge Mønten i Øjesyn; under deres Ophold blev der præget en Medaille med passende Indskrift som et Minde om dette Besøg. Engang, under Genuesernes Herredømme, var Feodosia en mægtig Handelsby; nu var den fuldkommen forfalden, navnlig paa Grund af Taganrogs Nærhed; Ségur paastaar, at Kejserinden fik Taarer i Øjnene ved Synet af den forhen saa blomstrende By, der nu for største Delen laa i Ruiner. Josef II bemærker, at Kaffa (Feodosia) endnu havde 30,000 Indbyggere, da Russerne bemægtigede sig Krim, men at dette Tal i Aaret 1787

var sunket ned til 400, hvad der dog aabenbart er en Overdrivelse; Ségur giver da ogsaa Byen 2,000 Indbyggere.

Den 11te Juni var hele Selskabet atter samlet i Perekop; Opholdet paa Krim havde i alt kun varet i 10 Dage. Her fik Josef II Efterretning om de Uroligheder, som vare udbrudte i de østerrigske Nederlande (Belgien), han tog derfor Afsked med sin kejserlige Veninde og ilte hjem til Wien for at træffe de fornødne Forholdsregler. Ved Adskillelsen lovede han Katharina at besøge hende engang igjen i St. Petersborg, men han naaede aldrig at holde dette Løfte; thi tre Aar vare endnu ikke forløbne efter Mødet i Syden, da Josef allerede var Dødens Bytte.

VII.

Rejsens Slutning.

Rejsen fra Perekop til Moskva varede en Maaned. I Poltava foranstaltede Potemkin en stor Manøvre, og man efterlignede her det berømte Slag 1709, hvor Karl XII med hans Svenskere bukkede under for Ruslands Overmagt. «Glæde og Stolthed straalede ud af Katharinas Øjne; man skulde troet, at Peter den stores Blod flød i hendes Aarer. Dette store, prægtige Skuespil var en værdig Afslutning paa denne lige saa romantiske som historiske Rejse» *). Til Fyrsten af Ligne bemærkede hun: «Rigernes Vælde afhænger af saare lidet; en Dag kan afgjøre deres Skæbne. Uden denne Fejl, som Svenskerne her begik, og som De gjorde mig opmærksom paa, vilde vi nu, mine Herrer, ikke have været paa dette Sted!»

Efter Haanden begyndte Rejseselskabet at fortyndes noget; i Charkov tog Fyrst Potemkin Afsked og vendte tilbage til sit Statholderskab; Kejserinden gav ham Tilnavnet «den Tau-

---

*) Ségurs Memoirer III, 223.

riske». De øvrige Deltagere rejste langsomt videre; Kejserinden skriver under 22de Juni 1787: «Jeg kan umulig rejse hurtigere, end Programmet tillader, da vi alle ere overmættede og trænge til Hvile. Naar jeg med et Følge, saa stort som mit, daglig tilbagelægger fire Stationer, saa er dette tilstrækkeligt. Nu kunne vi imidlertid prale af, at vi alle ere fuldkommen raske og i god Behold trods de store Afstande og al den Sladder, som næsten udarter til Bagtalelse». Under hele Rejsen gjentoge naturligvis de brugelige store Avdienser, Adresser, Taler og Baller sig i det uendelige; Ségur bemærker, at Kejserinden fik en særlig hjertelig Modtagelse i disse de rigeste Egne af hendes Rige. I Orel fik man en dramatisk Forestilling af Dilettanter, der opførte et Lystspil og en Opera; i Tula besaa man den berømte Vaabenfabrik. Fyrsten af Ligne fortæller, at Rejsevognene vare overfyldte med de herligste Sydfrugter, Apelsiner og Aprikoser; Champagnen flød i Strømme, og Betjentene benyttede sig rigelig heraf og vare derfor uafbrudt berusede. Baade han og Ségur dvæle ved den Omstændighed, at Kejserinden under hele Rejsen bevarede sin fulde Aandsfriskhed; snart kom hun med bidende Indfald, som naar hun f. Ex. bemærkede: «Hvis jeg havde været Mand, vilde jeg være bleven dræbt, før jeg naaede en Kapitajns Rang», hvorpaa Ligne skarpt gjensvarede: «Det troer jeg dog ikke, deres Majestæt; thi jeg lever da endnu»; snart tog Samtalen en mere alvorlig Vending, som naar man indlod sig paa en dybtgaaende Undersøgelse af den nordamerikanske Frihedskrigs Betydning.

Den 9de Juli indtraf Katharina i Moskva, Rigets anden Hovedstad, der efter hendes egen Opfattelse ikke var saa særdeles loyal sindet. Her begyndte atter en stor Række Fester, som bleve foranstaltede af de rigeste Adelsmænd; den største Luxus udfoldedes af en Grev Scheremetjev; men alle disse Fornøjelser fik en brat Ende, da Katharina tilfældigvis fik Nys om den Hungersnød, som hjemsøgte mange Egne af hendes Rige, og som man med Forsæt havde holdt

hende i Uvidenhed om. Nu ansaa hun det ikke for passende at deltage i yderligere Forlystelser, medens hendes Folk led Mangel og ilte tilbage til St. Petersborg, hvor hun indtraf den 22de Juli. Det var, som Segur udtrykker sig, «en Udtræden af Feeventyrenes Kreds. Man forlod Romanens hurtige og vexlende Handling og vendte tilbage til Historiens langsomme og tunge Gang».

Kejserinden fandt senere stadig Fornøjelse i at dvæle ved Minderne om denne Rejse. Den 11te Juli, under Opholdet i Moskva, skriver hun til Zimmermann, at hun har set de herligste Egne, de i klimatisk Henseende mest begunstigede Strøg paa Jorden, og navnlig roser hun Krims Klima. Da man den 16de Avgust oplæste en Indberetning fra Admiral Greigh om Nødvendigheden af at uddybe Kronstadts Havn, bemærkede Katharina spøgende, at man da vel ogsaa maatte søge at fordybe Sevastopols Havn. Da det slette Efteraarsvejr indtraadte, klagede hun over, at nu var hele Landet syd for Krementschug ganske anderledes og langt venligere. «Mine Tanker dvæle stadig der; her kunne vi tilbringe hele vor Levetid med at vente paa godt Vejr; nej Jekaterinosslavs Beliggenhed er rigtignok ganske anderledes».

Kejser Josef II's Rejseindtryk vare langtfra saa gunstige. I sine Breve til Feltmarschal Lacy udtaler han sig meget udførlig om de krimske Byers Forfald, om Utilfredsheden hos Tatarerne, der uafladelig hige efter at frigjøre sig fra Rusland, om den ugunstige Stilling, hvori de fremmede befandt sig, som i den sidste Tid havde nedsat sig paa Krim, om store Fejl ved Potemkins Bestyrelsesmaade. Kejseren fandt, at frem for alt maatte der bygges Veje, Sydkysten maatte befolkes, man maatte lægge Vægt paa at udvikle en Handelsflaade, der er den bedste Uddannelsesskole for Krigsskibenes Mandskab; først ad denne Vej vilde Rusland kunne naa sit længselsfuldt eftertragtede Maal — Tyrkernes Udjagelse af Evropa.

De rejsende kunde ofte ikke andet end beundre Resultaterne af Potemkins Virksomhed. Fyrsten af Ligne, Ségur og andre vare i enkelte Øjeblikke overraskede og opfyldte af optimistiske Anskuelser, men af Ségurs og Josef II's Samtaler*) kan man tydelig se, at en roligere Betragtning sluttelig dog beholdt Overhaand, og at man ingenlunde ventede sig særdeles store Resultater af Potemkins Bestyrelse. Josef sagde blandt andet: «Jeg ser i alt dette mere en Jagen efter Effekt end noget indre Værd. Potemkin forstaar at begynde paa noget, men ikke at gjøre det færdigt. Da man hverken sparer paa Penge eller Mennesker, synes alt let opnaaeligt. I Tyskland eller Frankrig vilde man aldrig vove paa at tage fat som her. Slaveejeren befaler — Slaverne arbejde; enten betaler man slet ikke, eller kun meget slet; man føder dem daarlig, de klage ikke, og dog véd jeg, at i disse nye Statholderskaber ere 50,000 Mennesker i Løbet af de sidste tre Aar bukkede under for Udmattelser og det sumpige Klima. Ingen knyede en Smule; ingen talte blot derom». En anden Gang sagde Josef: «De ser, at man her ikke sætter den mindste Pris paa det menneskelige Liv og det menneskelige Arbejde; man bygger her Landeveje, Krigshavne, Fæstninger, Paladser i Sumpene, anlægger Skove i Stepperne og betaler ingen Arbejdsløn. Arbejderen klager ikke, han savner alt, har ingen Seng og lider Hunger». Ségur sagde: «Alt bliver paabegyndt, men intet fuldendt. Meget ofte lader Potemkin det ligge, som han først nylig har taget fat paa; ikke en eneste Plan bliver udkastet, langt mindre da udført med Grundighed. — I Jekaterinosslav have vi set en Stad, som aldrig er bleven beboet, en Domkirke, i hvilken der aldrig vil blive læst en Messe. Den Plads, man har valgt for Jekaterinosslav, lider af Vandmangel; derimod er Cherson plaget af en sumpig, febersvanger Luft. I de sidste Aar ere Stepperne blevne mere øde, end de vare tidligere. Krim har

---

*) Ségurs Mémoirer III, 149 og 213—14.

mistet de to Tredjedele af sin Befolkning. Kaffa er gaaet tilbage og vil aldrig rejse sig igjen. Kun Sevastopol er i Virkeligheden en vidunderlig Plet, men det vil dog endnu vare længe, før der opstaar en virkelig Stad der. Man har kun for Tiden pudset alt op til Kejserindens Ankomst; hun er borte, og den hele Fortryllelse svinder bort. Jeg kjender Fyrst Potemkin; hans Stykke er nu udspillet og Tæppet faldet; nu vil han beskæftige sig med andre Ting, med Polen eller Tyrkiet. En virkelig dygtig Bestyrelse, som udkræver Udholdenhed, er uforenelig med hans Karakter». Josef sluttede denne Samtale, idet han betegnede hele Rejsen som en «Hallucination».

Ikke blot udlændinge dømte saaledes; ogsaa i Rusland nærede man lignende Anskuelser. Potemkins utilstrækkelige Bestyrelse, den hele Modsætning mellem Skinnet og Virkeligheden i alt, hvad Katharina havde beundret, kom for Dagens Lys, da Krigen mod Tyrkiet udbrød, og skjønt Potemkin kan betragtes som Hovedophavsmanden til denne Krig, viste hans Forberedelser sig dog højst mangelfulde; de snart paafølgende Begivenheder bekræftede dette til fulde.

F. C. Granzow.

Minder fra Stockholm.

(1810—13).

Forfatteren til den efterfølgende lille Afhandling er Grev Wolf Baudissin, en Søn af den danske Generallieutenant og Kommandant i Kjøbenhavn Karl v. Baudissin og Broder til den Oberst Otto Baudissin, der som General i Insurgentarmeen spillede en saa betydelig Rolle under den første slesvigske Krig. Wolf Baudissin, som blev født 1789, traadte tidlig i dansk Tjeneste, men opholdt sig fra 1827 i Tyskland, hvor han væsentlig beskæftigede sig med literære Sysler; saa vidt Redaktionen bekjendt, er han endnu i Live.

Dette lille Brudstykke af hans Memoirer, som her meddeles, er forfattet i Januar 1871. Af nyt indeholder det væsentlig kun hans Fremstilling af den Rolle, som hans Onkel, Grev Dernath, spillede ved det svenske Hof; i øvrigt indeholder dette Brudstykke vel ingen udtømmende Fremstilling af denne saa interessante Periode i Nordens Historie, men paa den anden Side stemmer det overens med den Kundskab, vi fra andre Kilder have om denne Tid, og da det altid har sin Interesse at gjøre Bekjendtskab med en yn Fremstilling fra en af selve Hovedtilskuerne ved denne Tids Begivenheder, har Redaktionen ikke taget i Betænkning at optage denne Afhandling.

I December 1809 blev jeg udnævnt til Legationssekretær ved det danske Gesantskab i Sverige og tiltraadte i Januar næste Aar min Rejse til Stockholm i Følge med min Onkel, den danske Gesant Grev Dernath. Den gamle og allerede højst svagelige Konge Karl XIII's Hof frembød ved denne Tid et vidunderligt, næsten theatralsk Skue. Rigsraaderne, de høje Embedsmænd og det meget talrige Hofpersonale bare alle den af Gustav III indførte, saakaldte svenske Nationaldragt, som ved sin spanske, i Siderne med Slidser forsynede Vams, sin Silkekappe og det pudrede Hoved visselig vilde forekomme vor Ungdom, der er saa vant til Militæruniformen, højst eventyrlig. Under en Revue i Skaane i Maj 1810 døde pludselig Prinds Christian August, en Broder til Hertugen af Augustenborg og allerede tidligere udvalgt til den svage, barnløse Konges Efterfølger. Kronprinsen havde ikke sympathetisk tiltalt den svenske Adel, som var vant til Repræsentation og Glans, men desto mere var han agtet og elsket af Armeen og Bønderne. Det er min Overbevisning, at hans Død skyldtes en naturlig Aarsag, men hos det stockholmske Publikum havde der udbredt sig den Anskuelse, at han var død af Gift; en sørgelig Følge af dette Rygte var det Mord, som blev begaaet mod Rigsmarschallen, Grev Axel Fersen. Da det højtidelige Ligtog naaede de snevre Gader i den indre By, blev den ulykkelige Mand, som var flygtet ind i et Hus, hentet ud af sit Skjul og slaaet ihjel paa Gaden. Kort der paa sammenkaldte Kongen en Rigsdag i Ørebro; der skulde paa ny vælges en Tronfølger.

Omtrent paa samme Tid maatte den danske Minister for de udenrigske Anliggender, — den senere preussiske Udenrigsminister — Grev Christian Bernstorff, opgive sin Plads og ombytte den med Gesantskabsposten i Wien; den forhenværende Gesant i St. Petersborg, Baron Rosenkrantz, blev hans Efterfølger som Udenrigsminister. I næsten umindelige Tider var det den første indfødte Dansker, som beklædte denne Post, og denne Udnævnelse fik den væsentligste Ind-

flydelse paa Sommerens Tildragelser, der visselig vilde have faaet en helt anden Vending, hvis Grev Bernstorff var bleven ved Roret.

Den danske Gesant Dernath var visselig en overordentlig begavet Mand og glimrede ved sin Elskværdighed i Selskabslivet, ved sit Vid og sin skarpe Forstand; men han var en højst ærgjerrig Mand, der kun var lidet samvittighedsfuld i Valget af de for hans Planer hensigtsmæssige Midler. Efter Prinsen af Augustenborgs Død var han opfyldt af den ene Tanke at skaffe Kongen af Danmark den svenske Krone og saaledes gjenoprette den skandinaviske Union; Værdigheden som tilkommende Rigskantsler foresvævede ham som en passende Belønning. I denne Retning gik nu alle hans Indberetninger til Baron Rosenkrantz, hvem han da ogsaa vidste at vinde for sine højtflyvende Planer. Den gamle, sløve svenske Konge imødesaa Valget af sin Efterfølger med Bekymring, og kort før Rigsdagens Sammentræden udtrykte han sig derom paa følgende meget naive Maade til min Onkel: «Disse Rigsdage, Hr. Greve, ere meget agtværdige Indretninger, men de du ikke til noget som helst» *). — De fire Stænder kom sammen, og der blev udnævnt en Valgkomité paa tolv Medlemmer; denne Komités Forslag vilde, som man ganske i Almindelighed forsikrede, faa en afgjørende Vægt. Som man snart erfarede, fordeltes Stemmerne paa den Maade, at ti vilde erklære sig for Hertugen af Augustenborg, en Broder til den afdøde Kronprins og den danske Konges Svoger, én vilde stemme for Prins Lucian Bonaparte og én for Kongen af Danmark. Lige over for dette nedslaaende Resultat fattede man i Kjøbenhavn den vovelige Beslutning ikke blot at forbyde Hertugen af Augustenborg at modtage den ham tiltænkte Krone, men endog at omgive Als med Krigsskibe for saaledes at gjøre det umuligt for Hertugen at komme

---

*) Ces diètes, monsieur le comte, c'est une chose très respectable; mais ça ne vaut rien du tout.

bort, hvis han skulde være betænkt paa hemmelig at fjerne sig. Man gik endnu videre; en extraordinær Gesant, Baron Selby, blev sendt til Ørebro for at overlevere den svenske Konge en egenhændig Skrivelse fra Kong Frederik VI, hvori denne bragte sig selv paa Forslag som Tronkandidat.

Enhver kunde sige sig selv, at dette Forsøg ikke vilde faa noget heldigt Udfald. Der indtraf imidlertid snart et Mellemspil, som kom alle aldeles uventet, men ikke desto mindre i den Grad fik en afgjørende Betydning, at der slet ikke mere kunde endog blot være Tale om en Gjennemførelse af Kong Frederiks Valg. Dette Mellemspil var en lige saa dristig opfunden som behændig gjennemført Intrigue, der fik det Udfald, at Prinsen af Ponte Corvo blev løftet op paa den svenske Trone. Det er vistnok yderst sjeldent, at man har opnaaet et saa stort Resultat ved en fuldstændig Føren bag Lyset. Fremgangsmaaden var følgende: En forhenværende fransk Konsul i Göteborg, ved Navn Fournier, der paa Grund af sin Fallit havde maattet forlade Sverige og begive sig tilbage til Frankrig, blev i Paris bekjendt med et Par fangne svenske Officerer, Greverne Mørner og Cederstrøm. Disse Mænd vare levende opfyldte af Tanken om ved Hjælp af en dulig fransk Feltherre at skaffe Sverige Besiddelsen af det 1809 tabte Finland tilbage. Prinsen af Ponte Corvo forekom dem at være en passende Personlighed, og de fandt en beredvillig Mellemmand i Fournier, hvis Valg særlig anbefaledes ved den Omstændighed, at han nøje kjendte baade det svenske Land og Folk. Napoleon stod paa en spændt Fod med sin Marschal og havde saa liden Andel i denne Intrigue, at Fournier kun med Nød og næppe fik et Pas af Hertugen af Bassano, ja efter at Valget var sket, skal Kejseren endog have tænkt paa at forbyde Prinsen at modtage den svenske Krone. Den franske Eventyrer ankom nu til Ørebro, og det lykkedes ham i meget kort Tid at vække Haabet om, at Finland, hvis Tab havde været saa smerteligt for Nationen, vel lod sig tilbageerobre under den store Kejsers Hjælp og med en fransk Helt i

Spidsen for Hæren. Tanken slog an; den ene Stemme blev vunden efter den anden; i Løbet af fjorten Dage var hele Valgkomiteen bleven enig om at anbefale Prinsen af Ponte Corvos Valg under den fuldkommen falske Forudsætning, at man derved sikrede sig Napoleons Gunst. Fournier havde ikke ladet noget Middel unyttet; Officererne bleve vundne ved Udsigten til det snarlige Felttog mod Rusland; Kjøbmændene gav han at forstaa, at Bernadotte vilde deponere store Summer i den svenske Bank, og at man af Hensyn til ham i Paris vilde se igjennem Fingrene med Gjennemførelsen af Fastlandsspærringen; til Bønderne uddelte man Kobberstik, som forestillede Marschallen højt til Hest og med dragen Kaarde; Begejstringen blev almindelig og snart uimodstaaelig. Derimod havde den gamle Konge og hans Udenrigsminister, Baron Engestrøm, fuldstændig tabt Hovedet. Den Tanke at se Kronen gaa over til en Parvenu var dem begge højst pinlig, men de vovede ikke at gjøre nogen Modstand. Fournier havde overalt benyttet Kejserens Ønsker som et Hovedargument; Napoleon havde rigtignok ikke medgivet ham nogen skriftlig Fuldmagt, for ikke at blive kompromitteret i Tilfælde af et uheldigt Udfald, men man kunde have fuld Tillid til hans Forsikringer. I Stedet for nu at fængsle Eventyreren og selv at forhøre sig i Paris om Sandheden af denne Paastand lod man ham have frit Spil til at gjennemføre sin Plan. Min Onkels Forblindelse var saa stor, at denne Tingenes Vending ingenlunde skræmmede ham, ja Ponte Corvo forekom ham langt mindre farlig for hans store Plan, end Hertugen af Augustenborg vilde have været. Da den franske Hær for to Aar tilbage opholdt sig i Danmark under Prinsen af Ponte Corvo*), var Grev Dernath Krigs-

*) En fransk Hær paa 30,000 Mand, hvoraf 14,000 Mand vare Spaniere, marscherede i Begyndelsen af 1808 ind i den jyske Halvø for at understøtte Danmark ved en Landgang i Skaane. Den største Del af de spanske Tropper undkom, som bekjendt, i Avgust samme Aar paa engelske Skibe; Resten af den franske Hær blev staaende aldeles uvirksom paa Halvøen til det næste Foraar.

kommissær, var derved paa mange Maader kommen i Berøring med Marschallen og vidste nøje, hvorledes det stod sig mellem ham og Kejseren. Han bevarede altsaa endnu Haabet om med Tiden at kunne hjælpe til at styrte denne Tronfølger; Udfaldet viste, hvor meget han forregnede sig, og hvor tungt Danmark maatte bøde for denne Politik, thi Hertugen af Augustenborg vilde ingensinde blot have tænkt paa at løsrive Norge fra det danske Herredømme.

Da den nyvalgte, af Karl XIII som Søn adopterede Kronprins henimod Slutningen af Aaret 1810 holdt sit Indtog i Stockholm, blev det meget hurtig klart, hvorledes man fra alle Sider havde skuffet sig. Det viste sig snart meget tydelig, at Tronfølgeren ingenlunde stod paa nogen god Fod med Napoleon; han udtalte sig meget frit om Kejseren og søgte paa enhver Maade at unddrage sig Fastlandsspærringens haarde Tryk. Allerede hans første Tale til Stænderne ved Rigsdagens Aabning udtrykte tydelig nok denne Tanke og sluttede med de Ord: «Vi have vor Jordbund til at skaffe os Næring og vort Jern til at forsvare os» *).

Da der i det følgende Aar blev større og større Udsigt til en forestaaende Krig mellem Rusland og Frankrig, tilbød Kronprinsen ganske vist den franske Regering et Forbund, men forlangte, hvad der forstod sig af sig selv, betydelige Subsidier, da Sverige som et fattigt Land ikke kunde indlade sig paa noget Felttog. Kejseren afslog dette Tilbud som en fuldstændig ligegyldig Sag for ret at lade sin Underfeltherre føle, at han ikke behøvede hans Hjælp. Jeg holder denne hans Tilbagevisning, som ikke er bleven tilstrækkelig stærkt fremhævet af Kejserens Historieskrivere, for en af de største politiske Fejl, han nogensinde har begaaet. Nødvendigheden for Russerne af at forsvare Finland vilde have været en uvurderlig Fordel for det franske Angreb og havde højst

---

*) Nous avons du sol pour nous nourrir, et du fèr pour nous défendre.

sandsynligt givet Felttoget en ganske anden Vending. Bernadotte traf nu en rask Beslutning. Han følte, at han for at befæste sit Dynasti i Sverige, maatte skaffe sig, om ikke Finland, saa dog Norge; han henvendte sig nu til Rusland og afsluttede i Åbo en hemmelig Overenskomst med denne Magt, i Følge hvilken man sikrede ham Norge.

Grev Dernath havde nu mindre end nogen Sinde tidligere givet Afkald paa sine ærgjerrige Planer. Det var hans faste Overbevisning, at Napoleon stod saa fast som Himlens Stjerner, og han arbejdede derfor af al Magt paa mere og mere at sætte Splid mellem Kejseren og den svenske Kronprins. Paa et Bal i Januar 1811, som Stockholms Handelsstand gav for Tronfølgeren, tog denne min Onkel ind i en Vindusfordybning og havde en meget lang Samtale med ham, hvori han udviklede, at Sverige ikke i Længden kunde udholde Afspærringen fra England og søgte at gjøre min Onkel begribeligt, hvorledes det laa i begge Staters Interesse at unddrage sig dette Tryk og ikke som hid ind til gjensidig at anklage hinanden i Paris, om ogsaa en Gang imellem et Skib hemmelig var sejlet til England. Umiddelbart derpaa kjørte min Onkel hjem, som han sagde til mig, paa Grund af en Hovedpine; men i Virkeligheden havde han strax opsøgt den franske Gesant og ordret meddelt ham hine fortrolige Meddelelser. Den svenske Gesant i Paris fik i Sommerens Løb sikker Kundskab om denne hans Adfærd og sendte naturligvis strax en Indberetning herom til Stockholm; Følgen heraf var, at det svenske Kabinet af Hoffet i Kjøbenhavn forlangte, at det skulde tilbagekalde Gesanten. Dette skete da ogsaa, og i Efteraaret 1811 rejste Grev Dernath tilbage til Danmark. Under den Forudsætning, at det snart maatte komme til et afgjørende Brud, fandt man det i Kjøbenhavn ikke mere hensigtsmæssigt at udnævne en ny Gesant i Sverige, og jeg blev tilbage for at udføre de løbende Forretninger.

Nu begyndte en meget interessant Tid for mig, der skaffede mig rigeligt Materiale til mine Indberetninger. Min

Onkels sidste Ord, da jeg tog Afsked med ham, vare: «Gjør Dig blot ingen Bekymringer; Stenen er i Færd med at rulle og vil finde sin Vej ned i Afgrunden». Bevægelsen var ganske vist begyndt, men jeg skulde snart overbevise mig om, at den vilde blive uheldbringende for Danmark.

Kronprinsen — Bernadotte — havde Mistillid til sin Gesant i Kjøbenhavn, Grev Oxenstjerna, som havde levet der i tyve Aar, og som han ansaa for altfor fransksindet. Han foretrak derfor at lade sine Opfordringer til Kabinettet i Kjøbenhavn passere gjennem mig. Allerede den 1ste Januar 1812 havde den russiske Gesant, Baron Suchtelen, gjort mig forskjellige Meddelelser, som vare rettede paa at løsrive Danmark fra Alliancen med Frankrig. Henimod Slutningen af Aaret kappedes han og Kronprinsen i at komme med Forslag, som jeg havde at indberette, og som, hvad jeg ikke lagde Skjul paa, forekom mig meget antagelige.

Endnu den 4de December gav General Suchtelen mig en udtømmende og, som jeg i Stilhed fandt, fuldkommen rigtig Fremstilling af alle de Farer, Danmark vilde udsætte sig for ved en Alliance med Kejser Napoleon. «Jeg kan paa det bestemteste forsikre», sagde han blandt andet, «at England selv hid til har hindret et Angreb paa Sjælland, idet Londonnerkabinettet har nægtet Sverige Tropper og Subsidier i dette Øjemed; thi det ligger ganske vist ikke i Englands Politik at faa begge Sundets Bredder i én Magts Hænder. Men naar en afgjørende Krisis indtræder, vil det saa ogsaa kunne bevare det samme Maadehold? Jeg garanterer Dem og giver Dem en officiel Forsikring om, at England, hvis Deres Hof lover at forene sig med os, vil levere den danske Flaade tilbage eller udbetale en Godtgjørelse for den i rede Penge. Det engelske Hof vil desuden bestræbe sig for at afholde Sverige fra Erobringen af Norge og i Stedet herfor tilbyde det nogle af sine vestindiske Øer. Underhandlingerne herom ere allerede paabegyndte; men hvis Kronprinsen ikke kan bringes bort fra sin Yndlingsidé, saa vil England love

den danske Krone begge Mecklenburgerne, svensk Pommern med Rügen, ja maaske endogsaa preussisk Pommern; det garanterer med andre Ord den danske Majestæt to Landsbyer i Tyskland for hver norsk. Naar Deres Regering ikke længere lammer de fyrretyve Tusinde Mand Svenskere, som den vil tvinge til Kamp mod sig, og naar den forener et lige saa stort Antal Tropper med Sveriges Hær, kan den uden store Anstrængelser bestemme Evropas Skæbne og samtidig tilkæmpe sig selv store Fordele. En Krig forestaar Dem under alle Tilfælde; men De har nu Valget, om De vil blive Verdens Befriere, afvende en Invasion fra Dem selv og forstørre Deres egen Magt, — eller om De vil fremkalde en Borgerkrig i Norden og styrte Dem ind i en Kamp, som sandsynligvis vil blive fordærvelig for Dem selv uden den mindste Udsigt til nogen Godtgjørelse; en Kamp, som i det aller gunstigste Tilfælde kun giver Dem Udsigt til en Fortsættelse af Deres nuværende, lidet misundelsesværdige Stilling».

Paa min Forespørgsel, om Baron Suchtelen ikke fandt det hensigtsmæssigt at lade disse saa indholdsvægtige Meddelelser komme til det kjøbenhavnske Kabinets Kundskab gjennem den russiske Gesant sammesteds, svarede Generalen, at han ganske vist allerede havde skrevet i denne Aand til sin Kollega, men at han foretrak at bringe alt dette til det danske Hofs Kundskab gjennem mig, da saadanne Meddelelser lode sig gjøre mere udførlige og indtrængende ad mundtlig Vej.

Ogsaa Kronprinsen var uudtømmelig i nye Kombinationer. Rusland havde garanteret ham Norge; men han gik til sidst saa vidt, at han vilde lade sig nøje med Aftrædelsen af Trondhjems Stift, og ogsaa dette skulde først falde til Sverige, naar den danske Konge vilde beslutte sig til at forlove sin yngste Datter, der endnu kun var et Barn, med Prins Oskar; Kronprinsen var endnu mere gavmild med sine Tilbud paa Tysklands Bekostning. «To Landsbyer i Tyskland for hver norsk», havde allerede Baron Suchtelen sagt som Englands Tilbud.

Kronprinsen lovede begge Mecklenburgerne og Oldenburg, ja endog Hamburg og Lübeck. Hans inderligste Ønske var en Overkommando over en kombineret svensk-dansk Armé. Jeg kan endnu høre ham med sin stærke gascogniske Akcent sige til mig: Adieu, Monsieur v. Baudissin. — Dernæst plejede han, for det meste sent om Aftenen, timevis at spasere frem og tilbage med mig i det lave Mansardværelse for at fremsætte en eller anden ny Plan, som jeg da havde, saa vidt mulig ordret, at indberette til Kjøbenhavn. Aabenbart hørte han sig selv gjerne tale og ikke med Urette, thi han talte med klar Stemme og føjede sine Ord fortræffelig.

Alle disse lokkende Tilbud bleve haardnakket viste tilbage i Kjøbenhavn; hverken Moskvas Brand eller Napoleons ni og tyvende Bulletin havde der gjort noget Indtryk; nu som før holdt man fast ved den Tro, at Napoleon ikke var til at besejre, og at han vilde sørge bedre for sine Venner end de allierede Magter. Hvis Frederik VI i Foraaret 1813 havde fattet den dristige Beslutning paa egen Haand og uden at bekymre sig om Sverige og Rusland at marschere mod Frankrig, vilde hans Medvirkning uden Tvivl have været langt virksommere end Sveriges. Men i Kjøbenhavn var man saa langt borte fra lignende Tanker, at Danmark endnu efter Preussens første Rejsning anholdt om et Angrebs- og Forsvarsforbund med Frankrig. Nu til Dags kunne vi ikke noksom glæde os over, at man den Gang ikke fra dansk Side gik ind paa at udvide sig i Tyskland og fatte fast Fodfæste baade ved Øster- og Nordsøen *). Først i April 1813 kom man, men nu for sent, til den Beslutning at forespørge sig i England, om en Alliance endnu var mulig uden Aftrædelse af Norge. Kabinettet i St. James havde hele Vinteren igjennem vægret sig ved at tiltræde Traktaten i Åbo; nu da man endelig efter lang Tøven havde undertegnet denne skæbne-

*) Læserne se, at den gamle holstenske Forfatter ganske er opfyldt af vor Tids tyske og preussiske Ideer.

svangre Traktat, kunde Kabinettet ikke gjøre noget mere for Danmark.

Mit Ophold i Stockholm kunde nu naturligvis ikke vare ret meget længere; i Marts 1813 blev jeg kaldt tilbage, opbrændte i al Hast Gesantskabsarchivets Indhold og rejste til Kjøbenhavn, hvor Kongen modtog mig mindre unaadig, end jeg havde ventet; thi jeg var mig bevidst, at jeg havde affattet mine Indberetninger i en helt anden Aand, end man ellers var vant til der at høre. Kongen nøjedes dog med at sige: «Enhver har sin Anskuelse, og De har nu Deres, som jeg ikke deler; men ellers er jeg tilfreds med Deres Depecher». Kort Tid efter fulgte den frugtesløse Underhandling med England.

Jeg skal endnu tilføje, at Thiers i sin Kejserdømmets Historie paastaar, at Bernadotte for sin Alliance ikke blot har forlangt Subsidier af Frankrig, men endogsaa dette Lands Garanti for Norges Erobring, og at Napoleon med Harme har afvist dette Forslag. Det er muligt, at der ogsaa har været Tale om en Garanti; men jeg erindrer paa den Tid kun at have hørt Tale om Subsidier.

C. H.

Gustav III's Død.*)

I.

Det er almindelig bekjendt, at Kong Gustav III i Aaret 1772 ved et Statskup**) havde gjort Ende paa Anarkiet i sit Fædreland og gjort det muligt for Sverige med Kraft at møde ydre Fjender. Men kun de lavere Stænder forstode, og det endda kun ufuldkomment, at skatte denne Kongens store Fortjeneste; hele Adelen nærede som én Mand et uforsonligt Had til ham. Gustav havde knækket de stores Magt; derfor svore Stormændene ham Hævn. Allerede i Krigen mod Rusland brød Adelens Harme løs. Da Svenskerne efter Søslaget ved Hogland trængte ind i Finland (1788), sluttede Officererne det berygtede Anjalaforbund***) og nægtede Kongen Lydighed, fordi han uden Stændernes Samtykke havde begyndt en Angrebskrig. Følgen heraf var, at Felttoget mod Russerne, trods den glimrende Sejr i Svenskasund, blev uden synderligt Resultat, saa at Freden, der sluttedes paa Gaarden Verelä ved Kymene - Elven, kun bragte Sverige den intet sigende Fordel, at Kejserinde Katharina anerkjendte og garanterede den nye svenske Forfatning. Midt under Krigen havde

*) Histoire de l'assassinat de Gustave III, par un officier polonais, témoin oculaire (le comte Sierakowsky). — J. C. Barfod. — v. Schinkel. — A. Fryxell i Svensk Tidskrift för Literatur, Politik och Ekonomie. Oktober 1872. — Svensk Biogr. Lex.

**) Jfr. Historisk Archiv 1873. I, S.34—50.

***) Jfr. Historisk Archiv 1873. I, S. 498—521.

imidlertid Gustav, trods Adelens Modstand, ved Folkets Hjælp sat Sikkerheds - Akten igjennem (1789) og saaledes omtrent opnaaet en uindskrænket Magt. De store havde altsaa lidt et nyt og afgjørende Nederlag, og deres Had til Kongen steg til det højeste. Denne stræbte vel at vinde sine Modstandere, men disse vilde ikke lade sig forsone. Hele den gamle Adel forlod Hoflet og holdt sig trodsig paa sine Landgodser, og Kongen maatte tage til Takke med Hofmænd som Nordin, Ahlman, Liljensparre og den hovmodige Armfelt. Kongens Venlighed og Nedladenhed, hans sjeldne Veltalenhed, hans Gunstbevisninger og Gaver, alt prellede af paa de misfornøjedes hadefulde Kulde. Kun ét vilde have kunnet forsone dem: naar Gustav igjen nedlagde Magten i deres Hænder, naar de igjen kunde blive de ene raadende, de ene bydende, naar Konge og Folk igjen kunde blive deres lydige Slaver. Men dette éne kunde ikke ske; Gustav vilde forsvare sit Livs betydningsfuldeste Gjerning til det sidste, Folket vilde ikke taale en Tilbagevenden til de gamle anarkiske Forhold; de storartede, frygtelige Begivenheder i Frankrig, hvor Revolutionen gik sin Kæmpegang, lærte alle, som vilde og kunde se, at det nu for bestandigt var forbi med Adelstyranni i den civiliserede Verden. En Tilbagevenden til det gamle var saaledes umulig; men netop derfor steg Hadet i Styrke og Voldsomhed.

Gustav var ingenlunde uvidende om Adelens Forbitrelse, men hans aabne og sorgløse Karakter bevirkede, at han ikke saa Faren i dens fulde Størrelse. Imedens hans Modstandere lagde Planer til hans Undergang, gav Kongen dem selv Vaaben i Hænde mod sig, ikke alene ved sine Lyder, men ogsaa ved sine Dyder, ved sin Mildhed og Forsonlighed, Egenskaber, som lige over for saa fanatiske Hoveder vare aldeles paa urette Plads. Medlemmerne af Anjalaforbundet, der havde gjort aabenbart Oprør mod Kongen, bleve behandlede med den største Lemfældighed; Hästesko maatte vel bestige Skafottet, men de øvrige dødsdømte beholdt baade Liv og Fri-

hed, en utidig Mildhed, som selv under langt mere sikkert ordnede Statsforhold end de daværende svenske ikke vilde have undladt at drage yderst betænkelige Følger efter sig. Havde man én Gang kunnet gjøre Oprør ustraffet, kunde man gjøre det en Gang endnu. Største Delen af Adelen regnede derfor paa Straffrihed for, hvad den end maatte foretage sig, og det saa meget mere, som Kongen trods sine Fortjenester stod saa godt som isoleret i sit Rige. Med sin Moder og sin Gemalinde havde han altid staaet paa en spændt Fod; af hans to Brødre var den ene en ærgjerrig, den anden en Vellystning. Herskesygen var hos Karl af Sødermanland mindst lige saa stærk som Broderkjærligheden; han kan ikke frikjendes for at have spillet under Dække med Anjalaforbundet, og hans Adfærd ved mere end én Lejlighed berettigede Kongen til at nære en stærk Mistanke til ham. Frederik af Østgötland bekymrede sig i sin filosofiske Epikuræisme kun om sig selv, sin Magelighed og sine Elskerinder. Medens, som anført, den gamle Adel trodsig holdt sig borte fra Kongens Hof, samlede de misfornøjede sig ved Brødrenes; her dadlede og politiserede man højt og lydelig, og Damerne stode ingenlunde tilbage i saa Henseende. Gustav ærgrede sig her over og hævnede sig ved bitre Spydigheder*), men var ikke i Stand til at besejre sine kvindelige Antagonister, denne femte Stand, for hvilken han, som han plejede at sige, havde mere Respekt end for de fire andre til sammen. Og hvad de lavere Stænder angaar, da var disses tidligere varme Hengivenhed betydelig kølnet, Bondestandens paa Grund af Gustavs lidet loyale Optræden i Sagen om den saakaldte Hus-

*) Kongen spurgte Frøken Gyldenstolpe, en af Prinsessens Hofdamer: «Hur står det till i hönshuset?» Kort efter læstes i Aviserne Digtet hönshuset, en blodig Satire mod de politiserende Damer, og Gustav ansaas som Forfatter dertil. Offentliggjørelsen af dette Digt gav Grevinde Höpken Anledning til et bekjendt spydigt, men lidet høvisk, Udfald mod Kongen.

behovsbrænding*), Borgerstandens paa Grund af Kongens forargelige Privatlevnet, hans over alle Grænser gaaende Ødselhed, som ødelagde Landets Finantser**), og den utaalelige Pressetvang, der gik saa vidt, at det ved Forordningerne af 25de Februar 1790 og 9de December 1791 forbødes i Aviser og Tidsskrifter med et eneste Ord at omtale Urolighederne i Frankrig og Nationalforsamlingens Raadslagninger; ja endog Beretninger om Stændernes Forhandlinger i Gefle var det forbudt Dagbladene at offentliggjøre. Og endelig nedsatte uværdige Yndlinge Monarken i Folkets Øjne ved deres Hovmod, Rovbegjærlighed og Lastefuldhed***).

De misfornøjede havde allerede længe pønset paa en Omvæltning, men en Lejlighed til at udføre en saadan havde ikke tilbudt sig. Kancelliraad Engeström havde allerede forfattet et Udkast til en ny Regeringsform, hvorved Kongemagten indskrænkedes i højeste Grad, saa at f. Ex. Kronprinsens Opdragere, ligesom i Frihedstiden, skulde udnævnes af Stænderne. Talrige Meningsfæller billigede denne Plan og arbejdede ivrig for den.

Men samtidig hermed var en anden Plan bleven udkastet til ad en nærmere Vej at opnaa den tilsigtede Regeringsforandring, nemlig et Kongemord. Anckarström havde undfanget Tanken eller var i det mindste den første, der aabent udtalte den; mange billigede den, arbejdede for den,

---

*) Jfr. Indledningen til Afhandlingen Anjala-Forbundet i Hist. Archiv 1873. I, S. 498-99.

**) Statsgjælden var ved Gustavs Død 23½ Milion Daler, altsaa ikke saa lidt større, end den var ved Karl XII's Død.

***) Havde Kongen levet længere, var sikkert den hovmodige Armfelt falden i Unaade; Gustav udlod sig flere Gange meget skarpt om ham og til ham. Da A. en Gang i Bærestol og fulgt af sin Æresvagt holdt sit Indtog paa Slottet, sagde Kongen til Baron Wrede: »Hvad A. dog er for en Nar! Han bærer sig jo ad som en tyrkisk Pascha. Jeg er bange for, at Ordsproget: Hovmod staar for Fald, bliver til Sandhed«. — Munck gik endnu videre og forsøgte sig som Falskner; han blev landsforvist.

vare mere eller mindre delagtige i at udføre den. Lader os kaste et Blik paa de mest fremtrædende af disse herostratiske Berømtheder, før vi se dem ved Udførelsen af Misgjerningen, og lader os søge at lære de personlige Bevæggrunde at kjende, som i Forening med politisk Fanatisme maa antages at have ansporet dem til Forbrydelsen.

Thure Johan Friherre af Bjelke var i 1792 en Mand paa halvtreds Aar. Han var i en ung Alder bleven ansat i Kancelliet, blev senere udnævnt til kongelig Sekretrær, en Titel, som dengang havde mere at sige end i vore Dage, men traadte snart ud af Statstjenesten og beklædte ikke senere noget offentligt Embede. Paa Rigsdagen i Gefle, kort før Kongens Mord, blev han valgt til Ordfører for Rigsgjælds-Kontoret, men fik som saadan ikke Lejlighed til at udrette noget. Bjelke var en Mand med Kundskaber og af ikke ubetydelig Begavelse; men han var et uroligt, altid misfornøjet Hoved og manglede dog Mod til selv at gribe afgjørende ind i Begivenhederne. Han var særdeles duelig til at udkaste Planer, men hans overdrevne Forsigtighed og hans uendelige Sandsynlighedsberegninger gjorde, at disse som oftest mislykkedes. Planen til Kongemordet, der i det mindste var kjendt og blev fremmet af Bjelke, lykkedes derimod kun alt for godt.

Clas Fredrik Greve af Horn nedstammede fra en af Sveriges berømteste og heltemodigste Adelslægter og var eneste Søn af Grev Fredrik Horn. Han var en ung Mand paa ni og tyve Aar, blød, svag, let at lede, et viljeløst Redskab i kraftige Karakterers Haand. Han var ikke uden poetisk Begavelse og har udgivet en Digtsamling, som dog ikke skal fortjene synderlig Ros. Hans fordelagtige Ydre, hans milde, venlige Væsen og fine Dannelse gjorde ham til en vel set Gjæst i en hver Selskabskreds, og af Kongen var han i høj Grad yndet. Paa Grund af sine Kundskaber i Mathematiken havde han i en meget ung Alder opnaaet at blive Major i Ingeniørerne, men tog sin Afsked i 1785, da hans Fader,

der tidligere havde været en saa ivrig Tilhænger af Kongen, at han endog vilde ombytte sit gamle adelige Navn med det af ham selv opfundne «Gustafsvän», — hvilket dog Kongen forbød, — var bleven i højeste Grad opbragt paa Gustav. Hvorledes dette Brud opkom, er ikke ganske klart, men Sønnen kom snart til at dele Faderens Had til Kongen, og da den gamle Horn fængsledes*) paa Rigsdagen 1789, forlangte Sønnen at dele hans Fængsel. Da dette afsloges, ytrede han i den højeste Forbitrelse til den tjenstgjørende Kammerherre, Grev Wachtmeister: «Sig til Kongen, at han paa denne Dag i mig har tabt en tro Undersaat og en tro Tjener!» Fra dette Øjeblik laante Grev Horn villigt Øre til de misfornøjedes skumle Planer, og hans Gaard Hufvudsta blev Sammensværgelsens Midtpunkt.

General Karl Fredrik Baron af Pechlin tilhørte en oprindelig tysk Adelsslægt og var født i Tyskland, men kom sex Aar gammel til Sverige og blev der 1751 naturaliseret som svensk Adelsmand. Han havde tjent med Hæder og var i 1770 bleven Generalmajor, men afskedigedes tre Aar efter. Større Navnkundighed end ved sine krigerske Bedrifter vandt denne rænkefulde halvfjerdsindstyveaarige Olding som politisk Person, Rigsdagsmand og Partigænger. Han var snedig og lumsk, en klog Beregner af de for Haanden værende Omstændigheder, men samvittighedsløs, egenkjærlig og upaalidelig i højeste Grad; han kunde aldrig vinde noget Partis Tillid og var altid rede til at forraade det, han hørte til. Rænker og Kabaler kunde han ikke undvære; de vare saa at sige Livsbetingelser for ham. I et hvert Oprør, i et hvert, aabenbart eller skjult, Angreb paa det bestaaende, i en hver In-

*) Den 20de Februar 1789 havde Kongen for at drive Sikkerhedsakten igjennem ladet Adelens Førere arrestere, saaledes Greverne Fersen, Horn og Brahe, Baronerne de Geer, Pechlin og G. A. Reuterholm, Justitiekantsler Liliestråle, Ridderhusfiskal Ihre, Ridderhussekretær Bungencrona, Sekretær J. v. Engeström, Obersterne Almfelt, v. Gertten og flere.

trigue kunde man være sikker paa at finde Baron Pechlin, og det er derfor intet Under, at Kongen i ham saa sin farligste Fjende og gjentagne Gange maatte forsikre sig hans Person. Karakteristisk er Pechlins Udraab: «Der kän ikke foregaa den mindste Omvæltning i Sverige, uden at jeg strax bliver arresteret!» Saaledes gik det ham ved Statskupet 1772, — hvor han dog efter fem Maaneders Fangenskab slap løs, da han havde aflagt Ed paa den nye Forfatning, — og saaledes gik det ham en Del Aar senere, da han efter sin Løsladelse havde bosat sig paa sit Landgods og stræbte at bringe Almuen i Oprør mod Kong Gustav i Anledning af de nok som bekjendte Brænderiforordninger. Men ogsaa denne Gang vidste den snedige Olding at slippe for Ansvar. Hans Had til Kongen var vistnok lige saa voldsomt, skjønt ikke saa blindt, som Ribbings og Anckarströms.

Adolf Ludvig Greve af Ribbing var af en ældgammel norsk Slægt og eneste Søn af Rigsraaden, Grev Frederik Ribbing og dennes Hustru, en født Löwen. Denne Dame var berømt for sin Skjønhed og har sandsynligvis været Kongens Elskerinde; da hun faldt i Unaade, blev hendes Hus Samlingssted for en Kreds af misfornøjede Adelsmænd, og Kongen blev der altid omtalt med Haan og Forbitrelse. Sønnen voxede op under saadanne Forhold; Had til Monarken indpræntedes ham systematisk fra Barndommen af, og dette gav hans Karakter en mørk og trodsig Retning. Hans Forbitrelse mod Gustav voxede, da en Frøken de Geer, hvem Ribbing bejlede til, som der mentes paa Kongens Foranstaltning, foretrak at ægte Baron Essen, Kongens Yndling, og da endelig Ribbing som et bekjendt uroligt Hoved blev forbigaaet, skjønt han som Kapitajn i Garden stod for Tur til at faa Kompagni, kjendte hans Had mod Eneherskeren ingen Grænser mere. Fra nu af gik al hans Sigten og Tragten ud paa at styrte Tyrannen, forandre Regeringsformen og gjengive Adelen dens tidligere Enemagt.

En lignende Forening af personlige og politiske Bevæggrunde var afgjørende for Jakob Johan Friherre af Anckarströms Vedkommende. Han var født paa Lindø den 11te Maj 1762 og Søn af Oberstlieutenant Jak. Joh. Anckarström og Hedvig Ulrika Drufva. Femten Aar gammel blev han Page ved Hoffet og Underofficer ved Kongens Liv-Regiment, forfremmedes i 1778 til Fændrik i Garden, men afskedigedes fem Aar efter med Kapitajns Karakter. Han synes at have været en Mand af raa Sæder og en stolt, men trættekjær*) Karakter, — i det mindste var han bestandig indviklet i Processer, — men derhos modtagelig for Venskab, trofast og selvopofrende i højeste Grad, hvorpaa vi senere ville se det mest forbavsende Exempel. Det er blevet berettet, at Anckarströms Had til Kongen skrev sig fra, at denne havde forbudt ham at ægte en Skuespillerinde; hvis dette var saa, maatte hans Had først efter mange Aars Forløb være kommet til Udbrud, — da Kongemordet blev udført, havde han allerede i ni Aar været gift med en Dame af Stand og var bleven Fader til fire Børn, — hvad der synes lidet rimeligt hos en saa hensynsløs og lidenskabelig Mand; heller ikke omtaler han noget saadant i sin skriftlige og særdeles omstændelige Bekjendelse, hvor han derimod opregner alle de øvrige baade politiske og personlige Bevæggrunde, der havde ledet hans Skridt. De første vare af samme Natur som de øvrige Sammensvornes; hvad de sidste angaar, da maa det bemærkes, at Anckarström virkelig, i Modsætning til Pechlin og andre, synes at have havt skjellig Grund til Klage. Paa en Rejse til Gulland i 1790 blev han nemlig anklaget for at have omtalt Kongen paa en utilbørlig Maade, fængslet og ført til Stockholm, hvorfra han det følgende Aar under stræng Bevogtning sendtes tilbage til Gulland for der yderligere at forhøres. Af Mangel paa Bevis blev han imidlertid frikjendt, og den haarde og for en Adelsmand uværdige Behandling,

*) A's efterlevende Slægtninge forsikrede rigtignok det modsatte.

som han i Fængslet og paa Rejsen til og fra Gulland var bleven underkastet, og som han i sin nys omtalte skriftlige Bekjendelse af 3dje April 1792 bitert klager over, synes at have været baade overdreven og ufortjent. I alt Fald er det rimeligere heri — og i politisk Fanatisme — at søge Grunden til hans Forbitrelse mod Kongen end i det berørte ubevislige Forhold til en Skuespillerinde, der ydermere kun omtales af én og tilmed lidet paalidelig Skribent*).

II.

Af Anckarströms skriftlige Bekjendelse fremgaar det, at han havde fattet den Beslutning at dræbe Kongen, før han ved Juletid 1791 blev kjendt med Horn og gjennem denne med Ribbing. Paa Hufvudsta meddelte han dem sit Forehavende med kynisk Oprigtighed og fandt selvfølgelig ingen Modsigelse. I den sidste Halvdel af Januar besøgte han Operaen, overværede et Skuespil i dramatiska teatern og et Maskebal, ved hvilke tre Forlystelser Kongen var til Stede, men fandt ikke Lejlighed til at udføre Mordplanen. Da Kongen i Slutningen af Januar havde sammenkaldt Rigsdagen i Gefle, og Pechlin, Bjelke, Engeström og flere indfandt sig der for i fornødent Fald at møde Magt med Magt, drog Anckarström ogsaa derhen for at søge Lejlighed til at udføre Misgjerningen. Men han kunde aldrig træffe Monarken alene, hvor tidt han end passede ham op, og skrev til Horn, at han «ei haft tilfälle göra det andra».

Imidlertid havde Ribbing fundet det nødvendigt af Hensyn til, hvad der efter Kongens Mord videre skulde ske, at sikre sig Garden og Artilleriet og indviede derfor Oberstlieutenant Karl Pontus af Liliehorn og Major Hartmansdorff, der

*) Det polske Øjenvidne. Denne Officer, der gjør sig skyldig i ikke faa grove Unøjagtigheder, — han lader f. Ex. Bjelke være til Stede ved den skæbnesvangne Maskerade, — synes for en ikke ringe Del at have skrevet efter løse Rygter.

ansaas for at have stor Indflydelse paa deres undergivne, i den frygtelige Hemmelighed. Skjønt Mordplanen ganske vist har været meddelt endnu flere og paa Grund af de sammensvornes betydelige Antal ikke har kunnet andet end faa en vis Grad af Offentlighed, i det mindste blandt Adelen*), gaar det polske Øjenvidne dog aabenbart alt for vidt, naar han beretter, at enhver var forberedt herpaa, at Rygtet om den forestaaende Misgjerning kom ham «som alle» for Øre, og at man talte derom i alle Selskaber, paa Kaffehuse og offentlige Steder. Havde dette været Tilfældet, vilde det ikke have kunnet undgaa Kongens og hans faa hengivne Mænds Opmærksomhed, og Gustav vilde, trods sin ubegribelige Letsindighed, have været paa sin Post.

De sammensvorne indsaa imidlertid meget vel, at det var nødvendigt at ile. Hvor mangfoldige tilfældige Omstændigheder kunde ikke bringe deres Plan til at strande; en Indiskretion, — for ikke at tale om Forræderi, — en Strid, ja blot den ubetydeligste Uenighed mellem Deltagerne, et løst henkastet Ord, et Brev, et eneste gaadefuldt Udtryk kunde lede til Opdagelsen af hele Komplottet. Det blev derfor bestemt at udføre Misgjerningen paa en af de Maskerader, som Kongen i saa høj Grad yndede, og som man nu efter hans Tilbagekomst til Hovedstaden kunde vente Slag i Slag.

Den 2den Marts var der Maskerade paa Operahuset, og Anckarström begav sig derhen for at udføre sin Plan, medens Ribbing gjennem Baron Ehrensvärd lod Liliehorn og Hartmansdorff anmode om at holde sig rede med Garden og Artilleriet. Men da Ballet kun var svagt besøgt, fandt Anckarström det ikke raadeligt at fuldføre Udaaden. Den 9de skulde der igjen være Maskebal, og Ribbing aftalte personlig det

*) Baron Karl de Geer skriver saaledes den 16de Marts til Grevinde Dohna, — der strax viste Brevet til Baronesse Adlermark og Baron Ludvig Johansson Boye —: Pour tout au monde, ma bonne Amie, n'allez pas au bal masqué ce soir. Vous saurez les raisons apres (ɔ: après). C. D. G.

nødvendige med Liliehorn. Men heller ikke denne Gang blev det til noget, da Maskeraden udsattes.

Torsdagen den 15de Marts samledes Anckarström, Ribbing og Horn paa Hufvudsta. Der skulde være Maskerade den næste Dag, rimeligvis den sidste i Saisonen. Skulde Gjerningen derfor udføres, maatte det være nu. Det er blevet berettet, at de tre Adelsmænd trak Lod om, hvem af dem der skulde dræbe Kongen; noget saadant taler Anckarström ikke om i sin skriftlige Bekjendelse, og det synes, efter hvad der foran er berettet, kun lidet rimeligt. Ribbing og Horn lovede at sørge for Anckarströms Familje, hvis Planen skulde mislykkes og koste dens Ophavsmand Livet; derpaa bestemtes det, at man skulde møde hos Anckarström og samlede begive sig til Operahuset, hvor Ballet skulde holdes.

Om Fredagen, den 16de, gik Ribbing til Pechlin og aabenbarede ham, hvad der forestod. Gubben kjendte imidlertid allerede hele Planen; Dagen før havde han sagt til Liliehorn, at Bjelke havde meddelt ham den*). Selvfølgelig havde den gamle Intrigant intet imod Kongemordet; han havde endog allerede i den Anledning holdt Raad med Engeström, om hvad der siden skulde ske og meddelte nu Ribbing Revolutionsplanen. Ved Generalens Middagsbord traf Ribbing sammen med Engeström, Bjelke, Liliehorn, Ehrensvärd, Liliestråle og flere. Efter Kaffen gik Engeström, Liliehorn og Generalen ind i dennes Soveværelse; Engeström oplæste, hvad der skulde ske, naar Kongen var dræbt, og de andre billigede de foreslaaede Skridt: Dronningen skulde i Forening med et Raad overtage Regeringen i den unge Konges Mindreaarighed, Stænderne indkaldes, Tropper samles, Modstandere — Armfelt, Taube og Sinclair — fængsles. Men hertil indskrænkede Enigheden blandt de sammensvorne sig; Engeström vilde stille Hertug Karl i Spidsen for det oven nævnte Raad, medens Pechlin vilde lade ham arrestere, Bjelke vilde have en Regerings-

*) Hvorfra Bjelke kjendte Mordplanen, er ikke klart.

form som den engelske, Ribbing og de yngre som den franske; Engeström og Pechlin forlangte Konstitutionen af 1720. Der var imidlertid ikke Tid til Uenighed, og man skiltes ad for at gjøre sig færdige til den skæbnesvangre Fest.

I Løbet af Dagen havde Horn flere Gange været hos Anckarström og fundet ham syslende med sine Pistoler og med at hvæsse en lang Slagterkniv. Om Aftenen kom Horn igjen, iført en sort Domino og med hvid Maske for Ansigtet. Anckarström formummede sig paa samme Maade, og da kort efter Ribbing, ledsaget af en Baron Kurck, indfandt sig, begave alle sig til Operahuset, hvor Maskeballet allerede var begyndt, og hvor Ehrensvärd, Liliestråle og flere stødte til dem; Pechlin, Engeström, Bjelke, Liliehorn og Hartmansdorff udebleve fra Ballet.

Kongen havde som sædvanlig spist til Middag paa sit kjære Haga og kom Klokken fire om Eftermiddagen til Hovedstaden. Han tog ikke ind paa det kongelige Slot, hvor han kun sjældent opholdt sig, men derimod i en Lejlighed, han havde ladet indrette i Operahuset, og som han benyttede til Aftrædelsesværelser, naar han en sjælden Gang forlod sit Yndlingsopholdssted Haga. Kongen og de ham ledsagende Herrer vare midt i en livlig Samtale, da man bragte ham en med Blyantspen skreven Billet med Paaskrift «Til Kongen» og lukket med en Oblat, hvori et adeligt Vaaben var aftrykt. «Jeg er», stod der, «endnu en Ven af Dem, skjønt jeg har Grunde til ikke at være det; indfind Dem ikke paa Ballet i Aften; det gjælder Deres Liv!»

Gustav læste Billetten to Gange og stak den derpaa smilende i Lommen. Derpaa gik han til sin Loge og hørte Operaen fra Ende til anden. Da Forestillingen var forbi, lod han sin Staldmester og fortrolige Ven, Baron Essen, læse den nys omtalte Billet og ytrede, at det kun var en slet Spøg. Essen var ingenlunde af denne Mening; han opfordrede Kongen indstændig til at forfølge Sporet videre og at unddrage sig al Fare ved øjeblikkelig at vende tilbage til Haga.

Men herom vilde Kongen ikke høre noget. «Saa tag dog i det mindste et Harnisk paa», sagde Vennen. Men ogsaa dette forstandige Raad var forgjæves. Gustav troede at skylde sin Ære at indfinde sig ved Festen; Forsigtighed var for hans ridderlige Sjæl det samme som Fejghed; han var overbevist om, at hvor forbitret end Adelen var, vilde den dog ikke vove at lægge Haand paa Herrens Salvede.

Det var hen ad Midnat, da Kongen, efter at have spist til Aften, støttende sig paa Essens Arm forlod sine Værelser og kom ned i Korridoren uden for første Etages Loger. Her havde en gammel fransk Korporal ved Navn Delan, som havde bosat sig i Stockholm, faaet Tilladelse til at holde et Udsalg af Forfriskninger. Denne Olding var særdeles afholdt baade af Kongen og Hoffet paa Grund af sin godmodige Munterhed og militære Frejdighed. Navnlig morede det Kongen at faa den gamle Franskmand til at tale Svensk, som han kun kunde saare lidt af, og som han udtalte paa en yderst snurrig Maade. Efter i nogle Øjeblikke at have leet ad Fader Delans pudserlige Svar forlod Kongen ham, tog igjen Baron Essens Arm og sagde til ham: «Saa, lader os nu gaa hen og se, om de ville vove at myrde mig!»

Kongen traadte ind i Operasalen, hvor Maskeballet var i fuld Gang. Han var paa svensk Vis iført en kort, sort Jakke og derover en Kappe af samme Farve, et langt Skjærf af sort*) Taft var viklet flere Gange om Livet. Skjønt han bar en hvid Maske for Ansigtet, var han dog let kjendelig paa sine Ordensdekorationer, paa sin Holdning og sine livlige Bevægelser og paa det betydelige Følge, der ledsagede ham. Det gik derfor som en Løbeild gjennem Salen: «Der er Kongen!» En Gruppe maskerede nærmede sig ham fra Baggrunden af Salen, medens samtidig hermed en anden Gruppe satte sig i Bevægelse fra det diagonalt modsatte Punkt. At denne Manøvre var forud aftalt og dens Følger beregnede,

*) Hoffet havde Sorg.

kan ikke betvivles. De to Grupper stødte sammen, en øjeblikkelig Uorden opstod, og Kongen blev omringet. Anckarström skulde nu til at udføre sin Udaad. Men i det afgjørende Øjeblik svigtede Modet ham. Kongen var adskilt fra Morderen ved flere Masker, deriblandt to Smaapiger, der vare udklædte som Engle; Anckarström frygtede for at ramme en af disse og tøvede. Da Kongen derhos havde vendt sig halvt om mod den Side, hvor Anckarström stod, kunde denne ikke uden at blive bemærket komme til at affyre Skuddet. Ribbing, som med spændt Opmærksomhed fulgte enhver af Morderens Bevægelser, blev greben af Angst for, at det gunstige Øjeblik skulde gaa unyttet hen, og i samme Nu som Horn, der begyndte at frygte for, at Anckarström ikke kjendte Kongen under Masken, efter Aftalen nærmede sig Gustav, slog ham paa Skulderen og sagde: «God Nat, smukke Maske», snappede Ribbing Pistolen, som Anckarström holdt i sin skjælvende Haand, og affyrede Skuddet*). Det svage Knald overdøvedes af den brusende Orkestermusik. Da Ribbing dernæst vilde levere Anckarstrøm Mordvaabnet tilbage, snublede den ene af dem, og Pistolen faldt paa Gulvet. Da ingen af dem vovede at tage den op, blev den liggende.

Kongen var segnet om i Baron Essens Arme med det Udraab: «Jeg er bleven saaret af en høj, sort Maske!» **). Medens hans faa trofaste sluttede Kreds om ham, herskede den største Forvirring i Salen. Morderne havde strax efter Udaaden spredt sig til alle Sider, og Raabet: «Brand, Salen styrter sammen over os», bragte Skrækken og Forvirringen til det højeste. Mængden styrtede mod Udgangene, men

*) Efter en anden Beretning løsnede Ribbing Skuddet, medens Anckarström holdt om Pistolkolben (Hofmarschal Löfvenskölds Dagbog, Meddelelse (1836) af Ritmester Ehrensparre-Ljungfeldt, der havde denne Beretning fra Fru Anckarström, som var hans Sødskendebarn. Se Fryxell).

**) Hermed maa menes Ribbing, da Anckarström var lille af Væxt, næppe 62 Tommer høj.

disse vare allerede blevne spærrede. En af Kongens Ledsagere, en Officer ved Navn Pollett, der i Søslaget i Svenskasund havde udmærket sig ved sin Tapperhed, var strax ilet bort fra Balsalen, havde ladet Dørene spærre og sendt Bud om, hvad der var sket, til de Kongen hengivne Regimentschefer. Faa Øjeblikke efter stode den sorte og den hvide Garde opstillede i Slagorden paa Operapladsen, og Politimesteren, Liliensparre, rykkede i Spidsen for en stærk Troppeafdeling, ind i Salen.

Medens fire Grenaderer af den blaa Garde bare den haardtsaarede Konge bort, skred Politimesteren til at optage en Navnefortegnelse over alle de tilstedeværende. I Midten af Salen stod en Piket Soldater med opplantede Bajonnetter, og en Kordon af Grenaderer langs Indrevæggen gjorde det umuligt for nogen at komme ud eller ind. Samtlige Balgjæster, syv til otte Hundrede i Tallet, bleve trængte tilbage imod Scenen, medens Liliensparre med sin Skriver tog Plads ved et Bord midt i Salen. Enhver uden Undtagelse blev ført frem for denne improviserede Skranke og adspurgt om Navn, Stand, Alder og Bolig. Skriveren førte strax de forskjellige Udsagn til Protokols.

Grev Horn fremtraadte; hans Blik og Holdning forraadte den heftigste Uro. Han udholdt imidlertid Politimesterens skarpe, skjønt korte Forhør og erklærede, at hans Forvirring skrev sig fra den oprørende Misgjerning, der var begaaet saa godt som lige for hans Øjne. Liliensparre fandt ikke tilstrækkelig Grund til at anholde ham og lod ham gaa. Derpaa kom Turen til Ehrensvärd og Liliestråle; deres Holdning var sikker og frejdig, deres Svar korte og fyndige; de viste saa stor en Afsky og Forbitrelse over det skete, at de afvæbnede Politimesterens Mistanke. Ribbing fremtraadte stolt og trodsig som sædvanlig; heller ikke han blev anholdt.

Endelig traadte Anckarström frem. Det er muligt, at Politimesterens Mistanke med Hensyn til ham har været vakt, — der fortælles, at en Musikus i Orkestret havde set

ham ved Kongens Side i det Øjeblik, da Mordet blev begaaet, og meddelt Liliensparre denne sin Iagttagelse*), — i det mindste fik han en barsk Modtagelse. «Det er Politiet vel bekjendt», sagde Forhørsdommeren, «at De har stræbt at bringe Bønderne i Uppland i Oprør mod Kongen; Deres Nærværelse her er mig mistænkelig; hvad har bevæget Dem til at besøge dette Bal?» — «Jeg skylder ikke nogen Regnskab for mine Fornøjelser», svarede Anckarström stolt, «og begriber ikke, hvorledes De tør vove offentlig og uden mindste Grund at udtale Deres Mistanke mod en Mand af Ære!» Dermed vendte han Politimesteren Ryggen og fjernede sig.

Endnu havde ingen faaet Tilladelse til at forlade Operahuset, men de allerede forhørte Personer vare blevne henviste til at opholde sig paa Trapperne og Gangene. Da Balsalen saaledes til Dels var ryddet, fandt man paa Gulvet Pistolen, som Ribbing eller Anckarström havde ladet falde, tillige med en anden Pistol og en lang, skarp Slagterkniv. Disse to sidste Mordredskaber maa Anckarström saaledes i Forvirringen have kastet fra sig, selvfølgelig for ikke at udsætte sig for Opdagelse ved en mulig Ransagelse af hans Person. Pistolerne havde fem Tommer lange Løb; den ene viste sig at være ladt. Man trak Skuddet ud og fandt, at Ladningen bestod af kamferblandet**) Krudt, to Rendekugler, Skraa, dels løst, dels indsyet i Handskeskind, otte smaa rustne***) Søm og en Del Hagl. Da der var Grund til at antage, at den affyrede Pistol havde havt en lignende Ladning, kom man altsaa til den lidet trøstelige Opdagelse, at Kongen havde faaet to og tyve større eller mindre Projektiler i Livet.

---

*) Det polske Øjenvidne; hvad denne Forfatter dernæst beretter: at Anckarström, da han mærkede Musikerens Mistanke, skal have nærmet sig til ham, budt ham en Forfriskning, drukket paa hans Velgaaende, trykket hans Haand o. s. v., synes mig af forskjellige Grunde mere end tvivlsomt

**) For at formindske Knaldets Styrke.

***) For at frembringe Koldbrand i Saaret.

Klokken fire om Morgenen var Undersøgelsen forbi, uden at Mistanken om Mordet endnu bestemt havde fæstet sig ved nogen. Dørene bleve aabnede, og Deltagerne i dette skæbnesvangre Maskebal fik Tilladelse til at forlade Salen.

Imidlertid var den saarede Konge under Lægernes Hænder. Af Undersøgelsen fremgik det, at han havde faaet et meget dybt Saar i Underlivet. Han havde følt Pistolløbet paa Brystet, men gjort en lynsnar Bevægelse, saa at Siden var bleven ramt. Skjærfet, som han bar om Livet, var bleven brændt over paa flere Steder, ogsaa Vamsen var stærkt sveden. Da Saaret var bleven udvasket, kom Kongen til sin Bevidsthed igjen og lod de fremmede Magters Sendebud hente til sig. Efter kort Tids Forløb indfandt sig den spanske Gesant, Ridder Correal, den polske, Grev Potocki, samt Greverne Ludolf og Stackelberg, Ministre for Østerrig og Rusland. «Mine Herrer», sagde Kongen, «jeg har ladet Stockholms Porte lukke. Først om et Par Dage ville De saaledes kunne afsende Depecher til Deres Hoffer, men Deres Meddelelser ville da ogsaa kunne lyde bestemtere, og De ville med temmelig Sandsynlighed kunne underrette Deres Souverainer om hvor vidt jeg kan leve eller ikke». Trods sine heftige Smerter underholdt Kongen sig derpaa i nogen Tid med de nævnte Herrer om, hvad der var sket, og ytrede endelig: «Jeg gad dog nok vide, hvad Brissot vil sige til sit Konvent i Anledning af min Død». Denne Ytring af Kongen gik hurtig fra Mund til Mund, og næste Dag var det halve Stockholm overbevist om, at det var Revolutionsmændene i Paris, der havde ladet Kongen myrde for at lamme den evropæiske Koalition, som Gustavs romantiske Tænkemaade og personlige Venskab for Ludvig XVI muligvis vilde have dannet*).

*) Jævnsides hermed gik det lige saa taabelige Rygte, at Kongemordet var begaaet af en Illuminat. Om dette Selskab kan Oplysning findes i Afhandlingen Eulogius Schneider i Historisk Archiv 1873. II, S. 7—8.

III.

Næste Morgen var Hovedstaden i urolig Bevægelse. Allevegne drøftedes den afvigte Nats sørgelige Begivenhed, der kommenteredes paa de forskjelligste Maader. Man flokkede sig om de store Politiplakater, som i Morgendæmringen vare opslaaede trindt om i Byen, og hvori der udlovedes en Belønning af ti Tusinde Daler til den, som kunde angive Kongemorderen. Samtlige Vaabensmedde i hele Stockholm havde faaet Befaling til uopholdelig at møde paa Politikamret for at syne de forefundne Mordredskaber; de indfandt sig tidlig paa Formiddagen. Pistolerne befandtes at være af engelsk Arbejde, og en af Vaabensmeddene erklærede at have forskrevet dem fra England til og nys istandsat dem for Friherre Anckarström, afskediget Kapitajn af den blaa Garde. Efter denne Oplysning ilede Politimester Liliensparre øjeblikkelig med en stærk Eskorte til Anckarströms Bolig. Man fandt ham rolig sovende ved sin Hustrus Side. Uden Modstand lod han sig føre til Fængslet.

Medens dette foregik, var den saarede Konge med den største Forsigtighed bragt fra sine Værelser i Operahuset til det kongelige Slot. Kirurgen Akrell havde allerede uddraget tolv Stykker hakket Bly af Saaret, men den Lidendes Befindende var desuagtet meget slet. En stor Mængde Adelsmænd havde samlet sig i Slottets store Sal, deriblandt ogsaa adskillige af de sammensvorne, rimeligvis for ved deres Nærværelse at afvende Mistanken fra sig. Samtalen drejede sig naturligvis om Misgjerningen og dem, som havde udført den, og flere af Komplottets Medlemmer, navnlig Ribbing, paastode med stort Eftertryk, at Regeringen burde fængsle alle i Hovedstaden værende Franskmænd, da Morderen selvfølgelig fandtes blandt dem. Forbitret over dette frække Hykleri udbrød Baron Armfelt, Kongens Yndling, hvis skarpe Øje det ikke var undgaaet, i hvilken Stand Misdæderen maatte søges: «De fejler, Hr. Greve, det er ikke nogen Fransk-

mand, der har skudt Kongen, men en Svensker, en svensk Adelsmand!»

Ribbing følte sig truffen og vilde just til at give et skarpt Svar, da Politimesteren traadte ind i Salen, ledsaget af Baron Silverhjelm, midlertidig Chef for den blaa Garde. Alle flokkede sig om ham og spurgte, om Morderen var opdaget. Da Liliensparre svarede: «Ja, han er funden; det er den afskedigede Kapitajn Anckarström af Garden», blegnede Ribbing og vilde ile ud af Salen, men Politimesteren spærrede Vejen for ham og arresterede ham i Kongens Navn som Anckarströms medskyldige. Han blev under skarp Bevogtning foreløbig hensat i Drabantsalen.

I Lommen paa Kongens Vams havde man fundet den advarende Skrivelse, som Pagen Tigerstedt havde bragt ham ved Aftenstaflet. Som tidligere omtalt var der i Oblaten, hvormed den var lukket, aftrykt et adeligt Vaaben, som viste sig at være Oberstlieutenant Liliehorns. Denne har saaledes øjensynlig spillet dobbelt Spil: Lykkedes Attentatet, og tilreve de sammensvorne sig Magten, var det ikke rimeligt, at hin Advarsel under Adelens almindelige Jubel vilde blive regnet ham synderlig til Last; mislykkedes Foretagendet derimod, da kunde han med Udsigt til Held paakalde Kongens Naade. Liliehorn blev derpaa fængslet, men nægtede alt. Da han imidlertid blev gjenkjendt af Drengen Bark hos Sukkerbageren Sundberg, gjennem hvem han havde tilstillet Kongens Kammertjener Rémy Billetten, erkjendte han at være Forfatter til denne, men raabte derhos i høje Toner paa sin Uskyldighed. Efter gjentagne Forhør og mange Haande Omsvøb bekjendte han dog endelig at være indført i Komplottet af Ribbing og Pechlin, og i Følge hans vidtløftige Erklæringer dekreteredes der Arrest paa Horn, Bjelke, Pechlin og flere Personer.

Endskjønt ikke faa af de mindre fremragende Deltagere i Sammensværgelsen forbleve uanfægtede, ligesom ogsaa Undersøgelserne i det hele dreves med en paafaldende Lunken-

hed, vare dog saaledes alle Lederne udfundne. Men Kongens Kræfter aftoge Dag for Dag; Gustav udholdt de pinligste Smerter med Fatning og Sjælsstyrke; han underholdt sig hjertelig med sin Familie og sine Venner og glædede sig navnlig over, at Overhovederne for flere af de mægtigste Adelsslægter, der siden Enevoldsmagtens Indførelse havde holdt sig borte fra Hoffet, nu samlede sig om hans Smertensleje og viste ham den største Deltagelse og Hengivenhed. Havde Gustav ikke levet som en Kristen, saa døde han i det mindste som en Kristen; gjentagne Gange ytrede han det Ønske, at Morderen ikke maatte blive idømt for haard en Straf; Mildhed og Forsonlighed, Hengivenhed i Guds Vilje, rørende Omhu for sit Riges og sine Undersaatters Vel gave hans sidste Ord og Handlinger et skjønt og opløftende Præg. Han indsatte en provisorisk Regering med Hertug Karl af Södermanland som Præsident til at varetage Rigets Tarv, og da Saarfeberen tiltog i Voldsomhed, lod han sin sidste Vilje nedskrive og nedlagde dette Dokument i Erkebispen af Upsalas Hænder.

Søndagen den 25de Marts forværredes den lidendes Tilstand betydelig; Suppurationen ophørte, og Smerterne i Siden tiltoge, formodentlig paa Grund af uforsigtig Diæt. Samtidig hermed vendte ogsaa Kongens gamle Animositet mod Hertug Karl tilbage, og han udlod sig endog med, at han ansaa denne sin Broder for delagtig i Mordet, formodentlig paa Armfelts Indskydelser. Natten mellem den 28de og 29de hentedes Livlægen Dalberg, hvem man, paafaldende nok, hidtil havde holdt borte fra den døende. Denne saa strax, at alt Haab var ude og opfordrede Kongen indtrængende til at lade Hertug Karl hente, hvilket Gustav med Vrede og Heftighed forbød. Det bør dog bemærkes, at denne Beretning skyldes Dalberg, der var bekjendt som en heftig Fjende af Kongen. Vist er det imidlertid, at Hertugen ikke mere fik Adgang til den døende. Derimod lod denne Schröderheim hente til sig og lod ham opsætte et Dokument, i Kraft af hvilket Armfelt

udnævntes til Overstatholder og Taube til Udenrigsminister. Kongen undertegnede derpaa, men næsten ulæselig. Medens Kammertjeneren Robert understøttede hans Hoved, anbefalede Kongen sin Søn til Armfelt og forlangte derpaa den hellige Nadvere, som raktes ham af Biskop Wallqvist. Med foldede Hænder læste Kongen derpaa et Fader Vor, bad Gud forbarme sig over ham og begjærede at høre Bønnen: «O, Guds Lam». Da Bønnen var til Ende, bad Armfeldt om Tilladelse til at føre Dronningen og den kongelige Familie ind til Dødssengen, men Gustav hviskede med næppe hørlig Stemme: «Nej, ikke nu; jeg er saa søvnig og vil hvile lidt!» Dalberg stod ved Sengen; en heftig Rallen indtraadte; med uhørlig Stemme kaldte Kongen paa Schröderheim, der strax traadte til. Et Øjeblik efter ophørte den rallende Lyd; Dalberg vendte sig om til de tilstedeværende og sagde: «Kongen er død!» — Det var den 29de Marts, Klokken 10 om Formiddagen.

Et saadant Endeligt fik Gustav III, hvem baade Samtid og Eftertid, trods hans mange og store Fejl, have regnet blandt Sveriges store Konger. Det er ikke her Stedet at begrunde Rigtigheden af denne Dom; derimod være det os tilladt at følge Heltene i det nys skildrede blodige Drama til det sidste.

Liliehorn, hvis vidtløftige Bekjendelse, der ledede til Opdagelsen af flere af de sammensvorne*), vi allerede have omtalt, blev dømt til evig Landsforvisning. Den træske Pechlin, der paa Liliehorns Angivelse var fængslet, kunde ikke overbevises om Delagtighed i Mordplanen. Med sin sædvanlige Snedighed havde han vidst at dække sig og forsvarede sig derhos med Klogskab og Kraft. I det skæbne-

*) Han og Horn angave over et Hundrede Adelsmænd som medskyldige.

svangre Maskebal havde han ikke deltaget og vilde først have erfaret Kongens Mord af sin Husholderske, hvorover han blev saa forfærdet, at han maatte forlange «thevatn». Da det imidlertid, trods hans vedholdende Benægtelse, var i højeste Grad sandsynligt, at han havde været vidende om, hvad der skulde ske, og da baade Liliehorns, Engeströms, Horns og Ribbings Udsagn vare særdeles kompromitterende for ham, blev han paa Mistanke hensat paa Varberg Fæstning paa ubestemt Tid, og her døde han den 29de Maj 1796.

Det var ligeledes Liliehorns Angivelse, der henledede Mistanken paa Bjelke. Han blev stævnet til at møde for Overstatholderen, men om Morgenen den 22de Marts tog han Gift, gik derpaa til Sengs og lod Hofpræsten Lehnberg hente til sig. Af denne forlangte han Alterens Sakramente og skriftede derhos sin Delagtighed i Sammensværgelsen mod Kongens Liv. Den forfærdede Gejstlige var ude af Stand til at bære denne frygtelige Hemmelighed. Efter en levende Forhandling erklærede Svea Hofret, at Lehnberg havde at aabenbare det af Bjelke aflagte Skriftemaal. Bjelke var død samme Dag, som han havde taget Gift, men paa Grundlag af Hofpræstens Aabenbarelser, som senere bestyrkedes ved Liliehorns, Engeströms, Ehrensvärds, Liliestråles og Pechlins Vidnesbyrd, fældede Hofretten den Dom, at hans Lig af Bødlen skulde udføres til Galgebakken og der nedgraves, og saaledes skete det. Med ham uddøde den friherrelige Bjelkeske Æt.

Under Forhørerne viste Horn stor Anger og beklagede under Taarer sin fortvivlede Gjerning, som han tilskrev onde Magters Indskydelser. Hans Dom lød paa Tab af Ære, Liv og Gods, men den mildnedes til evig Landflygtighed. Under Navn af Fredrik Classon gik han til Danmark, hvor han blev vel modtaget af Ministeren A. P. Bernstorff. Da man i Kjøbenhavn 1800 og 1801 ventede Fjendtligheder fra Englands Side, og betydelige fortifikatoriske Arbejder langs Sundets Kyst, nærmest ved Hovedstaden, derfor ansaas nødvendige,

gjorde Horn sig fortjent ved disses Anlæggelse, thi han var, som tidligere er berørt, en særdeles duelig Ingenieur. Senere arbejdede imidlertid Danmark paa at faa Sverige til at deltage i Krigen mod England, og et Møde mellem Gustav IV Adolf og Excellencen Toll paa den ene Side og den danske Kronprins Frederik paa den anden Side blev til den Ende afholdt i Helsingborg. Gustav IV gjorde nu her Sveriges Deltagelse i Krigen afhængig af Danmarks oprigtige Venskab, der syntes tvetydigt, blandt andet paa Grund af Grev Horns Ophold paa dansk Grund, og som Følge heraf fik Horn Tilhold om at forlade Danmark. Han bosatte sig derpaa i Lübeck. Da denne Stad senere stormedes af de Franske under Bernadotte, lykkedes det Horn at vinde dennes Velvilje, og Marschallen tilsagde ham sin Beskyttelse. Men dette vakte Kejser Napoleons Mistanke; som bekjendt stod Bernadotte ikke paa den bedste Fod med Kejseren, og paa dennes Befaling blev Horn fængslet, men senere frigiven af Marschal Davoust. I 1813 gik han tilbage til Danmark og døde i Kjøbenhavn 1823.

Anckarström, hvis Fængsling vi ovenfor have omtalt, bekjendte allerede i det første Forhør, at han havde begaaet Mordet og paastod derhos ingen medvidere at have havt. Man kan ikke andet end beundre den heroiske Selvopofrelse, hvormed denne ulykkelige ved at bekjende sig skyldig i et Kongemord, som han ikke egenhændig havde begaaet, styrtede sig selv og sin uskyldige Familie i Elendighed, hengav sig selv til en kvalfuld, vanærende Død, sit Navn til Samtids og Eftertids Brændemærke, for ikke at bryde sit Ord og angive sin Ven, den rette Gjerningsmand. Først den nyeste Tids Forskninger var det givet at oplyse Sagens rette Sammenhæng, og skjønt Anckarström selvfølgelig ingenlunde diskulperes ved, at en anden, og ikke han, affyrede det dræbende Skud, kan der dog ingen Tvivl være om, at Efterverdenen paa Grund af hans trofaste og selvopofrende Venskab vil fælde en skaansommere Dom over ham, end det henrundne

Aarhundrede har gjort. Som anført nægtede han at have medskyldige; da man imidlertid meddelte ham, at Liliehorn var fængslet, og at i Følge dennes Bekjendelse ogsaa Horn og Ribbing vare anholdte, fandt han, at yderligere Nægten kun «tjente til at pine hans Sjæl», og aflagde derpaa en vidtløftig skriftlig Bekjendelse. Under Forhørerne viste han en høj Grad af Ro og Koldblodighed; først da Retten erklærede, at Sagen efter de fremkomne Oplysningers Beskaffenhed kunde optages til Doms, brast han i Graad og forlangte Tilladelse til at se sin Hustru. Ifølge Svea Hofrets Dom skulde Anckarström tre Dage i Rad, to Timer ad Gangen, hensættes i Halsjern ved Skampælen paa Stockholms tre Torve. Paa Skampælen skulde en Tavle med hans Navn og Forbrydelse anbringes. Hver Gang de to Timer vare udløbne, skulde han hudstryges med fem Par Ris, endelig miste den højre Haand og Hovedet, parteres i fire Dele og stejles, hvorhos hans rørlige og urørlige Gods skulde inddrages under Kronen. Anckarström anholdt om Eftergivelsse af Hudstrygningen og af Godsets Konfiskation; det første afsloges, hvorimod det sidste af Hensyn til hans uskyldige Børn bevilgedes. Den 19de April blev han hudflettet paa Ridderhustorvet, den 20de paa Høtorvet, den 21de paa Nytorvet, og den 27de April fuldbyrdedes Resten af den barbariske Straf. Midt imellem de fire Stejler oprejstes en Pæl, paa hvis Spidse den henrettedes Hoved blev fastgjort og oven over dette den højre Haand.

Anckarströms efterlevende Enke, Gustaviana Elisabeth von Löwen, Datter af en Oberstlieutenant i russisk Tjeneste, og hans fire Børn fik ved kongelig Bevilling Tilladelse til at antage Navnet Löwenström.

Det var ved Anckarströms Selvopofrelse, at Kongens egentlige Morder, Ribbing, frelste Livet. Vel blev han, efter under Forhørerne at have vedkjendt sig sin Delagtighed i Sammensværgelsen, ved Svea Hofrets Dom af 24de Maj 1792 dømt fra Ære, Liv og Gods, til Tab af højre Haand, samt

til derefter at halshugges og stejles, men denne Dom formildedes ved Rigets Højesterets Dom af 15de Avgust s. A. til Fortabelse af Adelskab og evig Landflygtighed, hvorhos den grevelige Ribbingske Æt erklæredes for uddød. Under Navnet Adolf Ludvig Fredriksson gik Ribbing derpaa til Frankrig og bosatte sig i Paris. Af de omhyggelige Undersøgelser om ham i Pariserpolitiets Archiver, som ere blevne foretagne af Grev Gustav Löwenhjelm, fremgaar det, at Ribbing midt i den larmende Verdensstad førte et mørkt og indesluttet Eneboerliv; han omgikkes ikke med nogen og viste en frastødende Kulde mod Ægtefælle og Barn. Samvittigheden lod ham ingen Ro; han foruroligedes stedse af mørke Fantasibilleder og ængstedes om Natten af rædsomme Drømmesyner, hyppigst halshuggede Spøgelsebilleder (Anckarström?). Fra det aflaasede Værelse, hvori han ene tilbragte disse kvalfulde Nætter, hørtes ofte uhyggelige Raab; men skjønt det saaledes maatte være indlysende for alle, at den ulykkeliges Sjæl var betynget med en frygtelig Misgjerning*), afslog han dog stedse at se de Gejstlige, baade protestantiske og katholske, som tilbøde at yde ham aandelig Hjælp og Trøst. Endelig løstes der op for den gamle Kongemorder; han døde i Paris omtrent i Aaret 1840.

---

*) I Paris havde Ribbing selv erklæret baade for Major J. G. Gyllenkrook og for Hofmarschal K. F. Löfvensköld, at det var ham, Ribbing, og ikke Anckarström, der havde skudt Gustav III.

Fr. Julius Meier.

Pariserkommunens militære Side.

I.

«General» Cluseret, hvis Navn i en saa fremtrædende Grad var knyttet til Kommunen i Paris, har i de sidst udkomne Hefter af «The Fortnightly Review» leveret en Skildring af de militære Forhold under Kommunen, en Skildring, som vistnok er stærkt farvet af Mandens overordentlig store Forfængelighed og Tillid til sin egen Dygtighed, men som tillige fra første Haand giver saa oplysende Bidrag til Bedømmelsen af Kommunens Stridskræfter og deres Ledelse, at en sammentrængt Gjengivelse af «Generalens» Fremstilling sikkert vil læses med Interesse.

Cluseret var, som han selv siger, hele Vinteren 1870-71 bleven jaget som et vildt Dyr af Gambettas Politi, indtil han til sidst fandt et Skjulested i St. Etienne. Herfra kaldte hans Ven Varlin ham den 22de Marts til Paris.

Centralkomiteen bestod den Gang efter Cluserets Mening af Mænd, der vare deres Poster voxne med Undtagelse af to, af hvilke den ene altid var drukken, og den anden gjorde sig skyldig i de farligste Fejltagelser. Strax efter tilføjer han dog, at ogsaa de øvrige — af hvilke adskillige vare Medlemmer af Internationale — vare unge i Alder eller Erfaring og derfor begyndte med at gjøre sig skyldige i kolossale Vildfarelser. Som saadanne nævner han, at de lode Armeen i Paris uhindret drage bort, uden noget Forsog paa at vinde

Tropperne ved at lade dem komme i nøje Berøring med «Folket». End videre undlod Komiteen at tage Fortet Mont Valérien i Besiddelse. De sendte Lullier derud, og da han vendte tilbage og meldte, at Fortet var paa «Folkets» Side, troede man ham og lod sig nøje dermed. Saa længe dette Fort var i Angribernes eller her Regeringstroppernes Besiddelse, lammedes Forsvaret af den første Enceinte, ligesom man var afskaaren fra at foretage offensive Bevægelser mod Versailles fra den venstre Seinebred. Endelig omtaler Cluseret den store Fejl, man begik ved ikke at bemægtige sig Banken, som midt i Hjertet af Paris udførte sine Operationer mod Byens «Forsvarere» og betalte deres Fjender. Man sendte en Oberst B. af Nationalgarden ud med en stærk Afdeling Fodfolk og nogle Mitrailleuser for at tage Banken og det omliggende Kvartér i Besiddelse. Han blev modtagen med en Mængde Hædersbevisninger paa sin Vej over Boulevarderne, og medens Hoben rundt om ham brølede «Leve Kommunen», marscherede han ganske rolig afsted til Bastillepladsen uden at bryde sig det mindste om at tage Banken i Besiddelse.

Medens Regeringen i Versailles organiserede, laa Kommunen i Døs, og Begejstringen i Paris tog stærkt af. Man mærkede ogsaa klart, hvorledes de Agenter fra Versailles, der vare spredte omkring i Forstæderne, virkede. Fremfor alt var det paafaldende, hvorledes Drukkenskaben tiltog. Vinstuerne havde aldrig gjort saa glimrende Forretninger, og det kunde dog sikkert ikke være Nationalgardisterne, der betalte med deres tredive Sous om Dagen, hvormed de skulde ernære sig selv og Familie.

Da Cluseret ankom til Paris, anmodede man ham om at lede Krigsministeriet, indtil Garibaldi kom; man nærede nemlig den sikre Forventning, at den berømte Italiener vilde komme til Paris og blive Krigsminister. Cluseret fandt sig dog saa lidet tiltalt af, hvad han saa, at han foreløbig lod sig nøje med at staa Centralkomiteen bi med sine Raad.

«Generalen» giver nu følgende Billede af Stridskræfterne, som de vare i Slutningen af Marts. Foran Hotel de Ville var der opstillet over hundrede Kanoner, af hvilke dog kun fire kunde bruges. Ammunitionen var fuldstændig utilstrækkelig, og Projektilerne vare tilmed ikke af det rette Kaliber. Artilleristerne vare i og for sig ikke udygtige som saadanne, men de vare frem for alt frivillige og vilde selv lede Tjenesten. En Mobilisering var der ikke Tale om. I øvrigt var denne Gren af Tjenesten stillet under en særlig Komité, som vistnok bestod af særdeles revolutionære Elementer, men var fuldstændig ukyndig i det Hverv, den havde paataget sig.

Et Rytteri var der slet ikke Tale om, thi de Hestfolk, der af og til tjente som Eskorte for Bergeret, Assi eller Flourens, kunde dog ikke gaa og gjælde herfor.

Med Fodfolket stod det sig derimod langt bedre. Folkene vare brugbare, ja talte endog fortrinlige Elementer, hvormed der under en god Ledelse kunde være blevet udrettet noget. Men der herskede en fuldstændig Mangel paa fagkyndige Officerer. Der var fortrinlige revolutionære Stabe, men af militære Stabe var der ikke Spor. Der var Generaler nok, pyntede med Kniplinger og Stjerner; men de vare mindre værd end de Soldater, de skulde kommandere. I det hele taget var man fuldstændig uvidende om, hvad der nu til Dags fordres til at føre en Krig. Med Undtagelse maaske af Rossel, Dombrowski, La Cecilia, Borgella og Razoua drømte alle de andre Generaler om en Krig som i 1793. De troede paa Begejstring og paa, at Menneskemasser af begge Kjøn skulde begive sig til Versailles, nogle til Hest, andre kjørende paa Kanoner og alle syngende Marseillaisen; de haabede med andre Ord, at Thiers's Regering vilde falde lige saa let som en Gang Ludvig XVI's ved hin mindeværdige Marsch til Versailles i Oktober 1789.

Nogle af Kommunens Officerer vidste meget lidt og Resten slet intet. Af dem, der havde tjent i Armeen, havde

ingen været mere end Underofficer. Af disse var der en stor Mængde, og det var Folk, som vare vel skikkede til at handle under duelige Officerers Ledelse, men som bleve aldeles forvirrede, naar de selv skulde lede. For øvrigt var der ikke Spor af, hvad Cluseret kalder republikansk Pligtfølelse; man havde spottet over Kejserdømmets pyntede Officerer, og nu gjorde man selv alt muligt for at pynte Kommunens Officerer med Broderier og Guldstads.

For at det dog ikke skulde gaa altfor galt — saaledes fremstiller Cluseret i det mindste selv Sagen —, gik han den 2den April ind paa at overtage Ledelsen af Krigsministeriet sammen med Eudes. Denne sidste var en ganske ung Mand og var egentlig Kemiker; han gjorde ikke mange Omstændigheder og var sin Sag hengiven, men han passede jo rigtignok aldeles ikke til sin Post. Hans Jævnhed i Optræden udstrakte sig dog ikke til hans Dragt, thi han bar en Hue, der var aldeles bedækket med Kniplinger og Stjerner; han naaede dog i denne Henseende ikke Bergeret, der bar sit røde Skærf over Brystet som en Efterligning af Baandet til Æreslegionens Storkors.

Samme Dag, Cluseret tiltraadte sin Post, meddelte Eudes ham, at han selv i Forening med «Generalerne» Duval og Bergeret og uden den exekutive Komités Vidne havde besluttet at foretage en almindelig Bevægelse mod Versailles. Af disse tre unge improviserede Generaler, som saaledes efter Behag disponerede over Kommunens Skæbne, havde kun Bergeret tjent i Armeen, dog kun som Sergent. Bevægelsen skulde finde Sted den 3dje, og alle de nødvendige Ordrer vare allerede udstedte.

Med hvilken Ligegyldighed og Ukyndighed disse Førere varetoge deres Poster, ses af følgende Oplysninger. Eudes forklarede Cluseret, at der i det hele vilde komme henved 200,000 Mand i Marken; Bergeret og Flourens vilde faa 80,000 Mand under sig og 80 Kanoner, Duval og Eudes selv næsten lige saa mange. I Virkeligheden var der i det hele

ikke 60,000 Mand i Marken, og de vare udrustede paa den tarveligste Maade; Eudes's Artilleri bestod saaledes af tre Kanoner, hvoraf den ene blev trukken af 2 Heste. Der var ikke Tale om nogen forudgaaet Rekognoscering, der var ingen Slaglinie, ingen Avantgarde eller Reserve, ingen Inddeling i Brigader eller Divisioner, ingen Forholdsregler til at slaa Lejr paa Vejen eller til at trække sig tilbage i Tilfælde af et Nederlag.

Udfaldet fandt Sted og endte, som det kunde forudses, med et Nederlag; kun Duval, som havde sat sig i Besiddelse af Redouten ved Chatillon, holdt denne Stilling. Alle de øvrige stormede tilbage i den vildeste Flugt, og det vilde endog, mener Cluseret, have været den letteste Sag at forhindre Tilbagetoget. «Fra den Dag», siger han, «saa jeg ligesaa klart, hvorledes det forholdt sig med Generalerne i Versailles som med Kommunens militære Chefer. Paa den ene Side var der den størst mulige Stupiditet, paa den anden den dybeste Uvidenhed».

Den 4de April marscherede Versaillestropperne mod Duval, som havde 1,500 Mand under sig, hvilke alle bleve tagne til Fange eller dræbte. Duval selv blev dræbt.

Om denne Kamp ved Chatillon foreligger der to Beretninger af et fuldstændig forskjelligt Indhold. Den ene er affattet af General Vinoy, den anden af en Kommandør Renard, som med Levningerne af tre Batailloner var sendt Duval til Undsætning. Det er en Selvfølge, at denne sidste Beretning, der øjensynlig først og fremmest gaar ud paa at fremstille Kommunisterne som Martyrer, maa optages med den største Mistillid. General Vinoys Beretning lyder saaledes:

«Den Bevægelse, der havde Indtagelsen af Sletten ved Chatillon til Formaal, begyndte ved Daggry den 4de April. Derrojas Brigade omgik Fjendens Stilling til højre ved at passere gjennem Fontenay til Les Roses, medens Sellés Division truede Fjenden i Fronten. Derrojas Marsch, der blev udført med megen Dygtighed, lykkedes fuldstændig. Dækket

af en Høj stjal han sig ind paa Fjenden, som næsten slet ikke var dækket paa Fløjene; de Fødererede vare pludselig omringede, uden at de vare i Stand til at gjøre Modstand. Da de indsaa, at de vare fortabte, kastede de deres Vaaben fra sig og overgave sig paa Naade og Unaade. I alt bleve 1,500 Nationalgardister med deres Rifler og Skyts tagne til Fange. Deres Fører, en vis Duval, blev dræbt i Affæren. Kl. $6^1/_2$ om Morgenen var det hele forbi».

I Modsætning hertil giver Renard følgende Beretning:

«Kl 7 om Morgenen ankom vi til Chatillon; jeg meldte mig strax hos General Duval, og da jeg forlod ham efter at have modtaget mine Ordrer, begyndte Versaillestropperne at angribe vor Stilling. Vi deployerede under en Regn af Kugler, men da vi vare ude af Stand til at svare, maatte vi holde os bag Forskandsningerne.

To Timer bleve vi i denne Stilling, jeg mistede otte Mand og havde sexten Saarede. Jeg lagde med Sorg Mærke til, at der ikke var Tale om nogen bestemt Plan, Orden eller Kommando. Enhver gav Ordrer, og Bataillonerne, der alle vare blandede imellem hverandre, havde ikke længere Befalingsmænd. Artilleriet manglede Kanonerer, og Mitrailleusen, der behandledes af ukyndige Hænder, gjorde ingen Virkning. De Stillinger, vi holdt besatte paa Siden af Redouten, bleve opgivne, medens man i modsat Fald kunde have forebygget Redoutens Indtagelse. Til Trods for vort ringe Antal og vore slette Vaaben gjorde vi dog en kraftig Modstand, da en Gruppe Soldater af Versaillestropperne hilsede os med Raabet «Leve Kommunen!» De havde vendt deres Geværer, og en Officer, der bar et hvidt Lommetørklæde paa Spidsen af sin Sabel, betydede os ved Tegn, at vi skulde høre op at fyre.

Man havde den foregaaende Dag fortalt os, at Tropperne ikke ønskede noget hellere end at overgive sig til os. Vi troede derfor disse Folk og bød dem Velkommen inde i Redouten. Deres Antal forøgedes imidlertid hurtig i den Grad, at vi kom i Minoritet; da kastede de sig over os for at af-

væbne os, og samtidig viste ogsaa deres Generaler, hvem vi hidtil ikke havde set noget til, sig paa Scenen. De opførte sig med stor Uforskammethed imod os, samlede os i en stor Gruppe, bød os sætte os ned, udsøgte derpaa efter Klædedragten enhver, der hørte til den regulære Armé, Mobilgarden, Artilleriet eller Marinen og lode disse Folk skyde paa Stedet. Saa kom Turen til de Arbejdere, der hørte til Kalkbrudene; der blev kun en Dreng paa femten Aar tilbage; han blev frelst af en Kapitajn. Lidt efter ankom der en gammel General ved Navn Sellé, som gjorde Ende paa disse dræbende Salver.

Vi bleve nu stillede mellem to Rækker af Tropper og førte forbi vore Ulykkesfællers Lig. Det lod til, at Kampen dog endnu ikke var helt endt, thi i næsten en halv Time faldt det tæt med Bomber omkring os. Pludselig hørte vi, at der blev fyret paa ny, og Rytterne, som vare bagved os, satte ind paa de sidste Rækker af Fanger for at fremskynde deres Marsch. I disse sidste Rækker var der en Mand, hvis Kjæbe var bleven kløvet, og en anden, der havde faaet en Chassepotkugle i Kroppen. Tre Gange faldt denne sidste til Jorden, tilsyneladende død, og tre Gange blev han tvungen til at rejse sig og løbe foran Hestene; det lykkedes ham dog at naa Versailles. Jeg har senere hørt, at mange bleve skudte undervejs, og jeg er tilbøjelig til at tro, at dette virkelig var Tilfældet, at dømme efter de mange Lig af Nationalgardister, som vi saa paa Vejen.

Vi havde marscheret en Time, da vi saa General Vinoy ankomme. Han lod hele Troppen standse og spurgte saa, hvem det var, der lod sig kalde General Duval. Man viste ham denne. «Hvem er De?» sagde Vinoy, «en Sjouer? En Bandit?» «Og I?», svarede Duval, «ere I ikke fejge Mænd, I, som vende Eders Geværer om og overraske os ved Forræderi?»

Vinoy blev rasende ved at høre dette og befalede, at Duval og to af hans Kammerater skulde tages ud af Geled-

derne og skydes; de stillede sig alle tre i en Linie paa en Mark fire eller fem Alen fra Vejen, og idet de blottede Hovederne, faldt de under Raabet «Leve Republiken!»

General Ducrot ankom netop i dette Øjeblik, og jeg hørte ham udbryde: «Der kan man se, disse Røvere kunne dog dø modig». Næppe var Duval falden, før en Korporal af den 13de Jægerbataillon til Fods, hvis Pligt det var at give ham Naadestødet ved at fyre ind i hans Øre, trak hans Støvler af, hvilke han viste frem i Officerernes Nærværelse, og disse saa bifaldende herpaa.

Lidt før vi ankom til Versailles, maatte vi gjøre Holdt, og efter deres Chefers Ordrer kastede Soldaterne sig over os og plyndrede, hvad vi havde hos os.

Ved vor Ankomst til Versailles bleve vi endnu mere haanede og pinte end før. Et Fruentimmer, der var væbnet med en Stok, trængte ind imellem os og slog om sig til alle Sider. De bød os blotte Hovedet for dem, der fornærmede os, og holde Huen i Haanden. En dekoreret gammel Mand slog med sin Stok en af vore Folk paa Armen, som var bleven knækket af en Kugle; ved hvert Slag sprøjtede Blodet ud, og den ulykkelige udstødte ynkelige Skrig. Da raabte flere Stemmer fra forskjellige Sider: «Hold Mund der! Ser Du ikke, elendige Usling, at Du har den Ære at blive irettesat af General D'Aurelles de Paladines?»

Forton, der var Stabssergent og Fader til en talrig Familie, blev gjentagne Gange slaaet saaledes af en Gensdarm, at han styrtede til Jorden. «Gjør det af med ham!» hylede nu Hoben, og derpaa red en Jæger gjentagne Gange over ham. Nogle Dage efter døde den stakkels Fyr uden at have modtaget den mindste Lægehjælp.

Man stødte med Knive efter os i de Soldaters Paasyn, hvis Pligt det var at beskytte os, og som saa lidt gjorde dette, at de tvært imod gjorde Plads for de Banditer, der vilde plyndre os for det lidet, som Soldaterne havde glemt at tage fra os.

Og alt dette skete lige under Nationalforsamlingens Vinduer, uden at en eneste Deputeret kom ned for at beskytte os.

Efter at vi havde været saaledes udstillede i en Time, fik vi en ny Eskorte af Pariser-Gardister, som ladede deres Geværer i vor Nærværelse og spøgende fortalte os, at vi nu skulde føres til Sletten ved Satory for at skydes. Og for at vi ikke skulde nære nogen som helst Tvivl herom, blev der givet Ordre til at føre os til dette Sted. Vi troede, at vor sidste Time var kommen; vi hævede alle Hovedet og viste Hoben og vore Bevogtere, at Republikanere vide, hvorledes de skulle optræde overfor Fornærmelser og Ansigt til Ansigt med Døden.

Da vi kom til Arsenalet, bleve vi førte derind, og siden bleve vi førte til Øen Belle-Isle».

Den ejendommeligste Fører i Kampen den 3dje April var Bergeret. Han kastede hele sin Styrke som en Flok Faar ind under Mont Valérien, af hvis Kanoner de ulykkelige Nationalgardister bleve fejede bort i Masse; en stor Mængde Mennesker omkom her alene paa Grund af Førerens Uduelighed. Bergeret lod sig dog ikke forknytte heraf; han lavede en fantastisk Rapport til Kommunen, hvori han pralede af den gode Orden og Troppernes mandige Holdning ved Tilbagetoget. Cluseret lod ham vel arrestere for hans uforsvarlige Adfærd, men fjorten Dage efter satte Kommunen ham atter i Frihed.

Med dette Udfald den 3dje April var det ogsaa forbi med Nationalgarden. Der var Nationalgardister nok, men som et samlet, organiseret Korps existerede Nationalgarden ikke længere.

Efter den 4de April tænkte man ikke mere paa at gribe Offensiven. Cluserets Bestræbelser gik nærmest ud paa at

iværksætte en Reorganisation, en Opgivelse af de Stillinger, som ikke længere kunde forsvares, og en Koncentrering af Kommunens hele Styrke paa de tilbageværende Stillinger. Om sine Bestræbelser i disse Retninger fortæller han følgende.

Den effektive Styrke af Fodfolket talte paa Papiret i alt 145,000 Mand; men der var ingen Organisation, meget faa Ekviperingsgjenstande og meget mangelfulde Vaaben; saaledes fandtes der ikke 15 pCt. Chassepotgeværer. Enkelte Steder herskede der en meget stor Demoralisering, og Disciplin fandtes intet Steds. Ethvert Arrondissement havde sine Komitéer og Underkomitéer af alle Slags; over alt herskede der stor Forvirring, og over alt havde de befalende Venner og Venners Venner, som skulde trækkes frem.

Artilleriet bestod af 5,600 Mand, der vedholdende vægrede sig ved at tage Ophold i Baraker og saaledes umuliggjorde en Mobilisering og Dannelsen af Feltbatterier. Der fandtes ikke faa Kanoner, men de vare spredte rundt omkring, og den Ammunition, man havde, passede ikke til det største Antal af Kanonerne. Til at fabrikere ny Ammunition behøvede man særligt Værktøj, og det fandtes heller ikke. «I over en Uge», siger Cluseret, «maatte jeg nægte at udlevere Ammunition, da jeg ingen havde. Jeg blev beskyldt for Forræderi og Uduelighed, og jeg fandt mig heri, da jeg ikke ønskede, at den sande Grund til min Vægring skulde blive bekjendt, thi saa vilde man strax have vidst det i Versailles». Endelig fandt man dog Værktøj, og nu dreves Fabrikationen med Kraft.

Af Kanoner af svært Kaliber, som man kunde stille imod «Fjendens» mange svære Marinekanoner, havde man kun en halv Snes Haubitser, en stor Marinekanon og den berømte Josephine, der var opstillet paa Montmartre. Der fandtes en stor Mængde Ammunition for Infanteriet, men den var meget uheldig anbragt. Den største Del af Magasinerne var nemlig samlet under Trokadero i en Udkant af Byen og vilde

saaledes i Tilfælde af Nederlag først og fremmest falde i Fjendens Hænder, hvilket da ogsaa senere skete.

Som omtalt var der intet Rytteri, og det var af Mangel paa Heste ikke engang muligt at danne en Trup Spejdere; der fandtes jo vistnok Heste i Byen, men da Tyskerne særlig havde bemægtiget sig Kjørehestene, vilde Folk nu ikke skille sig ved deres Rideheste.

Ingeniørerne repræsenteredes af en Del Mænd, som snarere bare dette Navn, fordi de vare fritagne for den almindelige Tjeneste som Nationalgardister, end af nogen som helst anden Grund.

Intendanturen var i Hænderne paa to Jøder, Brødrene May, der vare Juvelerer og Venner af Eudes, som havde betroet dem deres Poster. Det var to virksomme Mænd, og de gjorde virkelig Nytte i deres Embeder; men man beklagede sig dog over, at de fulgte samme Grundsætninger som den kejserlige Armés Intendantur uden at kunne finde paa noget bedre, og der blev end videre ført alvorlige Klager fra de handlende over den Forretningsgang, der var indført. De handlende fik nemlig Anvisninger paa Finantsministeriet for de Summer, der tilkom dem for leverede Varer; men naar de indfandt sig i Ministeriet med disse Anvisninger, trak det altid i Langdrag med Betalingen. Derimod var der en Diskontør, som mod en Godtgjørelse af 8 pCt. udbetalte Beløbet. De handlende, der muligvis ikke troede, at Kommunen skulde leve noget langt Liv, foretrak det mindre Beløb i rede Penge, og den følgende Dag udbetalte Ministeriet Diskontøren de Summer, som det havde nægtet at betale Kontrahenterne.

Staben var saa upraktisk, som den kunde være; dens Chef var Gois, en Ven af Eudes. I Artilleriet var Stabschefen en vild Fyr, der havde været Kanonér under Belejringen og ansaa sig selv for fuldstændig dygtig til at lede Artilleriet, og det værste var, at de fleste andre troede det samme. Ogsaa Lægetjenesten skulde først organiseres.

Saaledes vare Kommunens Stridskræfter den 4de April 1871. Det gjaldt nu først og fremmest om at skabe en Overledelse, at forsyne Artilleriet med Ammunition og at organisere den forvirrede Masse af Mænd, der var bleven tilbage af Armeen efter Nederlaget den 3dje. Den øverste Ledelse var hos Staben; i Spidsen for denne satte Cluseret Oberst Rossel, og til Næstbefalende gav han ham Léon Séguin, en ung Student fra Normalskolen, et virksomt og energisk ungt Menneske, som dog var fuldkommen ukyndig i militære Sager. Der var ikke en eneste virkelig Officer til Disposition. Det blev overdraget til Rossel selv at danne sin Stab.

Rossel var af Middelhøjde og meget mager med en lav Pande, kort, brunt Haar, et rødligt Skæg og urolige Øjne, der kun ligesom stjaalent saa paa en gjennem de grønne Briller; han var saaledes i det hele taget hverken smuk eller tiltrækkende. Overfor andre var Rossel i høj Grad tilbageholden, han var rolig, bestemt og streng og nærede ikke i fjerneste Maal socialistiske Anskuelser; for Resten var han en god Officer i sit særlige Fag. Rossel var syv og tyve Aar gammel, havde faaet sin Uddannelse i den polytekniske Skole og var, da Krigen brød ud, Ingeniørkapitajn ved Fortifikationsdepotet. Han anmodede om at maatte gaa ud med et af Armékorpserne, men fik Afslag; først senere fik han Tilladelse til at rejse til Rhinarmeen. Hans første Felttog blev ikke af lang Varighed. Efter at være sluppen bort fra Metz blev han af Gambetta udnævnt til at lede en Øvelseslejr med Oberstlieutenants Rang. Freden bragte ham tilbage til Paris, hvor Cluseret traf ham og gjorde ham til Stabschef. Han havde ingen militær Erfaring, men hans Kundskaber som Ingeniørofficer vare af overordentlig stor Betydning for Paris, saaledes som Byen da var stillet. Rossel troede selv, at han var født til at spille en Bonapartes Rolle; men det var kun i Drømme, han udførte sine Mesterslag. «Hans Hoved gik fremefter, medens hans Fødder bevægede sig i en Kreds».

Efter at man havde begyndt at tilvejebringe en forholdsvis god Orden i Hæren, aabnede Cluseret efter Haanden alle de militære Værksteder, der havde været i Gang under Belejringen, og der arbejdedes nu med Kraft paa at tilvejebringe Ammunition til Artilleriet og paa at forfærdige Mitrailleuser. Efter en Uges Forløb oversteg Produktionen Forbruget, hvilket navnlig skyldtes den simplificerede Forretningsgang, idet Krigsministeren forhandlede direkte med Arbejderne.

Ved Organiseringen af Fodfolket frembød Udfyldelsen af Officerspladserne den største Vanskelighed, thi der var ingen Officerer. Cluseret delte Nationalgarden i to store Divisioner, den sedentære og den mobile, og udstedte dernæst et Dekret, som kaldte alle Mænd mellem nitten og fyrretyve Aar til Fanen, en Foranstaltning, som dog fandt mange Modstandere; for Resten havde enhver, der ønskede det, Lov til at forlade Byen.

I nogle Dage var Rossel ham en god Støtte, men han besad uheldigvis ingen Evne til at organisere. Han stødte mange Mænd bort, som kunde have gjort god Nytte uden just at gjøre Tjeneste som almindelige Soldater. Rossels store Fejl var, at han kun var syv og tyve Aar og manglede Menneskekundskab. Det udfordredes i hans Stilling kun at forlange, hvad der var strængt nødvendigt og at se bort fra al regulær Organisering. Det forstod han imidlertid ikke, og han forstod heller ikke at gjøre sig yndet af Officererne i Nationalgarden.

Medens Rossel ledede Staben, betroede Cluseret Organiseringen af Fodfolket til en vis Meyer, som var Organisator lige ud til Fingerspidserne. Denne Meyer havde været Cluserets Kvartérmester paa Krim, hvor han var bleven haardt saaret og dekoreret med Æreslegionens Kors. Han udfyldte sin Plads godt, og den 30te April, da Cluseret blev sat i Fængsel af «en intelligent og taknemlig Kommune», vare 41,500 Mand fuldstændig organiserede med saa gode Officerer, som Forholdene tillode det, vel klædte og bevæbnede og i en-

hver Henseende rede til at drage i Marken. Der var desuden 105,000 Mand, som vilde være blevne fuldstændig organiserede i Løbet af fjorten Dage, da alt, hvad de behøvede af Ekviperingsgjenstande o. s. v., var tilstede. Meyers Dygtighed havde imidlertid vakt Rossels Skinsyge, da denne ikke kunde taale nogen Medbejler. Meyer blev da ogsaa arresteret Dagen efter Cluseret, og Følgen heraf viste sig meget hurtig, thi Rossel kunde ikke mønstre 12,000 Mand to eller tre Dage efter, at han var bleven Cluserets Efterfølger som Krigsminister.

Organiseringen af Rytteriet skred kun langsomt frem, men der var dog allerede dannet tre Eskadroner, og man var i Færd med at danne syv Eskadroner til.

Hvad der voldte den største Vanskelighed, var Feltbatterierne. Cluseret havde sammenkaldt alle Artilleristerne paa Marsmarken og overdraget det til Rossel at danne Feltbatterier af det Mandskab, der var villigt til at gjøre denne Tjeneste. Han var imidlertid ikke i Stand til at danne et eneste Batteri. Cluseret talte nu selv med Folkene, og det lykkedes ham omsider at faa dem til at samtykke i at gaa til Barakerne og lade sig indrullere; de skulde atter møde den 30te April. Paa denne Tid var Cluseret imidlertid arresteret, og ingen af Folkene holdt nu deres Ord.

I Spidsen for Ingeniørerne stillede Cluseret en Civilingeniør ved Navn Roselli Mollet, som reorganiserede dette Korps paa en tilfredsstillende Maade.

Som et Bevis paa, hvor faa Minører der var til Stede, anfører Cluseret, at Megy, da han den 30te Marts forlod Fort Issy, i Porten til dette Fort efterlod en lille Karre med et halvt Hundrede Pund Krudt og en syttenaars Dreng, der skulde sætte Ild i Krudtet, naar Versailles-Tropperne kom. Paa denne Maade vilde han sprænge Fortet i Luften; og der var i det Ingeniørkompagni, som hørte til Fortets Garnison, ikke en eneste, som kunde sige ham, at dette ikke var den rette Maade at sprænge et Fort i Luften paa.

Lægetjenesten var den 20de April fuldstændig organiseret og i Gang. Ikke blot Ambulancerne og Hospitalerne, men ogsaa enhver Legion og enhver Bataillon havde sine egne Læger.

Med Hensyn til Administrationen, da indførte Cluseret det amerikanske Decentralisationssystem i Stedet for den franske Intendantur, der var baseret paa de modsatte Principer og efter Cluserets Sigende ofte medførte, at der var Overflødighed i Centrum, hvor Staben fandtes, medens der var Mangel i Kompagnierne, som skulde marschere og kæmpe.

For at indføre streng Lydighed og i ethvert Tilfælde gjøre Ulydighed mere farlig end før oprettede Cluseret en Krigsret med Rossel som Præsident. Den 18de April afsagde denne Ret sin første Kjendelse, som var en Dødsdom over en Officer ved Navn Girod, der havde gjort sig skyldig i Fejghed overfor Fjenden.

Den Hurtighed og Bestemthed, hvormed man gik frem i denne Sag, var netop, hvad man trængte til, og vilde utvivlsomt i Løbet af en Uges Tid have hidført den Disciplin, man hidtil havde savnet. Men Kommunen var bange; den annullerede Dommen, «og», siger Cluseret, «fra det Øjeblik var den fortabt; den gav Agenterne fra Versailles og de fejge frit Spil». Rossel, der ikke var bleven omtalt paa den allerbedste Maade i Kommunens Forhandlinger, indsendte sin Afskedsbegjæring, og fra det Øjeblik tilbragte han sin Tid med at konspirere. Senere blev Kommunen nødt til atter at danne en Krigsret, men da havde det ikke længere den tilsigtede Virkning.

«Saaledes var den Reorganisation», siger Forf., «som jeg fuldendte i otte og tyve Dage. Den 30te April havde jeg endnu 800,000 Metres Klæde tilbage; mine Arsenaler vare fulde, og et Syndikat af de bedste Handelshuse i Paris leverede Varer mod Kommunens Underskrift. Jeg havde desuden som en Tvangsforholdsregel indført den Bestemmelse i alle

de Handelsoverenskomster, der sluttedes med Krigsministeriet, at Kvinders Arbejde mindst skulde betales med tre Francs om Dagen. Dette Dekret, som jeg er stolt af, skaffede mig en Dødsdom fra Hr. Thiers. Maatte Folket tilgive ham; han vil ikke leve længere for det».

Bernhard Wulff.

Smaating.

Ogsaa et Martsministerium. Det var den 20de Marts 1848. Alle tyske Lande havde havt deres Revolution, endog Landgrevskabet Hessen-Homburg, der i Forening med Herskabet Meisenheim talte næsten 5 □ Mil og over 20,000 Sjæle, der lige til hine bevægede Martsdage havde levet et roligt, ubemærket, inadvendt Liv. Den daværende Landgreve, den sidste af hans berømmelige Slægt, levede under saa beskedne Forhold, at han ikke engang havde en Klokkestreng i sit Soveværelse, men kastede Støvleknægten mod Døren, naar han vilde kalde paa sin Kammertjener; for øvrigt regerede den gamle Pebersvend ikke meget og bekymrede sig i det hele taget ikke ret meget om Verden; men som en gammel østerrigsk Officer havde han dog hin store Dag en saa uhildet Dømmekraft, at han kunde fatte, at overordentlige Forhold kræve overordentlige Forholdsregler. I Darmstadt levede den Gang en gammel Advokat ved Navn Jaup, som havde givet sig meget af med Genealogi og det hessiske Hus's Stamtavler, hvorfor han var særlig afholdt af den gamle Landgreve; til med stod han i Ry for at være liberal. Han fik nu en Skrivelse af følgende Indhold:

«Min kjære Jaup! Jeg maa have en Minister; men under de nuværende Tidsforhold kan jeg ikke bruge nogen, som ikke paa Grund af Politik har siddet i Fængsel eller i det mindste været forvist. Vær saa god at finde mig en brugbar Mand af denne Beskaffenhed». Deres forbindlige o. s. v.

Hr. Jaup, som kort derpaa selv blev Minister, og det endog hos Storhertugen af Hessen - Darmstadt, sendte da Landgreven sin Svigersøn, Advokat Bausa fra Gieszen, med en Anbefalingsskrivelse, hvori var bemærket, at den medfølgende Svigersøn ifølge boslagte Øvrighedsattester havde siddet flere Uger i det storhertugelig hessen-darmstadtske Varetægtsfængsel, fordi han i Aaret 1834 havde været mistænkt for kort efter Frankfurter-Attentatet at have korresponderet med en Broder til en Student i Gieszen, hvilken bemeldte Student kort derpaa var rejst til Schweiz og derved havde paadraget sig en Mistanke om at have været impliceret i bemeldte Attentat. I og for sig havde Sagen dog ikke været saa farlig, thi Hr. Bausa var kun bleven anklaget for den Forbrydelse at have undladt at denuncere et højforrædersk Foretagende, som ikke engang havde været ham selv ret klart, hvorfor han da ogsaa var bleven løsladt af den strænge Overdomstol, der dog havde domfældt saa mange andre.

Bausa blev Premierminister over 5 Kvadratmil, og Historien tilføjer, at det var det varigste af alle Martsministerier; thi den skikkelige gamle Landgreve kunde ikke igjen give Slip paa ham.

Frederik, Greve af Danneskjold-Samsø.

(Slutning, se S. 156).

III.

Den 6te August 1746 døde Christian VI paa Hirschholm Slot. Kongens Død var et stort personligt Tab for Danneskjold; thi dels var det jo usikkert, hvordan den unge, kun tre og tyveaarige Kong Frederik V vilde stille sig overfor Danneskjold, dels var denne personlig knyttet nøje til den afdøde Konge, for hvem han ikke blot havde været en værdifuld Raadgiver, men ogsaa en fortrolig Ven, om man ellers kan bruge dette Udtryk i et Forhold mellem en Konge af Christian VI's Karakter og en Undersaat. Man faar et ret godt Begreb om dette Forholds Natur ved at gjennemløbe nogle af de Privatbreve, Kongen skrev til Danneskjold, og hvis Antal skal være løbet op til omtrent tre Hundrede. Kongen var i det hele taget en flittig Brevskriver, og Antallet af de længere eller kortere Breve, han daglig skrev til sine Ministre eller Fortrolige, mener J. Møller i sin «Mnemosyne» uden Overdrivelse at kunne anslaa til over 30,000, af hvilke han som Bilag til sit Værk i dansk Oversættelse gjengiver omtrent 350, af hvilke dog intet er til Danneskjold.

Faa Steder viser Christian VI sig fra en saa fordelagtig Side som i sine Breve, i hvilke han ofte lægger noget af den besværlige Majestæt bort og fremtræder mere som Menneske.

Hans pietistiske Aandsretning mærker man ikke stort til i Brevene til Danneskjold, da disse i Almindelighed kun handle om Sager, der vedrøre Søværnet. Ikke sjældent træffer man venlige Forespørgsler til Danneskjolds Befindende eller Bebrejdelser, fordi han intet Hensyn tager til sin Sundhed, men overlæsser sig med Arbejde. Saaledes beder Kongen ham et Steds betænke, «dasz Er ein mensch ist der wenn Er sich tod arbeitet uns einen schlechten dienst damit thut», ligesom han en anden Gang forsikrer: «Es ist uns bange wen wir hören dasz Er übel ist». Heller ikke glemmer Kongen undertiden at spørge til Danneskjolds Familie, og det fremgaar ligeledes af Brevene, at han ikke har været nogen sjælden Gjæst paa Søllerødgaard, hvor Danneskjold boede om Sommeren, naar Kongen residerede paa Hirschholm. Danneskjold havde her opbygget en prægtig Hovedbygning med en stor Altan øverst, hvorfra der var en berømt og oftere omtalt Udsigt udover det omliggende skjønne Landskab. Danneskjold havde her ogsaa ladet et Kapel opføre, der indviedes af Biskop Hersleb, ved hvilken Lejlighed Biskoppen i sin Indvielsestale skal have hentydet til Grevens altfor store Byggeforetagender i Forhold til hans temmelig forfaldne Formuesomstændigheder, hvad Danneskjold gjengjældte paa en ret fin Maade ved i et Brev at takke ham forbindtlig for hans Ulejlighed og sende ham et meget rundhaandet Honorar. I sin ringe Fritid beskæftigede Danneskjold sig paa Søllerødgaard navnlig med store Haveanlæg i Datidens stive Roccocostil, ligesom han ogsaa lod indrette et Mølleværk, der gjennem en lang og kostbar Vandledning drev Vandet fra den lavt liggende Sø op i Beboelseslejligheden, Stalden og Haven, der skal ligge mer end 30 Alen over Søens Vandspejl. Hovedbygningen er nu forlængst nedrevet, og Kapellet, som Struensee senere lod indrette til et Hospital for veneriske Sygdomme, benyttes nu som Lade, medens den nuværende Beboelseslejlighed er indrettet i et af Udhusene fra Danneskjolds Tid.

Medens Christian VI ved sine Besøg paa Søllerødgaard ledsagedes af sin øvrige Familje, saaledes af sin Datter og Søster eller Kronprinsen, finder man ikke Dronningens Nærværelse omtalt ved slige Lejligheder; Treschow antyder forblommet, og J. Møller udtaler ligefrem, at Danneskjold ingenlunde var i Gunst hos Sofie Magdalene, hvem hans danske Fødsel, hans Sparsommelighed og selvstændige Karakter, der endog undertiden skal have bragt ham til at opponere mod den alt formaaende Dronning, vare ubehagelige. At Kongen imidlertid trods sin Gemalinde vedligeholdt sin Velvilje mod Danneskjold, fortjener saa meget større Paaskjønnelse, som han ellers altfor ofte lod sig lede af hende.

Det var kun yderst sjældent, at dette gode Forhold mellem Kongen og Danneskjold forstyrredes, et Forhold, som endog synes at være blevet stærkere med Tiden. Imellem kunde det dog imidlertid hænde; flere Exempler ere allerede tidligere omtalte, og Brevene fra Kongen til Danneskjold oplyse os om et Exempel endnu, der dog kun er af en aldeles forbigaaende Karakter. Da den pietistiske Bevægelse under Christian VI naaede Danmark, foranledigede den naturligvis et dybt Brud mellem de orthodoxe Præster og dem blandt deres Standsfæller, der vare grebne af den nye religiøse Bevægelse, og som i den kristelige Følelses Navn nedlagde Protest mod den tørre og dogmatiske Orthodoxi. Præsterne i de modsatte Lejre vare meget ivrige og forkjætrede gjensidig fra Prædikestolen hverandre i de haardeste Udtryk. Navnlig var Striden brændende i Hovedstaden, hvor den nidkjære Stiftsprovst Reenberg, der allerede under Frederik IV havde udmærket sig ved den Frimodighed, hvormed han havde fordømt Kongens Flerkoneri, og Mossin, som var Præst først ved Trinitatis senere ved Nicolai Kirke, vare Orthodoxiens Forkæmpere. Mossin, der var Danneskjolds Ven og Skriftefader, havde endog fremsat en offentlig Anklage mod den fra Tyskland indkaldte Hofpræst og Professor Reusz, som dog imidlertid ikke fik videre Følger, hvor imod en anden

Klage, han senere rejste mod de under ham ansatte Kateketer, og hvori han beskyldte dem for at udbrede falske og djævelske Lærdomme, fik meget ubehagelige Følger for Mossin selv, idet han af en i den Anledning nedsat Kommission dømtes til at have sit Embede forbrudt. Da Sagen endnu svævede for Kommissionen, indgav Mossin et Forsvar, som Danneskjold paatog sig at overrække Kongen. I denne Anledning modtog Danneskjold et temmelig skarpt Brev fra Christian VI, hvori denne udtaler sin Forundring over, at Danneskjold besøger andre Kirker end Holmens, til hvilken han i Følge sin Stilling nærmest maatte være henvist. Imidlertid vil Kongen dog for denne Gang se gjennem Fingre dermed «in Hoffnung er werde nicht wieder kommen», hvorpaa hele Brevet ender med Moralen: «Non sutor ultra crepida» (Skomager bliv ved Din Læst).

Det kunde nu vel være Gjenstand for en grundet Tvivl hos Danneskjold, om Christian VI's Velvilje for ham vilde gaa i Arv til Sønnen; thi han havde mange Fjender og hans ofte stridige og altid herskesyge Karakter havde ingenlunde skaffet ham mange personlige Venner, hverken ved Hoffet eller i Søetaten. I de første Maaneder af sin Regering foretog imidlertid Frederik V ingen Forandringer ved Marinens Bestyrelse; men da Admiral Rosenpalm, der i en Række Aar havde været Flaadens ældste Flagmand og første Deputeret i Admiralitetet, og som stedse havde følt sig stillet i Skygge af Danneskjold, nu søgte at benytte Lejligheden til at styrte sin forhadte Rival og i den Anledning indgav en Plan til Frederik V, hvorved han troede at kunne spare 160,000 Rdl. aarlig paa Marinens Budget, lykkedes det ham ogsaa at vinde Kongen og at faa Danneskjold fjærnet fra en Stilling, han i elleve Aar havde beklædt med Ære. Kongen havde nemlig forelagt Rosenpalms Plan for Danneskjold, og da denne nu ikke blot erklærede, at han ikke kunde paatage sig Marinens Administration med de antydede Indskrænkninger, men endog stillede Sagen paa Spidsen ved at lade

Kongen vide, at han strax maatte tage sin Afsked, hvis den i Anledning af den rosenpalmske Plan nedsatte Kommission ikke i ét og alt rettede sig efter ham, saa modtog han som Svar fra Kongen sin Afsked den 18de November 1746. Skjønt den Fremstilling heraf, som findes i Adam Gottlob Moltkes efterladte Mindeskrifter, maa antages for paalidelig, da den skriver sig fra en saa vel underrettet Kilde, hvorfor den ogsaa er fulgt her, er den dog sikkert i flere Henseender meget ubillig mod Danneskjold. Naar det saaledes hedder: «Ihro Majestæt glaubte, dass in dem See-Etat eine bessere Ordenung vorzüglich erfordert würde, da in diesem Collegio von je her viele Uneinichkeit und viele Unordnung geherschet», tager denne Ytring sig lidt underlig ud sammenholdt med, hvad der hidtil er berettet om Danneskjolds Virksomhed i Flaadens Tjeneste. Kongen saa da ogsaa sine Forhaabninger skuffede om de store Besparelser, Rosenpalm havde bebudet, og da Rosenpalm senere anholdt om at blive General-Admiral-Lieutenant, hvilken Post Kongen havde lovet ham, hvis han blev fornøjet med hans Administration, skal Frederik V have afvist ham med de Ord: «De lovede at spare mig Penge og holdt det ikke; vi ville derfor glemme vort Løfte paa begge Sider». Man kan heller ikke sige, at Danneskjold faldt i Unaade; thi om han end afskedigedes fra alle sine Embeder, gaves selve Afskeden ham i meget anerkjendende Udtryk, og det tillodes ham at beholde sin »Characterere af General-Admiral-Lieutenant» og den ham i sin Tid tildelte Donation paa 7,000 Rdl. aarlig. Til yderligere Bevis paa sin Naade sendte Kongen ham Aaret efter i Anledning af Kroningen Elefantordenen og var endog saa opmærksom at tilskikke ham just det Ordenstegn, som Christian VI selv havde baaret, hvorved Udmærkelsen maatte antages at have dobbelt Værdi for Danneskjold.

Da Danneskjold den 21de November, før han trak sig tilbage til Privatlivets Ro fra det anstrængende Arbejde i Statens Tjeneste, holdt sin Afskedstale i Admiralitetet, hen-

pegede han med en for ham karakteristisk Selvfølelse paa de store Resultater af hans Administration: «Flodens Floer og Velstand og hele Marinens Opkomst», og at dette virkelig kan tilskrives ham, finder han «soleklart beviist» dels ved Kongens «allernaadigste Confirmationsbrev», dels derved, at «ikke derimod noget Ord er bleven anført eller erindret» og dels endelig ved «det Vidnesbyrd af en reen og ubesmittet Samvittighed». Herpaa svarede Admiral Rosenpalm som Præses i Admiralitetet, at man «vilde søge at imitere, saa vidt muligt, Hans Excellences store Exempel i alle hans gode Indretninger», hvorpaa han ønskede Danneskjold al Lykke og Velsignelse i Fremtiden, hvilket hele Admiralitetet besvarede med enstemmigt Bifald.

Danneskjold fik nu Lejlighed til at tænke paa sine egne Privatanliggender, hvilket i flere Henseender kunde være ret heldigt. Navnlig trængte hans Pengeaffærer til at ordnes; thi medens han ved sin Orden i sin offentlige Stilling havde sparet Landet Millioner, var han selv kommet i en betydelig Gjæld dels paa Grund af de Udgifter, hans Stilling medførte, dels fordi han, indtil den flere Gange omtalte aarlige Pension paa 7,000 Rdl. var bleven skænket ham, havde tjent Staten for en forholdsvis meget ringe Gage, og dels endelig, fordi han virkelig ikke synes at have været nogen nøjeregnende Husholder med egne Midler. For nu at leve billigere, end det var ham muligt i Kjøbenhavn, besluttede han at flytte til Altona. Han ejede ganske vist Herregaarden Marselisborg ved Aarhus; men han antog, at hans Søn vilde have bedre Lejlighed til at uddanne sig i Altona end der, og desuden fandtes der paa Marselisborg ingen beboelig Hovedbygning, og Danneskjold vilde ikke opbygge en saadan, da Godset efter hans Død skulde gaa over til en anden Familje. Hermed hænger det nemlig sammen paa følgende Maade: Danneskjold havde i alt 6 Døtre og 3 Sønner, af hvilke imidlertid de 4 Døtre og 2 Sønner døde som Børn. Da han nu omtrent paa den Tid, da Dokkens Bygning stod paa, ingen Sønner havde

levende, og da det var 7 Aar siden, at hans Hustru var nedkommet med noget Barn, og man saaledes maatte antage, at Danneskjold ikke kunde vente sig nogen mandlig Arving, opnaaede Geheimeraad Gersdorf skriftligt Løfte af Christian VI paa Marselisborg efter Danneskjolds Død. Ikke længe efter fødte imidlertid Grevinde Danneskjold en Søn, og da Kongen lykønskede Danneskjold i denne Anledning, tilføjede han, at nu beholdt hans Familje altsaa Marselisborg. Da Kongen imidlertid blev gjort opmærksom paa, at der ikke i Bevillingen til Gersdorf var gjort noget Forbehold i denne Henseende, lovede han Danneskjold, at denne Mangel nok skulde blive rettet, et Løfte, som imidlertid aldrig blev opfyldt. Det var saaledes ganske naturligt, at Danneskjold ikke vilde anvende Penge paa Marselisborgs Forskjønnelse.

Af Danneskjolds Børn levede, da han tog til Altona, foruden Sønnen, der endnu var et Barn, to Døtre, ligeledes Børn, og en voxen Datter, der var gift med Fætteren Ulrik Adolf Danneskjold-Samsø, som havde været Schoutbynacht i Marinen, men havde forladt Tjenesten tillige med Svigerfaderen og nu fulgte ham til Altona. Man maatte her leve paa en indskrænket Fod; thi til Afbetaling paa sin Gjæld, der skal have beløbet sig til 80,000 Rdl., havde Danneskjold bestemt 4,500 Rdl. aarlig af de ham tillagte 7,000 Rdl. Ogsaa andre Omstændigheder kom til, der maatte virke nedtrykkende paa ham og yderligere forøge den Bitterhed, han i Forveien paa Grund af sin pirrelige Karakter følte over at være sat ud af en Virksomhed, der var ham saa kjær. Saaledes var hans Svigersøn meget svagelig, et af hans Børnebørn døde strax efter Ankomsten til Altona, og Danneskjold selv led af en partiel Lamhed, en Følge af Overanstrængelse og Uforsigtighed. Tillige oprørte de talrige Angreb, der efter hans Fjærnelse gjordes paa flere af ham indførte Institutioner og navnlig paa Dokken, ham i højeste Grad, hvorfor han allerede paa Overrejsen til Altona fandt sig foranlediget til fra Sønderborg at skrive til Schulin for at bede denne Minister

gjøre sin Indflydelse gjældende mod hans Fjenders falske Angivelser for Kongen. Det var navnlig Danneskjolds tidligere Protegé, men hans senere ivrige Modstander Admiral Suhm, der under Paastand af, at Dokken allerede var ubrugelig, fik bevirket Nedsættelsen af en Kommission for at undersøge dens Tilstand. Danneskjold udtrykker i sit Brev, der er skrevet paa Fransk, sin Frygt for, at hans Fjender i Etaten for at bevise Rigtigheden af deres Angreb skulde forsømme de nødvendige successive Reparationer af Dokken eller undlade de nødvendige Forsigtighedsregler som f. Ex. at udpumpe Vandet fra den derværende Kilde; thi «hører man op hermed», skriver han videre, «vil dette Værk blive ødelagt i meget kort Tid, og man vil ligesaa godt kunde underminere det og sprænge det i Luften med Krudt». I sin Harme erklærer han dernæst, at ethvert Angreb paa et saa almindelig anerkjendt Værk som Dokken kun kan skrive sig enten fra «une ignorance crasse» eller «une enorme malice», og han fortsætter, at skjønt han ikke véd, hvilke Klagepunkter Suhm har fremført, saa «ere dog hans Hensigter og Øjemed mig kun altfor bekjendte af tidligere Erfaring og paa Grund af hans slette Karakter». Som man ser, tager Danneskjold ikke lemfældig paa sine Modstandere; men for øvrigt havde han Ret med Hensyn til det ugrundede i Klagerne, hvad den nedsatte Kommission ogsaa anerkjendte, idet den erklærede Dokken i fuldkommen god og brugbar Stand.

1748 rejste Danneskjold til Wiesbaden med sin da otteaarige Søn og Svigersønnen for at benytte Badene. Kuren havde den heldigste Indflydelse paa ham, idet han helbrededes for sin Lamhed. Paa Tilbagevejen opholdt han sig nogle Dage i Berlin, hvor Frederik II gjorde ham betydelige Tilbud for at bevæge ham til at lede Anlæget af en preussisk Flaadestation ved Emden. Havde i dette Øjeblik Danneskjolds Ærgjærrighed, der sikkert har følt sig stærkt fristet ved de glimrende Løfter, været stærkere end hans Fædrelandskjærlighed, vilde han muligvis have figureret i Historien

som Grundlægger af den preussiske Marine; men heldigvis baade for Danneskjolds Minde og for hans Fædreland var han for varm Patriot til at modtage andet fra Frederik den stores Haand end en Indbydelse til det kongelige Taffel, hvorpaa han allerede Dagen efter forlod Berlin. Imidlertid var dog hans Samtale med Frederik II bleven bekjendt, og Danneskjold nød den Ære, at baade England, Holland og Sverige, der ansaa deres Interesser for truede, hvis det i kraftig Fremvæxt værende Preussen ogsaa kunde optræde som Sømagt i Østersøen, lode deres Gesanter gjøre Forespørgsler i den Anledning hos den danske Regering, for hvilken det naturligvis ogsaa var af den største Betydning, at Danneskjold ikke indlod sig med Kongen af Preussen.

Imidlertid søgte man dog ikke at vinde Danneskjold for paa denne Maade at binde ham til Danmark, men foretrak at bebrejde ham, at han i det hele taget havde gjæstet Berlin. Da denne imidlertid i en lidt høj Tone lod svare, at han formente at have Ret til at rejse, hvorhen han vilde, indsaa Schulin, den daværende Udenrigsminister, at man muligvis ved Bebrejdelser netop kunde friste Danneskjold til at gaa i preussisk Tjeneste, hvorfor han overtalte Frederik V til at sende Danneskjold en forbindtlig Skrivelse og deri fremsætte et Ønske om, at Danneskjold, saa snart Vinteren var forbi, vilde gjæste Kjøbenhavn, da man havde Ting af Vigtighed, man vilde raadspørge ham om.

Danneskjold efterkom ogsaa i Foraaret 1749 denne Opfordring og modtoges meget naadig af Kongen, der ved samme Lejlighed beklagede sig over, at den rosenpalmske Administrationsplan ikke havde medført den forventede Besparelse. Hvis Danneskjold havde haabet at skulle kaldes tilbage til sin tidligere Stilling, saa er han bleven skuffet, og en Anmodning i denne Retning fra Kongen vilde heller ikke let være tænkelig, da Frederik V's nærmeste og fortroligste Raadgiver, Moltke, var en bestemt Modstander af Danneskjold. Derimod tilbød Kongen Danneskjold, at hans Svi-

gersøn atter skulde indtræde som Schoutbynacht i Søetaten og have Sæde i Admiralitetet, et Tilbud, som denne ogsaa modtog paa den Betingelse, at Svigerfaderen vilde opgive sin Bolig i Altona og flytte til Søllerødgaard. Grev Ulrik Adolf Danneskjold-Samsø var endnu kun 29 Aar gammel; men da den danneskjoldske Familje paa Vejen fra Altona til Kjøbenhavn aflagde et Besøg paa Gisselfeld hos Admiralens Moder, den tidligere omtalte Dorothea Krag, døde han pludselig her i en lignende ung Alder som Faderen og Bestefaderen. Hans Enke og to Børn toge Ophold paa Søllerødgaard, hvor Danneskjold boede fra 1749 til 1756, da han solgte Ejendommen til Gehejmeraad Dehn; senere hen beboede den bekjendte General St. Germain Søllerødgaard. Under dette syvaarige Ophold i Hovedstadens Nærhed synes Danneskjold at have levet meget stille og tilbagetrukken, beskæftiget med Læsning, navnlig astronomiske, mathematiske og fysiske Studier, Musik og Haveanlæg. I 1756 flyttede han til Marselisborg, men da der, som tidligere omtalt, ikke var nogen standsmæssig Beboelseslejlighed paa Gaarden, kjøbte han sig en Gaard i Aarhus, hvor han altsaa boede, indtil han 1760 modtog Kongens Tilbud om at overtage Posten som Overhovmester ved Sorø Akademi.

Skjønt dette Tidsrum fra 1749 til 1760 ellers kan forbigaas med Tavshed, fortjener dog muligvis et Par Familjebegivenheder fra disse Aar en flygtig Omtale. Saaledes havde Danneskjold den Sorg, at hans eneste Søn døde 1758 — kun atten Aar gammel — i fransk Krigstjeneste. Han havde knyttet store Forhaabninger til denne Søn, der allerede havde begyndt at gjøre Karriere ved den franske Armé. Fire Aar tidligere var et andet Dødsfald, der ogsaa berørte ham nær, indtruffet, idet hans Moder Dorothea Krag døde 1754 paa Gisselfeld, 79 Aar gammel. Ved hendes Død gik Gisselfeld ifølge de af Gyldenløve paa en Udenlandsrejse i Aarene 1701 og 1702 tagne testamentariske Bestemmelser over til at blive et Klostergods, hvis første Overdirektør efter Fun-

datsen blev Danneskjolds Brodersøn Frederik Christian Greve af Danneskjold-Samsø, for hvem Danneskjold havde været Formynder til 1740. Hans Virksomhed i denne Retning er allerede tidligere omtalt, og det er berørt, hvorledes Danneskjold ved sine uheldige Dispositioner næsten havde ruineret sin Myndling. Om dette end tildels kan finde sin Forklaring ved Danneskjolds ringe Kjendskab til Godsforretninger og derved, at hans store Virksomhed i Statens Tjeneste kun levnede ham ringe Tid til at at beskæftige sig med Privatanliggender, faar Sagen dog en for Danneskjold noget uheldig Karakter, naar man erfarer, at han samtidig bestyrede sin yngre Brodersøns Anliggender langt mer samvittighedsfuldt, navnlig efter at denne var bleven forlovet med hans Datter. Det tager sig unægtelig ogsaa lidt underligt ud, at Danneskjold strax ved sit Formynderskabs Ophør lod sig tildele en Kvittering for vel aflagt Værgemaalsregnskab, og det ikke af den nu myndige Brodersøn, men derimod af Christian VI. At hans tidligere Myndling var mindre vel fornøjet med Farbroderens Formynderskab, viste sig ogsaa under Frederik V, da han indgav en Klage til Kongen i denne Anledning. Det var imidlertid vanskeligt for Frederik V at lade Sagen gaa Rettens Vej, da han derved paa en officiel Maade maatte ignorere den af hans Fader udstedte Værgemaalskvittering, hvorfor han overdrog Adam Gottlob Moltke at faa denne lidet opbyggelige Familietvist udjævnet i Stilhed, hvilket ogsaa lykkedes ved et den 31te Marts 1753 udstedt skriftligt Forlig. Man enedes om, at «alt det, som paa begge Sider anlangende vores mellemværende Stridigheder og formeentlige Prætensioner kan være skreven, talt eller forrettet, skal være aldeles mortificeret, dødt og magtesløst», og dernæst meddelte den yngre Danneskjold sin Onkel «et fuldkomment Afkald for det for mig førte Værgemaal og mine Midlers Administration». Danneskjold havde under Sagens Behandling oftere gjort gjældende, at han som Formynder for Brodersønnerne havde været «ikke blot som en Farbroder, men som en Fader».

Imidlertid kan man dog ikke andet end give Gisselfelds Historieskriver Ret, naar han paa en ironisk Maade omtaler dette «faderlige» Forhold, som han samtidig yderligere karakteriserer ved at anføre, at Danneskjold benyttede Lejligheden til ved Forliget at faa sig tilstaaet 6,000 Rdl. for at give sit Minde til Salget af Baroniet Høegholm i Jylland, der hørte til de danneskjoldske Godser, og hvortil han altsaa var eventuel Arving i Tilfælde af den ældre Linjes Uddøen. Ogsaa paa et andet Punkt havde Danneskjold et Sammenstød med sin Brodersøn, idet han, støttende sig paa Gyldenløves Testamente og en senere oprettet Familjekonvention, nedlagde Protest mod, at Gisselfeld strax efter Fru Dorothea Krags Død traadte i Virksomhed som Kloster, før den paa Godset hvilende betydelige Gjæld var betalt. Brodersønnen, der som første Agnat i Familjen var født Overdirektør for Klosteret, tog imidlertid intet Hensyn hertil, men lod Gisselfeld begynde sin Virksomhed som Kloster 1755. Danneskjold fortsatte imidlertid sin upaaagtede Protest blandt andet derved, at han lod de tre Konventualindepladser, hvortil han havde Besættelsesret i Følge tidligere Overenskomster, henstaa ubenyttede.

Som berørt fik Danneskjold 1760 Tilbud om Pladsen som Overhofmester ved Sorø Akademi og modtog ogsaa Tilbudet. Det af Christian IV stiftede ridderlige Akademi var blevet nedlagt 1665; men under Frederik V oprettedes Akademiet i Sorø paa ny, efter at allerede Christian VI havde optaget Tanken derom og ladet foretage adskillige Forarbejder i den Retning. Akademiet indviedes med stor Højtidelighed i Kongens Overværelse den 27de Juli 1747, ved hvilken Lejlighed dets første Overhovmester Henrik XVII Reusz, Greve til Plauen holdt en «fyndig og ziirlig dansk Tale». Akademiets næste Hovmester var Gehejmeraad Karl Juel, der i September 1760 blev Stiftamtmand i Fyen, medens Danneskjold blev hans Efterfølger ved Akademiet. Om det end vilde blive altfor vidtløftigt her at gaa nærmere ind paa

Akademiets Forhold i den Tid, Danneskjold var dets Overhovmester, fortjener det dog at fremhæves, at der just dengang var et frugtbart videnskabeligt Liv blandt Lærerpersonalet, der talte Mænd som det berømte Kløverblad Jens Sneedorf, Jens Kraft og Andreas Schythe, som alle tre vare varme Patrioter og ivrige Forkæmpere for det danske Sprog, der endnu bestandig, skjønt Holberg havde vist sine Landsmænd Muligheden af at benytte Modersmaalet, maatte vige Pladsen for de fremmede Sprog. Paa Universitetet og i den lærde Verden var Latinen eneraadende, i Poesi og mer populær Literatur var Dansken fortrængt af Tysk, og i det højere Selskabsliv hørte man kun Fransk og Tysk eller en mærkværdig Blanding af begge disse Sprog. Navnlig bredte Tyskeriet sig over alt og i alle Forhold paa en aldeles utaalelig Maade under den Beskyttelse, det nød af den for øvrigt saa højt fortjente Bernstorf den ældre. Paa Grund navnlig af de tre nævnte Mænds Virksomhed blev Sorø Akademi Udgangspunktet for en ny opblomstrende dansk Literatur, der f. Ex. gjennem Sneedorfs berømte Ugeblad «den patriotiske Tilskuer» nedlagde en kraftig Protest mod det monopoliserede Tyskeri.

Opsaa ved det ridderlige Akademi havde der været ansat adskillige Tyskere, navnlig Schlegel og Basedow, af hvilke imidlertid Schlegel var død før Danneskjolds Ansættelse, medens Basedow endnu beklædte sin Stilling som professor eloqventiæ et philosophiæ moralis. For øvrigt var hele Akademiet i sin daværende Form et Kunstprodukt, som trods sine store Ejendomme, trods Holbergs fyrstelige Gave paa over 1,000 Tdr. Hartkorns Jordegods og de mange allernaadigst tilstaaede Privilegier kun førte en tarvelig Tilværelse endog i denne sin Glandstid, saa at det snarere spillede en Rolle som en Slags Forsørgelsesanstalt for fortjente Videnskabsmænd, der her i et behageligt landligt Otium kunde anvende deres Tid til literære Sysler, end som akademisk Læreanstalt; thi hertil var Antallet af unge Adelsmænd, der

benyttede Akademiet, altfor begrænset. Saaledes havde det aarlige Gjennemsnitsantal af studerende indtil 1760 været sex eller syv, og naar der nu efter Fundatsen skulde holdes en dyrt lønnet Overhovmester, en Inspektør og adskillige Professorer foruden en Berider, en Fægtemester, en Dansemester og Tegnelærer, ikke at tale om det øvrige betydelige Personale, der var nødvendigt for den hele indre Økonomi, vil man se, hvilket meningsløst stort Apparat disse faa unge Herrers akademiske Opdragelse udkrævede. De Forventninger, man havde knyttet til Akademiet, og som f. Ex. fik et Udtryk i det Akademiet skjænkede Segl, «hvorudi sees Phoenix at oplives af sin egen Aske ved Straalerne af den opgaaende Soel», og det Haab, at — som et senere soransk Indbydelsesskrift til en kongelig Fødselsfest udtrykker sig — «Sorøe, det yndte Sorøe, langt fra Hovedstadens vilde Glæder og tomme Adspredelser, skulde nu ret blive en Sammelplads for de yndige Musers yndte Yndlinger», vare saaledes rigtignok langtfra gaaede i Opfyldelse; men Sorø Akademi spillede dog, som ovenfor paavist, en betydelig Rolle i Datidens literære Verden.

Det var saaledes en Hæders- og Tillidspost, som betroedes Danneskjold, der var en altfor ivrig Embedsmand til at betragte sin ny Stilling som en Sinecure. De forskjellige, for øvrigt tarvelige og spredte Efterretninger om hans Virksomhed vidne alle, at han var en ivrig, men tillige stræng overordnet for de unge studerende, der ikke vare fri for undertiden at skeje temmelig stærkt ud, hvorfor det sandsynligvis heller ikke er uden Hensigt, at Danneskjold i sin Tiltrædelsestale mindede dem om, at «Adel og høj Byrd ere ikkun Fordele for dem, som ere ædelsindede og formedelst Dyd, Kundskab og Gudsfrygt udvise sig værdige Børn af berømmelige Forældre».

Hans første Formaal var da ogsaa at sætte en Stopper for adskillige Uordener, som hidtil ustraffet havde fundet Sted. Saaledes klages der over, at de unge Adelsmænd hidtil

havde spillet Kort paa deres Værelser, skjønt det var strængt forbudt; at de ofte rejste bort og vare fraværende i lang Tid uden Orlov, eller at de uden anmeldt Forfald eller Tilladelse forsømte Forelæsningerne, saa at det ikke sjældent hændte, at Professorerne slet ingen Tilhørere fandt i Auditorierne. Danneskjold havde været altfor vant til militær Orden til at kunne finde sig i sligt, og de unge Herrer fik at føle, at de havde faaet en overordnet, der fordrede ubetinget Lydighed og vidste at forskaffe sig den. Han var en ligesaa nøjeseende Bestyrer af Akademiets Midler som stræng Udfører af Fundatsens pædagogiske Bestemmelser indtil de mindste Enkeltheder. Selv overværede han ofte Forelæsningerne og navnlig de af ham indførte Repetitorier, der holdtes to Gange ugentlig, og ved hvilke Akademisterne examineredes i de Pensa, Professorerne havde holdt Forelæsninger over. Han blev saaledes næppe synderlig afholdt af de studerende, hvis Antal imidlertid under hans korte Bestyrelse forøgedes betydelig. Der berettes, at han hver Dag havde nogle saavel af Professorerne som af Akademisterne hos sig til Middag og Aften, og at han da «baade ved Maaltidet og ellers foranledigede lærerige Samtaler», samt at man «efter Bordet om Aftenen spillede smaae Commersspil, men ikke længe». Imidlertid er det vel næppe sandsynligt, at Akademisterne have sat stor Pris paa disse selskabelige Underholdninger, og den bedste Egenskab ved de «smaae Commersspil» har i deres Øjne rimeligvis været den, at de ikke varede ret længe. For øvrigt skyldte Akademiet ham Anlæget af dets botaniske Have mellem Hovedbygningens søndre Façade og Søen foruden flere andre Anlæg, hvoraf en Allé endnu bærer hans Navn.

Under sit Ophold ved Sorø mistede Danneskjold sin Hustru, og en hæftig Sygdom truede baade hans eget og hans Datters Liv. Da han første Gang efter sin Sygdom atter betraadte Akademiet, holdt han en Tale til de studerende, hvori han blandt andet fremhæver, at den bedste

Trøst i hans Sorg havde været at erfare, hvorledes Akademisternes «Application og Conduite havde været upaaklagelig», idet han anser dette som et Bevis paa, at de «begynde at indse og skjønne, hvad Fordel de selv have deraf» — en Antydning om, at Danneskjolds strænge Mandstugt havde vakt en Del Uvilje og Modstand blandt de unge Herrer.

Paa Grund af de studerendes ringe Antal og det hele altfor storartede og dyre Apparat var imidlertid Akademiets Finantsstatus yderlig slet, og efter den Erfaring, man har andensteds fra om Danneskjolds Administration af Jordegods, er det ikke sandsynligt, at han var den rette Mand til i denne Retning at bringe de forfaldne Sager igjen paa Fode. Imidlertid har Viljen dertil ikke manglet ham; thi han indgik oftere til Regeringen med Reformforslag, der dog stedse bleve upaaagtede, indtil han til sidst foreslog at nedlægge Akademiet i nogle Aar (efter nogle Beretninger i ti, efter andre kun i sex), for at man i den Tid kunde samle en Kapital, hvormed Akademiet som et Slags Reservefond da paa ny kunde begynde sin Virksomhed. I Mellemtiden tilbød han at ville vedblive at bestyre Amtmandsembedet for Sorø og Ringsted Amter, der var forbundet med Posten som Overhovmester, samt Akademiets Pengevæsen. Da Regeringen imidlertid ikke vilde gaa ind paa hans Forslag, forlangte han sin Afsked og fik den i September 1764; men førend vi forlade hans Virksomhed i Sorø, maa dog omtales et Sammenstød, han havde med en af Professorerne ved Akademiet, den tidligere omtalte Basedow.

Denne var i Aaret 1752 blevet ansat som Professor i Moralfilosofi og de skjønne Videnskaber og havde saaledes intet med Theologien at skaffe, hvori Akademiet havde en særegen Professor, der samtidig var Sognepræst for Sorø. Dette Embede beklædtes paa denne Tid af Jakob Christian Pingel; men uden nogen bestemt paaviselig Grund overdroges det desuagtet til Basedow ogsaa at holde theologiske Forelæsninger mod en aarlig Godtgjørelse af 200 Rdl. Maaske

er dette sket ved Vakancen før Pingels Ansættelse, maaske har ogsaa Basedow, om hvem N. M. Petersen siger, at «han besad den Evne at gjøre Opsigt, aldrig at blive træt, aldrig at trække sig tilbage, altid at imponere ved Frækhed», forstaaet uden nogen egentlig Anledning at afpresse Regeringen Tilladelse til at holde extraordinære theologiske Forelæsninger; men hvordan dette nu end hænger sammen, fungerede han som theologisk Professor ved Danneskjolds Ansættelse som Overhovmester. Der kunde nu i det hele taget være meget at sige mod Basedow, «Pædagogikens Mirabeau», som praktisk Skolemand; thi om han end var talentfuld og i Besiddelse af ikke ringe Kundskaber, var han samtidig raa i sin hele Adfærd og ligesaa hensynsløs og brutal mod Akademisterne som trættekjær og stædig overfor sine Kollegaer. Hertil kom end videre, at han var stærkt paavirket af hele den nyere Rationalisme, hvad han ingenlunde lagde Skjul paa ved sine theologiske Forelæsninger.

Danneskjold, der var en Mand af den gamle orthodoxe Skole og ligesaa stiv og ubøjelig i sine Anskuelser, som Basedow var opfarende og paastaaelig, havde flere Gange mer eller mindre hæftige Disputer med denne angaaende religiøse Emner, hvorved det engang tilfældigvis viste sig, at Basedow ikke kunde Græsk; thi da Danneskjold for at overbevise sin Modstander med selve Grundtextens Ord hentede et græsk Testamente, bemærkede Sneedorf, der var tilstede: «Deres Excellence har umaget sig forgæves; Professor Basedow kan ikke læse Græsk».

Da Danneskjold dels ved disse Disputer, dels ved at overvære forskjellige af Basedows Repetitorier havde faaet Øjnene op for hans rationalistiske og paa flere Punkter mod Folkekirken stridende Anskuelser, indgik han med et Andragende til Regeringen om, at det maatte forbydes Basedow at holde theologiske Forelæsninger, men foreslog tillige, at de ham extraordinært tillagte 200 Rdl. ikke skulde tages fra ham hvilket Forslag Regeringen bevilgede. «Men forhærdet i hans

falske Tænkemaade», som Danneskjold udtrykker sig, «og omhyggelig for at udsprede sin Forgift, trækkede han (hvem skulde vente slig Adfærd?) hans falske Lære ind i hans Forelæsninger over Sprog, Grammaticalia og belles lettres», hvorfor Danneskjold sørgede for at faa ham fuldstændig fjærnet fra Akademiet. Han ansattes derpaa 1761 som Professor i Moral ved det kongelige «Gymnasium academicum et pædagogicum» i Altona. Medens Danneskjolds hele Adfærd i denne Sag vistnok var aldeles korrekt, maa det paa den anden Side bestemt misbilliges, at han, da han senere under Christian VII blev Medlem af Konseillet, benyttede sin Stilling til at faa Basedow afskediget ogsaa fra Professoratet i Altona, idet han anklagede ham for at være en «Fjende og Forvender af den hellige Skrift, en Ven derimod og Forsvarer af de Socinianske og Arianske Lærdomme saa vel som af Indifferentismo i Religionen». Imidlertid fremgaar det dog temmelig klart af selve Anklagen, at det ikke var personlig Uvilje, men en meget vidt drevet Nidkjærhed for «den christlige Tro og den Augsburgiske Confession, som begge ere et og det samme», der drev ham til dette Skridt, hvad der navnlig bekræftes derved, at han samtidig foreslog, at Basedow skal «forblive ustraffet» og forsørges enten ved et Embede, «ikkun undtagen Lærer-Embede», eller med en Pension, idet det dog i begge Tilfælde bør forbydes ham at skrive eller docere offentlig, da han «udi sine Skrifter har gjort sig uværdig til at nyde en Frihed, han saa højlig misbruger». Basedow havde virkelig ogsaa til sin Død en Pension fra den danske Regering paa 800 Rdl., skjønt han fra 1768 udelukkende opholdt sig i Tyskland, indtil han døde 1790 i Magdeburg efter et stærkt bevæget og omtumlet Liv.

Efter at Danneskjold havde taget sin Afsked fra Akademiet, drog han tilbage til Aarhus, hvor han levede et roligt, lidet bemærket Liv indtil Frederik V's Død. Hans stærkt nedbrudte Helbred foranledigede en Baderejse til Pyrmont, men for øvrigt forefalder intet som helst af Betydning for

Danneskjold, der haardt prøvet, som han var, ved sin Hustrus og otte Børns Død og udelukkende henvist til sin eneste endnu levende Datters Selskab, med en Iver og Energi, man næppe skulde vente hos en tresindstyveaarig Mand, tog fat paa forskjellige literære Arbejder, af hvilke i det mindste nogle ere blevne trykte efter hans Død. At Danneskjold imidlertid endnu ikke havde opgivet Tanken om atter at indtage en fremragende Stilling ved Statsstyrelsen, viste sig ved Frederik V's Død, da han, ledet dels af Tilfældet, dels af hans endnu usvækkede Virkelyst i Forbindelse med en levende Ærgjærrighed, atter kaldtes frem fra Privatlivets Ro til Deltagelse i Landets offentlige Anliggender, hvorved han blev dybt indviklet i de med Hofintriger og Skandaler saa rigelig udstyrede Begivenheder, der betegne Christian VII's første Regeringsaar. Han skulde her under Forhold saa vidt forskjellige fra dem, han havde levet sig ind i ved Christian VI's Hof, komme til at spille en Rolle, der var mindre heldig, og hvorfra han ogsaa snart igjen fjærnedes i Unaade efter i noget over et Aar at have nydt den lidet misundelsesværdige Hæder at have været en af Christian VII's nærmeste Raadgivere.

IV.

Danneskjold opholdt sig tilfældigvis i Kjøbenhavn, da Frederik V døde Natten mellem den 13de og 14de Januar 1766, og han forlængede derfor sit Ophold i Hovedstaden for at overvære Kongens Begravelse (30te Marts), ved hvilken Lejlighed han som den ældste tilstedeværende Elefantridder bar denne Ordens Insignier. Om det nu virkelig var denne Grund, der holdt ham tilbage i Kjøbenhavn, eller om det, som Treschow angiver, var den vanskelige Vinterrejse over

Belterne, eller om det endelig ikke snarest var hans Forventninger om Muligheden af at komme til at spille en Rolle under den nye Regering, faar man vel lade staa hen; men saa meget er vist, at han benyttede Lejligheden til allerede den 22de Januar, altsaa kun en Uge efter Frederik V's Død, at gjøre sig bemærket hos den unge Konge ved en «allerunderdanigst Promemoria», hvori han beklager, at han hidtil ikke har havt den Lykke at være personlig kjendt af Kongen, hvilket betegnes som «een af de største Lyksaligheder een troe og hengiven undersaat kand attraa». Han var altsaa nødt til, saa at sige, at forestille sig selv, hvad han da ogsaa gjør, idet han meget omstændelig omtaler de forskjellige Embeder, hvori de tre foregaaende Konger have anvendt ham, og navnlig dvæler han meget udførlig ved sin Administration af Søværnet under Christian VI. Han ender sin Skrivelse med at forsikre, at selv om han er noget til Aars, saa «er dog Sindets Kræffter des fyrigere: dis mere oplived ved sand inderlig Kjærlighed til Eders Majestæt». Ligesom der af hele Brevets Aand fremgaar en, man kunde næsten sige, overdreven Tjenesteiver og en vis paatrængende Stillen til Skue af egne Fortjenester, skimter man uden stor Vanskelighed en slet dulgt Lyst hos Danneskjold til at optræde som Anklager mod de daværende Ministre for at gjøre sig selv til ledende Aand i en ny Regering, hvorfor han ogsaa forsikrer, at han vil sige den fulde og usminkede Sandhed, hvis Kongen skulde befale ham at tale eller skulde raadspørge ham. Det lyder derfor lidt underligt, naar han endelig i samme «Pro memoria» skriver: «Som Sandhed har veyledet min penn — Saa har og inte vanitæt eller utiidig ærgjerighed (Feyl, der ilde sømmer alle fornufftige mænd, mere dem, der nærmer sig ævigheden) anlediget mig til» o. s. v.; thi det er vanskeligt at indse, hvilken anden Bevæggrund end netop Ærgjærrighed der har kunnet bevæge ham til — vel at mærke — uopfordret at fremkomme med en saadan Skrivelse til den unge Konge. Hvor Reverdil, Chri-

stian VII's tidligere Lærer, i sine Memoirer omtaler Danneskjolds Optræden i dette Tilfælde, siger han, at Danneskjold strax i sin første Audiens hos Christian VII tilbød denne sin Tjeneste og for at vise ham, at Alderen ikke havde svækket hans Evner, udbad han sig Tilladelse til at overrække Kongen nogle Afhandlinger om Rigets sande Tilstand. Den første af disse «Afhandlinger» er den her omtalte, der kun drejer sig om Danneskjolds egen tidligere Virksomhed, medens den anden, der er skrevet paa Tysk og allerede overraktes Kongen Dagen efter den første, drøfter Statens Anliggender i det hele taget og navnlig indeholder et stærkt Angreb paa Bernstorfs Administration. Da Danneskjold imidlertid «af mange Grunde», som han selv skriver, ikke havde udtalt sig nærmere om Søetatens Bestyrelse under Frederik V, anmodede Kongen ham om ogsaa nærmere at gaa ind paa denne Del af Statsstyrelsen, hvori hans Dom var særlig sagkyndig, og Danneskjold efterkom Opfordringen i en den 22de Februar dateret Henvendelse til Kongen, hvori han retter en skarp, under sex «Poster» fordelt Anklage mod de Mænd, der siden hans Afskedigelse havde forestaaet Søetatens militære og civile Bestyrelse. Skjønt dette Angreb ganske vist er stærkt farvet og skjønt det idelig paa en fordringsfuld Maade fremdrager Angriberens egne Fortjenester af Flaaden, maa det dog indrømmes, at Danneskjold i Hovedsagen havde Ret i sine forskjellige Beskyldninger mod den daværende Marineadministration. Om denne udtrykker blandt andet den sagkyndige Forfatter af den «dansk-norske Sømagts Historie» sig paa følgende Maade: «Danneskjolds Bestyrelse fortjener Fortrinet for den Administration, der fortrængte ham, og Kong Frederik baadede kun Marinens Tarv lidet ved at afskedige ham».

Den Mand, der i sin Tid havde styrtet Danneskjold, var Rosenpalm; men han var for svag og vaklende og desuden altfor middelmaadig begavet til at føre den af ham selv udkastede Plan, hvorved Administrationen skulde forbedres

og store Besparelser opnaas, ud i Livet. Han samlede atter de to Marinekollegier til et «kombineret Admiralitets- og Generalkommisariatskollegium» med tre civile og tre militære Deputerede. Kollegiets Formand var den første Militærdeputerede, hvilken Post først Rosenpalm, derpaa Suhm og endelig Hoppe beklædte under Frederik V; men samtidig gjordes dog for saa vidt igjen den usøkyndige Del af Kollegiet til den overvejende, som det kombinerede Kollegiums første Civildeputerede tillige var Oversekretær og altsaa Referent hos Kongen. Denne vigtige Post beklædtes i dette Tidsrum først af Geheimekonferentsraad Carl v. Holstein, senere af Kammerherre Frederik Christian Rosenkrands. Det er allerede tidligere omtalt, hvor lidet det var lykkedes Rosenpalm at spare de lovede Pengesummer paa Marinens Budget; tvært imod havde Søværnet aarlig under Frederik V kostet Staten 340,000 Rdl. mer end i Danneskjolds Tid; men her maa naturligvis ogsaa de store Udrustninger, som maatte foretages under Syvaarskrigen for at sikre Danmarks væbnede Neutralitet og under den truende Situation, der indtraadte i Forholdet til Rusland efter Kejserinde Elisabets Død 1762, tages i Betragtning. Danneskjold forbigaar da ogsaa dette Punkt i sin Anklage. Derimod opsætter han som sin første Ankepost, at man havde ladet selve Flaaden forfalde, idet der 1746 var 26 Orlogsskibe i god og kun 4 i maadelig Stand, medens der 1766 kun var 20 brugbare Orlogsskibe, medens de mer eller mindre ubrugelige Orlogsskibes Antal var steget til 10. Denne Danneskjolds Opgjørelse stemmer ogsaa omtrent med Flaadelisterne, og det kan altsaa ikke nægtes, at der her var en ligefrem Tilbagegang. Rosenkrands drister sig heller ikke i sit Svar paa den danneskjoldske Anklage til at paastaa, at det i 1747 fastsatte Normalantal af 24 tjenstdygtige Orlogsskibe virkelig fandtes. Selve denne Bestemmelse angriber Danneskjold for øvrigt meget heftig, idet han paastaar, at Landets Forsvar kræver i det mindste 30 overalt brugelige Rangskibe, hvilket Antal var blevet normeret under hans

Bestyrelse, og med sin stadige Tilbøjelighed til at bringe sig selv i Erindring slutter han denne sin første Ankepost saaledes: «Jeg gjentager mine Ord: At Eders Majestæt kan og bør opnaae det Antal af tredive Skibe af Linie af de til Søe-Etaten fastsatte Fonds. Ja! De havde opnaaet dem allerede, havde jeg ikke bleven sat ud af Tjenesten».

Danneskjolds næste og i ikke mindre skarpe Udtryk fremsatte Anke gaar ud paa, at man efter Haanden har ladet Flaadens Leje og Indløbet dertil tilmudre, saa at det ikke længer var muligt for Skibene fuldt udrustede at lægge ud paa Rheden, og da Rosenkrands i sit Svar intet har at sige derimod, maa Danneskjold vel have Ret. De andre Klagepunkter ere af mindre almindelig Interesse og akcentueres heller ikke saa stærkt af Danneskjold; de kunne derfor maaske forbigaas. Et Foretagende, der havde kostet Staten mange Penge, og af hvilket Danneskjold var en udpræget Modstander, men som han mærkelig nok ikke omtaler i sit Angreb, var Anlæget af en Galejhavn ved Nivaa (mellem Rongsted og Sletten), som man havde paabegyndt 1752 og hvorimod Danneskjold allerede dengang havde hævet sin Røst. Man havde nemlig under Frederik V bygget adskillige Galejer, fordi man mente ved slige Rofartøjer at kunne bøde paa det ringere Antal Orlogsskibe, og vilde nu have en Havn til Galejeskadren ved Øresund, fordi Svenskerne indrettede en saadan i Landskrona. Man ofrede 160,000 Rdl. paa dette Foretagende, før man kom til det Resultat, at Anlæget var upraktisk. Snart efter ophørte man aldeles med at bygge Galejer, som senere ere blevne erstattede af Kanonbaade.

Ved Danneskjolds Angreb paa Marineadministrationen, der efterfulgtes af Rosenkrands's omtalte Svar, udspandt der sig en hæftig Strid, som fra begge Sider fortes med stor Bitterhed, idet Modparten males saa sort som mulig, og Vedkommendes egne Fortjenester stilles frem i fuld Belysning. Forbitrelsen var saa stor, at den forretningsmæssige Form i disse «allerunderdanigste» Skrivelser undertiden maa vige

Pladsen for mere personlige Udfald og skarpe Sidehug. For øvrigt erklærede begge Parter sig villige til at undergive Sagen en Kommissions nøje Drøftelse; men hertil kom det ikke, idet Kongen pludselig ved en Resolution af 6te Juni 1766 erklærede Kollegiet, at han var «fuldkommen fornøjet» med dets Virksomhed. Danneskjold, der allerede i Maj havde begivet sig tilbage til Aarhus, syntes altsaa foreløbig at maatte opgive alt Haab om atter at indtage sin gamle Plads i Spidsen for Sømagtens Bestyrelse, og han er derfor sandsynligvis ikke bleven lidet forbavset ved allerede i Juli at modtage et egenhændigt Brev fra Kongen, hvori denne anmodede ham om snarest mulig at komme til Kjøbenhavn, da man havde hans Raad nødig i særdeles vigtige Sager. I en Efterskrift beder Kongen ham om at indrette sin Rejse saaledes, at «ingen Menneske i Verden veed at de komme fordi jeg haver forlanget Det».

Slige pludselige Omslag i Christian VII's Anskuelser, om man ellers kan tale om Anskuelser hos en sindssvag Fyrste, hvis Vilje var en Bold for egne Luner og hans Omgivelsers Paavirkning, vare meget almindelige og havde allerede i det første Halvaar af hans Regering fremkaldt adskillige Forandringer og Personskifter. Saaledes fik den tidligere saa højt betroede General St. Germain, der 1762 havde været Overgeneral for den danske Armé, og i hvis Hænder Landmagtens hele administrative og militære Ledelse Aaret efter lagdes, sin Afsked kun 14 Dage efter Frederik V's Død. St. Germains Fald siges at være fremkaldt af Reventlov, der havde været Overhovmester hos Christian VII som Kronprins og siden 1765 Medlem af Konseillet, og hvem endog Bernstorf skal have understøttet i denne Sag, skjønt han i sin Tid selv havde indkaldt St. Germain. Kongen meddelte i en meget oprømt Tone denne Nyhed til Reverdil, som paa den Tid var hans fortrolige, med de Ord: «Han har gjort Springet». St. Germain havde oprettet et kongeligt Krigsdirektorium i Stedet for Landetatens tidligere to Kollegier, og

skjønt man ved hans Afskedigelse foreløbig lod Krigsdirektoriet vedblive sin Virksomhed, gik man dog i en anden Henseende tilbage til det gamle System før 1735, idet man forenede Land- og Søetatens Krigskancellier, og til Oversekretær for de saaledes gjenforenede Kancellier udnævntes Søetatens daværende Oversekretær, den oftere nævnte Rosenkrands.

Blandt de Ministre, som Christian VII modtog fra sin Fader, beholdt han foreløbig Bernstorf, Reventlov og Thott, medens han derimod i Juli 1766 afskedigede Moltke, Faderens højtbetroede Yndling og fortrolige Ven. Om Grunden til sin Afskedigelse ytrer Moltke selv i sin Autobiografi den Anskuelse, at den skyldtes hans Modstand i Konseillet mod det da paatænkte Giftermaal mellem Prins Carl af Hessen og Kongens Søster Luise. Dette er meget sandsynligt, da Kongen, hos hvem Prins Carl dengang havde en høj Stjerne, i øvrigt ønskede Partiet, og Prinsen nægter heller ikke i sine Memoirer, at han har spillet en vis Rolle ved Moltkes Fjærnelse. Denne Forbindelse ønskedes desuden i øvrigt baade af Prinsens Moder og af den gamle Enkedronning Sofie Magdalene, hos hvem Prinsen af Hessen stod i høj Gunst, og da ogsaa de øvrige Ministre med Bernstorf i Spidsen raadede Kongen fra det omtalte Giftermaal, havde disse Damer søgt at skaffe sig Allierede blandt Medlemmerne af Oppositionspartiet mod det daværende Ministerium. Den mest fremragende af disse var upaatvivlelig Danneskjold, og der fandt saaledes en vis Tilnærmelse Sted mellem ham og Sofie Magdalene, saa at det maaske er mer end ligefrem Bysladder, naar Charlotte Dorothea Biehl i sine historiske Breve fortæller, at det egentlig var paa Enkedronningens Raad, at Danneskjold i Juli kaldtes til Kjøbenhavn. Derimod fremgaar det tydelig af Reverdils Memoirer, at han umulig kan have søgt at gjøre sin Indflydelse gjældende til Fordel for Danneskjold, saaledes som f. Ex. Høst antager, idet Revedil nemlig bestandig omtaler Danneskjold paa en alt andet end smigrende Maade og

bestemt dadler Moltkes Afskedigelse. Til Danneskjold sluttede derimod General Huth sig, der var en dygtig Officer og Prins Carls fortrolige Raadgiver, samt St. Germain, som naturligvis var meget fortørnet paa Ministeriet i Anledning af sin Fjærnelse fra Krigsbestyrelsen. At Danneskjold langt heller havde set Bernstorf afskediget end Moltke, om end denne var hans personlige Fjende, er klart, da Bernstorf i langt højere Grad var Ministeriets ledende Tanke; men dette lykkedes imidlertid ikke og var ogsaa saa meget vanskeligere, som Prins Carl af Hessen og hans Moder ingenlunde ønskede denne Ministers Fald og sandsynligvis kun lode sig bevæge til at indrømme Moltkes paa Grund af hans bestemte Modstand mod Giftermaalet. Ganske vist havde ogsaa Bernstorf gjort Modforestillinger hos Kongen i denne Anledning, men Prinsen og Landgrevinden stode i en altfor betydelig Taknemlighedsgjæld til Bernstorf for tidligere udviste Tjenester, til at de vilde arbejde paa hans Fald; da der imidlertid dog havde indsneget sig en vis Kulde i Forholdet mellem Prins Carl og Bernstorf, bevirkede Reverdil en Forsoning, hvorved det tidligere Venskab mellem dem yderligere bekræftedes.

Den ved Moltkes Afsked ledige Plads i Konseillet udfyldte Christian VII ved den 1ste Avgust at udnævne Danneskjold til Gehejmestatsminister med en Gage af 8,000 Rdl. og tre Uger efter til Surintendant for Marinen, idet Rosenkrands fik sin Afsked som Oversekretær, skjønt Christian VII kun to Maaneder forud havde udtalt sin Anerkjendelse af hans Virksomhed. Oppositionen mod den gamle Regering havde altsaa faaet en Ordfører i selve Statsraadet, hvor det ogsaa snart kom til hæftige Rivninger navnlig mellem Danneskjold og Bernstorf, der naturligvis godt vidste, at han havde en hæftig Fjende i sin nuværende Kollega, om end ikke Danneskjolds tidligere omtalte Angreb paa hans Bestyrelse var bleven ham meddelt til Erklæring. I disse personlige Sammenstød med sin berømte Modstander trak Danneskjold det korteste Straa, idet han var altfor hæftig og opfarende

til at kunne maale sig med den rolige og fine Bernstorf, der aldrig tabte sin diplomatiske Selvbeherskelse. Dette følte Danneskjold ogsaa selv, hvad der f. Ex. fremgaar af et Brev fra ham til Kongen, hvori han fremstiller den store Forskjel mellem ham og Bernstorf, hvem han karakteriserer som «en snedig, sødtalende Hofmand», medens han kalder sig selv «en rue Sømand», som let af sin Iver for Kongens Tjeneste kan lade sig henrive «til at svare ham (Bernstorf) det der ey vilde hove ham». Slige Debatter vare for øvrigt til uendelig Glæde for Kongen, der kjedede sig grundig ved de alvorlige Forhandlinger, og for hvem derfor saadanne Skjænderier vare en behagelig Afbrydelse, navnlig hvis en af Parterne ordentlig kunde forløbe sig. Han fortalte saaledes selv engang med synlig Glæde, at ved en saadan Lejlighed Uenigheden var gaaet saa vidt, at han hvert Øjeblik havde haabet at se «første Scene af le Cid spilles, og een af dem give den Anden et Ørefigen».

Man er ikke berettiget til i Danneskjolds Angreb paa Bernstorf alene at se en misundelig Medbejlers Fjendskab, der brød frem med saa meget desto større Hæftighed, fordi Danneskjold saa længe havde været tilsidesat, og hvis højeste Formaal var Tilfredsstilllelse af personligt Had, medens den væsentligste Drivfjeder bestod i en uudslukkelig Ærgjærrighed. Sagen er naturligvis bleven fremstillet saaledes af Bernstorfs forskjellige Panegyriker, og det kan heller ikke nægtes, at Danneskjolds hele Opposition havde en kun lidet tiltalende Farve af personligt Had og den Slags misundelige Ærgjærrighed, der ikke kan taale andres Lykke. Men paa den anden Side var Danneskjold en virkelig varm Patriot, og der var en saa dyb Forskjel mellem ham og Bernstorf baade i Karakter og Principer, at disse to Mænd maatte være hverandres fødte Modstandere. Navnlig maa man stille sig paa Danneskjolds Side, naar han gjør sig til Talsmand for den i saa lang Tid tilsidesatte danske Nationalitet over for Tyskeriet, der nød Beskyttelse hos Bernstorf lige som hos de fleste

ledende Mænd paa hin Tid. Danneskjold var her Ordfører for en vaagnende Nationalfølelse, der begyndte at fordre sin naturlige Ret, en Følelse, som brød stærkt frem ved Struensees Fald og er det mest tiltalende Træk ved det senere guldbergske Ministerium.

Det Angreb, som Danneskjold den 23de Januar i sin Fremstilling af Landets daværende Tilstand havde rettet mod Bernstorfs Administration, var ikke bleven meddelt denne til Erklæring af Kongen, hvorfor Bernstorfs Stilling var meget pinlig. Efter Reverdils Fremstilling, der stemmer med Meddelelserne i Prinsen af Hessens Memoirer, skal Danneskjold virkelig have bragt det saa vidt, at Bernstorfs Afsked allerede i al Hemmelighed var udfærdiget, da Prins Carl opdagede Sammenhængen og ved Reverdils Hjælp bevægede Kongen til alligevel at beholde Bernstorf. Denne erklærede imidlertid efter at have erfaret, i hvilken Fare hans Ministerportefeuille havde svævet, at han ikke mer kunde indtage sin Plads i Konseillet, hvis det ikke tillodes ham at besvare de mod ham rejste Beskyldninger. Paa Kongens Befaling fremsatte derfor Danneskjold paa ny en Anklage mod Bernstorf, der omfattede syv (ikke fem, som Reverdil siger) Ankeposter: 1) at Bernstorf ved sine Fabrikanlæg og kostbare Underhandlinger havde forøget Statens Gjæld eller i det mindste ikke gjort tilstrækkeligt for at formindske den; 2) at Prinsesse Sofie Magdalenes Formæling med den svenske Tronfølger var upolitisk, da den let kunde bringe Danmark i Afhængighed af Sverige; 3) at Bernstorf foragtede den danske Nation og foretrak Udlændinge; 4) at han forøgede Luxus ved at beskytte den; 5) at han havde ladet Armeen forfalde uden derom at gjøre nogen Forestilling til Kongen; 6) det marokkanske Handelsanliggende; 7) at Bernstorf havde krænket den kongelige Magtfuldkommenhed, idet han ved et simpelt Patent fra Kommercekollegiet havde ophævet et tidligere (1736) udstedt kongeligt Forbud mod at bære Guld- og Sølvbroderier.

Anklagen meddeltes Bernstorf den 18de September og allerede den 22de indgav han i en saakaldet Apologi sin Besvarelse af de enkelte Punkter. Flere af disse vare jo rigtignok enten meget ubetydelige, som f. Ex. det sidste, eller meget løse, som f. Ex. Beskyldningen om Luxus. Klagen over Armeens Forfald vedrørte egentlig ikke Bernstorf personlig, men hele Ministeriet, og det var altsaa urimeligt at gjøre Ansvar gjældende alene mod ham. Noget lignende gjælder om det marokkanske Handelsanliggende, hvorom for øvrigt senere mer. Udenrigspolitiken berøres navnlig i det andet Klagepunkt, hvor der ankes over den ægteskabelige Forbindelse mellem en dansk Prinsesse og den svenske Tronarving. Denne Anke tager sig med samt sin Begrundelse meget ejendommelig ud i vore Dage; men der var paa hin Tid mange, der delte Anskuelser i denne Henseende med Danneskjold lige overfor et Land, man var vant til at anse for fjendtligt, og paa hvis Trone dengang sad det holsten-gottorpske Hus, i hvilket et stadigt Had til Danmark havde været en Arv fra Slægt til Slægt, og hvis Dronning, den statskloge Luise Ulrike, Frederik den stores Søster, var en erklæret Modstander af Forbindelsen og enhver Tilnærmelse til Danmark. Der var kun faa, der som Bernstorf vare fordomsfrie og klartskuende nok til at indse, at det var i Danmarks Interesse at have — som Bernstorf i sin Apologi udtrykker sig — «en Ven eller i det mindste ingen Fjende paa en Trone, der beklædes af en Fyrste, hvis Arveret til Holsten og Fordringer paa Slesvig giver ham en saa stor Betydning». Der er saaledes navnlig kun to Punkter i Anklagen af større Betydning, og som Bernstorf derfor ogsaa lægger særlig Vægt paa at gjendrive i sin Apologi, nemlig det første og tredje, især dog det første, hvis Gjendrivelse omtrent optager ligesaa stor en Plads som Besvarelsen af alle de øvrige tilsammen. At det imidlertid har været Bernstorf meget om at gjøre at rense sig for Beskyldningen om Foragt mod den danske Nation, fremgaar af den lidt ivrige

Tone, hans ellers saa rolige Forsvar antager overfor denne Sigtelse. «En saadan Foragt», siger han, «vilde være en Forbrydelse og tillige en Dumhed», og han forsikrer, at hans Princip altid havde været «under lige Forhold altid at foretrække Landets Børn», og at han aldrig havde svigtet dette Princip. Bernstorf er en altfor hæderlig Karakter, til at man tør forudsætte, at han her skriver andet end sin Mening; men det er alligevel en Kjendsgjerning, at den tyske Indvandring, der allerede tidligere var stor nok, under Bernstorfs Ministerium blev endnu betydeligere. Bernstorf, der jo selv var en indvandret Tysker, og for hvem Danmark — trods alle hans Bestræbelser for i Politiken at sikre dette sit nye Fædreland en selvstændig og anselig diplomatisk Stilling — i aandelig Henseende kun var et Annex af Tyskland, maatte selvfølgelig mangle Evnen til at fremdrage, pleje og opelske den forkuede Danskhed, og det saa meget mer, som hans Forgængere havde manglet den samme Evne, og han saaledes havde forefundet en næsten til Regel udviklet Praxis i Spørgsmaalet: Dansk eller Tysk, som han uden Betænkning fortsatte. Om derfor Bernstorf maaske tildels er sagesløs, har Danneskjold lige fuldt Ret i denne sin Anklage.

Efterverdenen har ogsaa givet Danneskjold i det mindste delvis Ret i hans første Beskyldning mod Bernstorf. Ganske kan man nemlig ikke underskrive hans Dom; thi at saa vidtløftige og langvarige Underhandlinger, som f. Ex. de russiske i Anledning af Mageskiftesagen, maatte trække betydelige Summer, er klart og kan næppe bebrejdes Bernstorf, da uden disse Løftestænger hele Sagen sandsynligvis var strandet. Saaledes fik Fyrstinde Daschko, der sagdes at være en naturlig Datter af Ruslands mægtige Udenrigsminister Panin, udbetalt i alt 24,000 Rubler for at anvende sin store Indflydelse paa Faderen i dansk Interesse. Peter III's Omgivelser paavirkede man ved Bestikkelser lige ned til Lakajerne, og Storfyrst Povls Informator og en af hans Kavallerer oppebare hver en Aarpenge paa 500 Rubler. Ingen var dog

den danske Regering en saa dyr Medhjælper som v. Saldern, der rigtignok ogsaa var Hovedmellemledet i hele Mageskiftesagen mellem det danske og russiske Kabinet. Ikke fornøjet med 3,000 Rubler, Bernstorf havde ladet ham udbetale 1764, og Løftet om andre 3,000, hvis Saldern udnævntes til som russisk Befuldmægtiget at drive Underhandlingerne i Kjøbenhavn, vidste han ved endog meget lave og plumpe Midler i Efteraaret 1767 at skaffe sig Løfte om 40,000 Rdl., som ogsaa virkelig udbetaltes ham, og da endelig den foreløbige Traktat undertegnedes i April 1767, benyttede Saldern sin Stilling til at afpresse den danske Regering en aarlig Pension paa 6,000 Rdl. d. Kourant foruden Løfte om en Udbetaling af 100,000 Rdl. d. Kourant til ham eller hans Arvinger, naar Traktaten virkelig traadte i Kraft. Bernstorf angiver selv i en Tillægsskrivelse til Apologien Omkostningerne ved Forhandlingerne med Rusland til 387,808 Rdl. 76 Skl., og det er jo ganske vist en ikke ringe Sum; men Sagens Vigtighed bød paa den anden Side Bernstorf ikke at vige tilbage selv for større Omkostninger. Derimod har Danneskjold ganske vist Ret i at bebrejde Bernstorf en altfor rundhaandet Brug af Statens Midler til Ophjælpning af en Fabrikvirksomhed, der dog kun var og vedblev at være en sygelig Drivhusplante, samt et altfor aabent Øre navnlig for udenlandske Projektmageres dyre og vidtsvævende Spekulationer. Bernstorf søgte heller ikke at modsige denne Bebrejdelse; thi han indrømmer i Apologien, at der er blevet anvendt adskillige frugtesløse Summer paa Fabrikerne, men trøster sig med, at «dette er en uundgaaelig Skæbne ved Foretagender af den Art», noget, Danneskjold i sit stille Sind vistnok maa have givet ham Ret i, naar han tænkte tilbage paa den Tid, han selv sad som Præses i Kommercekollegiet. For øvrigt er hele Tonen, hvori den højtfortjente Statsmands Besvarelse af hans Modstanders Angreb er holdt, rolig, sikker og værdig, saa at den unægtelig danner en smuk Modsætning til den hæftige, irriterede og anmassende Aand, der gaar gjennem

det danneskjoldske Indlæg. Resultatet blev, at Christian VII beholdt Bernstorf uden at give Danneskjold sin Afsked, hvem han altsaa ingenlunde tog Angrebet paa Bernstorf ilde op, men tvært imod opfordrede til at «fegte imod ham (Bernstorf) naar han tager feyl i mine Ærender, dog uden at bebyrdige ham med personalia».

Danneskjolds første Omsorg som Marineintendant var at foretage en Forandring i Søetatens Administration, hvorved denne sattes paa omtrent samme Fod som i Christian VI's Tid. Han ophævede nemlig det kombinerede Admiralitets- og Generalkommissariatskollegium og oprettede paa ny to selvstændige Kollegier, af hvilke Admiralitetet fik alle militære Sager under sig, medens den hele civile Administration overlodes til Generalkommissariatet. I Admiralitetet skulde dog for Fremtiden ikke alle Flagmænd have Sæde, men kun fire Admiraler, og hertil udvalgte Danneskjold Admiralerne Hoppe og Fontenay samt Viceadmiralerne Christian Conrad Greve af Danneskjold-Laurvig og Rømeling. Denne Forandring foregik den 10de Septbr. 1766, og samme Dag foretoges en lignende Reform i Landetatens kollegiale Bestyrelse, idet det af St. Germain oprettede Generalkrigsdirektorium ophævedes og afløstes af det høje Krigsraad som militært Fagkollegium med Prinsen af Hessen som Præses og et General-Landkommissariat, der dog først fik sin endelige Ordning noget senere, efter at Prins Carl den 18de September var bleven udnævnt til Medlem af Konseillet, en Udnævnelse, som Prinsen ifølge hans egen Beretning skyldte Danneskjold. Blandt de Deputerede i det høje Krigsraad var blandt andre Prins Carls fidus Achates, General Huth, der blev Kollegiets egentlige Leder. Danneskjold var for øvrigt altfor kort i Spidsen for Marinebestyrelsen, til at hans Virksomhed her kunde faa større Betydning. Paa hans Forslag bestemtes Marinens aarlige Budget til 1,250,000 Rdl., det samme Beløb som Frederik V i sine sidste Regeringsaar havde bevilget til Søforsvaret. Om Danneskjold virkelig med disse Midler kunde have naaet

det Maal, som han havde bebrejdet sine Forgængere ikke at have opnaaet, kunde kun Tiden have vist.

En Anekdote, Reverdil fortæller om Danneskjold, og som har indre Sandsynlighed paa Grund af den stærkt udprægede lutherske Orthodoxi, der var karakteristisk for Danneskjold, kan maaske her finde en passende Plads, da den vedrører hans Stilling som Marineintendant. Der var nemlig en Søofficer ved Navn Laub, som var gaaet over til Katholicismen og derfor egentlig burde have mistet sit Embede; men da han var en flink Officer, havde Frederik V tilladt, at han blev i Etaten. Danneskjold paastod imidlertid trods dette, at han enten maatte tage sin Afsked eller lade sig omvende, i hvilken Anledning han havde at henvende sig til Sjællands Biskop, hvem der forundtes en vis Frist til at bringe den unge Mand til bedre Erkjendelse. Da dette imidlertid ikke lykkedes Bispen, indstillede Danneskjold Laub til Afsked, men paa Reverdils Raad nægtede Kongen sit Samtykke, hvorefter Danneskjold dog vedblev at paastaa, at han under ingen Omstændigheder kunde vedblive at tjene uden en særegen Benaadningsakt fra Kongen, da han havde begaaet en «aabenbar Forbrydelse». Dette gik Christian VII ind paa, og saaledes jævnedes denne i og for sig meget ubetydelige Sag, som Reverdil dog giver et vist odiøst Præg ved at paastaa, at Danneskjold ledetes i sin Handlemaade mod Laub ikke af en religiøs Overbevisning, men af et personligt Nag. Om dette forholder sig rigtigt eller ikke, faar at staa hen; men saa meget er sikkert, at Danneskjolds Optræden i dette Tilfælde er i god Overensstemmelse med hans hele religiøse Standpunkt.

Det faldt i Danneskjolds Lod under hans korte Bestyrelse af Søetaten at have et Par Kommandoer, men rigtignok af en meget fredelig Natur. Ved den første af disse førte han Kongens Søster Sofie Magdalene, der den 1ste Oktober per procurationem var bleven viet til den svenske Tronfølger Prins Gustaf, over Sundet til Helsingborg. Overfarten fandt

Sted den 8de Oktober paa den danske Kongechalup, der i Galejen «Fredensborgs» Kjølvand og omgiven af 24 andre Chaluper førte den danske Prinsesse over til hendes fremtidige Fædreland. Ligeledes overdroges det Danneskjold at modtage Danmarks tilkommende Dronning Caroline Mathilde i Kolding for derfra at lede hendes Rejse over Belterne. Over store Belt førtes Dronningen paa en nybygget Jagt, paa hvilken Danneskjold havde ladet indrette et pragtfuldt Ruf, medens hendes Følge opholdt sig paa to andre Jagter, og under Overfarten «lod en behagelig Musik sig bestandig høre tillige med Kanonade fra den kongelige Galej og Vagtskibet, som ligeledes fulgte over med». Rejsen fortsattes under Danneskjolds Ledelse med det selvfølgelige Tilbehør af festlige Modtagelser, Taler, Inskriptioner, Vers o. s. v. til Roskilde, der havde smykket sig med en Æreport, som bar følgende Indskrift:

Velkommen! Velkommen! Prinsesse Mathilde!
Dig hilser i Støvet det gamle Roskilde,
Gid at vore Ønsker Dig maatte behage,
Nu da Du vor Konge-Palais vil indtage.

Her ophørte Danneskjolds Hverv; thi Christian VII modtog selv den 4de November i Roskilde sin Gemalinde og førte hende til Kjøbenhavn. Under den Jubel, hvormed det danske Folk hilste hende, den engelse Prinsesse, Broderdatteren af Frederik V's første Gemalinde Luise, der havde været elsket som faa danske Dronninger, var der ingen, der kunde ane, at denne Jubel var Indledningen til et Sørgespil, hvori den unge, livsglade Dronning var bestemt til at spille den tragiske Hovedrolle.

Imidlertid fortsattes Kampen baade i og udenfor Konseillet, idet Uenigheden mellem Ministrene viste sig saa godt som i alle Spørgsmaal. Danneskjold var i stadig Opposition til Bernstorf, som understøttedes af sine to gamle Kollegaer Reventlau og Thott, medens Prins Carl indtog en Slags mæglende Stilling. En Sag, som allerede tidligere var fremdraget

blandt Danneskjolds Anklageposter mod Bernstorf, og som nu igjen kom paa Dagsordenen, var Spørgsmaalet om den marokkanske Handel og det afrikanske Handelskompagni. Man havde nemlig under Frederik V oprettet en Handelskoloni paa Kysten af Marokko ved Havnen Saffia, og en Oberstlieutenant Longueville, under hvis Ledelse Kolonien var anlagt, havde af den marokkanske Regering forpagtet Toldindtægterne af Havnene Saffia og St. Crux for 40,000 Rdl. aarlig; men der opstod snart Rivninger med Kejseren af Marokko, der uden videre lod Longueville arrestere og kun ved en dansk Eskadres Mellemkomst lod sig bevæge til atter at løslade ham. Bekostningerne ved Eskadrens Udrustelse forøgedes yderligere, da Fregatten «Falster» ulykkeligvis kom i Brand paa Saffias Rhed og sprang i Luften med 132 Mand. Imidlertid opnaaede man dog Afsluttelsen af en Handelstraktat i Juni 1753, hvorved der sikredes de danske Handelsskibe betydelige Forrettigheder i marokkanske Havne, og for med desto større Udbytte at benytte sig af disse Forrettigheder besluttede man dernæst Oprettelsen af et afrikansk Handelskompagni, hvis Oktroy af 31te Marts 1755 sikrede Kompagniet en Mængde Privilegier og alle saadanne Begunstigelser, som man i hin Tid ansaa for heldige til Handelens Flor. Kompagniet overtog derpaa saavel Enehandelen paa Afrika som Toldforpagtningen i de omtalte Havne; men da dets Handel imidlertid florerede saa lidet, at det ikke engang saa sig i Stand til at betale Forpagtningsafgiften af Tolden, ophævede Kejseren af Marokko Handelstraktaten, og nye Udrustninger, nye Ofre ja endog Ydmygelser for den danske Regering vare nødvendige for at faa Kejseren til at gaa ind paa en fornyet Handelstraktat og saaledes «beskytte et Projekt, som var blevet til Yndlingsidé hos enkelte Mægtige». Blandt disse mægtige var nu ganske vist foruden Moltke ogsaa Bernstorf, og det er saaledes ikke uden Grund, at Danneskjold adresserede sin Anklage til ham. Det havde været et særdeles dyrt Foretagende; thi foruden de omtalte Flaadeudrustninger havde

Kompagniet, hvis Regnskaber udviste en stadig Underbalance, fordret direkte Tilskud af Regeringen til et Beløb af flere Tønder Guld. Da nu selve Aktionærerne ved en Generalforsamling i September 1766 besluttede Kompagniets Ophævelse, blev det Gjenstand for Overvejelse i Konseillet, hvorledes Kompagniet bedst kunde løses fra sine Forpligtelser til den marokkanske Regering og den danske Handel paa Afrika dog i Fremtiden sikres. Bernstorf indgav i den Anledning en Forestilling, og Danneskjold benyttede Anledningen til i en skriftlig Betænkning atter at røre op i denne kildne Sag, hvorved han udtalte en skarp Fordømmelse over Bernstorfs Forhold og fremsatte som sit Princip, at en Regering aldrig bør blande sig direkte ind i Handelens Drift og Bestyrelse, men derimod optræde som dens kraftige Beskytter over for Udlandet. Han foreslog derfor afgjørende Forholdsregler mod Marokko, Blokade af de marokkanske Havne og væbnet Konvoi af Handelsskibene, hvorimod han fraraadede en fornyet Traktat, der dog idelig vilde blive brudt af Modparten og medføre Udgifter og fornyede Ydmygelser. De andre Ministre vare imidlertid af modsat Anskuelse og trængte altsaa deres Mening igjennem, saa at der i Juli 1767 sluttedes en fornyet Traktat med Marokko, hvorved der udbetaltes en Sum Penge til Kejseren for at løse Kompagniet fra Toldforpagtningen. Desuden maatte Regeringen bekvemme sig til en aarlig Tribut af 25,000 Pjastre i Penge eller et Vederlag af lignende Værdi i Kanoner, Tovværk, Egeplanker o. s. v. for derved at sikre Freden og Respekten for det danske Flag.

Danneskjold, hvis Hovedøjemed — at styrte Bernstorf — foreløbig var mislykket, og hvis Sind efter Haanden syntes at blive mer og mer pirreligt, undlod ikke idelig at gjøre Kongen mistænksom mod sine Fjender, selv om disse allerede vare faldne i Unaade. Reverdil tillægger ham saaledes en endog meget latterlig Beskyldning mod den allerede fjærnede Moltke, idet han skal have forestillet Kongen, at

Moltke upaatvivlelig søgte at faa en Sammensværgelse i Stand, hvad der da blandt andet skulde fremgaa deraf, at han havde vidst at skaffe sig noget Krudt udleveret fra Tøjhuset, og at det derfor var nødvendigt strax at lade ham fængsle. Reverdil søgte imidlertid at overbevise Kongen om det urimelige i dette Rygte, hvilket da efter hans eget Sigende ogsaa lykkedes ham. Paa nærmere Efterspørgsel viste det sig ganske rigtigt, at Moltke havde faaet Krudt fra Tøjhuset, men rigtignok i en meget fredelig Hensigt, idet det nemlig skulde benyttes til et Festfyrværkeri paa Bregentved. Moltke anser i sin Autobiografi bestandig Danneskjold for sin værste Fjende blandt Kongens Omgivelser og forsikrer om ham, «dass er fortfuhr auf mein Sujet verschiedene desavantageuse Propos gegen Ihro M. den König zu halten und auf alle Weyse zu hindern, dass sie keine gute Gedancken für mich hegen mögten». I øvrigt ophørte Moltkes Unaade snart igjen, idet Kongen i April 1767 lod ham vide, at han ønskede at se ham ved Kroningsfestlighederne, der skulde finde Sted i Begyndelsen af Maj. Noget tidligere havde Kongen, der længe havde været inderlig kjed af sin Svoger Prins Carl, med hvem det tilsidst kom til et aabenbart Brud paa en Maskerade i Begyndelsen af Marts hos Schimmelmann, ladet denne fratræde Krigsbestyrelsen, som derpaa overdroges til St. Germain, hvis første Omsorg var at faa Generalkrigsdirektoriet gjenoprettet og atter tage fat paa den Reformvirksomhed, der var bleven afbrudt ved hans Fjærnelse kort efter Christian VII's Tronbestigelse.

Det er allerede omtalt, at St. Germain i denne Mellemtid havde sluttet sig til de gamle Ministres Modstandere, hvis Antal ogsaa var blevet forøget med den ligesaa bekjendte som berygtede Rantzau Ascheberg. Tidligere havde Forholdet mellem ham og St. Germain været meget spændt; men Rantzau Ascheberg havde nu ved sine Smigrerier vundet St. Germain, for hvem han ogsaa havde arbejdet ivrig f. Ex. ved et Forsøg paa at vinde Reverdil og gjennem ham sværte

Prins Carl for Kongen. Han belønnedes nu ogsaa af St. Germain med en anselig Kommandopost. Til Bernstorfs Modstandere havde end videre sluttet sig Adrian Henrik Borck, preussisk Gesant i Kjøbenhavn, der ønskede at skaffe sig en Stilling i Danmark, men mistvivlede derom, saa længe Bernstorf var ved Roret. Han indgav derfor en Memoire til Kongen, hvori han foreslog et fuldstændigt Personskifte blandt Ministrene, idet Thott og Reventlau skulde gaa af med Pension og Bernstorf sendes som Statholder til Oldenburg, medens Danneskjold skulde overtage Posten som Oversekretær i det danske Kancelli, og han selv betegnedes som den, der burde stilles i Spidsen for Finantsvæsenet o. s. v. Om han handlede paa egen Haand eller efter Frederik II's Befaling, er ikke ganske klart. Endelig havde Bernstorfs Modparti en væsentlig Allieret i en Tysker ved Navn Görtz, der var Kommandør for Livgarden og paa denne Tid havde en høj Stjerne hos den ustadige Konge. Danneskjold, den varme Patriot og strængt religiøse Mand, var aabenbart i slet Selskab blandt disse sine Allierede, der med Undtagelse af St. Germain vare tyske Lykkeriddere af tvivlsom Moralitet. Rantzau Ascheberg var noksom bekjendt for at være en ryggesløs Libertiner og Atheist, Borck havde navnlig vundet Christian VII's Gunst, fordi han, som Reverdil siger, kunde underholde ham «om Deisme og Fruentimmer», og Görtz endelig skildres i et samtidigt Privatbrev som et Menneske med «et sort Hjerte og en tom Pung».

Det er klart, at Bernstorf maatte staa og falde med den Sag, der havde været hans Hovedopgave som Minister, nemlig det oldenburgske Mageskifte, og det er altsaa ganske rimeligt, at man for at underminere hans Stilling angreb selve Mageskiftet. Man fremstillede de Forhandlinger, der førtes, som aldeles unyttige, da det jo var klart, at Rusland ikke vilde eller kunde afstaa Holsten og navnlig Kiel med den ypperlige Havn, og selv om Kejserinden gik ind paa en provisorisk Ordning, kunde dette dog ikke yde nogen som

helst Garanti, da Sagens definitive Afgjørelse dog maatte vente paa Storfyrst Povls Myndighedsalder. Ja man insinuerede endog, at heller ikke Bernstorf havde nogen virkelig Tro paa Spørgsmaalets Løsning, men kun benyttede Mageskiftesagen som Redningsplanke for sin ellers truede Ministerstilling. At Danneskjold ogsaa i Mageskiftespørgsmaalet sluttede sig til Bernstorfs Modstandere, er sikkert nok; men om han virkelig, som der fortælles, i Efteraaret 1766 har indgivet en Memoire til Kongen «pour prouver l'inutilité de tout arrangement à l'égard du Holstein», vides ikke. Imidlertid havde han ikke i sit oftnævnte Angreb paa Bernstorf udtrykkelig nævnt dette Spørgsmaal. Denne lige saa betydningsfulde som langvarige Sag indtraadte i et nyt Stadium, da v. Saldern i November 1766 ankom til Kjøbenhavn for som særlig russisk Befuldmægtiget i Forbindelse med den russiske Gesant Filosoffow at underhandle med den danske Regering om Mageskiftetraktatens nærmere Bestemmelser. Af den russiske Regering betragtedes Bernstorf som den bedste Garant for disse Forhandlingers Fremme og et godt Forhold mellem Danmark og Rusland, hvorfor ogsaa Saldern, der med al sin ubehagelige Raahed og lave Begjærlighed forbandt store Statsmandsegenskaber og en rastløs Iver, blev Bernstorfs vigtigste Støtte i hans stærkt truede Stilling.

Da den russiske Regering saaledes ivrig interesserede sig for Bernstorf, medens den preussiske og sandsynligvis ogsaa den engelske Gesant, begge vistnok i det mindste delvis understøttede af deres Regeringer, arbejdede mod Ministeren, antog denne Kamp betydelige Dimensioner. Flere Gange lykkedes det virkelig Bernstorfs Modstandere at standse Forhandlingerne i Mageskiftesagen, ligesom de ogsaa opnaaede at faa den svage og vankelmodige Konge til at tilbagekalde en Befaling, han paa Bernstorfs Raad havde givet, om at ansætte Görtz som Gesant i Berlin, hvorved Bernstorf vilde have opnaaet at faa denne farlige Modstander fjærnet fra Kjøbenhavn. Bernstorf følte meget godt selv, hvor svævende

og usikker hans hele Stilling var, og disse hans Følelser komme f. Ex. stærkt frem i et Brev fra ham til den daværende Gesant ved det russiske Hof, Friherre von der Asseburg, idet han skriver: «Nous vivons dans les troubles, les intrigues, les incertitudes, et par conséquent dans les chagrins et dans les afflictions; plusieurs factions déchirent la cour, et la jeunesse du Roi facilite les divisions». Imidlertid optraadte dog Bernstorf saa bestemt understøttet af Saldern, at det lykkedes ham at faa alle Hindringer fjærnede. Kongen maatte alligevel finde sig i at lade Görtz rejse til Berlin, ja gik endog ind paa at anmode Kongen af Preussen om at tilbagekalde Borck fra Gesantskabsposten i Kjøbenhavn. Bernstorf sejrede altsaa, og den 22de April undertegnede man i Kjøbenhavn den provisoriske Mageskiftetraktat; men Sejren havde i visse Maader været dyr nok; thi det Afhængighedsforhold, hvori Traktaten let vilde kunne stille og virkelig stillede Danmark overfor dets mægtige Allierede, maatte blive dobbelt trykkende, naar Bernstorf for en stor Del havde den russiske Regering og dens energiske Underhandler i Kjøbenhavn at takke for Bevarelsen af sin Ministerportefeuille. Christian VII's uselvstændige Holdning og Svaghed over for sine Favoriter havde naturligvis ogsaa medvirket til at berede Regeringen Ydmygelser, ja Kongen selv havde maattet finde sig i, at Saldern, der ingenlunde var fin i sin Mund, tiltalte ham «assez rudement». At Danneskjold har staaet understøttende bag Borck og Görtz i denne hele Sag, er utvivlsomt, om man end ikke kan paapege bestemte Skridt fra hans Side; men han synes dog at have indtaget en lidt reserveret Stilling. Maaske har han følt, hvor lidet værdigt det var for ham at træde aabenbart op i Forbund med saadanne Allierede, hvem han dog ad utallige Veje hemmelig kunde understøtte uden at kompromittere sin Stilling altfor meget. Det er imidlertid paafaldende, at han ingen Sinde, saavidt vides, har sat Mageskiftesagen frem blandt sine talrige Anker mod Bernstorf, da dog hans Anskuelser i denne Retning ere utvivl-

somme. I det mindste betragte alle Samtidige ham som en principmæssig Modstander af Traktaten med Rusland, og Reverdil f. Ex. tilføjer som yderligere Bevis herfor, at Danneskjold, da Bernstorf sendte ham Sagens Akter, for at han som Minister kunde gjøre sig fortrolig med disse vigtige Underhandlinger, sendte dem uaabnede tilbage.

Netop samtidig med, at de diplomatiske Kredse i Kjøbenhavn vare saa stærkt optagne af de Intriger, der spilledes af Bernstorfs Modstandere mod Fuldbyrdelsen af Mageskiftetraktaten, havde Danneskjold til Kongen indgivet en «Apologi», som med tilhørende Bilag indeholdt et Forsvar for hans egen Marinebestyrelse og adskillige Beskyldninger mod hans Formænd, og hvori han fordrede, at Apologien efter at være meddelt Konseillet og Søetatens Kollegier skulde opbevares i Archiverne. Denne Fordring opfyldte Kongen ogsaa ved en Resolution af 23de April, Dagen efter at Mageskiftetraktaten var bleven undertegnet. Selve Apologien er dateret 27de Marts, og maaske er dens Fremkomst just paa denne Tid mer end en ren Tilfældighed: thi to Dage forud havde Bernstorf og Saldern netop bevirket, at Görtz maatte forlade Kjøbenhavn, og Bernstorf maatte altsaa atter antages at sidde ret fast i Sadlen. Det er ikke urimeligt at antage at Danneskjold i sin Frygt for, at Modstanderens Sejr kunde have betænkelige Følger for hans egen Ministerplads, har ment at burde sikre sin Stilling ved atter at drage sine Fortjenester frem for Kongens Erindring.

Danneskjolds Stilling i Konseillet var bleven aldeles isoleret ved Prins Carl af Hessens Afsked og blev endnu mer pinlig, da dennes Plads besattes med en af Danneskjolds allerivrigste Modstandere, F. C. Rosenkrands, Søetatens tidligere Oversekretær. Debatten mellem dem angaaende begges Administration fortsattes med stor Forbitrelse baade skriftlig og mundtlig, ja Rosenkrands's sidste Ord i denne Sag fremkom først i November 1768, da Danneskjold allerede i over et Aar havde været i Unaade. Blandt andet kom ogsaa Værftet

ved Glückstadt og den derværende Flaadestation paa Omtale, idet Danneskjold, der havde ledsaget Kongen paa hans Rejse til Holsten i Juni og Juli 1767, havde benyttet Lejligheden til at vise Christian VII de stærkt forfaldne Anlæg i Glückstadt og samtidig indgivet en Beretning om Værftets Tilstand og de nødvendige Reparationer. Da Rosenkrands's Betænkning indhentedes i denne Sag, bestred han naturligvis Hensigtsmæssigheden af en Flaadestation ved Elben, og Danneskjold opnaaede heller ikke, at der foretoges noget som helst for at sikre dette Foretagende, der var en af hans Yndlingsideer, mod Tidens Ødelæggelser.

Bernstorfs Modparti var efter Haanden næsten opløst, og navnlig havde Partiets totale Nederlag i Mageskiftesagen givet det Dødsstødet. Danneskjold stod for en stor Del ene, og hans Modstandere havde altfor ofte følt Vægten af hans Anklager til ikke af al Magt at arbejde paa hans Fald. Selv om Mænd som Bernstorf og Thott ansaa det for under deres Værdighed at sætte Rænkespil og Hofintriger i Gang mod ham, saa havde Danneskjold dog i Rosenkrands en Modstander, der af Reverdil skildres som «en aandrig, meget forgjældet og rænkefuld og lidet samvittighedsfuld Mand», og som ikke vilde sky noget som helst Middel, af hvad Natur det endog maatte være, for at faa sin Fjende styrtet. Reverdil fortæller saaledes, at Rosenkrands havde henvendt sig til ham for ved hans Mellemkomst at vinde Kongens Velvilje i Striden mellem sig og Danneskjold. Da Reverdil imidlertid nægtede at ville indlade sig herpaa, satte Rosenkrands sig i Forbindelse med Kongens daværende almægtige Favorit Holck og fandt i ham et ulige velvilligere Redskab, der vel var for letsindig og karakterløs til selv at indlade sig paa alvorligere Sager, men hvis Frækhed og Lyst til Intriger gjorde ham udmærket skikket til at puste de Kugler ud, som Rosenkrands støbte. Det er vel umuligt nærmere at udrede Traadene i det Væv, der spandtes mod Danneskjold, og det saa meget mere, som Samtidens Beretninger ere indbyrdes uenige; men saa meget

er sikkert, at Danneskjold den 26de Oktober 1767 i et fransk Brev fra Kongen ikke alene fik sin Afsked, men ogsaa inden tre Dage forvistes fra Kjøbenhavn til sit Gods Marselisborg. Som Grund til denne haarde Medfart anførtes hans Alderdomssvaghed, der — hvis den virkelig havde været til Stede — dog kun i det højeste kunde have retfærdiggjort hans Afsked, men naturligvis ikke var nogen gyldig Grund til en decideret Unaade. Reverdil beretter kun desangaaende, at Danneskjold styrtedes «ved en Underfundighed af Holck», og paa Grund af det ovenomtalte Forhold mellem ham og Rosenkrands er det altsaa meget rimeligt, at Rosenkrands har havt en betydelig Andel i Danneskjolds Fald, hvad der ogsaa stemmer med andre Angivelser, hvor Rosenkrands ligefrem betegnes som Danneskjolds Banemand. Treschow derimod antager hans Slægtning Grev Danneskjold-Laurvig, der efter Danneskjolds Fald kom i Spidsen for Marineadministrationen, som den egentlige Ophavsmand til hans Unaade. Denne, der allerede under Christian VI ved sin formaaende Slægtning havde gjort Karriere i Søetaten, var under Frederik V bleven Viceadmiral, Deputeret i Admiralitetet og Generaladjudant, men havde givet Anledning til en bekjendt Skandale ved at bortføre og skjule Skuespillerinden Jomfru Rose, i hvilken Anledning Frederik V forviste ham til hans Grevskab i Norge. Herfra var han dog ved Danneskjolds Medvirkning bleven kaldt tilbage af Christian VII, hvis Fortrolige han snart blev, og hvis Taknemlighed han sikkert kunde gjøre Regning paa, da det var ved ham Kongen knyttede Forbindelsen med den noksom berygtede Mylady. Om nu Danneskjold - Laurvig virkelig har været utaknemlig nok til at benytte sin Indflydelse, hvad der vel i og for sig ikke er urimeligt, til at styrte sin Velgjører, faar imidlertid at staa hen.

A. G. Moltke omtaler ogsaa i sin Autobiografi Danneskjolds Afsked og synes at være af den Anskuelse, at en Audients, han Dagen forud havde hos Kongen, og hvorved

han havde været saa heldig at rense sig for adskillige Beskyldninger, som Danneskjold atter skulde have fremført mod ham, havde givet Anledning til dennes Afskedigelse i Unaade. Endelig findes der et Par Koncepter i Geheimearchivet, der begge ere udaterede og uden Navn, men hvis Forfatter Danneskjold siges at være, og som skulle have foranlediget hans Unaade. Danneskjold angives som Forfatter ved en Paategning, der rigtignok skriver sig fra hans personlige Fjende Rosenkrands, men som dog bekræftes ved en anden Paategning af Statsminister Ove Mallings Haand, hvori denne meddeler, at han har havt en ligelydende Koncept, hvorpaa var noteret: «Dette skal være og er det Pro Memoria, som Grev Danneskjold i Aaret 1767 gav Kongen, og for hvilket han inden 3 Gange 24 Timer blev befalet at være ude af Kjøbenhavn, og alle hans Charger entlediget». Den ene af disse Koncepter, som begge fandtes blandt General Huths Papirer, angiver en formodet Sammensværgelse og opregner de Grunde, der have foranlediget Forfatterens Mistanke. Det andet Udkast foreslaar i Anledning af Landets slette Finantstilstand — hvortil Grunden søges i «et forfærdeligt Underslæb, hvorved enten een i Særdeleshed, eller og med nogle flere i Almindelighed, har derunder spillet skammelige og skadelige Intriguer» — Oprettelsen af en «Inqvisitions- og Revisions Kommission», til hvilken enhver kunde indgive Anklager og Angivelser enten uden eller med Navns Nævnelse, hvilket Kommissionens Medlemmer da ved Ed vare forpligtede til at holde hemmeligt. Disse Udkasts Indhold og Stil ere ganske vist af en saadan Natur, at der er Sandsynlighed for, at Danneskjold har været deres Forfatter; men om han i saa Fald har indgivet dem anonymt eller under sit Navn, vides ikke. I begge Tilfælde vilde de imidlertid være farlige og unægtelig ogsaa berettigede Vaaben mod en Minister, og hvis de virkelig ere forfattede og indsendte af Danneskjold, hvilket ingenlunde er bevist, maa de have havt afgjørende Betydning ved hans Fald. Sandsynligvis have alle de her nævnte Per-

soner og Forhold været medvirkende til at danne en Situation, hvoraf Danneskjolds Fjærnelse fremgik som en Nødvendighed; men for øvrigt er det naturligvis meget vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at angive den bevægende Aarsag lige overfor en Fyrste af en saa uberegnelig og ustadig Natur som Christian VII, der foretog saa mange ubegribelige Personforandringer, hvortil ingen anden Grund kan indses end en barnagtig Lyst til idelige Forandringer, som atter var en Følge af hans ulykkelige Aandstilstand.

Danneskjold skal have modtaget Efterretningen om sin Afsked med stor Standhaftighed og efter at have givet de nødvendige Ordrer til Indpakning og sligt have henvendt sig trøstende til sin grædende Datter, idet han for sit Vedkommende priste Skæbnen, der gav ham Lejlighed til at tilbringe sine sidste Dage i Ro. Skjønt han vel næppe kan have været almindelig afholdt — Reverdil siger om ham, at han havde mange Beundrere, men ingen Venner, — modtog han dog mange Beviser paa Deltagelse, ja et Klagedigt i Anledning af hans Afskedigelse vovede sig endog offentlig frem. Dets Forfatter udtrykker sig ret frejdig efter Tidens Lejlighed, naar han f. Ex. siger:

«At Alt, hvad Kongen vil, er vel, vi forud vidste,
Men vi vor Danneskjold dog nødig vilde miste»,

og hele Klagedigtet ender med følgende Ønsker:

«Ja lev Din Tid i Roe, Du Søetatens Ven!
Og Gud forstyrre hver, som vil forstyrre den».

Danneskjold havde faaet Tilladelse til i sin Forvisning at beholde den aarlige Pension paa 7,000 Rdl., som Christian VI i sin Tid havde skænket ham. Med dette og Indtægterne af Marselisborg og Juellinge i Stevns Herred, der var skænket ham paa Livstid, maatte der altsaa være sikret ham et til hans Stand svarende Udkomme; men Danneskjold var, som tidligere oftere bemærket, ingen stor Økonom i sine egne Privatsager, og de fjorten Maaneders Ophold i Kjøbenhavn som Minister havde kostet ham meget, navnlig

da de mange forskjellige Fester f. Ex. i Anledning af Kroningen, Dronningens Indtog o. s. v. havde gjort særegne Udgifter nødvendige. Hans gamle Gjæld var ingenlunde bleven fuldstændig afbetalt i den Tid, han under Frederik V fjærnt fra Hoffet havde kunnet leve paa en mer sparsommelig Fod. Da nu tilmed hans fleste nys anskaffede og kostbare Ejendele bleve ødelagte ved, at Skibet, der skulde overføre dem fra Kjøbenhavn til Aarhus, sprang læk i Søen, hvorved der paaførtes ham nye og betydelige Udgifter, levede han sine sidste Aar i en noget trykket økonomisk Forfatning.

Et Aar efter sin Afsked angrebes Danneskjold af en hæftig Sygdom, der efterlod en betydelig Svækkelse, saa at han kun havde faa Kræfter, da han i Begyndelsen af 1770 atter kastedes paa Sygelejet. Fra denne Tid vandt han aldrig mer sin Helbred tilbage, og et oftere tilbagevendende Slagtilfælde gjorde tilsidst Ende paa hans Liv den 18de Juli 1770. Selv i disse sine sidste Aar havde han anvendt al sin Tid til anstrængt Arkejde, navnlig boglige Sysler. Størstedelen af sine Manuskripter brændte han selv; men blandt hans faa trykte Arbejder staar en «Samling af Morgen- og Aftenbønner, indrettet til Brug for dem, der holde Husandagt» som et Vidnersbyrd om den strængt kristelige Aand, der gjennemtrængte ham.

Strax efter hans Død indfandt en i Aarhus boende Søofficer sig tillige med Stedets Borgmester og foreviste en Ordre fra Admiralitetet, ifølge hvilken de efter hans Død skulde gjennemgaa hans Papirer og udtage alle, som paa en eller anden Maade vedrørte offentlige Anliggender. Hans eneste efterladte Barn Frederikke Luise Charlotte, der døde 1821 som Priorinde for Gisselfeld Kloster, har sat sig et smukt Minde ved, ledet af datterlig Pietet, efter Haanden at afbetale Faderens betydelige efterladte Gjæld. Hun solgte i dette Øjemed sine Smykker og Kostbarheder, ja endog Halvdelen af en hende skænket Livrente og lejede sig i Kost hos

Orla Lehmanns Fader, hvorfor hun ogsaa omtales i dennes efterladte Skrifter som et af Minderne fra hans Barndom.

Om der end kan hvile enkelte Slagskygger over Danneskjolds Liv, om der end kan fremføres adskillige Anker mod hans Optræden i forskjellige Tilfælde, og om man end ikke faar Billedet af en personlig elskværdig Karakter ved at gjennemlæse hans Levnetsløb, saa maa det dog indrømmes, at der i Almindelighed laa ædle Motiver til Grund for hans Handlemaade, selv naar man maa misbillige de Midler, han anvendte. Under alle Omstændigheder staar det fast, at han er en af sit Fædreland højt fortjent Mand, hvis Mindestøtte ikke uværdig indtager sin Plads i det «Pantheon for berømte og fortjente danske og norske Mænd og Kvinder», hvortil Jægerspris Have efter Guldbergs Tanke omdannedes af Arveprins Frederik.

Karl Theisen.

En Klosterhistorie fra Reformationstiden.*)

Der gives Historier i Mængde om Munke og Nonner, som mod deres Vilje ere holdte tilbage og plagede i Klosteret eller ere løbne bort derfra; men det er ikke altid saa let at afgjøre, hvor lidt eller hvor meget af disse Fortællinger der hører hjemme i Digtningens Verden; vi ville derfor til en Afvexling gjøre dette Tidsskrifts Læsere bekjendte med en jævn og ligefrem Fortælling, der er nedskreven af en bortløben Nonne og udgiven af ingen ringere Mand end selve den store Reformator, Martin Luther.

I Aaret 1524 udgav Luther et lille Skrift under Titlen: «En Historie om, hvorlunde Gud har befriet en ærbar Klosterjomfru»; Titelbladet er smykket med et sirlig udskaaret Træsnit i Cranachs Smag. Vi ville her udelade Luthers lange Fortale og meget bidende Anmærkninger, men derimod, saa vidt mulig ordret, gjengive selve Skriftets Indhold.

«Jeg Florentina fra Øvreweimar ønsker med en ydmyg Bøn, at alle fromme Kristne og Venner af Guds Naades og Barmhjertigheds Evangelium med et kristeligt Hjerte ville høre denne min Beretning og Undskyldning. Thi det véd Gud, at siden Gud den almægtige ved sin Naade og Barmhjertighed saa synlig har hjulpet mig ud af dette Fængsel, var det mit faste Forsæt ikke for nogen at aabenbare den

*) Efter Alfred v. Sallet.

ubillige Behandling, man har udvist mod mig. Men da det nu paa troværdig Maade er meddelt mig, at Klosterets Abbedisse, Katharina von Watzdorff, baade mundtlig og skriftlig bringer mange Forhaanelser mod mig ud blandt Folk, ret som om jeg skulde have handlet æreløst, — hvad hun dog ingensinde vil kunne paastaa med Sandhed, da jeg, Gud ske Lov!, aldrig har handlet mod min Ære — saa tvinges jeg nu som et Nødværge til at lade dette Skrift udgaa, Gud til Pris og Ære og for at redde min Ære og mit gode Navn; thi skjønt jeg vel er skyldig at lide Skændsel og Forhaanelse, saa er jeg dog ogsaa skyldig ikke at billige samme, naar den er Uret, og ikke ved Tavshed at bekræfte og gjøre mig delagtig i fremmede Synder. Og altsaa vil jeg tale Sandhed for Gud og hele Verden.

I min Alders sjette Aar blev jeg paa min Tante, Fru Abbedissen i Eislebens Bøn og Anstiftelse givet til Nonneklosteret i denne By af mine Forældre, som paa hin Tid ansaa den gejstlige Stand for god og salig; samme Steds blev jeg nu opdraget til mit elvte Aar. Da jeg var fyldt elleve Aar, blev jeg viet til Nonne efter Fru Abbedissens Angivelse uden selv paa nogen som helst Maade at være spurgt — og selv om jeg var bleven udspurgt, vilde jeg ikke have havt nogen Forstand derpaa.

Men da jeg var fjorten Aar gammel og bgyndte at føle og prøve mit Sind og min Natur, fandt jeg, at den gejstlige Stand var i Modstrid med min hele Natur og mit hele Sind, og at det altsaa var imod min Sjæls Salighed at blive i samme; jeg klagede da herover for en af mine Tanter i Øvreweimar. Denne min Moders Søster, Gud være hende naadig, forkyndte det strax til Fru Abbedissen, og da mit Forhold saaledes var kommet for Abbedissens Øren, lod hun mig ved samme sin Søster sige: Jeg skulde vende mit Sind bort fra hine Tanker; jeg skulde og maatte blive Nonne, om ikke med det gode saa med det onde; hun vilde i øvrigt behandle mig og omgaas saaledes med mig, at jeg gjerne

vilde blive det. Jeg var nu engang indviet og ved at ofre Gud min Ring havde jeg lovet og svoret ham evig Renhed; det kunde jeg ikke gjenkalde, og heller ikke kunde Paven eller nogen Biskop løse mig derfra. Jeg svarede: Hvorfor de da ikke havde ladet mig komme til Fornuft, saa at jeg selv havde kunnet erkjende, hvad jeg havde at gjøre og at undlade, men jeg fik intet andet Svar, end at jeg havde været gammel nok, og at jeg maatte og skulde. Da jeg paa den Tid endnu ikke havde faaet nogen Undervisning eller Støtte i Skriftens Ord, hvormed jeg havde kunnet beskytte mig eller møde deres Foregivende, og da jeg heller ikke vidste at finde nogen Trøst, Hjælp eller Raad i min Vennekreds, som ikke turde gjøre andet, end hvad der behagede Fru Abbedissen, og de tilmed vare bosiddende for langt fra mig, maatte jeg, skjønt ganske uvillig — men dog ikke uden Guds særlige Raadslagning — give mig under deres Magt, Regimente og babyloniske Fangenskab.

I mit Prøvelsesaar burde man imidlertid have adspurgt mig og mine sodalibus (Fæller) efter Reglernes Anvisning og have givet os Tid til en Overvejelse, sigende: «Ecce lex sub qva militare vis, si potes ingredere; si non potes liber discede» (se saaledes er Loven, under hvilken Du vil kæmpe; følg denne Vej, hvis Du kan; hvis Du ikke kan, gaa frit bort); men dette er aldrig sket. Aftenen før mit Løfte sagde derimod Fru Abbedissen til mig i Kapitlets og hele Forsamlingens Nærværelse: Man burde vel egentlig gjøre mig bekjendt med Nonnereglernes Vanskelighed og spørge mig, om jeg var til Sinds at holde dem og bestandig blive fast ved dem; men det var ikke nødvendigt; thi jeg havde allerede noksom forpligtet mig til at holde fast ved mit Løfte; at man indrømmede mig og andre et Prøveaar, skete kun, for at vi kunde lære Ordenens Skikke, og for at Nonnerne kunde prøve os, om vi vare dygtige til Ordenens Tjeneste. — Selv om jeg ogsaa havde spurgt mig meget for, havde jeg dog

ikke turdet sige andet, end hvad de gjerne vilde høre; det havde heller ikke hjulpet mig noget.

Saaledes er jeg bleven fast i min Uvilje mod den mig paanødte gejstlige Stand. Hvorledes min Samvittighed daglig er bleven besværet heraf, giver jeg enhver from Kristen og Ven af den evangeliske Sandhed at betænke; i al denne min Kummer, Elendighed og Besværing har jeg ikke desto mindre holdt fast ved mit Haab og min Fortrøstning til Gud, som jo ikke vil Syndernes Død; han vilde vel ogsaa bestemme en Tid, i hvilken han vilde give Trøst og Frelse til mig, den forældreløse, som kun kunde stole paa ham alene.

Da nu den heldbringende Time med sin guddommelige Trøst endelig gik op for den hele almindelige Kristenhed, og da Evangeliet, der handler saa klart om Guds Ord, men saa længe har været skjult, endelig kom for Dagens Lys, fik ogsaa jeg, det smægtende, hungrige Faar, som saa længe havde maattet savne Græsgangene, de Skrifter at se, som ere udgaaede fra de rette Hyrder, hvem Kristus nu i disse farlige Tider har valgt til igjen at redde sine Faar, som ere forsømte af Lejesvendene, forhungrede, vansmægtede og jagede i Ulvens Gab. I disse Skrifter har jeg da fundet det, hvorpaa et ret kristeligt og evangelisk Liv støtter og grunder sig; de have ladet mig klarlig indse, — hvad jeg for længst alt havde indset i min Samvittighed — at mit formentlige gejstlige Liv vilde føre mig den lige Vej til Helvede, hvis jeg ikke forandrede dette mit Liv efter at have erkjendt Sandheden, da jeg ikke kunde erkjende, at der var noget evangelisk, meget mindre noget kristeligt i det af mig hidtil førte Liv.

Da jeg nu havde erkjendt, at jeg ikke vilde kunne finde nogen Trøst hos Fru Abbedissen, som er en Forfølgerske af den evangeliske Sandhed, men langt snarere Straf (for hvilken jeg, som et Menneske, forfærdes), skrev jeg til den højlærde Doktor Martin Luther, aabnede mit Sind for ham og begjærede Trøst, Hjælp og Raad af ham. Nogle af mine

lige, som vare mine hemmelige Medvidere, have imod al kristelig Kjærlighed forebragt dette for min Forstanderske, som nu satte mig i haardt Fængsel; som Aarsag hertil angiver man ogsaa, at jeg af kristelig Kjærlighed havde troet mig forpligtet til at advare en Klostertjener, mod hvem man, efter min Formodning, havde noget ondt i Sinde. Men et saa haardt Fængsel er dog anvendt mod mig alene af den Grund, at jeg havde skrevet til Doktor Martino.

I dette Fængsel har jeg uden al Barmhjertighed maattet sidde fire Uger under den store Kulde, der, som man véd, indtraf før og efter alle Helgenes Dag, og jeg er ikke kommet ind i nogen Stue.

Jeg blev tvungen til at bekjende, hvad jeg i Løbet af de tre Aar havde handlet mod Reglerne og den gejstlige Ordning, baade offentlig og hemmelig, i Forbund med andre eller alene; dette blev derpaa med min Haandskrift forelagt Fru Abbedissen. Efter de fire Ugers Forløb maatte jeg i Kapitlet og for den hele Forsamling forkynde alle disse mine Overtrædelser; derpaa lod Fru Abbedissen mig belægge med Ban. Jeg maatte sidde indesluttet i min Celle, men i «horis canonicis» maatte jeg knæle ned foran Koret og kaste mig ned paa Jorden (prosterniren) lige til Kollecten. Ligeledes saa ofte Forsamlingen gik ind og ud ad Koret, maatte alle gaa hen over mig. I dette Ban var jeg nu i fire Dage.

Derpaa lod hun mig sætte i det lille Ban, som de kalde det. Jeg maatte da gaa med til Koret, men saa ofte Forsamlingen gik til og fra Koret, maatte jeg, som tidligere, lægge mig ned og lade dem gaa over mig; under Maaltidet maatte jeg sidde med en Straakrands om Hovedet paa Jorden foran Priorinden. Denne Bod maatte jeg udholde i tre Dage.

Derpaa maatte jeg vælge fem Personer, som skulde gaa i Borgen for mig. Jeg maatte da love og sværge hverken i Ord, Gjerning eller Skrift mere at foretage mig noget for at fjerne mig fra den gejstlige Stand. Det gjorde jeg da

ogsaa og gav dem saa gode Ord, jeg kunde; men hverken mine Tanker eller mit Hjerte vare med ved denne Handling. Derpaa løste hun mig fra Bannet, men dog kun saaledes, at jeg havde at vælge mig en Person, som Dag og Nat maatte give Agt paa mig, gaa, staa, sidde og sove hos mig. Ogsaa sagde Fru Abbedissen til mig i Kapitlet, at jeg nu maatte ydmyge mig for alle mine Medsøskendes Fødder som en Person, hvem man for Fremtiden hverken vilde stole paa eller tro.

Derpaa randt det mig ret i Hu at skrive til min kjære Fætter, Caspar von Watzdorff, som en berømt Ven af den evangeliske Sandhed, af hvem jeg derfor ventede mig meget godt; for ham vilde jeg derfor klage min Nød, hvad jeg da ogsaa gjorde og skrev en Seddel til ham, som jeg gav en Klostertjener, for at han skulde lade den komme min Fætter i Hænde; dette kom paa en forræderisk Maade for Fru Abbedissens Øre. Hvor skammeligt, skjændigt, nedværdigende og haanligt jeg da blev behandlet af hende og andre, kan jeg ikke sige eller beskrive for fromme Folk.

Jeg blev gjennempryglet af hende og fire andre Personer saa længe, som nogen af dem kunde holde det ud.

Derpaa satte hun mig igjen i Fængsel og lod mine Ben lægge i Jernlænker. Saaledes sad jeg næsten en hel Dag og Nat; derpaa lod hun mig vel løse af Lænkerne, men i Fængslet maatte jeg blive siddende hele otte Dage; men ved Julefesten blev jeg igjen fri, saa at jeg maatte gaa med til Koret og blive staaende der hos Skolebørnene til Spot for dem alle; om Dagen vedblev jeg imidlertid at være indesluttet i min Celle, maatte ikke tale med nogen eller gjøre noget Skridt. Den Person, som jeg havde valgt til Vogter, maatte gaa ved min Side; i et saadant Fængsel skulde jeg nu leve mit hele Liv.

Men for Gud ere alle Ting mulige og i sin guddommelige Visdom, for hvilken denne Verdens Visdom kun er Daarskab, beskikkede han det en Dag efter Middagsmaaltidet saaledes,

at da jeg gik ind i min Celle, lod den Person, som skulde lukke af efter mig, Cellen staa aaben, og ved Guds synlige Hjælp kom jeg saaledes bort endnu ved Dagens Lys omtrent Klokken et, da mange af mine Medsøskende vare i deres Celler og i Sovesalen.

Hvad hun derpaa senere bagtalerisk har sagt om mig, at jeg har ranet og taget noget bort med mig, vil hun ikke med Sandhed kunne overbevise mig om. Men jeg vil ikke fragaa, at jeg Dionysii Dag har været til Sinds at gaa frem ad denne Vej, for at jeg ved mine Venners Raad og Hjælp kunde komme bort fra Klosteret; — men paa hin Tid har jeg ikke havt Guds Naade dertil — den Gang har jeg frataget hende sex Gylden og to Sølvringe, hvad jeg saaledes hermed bekjender for Gud og hele Verden; men det har hun alt faaet igjen, da hun havde indespærret mig og besøgte mig i min Celle. Ved hendes usandfærdige, ugrundede og ubillige Beskyldning bliver jeg saaledes tvungen til at lade dette Skrift udgaa for at frelse min Ære; jeg kunde vel ogsaa have Anledning til endnu at forkynde noget andet, som er Sandhed; men da min Kristus for Tiden forbyder mig det, vil jeg for det første holde inde dermed efter hans Bud. Den almægtige Gud give hende sin Oplysning og Naade. Jeg beder i stor Ydmyghed enhver kristelig troende at ville lægge sig min Uskyld paa Sinde; men jeg vil her komme frem med alt paa én Gang: Da jeg nu gik bort fra Klosteret, har jeg medtaget en daarlig Kjole, en Kaabe og nogle Slør, for at jeg kunde beskytte mig; derimod har hun beholdt mine Klæder, som vare bedre, og som hun har taget fra mig».

Saa vidt have vi fulgt Søster Florentina. Trods hele det jævne Sprog bliver det dog snart tydeligt, at den bortløbne Nonne har ladet Luther selv redigere sin Beretning en Smule; thi en i Klosteret opdragen Kvinde kunde vistnok vanskelig skrive et saa rent og smukt Sprog. Hvad Indholdet af Fortællingen angaar, maa man vel ogsaa her anvende det gamle Udsagn: «Ogsaa Modparten skal høres». Fra sit Standpunkt

af var vistnok den slemme Tante og Forstanderske i sin gode Ret, naar hun gik frem med al klosterlig Strænghed mod den intriguerende Florentina, som læste oprørske Skrifter, hemmelig skrev til Erkekjætteren Luther og sin kjætterske Fætter, advarede Klostertjenerne, som havde forbrudt sig, ja end ikke engang var bange for at gjøre et betydeligt Tvangslaan for at fremme sin Flugt; men hvem maa ikke paa den anden Side føle Medlidenhed med den stakkels frysende, gjennempryglede og i Lænker lagte Pige, hvem man endog vilde forbyde at tale hele hendes fremtidige Liv? — en tung Straf for en Kvinde! — Og hvem føler vel ikke en hjertelig Glæde, naar hun endelig, klædt i sin «daarlige» Kjole, smutter bort fra de mørke Klostermure og ikke har andet at frygte af sin Forstanderske end alle Haande smaa Bagtalelser?

Vi ville endnu kun meddele de yderst gove og ugalante Slutningsord, som den store Reformator har føjet til Slutningen af Florentinas Fortælling som Moralen og Kvintessentsen af den hele Historie; vi gjengive dem saa vidt mulig ordret for ikke at svække Indtrykket af hans Kraftudtryk, der paa hin Tid vel lode sig retfærdiggjøre.

Martinus Luther:

«Se, kjære Menneske! hvilket giftigt, ondt, bittert, falsk, løgnagtigt Folk disse Nonner ere, naar de ere aller helligst og Kristi ømme Brude. Ve for stedse og evig over Eder, Herrer og Fyrster, Forældre og Venner, som med Legeme og Sjæl støde eders Børn, Venner eller Slægtninge ud i saadanne Mordergruber og lader dem blive i dem. Saaledes dette vitterligt, for at I kunne bedre Eder. Gud give Eder sin Naade! Amen».

F. Z.

Pietro Aretino.*)

I.

Den Periode, der danner Overgangen mellem Middelalderen og den moderne Civilisation, er fuld af de mærkeligste og interessanteste Modsætninger. Det er i Slutningen af det 15de Aarhundrede, at den længe forberedte Kamp mellem det nye og det gamle, mellem Filosofi og Theologi, Vantro og Overtro, Hedenskab og Kristendom, Fortid og Fremtid bryder ud i lys Lue. Der er Revolution og Gjæring allevegne. Et radikalt Omslag i Sæder, Skikke, Meninger og Ideer staar for Døren; det forberedes ved Blod, Krig og Vold. Det barbariske Norden erobrer med Magt Sydens Civilisation, og snart se vi hele Evropa omdannet i nye politiske Former. Det er paa én Gang en politisk, national og religiøs Bevægelse.

Man har med Rette opstillet den berømte Billedhugger og Guldsmed Benvenuto Cellini som en Type fra denne Overgangstid, som en Repræsentant for hele dette Aarhundrede. I den mærkelige Skildring, han har givet af sig selv, har han blottet sig fuldt og helt. Hverken Snigmord eller Gift er ham fremmed; vi se skrækkelige og afskyelige Udbrud af den Hævnfølelse, der bemægtiger sig ham som en feberagtig Ophidselse, som en brændende Tørst, der maa slukkes med Blod;

*) Kilder: Mazzuchelli: Vita di Pietro Aretino. 1830. Massimo Fabi: Opere di Pietro Aretino. 1863. Aretino: Lettere ed. Venezia. 1539.

han er voldsom, overtroisk, stolt, ubillig, egensindig, overmodig, forfængelig og raa. Og dog staar sædelig Fuldkommenhed ham altid for Øje som et skjønt uopnaaeligt; han er en kjærlig Familiefader, en opofrende Ven, rettænkende og til sine Tider overbærende. Hans Forhold til Porzia Chigi er smukt og aandrigt; hans vilde Sind bliver blidt og kjærlighedsfuldt i Selskab med Guldsmeden Rafaello del Moros Datter, og altid er han dygtig, betydelig og energisk. Der er noget mærkelig tiltalende, noget naivt over ham, naar han giver Gud Æren, endog for sine slette Handlinger; thi han har Vanskelighed ved at skjelne mellem Godt og Ondt, og han bliver sublim, naar han i sit mørke og trange Fængsel paa Engelsborg i Troens Extase samtaler med Kristus. Han er mere end en Afspejling af et enkelt Aarhundrede; han er en Repræsentant for det evigt menneskelige.

En saadan Mand var nu Pietro Aretino ikke; han var en Søn af det samme Aarhundrede, vistnok Cellinis Ligemand med Hensyn til Begavelse og visselig langt mere indflydelsesrig og anset, men han var dog kun et Billede paa alt det slette i sin Samtid. Han er en Karrikatur af det 16de Aarhundrede, fordi han kun afspejler dets forkerte og vrange Sider; Humbug, Uforskammethed, grænseløst Hovmod, Hensynsløshed, en vis naiv Frækhed parret med Fejghed, en Overflod af Laster og slette Egenskaber ere Hovedtrækkene i hans Karakter. Han, «den guddommelige», «Fyrsternes Svøbe», der ikke selv tror, at Fyrsterne frygte hans Svøbe synderlig, tvinger Konger og Kunstnere til at kjøbe hans Venskab, fordi han paa én Gang forstaar at indjage dem Frygt ved sin ubændige Tunge og smigre deres Forfængelighed ved overdrevne Lovtaler. Han har sat Humbugen i System. Jay kalder ham «Kongen for alle literære Pirater»; han er meget mere end det. Han er en Don Quixote og en Münchhausen, en Rosiflengius og en moderne Smædeskriver i det 16de Aarhundrede, der «gjør Lykke». Det er denne Lykke, han kan takke for, at vi i det hele taget beskæftige os med ham; uden denne

Lykke vilde han lige saa lidt som de, der ere hans lige i alt undtagen i Ry, have efterladt sig noget Spor i Historien.

Pietro Aretino blev født i Arezzo i Toscana, rimeligvis Natten mellem den 19de og 20de April 1492. Han var en uægte Søn af en vis aretinsk Adelsmand, Luigi Bacci, og af et Fruentimmer, om hvem vi ikke vide andet, end at hun hed Tita. Man maa ikke tro, at denne Herkomst paa nogen Maade havde en uheldig Indflydelse paa Aretinos Karakter og Udvikling; mere end paa ét Sted praler han endog af den; han opfatter det som noget hæderligt, naar han erklærer, «at han er født i et Hospital, men med en kongelig Sjæl», eller at han kan «skjænke andre Adel, skjønt han ikke selv har arvet den fra nogen». Maaske var hans Moder gift med en fattig Skomager, hvis man kan tro hans bitreste Fjendes, Nicolò Francos Udsagn; Aretino omtaler hende selv ikke altfor hæderlig undtagen paa et Sted, hvor han fortæller, at hun er afbildet som Madonna i et Billede, der forestiller Mariæ Bebudelse. Dette, finder han, er det bedste Bevis paa hendes «Fromhed, Kyskhed og Hæderlighed».

Af denne Dame blev den unge Aretino opdraget, og, som det synes, ikke paa bedste Maade. Han erklærer selv, at han aldrig har havt nogen Lærer, og at han har lært sig selv alt, hvad han kan. Han følte imidlertid allerede som Dreng en stor Tilbøjelighed for Digtekunst og Poesi, og ved flittig Læsning lykkedes det ham lidt efter lidt at erhverve sig Herredømme over og Kjendskab til Sproget. Naar man husker paa, hvilken Rolle de antike Sprog spillede i hin Periode, er det overraskende at erfare, at Aretino indtil sin Dødsdag var fuldkommen uvidende i Latin og Græsk. Imidlertid begyndte han allerede som Dreng at gjøre sig bemærket ved sine bidende Svar og en utrolig Dristighed i at skrive alt, hvad der faldt ham ind. Han var næppe 9 Aar gammel, da han skrev sine første Vers, og faa Aar efter maatte han flygte fra Arezzo, fordi han havde skrevet en «uforskammet» Sonnet mod Afladshandelen.

I Perugie, til hvilken By han flygtede, maa han have opholdt sig længe. Han siger selv, at her voxede han og fuldendte sine Studier; her var hans andet Fædreland, «den Have, hvori hans Ungdom blomstrede». Denne Blomstring har imidlertid næppe været synderlig tillokkende eller blot sorgfri, thi han maatte kæmpe med Næringssorger og tjene sit Brød som Bogbinder. Det er rimeligt, at han ved saaledes at faa en stor Mængde Bøger i Hænde greb Lejligheden til at udvide sine Kundskaber og stifte Bekjendtskab med Byens literære Størrelser. Maaske begyndte han da ogsaa at optræde som Forfatter. Hans gamle Lyst til at spotte Religionen forlod ham dog heller ikke her, og der fortælles, at da han paa Torvet havde bemærket et Maleri, hvor Magdalena var afbildet for Kristi Fødder med udbredte Arme og et smertelig grædende Udtryk, gik han derhen om Natten og malede hende en Luth mellem Hænderne. Maaske var det denne Forhaanelse af det hellige, maaske var det kun fornyede Næringssorger, der dreve ham bort fra Perugia, men det er vist, at han kort efter begav sig paa Vejen til Rom, «til Fods og uden anden Bagage end den, han bar paa sin Ryg».

I Rom blev han modtaget med Gjæstfrihed og Velvilje i den rige Bankier Agostino Chigis Hus. Paa denne indflydelsesrige Handelsmands Anbefaling modtog han kort efter en eller anden Stilling ved Pave Leo X's Hof og efter hans Død hos Cardinal Giulio de'Medici, der senere besteg Pavestolen under Navn af Clemens VII. Han beholdt denne Plads lige indtil Aaret 1524, da han saa sig nødsaget til at forlade Rom. Han klager i et af sine Breve over, at han har «kastet 7 Aar af sit Liv bort i to medicæiske Pavers Tjeneste»; men man kan sikkert antage, at denne Klage i Virkeligheden er højst uberettiget. Han modtog talrige Gunstbevisninger fra begge Paverne; Clemens VII forærede ham Heste, Guld og Smykker, og han tilstaar selv, at Leo X af og til skjænkede ham betydelige Summer i klingende Mønt.

Det kan være, at disse Gaver vare ham for smaa, men det er dog vistnok rimeligere, at hans Misfornøjelse skriver sig fra den Skandale, der endelig tvang ham til at forlade det romerske Hof.

Det var i Clemens VII's Regeringstid, at Giulio Romano, en af Raphaels mest begavede Disciple, komponerede 16 obscoene og smudsige Billeder, som den berømte Bologneser Marcantonio Raimondi havde den Dristighed at stikke i Kobber. Da Paven fik dem at se, blev han højlig forbitret og gav strax Ordre til, at begge Kunstnerne skulde straffes. Giulio Romano var imidlertid allerede afrejst til Mantua, da Ordren udkom, og man maatte derfor lade sig nøje med at kaste Marcantonio i Fængsel. Der blev indledet Proces mod ham, og det vilde vistnok være gaaet ham ilde, hvis ikke Pietro Aretino, der protegeredes af Cardinal Ippolito de' Medici, var gaaet i Forbøn for ham, saa at han ikke blot befriedes for al videre Straf, men endog frigaves. Aretino fik nu Lyst til at se de omtalte Billeder, og da dette Ønske var blevet opfyldt, behagede de ham saa meget og tiltalte i den Grad hans smudsige Fantasi, at han øjeblikkelig digtede 16 Sonnetter, bestemte til at sættes under de paagjældende Billeder, og som ikke i nogen Henseende gave disse noget efter. Det er ikke vanskeligt at tænke sig Pavens Forbitrelse, da han erfarede dette, og efter al Rimelighed har Aretino maattet unddrage sig hans Vrede ved en ilsom Flugt. En af Aretinos værste Fjender, Skatmesteren Giammatteo Giberti, der senere blev Erkebiskop af Verona, og som var en af Pavens fortroligste Raadgivere, har formodentlig gjort sit til at ophidse den hellige Fader endnu mere mod den skyldige.

Aretino forlod Rom i Aaret 1524 og begav sig over Arezzo til Fano, hvor den berømte tapre Kriger Giovanni de Medici, Føreren af de saakaldte sorte Bander, ventede ham. Giovanni havde netop da forladt det kejserlige Parti og havde sluttet sig til Kongen af Frankrig, og med ham begav Aretino sig op til Mailand, hvor de traf Kong Frants I i Midten af

hans Hær. Det faldt ikke Aretino vanskeligt ved sit lette, vindende Væsen, sine træffende Svar og hele sin hofmandsmæssige Optræden at sætte sig i Yndest baade hos Giovanni og endnu mere hos Frants I, der endog fattede et sandt Venskab for ham. Disse Følelser vise sig tydelig i et Brev, som Giovanni kort efter skrev til Aretino, der atter havde begivet sig til Rom, hvor der paa en eller anden Maade maa være kommet en Forsoning i Stand. I dette Brev fortæller Giovanni, at da han i Lejren ved Pavia havde Audients hos Kong Frants, havde denne gjentagende Gange spurgt efter Aretino og beklaget, at han var bortrejst. «Jeg sagde Kongen», — vedbliver de'Medici — «at Du holdt mere af Opholdet ved et Hof end Opholdet i en Lejr, men det hjalp ikke. Kongen ønsker, at Du skal komme hid, og jeg maatte love ham, at Du vilde gjøre det». Om Aretino efterkom denne Opfordring, vides ikke; men det er vist, at han kort efter igjen forlod Rom med den faste Bestemmelse aldrig mere at vende tilbage dertil. Der var igjen indtraadt et spændt Forhold til Pave Clemens VII, fordi, skriver Aretino, denne ikke vilde straffe «et Attentat, der var sat i Værk mod hans Person».

Med dette Attentat forholder det sig saaledes. Ved Pavens Hof levede der en bolognesisk Adelsmand, Achille della Volta, som var bleven heftig forelsket i Skatmesteren, Monsignor Gibertis Kokkepige. Dette Forhold synes at have vakt Aretinos satiriske Muse, som tilsidst gav sig Luft i en meget ondskabsfuld Sonnet. Denne kom Adelsmanden i Hænde og ophidsede ham saaledes, at han en Dag overfaldt Aretino og bibragte ham fem Dolkestik i Brystet foruden flere mindre Saar i Hænderne. Trods alle sine Klager var det ikke Aretino muligt at bevæge Paven til at straffe den skyldige; man fandt formodentlig, at Spotteren havde faaet Løn som forskyldt, og han forlod da Rom i den yderste Harme, endog uden at tage Afsked med Paven. Det kan maaske bemærkes paa dette Sted, at Aretino senere i Aaret

1550 sluttede Forlig med Achille della Volta. Den Maade, hvorpaa han selv omtaler dette Forlig, er i høj Grad karakteristisk, naar man kjender hans helt igjennem irreligiøse Anskuelser. «Jeg har forsonet mig med Signore Achille», — skriver han — «fordi jeg har tænkt paa, at Kristus, i Stedet for at hævne sig, anraabte Gud om Tilgivelse for dem, som havde ladet ham korsfæste. Det er for at ligne Kristus, at jeg nu elsker Signore Achille som min Broder i Gud».

Aretino begav sig tilbage til Giovanni de'Medicis Hof, og det Venskab, der knyttede den store Kriger til ham, blev med hver Dag fastere og fastere. Det synes ogsaa, som om Aretinos Tilbøjelighed har været mere end blot og bar Egennytte, skjønt den ingenlunde viste sig hos ham saaledes som hos Giovanni, der hverken kunde «spise eller sove», naar Aretino ikke var til Stede. Det er for øvrigt vanskeligt at begribe, hvad der hos Aretino særlig tiltalte den ridderlige Helt, og man fatter det endnu mindre, naar man erfarer, at Giovanni var en Mand, der «aldrig kunde lide, at der blev talt ondt om nogen». Muligvis har Aretino forstaaet at lægge Baand paa sin Tunge; det ses i alt Fald, at han ikke var uimodtagelig for sin ridderlige Vens Indflydelse, og ved dennes Død, der fandt Sted 1526 i Mantua, var hans Sorg oprigtig, om end ikke langvarig. Giovanni døde i sin Vens Arme, og hans Minde er opbevaret i et Portræt, som Giulio Romano malede, og som i mange Aar var i Vennens Eje. Senere hen undsaa Aretino sig imidlertid ikke for at prale af sine Fortjenester over for den afdøde Kriger, i den Hensigt at presse Penge ud af hans Søn, Hertug Cosimo af Toscano.

Da Giovanni var død, besluttede Aretino i Fremtiden at være sin egen Herre og ikke mere indlade sig i noget tjenende Forhold. Til den Ende rejste han til Venedig, hvor han ankom den 25de Marts 1527, og fra denne By skriver han kort efter saaledes: «Jeg er tilfreds med mig selv, og jeg takker Gud, baade fordi jeg ikke er hildet i noget

Slaveri eller lider af Pengegridskhed. Jeg stjæler ikke Tiden fra nogen, jeg glæder mig ikke over at se nogen fattig; tvært imod jeg deler med dem indtil min sidste Skjorte, min sidste Mundfuld Mad; mine Tjenestepiger ere mine Døtre og mine Tjenere mine Brødre. Mine Værelser ere prydede med Freden, og mit Hus bestyres af Friheden. Jeg nyder bestandig, afvexlende Smørrebrød og Glæde; jeg bryder mig ikke om at være andet, end hvad jeg er; jeg lever af mit Blæks Sved og skal forsøge paa at standse Ondskabens Storm og Misundelsens Taage».

I Venedig fandt Aretino et godt og sikkert Tilflugtssted. Herfra kunde han med temmelig Sikkerhed udslynge sine uforskammede Sonnetter og Angreb, og det saa meget mere, som han snart forstod at indsmigre sig i Dogen Andreas Grittis Yndest. Heller ikke behøvede han at frygte synderlig for Gejstlighedens Vrede; thi i den strængt aristokratiske Republik havde man ved at udelukke alle Gejstlige fra Embedsposter opnaaet den fuldkomneste Uafhængighed af Paven og gjort ham det umuligt at danne sig noget Parti i Senatet eller det store Raad. Beskyttet af den mægtige bevingede Løve benyttede Aretino sig i fuldt Maal af den Frihed, der «bestyrede hans Hus».

Da Connetablen af Bourbons Tropper den 6te Maj 1527 havde stormet Rom, og Paven holdtes indesluttet som en Fange i Engelsborg, kunde Aretino ikke længere skjule sin Glæde og Hævnfølelse; i en Række hoverende Sonnetter, der vare dikterede af det mest glødende Had, fejrede han de kejserlige Troppers Triumf og gik endog saa vidt, at Dogen saa sig nødsaget til at skride ind og tildele ham en alvorlig Irettesættelse. Denne frugtede dog ikke meget; det var først 2 Aar efter, at Aretino, maaske paavirket af Pengebestikkelser eller af Haab om Vinding, skiftede Tone og blev mere maadeholden, indtil han endelig i Slutningen af Aaret 1530 ydmygede sig for Paven. Clemens VII svarede paa denne Ydmygelse ved en meget forekommende Skrivelse, der blev

overrakt Aretino af Biskop Vasone af Viscenza. Aretino tilskrev nu igjen Paven og gav ham nye Undskyldninger og nye Forsikringer om Anger. «Kan det undre Deres Hellighed» — skriver han — «at naar de Mænd, der have Dem at takke for alt, have angrebet Dem med Sværdet, jeg da har angrebet Dem med Narrestreger. Jeg er baade angerfuld og skamfuld; jeg angrer, at jeg har dadlet en Pave, hvis Hæder altid var mig kjærere end mit eget Liv; jeg skammer mig over, at jeg kunde gjøre det, netop da han var ulykkelig». Efter at have lovet Bod og Bedring vedbliver han saaledes: «Og jeg skal nok opføre mig saaledes, at Dogen snarere skal faa Grund til at belønne end til at straffe mig». I et Brev til Kardinal Ippolito de'Medici tilstaar han desuden, at han har løjet i sine Angreb paa Paven. «Jeg er ellers en sanddru Mand», — skriver han — «men jeg har løjet paa hans Hellighed. Det var mit altfor hidsige Blod, som forførte mig dertil». Paa samme Tid sluttede han ogsaa Forlig med den ovenfor omtalte Biskop af Verona, Giammatteo Giberti, og udvexlede flere høflige Breve med ham. Denne Forsoning var imidlertid næppe alvorlig ment, thi aldrig saa snart var Clemens VII død, førend Aretino atter gav sin Galde Luft i en Række skammelige Artikler mod den hæderlige Biskop.

Biskop Vasone af Viscenza havde været Mellemmand ved denne Forsoning. For end mere at vinde Aretino for Pavens Sag præsenterede han ham for Kejser Karl V, der i Aaret 1530 var i Italien, og fik denne til at skjænke ham en svær Guldhalskjæde og udnævne ham til Ridder. Aretino afslog dog denne sidste Ære, idet ban bemærkede, at «en Ridder uden Indkomster lignede en Mur uden Korsets Tegn. Alle vilde gjøre sig uren op af den». Derimod modtog han med større Beredvillighed et Løfte fra Paven om en Foræring paa 500 Scudi, der skulde være til Udstyr for en af hans Søstre ved Navn Francesca, der netop da stod i Begreb med at gifte sig med en Soldat. Paven holdt imidlertid aldrig dette Løfte, vistnok fordi Aretino igjen havde ladet sit onde Lune faa Luft

i en eller anden Sonnet. Aretino havde for øvrigt endnu to andre Søstre, der, hvis man kan tro Bernini, førte en simpel og meget berygtet Tilværelse i Arezzo.

I Aaret 1533 gjorde Aretino et nyt Schaktræk for at skaffe sig Penge, da hans «Blæks Sved» for Øjeblikket ikke var særdeles indbringende. Han offentliggjorde nemlig paa Skrømt, at han vilde rejse til Konstantinopel for aldrig mere at vende tilbage til Italien; hans Hensigt var, at Kardinal Ippolito de'Medici skulde komme ham til Hjælp og bevæge Paven til at gjøre det samme. «Jeg vil ikke komme til Rom» — skriver han — «for at blive ynket af dem, der ved deres Laster have opnaaet Rang, Hæder og store Indtægter ved Hoffet, jeg, der har udgydt mit Blod for Sandheden og kun er bleven forhaanet for mine Dyder». Trækket lykkedes ogsaa over al Forventning; man sendte ham betydelige Pengebeløb, guldbroderede Klæder, tilstod ham Pensioner, og Frants I af Frankrig skjænkede ham en svær Guldkjæde. Nogle Aar senere prøvede han igjen Virkningen af denne Taktik ved at foregive, at han angrede, at han ikke var rejst til Konstantinopel. Man skyndte sig da med atter at sende ham Gaver.

Da Clemens VII var død og Paul III Farnese, besteg Pavestolen, var Aretino strax ved Haanden for at sætte sig i Yndest hos den nye Pave. Han gjorde Skridt for at erhverve sig Tilladelse til at kunne tilskrive Paven privat, naar han vilde, ikke for, som han selv siger, at kunne «tilskrive Hans Hellighed gratis, ikke heller for at komme til Rom eller for at opnaa nogen Fordel, men kun for at have et Middel i Hænde til at opmuntre Kristenhedens Overhoved ved et muntert Brev en Gang om Maaneden».

Det er let fatteligt, at Aretino ikke kunde have Lyst til at vende tilbage til Rom. Hans Uheld i denne By og hans Stridigheder med Hoffet vare ham i altfor frisk Minde, til at han kunde ønske noget saadant, og desuden var Venedig, som han selv kalder «det jordiske Paradis», et Opholdssted,

der i enhver Retning maatte tiltale ham. Han havde mange Venner, var meget søgt i Selskaber for sit Vid og Lune; han kunde leve, som han fandt for godt, sætte alle Hensyn til Side, tale og skrive om hvad som helst med den største Ligefremhed, Frihed og Ondskab og, hvad der var det vigtigste, tjene mange Penge. Hans Bøger vare meget efterspurgte i hele Italien, og jo større Efterspørgselen blev, desto flere skrev han. Man fortæller, at en spansk Prins en Gang om Ugen sendte en Staffet fra Rom til Venedig for at være den første, der læste det nye, der kom fra hans Pen. Han forsikrer selv, at «foruden Gaver og Pensioner tjente han mere end 1000 Scudi om Aaret ved en Bog hvidt Papir og en halv Pægel Blæk».

Foruden sit eget betydelige Talent skyldte han disse store Indtægter for en Del den berømte Nicolo Franco, der var hans Sekretær, og som i nogle Aar boede hos ham. Franco var lige saa uforskammet og arrogant som sin Mester og var desuden, hvad Mesteren ikke var, meget kyndig i Latin og Græsk. Senere hen, vistnok i Aaret 1538, gik det, som det plejer at gaa; Læreren og Disciplen bleve uenige og skiltes som de bitreste Fjender. Franco svor da paa, at det var ham, der havde «skrevet saa godt som alle de af Aretinos Arbejder, der duede noget», hvortil denne koldblodig svarede, at man jo blot «behøvede at anstille en Sammenligning mellem de Bøger, der bare Francos, og dem, der bare Aretinos Navn».

Hvorledes dette nu end forholder sig, saa er det vist, at Aretino har skrevet flere Bøger, der ligefrem synes at forudsætte Kjendskab til det latinske Sprog, som f. Ex. «Genesis», «om Kristi Menneskelighed», «den hellige Jomfrus Liv» m. m. og at han kun havde lidet eller intet Kjendskab til de antike Sprog. Dette viser sig ikke blot i hans Værker, hvor man næppe vil finde en eneste original, latinsk Vending (noget, der ellers er ganske almindeligt hos italienske Forfattere fra hin Periode), men ogsaa i hans Breve, hvor han under

Tiden praler af sin fuldkomne Uvidenhed, under Tiden klager over den. Han er dog ikke mindre overmodig eller fordringsfuld derfor; han trækker haanlig paa Smilebaandet af dem, som tro, at man kun kan være «lærd», naar man kan Latin og Græsk, og dadler skarpt Giustiniano, fordi han befinder sig i samme Vildfarelse.

Men jo mere begrænsede Aretinos Kundskaber saaledes vare, desto større Tanker maa man selvfølgelig nære om hans overordentlige Begavelse. Man kan ikke andet end beundre den Ihærdighed og det Talent, hvormed han efter Haanden forstod at erobre sig en fremragende Plads mellem sin Tids store Mænd, cm man end maa foragte ham for den Maade, paa hvilken han brugte dette Talent. Fra alle Italiens Egne begav man sig til Venedig for at besøge og hylde ham. Prinsen af Salerno sendte i dette Øjemed en Gesant til Venedig, forsynet med Anbefalingsbreve fra Bernardo Tasso; Sekretæren Spinosa og Girolamo Spes begave sig ligeledes til Venedig af samme Grund. Marquisen af Montferrat indskrænkede sig ikke blot til at besøge Aretino, men indbød ham endog hjem til sig. Aretino dvæler selv med stor Forkjærlighed ved disse Besøg, der synes at have smigret ham umaadelig, og skriver i de dristigste Hyperboler: «Mine Trapper slides op af de store Herrers Fødder, der komme for at besøge mig, ligesom Kapitoliums Brolægning slides af Triumfvognenes Hjul. Jeg tror næppe, at Rom i sin Glansperiode saa saa mange forskjellige Nationer indenfor sine Mure, som jeg indenfor mine Døre. Tyrker, Jøder, Østerlændere, Franskmænd, Tyskere og Spaniere komme til mig, foruden Italienerne. Jeg taler slet ikke om alle de Smaafolk, der besøge mig; det vilde være lettere at faa Dig til at opgive Kejserens Sag (Brevet er skrevet til Francesco Alunno) end at faa mig at se et Øjeblik alene, uden at være omringet af Soldater, Studerende, Munke og Præster. Derfor synes jeg selv, at jeg er bleven Verdens Orakel; alle komme til mig for at fortælle den Uret, de have lidt af en eller anden Fyrste, en eller anden Prælat; jeg er

bleven Verdens Sekretær, og jeg undertegner mig derfor selv saaledes». Et andet Sted fortæller han, at han vilde have skrevet langt flere Værker, hvis denne bestandige «Løben paa Dørene» ikke havde forhindret ham deri. Denne Bravade er til at tage og føle paa; men der er ikke desto mindre noget sandt i den. Aretino modtog virkelig utvetydige og mærkelige Beviser paa den Beundring, han havde indgydt sin Tids indflydelsesrigeste og betydeligste Mænd. I Aaret 1536 tildelte Kejser Karl V ham en aarlig Pension paa 200 Scudi, der skulde betales af Staten Mailand. Senere modtog han et endnu betydeligere Tegn paa Gunst fra Kong Frants I's Side.

Aretino havde i lang Tid delt sine Lovtaler ligelig mellem Kejser Karl og Kong Frants, der, som bekjendt, dengang bestandig førte Krig med hinanden, og han havde ikke forsømt nogen Lejlighed til snart at berømme den ene, snart den anden. Men da Kejseren skjænkede ham de omtalte 200 Scudi om Aaret, og Kong Frants ikke gjorde Mine til at efterligne denne Ædelmodighed, tog han helt og holdent Parti for den første og roste ham bestandig baade i Tale og Skrift, uden at tage noget Hensyn til Kongen af Frankrig. Kostelig er den Frækhed, hvormed han skriver om denne Sag til Hertugen af Atri, der vilde stemme ham til Grunst for den franske Konge: «Jeg har før været» — siger han — «og vil ogsaa i Fremtiden være Hs. Maj. Kongen af Frankrigs Tjener; men da jeg ikke kan leve af Luftkasteller og kun bryder mig om mig selv, har jeg sluttet mig til ham, der har givet mig Foræringer, agtet mig og hjulpet mig frem. I tre Aar har jeg ventet paa Guldkjæden (han sigter her til den ovenomtalte Guldkjæde, som Kongen havde lovet ham, og som han ogsaa senere fik), og der er nu hengaaet fire Aar, uden at jeg har faaet saa meget som en Hilsen; derfor har jeg sluttet mig til ham, der giver uden at love — jeg mener Kejseren». I et andet Brev skriver han: «Jeg tilbad Kong Frants, men da han aldrig gav mig

søly til at fyre op med, ere Ovnene i Murano blevne kolde». Følgen af disse Breve var, at Konnetablen af Frankrig, Montmorency, gjennem Hertugen af Atri og Digteren Alemanni tilbød Aretino, at, hvis «han vilde skrive og tale om Kejseren og Kongen efter begges Fortjeneste og uden at gjøre Indgreb i Sandheden, vilde Kongen give ham 400 Scudi om Aaret, saa længe han levede». Aretino modtog dette Tilbud med Tak og lovede, at «hvis han fik Pengene, skulde han nok sørge for at udbrede Kongen af Frankrigs Ry». Det synes imidlertid, som om den lovede Livrente aldrig blev udbetalt, (og man kan vel tænke sig Grunden dertil, naar man husker de ovenanførte delikate Skrivelser) og Aretino blev derfor ved at hæve sin første Velgjører til Skyerne, og denne forsømte da til Gjengjæld ikke nogen Lejlighed til at vise sig taknemlig. Ambrogio Ensebij, en af hans Elever, fortæller, at Kejseren en Dag, da han skulde underskrive et «helt Bjerg» af Breve, lod dem alle bære bort undtagen et til Hertugen af Florents, hvori Aretino anbefaledes paa det varmeste, hvilket han «til de Omstaaendes Forbavselse underskrev». Men endnu større Ære skulde vederfares Aretino i Aaret 1543, da Kejseren begav sig fra Italien til Tyskland.

Republiken Venedig havde overdraget Guidubaldo della Rovere, Hertug af Urbino og Øverstkommanderende over alle Republikens Tropper, tillige med fire af ham selv valgte Gesanter det Hverv at rejse Kejseren i Møde og overbringe ham Republikens Hyldest. Hertugen af Urbino, der var en af Aretinos fornemste Velyndere, tilbød denne at rejse med, hvori han strax samtykkede, fordi han ventede sig en gunstig Modtagelse hos Kejseren. Han blev heller ikke skuffet i dette Haab, thi da Kejseren havde set ham og faaet at vide, hvem han var, red han hen paa hans venstre Side, (en Udmærkelse, som Aretino bestandig praler af) og underholdt sig med ham, lige indtil de kom til Peschiera. Saasnart Kejseren havde endt sine Forretninger, lod han atter Aretino kalde og samtalede med ham i mange Timer. Den

følgende Morgen skjænkede han ham en betydelig Pengesum, og da Aretino havde bortfjernet sig «af Beskedenhed», som han selv siger, af «Frygt for, at Kejseren skulde tage ham med til Tyskland», som andre mene, udtalte Kejseren en dyb Beklagelse over, at han ikke endnu en Gang inden sin Afrejse havde kunnet vexle nogle Ord med den store Skribent, og bad Gesanterne om at sige Raadet, «at han anbefalede det Aretino som en af sine bedste og kjæreste Venner». Disse Ytringer behøve ingen Kommentar; de ere et mærkeligt Exempel paa, hvorledes en saa stor Aand som Karl V kunde lade sig forblinde af tom Smiger.

Om det var ved denne Lejlighed, at Kejseren tilbød ham Ridderslaget, som nogle Forfattere antyde, eller om det var Biskoppen af Vicenza, der, som ovenfor meddelt, intervenerede til Fordel for ham, ligger der mindre Vægt paa. Det karakteristiske ved Sagen er blot, at Aretino ikke vilde modtage Ridderslaget som en simpel Ærestitel; da Paven senere tildelte ham det tilligemed en rund Pengesum, var han mere medgjørlig.

Aretinos Tanker drejede sig i bestandig Kredsgang om Rom. Vi have set, hvorledes han efter Clemens VII's Død forsøgte at vinde Paul III for sig, og det kom endog saa vidt, at han i Aaret 1546 fik Hertugen af Parma til at gjøre Skridt i Rom for at skaffe ham en Kardinalshat. Dette mislykkedes dog fuldstændig; man vilde ikke indrømme hans store Fortjenester af Kirken trods de mange Bøger, han havde skrevet om hellige Materier, og Aretino saa sig derfor nødt til foreløbig at lade denne Plan hvile. Men ved Julius III's Tronbestigelse tog han igjen fat paa denne sin Yndlingsplan med fornyede Kræfter. Han skrev et egenhændigt Gratulationsbrev til Paven; indeni havde han lagt en Sonnet, hvori den nye Fyrste hævedes til Skyerne og overvældedes med Ros. Brevet forfejlede heller ikke sin Virkning, det gjorde et stærkt Indtryk paa hans Hellighed, som sagde, «at han nok skulde belønne ham paa en hæderlig Maade». Baldovino del

Montes varme Anbefaling i Forbindelse med Sonnetten fik ogsaa Paven til at sende Aretino en Gave af 1,000 Guldkroner og en Udnævnelse til «Ridder af S. Pietro». Den pavelige Bulle blev afsendt til Venedig den 17de Maj 1550 og overraktes Aretino af den omtalte Baldovino, Pavens egen Broder. Ridderordenen betød rigtignok ikke meget; den medførte kun en Indtægt af 70-80 Scudi om Aaret, den var tidligere flere Gange bleven uddelt til middelmaadige Kunstnere, men Aretino forstod ikke desto mindre at lægge en Glans over den, som den i Virkeligheden ikke besad. Han gjorde sig i Venedig til af, at han havde «vundet denne Ridderorden ved sine udødelige Værker».

Aretino opfattede den selv som en intet betydende Forløber for den længselsfuldt ventede Kardinalshat. Han mente, at den var Begyndelsen paa den Række Æresbevisninger, der vilde vælte ned over ham. Han var overbevist om, at Paven vilde kalde ham til Rom, at han skulde bo hos ham, at han kunde faa den «røde Hat», naar han vilde, og for at holde Hans Hellighed i Aande blev han ved med at tilsende ham højtravende Sonnetter, den ene efter den anden.

Paa denne Tid blev netop Hertugen af Urbino udnævnt til General over alle de pavelige Tropper og skulde rejse ti Rom for at modtage Kommandostaven. Aretino greb med Glæde Indbydelsen til at følge med. «Naar Paven hører, at jeg kommer» — skriver han — «vil han sige: dersom Aretino virkelig kommer, vil her blive et nyt Jubelaar; fra alle Verdens Lande vil man strømme til for at se ham». Aretinos Modtagelse i Rom var glimrende; alle Hofmændene kappedes om at vise ham Artighed, og Hans Hellighed selv indskrænkede sig ikke til at omfavne ham, men kyssede ham endog paa Panden.

Ret betegnende er det Brev, som den fortjenstfulde og berømte venetianske Boghandler Alvo Manuzios Søn i denne Anledning skriver til Aretino: «Jeg undrer mig ikke over, at Verdens største Fyrster og Konger frygte og hædre Deres

Veltalenheds Styrke, heller ikke over, at Paverne kysse Dem paa Panden, eller at Kejserne sætte Dem ved deres højre Side; jeg undrer mig snarere over, at de ikke dele Tronen med Dem o. s. v.».

Det var det samme, som Aretino selv undrede sig over. Han brød sig ikke meget om Opmærksomheder, naar de ikke vare forenede med noget reelt; han vilde hellere klingende Fakta end smukke Ord. Da han havde ventet nogen Tid i Rom og ikke nærede Haab om noget virkeligt Udbytte af et længere Ophold, forlod han i stor Hast Byen og begav sig direkte til Venedig, hvor han nu forblev indtil sin Død. Ved sin Hjemkomst lod han sig forlyde med, at man i Rom havde tilbudt ham Kardinalshatten, men at han havde afslaaet den.

Man vilde imidlertid tage højlig fejl, hvis man troede, at hele hans Liv bestod af en saadan sammenhængende Række af Forgudelse, Hyldest og Beundring. Aretino var Mand for at skaffe sig mange Fjender, og det var ikke altid med Pennen, at disse forsøgte at imødegaa ham. Saaledes forstod den berømte Condottiere Pietro Strozzi ikke Spøg, da Aretino gjorde sig lystig over ham i en satirisk Komposition, i hvilken han sammenlignedes med Trojas Helte og beskyldtes for at have begaaet «tusinde Galskaber». — Strozzi lod Digteren vide, at han ikke vilde taale hans Narrestreger, og at han nok skulde vide at «hævne sig paa ham, om han saa skulde slaa ham ihjel i hans egen Seng». Aretino blev saa forskrækket over denne Trusel, at han barrikaderede sit Hus og ikke turde gaa ud, saa længe Strozzi opholdt sig i Venetien. Ridolfi fortæller om en lignende Kontrovers med den berømte Maler Tintoretto, der for øvrigt endte med, at der blev sluttet Fred og Venskab, hvorefter Tintoretto malede Aretinos Portræt.

Men det blev ikke altid ved Trusler. Da den engelske Gesant i Venedig af Kong Henrik VIII havde faaet Ordre til at udbetale Aretino en Gave af 300 Scudi, og han nølede med at efterkomme denne Opfordring, lod Aretino sig for-

lyde med, at Gesanten havde forbrugt Pengene, hvilket i den Grad ophidsede Gesanten, at han lejede 6 Mænd tll at overfalde Bagvaskeren og afstraffe ham. Aretino fik den ene Arm brækket og undgik med Nød og næppe voldsommere Beskadigelser. Ghilini fortæller, at «nogle af Italiens Fyrster, hvem det forekom uværdigt at ydmyge sig for Aretino ved Foræringer og Smiger, besluttede at binde hans ubændige Tunge ved at lade ham gjennemprygle, indtil han var halvdød». Om denne Beslutning blev udført, vide vi ikke; men det tør vel anses for rimeligt, da en samtidig dramatisk Forfatter skildrer en snakkesalig Mand med følgende Ord: «Han brugte lige saa mange Ord, som Pietro Aretino har faaet Prygl for sin onde Tunge», og en anden siger «at han har faaet saa mange Saar og Striber paa Kroppen, at han fast ligner et Landkort»,

Om Aretinos Privatliv have vi kun faa Efterretninger, men det maa siges, at man i Grunden maa være Historien taknemlig derfor. Den smukkeste Side af det var hans Kjærlighed til Maler- og Billedhuggerkunsten og til Musiken, en Tilbøjelighed, der imidlertid var saaledes blandet med lav Egennytte, at den taber alt Værd. Dyrkede han selv de bildende Kunster med noget Held, var det kun for at «bytte» sine Arbejder bort mod berømte Kunstværker, og stod han i Brevvexling med sin Tids største Kunstnere, var det kun for at plyndre dem for Skitser, Udkast, Pennetegninger og Malerier. Han spillede paa Harpe, for at have en ny Egenskab at gjøre sig til af, og naar han, som Vasari fortæller, gjorde Tizian berømt, var det for at tilegne sig noget af den Glans, der omstraalede den fejrede Mester. En af hans største Glæder var et velbesat Bord, og han lagde ikke Skjul paa, at han gjerne modtog Gaver af udsøgte Vine og sjeldne Lækkerheder. Han gav hyppig Selskaber, hvor han da sammen med nogle Venner fraadsede til den lyse Morgen, og der fortælles, at han aldrig spiste til Middag ude, fordi han intet Steds kunde spise saa godt som hjemme hos sig selv».

Hans Hang til Sandselighed var uhyre og hans Kjærlighedseventyr utallige. Det var visselig en af denne Tids Hovedbrøst; men Aretino synes særlig at have udmærket sig i denne Henseende, og han drev sin Skamløshed saa vidt, at han endog lod slaa Medailler til Ære for sine Elskerinder og for de Børn, han avlede med dem. Han giftede sig aldrig og angiver selv Grunden dertil i et af sine Breve: «Jeg giftede mig ikke i min Ungdom, fordi Himlen ved min Fødsel skjænkede mig en Ægtefælle, nemlig Dyden; med hende har jeg avlet et Afkom, som hele Verden kjender». I Komedien «il Marescalco» lyder Slutningsrepliken saaledes: «Højstærede Publikum! Med Guds Hjælp skal jeg snart lave en ny Komedie i fire Akter. I den første vil jeg skildre deres Lykke, som ikke have nogen Hustru; i den anden vil jeg fremstille deres Ulykke, for hvem hun ikke vil dø. I den tredje skal jeg vise, hvilke Sorger og Ulykker der ramme den Mand, som er nødt til at gifte sig, og i den fjerde og sidste skal jeg til Slutning skildre, hvor lykkelige de ere, som ikke have nogen, som ikke ville have nogen og aldrig faa nogen Hustru». Ikke desto mindre praler han bestandig af den Lykke, han har gjort hos det smukke Kjøn, og der vilde kræves flere Sider for blot at opramse Navnene paa alle dem, han havde staaet i Forbindelse med. I første Bind af sine Breve nævner han en Pavea, en Laura, der hørte hjemme i Reggio, en «Grevinde» Madrina, en Katarina Sandella, en Angela Sarra, en Franceschina, en Madonna Pavlina, en Angela Sirena, en Marietta dall'Oro, en Chiara, en Margherita Pocofila, der endog antog Navn af «Arentinerinden». Ingen af disse Forbindelser synes dog at have varet saa længe som den med en vis Perina Riccia, der havde plejet ham med stor Opofrelse i en langvarig Sygdom, og da hun løb bort med en anden Elsker, begræd han Tabet af hende i mange Aar.

Med den ovenfor nævnte Katarina Sandella havde han en Datter, vistnok hans ældste, der fik Navnet Adria, og til hvem Michelangelos berømte Elev Sebastiano del Piombo

stod Fadder. Hun skal have været et livligt og begavet Barn og meget afholdt af Faderen. Som et Tegn paa denne Kjærlighed lod han slaa en Medaille med hendes Portræt og Indskriften: Hadria Divi Petri Aretini Filia. Hun blev opdraget i et Kloster, og da hun senere blev gift med en vis Diotallevi Rota fra Urbino, fik hun en Medgift af 1,000 Dukater, hvoraf Hertugen af Florents gav 300 Scudi, Kardinalen af Ravenna 200 og Kejser Karl V's Gesant Mendozza 100. Da hun som Brud ankom til Urbino, blev hun for «hendes Faders Skyld» modtaget otte Miglier udenfor Byen af et talrigt, af Hertugen udsendt Følge og holdt derefter et formeligt Indtog, ved hvilket der ikke engang manglede Illumination. Ægteskabet var for øvrigt ulykkeligt, og Hertuginden af Urbino maatte gjentagne Gange optræde som Mæglerske i Stridighederne mellem de to Ægtefæller.

Aretino havde endnu to Døtre, af hvilke den ene døde «i Svøbet», medens den anden, der hed Austria, kun var 10 Aar gammel, da Faderen døde. Man kjender for øvrigt intet til hendes videre Skæbne, skjønt det maa anses for sandsynligt, at Hertugen af Urbino har protegeret og taget sig af den faderløse. Aretino legitimerede aldrig nogen af disse Børn, skjønt han hyppig blev anmodet derom. Paa en saadan Opfordring svarer han selv i et af sine Breve: «Min Gud! Det er nu kommet saa vidt, at man dadler mig, fordi jeg ikke legitimerer mine Døtre. For den Sags Skyld skal jeg hverken gjøre Paven eller Kejseren Ulejlighed; de ere paa en Maade legitimerede ved den Kjærlighed, jeg har til dem, og der behøves ingen videre Ceremonier for den Sags Skyld».

Det er mærkeligt, at man ikke har nøjagtige Efterretninger om en saa berømt Mand som Aretinos Død, og at man maa lade sig nøje med, hvad Traditionen fortæller om den. Rimeligvis er han død i Venedig i Aaret 1557 i en Alder af 65 Aar. Om Dødsaarsagen vides der heller intet med Bestemthed. En noget senere Forfatter beretter, at han

en Dag ved at høre nogle skammelige Historier fortælle om sine to Søstre i Arezzo kom til at le saa hæftig, at han faldt baglængs ned af Stolen og slog Hovedet mod en skarp Kant, saa at han strax døde. Dette Ulykkestilfælde er i og for sig ikke saa usandsynligt, som det kunde forekomme, naar man husker paa, at han i sine Breve selv siger, at det hører til hans bedste Fornøjelser «at kaste sig tilbage i Stolen og le over al Maade». I Følge en anden Tradition levede han endnu i nogle Timer, og efter at have modtaget den sidste Olie sagde han som en Cyniker indtil det sidste med døende Stemme: «Pas paa, at Musene ikke spise mig, nu da jeg er salvet». Det var hans sidste Ord.

Pietro Aretino blev begravet i Kirken S. Luca i Venedig, skjønt han i sit Testamente havde ønsket at blive begravet i Domkirken i Urbino. Endnu i 1740 fandtes hans Grav, men den er nu fuldstændig forsvunden. Det er et almindeligt Sagn, at der paa hans Gravsten fandtes følgende Indskrift:

Under denne Sten ligger Støvet af Aretino begravet;
Han angreb alle med sin skarpe Tunges Braad,
Kun ikke Gud, og da man spurgte ham om Grunden,
Svarede han: Ham har jeg aldrig kjendt.

Det kan imidlertid bevises, at der aldrig har været nogen Indskrift paa Graven. Rimeligvis er det ovenanførte Vers digtet af en af hans mange Fjender, og det synes at være en ligefrem Efterligning af det, som degli Accordi digtede over Bissot i Aaret 1570.

II.

Det kan ikke nægtes, at, naar Pietro Aretino havde høje Begreber om egen Storhed, laa Skylden ikke alene hos ham. Det Hovmod, den Selvforgudelse og komiske Uforskammethed, hvormed han saa godt som altid udtaler sig om sig selv, er let forklarlig, naar man tager Hensyn til den Ære, der vistes

ham fra alle Sider. Man gjorde ham til Medlem af Akademierne i Padua, Florents og Siena; talrige Forfattere og Digtere dedicerede ham deres Værker; han spillede den kritiske Konsulents Rolle; han skrev Fortaler til andres Bøger; han blev stillet ved Siden af en Forfatter som Ariost og opstilledes som «et Mønster for alle Forfattere»; Battista Torniella sammenligner ham med Germanicus, der «kun undertvang Provinser, medens Aretino har undertvunget Fyrster»; man fejrer ham i Epigrammer og Digte, kalder ham for den «femte Evangelist», ja en af hans Venner skriver saaledes til ham: «Jeg vil kalde Dig for Guds Søn; thi lige som Gud er Sandheden i Himlen, saaledes er Du den paa Jorden. Du er Jordens Prydelse, Havets Skat og Himlens Ære. Du er en Søjle, en Stjerne, en Fakkel, en Pryd for den hellige Kirke, der, hvis den kunde tale, vilde sige til Dig: Du er Peter, som ærer og dyrker mig, Du har Augustinus's Aand, Gregorios's Moralitet, Hieronymus's dybe Følelser og Ambrosius's dybsindige Stil; Du er en ny Paulus o. s. v. o. s. v.». Og ikke nok dermed, man tildelte ham oven i Kjøbet Titlen «den Guddommelige» og «Fyrsternes Svøbe», og Ariost var endog en af de første Forfattere, der hædrede ham med disse Benævnelser i den 46de Sang af sin «Orlando furioso».

Men undertiden ser det ud, som om Aretino bevidst stillede sig over sig selv og med en uforklarlig Aabenhjertighed udtalte sig om sin egen Betydning, der i saadanne Øjeblikke ikke forekommer ham synderlig stor. »Man maa ikke tro», siger han, «at Fyrsterne frygte min satiriske Tunge, fordi jeg kalder mig «Fyrsternes Svøbe»; de give mig rentud sagt kun Foræringer, fordi jeg smigrer dem; det vilde være taabeligt at tro, at de, der ikke frygte Guds Vrede, skulde være bange for min Pens Raseri». Vi kjende Aretino som et lastefuldt, skamløst og egenkjærligt Menneske; vi kjende hans Bevæggrunde, der saa godt som alle kunne henføres til Egennytte, og se nu i denne Ytring med Forbavselse et Skriftemaal, der lige som afslører ham helt. Bærer han den

brogede Narredragt, ere hans Smigrerier kun Bjældeklangen og hans Svøbe en Brix? Holder han hele sin Samtid for Nar, fører han den bag Lyset, forstaar han ved snildt beregnet Forstillelse at benytte Jordens mægtigste Fyrster for sine egne smaa og lave Interesser, og er det derfor, at han betragter det som sin største Fornøjelse at «kaste sig tilbage i en Stol og le over al Maade?»

Det er ikke saa sjeldent, at man tror at høre Narrebjælderne klinge, saaledes f. Ex. naar han kalder sig «Verdens Orakel og Censor»; naar han lader slaa Medailler med sit eget Portræt, som han uddeler til Fyrster og Konger, eller efter fyrstelig Skik tilsender Kong Frants I et Maleri, der forestiller ham selv. Han skriver, at hans Ros over Julius III har været «guddommelig» og fortsætter saaledes: «Hvilke Kolosser af Guld, Sølv, Bronce eller Marmor kunne sammenlignes med de Kapitler, i hvilke jeg har udmejslet Pave Julius, Kejser Karl, Dronning Katharina og Hertug Francesco Maria? I dem træde Herkomstens Indvolde frem for Dagens Lys, i dem afsløre Hensigternes Muskler sig, og i dem holde de hemmeligste Tilbøjeligheders Profiler sig skjulte. Havde jeg prædiket om Kristus, saaledes som jeg har rost Kejseren, vilde jeg have flere Skatte i Himlen, end jeg nu har Gjæld paa Jorden». Saa drømmer han, at Guderne tage ham op paa Parnasset. En Ven træder hen til ham med en Kurv fuld af Blomsterkrandse og siger: «Denne Tidsel-Krands skjænker jeg Dig for dine nærgaaende obscoene Dialoger, denne Krands af Nælder for dine stikkende Sonnetter, denne tusindfarvede for dine muntre Komedier, denne Tornekrone for dine kristelige Bøger, denne Krands af Cypresblade, fordi Du i dine Skrifter har dræbt saa mange berømte Navne; denne Olivenkrands, fordi Du har stiftet Fred mellem Fyrsterne; denne Lavrbærkrands for dine erotiske og mandige Stanzer, denne Egekrands for den Grovhed, hvormed Du har kæmpet mod Havesygen o. s. v.». Er dette hans grænseløse Hovmod nu kun en paataget Maske, en Rolle, han spiller?

I sine «Breves» andet Bind skriver han saaledes: «Det er muligt, at jeg er befængt med alle mulige andre Laster, med Hovmod er jeg det ikke. Jeg har aldrig været sunket ned i Forfængelighedens Pøl, og jeg takker Gud ydmyg med foldede Hænder, fordi jeg ikke er hovmodig».

Naar Pietro Aretino blev kaldet for og selv kalder sig for «den guddommelige», er denne Titel dog ikke saa pretentiøs eller sjelden, som som man ved første Øjekast skulde synes. I hin Tid forlangte man ikke meget af en i øvrigt fremragende Mand for at hædre ham paa denne Maade; de fleste større Kunstnere og Skribenter have faaet denne Benævnelse tilkjendt, og Aretino selv er i aller højeste Grad ødsel med den. Molza, Bembo, Alemanni, Tolomei, Giovio, Tasso, Dolce, Sperone, Michelangelo, Lollio Fracastoro ere alle «guddommelige» i Aretinos Øjne. Kejser Karl V er «guddommelig»; Henrik VIII af England er baade «guddommelig» og «en Guddom», selv efter at han er bleven Apostat; Karl V's Søn, Hertugen af Parma og Antonio da Leva ere ligeledes «guddommelige». Han kalder endnu Tizian, Raphael, Moretto og en ny Slags Spillekort for «guddommelige». Det maa derimod opvække den største Forundring, at ingen Indvending eller blot Misbilligelse forlyder fra Fyrsternes Side, da han anlagde Titel af «Fyrsternes Svøbe» og paa en Medaille fremstillede sig selv siddende paa en Trone, modtagende Skat af nogle i romersk Krigerdragt fremstillede Personer med følgende Indskrift: «Fyrsterne, der beskatte deres Undersaatter, beskattes selv af deres Tjener». Der fandtes maaske ingen, der specielt vilde tage sig af denne Sag, for ikke at give det Skinnet af, at han følte sig truffen; maaske ansaa man Aretinos Arrogance for naragtig og vanvittig; vist er det imidlertid, at der aldrig blev talt et Ord herom. Der har tvært imod maaske aldrig været nogen, mod hvem Fyrsterne viste sig saa gavmilde som mod Aretino. Saa godt som alle Datidens Konger, Regenter og formaaende Mænd skjænkede ham Gaver lige indtil Sultan So-

liman og den berømte Korsar Barbarossa. Man vilde kunne lave et helt Katalog, hvis man gad opramse alle de Foræringer, han modtog.

Iblandt disse Gaver var der dog en, der fortjener at omtales nøjere, fordi den havde et stærkt satirisk Anstrøg og ogsaa blev opfattet saaledes af Aretino selv. Det var en Guldhalskjæde, som Kongen af Frankrig tilstillede den fejrede Skribent, og som ikke vejede mindre end otte Pund. Den var forarbejdet af lutter smaa Tunger, bedækkede med rødt Emaille, og paa dens øverste Del fandtes følgende Indskrift: lingua ejus loqvetur mendacium. (Hans Tunge vil lyve). Aretino modtog Gaven og sendte Kongen en Takskrivelse, i hvilken man mærker en fin dulgt Satire mellem Linierne. «Dersom jeg nu sagde, at Deres Majestæt var det samme for Deres Undersaatter som Gud for Jorden eller som en Fader for sine Børn, mon jeg da løj? Dersom jeg sagde, at De havde alle sjeldne Dyder, Tapperhed, Retfærdighed, Mildhed, Forstand, Ædelmodighed og Kundskab om alle Ting, mon jeg da ogsaa løj?» Og saaledes bliver han ved, idet han hver Gang forstærker de Egenskaber, han mener at turde tillægge Kongen uden at blive beskyldt for Løgn.

De Pengesummer og aarlige Pensioner, Aretino modtog, maa have udgjort betydelige Summer. I det ene Aar 1544 fik han efter sin egen Angivelse over 1,600 Scudi, og han regner, at han i Løbet af atten Aar har faaet mere end 25,000 Scudi forærede. Saadanne Pengesummer havde naturligvis dengang langt større Værd end nu til Dags, og Pietro Aretino kunde derfor synes at maatte have været en overordentlig rig Mand. «Disse Penge bleve alle» — siger dog en samtidig italiensk Forfatter — «kastede ud i hans Lasters Svælg». Hvis man kan tro Aretino selv, anvendte han imidlertid en stor Del af dem i veldædige Øjemed. «Alle komme til mig» — skriver han — «som om jeg var selve det kongelige Skatkammer. Naar en fattig Kone faar et Barn, maa jeg betale Gildet; naar en

bliver kastet i Fængsel, maa jeg forsyne ham med alt. Daarlig klædte Soldater, tiggefærdige Pilegrimme og alle Slags omvankende Riddere henvende sig til mig; ja der bliver ikke nogen syg, uden at jeg maa betale baade Apothekeren og Lægen». Man kan naturligvis ikke stole meget paa Sandheden af denne Selvros, men der ligger dog noget til Grund for den. Baade Marcolini og fremfor alt Tizian bekræfte, at han var godgjørende og holdt af at prale dermed. Imidlertid anvendte han dog ogsaa store Summer paa sig selv, thi om han end et Sted erklærer, at han kun brugte 800 Scudi om Aaret (hvilket efter den Tids Pengeforhold maa anses for betydeligt), siger han et andet Sted, at han i fem Aar har givet 10,000 Scudi ud uden at medregne «det Guldbrokade og Silke, der er gaaet med til min Krop». Dette har imidlertid ikke været saa ganske lidet, thi han var forfængelig og gik over al Maade luxuriøst klædt.

Naar vi ville betragte Aretino som Skribent, springer hans ejendommelige Begavelse strax i Øjnene. Hans Arbejder ere fulde af nye Tanker; han er baade opfindsom og livlig og frem for alt original. Han har en forstandig Anskuelse om, «at det kun vilde være at spilde Tiden, hvis han vilde forsøge paa den Galskab at skabe sig om til en Petrarca eller Boccaccio», men det maa paa samme Tid indrømmes, at hans Værker saa godt som alle ere ulæselige, selv om man vil overse deres hyppig yderst obscoene Indhold. Naar man husker paa, at han ikke havde modtaget nogen som helst Skoleundervisning, at han var uvidende i de antike Sprog og egentlig ikke var andet end Autodidakt, er det ikke vanskeligt at formode, hvilken Fortjeneste hans literære Arbejder have. Franskmanden Montagne kalder ham med Rette: Et meget uvidende Menneske. Heller ikke er Formen i hans poetiske Arbejder synderlig omhyggelig udarbejdet, og hans Stil er svulstig, overlæsset og søgt. Den Extravagance, der karakteriserer hans Liv, gjenfinder man i hans Stil. Han bruger Udtryk som «at slibe Fantasien med

Samtalens Fil», «fiske med Tankens Madding i Erindringens Sø», «begrave Haabet i løgnagtige Løfters Urne», «sætte Ild paa Redeligheden med Høflighedens Brænde» o. s. v. Han skriver Perioder som denne: «Den smukke, den fromme, den lyse, den yndige, den adelige, den glødende, den troende, den sanddru, den milde, den heldbringende, den hellige Helgeninde Santa Katarina, hin hellige Jomfru, der er hellig, heldbringende, mild, sanddru, troende, glødende, adelig, yndig, lys, from og smuk», eller som denne: «Der var paa den Tid i Alexandria en antik Ruin, som var beundringsværdig stor og storartet beundringsværdig». Han fortæller selv, at hans Samtid havde tre forskjellige Anskuelser om hans Forfattervirksomhed: «Nogle ansaa ham selv for en Ignorant og hans Arbejder for Narrestreger; andre, der ikke kunde nægte ham Aand, paastode, at han ikke havde skrevet dem selv, og atter andre, der vidste, at han ingen Lærer havde havt, ansaa ham ikke desto mindre for kyndig i alle Videnskaber». «Den sidste Mening blev med Tiden den overvejende», tilføjer han.

Det kan ikke nægtes, at Aretino fortjener Beundring, fordi han saa godt som uden noget Studium alene ved sit Talent formaaede at kæmpe sig op til at indtage en saa respektabel Plads imellem sin Samtids Forfattere, som han i Virkeligheden gjør. Men han har dog ikke nogen som helst Ret til at kalde sig eller lade sig kalde for «guddommelig». Hans Værker ere den Dag i Dag saa godt som ubekjendte og overordentlig lidet læste. For øvrigt blev hin Titel allerede gjort ham stridig i levende Live og foresloges ombyttet med den mere passende «Dæmonen» eller «Pasquinos» Sekretær; og da han var død, var der ingen, der mere tænkte paa at give ham den.

Aretino «skrev mange Bøger» og havde altid Hastværk med at faa dem færdige og sende dem ud i Verden. Han siger selv med et vistnok mere træffende end smagfuldt Udtryk, at «han kan spytte hele Bind fra sig paa én Gang», og at «hans Natur i Forening med hans Talent kan spytte

enhver Ting fra sig i to Timer». Han havde en stor Lethed ved at skrive, og muligvis har denne været medvirkende til at gjøre Kvaliteten ringere. Han plejede at arbejde to-tre Timer hver Morgen og digtede da i Reglen 40 Stanzer. Han skrev Psalmerne paa 7 Morgener, to af sine Komedier: la Cortigiana og il Marescalco, paa 10 Morgener, «Kristi Liv» paa 30 og Komedien Talanta «i kortere Tid, end man behøver for at skrive den af». Han studerede ikke meget; efter eget Sigende anvendte han ikke mere end én Time om Dagen dertil.

Efter disse Oplysninger kan man hverken undre sig over, at hans Arbejder kom for Dagens Lys fulde af Urigtigheder og Ufuldkommenheder, eller over, at de i Virkeligheden ere af et højst tvivlsomt Værd. En af hans Venner fortæller fuld af Beundring, at der ikke fandtes en eneste Bog i hans Studereværelse, men kun Blæk, Papir og Pen. Det var de eneste Instrumenter, han anvendte. Følgen heraf er, at der f. Ex. i hans hellige Skrifter findes en Masse Fakta, der ligefrem ere opdigtede af ham selv, og som ikke have noget som helst andet for sig end hans egen Indbildningskraft. Ved Udarbejdelsen af saadanne Værker følger han imidlertid en Maxime, der fortjener at noteres; «I den hellige Jomfrus Liv» — skriver han — «findes der meget af mig selv. Men det er nu saaledes, at poetiske Løgne, naar de dreje sig om hende, der er alt vort Haab, af sig selv blive til Evangelier». Et andet Sted taler han om sin hellige Katarinas Liv og siger: «Man har beskyldt mig for at have opfundet det meste selv. Alt, hvad der gaar ud paa at forherlige Gud, anser jeg imidlertid for tilladeligt».

Aretinos kristelige Bøger havde paa en Maade en sørgelig Skæbne, derved at de bleve forbudte i Kristendommens Hovedstad og af den hellige Inkvisition stemplede som hæretiske og ugudelige, hvilket paa den anden Side rigtignok bevirkede, at de bleve efterspurgte og læste mere end nogensinde. Det var næsten udelukkende en eneste Mands ved-

varende fjendtlige Anstrængelser, hvem dette Forbud skyldes. Vel havde Aretinos fordums Discipel Niccolo Franco i de fem Hundrede Sonnetter, han gjorde sig den Ulejlighed at skrive mod sin Lærer, berørt disse Bøgers hæretiske og skammelige Indhold; men det var dog først, da en anden af Aretinos ivrigste Beundrere, Doni, slog sig sammen med hans Fjender og skrev syv Bøger imod ham, at man naaede det forønskede Resultat. Donis Virksomhed var uhyre. Han skrev til Fyrster og Konger, til alle Aretinos Velgjørere og bad dem om at standse Udbetalingerne af de tilstaaede Pensioner, der «kun tjente hans Laster»; han anmodede Karl V om at slaa Haanden af sin fordums Ven og tilskrev Paul III, at han maatte tage Riddertitlen fra Aretino, fordi han «misbrugte» den.

En af de Bøger, som Doni skrev imod Aretino, er endnu bevaret. Vi skulle hidsætte nogle Enkeltheder af den som et snurrigt Exempel paa hin Tids naive, men saftfulde Polemik. Den bærer følgende pompøse Titel:

«Donis Jordskjælv tilligemed en stor bestialsk Kolosses Undergang, vor Tids Antikrist: til den skjændige og forbryderske Pietro Aretino, Kilden og Oprindelsen til al Elendighed, det stinkende Medlem af al djævelsk Falskhed og vort Aarhundredes sande Antikrist».

Fortalen indledes med følgende profetiske Ord: «Jeg har virkelig sagt, at Du skal døe i Aar (1556). Ved Herrens Fødsel viste der sig en Stjerne for Magerne, og den blev holdt for et stort Tegn. Den lille Komet, som er kommen i Aar, har vist sig for Din Skyld, fordi Du er Kristi Fjende. Den har vist sig før Din Død ligesom hin guddommelige Stjerne før Kristi Fødsel. Thi Du er en Antikrist, den store Djævels Arm. Det Billede, som Du har i Dit Værelse, og som forestiller Bebudelsen, siger Du er Din Moders Portræt. Naar Du peger paa den hellige Jomfru, siger Du: se det er min Moder! Paa denne Maade er Du en Fjende af Kristus, som ene og alene og sandelig var Jomfru Marias Søn; hvis

Billedet skal forestille Din Moder, burde Du have ladet hende portrætere og afbilde i en anden Dragt og Forklædning. Men Du er Antikrist, og derfor vil Du gjøre Kristus Rangen stridig; Du foragter hans Menneskelighed, Du forvansker Evangeliet og undskylder Dig saa med at sige: jeg kjender det ikke».

Forfatteren, der nu gaar over til at anstille en Sammenligning mellem Kristi Værk og Aretinos, vedbliver saaledes:

«Du skriver slet og fører et endnu værre Liv. Du lever paa en forargelig og skjændig Maade med smudsige Kvinder. Vi kalde Kristus for Verdens Frelser, og Du vover at kalde Dig Dydens Frelser i et Brev til Antonio da Foligno, i hvilket Du ogsaa benævner dine ondskabsfulde Skrifter «Evangelier». Kristi Majestæt har frelst Fyrsterne, Du har været deres Svøbe. Kristus har grundet den hellige Kirke, og Du har altid forsøgt at omstyrte den med dine Pasquinader og Skrifter; Du har spyttet Gift mod Paverne; med dine Kløer har Du flænget Kardinalerne, og med Dolke har Du stukket Bisper og Præster. Kristus frelste Menneskeheden ved sit Blod; med Dit snavsede Blæk har Du overgivet den i Djævelens Hænder o. s. v.».

Og saaledes bliver nu Doni ved, Resten af Bogen er en fortløbende Række af Grovheder, Skjældsord, fordrejede, skamløse og smudsige Beskyldninger, der ikke have nogen anden Interesse end den, at de vise, hvad man i hin Tid kunde tillade sig at skrive og offentliggjøre.

Doni slog sig imidlertid ikke til Ro hermed; hans højeste Ønske var at faa Aretinos Bøger forbudte. Han skrev til Rom og henledede Opmærksomheden paa, at Værket «om Kristi Menneskelighed» indeholdt «Ting, der ikke kunde taales» og «Ting, der ligefrem vare i Strid med den hellige Skrifts Udsagn». Det tog imidlertid Tid, inden Inkvisitionstribunalet fik afgivet sin Betænkning, og da Forbudet udkom i 1558, var Pietro Aretino død. Det er ikke godt at vide, hvorledes Aretino selv vilde have stillet sig lige over for en

saadan Fordømmelsesdom over hele hans literære Syslen, thi i Aaret 1559 bleve alle hans Værker forbudte; men man tør vel antage, at den vilde have fremkaldt et ligefremt Brud med den romerske Kurie. Aretino havde allerede vist, at han ikke var bange for at tage Kampen op med Kristenhedens Overhoved, og det tør vel endog anses for tvivlsomt, om Forbudet i det hele taget var blevet udstedt, hvis Forfatteren endnu havde været i Live.

Dette Forbud i Forbindelse med hans skandaløse Levemaade og hans Bøgers obscoene Indhold har faaet en stor Del Forfattere til at stemple ham som Atheist. Vi maa imidlertid lade staa hen, om han var det eller ikke. I mange af hans Skrifter findes der hele Stykker, som give et højst ufordelagtigt Begreb om hans religiøse Anskuelser; paa andre Steder udtaler han sig derimod som en god Kristen og erklærer højtidelig, at han er god Katholik. Han har digtet Sonnetter, hvori han priser Skriftemaalet og den hellige Nadvere, og man véd, at han selv havde en Skriftefader, med hvem han ofte samtalede om hellige Materier. Pierre Bayle siger i sin Dictionnaire, at Aretino umulig kan have været Atheist, da han har skrevet saa mange hellige Bøger; men dette Bevis er i Virkeligheden ikke meget værd. Det var ikke nogen indre Trang, der drev Aretino til at beskæftige sig med hellige Materier, men blot og bar Egennytte. Sagnet om, at han i sin Alderdom omvendte sig og bittert angrede sit tidligere Liv, kan der heller ikke lægges megen Vægt paa. Han skrev snart hellige, snart obscoene Bøger i broget Blanding, kun beregnende, hvad der til enhver given Tid bedst kunde betale sig. Han tilstaar selv, «at han skrev for sit Brød og ikke for at blive berømt» (per la fame e non per aver fama). Det var Marchesen af Vasto, der fik ham til at skrive «den hellige Katarinas Liv», og han paabegyndte den store Legendesamling paa Baldovino del Montes Opfordring. Til Vittoria Colonna, Marchesen af Pescara, der opfordrede ham til kun at skrive hellige Bøger, skriver han: «Det er

Pengemangel, der faar mig til at skrive profane Bøger. Jeg er nødt dertil for ikke at sulte ihjel». At det var det samme Motiv, der fik ham til at skrive hellige Bøger, ses af flere af hans Breve. Han skriver et Sted om sin store Legendesamling: «Jeg har begyndt at lægge Haanden paa Værket, og saa snart det er færdigt, sværger jeg Dig til, at jeg dedicerer det til Sultan Soliman, hvis ikke Paven (Julius III) sender mig en Understøttelse». Et andet Sted siger han: «Jeg er ved at fortvivle over, at Paven ikke engang har sendt mig saa mange usle Skillinger, at jeg kan rejse til Rom for at kysse hans Tøffel. Bliver det ikke anderledes, er det min faste Bestemmelse at rive alle de religiøse Værker, jeg har dediceret til ham, itu og lade dem optrykke uden nogen Dedikation». Hvorledes det nu end forholder sig med Aretinos religiøse Opfattelse, er det dog imidlertid vist, at den var meget forskjellig fra den orthodoxe kristelige. «Jeg tror» — skriver han i et af sine Breve — «paa Kristus og bryder mig ikke om noget af alt det andet; og jeg er meget fornøjet ved denne Tro».

I det vi nu afslutte disse Betragtninger over denne mærkelige Mands Levnet og Skrifter, paatrænger der sig dog endnu et Spørgsmaal, der kræver et fyldestgjørende Svar. Hvad var Grunden til, at Samtidens største Mænd og Regenter alle bøjede sig under hans Aag og gave ham Subsistentsmidler i Hænde, der efter Datidens Forhold maa kaldes for overordentlig store? Ad hvilke Veje opnaaede han saa betydelige Gaver, og hvilke Midler anvendte han til at holde sig i sine Samtidiges Gunst? Han er et enestaaende Exempel paa en Forfatter, der, udgaaet fra Samfundets laveste Klasser, alene ved sin Pen har kunnet skabe sig en saa hædret, anset, indflydelsesrig og frem for alt indbringende Stilling.

Man maa vel først og fremmest antage, at en stor Del af hans Beundrere virkelig vare oprigtige. En Mand, der som han, dog vistnok mere i Ord end i Skrift, hensynsløst

udtalte sin Mening uden Persons Anseelse, maatte nødvendigvis vække Opmærksomhed og Sympathi i en Tidsalder, hvor de smaa undertryktes, og et glimrende civiliseret Hofliv saa at sige usurperede alle Samfundets Interesser. Aretino repræsenterede paa en vis Maade den offentlige Mening; man kom til ham og beklagede sig over lidt Uret; man betroede ham Familiehemmeligheder, Skandaler, Underslæb, offentlige Bedragerier m. v., en Viden, som han mesterlig forstod at anvende i egen Interesse. Det var ham mere om at gjøre at bevare Skinnet af at være en fri, aandrig og satirisk Mand end i Virkeligheden at være det. Han lagde megen Vægt paa at blive anset for en Mand, der uden noget Hensyn talte ondt om hvem som helst. En af hans Maximer var, at «det er en meget slet Mand, som gjør godt, fordi han ikke er saa betydelig, at han kan gjøre ondt». Han gjorde visselig ogsaa undertiden Brug af sin skarpe Tunge, men havde dog meget rigtig forstaaet, at det her væsentlig kom an paa at bevare Skinnet, og at en virkelig gjennemfort Rolle som «Sandheds-Orakel» kun vilde have bragt ham Skam og Skade.

Man tager meget fejl, hvis man tror, at han i Almindelighed optraadte som Satirikeren ex professo lige over for Fyrster, Konger og Suveræner. Han var tvært imod en Smigrer, en af dem, om hvem Dante siger, at de «forpeste Hofferne». De talrige Breve, han har skrevet til Kejser Karl V, til Kongerne af Frankrig, Ungarn, England, Bøhmen, Portugal, til Hertugerne af Sachsen, Florents, Ferrara, Mantua, Parma og Urbino, svømme over af Smiger og Beundring, og naar han gav sit onde Lune Luft, sigtede han i Reglen paa lavere Maal. Det kan vel ikke nægtes, at han i al Almindelighed har sagt meget ondt om Hofferne, især i sine Dialoger, men han var en forslagen Mand og vidste, hvem han turde angribe. Naar han vilde gaa for at være en stor Satiriker, vidste han vel, at han ikke kunde vælge nogen bedre Skive for sine Vittigheder end Hoffet i Rom, der paa

Grund af de politiske Omstændigheder var aldeles ude af Stand til at standse hans giftige Tunge. Han var desuden saa forsigtig, at han aldrig møntede sine Angreb paa bestemte Personer, med mindre de ikke kunde drage ham til Ansvar. Han bevarede ogsaa i dette Forhold et mærkeligt Ligevægtssystem; thi paa samme Tid han angreb det romerske Hof med det mest glødende Had, korresponderede han med mere end 30 Kardinaler, hvem han hæver til Skyerne, og da han efter eget Sigende havde slaaet Digteren Antonio Broccardo ihjel ved sine ondskabsfulde Angreb, digtede han fire Sonnetter til den Hedengangnes Pris.

Det lykkedes virkelig efter Haanden Aretino at faa Ry for at være en skarp, satirisk Aand, og samtidige Forfattere berette, at man frygtede mere for hans Tunge end for nogen som helst anden Ulykke. Han havde den Tilfredsstillelse, at man overalt betegnede ham som en ondskabsfuld og bidende Forfatter, og at man allevegne bestræbte sig for at blive Ven med ham eller dog holde gode Miner med slet Spil. Hvor listig han gik til Værks, viser sig klart af en af hans Ytringer: «Den, der bider en anden, skal belægge sin Tunge med Høflighed og stoppe sin Mund med Smiger». Det bliver derfor heller ikke saa vanskeligt at forstaa, hvorfor Fyrsterne i det hele taget vare gavmilde mod ham. Det maatte behage dem, at en Mand, der som han antoges for at være over al Maade satirisk, strøede Virak for deres Troner. Naar han priser deres Handlinger som guddommelige og heroiske, er det ikke saa mærkeligt, at de holdt ham tilgode med Gaver i Guld og Penge. Han forstærker endnu sin Ros ved midt i sine svimlende Lovtaler at indskyde Bemærkninger som denne: «Jeg er født til at sige Sandhed, og jeg vil dø med Sandheden paa mine Læber; jeg roser kun den, som fortjener det, og dadler den, der er værdig dertil». Et andet Sted siger han om de store: «Jeg kjender dem og véd, hvordan de ere; jeg bryder mig derfor kun lidt om at rose

dem, der fortjene Dadel; jeg lyver ikke o. s. v.». Saa gaar det op for ham, at han dog ikke altid har holdt sig til Sandheden, og han drømmer da, at en Engel og en Djævel vise sig for ham sigende, at han efter Døden vexelvis skal være én Maaned i Helvede og én i Himmerige. «De Lovtaler, Du har ødslet paa de store Herrer, der ikke fortjente dem, dømme Dig som Løgner i Helvede; den Dadel, med hvilken Du har dræbt Synderne, vil forskaffe Dig Himlens Glæde». Han er her som allevegne fuld af de mærkeligste Modsigelser. «Jeg er bekjendt for» — siger han — «og alle vide det, at jeg aldrig med Smigerens Garn har fisket Gaver i de store Herrers Sale». Han fortæller, at han aldrig har modtaget andet end en uretfærdig og grusom Behandling af Pave Leo, og kort efter fortæller han, at Leo skjænkede ham betydelige Summer i klingende Mønt. Han kalder Henrik VIII af England for en «Guddom» og dadler ham nogle Linier længere nede, fordi han krænker de hellige Love for Ægteskabet. Aretino bliver dog ikke sat i Forlegenhed ved disse aabenbare Modsigelser; thi da man fortæller ham, at han er bleven dadlet for denne hans Vankelmodighed og uforstaalige Inkonsekvents, svarer han dristig: «Sig dem, der miskjende mig, at jeg, Pietro Aretino, ved min Dadel kun har til Hensigt at vise dem mine egne Dyder og ved min Ros betyde dem, hvorledes de burde være». Sagen er, at Aretinos eneste og stadige Bevæggrund er Egennytte, og deraf opstaa hans talrige Modsigelser, næsvise Indvendinger og pralende Ros. Han holdt ikke af at indlade sig med nogen, han ikke kunde drage Fordel af; det var f. Ex. derfor, at han i lang Tid undlod at tilskrive Kong Frants af Frankrig. En af hans Elever, Ambrogio Eusebij, tilskriver ham saaledes fra Lissabon: «Dersom Deres Højvelbaarenhed vil skrive til Hertugen af Braganza, saa spar ikke paa Smiger; De kan drage megen Fordel af ham, da han kjender Dem», og han tilføjer i Slutningen af Brevet: «Deres Højvelbaarenhed burde ogsaa skrive

til en af Kongens Brødre, der hedder Don Luigi; han er Dem meget hengiven. Af ham vil De ligeledes kunne drage stor Fordel, skjønt han ikke har mange Indtægter, men han giver meget ud og er særdeles forhippet paa at faa sit Ry udbredt». Det ses altsaa, at Aretino ligefrem handlede med sit Pund; han var Kjøbmand og lod sig sin Røgelse betale. Man kan tænke, at han har havt et godt Udbytte af sine 100 Sonnetter og af de Kapitler, der ere skrevne til Ære for Julius III, Kejseren, Dronningen af Frankrig (Catarina de' Medicis), Hertuginden af Florents (Karl V's Datter Margrethe) og mange andre.

Det kan imidlertid ikke nægtes, at Fyrsterne fandt Behag i Aretinos Ros. Michelangelo skriver i et af sine Breve, at «Konger og Kejsere satte stor Pris paa, at Aretinos Pen nedskrev deres Navne», og vi vide, at der blev ført hemmelige Underhandlinger og formelig indleveret Ansøgninger til ham for at bevæge ham til at rose snart én, snart en anden. Han blev opfordret til at rose Paven, Hertugen af Parma og Kardinal Grimani; Hertugen af Urbino bad ham om at prise hans afdøde Hustru i et Digt, og det gik endog tilsidst saa vidt, at saadanne Anmodninger kom til ham fra de Paagjældende selv. Ved saadanne Lejligheder faldt der naturligvis store Gaver af; man vidste vel, at Penge vare uimodstaaelige Overtalelsesbeviser lige over for Aretino, og denne gjorde da paa sin Side alt for at skrue Fordringerne i Vejret. Jo mere Pris man satte paa hans Aandsprodukter, desto mere satte han ogsaa selv paa dem. Man har tusinde Exempler paa hans Uforskammethed og Paatrængenhed; ved lange Jeremiader om Fattigdom, Nød og Elendighed lokkede han Løfter om Understøttelser ud af de rige, og han gav ikke tabt, før de bleve holdte. Han skrev til Karl V og klagede over, at Hertugen af Florents ikke sendte ham den Pengesum, der var bleven ham lovet; til Hertuginden af Florents klagede han over Hertugen af Camerino o. s. v.

Det var dog ikke blot ved Smiger og Paatrængenhed, Frygt og virkelig Beundring, at han opnaaede saa store Gaver. Han kjendte endnu flere Midler. Han plejede at stimulere Fyrsters og store Herrers Ædelmodighed ved at sende dem Gaver, en Taktik, der viste sig højst indbringende; man vilde og kunde ikke staa tilbage for ham. Vi have allerede omtalt, at han uddelte Medailler og Portræter af sig selv, og skulle endnu tilføje nogle Exempler paa hans tilsyneladende uegennyttige og opofrende Gavmildhed. Hertuginden af Ferrara skjænkede han en smuk Turkis, Marchesen af Mantua en Sabel af overordentlig fint Arbejde, hans Broder en Berberhingst, Hertugen af Urbino 12 prægtige, guldindlagte Seletøjer og Hertuginden franske Glasvarer og et Marmorrelief af Sansovino, der var mere end 200 Scudi værd. Desuden forærede han Paven et stort østerlandsk Krystalspejl og Kong Frants tvende smukke Buster af Aristoteles og Plato. Senere bleve disse Foræringer ham naturligvis godtgjorte paa en eller anden Maade.

Iblandt de utallige Kunster, han anvendte for at gjøre sit «Blæks Sved» saa frugtbringende som mulig, skal dog endnu nævnes én, der kaster et nyt Lys over hans uendelige Pengegridskhed. Naar han udgav en ny Bog, plejede han at dedicere den til en eller anden, af hvem han kunde vente sig noget klækkeligt. Han anvendte i denne Henseende en skarp Kritik og anstillede en nøjagtig Undersøgelse, før han indlod sig paa en Dedikation, i det han tog mere Hensyn til Rigdom og formodet Gavmildhed end til store Navne. Den fjerde Bog af hans Breve er saaledes dediceret til en rig Kjøbmand Affaetati, af hvem han ventede sig meget; men det synes rigtignok, som om dette Haab blev skuffet. Han havde i det hele taget kun lidet Held med sig i denne Spekulation, og man vilde ikke indrømme, at «det at blive dediceret en Bog fra ham var en af de største timelige Æresbevisninger, der kunde vederfares nogen». For ret at forstaa

hans Fremgangsmaade er det ikke uden Interesse at erfare, at han ved saadanne Lejligheder havde en staaende Formel, som han altid anvendte lige over for sine Beskyttere og Mæcenater. Han beklagede da dybt og følte en inderlig Smerte og Anger over, at han ikke havde dediceret alle sine Værker, alle som et, til den Paagjældende, og han svor paa, at han for Fremtiden vilde gjøre det. Denne Kompliment gjorde han Hertugen af Parma i November 1544, fire Maaneder efter gjorde han Hertugen af Florents den samme, og kort efter gjentog han den samme Beklagelse og det samme Løfte lige over for 5—6 andre Personer. Undertiden tilskriver han sine Mæcenater og anbefaler sig i deres venlige Erindring. Det maa i det hele taget siges, at Aretinos frække Uforskammethed og grænseløse Hovmod klæder ham bedre end denne ynkelige, tiggefærdige, smudsige Ydmyghed, men den sidste er en lige saa integrerende og væsentlig Del af hans Karakter som den første. Han er en mærkelig Blanding af Laster og menneskelige Svagheder, og om det end er vanskeligt at finde en eneste tiltalende Side hos ham, tildrager han sig dog Opmærksomheden ved det Navn, han forstod at vinde sig, og ved det Lys, han kaster paa mange af Samtidens største Mænd.

Til Aretinos berømteste Værker høre hans «Dialoger», af hvilke de to første Dele handle om højst obscoene Materier, den sidste om «Hoffer og Kortspil», «Davids syv Bodspsalmer», der anses for at være det bedste, han har skrevet, «Genesis», «den hellige Katarinas Liv», «Jomfru Marias Liv», «Thomas af Aquinos Liv», 5 Komedier, hvoriblandt den smudsige «Cortigiana», 6 Bind Breve, om hvilke en fransk Forfatter skriver: «Jeg har læst alle Pietro Are-

tinos Breve, men har ingensinde fundet noget, som jeg har kunnet anføre i nogen af mine Bøger». Desuden har han skrevet mange større Digte, flere Samlinger Rim, Stanzer, Sonnetter m. m. og endelig paabegyndt en Tragedie, en Legendesamling, et større historisk Arbejde om Venedig m. m.

Carl Bruun.

Pariserkommunens militære Side.

(Slutning.)

II.

Ligesom i den foregaaende Artikel*) skal det ogsaa i denne være Formaalet, saa vidt mulig, kun at gjengive de rent faktiske Meddelelser i Cluserets Beskrivelse af Kommunens Stridskræfter med Bibeholdelse af enkelte af hans ret kuriøse Betragtninger, men med Forbigaaelse af de mange udtværede, vamle Tirader, hvormed han forsøger at omgive sit eget revolutionære Hoved med en sand Helgenglorie og samtidig at berøve alle andre Deltagere i Oprøret al Dygtighed.

Han ser, som alt antydet, ned paa Versailles-Tropperne og deres Generaler med dyb Foragt. «For Versailles nærede jeg ikke megen Frygt», siger han; «jeg kjendte dets Generaler og dets Soldater, og jeg var moralsk overbevist om, at de ikke vilde være i Stand til at komme ind i Paris uden ved Forræderi; ved redelig Kamp vilde de derimod aldrig kunne naa det». Men heller ikke hos sine egne kan han opdage nogen fremtrædende Dygtighed uden hos sig selv; den eneste, han har nogen Agtelse for, er Dombrowski, og det af en ganske særegen Grund.

Han giver følgende Beskrivelse af denne «General», der traadte i Bergerets Sted, efter at denne var bleven fængslet,

---

*) Se Side 271—86.

fordi han «ikke bestilte andet end holde Parader, spise godt, miste Terræn og udsende Bulletiner, i hvilke han forsikrede Kommunen, at den ikke behøvede at frygte noget». «Dombrowski havde et temmelig paafaldende Ydre. Han var lille, blond, styg, men havde et kjækt Aasyn, fuldt af Energi og Bestemthed. Man havde meget imod ham, hvilket bragte mig paa den Tanke, at han maatte være noget værd; man kaldte ham en Forræder, en Friskaremand o. s. v. Naar en Mand ikke er noget værd, sagde jeg til mig selv, vilde Folk ikke gjøre sig den Ulejlighed at bagvaske ham. Han kom fra et Militærakademi, og han havde været i aktiv Tjeneste; dette sidste var for mig det vigtigste. Theori og intet andet end det er aldeles ikke til nogen Nytte. Hvad Dombrowski manglede, var Omsigt; han saa et Punkt meget tydeligt, men han kunde ikke se to paa samme Tid. Han gjorde Underværker ved Neuilly, men paa samme Tid tillod han, næsten lige for Næsen af sig, Versailles-Tropperne at gaa ind igjennem Auteuil-Porten».

I Revolutionens første Dage havde Cluseret lagt en omhyggelig Plan til at danne en lille flyvende Kolonne, som skulde gribe Offensiven syd for Versailles og operere imellem denne By og den øvrige Del af Landet med det Formaal at afskære Kommunikationen med Versailles og bringe Provinserne til en Rejsning. Efter Affæren den 3dje April indsaa han dog, at det var nødvendigt at opgive denne Plan, da man nu blot maatte søge at vinde Tid «for at tvinge Frankrig til at vaagne op af Ligegyldighedens Søvn og yde sin Bistand».

Da man var sikker paa Tyskernes Neutralitet*), gjaldt det kun om at forsvare den nordvestlige, vestlige og sydvestlige Side af Byen; dette Forsvar organiseredes paa følgende Maade. I Neuilly stod Dombrowski med 1,300 Mand, «med

*) Tyskerne holdt, som bekjendt, alle Forterne paa højre Seinebred besatte.

hvilke han i en Maaned holdt General l'Admirault Stangen, skjønt denne havde 24,000 Mand, og dog bleve Dombrowskis Folk i det hele kun afløste tre eller fire Gange». Den yderste højre Fløj (Asnières, Clichy og St. Ouen) lededes i Begyndelsen af Dombrowskis Broder, som dog snart maatte vige for Okolowitz. Trods Navnet var denne sidste lige saa lidt en Polak, som La Cècilia var en Italiener; de vare begge Franskmænd. Okolowitz var sin Post voxen; han var meget tapper og forsvarede sine Stillinger godt.

Til venstre for Dombrowski var Maillot-Porten, som forsvaredes af en uafhængig Skare af en meget ejendommelig Art. «Der var kun et Batteri her», siger Cluseret, «men Folkene vare sande Helte, og haard Kamp havde gjort dem brunere og sortere end deres Kanoner. Skaren bestod af gamle Mænd, Kvinder, Børn, Sømænd, Soldater og civile, der alle forenedes af en fælles Tanke, Begejstring for Friheden, Kjærlighed til de Kanoner, blandt hvilke de sov, og Foragt for Døden. De vare udmærkede Kanonerer, og intet andet lagde Beslag paa deres Opmærksomhed end det Punkt, de sigtede efter. Alt rundt om dem var jævnet med Jorden, Skydeskaar, Hængebroen, de omliggende Huse; ja den uophørlige Regn af Bomber havde endog ødelagt Tunnelen, som førte til den Jernbane, der løber langs med Fæstningsmuren uden om hele Paris. Intet af alt dette havde dog formaaet at skræmme denne Flok; mange af dem vare sorte af Krudt, næsten alle vare de nøgne til Bæltestedet; de lode deres Kanoner tale, men selv vare de tavse; deres Anfører var en vis Montal eller Montels».

Til venstre for Maillot-Porten var der en Kommando i La Muette, en med Grave og Mure befæstet Ejendom, som fordum var Ludvig XV's Sommerresidens og nu ejes af Pianofortefabrikanten Pleyel. En gammel Oberst i Nationalgarden ved Navn La Porte forsvarede denne Stilling eller egentlig Strækningen herfra til Point du jour.

I Centrum kommanderede Eudes, efter Cluserets Mening den udygtigste af alle Generaler. Han fik La Cecilia til Stabschef, og denne, der var en fredsommelig og methodisk Mand, bestræbte sig forgæves for at bringe nogen Orden til Veje i det Kaos, som hans Chef havde bevirket ved Kampen den 3dje April. Forterne Vanves og Issy støttedes af Landsbyerne af samme Navn, og disse støttedes atter af Voldene. Forterne vare meget udsatte for at blive tagne og jævnede med Jorden tillige med Landsbyerne. Forgæves sendtes der flere og flere Folk til denne Del af Enceinten. Eudes og efter ham Wetzel vidste ikke, hvorledes de skulde forholde sig. De havde ikke den ringeste Myndighed over deres Folk og kunde ikke forhindre dem i at samles i Værtshusene i Landsbyerne, hvor de ødelagde sig ved Drik. Der var særlig et Medlem af Centralkomiteen, en vis Ferrat — han var Chef for den 80de Bataillon —, som udmærkede sig ved sin umaadelige Drukkenskab. Eudes havde saa liden Myndighed, at han trods gjentagne Ordrer ikke vovede at arrestere denne Fyr; Cluseret maatte selv gribe ham i et af Centralkomiteens Møder og lade ham sætte fast. Til Forsvaret af Centrum behøvedes der 3,000 til 3,500 Kombattanter, og for at vedligeholde denne effektive Styrke udkrævedes der en Kommando paa 10,000 Mand. De Folk, der her gjorde Tjeneste i Løbegravene, fandt sig i ikke at blive afløste i 14 Dage, hvilket var nødvendigt, for at Organiseringen af Legionerne ikke skulde forhales.

Yderst til venstre stod General Wroblewski, der ligesom Dombrowski var en Polak, ligsom denne havde deltaget i aktiv Tjeneste og besad en ret fremtrædende Dygtighed.

Saaledes var den almindelige Disposition i Forsvaret, da Versailles-Tropperne atter begyndte Angrebene paa Centrum og højre Fløj. Den hele Halvkreds, der skulde forsvares, udfordrede fra 6,000 til 6,500 Fodfolk samt 2,000 og nogle Hundrede Artillerister. Reserven var kun én Gang ude, men deltog ikke i Kampen. «I de syv og tyve Dage», siger For-

fatteren, «i hvilke jeg forsvarede Paris imod 90,000 Mand og 282 Feltpjecer samt de vældige Marinekanoner, havde jeg kun 171 Dræbte og 326 Saarede».

Den 6te April bemægtigede Versailles-Tropperne sig Broen ved Neuilly. I Modsætning til Mac Mahons og Vinoys Beretninger — de paastode, at Cluseret affyrede sine Kanoner for at faa Folk til at tro paa imaginære Kampe, medens der slet ikke fandt noget Angreb Sted — hævder Cluseret, at Versailles-Tropperne foretoge ligefremme Angreb i Nætterne til den 5te, 9de, 11te og 13de April, at de efter en stærk Kanonade atter trak sig tilbage, og at de i Natten til den 13de endog rykkede frem til Fort Issy uden dog at vove en Storm, skjønt Preusserne havde gjort en Breche i Fortet, og skjønt, som det siden viste sig, en Forræder havde løsnet Hængslerne paa Portstolperne. Som Bevis paa, at disse Angreb virkelig fandt Sted, anfører han blandt andet, at der under et af dem blev taget mindst 1 Mitrailleuse fra Versailles-Tropperne; den blev skænket til de Batailloner, som havde taget den.

Cluserets Beretninger om selve de militære Operationer ere i øvrigt enten temmelig vage og taagede eller ogsaa af en saa eventyrlig Beskaffenhed, at han maa have havt en stærk Tillid til sine Læseres Velvilje for at kunne fremkomme med dem. Man maa saaledes vistnok lade det staa ved sit Værd, naar han stadig fortæller, at han kun havde et aldeles forsvindende Antal Døde og Saarede, medens Versailles-Tropperne altid havde saa mange, at de ikke bleve færdige med at føre dem bort, før Dagen gryede, at Versailles-Tropperne brugte exploderende Bomber o. s. v. Som en Prøve paa Cluserets «authentiske Slag - Beretninger» ville vi med hans egne Ord gjengive Beretningen om Affærerne ved Béçon og Asnières.

«Versailles-Tropperne havde bestemt sig til at gaa frem mod vor yderste højre Fløj. Jeg gjengiver her deres officielle Beretning:

«Den 17de blev Slottet Béçon glimrende taget af det 36te Linieregiment. Den følgende Dag vedblev det 36te Regiment at avancere, forjog Insurgenterne fra alle Husene paa Asnières-Vejen og bemægtigede sig Jernvejsstationen, hvor de indtoge en stærk Stilling.

Landsbyen Bois Colombes er paa samme Tid tagen af det 1ste Gensdarm-Regiment, støttet af det 72de Linieregiment».

«Mac Mahon tilføjede: — idet han derved lod en god Lejlighed til at holde sin Mund gaa ubenyttet hen — «Ved disse Angreb er Oprøret definitivt indskrænket til den højre Seinebred. General l'Admiraults Korps vedligeholder nu Defensiven, naar undtages, at det i Neuilly skal tage nogle Huse, som ere nødvendige til at beskytte vor Linje».

«Det var saaledes endnu ikke gaaet op for Mac Mahon, Thiers og hans dygtige Generaler, at jeg siden den 4de April havde indtaget en strængt defensiv Stilling. Nogle betydningsløse, detacherede Poster, som skulde holde Udkig, men trække sig tilbage, naar de bleve angrebne, antoge disse Generaler for en alvorlig ment Besættelse af de paagjældende Punkter — eller i det mindste paastode de dette. Ingen af disse Poster havde noget Artilleri. Den stærkeste, den i Bois Colombes og Gennevilliers, der kommanderedes af Groslard, en gammel Sergent og Medlem af Centralkomiteen, bestod af fire Kompagnier, der talte en effektiv Styrke af 200 Mand; den beskyttedes ikke af Forsvarsværker. I Overensstemmelse med sine Ordrer trak Groslard sig tilbage, da han blev angreben; han gav Ild, men mistede ingen Folk. Hvad Slottet Bèçon angaar, da havde det kun en lille Besætning; der fandt ingen Kamp Sted her; dette vilde slet ikke have været muligt».

«Med Hensyn til den saakaldte Indtagelse af Asnières, foregik der i Virkeligheden kun følgende: Om Morgenen gik jeg fra Clichy til St. Ouen tilligemed min Stabschef Rossel, Chefen for Ingeniorerne, Roselli-Mollet, og Chefen for Artilleriet, Borgella, for at afgjore, hvor de Batterier skulde anbringes, som vare bestemte til at bestryge Sletten mod Gennevilliers og den højre Seinebred, Asnières medregnet. Jeg

fandt den største Forvirring her ude. De Nationalgardister, som havde Post i Asnières, havde ladet sig overraske af Gensdarmerne og vare flygtede i Uorden; jeg opfordrede nu enhver tapper Mand i denne urolige Masse til at følge mig. Der meldte sig hundrede. I Spidsen for dem gik jeg civilklædt og med Hænderne i Lommerne, ledsaget af Rossel, over Broen, erobrede Asnières tilbage, betroede Besættelsen af Jernvejsstationen til Rossel og lod de Veje ved Jernvejen, der fra Landet førte ind i Landsbyen, barrikadere. I Landsbyen efterlod jeg en Besætning, som ligeledes beskyttedes af en Barrikade, og saa gik jeg rolig tilbage for at bestemme, hvor mine Kanoner skulde opstilles. Det hele var gjort paa en halv Time, og jeg gjentager her, at hvis Nationalgardisterne havde havt Befalingsmænd, der havde forstaaet at kommandere dem, vilde de have udrettet langt større Ting; men det havde de nu engang ikke. Ved Tilbageerobringen af Asnières mistede jeg ikke en eneste Mand og affyrede ikke et eneste Skud. Den brave Oberst Gremelins Gensdarmer flygtede med Harens Hurtighed».

Dette som Prøve paa «Krigsminister» Cluserets Kampberetninger.

Om Fjendens uophørlig fornyede Angreb paa Centrum siger Cluseret end videre, at det under Tiden gik godt, under Tiden mindre godt, men Angrebene bleve dog altid slaaede tilbage. «Men», tilføjer han, «hvilken Mangel paa Disciplin! Jeg har allerede sagt, at Eudes ikke besad den aller mindste Myndighed. Den ubetydeligste Nationalgardist lo sin General op i Ansigtet; men denne lignede rigtig nok heller ikke en General i andet end ved Guldsnorerne. Af de 10,000 Mand, jeg sendte til Issy, Vanves og Montrouge, vare højst 3,000 tro mod deres Pligter; Resten tilbragte Tiden i Værtshusene, og Eudes var aldeles ude af Stand til at holde dem borte derfra. Disse 3,000 Mand vare virkelig deres Sag værdige; de alene holdt Stand imod General Cisseys Armékorps, der ialt talte 45,000 Mand og 90 Kanoner. Mortier skrev ved Danzig paa sine

Faner: «1 imod 10». Kommunens brave Soldater kunde have skrevet paa deres: «1 imod 15». Havde jeg blot havt en General og et Dusin eller femten gode Officerer at sætte i Spidsen for disse prægtige Karle! Men jeg havde intet, intet, intet!»

Der havde i nogen Tid været Tale om et almindeligt Angreb fra Versailles, og det fandt endelig Sted den 19de April. Cluseret meddeler dog ikke andet om dette «almindelige Angreb», end at han Kl. 4 om Morgenen blev angreben over hele Linien; men syv og tyve Minuter efter 5 var det hele forbi og Fjenden slaaet tilbage. At der i det mindste var nogen Humbug forbunden med denne Affære, fremgaar af følgende Episode. Et Kvarter efter Kl. 4 modtog Cluseret følgende Depeche fra Dombrowski, ledsaget af en prægtig Skinke: «Efter et blodigt Slag have vi erobret vore Stillinger tilbage. Vore Tropper have bemægtiget sig et af Fjendens Proviantmagasiner, i hvilket vi fandt 69 Tønder med Skinke, Ost o. s. v.». Et Par Dage efter modtog Cluseret en Regning paa Skinken fra en Kræmmer i Neuilly, i hvis Butik Dombrowski havde taget den.

Alt gik nu — efter Cluserets Anskuelser — i det hele taget rigtig godt, hvad den rent militære Side af Oprøret angik, men det samme var derimod ikke Tilfældet med den civile Side, paa hvilken man ad forskjellig Vej underminerede Forsvaret. De «gøende» Blade «Cri du peuple» og «Père Duchesne» fortalte hver Morgen om de Tusinder af heltemodige Mænd, «der vare faldne som Ofre for den Øverstkommanderendes Udygtighed», og derved gjorde de naturligvis Folk forskrækkede. I selve Kommunen var man utilfreds med Cluserets Passivitet; man beskyldte ham for at være ligegyldig for sin Sag. Mest Skade gjorde dog Raoul Rigault, hvem det var overdraget at danne et Politi, men som i

Stedet for selv gjorde sig skyldig i de groveste Brud paa god Orden. Præster bleve arresterede, Kirker lukkede og Gidsler tagne i Flæng; der blev anstillet Eftersøgninger og gjort Rekvisitioner, og det alt sammen uden nogen alvorlig Grund. Alt dette bidrog i ethvert Tilfælde til at svække Forsvaret, af hvad Beskaffenhed dette nu end i Virkeligheden var.

Den 20de April blev Eudes afsat fra sin Post som Øverstbefalende over Centrum, hvilken Post nu paa Rossels Anbefaling overdroges til Wetzel, som dog ikke var stort mere værd end sin Forgænger. Som en Fyldestgjørelse blev Eudes udnævnt til Inspektør over Forterne, og næppe var han bleven beklædt med denne Værdighed, før han forlangte Palais du l'Elysée til Residens. Han maatte lade sig nøje med Æreslegionens Palads, hvorover han naturligvis blev meget misfornøjet. Det er i det hele taget kuriøst, hvilken Tiltrækning Palais du l'Elysée havde paa alle Kommunens unge «Hærførere»; baade Dombrowski, Eudes, Bergeret og Wroblewski forlangte at bo der.

Omtrent samtidig med Eudes's Afsked blev La Cecilia udnævnt til Pladskommandant i Paris, da den tidligere Kommandant Dombrowski havde alt for meget at varetage i Neuilly, til at han ogsaa kunde passe sine andre Forretninger. Denne La Cecilia synes for øvrigt at have været en ret mærkelig Fremtoning og i ethvert Tilfælde at have staaet højt over den Bærme, der dannede Kommunens Styrke. Cluseret omtaler ham stedse som en besindig Mand med et sundt Omdømme og fremhæver tillige hans Fortjenester som Videnskabsmand. La Cecilia var nemlig Professor i Hebraisk og skal have kunnet tale sytten forskjellige Sprog. Som Soldat havde han tjent i Garibaldis italienske Felttog, og i Frankrig havde han udmærket sig ved Chateaudun, hvor han anførte en Skare Friskytter. Noget overdrevent er det sagtens, naar Cluseret fortæller, at La Cecilia i Forening med Stabsofficeren Léo Séguin læste Horats i Løbegravene i den

strænge Vinter 1870-71 og studerede Hebraisk sammen med ham, medens en Storm af Bomber bruste hen over deres Hoveder.

Den 24de April foretoges der et almindeligt Angreb fra Versailles og de tre følgende Dage et Bombardement, ved hvilket, som Cluseret fortæller, kun 3 Mænd og 6 Heste bleve dræbte og 43 Mænd saarede. At Angrebene fra Versailles dog alligevel trods dette tilsyneladende ubetydelige Tab begyndte at mærkes paa en føleligere Maade end før, ses deraf, at Cluseret i Forbigaaende bemærker, at Kommunens Tropper begyndte at føle Virkningen af, at der var vendt saa mange Officerer tilbage fra Tyskland. Naar de kommunistiske Dagblade imidlertid meldte, at Cluseret daglig mistede «Tusinder af heltemodige Ofre», da er dette efter hans egen Forsikring lutter Opdigtelse og kunde slet ikke være Tilfældet efter den Maade, hvorpaa han havde opstillet sine Folk.

Trods alt, hvad Cluseret havde gjort for Kommunen — og i hvor overdrevent høje Toner han end selv taler, kan det dog næppe nægtes, at han ikke havde udrettet saa ganske lidt — begyndte hans Stilling dog allerede nu at blive usikker; Rossel, Dombrowski og Delescluze konspirerede imod ham for selv at komme til Roret; Bladene betragtede hans passive Holdning som Tegn paa Udygtighed; Kommunen selv, hvis Medlemmer svævede i en stadig Uro, kunde ikke forstaa, hvorledes han kunde vise sig saa rolig under alle Forhold, og Resultatet af alt dette blev, at han blev arresteret den 30te April, den samme Dag, paa hvilken, som ovenfor omtalt*), Mégy og hans Soldater, grebne af en panisk Skræk, fornaglede Kanonerne i Fort Issy og derefter i vild Flugt forlode dette Fort. Denne Rømning var det direkte Paaskud til Cluserets

*) Se S. 284. Cluseret har i første Afsnit af sin Fremstilling henført denne Episode til den 30te Marts, og det er derfor i foreliggende Afhandling paa det anførte Sted blevet overset, at denne Dato burde rettes til den 30te April.

Arrestation, da man tillagde ham Skylden derfor. Selv forsikrer han derimod, at han ikke alene ikke havde nogen Skyld heri, men at han ogsaa uopholdelig og med megen Energi sørgede for, at Fortet atter fik en ny Besætning, uden at der egentlig var sket anden Skade, end at de fortrinlige Kanoner vare blevne fornaglede.

Arresteret blev Cluseret nu imidlertid, og fra nu af gik det tilbage med Kommunen. Efter hvad «Generalen» forsikrer, skyldtes dette naturligvis den slette Ledelse af Stridskræfterne; «men», fortsætter han med selvbevidst Stolthed, «Maskineriet var dog i en bedre Stand, end jeg havde formodet. Trods Rossels, Delescluzes og Centralkomiteens Udygtighed brugtes der dog nitten Dage til at reducere Forsvaret af Paris, saaledes som jeg havde begyndt det, til intet». Man tør dog vist paa den anden Side ikke lade ude af Betragtning, at Versailles-Tropperne efter Haanden bleve bedre organiserede og bedre forstode at anvende deres Kræfter. Et af de vigtigste Fremskridt, de gjorde nogle Dage efter, at Cluseret var bleven arresteret, var Besættelsen af Boulogneskoven, Nøglen til Paris. Cluseret skriver selvfølgelig dette paa Rossels Udygtigheds Regning, men hvorledes det nu end forholdt sig hermed, saa er det sikkert, at Versailles-Tropperne stadig kom nærmere, og da Cluseret den 21de Maj i Kommunens sidste Møde blev løsladt af Fængslet, havde de allerede i fire Timer været i Udkanten af Paris.

Dette Faktum var dog kun af ringe Betydning, mener Cluseret, naar man blot havde forstaaet at tage de nødvendige Forholdsregler derimod og anlægge de fornødne Forskandsninger o. s. v. For at faa dette udført ilede han til Krigsministeriet i Æreslegionens Palads; men det var for sent; der var ikke længere nogen til at give Ordrer. Alt var Kaos, Anarki og et haabløst Roderi. «Forvirringen var forfærdelig at se. Jeg mærkede, at alt var tabt, og Hjertet sank i mit Bryst under Vægten af den Død bringende Sorg». Efter at den gamle Oprører har udstødt dette Hjertesuk,

fortæller han følgende om sit Besøg i Krigsministeriet og giver derved en god Illustration til Kommunens sidste matte Pulsslag:

«Jeg fandt Delescluze i en stor Sal, den gamle «Gule Sal», som stødte op til Fru Eudes's Soveværelse, der tidligere havde været beboet af Marskalinderne Randon, Vaillant, Niel og Leboeuf. Der brændte en eneste Lampe i det store Værelse. I Halvmørket kunde jeg skjelne Omridset af en gammel, skaldet og kroget Mand. Ved at betragte denne menneskelige Ruin følte jeg, at jeg var Vidne til et Dynastis sidste Øjeblikke. Dette var den sidste Robespierre; Jakobinismen var ved at udaande for mine Fødder!»

— «Naa, Delescluze», sagde jeg, da jeg traadte ind, «hvorledes staar det til?»

— «Det véd jeg ikke».

— «Hvad foretager Dombrowski sig?»

— «Intet».

— «Men disse Udfald, disse meget omtalte Udfald i Boulogneskoven?»

— «Der er ikke et Ord sandt deraf. Han har skuffet dem. Men hvad kan jeg gjøre? De vilde ikke længere lystre Ordre».

Delescluze talte med Vanskelighed; han saa ud som en ren Skygge; paa en Post, hvor man fremfor alt behøvede en kraftig Mand, havde man sat et næsten livløst Legeme.

Der blev givet Ordre til at besætte Viadukten og Linien fra La Muette til Quaien. Saa længe Fjenden nemlig kunde holdes borte fra den venstre Seinebred, var der endnu intet tabt.

Disse Ordrer bleve dog aldrig udførte. Overalt deserterede Nationalgardisterne i store Skarer fra deres Poster som Folk, der havde faaet nok af den Ting og nu vilde se lidt til deres eget. De følgende Dage, den 22de og 23de Maj, trængte Versailles-Tropperne rask frem og bemægtigede sig hele den venstre Seinebred indtil Tuilerierne; men Kommunens Med-

lemmer fortsatte endnu Kampen til det yderste med en vild, fortvivlet Energi, medens de forsætlig stak de skjønneste Dele af Byen i Brand og lode de tagne Gidsler myrde. Kommunens Sag var dog redningsløst tabt, og den 28de Maj Kl. 4 var hele Paris i Regeringens Hænder; men vor «General» havde i Tide vidst at redde sit Skind, uden at vi dog faa nøjere Oplysninger om, hvorledes han har iværksat denne sin Flugt.

B. Wulff.

Lord Clive.*)

Stormogulernes umaadelige Rige i Forindien, som i det 16de Aarhundrede var stiftet af Baber, naaede under Aurungzeb (død 1707) sin største Glans. Intet evropæisk Rige kunde kappes med det i Folkemængde og Rigdom; de store Vicekonger (Nabober) herskede over lige saa mange Undersaatter som Kongen af Frankrig eller Kejseren af Tyskland; Peterskirken var lille i Sammenligning med de arkitektoniske Kæmpeværker, der rejste sig rundt om, og Versailles's Glans blegnede for Delhis. Men det hele var kun en forgyldt Elendighed; der laa Spirer til Opløsning paa alle Hold. Stordespotismen havde avlet en gjærende Smaadespotisme, der var i Besiddelse af alle et Feudalvæsens Skrøbeligheder, baarne endnu mere til Skue af det orientalske Aandsliv. Paa Stormogulens som paa Vasallernes Troner gik det til som i det romerske Kejserdømmes sidste Dage. Despoterne vare usle og vellystige; Morderdolken var det Vaaben, de haandterede bedst.

Dertil kom ødelæggende Angreb udenfra. Den persiske Schah Nadir (død 1747) hærgede Landet lige til Delhi og plyndrede selve Hovedstaden i Bund og Grund. Afghanerne fulgte efter og toge, hvad Perserne havde efterladt. Imidlertid var dette dog kun forbi gaaende Storme. Mere vedholdende og derfor farligere bleve de maharattiske Røverhorders Anfald. Fra Bjergene paa Vestkysten, hvor de boede, havde de

*) Efter Macaulay.

alt under Aurungzeb truet det stormogulske Rige, og ikke længe efter hans Død var Skrækken for dem saa stor, at selv Stormogulen saa sig nødsaget til at afkjøbe dem med en aarlig Afgift. De herskede i Punah, Gvalior, Guzerat, Berar og Tanjore, og én Gang kunde man endog øjne deres Lejrild fra Delhis Mure.

Medens den sløve Hersker tilsyneladende sad i ophøjet Ro, rasede Forvirringen rundt om paa alle Kanter. Rajaherne og Naboberne kæmpede ikke blot med Maharatterne, men ogsaa indbyrdes, og man kan ikke undre sig over, at mange af dem under slige Forhold gjorde sig uafhængige. Saaledes var Tilstanden, da den Kamp begyndte, der endte med det britiske Herredømme i Indien.

I

Det engelsk-ostindiske Kompagni, som blev stiftet af Elisabeth, var endnu ved det attende Aarhundredes Midte kun et Handelsselskab. Det havde sin vigtigste Plads i Madras, men af de faa Kvadratmil, det besad, betaltes der Afgift til de indfødte Fyrster. Franskmændene, hvis vigtigste Plads var Pondichery, gjorde ligesaa. Ingen af de to Nationer øvede nogen som helst Indflydelse paa de indre indiske Forhold; langt mindre havde de nogen Anelse om, at disse om føje Tid skulde udvikle sig saaledes, at de kunde blive Formen, hvorunder Kampen førtes mellem England og Frankrig, eller rettere mellem Englændere og Franskmænd, om Herredømmet i Indien.

Et Forspil til denne Kamp dannede den Dønning af den østerrigske Arvefølgekrig, der naaede hid. Franskmændene havde da under Labourdonnais, Guvernør paa Mauritius, og Dupleix, Gouvernør i Pondichery, indtaget Madras og ført den engelske Guvernør tillige med en Del andre fornemme Herrer som Fanger til Pondichery for at bruge dem til Prydelse i et Triumftog. Vel hjemlede Freden ikke de Franske

nogen Fordel, idet Madras blev tilbagegivet og Fangerne udleverede; men Begivenheden havde aabnet den ærgjerrige Dupleix's Øjne for Muligheden af at stifte et evropæisk Rige i Indien, og han var ikke den Mand, der skulde lade slig en Mulighed ligge død hen. Endelig havde Kampen Betydning, for saavidt den havde givet Robert Clive Anledning til at bytte Pennen om med Sværdet.

Clive var født den 29de September 1725 paa sin Faders lille Gods i Shropshire. Hans stærke Vilje, hans fyrige Lidenskaber, hans uovervindelige Uforfærdethed, der i en moddnere Alder gjorde ham til et af Verdens Soldatergenier, bragte ham som Dreng stadig paa Kant med Familie og Lærere. «Det er alle de mange Vaabenøvelser», klagede en af hans Onkler, «der gjør hans Sind saa stridigt og stolt, at han kaster Vrag paa alt, hvad Hverdagslivet har at byde ham». Endnu véd hans Fødestavn at fortælle om, hvor meget Robert holdt af at klavre op i Toppen af Kirketaarnet, hvor kun Vindpustene legede og de vilde Fugle byggede, og hvorledes han af alle Byens Gadedrenge dannede et Slags militært Røverkorps, der havde det Formaal for Æbler og Halvpencer at skaffe Høkerne Sikkerhed for deres Vinduer. Hvordan det under slige Vilkaar gik med hans Skoleundervisning, er klart nok. Han blev sendt fra den ene Skole til den anden, men lige lidt hjalp det. Robert, sagde man, var en Dumrian og vilde blive et forfaldent Subjekt, og Familien var derfor glad over at blive af med ham, da der i hans 18de Aar (1742) blev ham tilbudt en Skriverpost i det ostindiske Kompagnis Tjeneste, og han for at overtage denne strax efter indskibedes til Madras.

Efter en selv for de Tider langvarig og besværlig Rejse paa over 12 Maaneder ankom han dertil i en alt andet end misundelsesværdig Forfatning. Blottet, som han var, for ethvert Subsistensmiddel med Undtagelse af den aldeles utilstrækkelige Lønning, han modtog fra Kompagniet, maatte han kæmpe sig frem gjennem meget trange Kaar. For men-

neskesky til paa egen Haand at stifte Bekjendtskaber lukkede han sig, naar Forretningerne tillode det, inde paa Guvernørens Bibliothek og tilbragte her Tiden med at erhverve sig de Kundskaber, han i saa høj Grad savnede fra Skoleundervisningen. Hans stillesiddende Arbejde stod i en skærende Modsætning til hans udadhigende, lidenskabelige Karakter, og endnu mindre forstod han at underordne sig sine Foresatte. Flere Gange stødte han endog saa haardt sammen med dem, at han nær havde mistet sin Stilling. Under slige Forhold er det ikke at undres over, at han plagedes af Hjemve. «Dersom», skrev han, «det engang skulde lykkes mig at gjense mit Fædreland og navnlig min Fødestavn, Maalet for alle mine Ønsker, saa havde jeg intet mere at haabe». To Gange drev Fortvivlelsen ham endog saa vidt, at han prøvede paa at tage sig selv af Dage. Men begge Gange klikkede Pistolen. — Da mindedes han, hvorledes det samme var hændt Wallenstein, og greb det som et Vink om, at Forsynet havde bestemt ham til noget stort.

Den ovenfor omtalte Episode af Kampen mellem England og Frankrig dannede, som sagt, et Vendepunkt i Clives Liv. Dengang da Madras blev indtaget af de Franske, flygtede Clive, forklædt som Musselman, til Fort St. David, en af de smaa engelske Kolonier, der hørte ind under Madras. Han ansøgte om en Post som Fændrik i Kompagniets Tjeneste, hans Ønske blev opfyldt, og nu begyndte han, 21 Aar gammel (1746), sin krigerske Løbebane. Uagtet Freden alt sluttedes et Par Maaneder efter, havde han dog i den korte Tid vidst at drage Opmærksomheden hen paa sig som en snildrig og uforfærdet Soldat.

Længe lod Kampens Fortsættelse ikke vente paa sig. I Aaret 1748 døde en af de mægtigste Fyrster i Indien, Nizam al Mulk, Vicekonge af Dekan. Imod hans Søn, Nazir Jung, optraadte en Sønnesøn af ham, Mirzapha Jung, med Fordring paa Tronen. Paa samme Tid blev Anaverdy Khan, Statholder i det af Dekan afhængige Carnatic, angrebet af

Chunda Sahib, en uægte Søn af en tidligere Nabob i Carnatic. De to Prætendenter forenede sig, anraabte de Franske om Hjælp og trængte ind i Carnatic.

Intet knde være den snilde og ærgjerrige Dupleix kjærere. At indsætte en Nabob i Carnatic, en Vicekonge i Dekan og i deres Navn at herske over hele Syd-Indien, det var i Sandhed ogsaa en fristende Udsigt. Han forbandt sig med Prætendenterne og lod 400 franske Soldater og 2,000 Sepoyer forene sig med deres Hær. I et paafølgende Slag blev Anaverdy Khan slaaet og faldt. Hans Søn, Muhamed Ali, flygtede med en lille Rest af sin Hær til Trichinopoly, og Erobrerne bleve i en Haandevending Herrer over næsten hele Carnatic, og da Nazir Jung kort efter blev dræbt af en af sine egne Folk, blev Mirzapha Jung Herre over Dekan.

De franske Vaabens og den franske Politiks Triumf var fuldstændig. I Pondichery var alt Jubel og Glæde. Under Kanonernes Torden og Tedeums Afsyngelse i Kirkerne blev Mirzapha Jung i Pondichery højtidelig indsat i sin nye Værdighed. Dupleix erklæredes for Guvernør af Indien fra Krischna-Floden til Kap Comorin med næsten enevældig Myndighed over en Landstrækning, saa stor som Frankrig og med en Befolkning paa over 30 Millioner. Det blev bestemt, at kun den Mynt, der sloges i Pondichery, for Fremtiden skulde taales i Carnatic; fra Vicekongen af Dekans Skatkammer strømmede umaadelige Summer over i de Franskes Kasser. Ikke længe efter døde Mirzapha Jung, og da ogsaa hans Efterfølger skyldte fransk Indflydelse sin Ophøjelse, var Dupleix den mægtigste Fyrste i Indien. I Følelsen af sin Triumf rejste den sejrsdrukne Franskmand nær ved det Sted, hvor hans Politik havde fejret sine stolte Triumfer, en Støtte, paa hvis fire Sider Indskrifter i fire forskjellige Sprog forkyndte alle Orientens Folk hans Hæder, og hvis Fodstykke var bedækket med utallige symbolske Fremstillinger af hans Sejre. Og rundt om den rejste der sig en By, der bar det stolte Navn: Dupleix Falihabod, d. e. Byen for Dupleix's Sejre.

Englænderne havde gjort nogle svage og frugtesløse Forsøg paa at standse deres Rival paa hans glimrende Løbebane og vedbleve at anerkjende Muhamed Ali som Nabob af Carnatic. Men Muhamed Alis Herredømme strakte sig kun over Trichinopoly, og Trichinopoly var nu indesluttet af Chunda Sahib og hans franske Hjælpetropper. At hæve Belejringen syntes at være en Umulighed. Den lille Troppestyrke i Madras havde ingen Befalingsmand; Major Lawrence, der var Øverstkommanderende, befandt sig for Øjeblikket i England, og der fandtes ikke en eneste højere Officer i Kolonien. De Indfødte havde lært at se med Foragt ned paa dem, der snart skulde blive deres Herskere. De havde set de franske Faner vaje paa Fort St. George; de havde set de engelske Stormænd blive førte i Triumf gjennem Pondicherys Gader; de havde set Dupleix's Vaaben og Politik sejre allevegne, medens den Modstand, der var gjort ham af Avtoriteterne i Madras, kun havde tjent til at vise deres egen Svaghed og hans Magt. Saaledes stode Sagerne, da en ubekjendt engelsk Yngling vendte Lykkens Strøm.

Clive var nylig, i en Alder af 25 Aar, bleven udnævnt til Kommissær for Tropperne med Kaptajns Rang. De for Haanden værende Farer fremmanede alle hans rige Evner. Han forestillede sine overordnede, at en kraftig Anstrængelse var nødvendig, hvis ikke Trichinopoly skulde falde, Anaverdy Khans Hus gaa til Grunde og Franskmændenes Herredømme over hele den indiske Halvø være sikret. Hvis man gjorde et Angreb paa Arcot, Hovedstaden i Carnatic, var det ikke umuligt, at man derved kunde tvinge de Allierede til at hæve Belejringen af Trichinopoly. Avtoriteterne i Madras gik ind paa hans Plan og betroede ham selv at udføre den. Med 200 engelske Soldater og 300 Sepoyer, befalede af 8 Officerer, hvoraf kun to havde været i Kamp før, og fire der lige som Clive havde været ansatte som civile Betjente i Kompagniets Tjeneste, marscherede han under Torden, Lynild og Skylregn i Ilmarscher mod Arcot. Den overrumplede Garnison blev

greben af panisk Skræk, uden et Sværdslag blev Byen taget, og da Clive forud kunde vide, at man ikke vilde lade ham i rolig Besiddelse af den erobrede By, beredte han sig paa at udholde en Belejring ved at indsamle Levnetsmidler og opkaste Fæstningsværker.

Aldrig saa snart havde Chunda Sahib faaet Underretning om sin Hovedstads Fald, før han øjeblikkelig sendte sin Søn, Rajah Sahib, med 4,000 Mand af den Hær, der belejrede Trichinopoly, til Arcot. Ved Forstærkninger andet Steds fra bragte denne sin Styrke op til over 10,000 Mand. For saa vidt havde altsaa Clive opnaaet sin Hensigt, som hans dristige Forehavende havde formindsket Antallet af Trichinopolys Belejrere med 4,000 Mand; men før han havde løst den, som det syntes, umulige Opgave med de 3-400 Mand, hvortil hans lille Flok var svundet ind, at hævde Besiddelsen af Arcot, var dog endnu intet vundet.

Belejringen varede i 50 Dage, og i denne Tid forsvarede den unge Kaptajn sig med en Fasthed, Aarvagenhed og Snildhed, som vilde have gjort den ældste Marskalk i Evropa Ære. Imidlertid bleve Brecherne i Voldene Dag for Dag større, og Garnisonen begyndte at føle Mangel paa Levnetsmidler. Men den lille Flok stod fast om sin Fører, og Sepoyerne gave navnlig et rørende Exempel paa Opofrelse, idet de frivillig tilbøde at give Afkald paa alle Kjødspiser til Fordel for de engelske Soldater; Indiens Sønner havde nok i den tynde Rissuppe. Clive var utrættelig, sjelden undte han sig Hvile, og med Stolthed viste han alle Rajah Sahibs Opfordringer til Overgivelse tilbage; ja, i sine Svar frygtede han end ikke for at haane ham, «hvis Fader var en Usurpator, og hvis Hær var noget sammenskrabet Pak, som han skulde betænke sig to Gange paa at sende mod en Breche, der forsvaredes af engelske Soldater».

Et Forsøg, der fra Madras blev gjort paa at understøtte Clive, faldt uheldig ud. Derimod viste der sig Haab om Hjælp fra en anden Kant. En Styrke paa 6,000 Maharatter,

halvt Soldater, halvt Røvere, var alt tidligere bleven lejet af Muhamed Ali; men af Frygt for de Franske havde den hidindtil holdt sig uvirksom og var bleven staaende ved Carnatics Grænser. Efterretningen om Forsvaret af Arcot rev dem ud af deres Uvirksomhed. Deres Høvedsmand, Morari Row, erklærede, at han aldrig før havde troet, at Engelskmænd kunde slaas, men at han var villig til at hjælpe dem, siden han saa, at de havde Mod til at hjælpe sig selv. Nu gjaldt det for Rajah Sahib at faa Arcots Skæbne afgjort, inden Undsætningen kom. Da Clive vedblivende nægtede at overgive sig, beredte Sahib sig paa en skyndsom Storm. For Muselmændenes Skyld valgte han hertil den Festdag, der er indviet til Minde om Fatimiden Hussein*), Alis Søn. De tro, at, hvo der paa den Dag falder i Kamp mod de Vantro, ved Døden udsletter alle sine Synder og umiddelbart gaar ind til den paradisiske Glæde i Huriernes Have; derfor kæmpe de med en Lidenskab, der ikke er tilfredsstillet, før de ligge som Lig paa Valen.

Clive havde hemmelig faaet Nys om Planen. Alt var beredt paa at modtage Stormen, da han, udmattet af Træthed, kastede sig paa sin Seng for at søge Hvile. Kort efter blev han vækket, Angrebet begyndte, og Clive var øjeblikkelig paa sin Post. Fjenden drev foran sig Elefanter, fortil bedækkede med Jernplader; man mente, at Forsvarerne vilde vige ved Synet af disse levende Batterier. Men aldrig saa snart regnede de engelske Musketkugler ned iblandt dem, før de vendte om, foer ind mellem Angriberne selv og trampede mange ned. Det lykkedes de Stormende at faa en Tømmerflaade kastet over Fæstningsgraven. Men da Clive saa, at hans Kanoner kun bleve ilde betjente, overtog han selv Betjeningen af en, og i et Øjeblik var Tømmerflaaden

*) Legenden fortæller, hvorledes alle hans Folk faldt paa Valpladsen, han selv stod ene tilbage og bad den sidste Bøn; hvorledes Morderne bare hans Hoved i Triumf og sloge hans livløse Læber, som Profeten havde kysset.

ødelagt. — Allevegne bleve nu de stormende modtagne af en saa hæftig og velrettet Ild, at selv den religiøse Fanatismes Mod kølnedes. Efter tre frugtesløse Anfald trak de sig tilbage, Stormen var afslaaet, og ved Dagens Frembrud var Fjenden ikke mere at se.

Clive benyttede øjeblikkelig sin Sejr til at gaa angrebsvis til Værks. Med en Forstærkning, han fik tilsendt fra Madras, og i Forening med en Afdeling Maharatter drog han i Ilmarscher efter Rajah Sahib, indhentede ham og vandt en ny glimrende Sejr over hans langt overlegne Styrke. Den umiddelbare Følge heraf var, at flere Fæstninger overgave sig uden Sværdslag, og at en mægtig indisk Fyrste, Guvernøren af Arnec, forlod Chunda Sahibs Parti og anerkjendte Muhamed Ali.

Hvis Ledelsen af Krigen helt var bleven betroet Clive, vilde den sandsynligvis snart være bragt til Ende. Men den Ængstelighed og Uduelighed, der var betegnende for alle Foretagender fra engelsk Side, undtagen hvor Clive personlig var til Stede, forhalede Kampen. Følgen af denne Tøven var, at Rajah Sahib i kort Tid fik en ny Hær samlet, med hvilken han endog vovede at vise sig under Fort St. Georges*) Kanoner, skændende og brændende det omkringliggende Land. Men atter mødte Clive ham og slog ham. Fra Valpladsen marscherede han med sin sejrrige Hær til Fort St. David. Paa Vejen laa Dupleix Fatihabad med det stolte Mindesmærke om de Franskes Triumfer. Clive befalede, at baade Byen og Mindesmærket skulde jævnes med Jorden; dermed vilde han give de indfødte et synligt Tegn paa, at Franskmændenes Vælde i Indien ikke var en Kjendsgjerning, de ubetinget skulde lide paa. Meget var vundet, naar blot Troen paa deres Uimodstaaelighed var rokket i sin Grundvold.

Under alt dette voxede Modet hos Regeringen i Madras. Den besluttede sig endog til at udsende en større Troppe-

---

*) Fæstningen ved Madras.

styrke under Clive for at undsætte Trichinopoly. Men just i det Øjeblik, Clive havde faaet Ordre til at drage afsted, ankom Major Lawrence fra England, og Clive maatte finde sig i at blive stillet under en militær Overkommando. Lawrence var en gammel Officer, der var vel inde i den theoretiske Taktik, men ikke duede synderlig i en Krig som den nærværende. Uagtet han saaledes hørte til den Klasse Mænd, der i Almindelighed med Foragt se ned paa, hvad de kalde Lykkeriddere, d. v. s. Folk, der uden Hjælp af Regler og Love bryde sig en Bane, havde han dog Uhildethed nok til i fuldt Maal at anerkjende Clive. — «Nogle», skrev han, «finde Fornøjelse i at kalde Kaptajn Clive en heldig Mand; men i mine Øjne er han en Mand, som nøje forud træffer sine Forholdsregler, saa han har tilfulde fortjent og ogsaa med Grund kunde vente, at Sagerne vilde faa det Udfald, som de have faaet. Han er en Mand af frygtløs Karakter og en aldrig svigtende Aandsnærværelse — ret en født Soldat». Velvilje var aldrig spildt paa Clive, og da han mærkede, at Lawrence stolede paa ham, viste han ham villig den skyldige Lydighed.

De Franske havde ingen Befalingsmand at sætte imod de to Venner. Dupleix, der i Smidighed til at underhandle og intriguere ikke stod tilbage for nogen Evropæer, som har spillet en Rolle i Omvæltningerne i Indien, var ikke skikket til at lede militære Operationer og blev endog af sine Fjender beskyldt for personlig Fejghed; blandt hans Officerer var der ikke en eneste fremragende Dygtighed. Overalt triumferede de Engelske. Belejrerne af Trichinopoly bleve selv indesluttede og tvungne til Overgivelse. Chunda Sahib faldt i Maharatternes Hænder og dræbtes, rimeligvis paa sin Medbejler, Muhamed Alis Anstiftelse. Dupleix vedblev endnu nogen Tid at kæmpe med Rænker og Bestikkelser; men alt var forgjæves. Langsomt, men sikkert vedblev den britiske Magt at voxe, den franske at dale.

Clives Helbred havde aldrig været god under hans Ophold i Indien, og hans Konstitution var nu saa svækket, at han besluttede at vende tilbage til England. Først ægtede han sin Brud, en ung Pige ved Navn Maskelyne, og umiddelbart efter Brylluppet indskibede han sig med hende. Faren var jo nu afvendt, og Forholdene krævede ham ikke længere, i alt Fald ikke for Øjeblikket.

Da han atter satte Foden paa sit Fædrelands Jordbund, var han ikke længere den vilde Dreng, der i Toppen af et Kirketaarn spottede Alverden, ej heller den trodsige Yngling, der en Gang som en fattig og ukjendt Skriver steg i Land i Madras. Han var kort og godt en stor Sejrherre, der havde Krav paa sit Folks Taknemlighed. Alle vidste, at uden ham vare de engelske Vaabens Sejre i Indien aldrig blevne vundne, og derfor gjenlød hans Navn over hele England. Det engelsk-ostindiske Kompagni, hvem de nærmeste Fordele af hans Sejre tilfaldt, havde alt længe hædret ham med det rosende Tilnavn, General Clive. Nu takkede det ham i de mest smigrende Udtryk og overrakte ham som Æresskjænk en Kaarde, besat med Diamanter. Men med sjelden Uegennyttighed og Finhed erklærede han hverken at kunne eller ville tage imod den, med mindre en lignende Hæder blev vist hans Ven og Overordnede, Lawrence.

Hans Familje havde al Grund til at glæde sig over hans Tilbagekomst. Clive var en rig Mand; thi en stor Del af det erobrede Bytte var tilfaldet ham; hans Fader var lidt efter lidt nedsunken i Armod og havde set sig nødsaget til at sælge Fædrenegodset. En stor Del af sin Formue anvendte han nu til at bringe sin Faders forfaldne Finantser paa Fode igjen og paa at tilbagekjøbe det afhændede Gods. Det var hans Hensigt at forblive i England, og han længtes derfor efter at komme ind i et eller andet offentligt Hverv. Da de almindelige Valg til Parlamentet forestode 1754, besluttede han at stille sig og skyede ikke Bestikkelser for at naa Maalet; men det var Tidens Sædvane, og han fulgte kun den

Vej, Forfatningen selv anviste. Understøttet af Henry Fox, daværende Krigsminister, stillede han sig i en af de saakaldte «raadne» Valgflækker i Cornwallis imod en af Førsteministeren Newcastles Kreaturer. Ikke desto mindre sejrede han, men en Adresse blev indsendt mod Valgets Gyldighed, og den blev naturligvis understøttet af hele Førsteministerens Indflydelse; Resultatet blev, at Newcastles Venner ved at forene sig med Torypartiet fik Adressen godkjendt og Valget kasseret.

Da han saaledes var udvist af Parlamentet, og hans Formue paa Grund af det ødsle Liv, han førte, begyndte stærkt at svinde, var det naturligt, at han atter rettede sit Blik mod Indien; her vare Kompagniet og Regeringen enige om heller end gjerne at drage Fordel af ham. En for England gunstig Traktat var imidlertid bleven sluttet i Carnatic. Dupleix var vendt tilbage til Evropa med Vraget af sin umaadelige Formue; Bagvaskelser og Ærgrelser lagde ham snart efter i Graven. Men mange Tegn tydede paa, at en Krig mellem Frankrig og Storbritannien var for Haanden, og man ansaa det derfor for ønskeligt, at der blev sendt en dygtig Befalingsmand til Kompagniets Kolonier i Indien. Direktørerne udnævnte Clive til Guvernør af Fort St. David, Kongen gjorde ham til Oberstlieutenant i den britiske Armé, og 1755 sejlede han igjen til Asien.

II.

Han havde næppe været her i to Maaneder, før der forefaldt Begivenheder, som krævede hele hans Kjækhed og Energi. Skuepladsen er en anden end før; den er flyttet mod Nord, op i Bengalen.

Bengalen er et af Verdens rigeste Lande. Her er Betingelser til Stede for den yppigste Agerdyrkning og den stolteste Handel. Den hellige Ganges, der gjennem mere end hundrede Arme strømmer ud i Havet og med sine Bi-

floder gjennemkrydser det hele Land, har langs sine Bredder skabt et Plante- og Dyreliv, hvortil der næppe findes Mage andet Steds i Verden. Dens udstrakte og umaadelig rige Opland har gjort den til Hovedlandevejen for den østasiatiske Handel, men i Aarhundreder havde dette frugtbare Lands Indvaanere ringeagtet Naturens Gaver. Bengaleseren er det dovneste Menneske i Verden. Intet gider han gjøre; han gider ikke avle den rige Vegetation, skjønt den arbeider ham lige i Hænderne og Aar for Aar sætter sine vilde, yppige Skud for hans Øjne. Han skyer enhver legemlig Anstrængelse, og kun, hvor Vaabnet er Rænker, kæmper han. Derfor er intet Folk paa Jorden af Naturen mere skikket til Underkastelse under et fremmed Aag.

Allerede for længe siden havde Evropæerne opdaget Landets Rigdom og store Vigtighed for den østasiatiske Handel, og de havde paa forskjellige Steder grundet Kolonier. Franskmændenes og Hollændernes Byer, Chandernagore og Chinsurah, laa ved Hugly, en af Ganges's Arme, den første længere nede, den anden højere oppe. Nærmere Havet havde Englænderne bygget Fort William, og i Nærheden af dette Fort havde der rejst sig en stor og driftig hinduisk By, hvor nogle indfødte, rige Kjøbmænd havde nedsat sig. Denne By var det nuværende Calcutta, Østasiens vigtigste Plads.

Sammen med Bahar og Orissa udgjorde Bengalen et Vicekongedømme under Stormogulen i Delhi; men det var i Virkeligheden ganske uafhængigt. I Aaret 1756 var Vicekongen, Aliverdy Khan, bleven efterfulgt af sin Sønnesøn, Surajah Dowlah, saa godt som kun Dreng endnu, et Sidestykke til den berygtede romerske Kejser Heliogabal. Fra Barnsben havde han hadet Englænderne; han havde dannet sig et aldeles overdrevent Begreb om de Rigdomme, han kunde komme i Besiddelse af ved at plyndre dem, og han var for indskrænket til at fatte, at Calcuttas Rigdomme, selv om de endog vare større, end han indbildte sig, ikke kunde opveje det Tab, han vilde lide, hvis den evropæiske Handel,

for hvilken Bengalen var Hovedsædet, blev dreven andet Steds hen. Paaskud til Strid var snart fundet. Englænderne havde i Anledning af den forventede Krig med Frankrig uden Vicekongens Tilladelse begyndt at befæste deres Koloni. En rig Indfødt havde for at undgaa Nabobens Rovsyge taget sin Tilflugt til Calcutta og var ikke bleven udleveret. Støttet til disse Grunde rykkede Surajah Dowlah med en stor Hær mod Fort William.

Kompagniets Tjenere i Madras vare af Dupleix blevne tvungne til at være Statsmænd og Soldater. De i Bengalen vare endnu blot Handelsmænd, den truende Fare slog dem med Rædsel og Forvirring. Guvernøren, der havde hørt meget om Surajah Dowlahs Grusomhed, flygtede ud paa det nærmeste Skib; den militære Befalingsmand mente, at han ikke kunde gjøre bedre end at følge et saa godt Exempel; Pladsen blev tagen efter en svag Modstand, og et stort Antal Engelskmænd faldt i Sejrherrens Haand. Naboben satte sig med kongelig Pragt i Faktoriets største Sal og lod Mr. Halwell, den fornemste af Fangerne, føre ind for sig. Hans Højhed beklagede sig over de Engelskes Uforskammethed og over Lidenheden af de Skatte, han havde fundet, men lovede at spare deres Liv og trak sig saa tilbage for at sove.

De engelske Fanger bleve nu overladte til Vogternes Vilkaarlighed, og disse besluttede i Løbet af Natten at holde dem forvarede i Garnisonens Fængsel, et Kammer, der er bekjendt under det frygtelige Navn: den sorte Hule. Selv for en enkelt evropæisk Fange vilde dette Hul i saadant Klima have været altfor snevert og trangt. Det var kun 20 Kvadratalen stort; Lufthullerne vare smaa og tilstoppede; det var Sommersolhverv, en Aarstid, hvori Evropæere endog under hvælvede Lofter og ved stadig Brug af Vifter næppe kunne udholde Bengalens brændende Hede. Fangernes Antal var 146. Da man befalede dem at træde ind i Hulen, troede de, at Soldaterne dreve Spøg med dem; og da Nabobens Løfte om at skaane deres Liv havde givet dem Mod,

lo og skjemtede de ad den urimelige Befaling; men snart blev det dem klart, at de toge fejl. De strede imod, de bønfaldt — alt forgjæves. Bevogterne truede med at skyde enhver ned, der tøvede. Da de endelig vare blevne tvungne derind, blev Døren slaaet i Laas efter dem. De skrege om Naade, de forsøgte at brænde Døren. Halwell, som selv under disse fortvivlede Omstændigheder bevarede nogen Aandsnærværelse, holdt lange Taler til Bevogterne udenfor. Men han fik kun til Svar, at man intet turde gjøre uden Nabobens Befaling, at Naboben sov, og at det ikke vilde være raadeligt at vække ham. Fangerne betoges af den yderste Fortvivlelse, de trampede hverandre ned, kæmpede for Pladserne ved Lufthullerne og om den Draabe Vand, Morderne i grusom Barmhjertighed havde sat ind til dem, rasede, bandede, bade, ja anraabte endog Soldaterne om at skyde iblandt dem. Tilsidst døde Larmen hen, og man hørte kun svage Gisp. Dagen brød frem, Naboben havde udsovet og tillod nu, at man aabnede Døren. Det varede nogen Tid, før Soldaterne kunde skaffe de endnu levende Plads ved til begge Sider at opstable Hobe af Lig, paa hvilke det brændende Klima allerede havde begyndt at øve sin forraadnende Indflydelse. Da Adgangen endelig var fri, vaklede 23 spøgelseagtige Skikkelser, som end ikke deres Mødre vilde have gjenkjendt, en for en ud af Lighuset. Ligene, 123 i Tallet, bleve i Flæng slængte ned i en Grav og tildækkede.

Surajah Dowlah viste sig hverken fortørnet paa Morderne eller barmhjertig mod de endnu levende Fanger. Kun nogle enkelte, som han ikke mente at have nogen Fordel af, gav han fri; de øvrige bleve derimod i Bolt og Jern sendte op i Landet og kastede i det usleste Fængsel, hvor de ikke fik anden Føde end Korn og Vand, indtil tilsidst Nabobens kvindelige Omgivelser udvirkede deres Løsladelse. Den eneste engelske Kvinde, der havde overlevet den rædselsfulde Nat, blev sat i Prinsen af Murschedabads Harem.

Medens nu Surajah Dowlah i pralende Udtryk meldte Suverænen i Delhi sin Sejr, lagde en Garnison i Fort William, forbød Englænderne at opholde sig der i Nærheden og gav Calcutta Navn af «Guds Port» (Alinagore), fik man i Madras Underretning om det forefaldne. Skræk og bitter Harme greb alle; hele Kolonien raabte paa Hævn. Inden 24 Timers Forløb var det blevet bestemt, at en Expedition skulde sendes til Bengalen med Clive som Befalingsmand over Landtropperne og med Admiral Watson over Flaaden. Af 900 engelske Infanterisoldater og 1,500 Sepoyer bestod den Hær, der sejlede ud for at straffe en Fyrste, som havde flere Undersaatter end Ludvig XV eller Kejserinde Maria Theresia. Expeditionen forlod Madras i Oktober; men for Modvinds Skyld naaede den først Bengalen i December.

Naboben laa imidlertid og drømte i indbildt Ro i Murschedabad; han var saa dybt uvidende om fremmede Landes Tilstand, at det var en indgroet Mening hos ham, at der ikke var mere end 10,000 Mennesker i hele Evropa, og han havde aldrig anet Muligheden af, at Englænderne turde vove sig ind paa hans Enemærker. Men, uagtet han ikke nærede nogen Frygt for deres militære Styrke, begyndte han dog at savne dem højligen. Hans Indtægter bleve mindre, og det lykkedes hans Raadgivere at gjøre ham begribeligt, at en Hersker undertiden har mere Fordel af at beskytte end at udplyndre Handelsmænd. Han var allerede i Færd med at tillade Kompagniet at gjenoptage sine Handelsforretninger i hans Land, da han fik Underretning om, at en engelsk Flaade var ankommen til Hugly. Øjeblikkelig befalede han alle sine Tropper at samles i Murschedabad og marschere mod Calcutta. Men den Raskhed og Kraft, Clive foer frem med, forskrækkede ham. Han standsede sin Marsch og tilbød Fred paa de Betingelser, at han skulde gjenopbygge Faktoriet og give de udplyndrede fuld Erstatning.

Clive var Kriger, og han følte, at man kun daarlig kunde stole paa en Overenskomst med Surajah Dowlah; men hans

Magt var begrænset. En Komite, der hovedsagelig var sammensat af de Embedsmænd i Kompagniets Tjeneste, som vare flygtede fra Calcutta, havde Hovedledelsen af Sagerne; de vare ivrige efter at komme tilbage paa deres Plads og faa Erstatning for de lidte Tab. Regeringen i Madras, der havde modtaget Underretning om, at Krigen med Frankrig var begyndt i Evropa, og frygtede et Angreb fra fransk Side, ønskede, at Flaaden skulde vende tilbage. Nabobens Løfter vare store, Kampens Udfald tvivlsom, og, skjønt ugjerne, indvilgede Clive da i at forhandle om Fred.

Med denne Underhandling begynder et nyt Afsnit af Clives Liv. Hidindtil havde han blot været Soldat; for Fremtiden maa han nærmest betragtes som Statsmand. Han vidste fortræffelig at tilegne sig den hinduiske Statskunst; han betragtede den orientalske Politik som et Spil, hvori alt var tilladt, og han troede, at han intet kunde udrette, med mindre han behandlede Hinduerne paa deres egen Vis. Men han har i dette Spil sat mange Pletter paa sin Karakter, og den Adskillelse, han gjorde mellem asiatisk og evropæisk Moralitet, kan kun lidet retfærdiggjøre ham.

Fra engelsk Side lededes Underhandlingerne af en Mr. Watts, der stod i Kompagniets Tjeneste, og af en Bengaleser ved Navn Omichuud. Denne sidste var en af de rigeste indfødte Kjøbmænd, som vare blevne fordrevne og havde mistet deres Ejendom ved Nabobens Røvertog. Paa Grund af sine mange Forbindelser med Englændere og sin store Indflydelse paa sine Landsmænd var den snilde, smidige og træske Hinduer fortrinlig skikket til at være Mellemmand hos Naboben. Denne opførte sig med vanlig Troløshed; snart gav han gode, ja glimrende Løfter, snart trak han sig igjen tilbage under hadefulde Trusler; flere Gange rykkede han med sin Hær imod Calcutta; men Clive lod sig ikke overrumple, og en aaben Kamp vovede Naboben ikke. Endelig blev der sluttet et Forlig; men det var næppe undertegnet, før han fattede Planen til et nyt Forræderi, der gik ud paa i Forbindelse med de

Franske i Chandernagore, som ikke gave ham selv noget efter i Skinsyge mod Englænderne, at fordrive disse helt fra Bengalen. Clive og Admiral Watson kom ham imidlertid i Forkjøbet; de fik Nys om Planen, og ved et pludseligt Anfald indtoge de Chandernagore.

Dette bidrog naturligvis ikke til at formindske Nabobens Frygt, langt mindre hans Had. Trællen og Despoten kæmpede i ham. Den ene Dag sendte han de Penge til Calcutta, han havde forpligtet sig til at betale i Erstatning; den næste lod han overbringe nye Gaver tll den franske Guvernør Bussy, med Opfordring til at ile med at beskytte Bengalen «mod Clive, den frygtelige i Krig, med hvem al ond Lykke er i Ledtog». Ved sit afmægtige Vankelmod og sin tyranniske Grusomhed opbragte han alle Klasser af sine Undersaatter imod sig. En frygtelig Sammensværgelse blev indgaaet, i Spidsen for hvilken stod Finantsministeren Raydullub, den Øverstkommanderende over Hæren, Mir Jaffier og Jugget Seit, den rigeste Bankier i Indien. For at styrke sig indledede de Underhandlinger med Komiteen i Calcutta. Clives Stemme gjorde her Udslaget; det blev bestemt, at man skulde hjælpe til at afsætte Surajah Dowlah og sætte Mir Jaffier paa Tronen; til Gjengjæld lovedes store Belønninger.

Clive dyssede Naboben i Søvn med smigrende Talemaader paa samme Tid, som han skrev til Mr. Watts: «Sig til Mir Jaffier, at han intet har at frygte for. Jeg vil staa ham bi med 5,000 Mand, der aldrig have flygtet». Naboben anede intet; fik han end en Gang imellem Mistanke, forstod strax den snedige Omichuud at forjage den.

Alt gik godt; da rejste paa én Gang Omichuud Vanskeligheder. Den snedige Bengaleser havde faaet Løfte om en rigelig Erstatning for, hvad han havde mistet i Calcutta. Men dermed havde han ikke nok; hans Tjenester havde været store, og han holdt alle Sammensværgelsens Traade i sin Haand. Et Ord, indaandet i Surajah Dowlahs Øre, vilde koste de Sammensvorne Livet. Han forlangte nu 300,000

Pund Sterling som Vederlag for sin Tjeneste. Clive raadede til foreløbig at stille ham tilfreds ved at tilstaa ham hans Forlangende. Naar Sammensværgelsen var udført, var det endnu Tid at gaa fra sit Ord, og man fulgte hans Raad. Dog Omichuud var for snild til at ville nøjes med et tomt Løfte. Han forlangte det optaget som en Artikel i Traktaten mellem Mir Jaffier og Englænderne. Clive, der ikke skyede noget Middel for at naa sit Maal, fandt atter paa Raad. Han lod Traktaten affatte i to Exemplarer, et ægte og et falskt, og da Watson nægtede at underskrive det sidste, tog han end ikke i Betænkning at eftergjøre dennes Navn.

Planen var nu moden til Udførelse. Clive, der mente, at det var paa høje Tid at handle, tog Initiativet, og efter at han i et Brev til Surajah Dowlah klart havde stillet alle Englændernes Klager frem og erklæret, at han selv skulde have den Ære at hente hans Højheds Svar, lod han sine Tropper sætte sig i Bevægelse.

Surajah Dowlah samlede øjeblikkelig hele sin Styrke og rykkede frem mod Englænderne. Ifølge Planen skulde Mir Jaffier med sin Afdeling gaa over til Clive; men alt som det afgjørende Øjeblik nærmede sig, fik Frygten mere og mere Overmagt over Ærgjerrigheden hos Mytteristifteren. Clive var naaet til Cossimbuzar; Naboben laa med en mægtig Styrke kun nogle faa Mil derfra ved Plassey, og alligevel tøvede Mir Jaffier med at opfylde sine Forpligtelser og gav undvigende Svar paa den engelske Generals alvorlige Forestillinger.

Clive var i en pinlig Stilling; han kunde hverken stole paa sine Forbundsfællers Oprigtighed eller Mod, og hvor megen Lid han end satte til sit eget Feltherresnille og til sine Soldaters Tapperhed og Mandstugt, var det dog en betænkelig Sag at angribe en Hær, der var tyve Gange saa stor som hans egen. Foran sig havde han en Flod, som det var let at rykke frem over, men som efter et Nederlag vilde spærre den lille Skare Tilbagetoget. For første og sidste Gang gøs

han en Stund tilbage for det farlige Ansvar, der vilde være forbundet med en Afgjørelse. Han sammenkaldte et Krigsraad. Flertallet stemte imod Kamp, og Clive erklærede sig for Flertallet. Senere skal Clive engang have ytret, at han aldrig havde sammenkaldt mer end ét Krigsraad, samt at hvis han havde fulgt dets Raad, vilde Englænderne aldrig være blevne Herrer i Bengalen. Altsaa — næppe var Mødet hævet, før Clive igjen var sig selv. Han trak sig alene tilbage under Skyggen af nogle Træer og sad her henved en Time fordybet i Tanker. Da han atter viste sig, var han fast bestemt paa at lade Lykken raade. Han udstedte Befalinger om, at alle skulde være beredte til den næste Morgen at gaa over Floden.

Floden blev passeret, og efter en anstrængende Dagsmarsch lejrede Hæren sig i en Lund af Mangotræer tæt ved Plassey, omtrent en Mil fra Fjenden. Clive kunde af Uro ikke sove; fra Nabobens Lejr kunde han hele Natten høre Lyden af Trommer og Bækkener. Men Surajah Dowlahs Hvile var ikke roligere. Hans svage og lidenskabelige Sind var grebet af vilde og frygtelige Ængstelser. Han nærede Mistillid til sine Høvedsmænd, han var bange for enhver, der nærmede sig ham, og saaledes sad han i sit Telt, plaget, som en græsk Digter vilde have udtrykt sig, af deres Furier, der med deres sidste Suk havde udtalt Forbandelsen over ham i den sorte Hule.

Dagen brød frem, den Dag, som skulde afgjøre Indiens Skæbne. Ved Solopgang mylrede Nabobens Hær ud af alle de mange Udgange i dens Lejr og begyndte sin Fremrykning henimod den Lund, hvor Englænderne laa. En Hær paa 40,000 Mand til Fods, bevæbnede med Flinter, Spyd, Sværd, Buer og Pile, bedækkede Sletten. De førte med sig 50 Stykker Skyts af det sværeste Kaliber, hvoraf ethvert blev trukket af et stort Spand hvide Oxer og skudt frem bagfra af en Elefant. Nogle mindre Kanoner, der betjentes af nogle faa franske Hjælpetropper, vare maaske mere farlige. Der var

15,000 Ryttere, som ikke vare tagne af den blødagtige bengalske Befolkning, men af de modigere Stammer, der bebo de nordligere Provinser. Den Styrke, Clive kunde stille mod disse Masser, bestod kun af 3,000 Mand; men af disse vare omtrent de 1,000 Englændere, alle vare de førte af engelske Officerer og indøvede i engelsk Krigstugt. Særlig udmærkede vare Soldaterne af det 39te Regiment, som endnu bærer paa sin Fane, ved Siden af mange stolte Mindenavne fra Wellingtons Sejre i Spanien og Gascogne, Navnet Plassey og det stolte Valgsprog: «Primus in Indis», — det første i Indien.

Slaget begyndte med en Artillerifægtning, i hvilken Nabobens Artilleri næsten ingen Virkning gjorde, medens Englændernes faa Feltkanoner gjorde stor Virkning. Adskillige af de højtstaaende Officerer i Surajah Dowlahs Hær faldt, og der begyndte at opstaa Uorden i Rækkerne. Hans egen Angst voxede med hvert Øjeblik, og han lyttede derfor villig til det Raad, en af de sammensvorne gav ham: at tiltræde Tilbagetoget. Befaling dertil blev given, og hans Skæbne var afgjort. Clive greb Øjeblikket og gav Befaling til Fremrykning. Den store Hær splittedes som en sammenstimlet Pøbelhob, og de faa Franskmænd, som alene vovede at holde Stand, bleve revne med af de flygtendes Strøm. Med et Tab af 22 Faldne og 50 Saarede havde Clive oprevet en Hær paa næsten 60,000 Mand og undertvunget et Rige, der var større og folkerigere end Storbritannien.

Saa snart Mir Jaffier saa, at Dagens Skæbne var afgjort, brød han op med sin Hærafdeling, og da Slaget var forbi, sendte han Lykønskninger til Clive. Næste Morgen begav han sig til det engelske Kvartér, ikke lidet ængstelig for den Modtagelse, som ventede ham dér. Men hans Frygt forlod ham snart; Clive gik ham i Møde, omfavnede ham og hilste ham som Nabob af Bengalen, Bahar og Orissa, lyttede forekommende til hans Undskyldninger og raadede ham til ufortøvet at rykke frem til Murschedabad. Herhen var Surajah

Dowlah flygtet, saa hurtig en rapfodet Kamel kunde bære ham. Efter endnu at have vaklet frem og tilbage mellem sine Raadgiveres forskjellige Raad overvældede endelig Frygten ham. Forklædt i en simpel Dragt, med et Juvelskrin i Haanden hissede han sig om Natten ned fra et Vindue i sit Pallads, og, fulgt af kun 2 Ledsagere, steg han i en Baad paa Floden for at sejle til Patna.

Faa Dage efter kom Clive og Mir Jaffier til Murschedabad, ledsaget af 200 engelske og 300 indfødte Soldater. Den nye Nabob blev strax højtidelig indsat; Clive førte ham selv til Højsædet, ofrede, i Følge Østerlændernes ældgamle Skik, Guld til ham, vendte sig derpaa mod de indfødte, som fyldte Salen, og lykønskede dem til, at Skæbnen havde befriet dem fra Tyrannen. Han var ved denne Lejlighed nødt til at bruge Tolk; thi han lærte aldrig at tale noget ostindisk Sprog.

Den nye Fyrste blev nu opfordret til at opfylde de indgaaede Forpligtelser, og en Sammenkomst blev i den Anledning holdt i Jugget Seits Hus. Omichuud hom derhen, sikker paa Clives Gunst, da denne stadig havde behandlet ham med forstilt Venlighed. Det ægte Exemplar af Overenskomsten mellem Englænderne og Omichuud blev læst op; da vendte Clive sig til Mr. Scrafton, en af Kompagniets Funktionærer, og sagde paa Engelsk til ham: «Nu er det paa Tide at bringe Omichuud ud af hans Vildfarelse». «Omichuud», sagde Mr. Scrafton, «den oplæste Traktat er en List. I skal intet have». Den bedragne Hindu faldt bevidstløs om i sine Ledsageres Arme. Clive, der trods sin Hensynsløshed dog ikke var umenneskelig, synes at være bleven rørt; han gav sig kort efter i Tale med Omichuud og raadede ham til at gjøre en Pilgrimsrejse til et af Indiens store Templer for at vinde sin Helbred igjen; han gav ham endog saa halvvejs Løfte om atter at ville anvende ham i Statstjenesten; men Slaget havde ramt den ulykkelige for haardt; han kom aldrig til sig selv igjen. Dybere og dybere sank han paa Sjæl og

Legeme, indtil han endelig efter nogle faa Maaneders Forløb døde.

Surajah Dowlah blev fangen og ført for Mir Jaffier, der en kort Tid vaklede mellem Medlidenhed og Grusomhed. Hans Søn Miran afgjorde den fangnes Skæbne, og Surajah Dowlahs Hoved faldt for Bøddeløxen. Heri havde Englænderne dog ingen Del.

Uhyre Rigdomme strømmede nu ind til Kompagniet. En Sum paa 800,000 Pund sendtes under flyvende Faner og klingende Spil ned ad Floden; Handelen blomstrede op igjen, og Calcutta, som kort forud havde ligget øde, rejste sig atter. Clive kunde faa, hvad han ønskede; han vandrede mellem Dynger af Sølv og Guld, kronede med Rubiner og Ædelstene. Det pekuniære Mellemværende mellem Mir Jaffier og Clive blev senere fordømt baade af den offentlige Mening og af Parlamentet; Clives Vinding fremstilledes som Løn for Bestikkelser eller som Rov, fravristet en hjælpeløs. Hans Biograf, John Malcolm, sammenligner det derimod med den Løn, der tilstodes Marlborough og Wellington; det har altid været Skik i Østen at give og modtage Foræringer, og ingen Parlamentsakt har forbudt engelske Embedsmænd en slig Fordel.

Mir Jaffier var vel ikke saa fordærvet og svag som sin Forgænger; men han manglede dog alle de Egenskaber, hans Stilling krævede, og hans Søn var en anden Surajah Dowlah. Hans Trone vaklede, mange Høvdinger gjorde Oprør, og Vicekongen af Oude truede Bengalen med et Angreb. Under alt dette ankom der Regeringsdepecher fra England, der indsatte et nyt, i høj Grad indviklet Guvernement, hvori Clive end ikke fik Sæde, — i London vidste man endnu intet om Slaget ved Plassey. De udnævnte Medlemmer paatoge sig imidlertid Ansvaret for deres Ulydighed ved mod Ordren at overdrage Clive den øverste Myndighed. Da Efterretningen om Slaget kom til London, udnævntes Clive officielt til Guvernør og modtog store Beviser paa Regeringens Højagtelse. Mir

Jaffier betragtede ham med Ærefrygt; en Høvding, hvem Naboben havde irettesat for nogle Klammerier med Kompagniets Sepoyer, svarede ham engang frimodig, da Naboben hentydede til Clives høje Stilling: «Skulde jeg fornærme Clive, jeg, som hver Morgen bukker tre Gange dybt for hans Æsel!». Det var ogsaa kun Clive, han havde at takke for, at han holdt sig paa Tronen.

Imidlertid truede en stor Fare fra en anden Kant. Den store Mogul sad som Fange i Delhi i en Undersaats Haand; men hans ældste Søn flygtede og samlede ved nogle mægtige Fyrsters Hjælp og af frivillige Eventyrere en Hær paa omtrent 40,000 Mand, med hvilken han vilde styrte Mir Jaffier og grundfæste sin Magt i Bengalen, Bahar og Orissa. Mir Jaffier skjælvede og vilde for en stor Sum Penge afkjøbe Erobreren; men Clive modsatte sig en slig Fejghed. Ufortøvet sendte han indtrængende Opfordringer til Guvernøren i Patna, der truedes med et Angreb, om at berede sig paa et kraftigt Forsvar. Patna blev virkelig belejret af Stormogulens Søn; men da Clive i Spidsen for ca. 3,000 Mand viste sig udenfor Byen, opløste Belejringshæren sig af Frygt for Clive og det britiske Navn. Mir Jaffier ilede med at give et fyrsteligt Bevis paa sin Taknemlighed. Den Afgift paa 30,000 Pund, som Kompagniet aarlig betalte Naboben for den Landstrækning, det havde besat, tilstod han Clive som livsvarig Indtægt; det var en Sum, som paa den Tid var tilstrækkelig til at hævde ham en anset Plads blandt den britiske Adel.

Mir Jaffiers Taknemlighed varede dog ikke længe; han frygtede sin mægtige allierede og begyndte at se sig om efter andre, der kunde sikre hans Fremtid. De indiske Folk kunde han ikke lide paa; de vare altfor bange for Clive. — Franskmændenes Indflydelse var tilintetgjort; men Hollænderne vare i stort Ry i Indien; man vidste endnu ikke, hvor stærkt deres Magt var dalet i Evropa. Hemmelige Underhandlinger indlededes mellem Mir Jaffier og det hollandske

Faktori Chinsurah, og dette opmuntrede nu Guvernementet i Batavia til at sende en Expedition til Bengalen, hvad det ogsaa lovede. Snart laa en Flaade paa 7 Skibe med 1,500 Mand ombord udfor Ganges og søgte at tiltvinge sig Adgang. Hensynet til, at den engelske Indflydelse i Bengalen stod paa Spil, overvandt Clives Betænkeligheder ved at angribe en venlig sindet Magts Flaade. Han angreb; den fjendtlige Styrke blev fuldstændig overvunden, Skibene gjordes til Bytte, og Guvernøren i Chinsurah maatte under Straf af Udjagelse af Bengalen gaa ind paa hans Betingelser: ingen Fæstningsværker at opføre og ingen Hær at holde med Undtagelse af et nødvendigt lille Korps.

III.

Tre Maaneder efter sejlede Clive til England, hvor Hæder og Ære ventede ham. Kongen, Ministeriet, Parlamentet og alle hans Landsmænd hævede ham til Skyerne, fordi de i ham saa Englands første General. Hans Rigdom var umaadelig; i aarlig Indkomst havde han mindst 40,000 Pund. Af Naturen var han velgjørende, fattige Venner understøttede han rigelig, sine Forældre gav han aarlig 800 Pund, 500 Pund udsatte han for sin gamle Befalingsmand, Lawrence.

Han deltog ogsaa i det parlamentariske Liv, men opnaaede her ingen fremragende Plads. Stadig var hans Opmærksomhed rettet mod Indien, og navnlig havde han et skarpt Blik for de Mangler, som klæbede ved Styrelsen af Forholdene der ovre. Paa den Tid stod en kraftig, men ærgjerrig Mand, hvis Navn var Sulivan, i Spidsen for Kompagniet. Han nærede stærk Skinsyge mod Clive, og Clive paa sin Side søgte ved Direktørvalget 1763 at bryde det herskende Partis Magt. En voldsom Strid brød løs, men Sulivan sejrede og hævnede sig ved at lade den Clive af Mir Jaffier skjænkede Livrente konfiskere.

Forholdene forandrede sig dog snart. Med hver Efterretning fra Bengalen voxede ogsaa Klagerne over den engelske Styrelse, der efterhaanden havde naaet en saa stor Slethed, som det syntes muligt. Selv Historiens utrolige Vidnesbyrd om de Udsugelser, de gamle romerske Statholdere tillode sig, hvorledes de byggede sig Marmorpaladser og holdt Hjorder af Giraffer paa Undersaatternes Bekostning, bleve overtrufne af, hvad der gik i Svang i Indien. Mir Jaffier afsattes, og en anden Nabob blev indsat; men da denne ikke kunde finde sig i at se sine Undersaatter blive undertrykkede, styrtedes han, og Jaffier indsattes paany. Kompagniets Embedsmænd fik Monopol paa Handelen, tvang Indbyggerne til at kjøbe dyrt og sælge billig og behandlede Domstole og andre Avtoriteter med Overmod og Brutalitet. Enhver Forskjel paa over- og underordnet var saa godt som udslettet; Folket sank dybere og dybere i Elendighed; men det dristede sig ikke til at sætte sig til Modværge. Mange flygtede bort, og paa mange Steder stode hele Landsbyer menneesketomme.

De tilgrænsende Magter saa med Harme det evropæiske Skændselsherredømme i Bengalen, og med al Agtelse for Englændernes Militærtalent fordømte de deres Statsstyrelse. Men selv i Hæren trængte den om sig gribende Fordærvelse ind; Mangel paa Subordination hørte til Dagens Orden, og tilsidst var enhver Officersmesse Sæde for Rænker og Sammensværgelser. Det hele antog en mere og mere truende Karakter, og den almindelige Mening i England — thi ogsaa her kom man efterhaanden under Vejr med de opløste Forhold — var, at Clive alene kunde frelse Indien.

Clive vægrede sig, saa længe hans Fjende Sulivan stod i Spidsen for Kompagniet. Men ved de næste Styrelsesvalg mistede Sulivan sin Plads, og den nye Styrelse sammensattes af Clives Venner.

Som Guvernør over Indien tiltraadte han nu sin tredje Rejse dertil. Forinden var Mir Jaffier allerede død, og trods de strænge Forbud fra Regeringen i London mod at modtage

Gaver af de indfødte Fyrster havde man alligevel sat Nabobværdigheden til Salgs. En umyndig Søn af Mir Jaffier kjøbte den for en uhyre Pengesum; Clive sørgede over det engelske Navns dybe Fald og besluttede at bringe alt paa den gamle Fod igjen. En ubegrænset Magt var lagt i hans Haand; han kunde have misbrugt den, om han havde villet; han kunde have beriget sig umaadelig ved at se gjennem Fingre med Embedsmændenes Vilkaarligheder; men dertil var hans Tænkemaade for ædel. Han blev sig selv tro trods alt det Had og al den Misundelse, han udsatte sig for. Paa enhver Maade søgte han at hindre de i Svang gaaende Bestikkelser; Embedsmændenes private Handelsmonopol ophævede han. Lige over for den enstemmige Forbitrelse, der nu rejste sig imod ham, erklærede han, at han vel skulde kunne udholde den, og ved at afskedige sine ivrigste Modstandere kvalte han Misfornøjelsen. Den nærmeste Anledning til Fordærvelsen havde imidlertid, indsaa han, Forholdene selv givet. Den Lønning, Kompagniet gav sine Embedsmænd, var saa ussel, at man knap tør undre sig over, at Fristelsen til at berige sig paa anden Maade havde overvundet dem. For at raade Bod herpaa henlagde han, da han ikke kunde vente, at Direktørerne vilde forhøje Lønningerne, Saltmonopolet til Embedsmændenes Underhold — en Handling, der har udsat ham for ubillig Miskjendelse.

Herredømmet over Bengalen fik en anden Form. Hidtil havde de Engelskes Magt havt altfor ubestemte Grænser og ingen retslig Form. Clive lod den bekræfte af Hoffet i Delhi, og herfra udgik da en formel Stadfæstelse, hvorefter Kompagniet fik Ret til at oppebære alle Indtægter af Bengalen, Orissa og Bahar.

Clive selv samlede sig ingen Rigdomme. Det eneste, han foruden den af Sulivan konfiskerede Pengesum modtog, var en større Sum, som Mir Jaffier havde testamenteret ham, og det kun for deraf at stifte et Legat for invalide Officerer og Soldater. Omsider gjorde hans Helbredstilstand

ham det nødvendigt at vende tilbage til Evropa, og i Aaret 1767 forlod han for tredje Gang det Land, hvor han havde indlagt sig udødelig Hæder. Men i Fædrelandet havde en talrig Opposition samlet sig imod ham. I sine sidste Leveaar blev han endog indviklet i en Retssag angaaende Styrelsen af Indien, der atter begyndte at gaa tilbage. Han gik vel hæderlig ud deraf; men hans Sjæl var træt, Livslede greb ham, og han dræbte sig selv (22de Novbr. 1774).

LAURIDS NYEGAARD.

Englændernes Kampe med Kongen af Aschanti i Aarene 1824—26.*)

Forholdene paa Guldkysten i Afrika tiltrække sig for Øjeblikket en ikke ringe Opmærksomhed, og da man ikke paa en fyldigere Maade kan belyse de i 1873 for Haanden værende Omstændigheder end ved at kaste et Blik tilbage paa tidligere Kampe mellem Englænderne og Aschanti-Negerstammen, ville vi bede Læseren følge os gjennem en kortfattet Beskrivelse over den blodige Krig fra 1824-26. Skjønt næsten et halvt Aarhundrede er forløbet, siden denne Krig førtes, have Omstændighederne, hvorunder de stridende Parter arbejde, dog kun forandret sig forholdsvis lidet. Det er det samme Død bringende Klima, der i Forbindelse med de geografiske Forhold nu, som i 1824, lægger Evropæeren de største Hindringer i Vejen. Lastdyr kunne ikke leve paa Kysten; alt bæres paa Menneskeryg i disse Egne, hvor der ikke findes en eneste banet Vej, men hvor smalle, bugtede Stier sno sig gjennem Sumpene og det tætte Buskads, hvor enhver højere taktisk Ledelse saa at sige bliver frugtesløs. Lige som de indfødte Dragere løb deres Vej i 1824 og lode Tropperne mangle baade Vand, Proviant og Ammunition, saaledes er der megen Rimelighed for, at de ikke ville opføre sig stort bedre nu, og hvorfor skulde Fantierne og andre, Englænderne

*) Efter en Beretning, udgivet i 1831 af en af Expeditionens Deltagere, Major Ricketts.

venskabelig sindede Negerstammer, der dengang viste sig som de besværligste og uværdigste allierede nu have forandret Karakter? Englændernes allierede, eller rettere de fleste under engelsk Beskyttelse staaende Stammer, som bo nærmest Kysten, beskrives i Almindelighed som staaende paa et lavere Standpunkt end de stridbare, med en vis halvbarbarisk Organisation begavede Aschanti-Negre, og naar disse sidste for halvtredsindstyve Aar tilbage viste sig som tapre, yderlig grusomme, men nogenlunde militært disciplinerede Folk, gaar det ikke an at undervurdere dem nu i 1873, thi alle Beretninger lyde paa, at Kongeriget Aschanti snarere har vundet end tabt i Fasthed. Vel ere Englænderne nu i Besiddelse af Gatlingkanoner og Bagladerifler, og vel tør det antages, at den engelske General, Sir Garnet Wolseley, ikke som sin Forgænger, den ulykkelige M'Carthy, hovedkulds vil kaste sig ind i Begivenhederne, men det maa paa den anden Side heller ikke glemmes, at Kongen af Aschanti takket være engelsk og hollandsk Kjøbmandsaand nu møder med en bedre bevæbnet Hær end for halvtredsindstyve Aar tilbage.

I Marts Maaned 1822 ankom Sir Charles M'Carthy fra Sierra Leone til Guldkysten for som Generalguvernør paa Regeringens Vegne at overtage Bestyrelsen over de derværende engelske Kolonier, der tidligere havde tilhørt det engelsk-afrikanske Handelskompagni. I Cape Coast Castle, en af de betydeligere Kolonier med et ret anseligt Fort og en omkring liggende Negerby*), blev den nye Tingenes Tilstand prokla-

*) For altid at have et sikkert Samkvem med Skibene have Evropæerne bygget Forter langs hele Kysten, næsten lige i Landingen; disse Forter vare oprindelig anlagte udelukkende for Slavehandelens Skyld, men maa nu mest betragtes som Støttepunkter for Handelen, paa samme Tid som de holde den nærmest boende indfødte Befolkning i Ave. Omkring disse Forter har der gjerne dannet sig Smaabyer. Opholdet i Forterne er som oftest meget usundt for Evropæerne, da Atlanterhavsbrændingen fører en Mængde Havdyr og Planter med sig, som ligge og raadne under den brændende Sols Straaler paa den sandede Kyst. Et Stykke inde i Landet bliver Klimaet bedre.

meret og, som det syntes, til alles Tilfredshed, hvorpaa Guvernøren vendte tilbage til Sierra Leone, da Tilstanden paa Kysten i det hele taget syntes beroligende, skjønt det kort i Forvejen ikke havde manglet paa de Kjævlerier og Stridigheder, der ere betegnende for det indbyrdes Forhold mellem de mange smaa Neger-Kongeriger. Den mægtige Aschantistamme forlangte Tribut af de nærmere Kysten boende Fantiere, hvilke sidste under Tiden gjorde Modstand, medens de til andre Tider forenede sig med deres Undertrykkere for selv at afpresse Indbyggerne i Negerbyen ved Cape Coast og de omkring liggende Landsbyer Tribut. Under Tiden blev denne sidste Tribut betalt godvillig; under Tiden blev den nægtet, skjønt de engelske Kjøbmænd i Aaret 1820 synes at have forpligtet sig til at betale Tribut til Aschantierne; men netop inden Generalguvernørens Ankomst til Cape Coast Castle havde Embedsmændene paa Stedet kort og godt ladet Kongen af Aschanti vide, at Englænderne ikke under nogen som helst Form vilde anerkjende hans Ret til at blande sig i Jurisdiktionsforholdene indenfor Cape Coast Castles Omraade, hvilket var ensbetydende med, at man for Fremtiden nægtede at betale den omtalte Tribut.

Paa Grund af det saaledes indtraadte spændte Forhold og tillige som Følge af Gjæringen mellem Stammerne indbyrdes var Handelen med Aschanti aldeles afbrudt ved M'Carthys Ankomst til Kysten. Kongen af Aschanti havde forbudt sine Undersaater Samkvem med Englænderne, og hans Grusomhed var for vel bekjendt, til at han ikke skulde blive punktlig adlydt. En i sig selv temmelig ubetydelig Omstændighed skulde imidlertid blive Forspillet til blodige Kampe. En farvet Underofficer ved et engelsk-afrikansk Regiment, der laa i Fortet Annamaboe, kom op at skjændes med en Aschanti-Neger, og Enden paa Skjænderiet blev, at Negeren blev jaget ud af Fortet. Kort Tid derpaa lykkedes det Aschantierne at bemægtige sig Underofficeren, som i Lænker blev slæbt til Lejren ved Donquah, der ligger omtrent fire danske

Mil inde i Landet. Det hed sig nu i nogen Tid, at Kongen af Aschanti misbilligede sine Undersaatters Fremgangsmaade mod Underofficeren, men en skjøn Dag blev denne henrettet paa Kongens Befaling, og hans Kjæveben, Pandeskal og ene Arm sendtes til Aschantiernes Hovedstad, Cumassie. Sir Charles M'Carthy besluttede at hævne denne Voldsgjerning og benyttede hertil et Tidspunkt, da Fantierne vare blevne uenige med Aschantierne og derfor havde forladt Lejren ved Donquah.

Her befandt der sig dengang kun nogle faa Høvdinger fra Aschanti med et Par hundrede Mand, og der blev lagt en Plan til at overrumple denne Styrke. For at forebygge Forræderi bleve Negrene i Byen ved Cape Coast Castle og den evropæiske Milits kaldte ind i Fortet for at blive bevæbnede, kun en Time forinden Marschen mod Donquah skulde tiltrædes. Man vilde marschere om Natten for ved Daggry at være paa Bestemmelsesstedet, men enten nu Vejviserne ikke have kjendt Vej, eller der har været Forræderi med i Spillet, nok er det, den engelske Kolonne kom paa Afveje, Tropperne bleve fuldstændig udmattede af den anstrængende Marsch gjennem Sumpe og tæt Buskads, og i denne Tilstand saa de sig pludselig angrebne af en overlegen Styrke af Aschantiere, der aabnede en heftig Ild, dækkede af det tætte Krat paa begge Sider af den bugtede Fodsti. De indfødte Hjælpetropper forsvandt som Dug for Solen; kun nogle Soldater under Kaptajn Laing holdt Stand og marscherede videre, indtil man endelig fik Vished om at være fuldstændig paa Vildspor. Det gjaldt nu blot om hurtigst mulig at komme tilbage til Kysten, og med et Tab af over halvtredsindstyve Mand naaede Kaptajn Laing Fortet Annamaboe.

De engelske Avtoriteter synes ved denne Lejlighed at have manglet tilstrækkelig Energi, thi de lode Aschantierne staa med Palmer i Hænderne, og Sir Charles M'Carthy indskrænkede sig til at organisere en Art Milits i forskjellige Forter og til at lade sig nøje med nogle Nabohøvdingers

fredelige Forsikringer. Aschantierne bleve imidlertid mere og mere nærgaaende og overskrede gjentagne Gange Grænsefloden Prah, hvor Major Chisholm og Kaptajn Laing med afvexlende Held bekæmpede deres Fremtrængen. Nogle af Fantierne erklærede sig for Aschantierne, medens andre sluttede sig til Englænderne. Engang lykkedes det den sidstnævnte Officer at overraske en fjendtlig Lejr, men Aschantierne vare rapfodede nok til at undslippe og fik endda inden Flugten Lejlighed til at dræbe alle deres Fanger. Overhovedet lykkedes det ikke de regulære Tropper at udrette stort andet end at forhindre Aschantierne i at forsyne sig med Vaaben og Ammunition i den hollandske Koloni Elmina.

I Slutningen af Aaret 1823 sluttede M'Carthy Forbindelser med forskjellige Negerkonger, blandt hvilke Appea, Konge af Adjumacon, endog aflagde et Besøg i Cape Coast Castle i Spidsen for hele sin Hær. Der blev holdt en stor «Palaver». Omgiven af sine Høvdinger blev Appea baaren i en Palankin af sine Slaver, der hvert Øjeblik gave de umiskjendeligste Beviser paa den dybeste Ærefrygt for deres Hersker, som steg ud af Palankinen og nedlod sig paa en Atlaskeshynde, idet han kastede et Stykke Tøj over sig for at skjule sin Nøgenhed. Hans Pager bare, som Emblemer paa den kongelige Magtfuldkommenhed, Elefanthaler og ti guldheftede Sværd foran Palankinen. Hans Yndlingshustru og Søster fulgte med, og i Processionen befandt sig ogsaa Skjalde, der sang Sange til Herskerens Pris. Pandeskaller og Kjævebeen af overvundne Fjender figurerede ogsaa ved denne Palaver, men af Hensyn til M'Carthy var Appea saa delikat at lade disse Relikvier være tildækkede.

Den følgende Dag rejste den engelske Guvernør til den omtrent sex Mil fjerne Lejr ved Yancumassi og blev højtidelig modtagen af de indfødte Høvdinger, der holdt Revuer for ham; men da han her fik at vide, at Aschantierne i tolv Afdelinger marscherede mod Cape Coast Castle, opholdt han sig kun nogle faa Dage hos sine sorte Venner, hvorpaa han

rejste tilbage til Cape Coast for der personlig at træffe Forberedelser til et større Felttog mod Aschantierne, medens han gav de Officerer, der kommanderede paa forskjellige nærliggende Forter, Befaling til at holde sig i Beredskab til at bryde op.

I Januar Maaned 1824 fik Sir Charles M'Carthy efterhaanden samlet en ret anselig Styrke i Lejren ved Donquah; Kjernen bestod af et godt indexerceret afrikansk, af engelske Officerer kommanderet Regiment, der baade talte hvide og farvede Mænd i sine Rækker. Yderligere stødte hertil et Regiment Milits fra Cape Coast, men denne Afdeling bestod kun af Negre, kommanderede og indexercerede af engelske Kjøbmænd, saa Disciplinen var meget middelmaadig. Den lille Hær talte saaledes et Par tusinde Mand foruden en Sværm af indfødte, saakaldte «allierede»; men disses Tal angives ikke. Guvernøren anvendte nogle faa Dage til at indøve disse uensartede Elementer i Buskadskampe og til at vænne dem til at lystre Hornsignaler, hvorpaa der blev foretaget en fremad gaaende Bevægelse mod den venskabelig sindede Konge af Vassavs Hovedstad.

Strax viste det sig, hvilke uhyre Vanskeligheder Terrænet og Klimaet lagde i Vejen for en større Afdelings Marsch. Mangelen paa Proviant og den næsten uovervindelige Vanskelighed ved at skaffe Folkene Ly i disse usunde Egne, hvor en eneste Nats Ophold under aaben Himmel ofte er dræbende, gjorde det nødvendigt at marschere i smaa, spredte Afdelinger. Dragere var det næsten umuligt at skaffe til Veje, og naar disse bleve kjede af deres Dont, havde de særdeles let ved at gjøre sig usynlige under Marschen paa de smalle Stier, der føre gjennem det tætte Krat. Nogle faa Dage efter, at Englænderne havde forladt Donquah, fik M'Carthy Underretning om, at Aschantierne skulde have gjort et pludseligt Indfald i det vestlige Vassav, hvorfor han besluttede strax at gaa over Prah-Floden med den Styrke, han havde disponibel i sin umiddelbare Nærhed, idet han gav Major Chisholm Be-

faling til med Hovedkolonnen at fortsætte Marschen i den oprindelig bestemte Retning og derpaa i Kongen af Vassavs Hovedstad, Ampensasu, afvente nærmere Ordre.

Upaatvivlelig var M'Carthy en tapper Mand, men han viede sin Styrke til den sikreste Undergang ved denne Adsplittelse af Kræfterne. I Krige mod Aschantierne ere strategiske Bevægelser af saare ringe Betydning; det gjælder kun at slaa ned for Fode, og dertil maa der en nogenlunde samlet, større Styrke. Enten kommer det til den forfærdeligste Nærkamp, i hvilken Aschantierne ere Mestre i at bruge deres lange Knive, og hvor de faldne Fjenders Antal er det afgjørende, eller ogsaa tager Fjenden hovedkulds Flugten. For de raa og uvidende Negre, der figurerede som Englændernes allierede, vare strategiske Bevægelser desuden en Gaade: en aldrig saa snildt udtænkt omgaaende Bevægelse bliver i deres Øjne let ensbetydende med Flugt og den deraf følgende uundgaaelige totale Opløsningstilstand.

I Spidsen for en Styrke paa kun omtrent fem Hundrede Mand, derunder indbefattet et Par hundrede uorganiserede Negre under egne Høvdinger, marscherede Guvernøren nu mod Prah-Floden. Marschen gik gjennem Sumpe og tæt Underskov, og som sædvanlig var det næsten en Umulighed at faa Dragerne til at gjøre deres Pligt. Den 13de Januar om Morgenen begyndte man at færge Folkene over til Flodens højre Bred i otte udhulede Træstammer, der hver kunde bære to Mand. Aldrig saa snart var Overfarten tilendebragt, førend M'Carthy ikke kunde styre sin Utaalmodighed, og med kun firsindstyve af de kraftigste Negre, der hørte til et afrikansk Regiment, ilede han i Forvejen til Assamacov, hvortil Resten af Styrken først ankom fem Dage senere. Her fik han at vide, at Aschantierne vare i Anmarsch, hvorfor han sendte sin Sekretær, Mr. Williams, videre for at formaa de venskabelig sindede Denkera- og Vassav-Negre til at modsætte sig Fjendens Fremtrængen med Løfte om snarlig Hjælp. End videre blev der sendt Ilbud til Major Chisholm om saa

snart som mulig at indtræffe i Hovedkvarteret med sin Afdeling.

Mr. Williams fandt Denkera- og Vassav-Stammerne paa vild Flugt, men efter mange Overtalelser formaaede han dem til at gjøre Holdt for at forsvare Overgangen over en lille Flod. Da Guvernøren fik Underretning herom, sendte han strax sin Stabschef, Major Ricketts, med alle de regulære Tropper og Militsen til Undsætning, medens han selv fulgte efter i Spidsen for de indfødte Hjælpetropper. Majoren naaede den omtalte lille Flod den 20de om Morgenen efter en meget trættende Marsch, under hvilken han om Natten under et voldsomt Regnskyl havde set sig nødsaget til at gjøre Holdt i en Sump, hvor nogle af Folkene sank i Mudder til midt paa Livet. Han fandt alt i største Forvirring; Vassav-Negrene havde nægtet at hugge Krattet bort til en Lejrplads, og ligeledes havde de ikke ryddet den modsatte Flodbred, fra hvilken Fjendens Angreb kunde ventes, hvorimod de nu tydelig tilkjendegave, at de ved første Lejlighed vilde løbe deres Vej, hvorfor Major Ricketts maatte sætte en Del af Militssoldaterne til at passe paa disse besværlige allierede. Samme Eftermiddag blev der slaaet Allarm, og i fem Timer maatte Tropperne atter være paa Benene i en øsende Regn, men om Natten slog man sig til Ro, da det er stridende mod al aschantisk Krigsførelse at slaas paa den Tid af Døgnet.

Den næste Dag ankom M'Carthy, og i Stedet for den Del af hans Styrke, som havde gjort sig usynlig under Vejs, medbragte han en meget tvivlsom Forstærkning i nogle Hundrede Negre, anførte blandt andre af en gammel, svagelig Høvding, som blev baaren omkring i en Kurv. Guvernøren vilde ikke ret tro, at Fjenden var saa nær; men samme Dag, den 21de Januar, fik han Syn for Sagen, idet den engelske Styrke Klokken to om Middagen blev angreben af efter Sigende, ikke mindre end ti Tusinde Aschantiere, som, bevæbnede med Bøsser og de frygtede lange Knive, under Trommers og Horns bedøvende Støj viste sig paa den modsatte

Flodbred. Nogle indfødte havde indbildt Sir Charles, at største Delen af Aschantierne kun ventede paa en gunstig Lejlighed til at gaa over til ham, og han lod derfor sit Musikkorps spille: «God save the King». Den engelske Nationalmelodi blev imidlertid kun besvaret af nogle udfordrende Stød i Aschantiernes Horn, og Fægtningen begyndte med, at Englænderne aabnede Ilden mod de paa den modsatte Bred staaende Fjender.

For saa vidt de lokale Forhold tillode det, havde M'Carthy tildelt de forskjellige Afdelinger af sin lille Hær forskjellige Opgaver. Denkera-Negrene stode paa højre Fløj, medens Guvernørens personlige Neger-Livvagt ikke lod sig opstille paa noget bestemt Sted, da de rent ud svarede deres Anfører, at «de kjendte bedre til Buskadskampe end han». For Resten fik denne Opstilling ikke stort at sige. Vassov-Negrene løb saa at sige med det første Skud deres Vej, og da de paa Flugten mødte Dragerne, som kom slæbende med Ammunitionen, trak de oven i Kjøbet disse med sig. I Løbet af to Timer holdt de regulære Tropper og Militsen Stand, men da Ammunitionen var opbrugt, og Dragerne vare løbne deres Vej med Reserveammunitionen, kunde man ikke forhindre Aschantierne i at passere Floden, og Kampen opløste sig nu til et rædselsfuldt Slagteri i Buskadset.

Efterhaanden blev den engelske Styrke aldeles omringet. De regulære Tropper forsvarede sig som rasende med deres Bajonetter, men for efter kortere eller længere Tid at blive fældede af Aschantierne, der afskare deres Fjenders Hoveder. Sir Charles var i den tætte Nærkamp bleven saaret gjentagne Gange. Denkera-Negrene holdt endnu god Stand under deres tapre Høvding Cudjoe Chebu, men det blev umuligt for Guvernøren i det tætte Krat at sætte sig i Forbindelse med denne Høvding. En Feltkanon, der var ladet med et Par Haandfulde Musketkugler, blev affyret mod Fjenderne i M'Carthys Nærhed; men ikke saa snart var Skudet gaaet af, før Aschantierne styrtede frem og dræbte et Par af Guver-

nørens Ordonnantser. Major Ricketts, der ogsaa var bleven saaret, befandt sig i Nærheden af Guvernøren, der stræbte at trække sig ud af det forfærdelige Haandgemæng, men pludselig styrtede Negrene frem med endnu større Voldsomhed end før, og fra det Øjeblik af forsvandt den ulykkelige M'Carthy. Med Nød og næppe undkom Ricketts, der var saa heldig paa Flugten at træffe en Vassav-Neger, som paatog sig at være Vejviser. Aschantierne bemægtigede sig det engelske Musikkorpses Instrumenter, og mange Englændere udaandede deres sidste Suk i Buskadset under de disharmoniske Toner, som deres Overvindere fremlokkede af de Instrumenter, der for sidste Gang havde spillet: «God save the King». Kun faa Evropæere undslap. Det gjaldt med Kniven at bane sig Vej igjennem Krattet, og enkeltvis naaede Flygtningene Kysten efter de rædsomste Lidelser. Landet blev lagt øde af de vilde Sejrherrer, Landsbyerne bleve brændte, og i Skovene traf man ofte forsultne, grædende Børn, hvis Mødre vare blevne tvungne til at bære Erobrernes Rov; men hvad værre var, i mangen Landsby saa man de grusomt mishandlede Lig af spæde Børn. M'Carthys Styrke var saaledes aldeles opreven, tre Hundrede Mand af de regulære Tropper og Militsen vare dræbte eller forsvundne; hvor mange Negre der omkom, vides ikke.

Major Chisholm havde paa denne uheldsvangre Dag været ude af Stand til at komme til Undsætning, dels paa Grund af, at Ilbudene vare farne vild, dels fordi han selv var faret vild, da han ad en Gjenvej havde villet ile M'Carthy til Hjælp.

Vi ville ikke opholde os ved de to paafølgende Maaneders Smaakampe, under hvilke Aschantierne trængte frem til nogle faa Mil fra Kysten. Igjennem den hollandske Guvernør i Elmina*) fik Englænderne Underretning om, at Mr.

*) Hollænderne have gjerne for deres Handels Skyld holdt gode Miner med Englændernes Fjender.

Williams endnu var i Live hos Aschantierne, og ved Hollændernes Medvirkning lykkedes det at befri ham af Fangenskabet. Aldeles nøgen, med Hænderne bundne paa Ryggen blev Williams bragt til Elmina, og man kom derved til Kundskab om Guvernør M'Carthys Endeligt. Williams og to unge Officerer befandt sig nemlig i Sir Charles' umiddelbare Nærhed, da denne søgte at slippe bort fra det gyselige Slagteri, men snart sank Guvernøren, udmattet af sine Saar, om ved Foden af et Træ, hvor de fire Englændere afventede deres Skæbne. Her bleve de tæt omringede af deres Fjender, Williams blev strax farlig saaret og sank bevidstløs om; de to unge Officerer, der ogsaa vare saarede, huggede fortvivlet om sig med deres Sabler, og da Sekretæren kom til sig selv igjen, saa han sine tre Ulykkesfællers hovedløse Legemer ligge ved Siden af sig, paa samme Tid som han lagde Mærke til, at et Par Aschantiere gjorde Tilberedelser til ogsaa at skære Hovedet af ham. En Neger, hvem han engang tidligere havde vist en Venskabstjeneste i Cape Coast, frelste hans Liv, og han blev nu i Lænker slæbt til Assamacoco, hvor man om Natten lukkede ham inde i den samme Hytte, hvor Guvernørens og de to unge engelske Officerers Pandeskaller bleve opbevarede. Williams' Føde bestod af en ussel Sneglesuppe, og hver Gang en Fange blev henrettet, blev han slæbt ud til Retterstedet for at overvære Exekutionen. Sekretæren berettede, at en Militsofficer, der levende faldt i Fangenskab, blev ofret til Guderne, da han havde fem Saar, en Skæbne, enhver fangen Fjende lider, der i Kamp har faaet fem Saar. I øvrigt udtrykte Mr. Williams sin Forbavselse over den høje Grad af Disciplin, der herskede i den aschantiske Hær.

I April Maaned 1824 stod Aschantiernes Hovedkvartér kun omtrent to danske Mil fra Cape Coast Castle i en fast Stilling ved den højtliggende By Affectue, hvorfra de havde fordrevet en større engelsk Styrke, der havde lidt følelige Tab. Efter at have faaet Forstærkninger fra Sierra Leone

besluttede Major Chisholm, der førte Kommandoen i Cape Coast Castle, at angribe Aschantierne, inden Kongen af Aschanti selv skulde ankomme, som det hed sig, med ti Tusinde Mand. Med store Anstrængelser havde Englænderne hugget en Vej gjennem Buskadset ud til Ascantiernes faste Stilling, og et Angreb af Major Chisholm syntes at skulle krones med Held. Fantierne og andre sorte allierede lode imidlertid efter Sædvane Englænderne i Stikken, og da tillige Dragerne løb bort med hele Bagagen, maatte Englænderne trække sig tilbage under Fæstningens Kanoner. Dagen efter fornyedes Kampen; men de sorte Hjælpetropper deserterede atter med Undtagelse af Denkera-Negrene, og Englænderne bleve tvungne til at indeslutte sig i Fortet.

Den 28de Maj ankom Kongen af Aschanti, Accatu Osai, i egen høje Person til Affectue i Spidsen for en stor Hær. Hans sorte Majestæt fnyste af Harme over, at Englænderne ikke vare fordrevne, og svor at dræbe enhver Evropæer paa Kysten. Til Guvernøren i Cape Coast Castle afsendte han en til Guderne indviet Dreng med Budskab om, at Fortets Mure ikke vare høje nok til at forhindre en Storm, og at Englænderne gjorde bedst i at bringe alle deres Krigsskibes Kanoner i Land paa Fortet, da han havde i Sinde at jævne det med Jorden og kaste enhver Sten, hvoraf det var bygget, ud i Oceanet.

Den 22de Juni gjorde Aschantierne en fremad gaaende Bevægelse og indesluttede Byen og Fortet paa næppe en halv Mils Afstand. De engelse Orlogsmænd sendte deres Marinesoldater og alle de Matroser, de kunde undvære, i Land, og selv de evropæiske Handelsskibes Matroser hjalp til at besætte Fortets Mure, thi Garnisonen bestod kun af halvfjerde Hundrede Mand, hvoraf over et Hundrede stode paa Sygelisten. Det saa saaledes ikke glimrende ud i Fortet, og Tilstanden blev ikke bedre, da de ulykkelige Indbyggere fra de omkring liggende Landsbyer tusindevis søgte Tilflugt i Fortet, efterhaanden som Fjenden rykkede nærmere. Sult og

Sygdom bortreve mange Mennesker i Fortet; der blev efterhaanden Mangel paa alt; daglig blev der kæmpet, og snart var endog Forraadet af Kugler opbrugt, saa man maatte ty til at støbe Kugler af Kjøkkentøj og af Blytagene paa Kjøbmændenes Huse. I Fjendens Lejr saa det imidlertid ikke stort bedre ud. Den aschantiske Intendantur var just ikke organiseret paa det bedste, og den 19de Juli tvang Hungersnød og den dermed følgende Sygdom og Elendighed Aschantierne til at trække sig tilbage, idet de lagde Landet ligesaa øde, som om en Græshoppesværm var trukken hen over det.

Kort efter, at Kongen af Aschanti havde tiltraadt Tilbagetoget, fik han at vide, at den krigerske Dronning af Akim, benyttende sig af hans Fraværelse, truede hans Hovedstad. Over Hals og Hoved vendte Aschantierne hjem, idet de efterlode mange syge og saarede, som bleve halshuggede af Fantierne. Det antages almindelig, at dette storartede Indfald af Aschantierne, der mere blev standset af Hungersnød end af engelske Vaaben, ikke kunde have været iværksat, hvis ikke Hollænderne rigelig havde forsynet dem med Vaaben og Ammunition; de danske Koloniers Holdning under denne Krig roses derimod paa det varmeste af Englænderne.

Paa Grund af denne Krigs Udfald kan man ikke forundre sig over, at Aschantierne atter i 1826 gjorde et nyt Indfald i de mod Englænderne venskabelig sindede Negerstammers Lande. Det kom ved denne Lejlighed til et efter Forholdene vældigt Slag mellem Englænderne under Oberst Purdon og Kongen af Aschanti tæt ved Landsbyen Dadovah, der ligger omtrent fem danske Mil fra Kysten, nordøst for Fortet Acra. Blandt Englændernes allierede skulle vi nævne Kongerne af Denkera og Akimbo og Dronningen af Akim, der med et Smykke af Blykugler om Halsen og et guldheftet Sværd i Haanden førte sine Undersaatter til Kamp, idet hun haabede personlig at kunne komme til at æske sin Fjende, Kongen af Aschanti, til Tvekamp under Slaget. Oberst Purdons Styrke beløb sig i alt til omtrent elleve Tusinde Mand,

hvoraf de fire Hundrede vare bevæbnede med Geværer. Aschantiernes Hær talte ti Tusinde Mand.

Slaget begyndte med, at de engelske Bosseskytter avancerede, medens Aschantierne langsomt trak sig tilbage, men snart kom det til Haandgemæng. Der blev ikke gjort Fanger, men kun slaaet ned for Fode, og lykkelige kunde de prise sig, som under Slagteriet hurtig fik Naadestødet af de lange Knive, thi det var ikke ualmindeligt at se de grusomme Aschantiere sprætte Maven op paa deres Fjender og jage Haanden ind i Saaret for at rive Hjertet ud eller presse Blodet ud paa Jorden som Offer til Guderne. Aschantierne kæmpede med deres sædvanlige Tapperhed, og da nogle af Oberst Purdons Hjælpetropper efter Sædvane deserterede midt under Slaget, trængte Aschantierne paa og tvang Englænderne til at trække sig et Stykke tilbage. I dette kritiske Øjeblik avancerede Oberst Purdon med nogle paalidelige Soldater, han havde holdt i Reserve, og kastede nogle Krigsraketter ind imellem Aschantierne. Det ukjendte Vaabens Hvislen og Explosion i Forbindelse med de frygtelige Saar, som det voldte, bragte Aschantierne til at tro, at Englænderne havde ranet Lynet fra Himlen, og da Kongen af Akimbo paa samme Tid styrtede sig ind i den tætteste Kamp med friske Folk, maatte Aschantierne vige. Under Kampen var der gaaet Ild i det af Solen forbrændte Græs; Vinden blæste fra Englænderne og slog Aschantierne Røgen i Ansigtet; af og til sprængte en eller anden aschantisk Høvding sig af Fortvivlelse i Luften med hele sin Krudtbeholdning, og det blodige Haandgemæng, indhyllet i Røg og Damp, antog en dæmonisk Karakter. Kort efter Middag begyndte man at lægge faldne aschantiske Hovdingers Hoveder for Oberst Purdons Fødder, og inden Aften var der blevet dræbt eller saaret fem Tusinde Aschanti-Negre, hvoriblandt fire og tyve Høvdinger. Tabet paa engelsk Side var ogsaa betydeligt, det udgjorde otte Hundrede Døde og et Tusinde Saarede. Kongen af Aschanti blev selv saaret og hele hans Lejr erobret, en Omstændighed,

der for Resten gjorde, at Englændernes allierede kun tænkte paa at plyndre og aldeles ikke paa at forfølge Fjenden. I Fjendens Lejr troede man blandt andet at have fundet M' Carthys Pandeskal, men det viste sig senere ikke at have været Tilfældet, og endnu den Dag i Dag tømmer Kongen af Aschanti ved højtidelige Lejligheder den ulykkelige Guvernørs formentlige Pandeskal. Den fundne Trofæ var pakket ind i et med arabiske Skrifttegn beskrevet Stykke Papir, udenom hvilket der var svøbt et Silketørklæde; det hele dækkedes af et Tigerskind, hvilket viste, at Pandeskallen var kongelig Ejendom.

Saaledes endte dette blodige Slag, det blodigste, der nogensinde er blevet kæmpet paa Guldkysten, men som bekjendt er ikke det Haab, Major Ricketts udtalte i 1831, «at det lidte Nederlag efter al Sandsynlighed vilde afholde Aschantierne fra oftere at foretage Indfald efter en storartet Maalestok i Kyststammernes Landstrækninger», gaaet i Opfyldelse, idet Englænderne netop for nærværende Tid ere beskæftigede med et Felttog som det ovenfor beskrevne.

O. Irminger.

Guttenbergs Proces i Strassburg.*)

I.

I Aaret 1760 opdagede Arkivar Wenkler og den lærde Schöpflin i et gammelt Taarn «Plennigthurm» i Strassburg de originale Aktstykker i denne Proces; først efter at disse Procesakter ere blevne offentliggjorte, er det lykkedes med Sikkerhed at fastsætte det Tidspunkt, da Guttenberg opfandt Bogtrykkerkunsten med de bevægelige Typer; for dette Fund var alt omtvistet og dunkelt i Historien om denne beundringsværdige Opfindelse; femten Byer gjorde hverandre Rangen stridig i saa Henseende, og enhver af disse henførte Opfindelsen til mer eller mindre tvivlsomme Tidspunkter. Den lærde Tvist om dette Emne begyndte alt mod Slutningen af det 16de Aarhundrede, og den gav Anledning til en Mængde Skrifter i alle Verdens Tungemaal; alle vare de spækkede med Beviser, men disse modsagde gjensidig hverandre. Det var vanskeligt at komme til nogen tilfredsstillende Afgjørelse midt i dette Kaos af partiske Stridsskrifter; selv de Personer, som vare samtidige med Opfindelsen, vare uenige baade om Opfinderens Navn, om Stedet og om Tiden for Opfindelsen; hvorledes skulde man da, efter tre Aarhundreders Forløb, kunne haabe at fastslaa et Faktum, som hidtil med Hensyn til ethvert enkelt Punkt kun havde været Gjenstand for Tvist?

*) Efter P. Lacroix (P.—L. Jacob, bibliophile).

Lidt efter lidt var man dog naaet til det Resultat, at man kunde anse 12 Byers Fordringer paa den omtvistede Ære for altfor slet grundede; man behøvede ikke mere at beskæftige sig med Augsburg, Basel, Bologna, Dordrecht, Feltri, Firenze, Lübeck, Nürnberg, Rom, Rottenburg, Schlettstadt og Venezia; man tog ikke mere Hensyn til saakaldte Opfindere som Gastaldi, Jean de Gamund, Ulrich Zell, Mentelin, Jenson, Regiomontanus, Schweinheym, Pannartz, Ludvig van Vaelbeke, Caxton, o. s. v. Naar enkelte Lærde havde havt deres Morskab af at føre Bogtrykkerkunstens Opfindelse op til Saturns, til Jobs eller Karl den Stores Tider, godtgjorde de kun ved disse utrolige Paradoxer den gamle Kjendsgjerning, at Spiren til store Opfindelser kan være til Stede og af og til kan komme frem i Tidernes Løb, indtil endelig et Sammenstød af heldige og tilfældige Omstændigheder i sin Tid bringer denne Spire til at trives og modnes. Der var altsaa i alt endnu kun tre Opfattelser tilbage, som fortjente en nøjere Prøvelse. Tre Byer og fire Mænd gjorde endnu hverandre Rangen stridig. Harlem mødte med Laures Coster, Strassburg med Guttenberg, Mainz med Guttenberg i Forening med Fust og Schöffer. Harlem daterede Bogtrykkerkunstens Opfindelse fra 1420, Strassburg fra 1440, Mainz fra 1450.

I Følge de harlemske Forfattere levede der i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede en Kirkeopsynsmand («Coster») ved Navn Laures Coster; denne Mand var en Mester i Træsnitkunsten og arbejdede for Spillekort-Fabrikanter og Forhandlere af Andagtsbilleder. En Dag var Coster ude at spasere i Harlems Omegn; paa sin Vandring udskar han nogle Bogstaver i Bøgebark, og med disse Bogstaver trykkede han strax paa Pergament — rimeligvis ved Hjælp af en Børste og uden at anvende Pressen — nogle Vers af den hellige Skrift og nogle korte Tankesprog. Han gjorde sin Opfindelse mere og mere fuldkommen; han udskar nye, mere elegante Bogstaver i haardere Træ; han fabrikerede et Blæk, som var

mere klæbrigt og sort end det sædvanlige, og ved Hjælp af Kalkering eller Aftryk frembragte han saaledes flere smaa Skole- og Andagtsbøger. Disse første Udgaver vare lige saa uskjønne som ufuldkomne; de vare kun Haandaftryk over Træplader; hver Side var udgraveret med en Pennekniv, og Bogstavrækkerne fremtraadte her i Relief, saa at de efterlode et Aftryk paa Papiret, lige som Tilfældet var ved de Helgenbilleder i Træsnit, der alt længe havde været i Omløb, men endnu kun vare forsynede med korte Paaskrifter. Costers Tryk fremkom da i Begyndelsen ogsaa kun som en Slags Tillæg til Træsnit som *Biblia pauperum, Speculum humanæ salvationis* o. s. v., der ere de ældste Minder fra Træsnitkunstens Barndom.

Laures Coster blev dog ikke staaende paa dette Punkt; men efter at han saaledes havde frembragt flere Udgaver af dette *Speculum* og især af Donatus's latinske Grammatik, som paa den Tid blev anvendt saa godt som i alle Evropas Skoler, opfandt han Bogtrykkerkunsten, det vil sige Trykningen med bevægelige Typer. For at opnaa dette glimrende Resultat behøvede han kun at save sine Bogstaver, som vare udgraverede i et Stykke stærkt Træ, fra hverandre et for et; derpaa gjennemborede han dem med et Hul, trak en tynd Jerntraad eller Seglgarn igjennem Hullet og ordnede sluttelig sine Bogstaver efter Alfabetets utallige Kombinationer i en Ramme, i hvilken de bleve fastgjorte eller pressede tæt sammen til hverandre. Nu kunde han trykke sine «*Specula*» og sine «*Donater*» med sine Træbogstaver, som under Mesterens Haand sindrig ordnedes og samledes til Ord, Linier og Pagina, der atter ved Skruepressen, som han ogsaa først anvendte, aftryktes i det uendelige paa flygtige Papirsblade. Det ene Fremskridt fører til det andet; Træbogstaverne forandredes til Metalbogstaver, og nu var hele Mekanismen i Bogtrykkerkunsten opfunden.

Laures Coster havde gjort sin Svigersøn Thomas delagtig i sin Opfindelse, og denne var ham behjælpelig med at drage

Fordel af Opfindelsen, idet man søgte at holde den saa hemmelig som mulig. Før Arbejderne fik Adgang til Costers Værksted, maatte de først lidt efter lidt underkaste sig forskjellige Prøver, der tillige maatte tjene som en Slags Garanti for deres Tavshed og Troskab; end yderligere maatte de edelig love aldrig at røbe Fremgangsmaaden ved den hemmelige Kunst. Til Trods for denne Ed fandtes der dog i deres Midte en Arbejder ved Navn Johan, som en Nat (Julenat 1439 eller 1440) stjal alt Costers Værktøj og tog det med sig, først til Amsterdam og derpaa til Køln og Mainz, hvor han grundede et Bogtrykkeri og i Aaret 1442 udgav *Doctrinale Alexandri Galli.*

Dette er en kortelig Fremstilling af den lidt romantisk lydende Fortælling, som vil hævde Holland og Byen Harlem Æren for Bogtrykkerkunsten. Til alt Uheld hviler den hele Historie kun paa den hollandske Filolog Adrian Junius's Beretning og Vidnesbyrd; han nedskrev den i et af sine Værker, *Batavia* (Leyden 1588 in—4°), og den blev først offentliggjort 14 Aar efter hans Død og over 160 Aar efter den Begivenhed, hvorom han beretter. Holland fandt imidlertid en altfor stor Hæder i at hævde Sandheden af denne berømmelige Tradition, og Landets Lærde undlode heller ikke at kæmpe for denne Fortælling som for en national Sag. Scriverius, Boxhorn, Ellis og særlig da Meerman have alle hævdet Æren for Bogtrykkerkunstens Opfindelse til Fordel for Laures Coster; men til Trods for de mest vedholdende Eftersøgelser har man ikke kunnet paapege et eneste Tryk med Opfinderens Navn, og man har derfor maattet indskrænke sig til at tilskrive ham nogle navn- og datoløse Udgaver af Donatus's Grammatik og Speculum humanæ salvationis. Trods alt dette oprettede man Statuer for Coster, lod skrive Mindeskrifter og holde offentlige Fester til Ære for hans Opfindelse*).

*) Den lærde franske Forfatter kommer i Slutningen af sin Afhandling til det Resultat, at Coster ikke er Bogtrykkerkunstens Opfin-

Vi ville nu gaa over til at give en kort Fremstilling af den strassburgske Opfattelse. Paa Grund af politiske Uroligheder maatte en Adelsmand, Johan Gensfleisch af Sorgenloch, kaldet Guttenberg, i Aaret 1420 forlade sin Fødeby og ty til Strassburg. Efter nogles Fremstilling var Guttenberg en Kunster og malede de Smaabilleder, hvormed man i hine Tider udstyrede Manuskripter; efter andre var han Træskærer og Skriver. Hvorledes det nu end forholder sig hermed, er saa meget sikkert, at Skattelisterne for Aaret 1436 anføre ham blandt «Constaflerne» *), og det var rimeligvis baade hans Fødsel, hans Formue og hans Karakter, som lod ham indtage en saa fremtrædende Stilling blandt Byens Borgere; af to Rentebreve fra 1441 og 42 kan man yderligere se, at Guttenberg endnu ved denne Tid boede i Strassburg og nød en særlig Agtelse. Først i Aaret 1445 forlod han derpaa den kejserlige Rigsstad, vendte tilbage til sin Fødeby og oprettede et Trykkeri samme Steds i Forening med Johan Fust og Peter Schöffer. I Strassburg holdt der sig imidlertid stadig en Tradition, i Følge hvilken det Trykkeri, som Guttenberg ved Aar 1450 satte i Gang i Mainz, allerede tidligere havde

---

der, men at han derimod vel, før alle andre, har anvendt Xylografien til at tage Bogaftryk. Lacroix's her gjengivne Arbejde er fra indeværende Aar, men han har endnu ikke kjendt den af Dr. A. van der Linde i 1870 udgivne Bog: de haarlemsche Costerlegende. I dette Værk har den hollandske Forfatter imidlertid med uomstødelige Grunde godtgjort de hollandske Fortællingers fuldstændige Ugrundethed, og ingen kan for Fremtiden gjøre Johan Guttenberg Rangen stridig som Bogtrykkerkunstens Opfinder. Redaktionen har allerede tidligere sørget for, at dette Tidsskrifts Læsere kunde blive bekjendt med den hollandske Kritikers Værk, jfr. «Den harlemske Costerlegende i Aargang 1871, II, pag. 232 og flg.; den foreliggende Afhandling danner nu en passende Afslutning til hin tidligere. Red. Anm.

*) Ved «Constaflerne» forstod man den fornemmere Del af Stadbefolkningen, Patricierne, i Modsætning til Haandværkerne. Jfr. Afhandlingen: Hans Waldmann, Borgemester i Zürich, Historisk Archiv 1872, II, pag. 374.

været i Virksomhed i hin første By; ligeledes skulde der derfra være udgaaet flere Bøger, som vare tidligere end de ældste Mainzer-Udgaver.

Men hvad var det da for Bøger? Man kunde kun anføre nogle lidet betydelige, skolastiske og theologiske Arbejder, som vare uden Navn og Aarstal, og som med lige saa stor Ret kunde tilskrives ti forskjellige Bogtrykkere fra det 15de Aarhundrede, især da Johan Mentelin fra Strassburg. Den største Part af de samtidige, som havde omtalt Bogtrykkerkunstens Opfindelse, fremhævede vel Guttenberg som Opfinderen, eller i det mindste som en af Opfinderne; men ingen berørte de Forsøg, som denne Opfinder skulde have gjort allerede i Strassburg, før han vendte tilbage til Mainz. Det var først i Aaret 1502, at en af Elsass's berømte Videnskabsmænd, Johan Wimpheling, højtidelig hævdede, at Guttenberg havde opfundet Bogtrykkerkunsten med bevægelige Typer omtrent ved Aar 1440, medens han endnu boede i Strassburg, hvor hans Elev, Johan Mentelin, senere arbejdede og fuldkommengjorde de samme Arbejder i samme Værksted. Strassburgs Borgere maatte følgelig have al Anledning til at tro, at Bogtrykkerkunsten havde set Dagens Lys i deres By, og deres lærde Medborgere søgte at smigre denne Tro og at skaffe den almindelig Gyldighed. Især var den berømte Schöpflin, der levede ved Midten af forrige Aarhundrede, en utrættelig Modstander af alle de forskjellige Anskuelser, som vilde gjøre Strassburg Rangen stridig med Hensyn til Guttenbergs Opfindelse.

Efter den tredje og sidste Opfattelse var Mainz det Sted, hvor Guttenberg opfandt Bogtrykkerkunsten, da han i Aaret 1449 forenede sig med Johan Fust og Peter Schöffer for at drage Fordel af den vidunderlige Opfindelse, som han nogle Aar tidligere havde udtænkt. Dette Interessentskab var dog ikke heldigt; fra 1449 til 1455, det Aar, da Interessentskabet blev brudt ved en Proces, udgave Interessenterne uhyre Summer og kom dog ikke til Ende med noget betydeligere Ar-

bejde; de havde begyndt en stor Udgave af Biblen paa Latin, men Trykningen af de 48 første Sider kostede ikke mindre end 8,000 Gylden, da det kom til den uheldige Proces, som gjorde de tre Interessenter uafhængige af hverandre. Guttenberg trak sig ud af Forretningen og gjorde Fust og Schöffer til Ejere af det fælles Værksted og alt, hvad det indeholdt; Schöffer opfandt nu den Kunst at støbe Bogstaverne ved Hjælp af en Støbeform eller Matricen og fuldendte derpaa i Løbet af nogle Maaneder den prægtige Udgave af Mainzer-biblen, som indeholder 640 Blade med 42 Linier paa Siden, men uden Angivelse af Trykkested eller Dato; Guttenberg har dog vist næppe været ganske fremmed for denne Udgave. Saa snart han for øvrigt havde maattet skille sig fra sine gamle Fæller, fandt han en ny Kompagnon i Konrad Humery, en Raadsherre fra Mainz, som skaffede ham de nødvendige Kapitaler til et nyt Trykkeri, som kunde kappes med Fust's og Schöffers; Guttenberg afholdt sig i øvrigt, nu som tid-ligere, fra at sætte sit Navn paa de Bøger, der udgik fra hans Presser, og som bleve trykte efter andre Fremgangs-maader end dem, hans gamle Kompagnoner anvendte.

Den første Bog med Navn og Dato er fra Fust's og Schöffers Trykkeri; det er «Psalterium», hvis sidste Blad har følgende mærkelige Efterskrift:

Præsens spalmorum (sic!) Codex, venustate capitalium decoratus, rubricationibusque sufficienter distinctus, adinventione artificiosa imprimendi et characterizandi; absque calami ulla exaratione sic effigiatus, per Johannem Fust, civem moguntinum et Petrum Schœffer de Gernszheim, anno Domini millesimo CCCCLVII in vigilia Assumptionis.

Hvilket omtrentlig kan oversættes:

«Nærværende Psalmesamling, prydet med Begyndelses-bogstaver og tilstrækkelig inddelt i Afdelinger ved Hjælp af den sindrige Opfindelse at trykke og udskære Bogstaverne; saaledes forfærdiget uden Hjælp af Pennen og ved Guds Naade med Flid fuldendt af Johan Fust, Borger i Mainz, og Peter

Schöffer af Gernszheim, i det Herrens Aar 1457, Dagen før Mariæ Himmelfart».

Fust og Schöffer offentliggjorde senere en Række betydelige Udgaver, som ere udførte med en forbavsende Kunst og forsynede med lignende Underskrifter, men intet Steds navngive disse Mænd deres gamle Fælle Guttenberg som delagtig i disse deres Arbejder; man føler sig saaledes fristet til at antage, at Faktoren eller Korrekturlæseren i deres Trykkeri ikke har spurgt sine Principaler om Tilladelse, da han bagerst i Udgaven af Institutionerne (Aar 1468) satte følgende latinske Vers:

Quos genuit ambos urbs Moguntina Joannes.

Han hentyder jo herved tydelig nok til Guttenberg, naar han fremhæver de to Mainzerborgere ved Navn Johannes; thi hvem andre kunde han vel mene end Johan Guttenberg og Johan Fust?

Samtidige Forfattere vare mindre forud indtagne mod Guttenberg og mindre glemsomme; de ere næsten alle enige i at fremhæve Guttenberg som Opfinder af Bogtrykkerkunsten, og de angive næsten alle Mainz som Opfindelsesstedet, medens de vakle mellem 1445 til 1450 som Aaret for Opfindelsen. Byen Mainz syntes saaledes utvivlsomt at kunne gjøre sig til af, at en af de skjønneste og genialeste Opfindelser havde set Dagens Lys indenfor dens Mure. Kun gjorde Byens Borgere Fust og Schöffer delagtige i de Hædersbevisninger, man viste Guttenberg ved at oprejse Mindesmærker for ham og ved at indbyde den videnskabelige Verden til Hundredaarsfester for Bogtrykkerkunstens Opfindelse.

II.

Saaledes var Sagernes Stilling i Aaret 1760. Schöpflin havde hidindtil hævdet Strassburgs Sag mere ved Inductioner og Analogislutninger end ved bestemte Beviser. Dog havde han kunnet udpege to smaa Arbejder: *Soliloquium Hugonis*

og Afhandlingen: *de Miseria humana;* nu lykkedes det ham imidlertid i Plennigthurms Archiver at finde Akterne til en Civilsag fra 1439, og disse værdifulde Aktstykker udgav han for første Gang, i det han anvendte dem som en Støtte for sit System. Man har rigtignok forsøgt at drage disse Aktstykkers Ægthed i Tvivl, men med Urette; der kan ikke engang opkastes Tvivl om Forfalskninger. Schöpflin oversatte dem paa temmelig daarligt Latin, og denne hans Oversættelse tilligemed den tyske Original er udgivet i hans: *Vindiciæ typographicæ.* Senere har Grev Léon de Laborde oversat dem langt bedre paa Fransk i sin mærkelige Disputats: Débuts de l'imprimerie à Strasbourg (Bogtrykkerkunstens Begyndelse i Strassburg). Hvis Laborde havde forstaaet eller forklaret et enkelt Ord paa samme Maade som vi, vilde han imidlertid have kunnet finde et nyt Støttepunkt for sin Bevisførelse, og han vilde da med Sikkerhed have kunnet udpege den første Bog, som Guttenberg trykkede i Strassburg.

Vi ville nu undersøge disse Aktstykker, i det vi saa meget som mulig følge den originale Text; vi behøve nemlig ikke at gjøre os megen Ulejlighed med at udpege de historiske Oplysninger, man kan drage af disse Akter. De forstaas saa omtrentlig af sig selv, og det er ikke første Gang, at Akterne i en simpel Proces udbrede Lys over et mørkt Punkt i Historien.

Johan Gensfleisch fra Mainz, kaldet Guttenberg, blev stevnet for Dommerne i det «Store Raad» af Brødrene Jørgen og Nikolas Dritzehen; han mødte den 12te December 1439 i Retssalen for Mester Cupenope, Raadsherre i Strassburg; sytten Vidner ialt vare stevnede dels fra Citanternes, dels fra Indstevntes Side. Mester Cupenope giver følgende Fremstilling af Sagens Gjenstand:

Citanterne Jørgens og Nikolas's ældre Broder, Andreas Dritzehen, som efter sin Fader havde arvet en betydelig Formue i Jorder og faste Ejendomme, pantsatte disse omtrent

ved Aar 1437 for at tilvejebringe en betydelig Sum Penge. Derpaa gik han i Interessentskab med indstevnte, Andreas Heilman og Johan Guttenberg, i den Hensigt at drage Fordel af visse Hemmeligheder, hvoraf sidstnævnte var i Besiddelse. Deres Foretagende havde Held med sig og voxede i Omfang, hvad der imidlertid udkrævede nye Tilskud fra Interessenternes Side. Navnlig var Andreas Dritzehen gaaet i Borgen til alle Kanter for Kjøb af Bly og andre Leveringer, som vare fornødne til bemeldte Foretagender, hvori han var interesseret for en Tredjedel. Imidlertid døde han og efterlod kun Gjæld i Stedet for al sin Fædrenearv. Jørgen og Nikolas Dritzehen, hans Arvinger, troede sig nu altsaa berettigede til at fordre af Guttenberg, at han skulde optage dem i deres afdøde Broders Sted og Plads; men Guttenberg afviste denne deres Begjæring uden at ville angive Bevæggrundene til sin Vægring.

Paa denne Fremstilling af Klagen svarede Guttenberg, at Andreas Dritzehen virkelig for flere Aar tilbage var kommen til ham for at opnaa Delagtighed i forskjellige Hemmeligheder; Guttenberg havde da lært ham at polere Stene (det vil maaske sige at slibe Ædelstene), og Andreas Dritzehen havde en god Fordel af denne Hemmelighed. Senere kom Guttenberg overens med Hans Riffen, Borgemester i Lichtenow, om at drage Fordel af en anden Hemmelighed i Anledning af Pilegrimsrejserne til Aachen, og de to Mænd sluttede sig sammen i et Fællig, af hvilket Hans Riffen skulde have én Part, Guttenberg to Parter af Gevinsten. Saa snart Andreas Dritzehen fik Nys om dette Fællig, vilde han have Part i samme, og Andreas Heilman ytrede det samme Ønske. Efter at have opnaaet Riffens Samtykke indvilgede Guttenberg ogsaa heri; han lovede baade Andreas Heilman og Andreas Dritzehen at gjøre dem delagtige i sin nye Hemmelighed paa den Betingelse, at de tilsammen skulde kjøbe en Part og derfor betale 160 Gylden, samme Dag Hemmeligheden blev aabenbaret dem, samt yderligere

80 Gylden, der dog først skulde forfalde til et senere Tidspunkt, som ikke blev endelig fastsat.

Andreas Heilman og Andreas Dritzehen vare saaledes Deltagere, hver med en Sjettepart, i det nye Interessentskab; Pilegrimsvandringen til Aachen fandt imidlertid ikke Sted, men blev opsat til næste Aar. De to nye Interessenter, som saaledes havde faaet Del i den omtalte Hemmelighed, bemærkede imidlertid, at denne Hemmelighed ikke var den eneste, som Guttenberg var til Sinds at drage Fordel af. De foresloge ham da at komme til en Overenskomst om alle de Opfindelser og Hemmeligheder, hvoraf han endnu maatte være i Besiddelse, og man blev enig om, at de to Interessenter foruden den Sum, der alt var erlagt for deres to Sjettedele, yderligere skulde erlægge i alt 250 Gylden, saaledes at deres hele Tilskud kom til at udgjøre en Sum af 410 Gylden. Af disse 250 Gylden erlagde de dog ikke engang 100, thi Heilman betalte 50 og Dritzehen 40. Hvad Resten angik, blev Betalingen udsat til forskjellige Terminer.

Kontrakten mellem de fire Interessenter blev ordnet paa følgende Maade: Benyttelsen af Hemmeligheden skulde gaa for sig til fælles Fordel i fem efter hverandre løbende Aar. I det Tilfælde, at en af de fire Interessenter skulde afgaa ved Døden før Udløbet af de berammede fem Aar, skulde alle Redskaberne til Hemmeligheden og alle de allerede udførte Arbejder blive de øvrige Interessenters Ejendom; de skulde da udbetale en Sum af 100 Gylden til den afdødes Arvinger, dog ikke før Slutningsterminen for den fælles Benyttelse af Hemmeligheden. Denne mundtlige Overenskomst blev billiget og undertegnet af alle Deltagerne, og Andreas Dritzehen blev indviet i alle Guttenbergs Hemmeligheder, hvad han da ogsaa selv senere erklærede paa sit Dødsleje.

Indstevnte indskrænkede sig til denne simple og sandfærdige, om end noget ubestemte og dunkle Udvikling af Sagens Gjenstand; han tilføjede blot, at han ikke kunde staa

til Ansvar for den Brug, som Andreas Dritzehen ansaa for passende at gjøre af sin Fædrenearv; hvad ham selv angik, da havde han aldrig modtaget andet af Dritzehen end 310 Gylden af de 410, som Aftalen mellem dem lød paa; han indrømmede kun, at han en Gang havde modtaget, men som Foræring, et halvt Fad kogt Vin, en Kurv Pærer og en halv Tønde Øl, hvilken Foræring de tvende Interessenter, Dritzehen og Heilman, tilbøde ham, rimeligvis som en Erkjendtlighed, fordi han ofte havde havt dem til Middag hos sig. Andreas Dritzehen var derimod aldrig gaaet i Borgen for Bly eller andre Leveringer til Interessentskabet; endelig kunde den afdødes to Brødre ingen som helst Rettigheder gjøre gjældende mod Interessentskabet, hvad de kunde overtyde sig om ved en Gjennemlæsning af den Kontrakt, som salig Andreas havde undertegnet og forsynet med sit Segl. Sluttelig tilbød Guttenberg, at han uden at afvente de fem Aar, der vare fastsatte for Kontraktens Varighed, vilde erlægge til Andreas Dritzehens Arvinger de 100 Gylden, der skulde tilfalde dem som Godtgjørelse, men kun paa den udtrykkelige Betingelse, at bemeldte Arvinger lode de 80 Gylden, som Andreas Dritzehen endnu fra gammel Tid var Guttenberg skyldig, gaa af paa den førstnævnte Sum. I Følge denne sin Opgjørelse vilde Guttenberg kun have at erlægge 20 Gylden mod at blive fri for alle Forpligtelser over for Jørgen og Nikolas Dritzehen.

Man oplæste derpaa en Afskrift af de Forklaringer, som vare blevne afgivne af de Vidner, der vare afhørte om, hvad de vidste angaaende det Interessentskab, der existerede mellem Guttenberg og Andreas Dritzehen. Vidnerne vare Slægtninge og Venner, Arbejdere eller Naboer til Interessenterne. Vi give her et kort Uddrag af disse Forklaringer:

Bissekræmmersken Barbel fra Zabern berettede om en Samtale, hun en Nat havde ført med Andreas Dritzehen, der arbejdede i sit Værksted. «Vil Du da ikke engang gaa hen og lægge dig til at sove?» sagde hun til ham. — «Jeg maa

først være færdig med dette her», svarede han. — «Gud hjælpe mig! vedblev hun da, hvad er det ikke for store Summer, Du giver ud i din Haandtering? Det koster dig da mindst 10 Gylden?» — «10 Gylden, gjensvarede han, er Du gal! Hør engang, hvis Du blot havde, hvad alt dette har kostet mig over 300 Gylden, vilde Du have nok for dit hele Liv. Du kan tænke, jeg har udgivet mere end 500 Gylden, og jeg vil komme til at give endnu mere ud. Derfor har jeg maattet sætte min hele Arv og Eje i Pant». — «Naa da! gjensvarede hun; men hvis alt det nu gaar galt, hvad vil Du saa stille op?» — «Det kan ikke gaa galt, gjensvarede han, og med Guds Hjælp ville vi inden et Aars Forløb have faaet vor Kapital igjen, og vi ville alle blive meget rige».

Ennel, Træhandleren Hans Schultheis's Hustru, i hvis Hus Nikolas Dritzehen, den ene af Citanterne, boede, forklarede, at Guttenbergs Tjener, Lorenz Beildeck, havde opsøgt Nikolas Dritzehen, da dennes Broder Andreas var død. Lorenz havde da sagt til ham: «Salig Andreas havde havt fire Stykker*) liggende i en Presse; Guttenberg beder Dem nu at tage disse ud af Pressen og skille dem fra hverandre, for at man ikke skal forstaa, hvad det er». Denne Kone havde ofte hjulpet Andreas med hans Arbejde, skjønt hun ikke selv forstod noget deraf; Andreas havde beskæftiget sig dermed baade Dag og Nat.

Dette Vidnes Mand aflagde den samme Forklaring angaaende den Besked, som Lorenz Beildeck bragte Nikolas Dritzehen fra Guttenberg, den Gang da Andreas var død. Nikolas gik da ned i Værkstedet for at lede efter de Stykker, der skulde ligge i Pressen; men han fandt intet. Hvad Fabrikationen af disse Stykker angik, paastod Andreas Dritzehen kort før sin Død at have anvendt mere end 300 Gylden paa dem.

*) «Kolumnerne» (les pièches eller Stykkerne) ere de enkelte Sider, som omgives af «Stegene» — Stykker af Træ eller Metal, der svare til Marginerne — og derpaa samles i en Jernramme, Formen.

Drejeren Konrad Sahspach forklarede, at Andreas Heilman, strax efter Andreas Dritzehens Død, var kommet til ham og havde sagt: «Da det er Dig, som har lavet Presserne, og Du altsaa kjender Sagen, saa gaa hen i Andreas's Værksted, tag Stykkerne ud af Pressen, skil dem fra hverandre og opløs dem, saa at ingen kan se, hvad det er». Konrad gik altsaa derhen, men baade Presserne og Stykkerne vare forsvundne. Han tilføjede, at salig Andreas havde givet mange Penge ud til det Arbejde, han havde for sammen med Guttenberg.

Wernher Smalriem og Hans Sidenneger afgave lignende Forklaringer. Salig Andreas Dritzehen beklagede sig efter deres Udsagn over, at han havde været nødt til at pantsætte sit Gods for at kunne bestride Omkostningerne ved sit Foretagende.

Mydehart Stocker forklarede, at den Dag, da Andreas blev syg af den Sygdom, hvoraf han senere døde (det var Sankt Hans Dag), var han gaaet hen at se til den syge; han fandt ham i en meget nedslaaet Stemning, liggende i Sengen. «Hvordan gaar det, Andreas?» spurgte Stocker. — «Jeg er overbevist om, at min Tilstand er betænkelig», svarede Andreas. «Hvis jeg skal dø, hvad jeg tænker», lagde han til, «kunde jeg have ønsket aldrig at have indladt mig paa det Interessentskab». — «Hvorfor det?» spurgte Vidnet. — «Fordi jeg véd, at mine Brødre aldrig ville komme til Enighed med Guttenberg». — Derpaa havde Andreas Dritzehen fortalt ham, hvorledes Interessentskabet var blevet afsluttet ved to forskjellige Lejligheder, den anden Gang, da han lagde Mærke til, at Guttenberg endnu havde flere Hemmeligheder, som han ikke havde lovet at meddele sine Interessenter, og som han beskæftigede sig med i al Ensomhed i sit Hus i Sankt Arbogast. Hvad den afdøde fortalte om det Interessentskab og om de Forpligtelser, der vare en Følge heraf, stemte for øvrigt ganske med Guttenbergs egne Forklaringer.

Tjeneren Lorenz Beildeck bekræftede det vigtige Faktum om den Sendelse, hans Herre havde betroet ham efter Andreas Dritzehens Død. Han var gaaet hen for at underrette Nikolas Dritzehen om, at han ikke maatte vise nogen den Presse, han havde i Forvaring. Han erklærede udtrykkelig, at Guttenberg havde befalet ham at begive sig til Værkstedet, aabne Pressen ved Hjælp af to Skruer, for at Stykkerne kunde løsnes fra hverandre, hvorpaa han paa ny skulde lægge Stykkerne under Pressen, saaledes at ingen kunde se eller forstaa noget deraf.

Sognepræsten Peter Eckart, der havde staaet Dritzehen bi i hans sidste Øjeblikke, forklarede, at den afdøde under Skriftemaalet havde erklæret at være Deltager med 2-300 Gylden i et Foretagende, og at han ikke besad en Hvid mere af sin Fædrenearv.

Thomas Steinbach, Reimbold af Ehenheim og Niger af Bischoffsheim aflagde Forklaringer om den Trang, hvorunder Andreas Dritzehen levede. Paa Grund af sine Udgifter til Foretagendet bavde han solgt Jorder, laant paa Pant og underskrevet Vexler.

Anton Heilman, en Broder til den ene af Interessenterne, Andreas Heilman, gav særlig nyttige Oplysninger angaaende Interessentskabet, der, som han forklarede, havde til Formaal at sælge Spejle ved Pilegrimsrejserne til Aachen. Da han havde erfaret, at Andreas Dritzehen ønskede at indtræde med en Tredjepart i Interessentskabet, havde han selv anbefalet sin egen Broder, Andreas Heilman, til Guttenberg og indstændig bedt denne om at foretrække bemeldte Broder; han selv havde den Gang sagt til Guttenberg, at man kunde nære Frygt for, at Andreas Dritzehens Venner vilde paastaa, at der var Trolddom med i Spillet ved Hemmeligheden. Man blev ikke desto mindre enig, og den første Kontrakt blev afsluttet med Andreas Dritzehen. Han selv havde laant denne nye Interessent nogle Penge for at sætte ham i Stand til at opdrive de nødvendige Kapitaler.

Den anden Kontrakt havde udkrævet vidtløftigere Underhandlinger. Da Guttenberg stillede sine Betingelser, havde han sagt til Vidnet, at man væsentlig maatte lægge Vægten paa følgende: at der paa hvert Punkt var Lighed i Pligter og Rettigheder mellem Interessenterne; at de altid kunde komme til Enighed indbyrdes, og at den ene ikke lagde Dølgsmaal paa noget for de andre, men at enhver Opdagelse blev anvendt til Fordel for alle.

Ved en Raadslagning havde Guttenberg yderligere sagt: «Der er nu allerede saa meget færdigt, og der er saa meget under Udførelse, at Eders Parter for Tiden ikke ere meget langt fra at svare til Eders anvendte Kapitaler; saaledes vil den Hemmelighed, som jeg nu betroer Eder, i Virkeligheden ikke koste Eder noget». Man havde ogsaa forudset det Tilfælde, at en af de fire Interessenter kunde afgaa ved Døden. De overlevende skulde da blot ved Kontraktens Opløsning betale den afdødes Arvinger 100 Gylden for alle Redskaber, Former og andre Gjenstande. Guttenberg sagde ved denne Lejlighed, at det vilde være en stor Fordel for hans Medinteressenter, hvis han skulde lægge sig til at dø, thi saa vilde han overlade dem alt, hvad han kunde gjøre Fordring paa for sine Omkostninger ved Opfindelsen. Interessenterne havde anset det for rigtigst at tage disse Forholdsregler, for at man ikke i det Tilfælde, at en af Interessenterne afgik ved Døden, skulde være nødsaget til at lære, paavise og aabenbare Hemmeligheden for alle den afdødes Arvinger.

Den Gang da Andreas Dritzehen døde, havde Vidnet advaret Guttenberg om at sende en Mand afsted, for at man ikke skulde vise Pressen til nogen, da han vel vidste, at mange Folk vare nysgjerrige efter at faa den at se. Guttenberg paalagde virkelig ogsaa sin Tjener at gaa hen og søge efter Formerne og forsikre sig om, at de vare skilte fra hverandre. Vidnet tilføjede, at Guttenberg var misfornøjet med den Tilstand, hvori Formerne bleve overleverede ham.

Guldsmeden Hans Dunne forklarede, at han i Løbet af 3 Aar kun havde arbejdet for Guttenberg og i den Tid fortjent omtrent 100 Gylden udelukkende «ved de Ting, som høre med til Trykkeriet».

Vidnernes Udsagn stemmede altfor godt overens med Guttenbergs Forklaringer, til at der kunde opstaa nogen Tvivl om Sagens Realitet hos Dommeren. Det eneste Punkt, der var uklart, men for øvrigt ikke vedrørte Processen, var Spørgsmaalet om Interessentskabets Formaal eller Beskaffenheden af de Hemmeligheder, som man skulde have Udbytte af. I denne Henseende havde Anton Heilman været mere meddelsom end de øvrige Vidner; han forklarede, at Interessentskabet havde til Maal at sælge Spejle ved Pilegrimsrejsen til Aachen. Hvad Guttenberg angik, da havde han vist sig meget tilbageholdende ved Spørgsmaalet om de Kunster eller Hemmeligheder, som han havde meddelt sine Interessenser.

Dommeren resumerede med megen Upartiskhed Sagens Gjenstand, Parternes Paastande og Vidnernes Forklaringer hvorpaa han afsagde følgende Kjendelse:

«I Betragtning af, at der er oprettet en skriftlig Kontrakt, som godtgjor, under hvilke Betingelser den endelige Aftale er bleven truffen og har fundet Sted, byde vi, at Hans Riffen, Andreas Heilman og Guttenberg skulle aflægge Ed for Gud paa, at Forhandlingerne virkelig ere gaaede saaledes for sig, som Interessentskabets Kontrakt udviser, og at der til denne Kontrakt var føjet den Betingelse, at en anden Kontrakt vilde være bleven oprettet og forsynet med Segl, hvis Andreas Dritzehen var vedbleven at være i levende Live».

«At Hans Guttenberg end yderligere med Ed bekræfter, at de 80 Gylden ikke ere blevne ham erlagte af salig Andreas Dritzehen».

«Under denne Betingelse skulle bemeldte 80 Gylden afdrages i den Sum af 100 Gylden, som han skylder Andreas's

Arvinger. Derpaa vil han have at betale Jørgen og Nikolas Dritzehen 20 Gylden, og saaledes ville de 100 Gylden være erlagte, overensstemmende med den fremlagte Kontrakt.

«Naar dette saaledes sker, har Guttenberg intet yderligere udstaaende med Andreas Dritzehens Arvinger, forsaavidt angaar det Foretagende og det Interessentskab, som de have indgaaet sammen».

Eden blev aflagt af de tre Interessenter endnu i samme Retsmøde, hvorpaa Guttenberg tog 20 Gylden ud af sin Pung og overleverede dem til Jørgen Dritzehen, som havde vist sig særlig virksom under hele Processen, ja selv søgt at indvirke paa Vidnernes Forklaring, saa at han endog havde sagt til en af dem: «Forstaar Du, Vidne! Du skal tale, selv om jeg saa skal trække Dig til Galgen»!

Akterne i denne Sag høre til de vigtigste Dokumenter i Bogtrykkerkunstens Historie. De godtgjøre tydelig, at Guttenberg allerede ved Aar 1437 havde opdaget Bogtrykkerkunsten med bevægelige Typer, at Kunsten allerede udøvedes i Strassburg Aar 1439, og at de Bøger, som først udgik fra hans Presse, vare Spejle, det vil sige Exemplarer af *Speculum humanæ salvationis,* denne Andagtsbog med allegoriske Billeder, som lagde Beslag paa de første hollandske og tyske Bogtrykkeres Virksomhed.

I disse Akter gjenfinder man alle de Redskaber, som udfordres til Trykningen, og endog med Navne, som de bære den Dag i Dag: saasom Kolumnerne (Stykkerne), Formerne, Skruerne, Pressen. De fire Stykker, som laa under Pressen og vilde opløses i Stumper, naar man løsnede Skruerne, ere jo tydelig nok Bogstaverne, der ere samlede i Sider og ordnede til Trykningen, som dengang foretoges med fire Sider ad Gangen. Bogstaverne vare da ogsaa tydelig nok støbte af Tin eller af en Metalkomposition, siden der er Tale om Levering af Bly til Interessentskabet, og siden Guldsmeden Dunne arbejdede for Interessenterne, enten han nu udgraverede

Bogstaver eller støbte dem. Endelig ere de Spejle, der omtales, tydelig nok Exemplarer af *Speculum*, hvoraf man ventede sig en strygende Afsætning blandt den Skare af Fremmede, der vilde strømme til Aachen som Pilegrimme.

Det maa nu vel anses for en uomstødelig Kjendsgjerning, at Trykning med udskaarne Trætavler blev opfundet i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede og i Holland*), hvorfra denne Kunst senere forplantede sig til Tyskland. Man kjender imidlertid en ti eller elleve anonyme Udgaver af Speculum, som ere trykte ved denne Tid og uden Angivelse af Aarstal og Trykkersted, og det staar saaledes tilbage at udfinde, hvilken af disse Udgaver der vel kan være trykt i Strassburg og af Guttenberg med Interessenter. Man vil nu ogsaa kunne fatte, hvor stor en Vigtighed Opfinderen maatte lægge paa, at man skjulte den hemmelige Fremgangsmaade, hvorved man saa hurtig og for saa godt Kjøb kunde udføre de Træsnit og de Bøger, man derpaa solgte saa dyrt, som om de vare Manuskripter og Tegninger. I Følge Kölner Krønike, der udkom 1499, havde Guttenberg gjættet sig til Hemmeligheden ved at undersøge de Donater, man trykkede i Holland; da han saaledes engang var kommen efter Hollændernes Hemmelighed, anvendte han sine egne Fremgangsmaader og fuldkommengjorde Kunsten. Dette var Anledningen til Guttenbergs Interessentskab med Riffen, Heilman og Dritzehen.

Man har ingen Oplysninger om det Udbytte, som dette Interessentskab medførte; men der er god Grund til at tro,

---

*) Dog ikke i Harlem eller af Coster, som Lacroix mener, men snarest i Flandern; det ældste med Aarstal forsynede Træsnit, den hellige Kristophorus med Jesusbarnet, er af Aar 1423. Bøger, som frembragtes paa denne Maade, vare kun trykte paa den ene Side af Bladet, og to Blade klistredes derefter sammen, saa at de dannede et. Red. Anm.

at den strassburgske Udgave af *Speculum* blev fulgt af flere andre Udgaver, der bleve udførte ligesaa hemmelighedsfuldt, kolorerede med en Pensel og solgte som virkelige, iluminerede Manuskripter; thi heri bestod Opfinderens Fordel. Saasnart Bogtrykkerkunsten blev bekjendt, vilde man ikke mere for dens Frembringelser give den Pris, som de tidligere havde havt, da den trykte Bog gjaldt for Haandskrift. Dette er da vel ogsaa Grunden til, at den første Bog, som anfører Trykkerens og Trykkestedets Navn, er fra 1457, skjønt Bogtrykkerkunsten i Virkelighed daterer sig fra Guttenbergs Forsøg i Strassburg.

Efter saaledes at have vundet sin Proces i Strassburg 1439 vedblev Guttenberg endnu i al Hemmelighed og uden Opsigt at drage Fordel af sin Opfindelse, understøttet af nogle tro Arbejdere, blandt hvilke man utvivlsomt maa henregne Johan Mentelin. Her begyndte han da højst rimelig sin store Udgave af den latinske Bibel, dette kolossale Foretagende, som han senere fortsatte i Mainz med to nye Fæller, Fust og Schöffer, der dog ikke levede længe i god Forstaaelse med ham.

En Notarialakt af den tyske Notar Ulrik Helmasperger sætter os i Kjendskab om det ulykkelige Udfald af den Sag, som blev anlagt mod Guttenberg af hans to Mainzer-Fæller:

«Fust stevnede Guttenberg for Retten til Betaling af den Sum 1020 Guldgylden, der hidrørte fra en Sum paa 800 Gylden, hvormed han i Følge et Gjældsbrev havde forstrakt Guttenberg. End yderligere til Erlæggelse af 800 Gylden, som han desforuden paa Anmodning havde overdraget Guttenberg til en Fuldendelse af hans Arbejde; derhos

endnu af 36 Gylden, som han havde givet ud for ham, samt Renter, han selv havde maattet betale, da han ikke havde havt de fornødne Kapitaler.

«Guttenberg svarede herpaa, at de første 800 Gylden ikke vare blevne betalte ham efter Gjældsbrevets Lydende alle paa én Gang; at han for øvrigt havde anvendt dem til Forberedelser til Arbejdet; han tilbød sig at ville aflægge Regnskab for de sidste 800 Gylden, men han troede sig ikke forpligtet til at erlægge de fordrede Renter.

«Da Dommeren havde paalagt Fust Ed, og denne havde aflagt Eden, tabte Guttenberg sin Sag og blev dømt ikke blot til at betale Renterne, men ogsaa den Del af Kapitalen, der efter hans egen fremlagte Opgjørelse var bleven anvendt til Nytte for ham personlig. Herpaa forlangte og erholdt Fust Helmaspergers Notarialbekræftelse. Den 6te November 1455».

Hvis Dommeren havde havt Forstand paa det Arbejde og det Værk, som her er Tale om, vilde han dog maaske ikke have været saa villig til at dømme Guttenberg, der saaledes saa sig berøvet sin Presse, sine Bogstaver og sin Opfindelse.

Det var vel for at holde ham skadesløs for denne grusomme og uretfærdige Dom, at Kurfyrst Adolf II af Mainz overvældede Guttenberg med Æresbevisninger, gav ham en Pension og udnævnte ham til sin Kammerherre.

Guttenberg havde saaledes Opfindernes sædvanlige Skæbne; man gjorde ham hans Opfindelse stridig og berøvede ham Fordelen ved samme. Da han døde den 24de Februar 1468, kunde han allerede se sin beundringsværdige Opfindelse udbredt over hele Evropa, men det var næppe nok, at han fandt sit Navn anført midt i al den Ros, hvormed hans samtidige overvældede hans Elever og gamle Fæller, Fust og Schöffer; han kunde kun beklage sig over Menneskenes Uretfærdighed og overlade Efterverdenen at hævne

ham. Efterverdenen har da ogsaa fældet sin Dom: Træsnitstrykket er en noget ældre Opfindelse, hvis Opfinder er ukjendt (kun ikke en Coster); men Trykningen med bevægelige Typer kan ene tillægges Guttenberg, og det er Strassburg, som nu for stedse vil kunne gjøre Fordring paa at være den store Opfindelses Vugge.

F. Z.

Napoleoniderne og Statskupet den 2den Decbr. 1851.*)

I.

Dersom det er sandt, hvad der oftere og fra flere Sider er blevet paastaaet, at Napoleon I fuldt og fast har troet paa det franske Kejserdømmes Gjenoprettelse og sit Dynastis Gjenindsættelse, er det paa den anden Side mindst lige saa sandt, at ikke alle Medlemmer af hans Familie have delt denne Tro, og at endog flere af hans Brødre ere døde med den Overbevisning, at der ingen Udsigt var mere for Bonapartismen til at trænge igjennem. Allerede Kejserens Moder, Madame Lætitia, havde engang — med rigtig Vurdering af de menneskelige Tings Omskiftelighed og maaske med en Art Forudfølelse af, at denne Omskiftelighed særlig var prædestineret til at gjøre sig gjældende i en Familie, der ved en enkelt Mands Geni var bleven hævet saa højt — svaret nogle Venner, der bebrejdede hende, at hun levede saa sparsom-

---

*) Ved Udarbejdelsen af nærværende Afhandling ere de vigtigste for Haanden værende Skrifter saavel af Forsvarere for Statskupet som af Forfattere i den modsatte Lejr blevne konfererede. Af Kilderne skulle vi særlig fremhæve «Histoire de la chute de Louis-Philippe etc. par Granier de Cassagnac», «Histoire du second Empire par Taxile Delord, tome premier (Paris 1869)», «Paris en Decembre 1851 par Eugène Ténot (Paris 1868)» og, hvad Prins Napoleons Forhold angaar, særlig «Histoire militaire et anecdotique du Coup d'Etat (Paris 1872)».

melig: «Hvem véd, om jeg ikke en Dag vil blive nødt til at give alle disse Konger Brød!», og den Dag kom i Virkeligheden ogsaa, da Frugten af hendes Sparsommelighed ikke var unyttig for hendes Børn. Med det første Kejserdømmes Fald styrtede som bekjendt ogsaa de for Napoleon I's Brødre og Svogre oprettede Troner sammen, og Frankrig blev fuldstændig lukket for Napoleoniderne ved Forvisningsloven af 12te Januar 1816. Napoleoniderne splittedes til alle Verdens Kanter, og Kejserens ældste Broder Josef, den forhenværende Konge af Neapel og Spanien, begav sig endog over Atlanterhavet og tog Ophold i Omegnen af Filadelfia, hvor han levede som Landmand, kjendt i Evropa under Navn af «Greven af Survilliers», medens Kejserdømmets Arving, Kongen af Rom eller Hertugen af Reichstadt, til Fordel for hvem Napoleon I i 1815 havde abdiceret, levede under Opsyn i Wien og ude af Stand til at gribe ind i Begivenhedernes Gang.

Femten Aar hengik, under hvilke Frankrig taalte den ved de fremmede Bajonetter indførte Tilstand, og i hele dette Tidspunkt dukkede der saa godt som slet ingen bonapartistisk Bevægelse frem. Legitimitetsprincipet, der fandt sit adækvate Udtryk i den «hellige Alliance», kuede Evropa med sit Jernscepter, og Folkenes frie Valg havde overalt maattet vige for Kongernes «guddommelige Ret» som Herskere «af Guds Naade». Da indtraadte pludselig den ved Julirevolutionen 1830 fremkaldte Reaktion, og dette Øjeblik mente Greven af Survilliers som sin Families ældste Medlem at burde benytte til at minde Evropa og Verden om Kongen af Roms (Napoleon II's) krænkede Rettigheder. Aldrig saa snart var derfor Efterretningen om Begivenhederne i Juli naaet til Amerika, før han i et Brev til det franske Deputeretkammer, et Brev, der hurtig fandt Vej til Fastlandets Aviser, nedlagde Protest mod den nye Regering i Frankrig og bestred en, Nationen kun højst ufuldstændig repræsenterende, Forsamlings Ret til at disponere over en Krone, der i Overensstemmelse med For-

fatningen i Aaret 1815 var bleven overdraget til Napoleon II. Hans Protest blev imidlertid lagt til Side paa Kamrets Bord uden at blive oplæst for dets Medlemmer, og det eneste, han udrettede derved, var, at han bidrog til, at Forvisningsloven af 1816 udtrykkelig blev bekræftet i 1832, og at der nu i flere Retninger ikke alene af den franske, men ogsaa af andre Landes Regeringer blev udvist en unødvendig Haardhed mod Medlemmerne af Bonapartes Familie. Denne Haardhed kom bl. a. til Syne, da Josef Bonaparte i 1832 havde begivet sig til England for endnu engang at se Hertugen af Reichstadt, der laa farlig syg og døde inden Josefs Ankomst til Evropa; Josef maatte endog vende tilbage til Amerika igjen uden at have kunnet opnaa Tilladelse til at besøge sin Hustru (Julie Clary, Søster til Bernadottes Hustru), der for sin svage Helbreds Skyld opholdt sig i Firenze og uden at have kunnet træffe sammen med sine øvrige Slægtninge. Forvisningslovens Stadfæstelse og Hertugen af Reichstadts Død (1832) betog Greven af Survilliers de sidste svage Rester af Haab om en politisk Fremtid for Bonapartismen, og Brodersønnen Louis Napoleons fremfusende Optræden i Strassburg (1836) og Boulogne (1840) var ganske vist heller ikke skikket til at vække nye Forhaabninger hos ham. Hvilke Forestillinger Greven af Survilliers nærede om Louis Napoleon, erfarer man paa en ganske karakteristisk Maade af Forfatteren Sarrans den yngre; han fortæller nemlig, at det mere end én Gang er hændet ham, at han har befundet sig i Josef Bonapartes Kabinet i London, naar Louis Napoleon meldte sig hos sin Onkel. Naar han da stod op for at tage Afsked, bad Greven af Survilliers ham indstændig om at blive «for at skaane ham for at være ene sammen med en Mand, hvis Chimærer gjorde Underholdningen meget trættende og kjedsommelig».

Kort sagt, Josef Bonaparte døde i 1844 fuldstændig vantro lige overfor alle Drømme om det bonapartiske Dynastis Gjenoprettelse, og ogsaa Lucien Bonaparte, der døde i Sini-

gaglia 1840, næsten ruineret ved uheldige Spekulationer, gjorde saa lidt Regning paa Kejserdømmets Gjenoprettelse, at han havde ladet alle sine Børn naturalisere som romerske Borgere. Hvad Exkong Louis af Holland angaar, da er det bekjendt nok, at han mindst af alle var tilbøjelig til at tro, at Napoleon I's Trone kunde blive gjenrejst, og aller mindst troede han da, at det skulde ske ved den anden af hans Sønner. Den yngste af Napoleon I's Brødre endelig, Jérôme Bonaparte, Exkongen af Westfalen, nærede efter Julirevolutionen saa ringe Forventning om en saadan Tingenes Tilstand, at han tvært imod, som det hedder i «Memoires et correspondance du roi Jérôme et de la reine Catherine», vidste «at hæve sig til en upartisk Vurdering af den nye Revolution» og erkjendte Lovmæssigheden af den nye Regering, som han imidlertid ved alle lovlige Midler vilde søge at bevæge til Ophævelse af Forvisningsdekretet. Han alene af Napoleons Brødre vedblev at nære den Tro, at han ikke vilde dø i Landflygtighed, og denne Tro bestyrkedes i høj Grad, efterat Thiers i 1837 havde aflagt ham et Besøg i Firenze og lovet ham at anvende sin Indflydelse ikke til at erholde en Ophævelse af Forvisningsloven af 1832, men en personlig Undtagelse, som tillod Kong Jérôme at vende tilbage til Frankrig. Thiers havde i Virkeligheden under det ovennævnte Besøg fattet stor Godhed for Jérôme og underholdt senere en Brevvexling med ham, hvoraf det fremgaar, at han har anvendt sine bona officia for ham, personlig stemt Louis-Philippe gunstig for ham og udvirket enkelte Begunstigelser for hans nærmeste Slægt, saaledes bl. a. i Aaret 1845 en Tilladelse for hans anden Søn, Prins Napoleon, til under en Rejse til England gjennem Frankrig at opholde sig en Maaned i Paris. Det hedder endog, at man efter Februarrevolutionen blandt de Papirer, som laa færdige til den kongelige Underskrift, har fundet to Forordninger angaaende Jérôme. Den ene af disse tilstod ham en Pension paa 100,000 Franks, hvoraf Halvdelen skulde gaa over paa hans Søn, Prins Napoleon;

den anden ophøjede ham til Pair af Frankrig. Herved maa det imidlertid bemærkes, at Jérôme ogsaa paa egen Haand havde været virksom for sin Sag og blandt andet sendt en ung Korsikaner, den senere saa bekjendte Piétri, til Paris for at virke for sig, noget, han udførte med en saadan Iver og Ihærdighed, at han gjorde sig fuldkommen værdig til den Tillid, der senere blev vist ham af Napoleon III. Ved Piétris Bestræbelser lykkedes det omsider i December 1847 at skaffe Jérôme Tilladelse til at opholde sig i Frankrig i tre Maaneder, og saaledes træffe vi da ham og hans Familie i Paris ved Februarrevolutionens Udbrud, en Kjendsgjerning, som allerede i og for sig indeholdt en Protest mod den vedblivende Gyldighed af Forvisningsloven af 1832, og som heller ikke blev uden Betydning ved Afgjørelsen af Spørgsmaalet om Gyldigheden af Louis Napoleons Valg til Folkerepræsentant.

I en vis Forstand kan det maaske siges, at Jérôme ved saaledes — sikkert uden nogen som helst imperialistisk Bagtanke — at virke for sin egen Tilbagevenden til Frankrig tillige er bleven en Art bonapartistisk Løftestang og har bidraget til det andet Kejserdømmes Stiftelse; men som Bonapartismens egentlige Fé og Centrum maa man dog sikkert betragte Dronning Hortense eller Hertuginden af Saint Leu. Som en saadan betegnes hun udtrykkelig i Kong Jérômes Memoirer, lige som det ogsaa af mange andre Skrifter er bekjendt nok, at hun ikke blot selv lige til sin Død (1837) vedblev at nære en urokkelig Tro paa Kejserdømmets Gjenoprettelse, men ogsaa forstod at bibringe alle sine Omgivelser og da navnlig sin anden Søn, Carl Ludvig Napoleon Bonaparte, den samme Overbevisning. Den Straaleglands, hvori Stiffaderen stedse havde staaet for hende, og som havde ladet alt andet — særlig da hendes Gemal — træde i Skyggen, tillod hende ikke at tro, at Imperialismen havde talt sit sidste Ord ved Heltens Død paa St. Helena, og den Omstændighed, at Napoleon I selv havde betragtet Louis Napoleon

som sin Arving og Familiens Haab, bidrog ganske naturlig til, at hun efter sin ældste Søn Napoleons*) og efter Hertugen af Reichstadts Død knyttede alle sine Forhaabninger om Kejserdømmets Gjenoprettelse til Louis Napoleon og paa enhver Maade søgte at bibringe denne den mystiske Tro paa en særlig Mission og den ubegrændsede Tillid til Virkningen af et stort Navn og store Minder, der senere ledede til de saa umodne og i en vis Forstand tillige latterlige Opstandsforsøg i Strassburg og Boulogne. Hun nøjedes i saa Henseende ikke med Troen alene, men kaldte ogsaa Overtroen til Hjælp. Delord fortæller, at hun lige som sin Moder Josefine troede paa Varsler, paa Stjernernes Indflydelse og Virkningen af Besværgelsesformularer, at hun raadspurgte Horoskopstillere og Somnambuler, og at Louis Napoleon mere end én Gang i Skovene omkring Arenenberg hørte Stemmer, der sagde ham: «Du skal komme til at herske!»

Og naar man da til denne stadige moderlige Paavirkning, til hans egne stolte Minder fra Barndommen, da Kejseren selv af og til legede med ham i Tuilerierne, og til Udtalelser fra mange af Frankrigs offentlige Personligheder, som han enten traf i Udlandet eller korresponderede med, og som ikke behandlede Tanken om et nyt bonapartisk Dynasti som et Fantasibillede, men tvært imod vare enige i at paastaa, at Navnet «Bonaparte» endnu havde den bedste Klang i Frankrig — naar man dertil, sige vi, føjer Betragtningen af den almindelige Ligegyldighed ved og Misfornøjelse med Louis-Philippes Regering og det af ham adopterede juste milieu-System, bliver det let forklarligt, at Louis Napoleon, selv efter gjentagne Skuffelser, kunde vedblive at nære den Overbevisning, at, som han selv har udtrykt sig i et Brev af 14de December 1831 fra Arenenberg**), «det store Navn, han bar, ikke

*) Han døde under den italienske Frihedskamp 1831, hvori baade han og Louis Napoleon deltoge.

**) I dette Brev dementerede han offentlig et Rygte om, at han skulde have i Sinde at afrejse til Portugal for at fri til Dronning Maria

altid vilde vilde være en Grund til Landsforvisning i hans Landsmænds Øjne, da det mindede dem om femten Aars uvisnelig Hæder», men at det tvært imod til sidst paa den ene eller anden Maade maatte bringe ham i Spidsen for den franske Statsstyrelse. Attentaterne i Strassburg og Boulogne tjente i det mindste utvivlsomt til at klare hans Begreber om, at han hidtil havde lagt en overdreven Vægt paa sit blotte Navn og de Minder, der knyttede sig dertil, og til at lægge den fornødne Eftertryk paa den sidste Del af efterfølgende Ytring, som Udgiveren af «National», Armand Carrel, lod falde under en Samtale med Louis Napoleons Sekretær Fialin, den senere saa bekjendte de Persigny: «Det Navn, som han (Louis Napoleon) bærer, er det eneste, som i høj Grad kan vække de populære Sympathier. Dersom han kan glemme sine legitime kejserlige Arverettigheder for kun at mindes Folkets Suverænitet, kan han blive kaldet til at spille en stor Rolle». Vi maa her gaa ud fra den Forudsætning, at Louis Napoleons Skæbne før 1848 og Frankrigs almindelige Tilstand under Louis Philippes Regering er Læseren tilstrækkelig bekjendt, og skulle derfor slutte nærværende indledende Betragtninger med den Bemærkning, at Louis Napoleon først begyndte at faa Held med sig, da han adopterede det store Princip om Folkets Suverænitet, som allerede Greven af Survilliers havde anerkjendt i det oven omtalte Brev til Deputeretkamret, og da han følgelig satte sit Navns Glans og sine arvelige Rettigheder i Baggrunden som Nr. 2. At han imidlertid kun havde overvurderet, men derimod ikke fuldstændig taget fejl af Betydningen af det, som han før 1848 havde stillet i første Række, fremgaar allerede noksom af den Lethed, hvormed franske Officerer under Strassburger-Attentatet havde forraadt deres Ed ved Lyden af en ung Mands Stemme, der

---

da Gloria, der nylig var bleven Enke efter hans Fætter Carl August Eugen Napoleon, Søn af Eugen Beauharnais.

næsten alene var kjendt ved sin Herkomst, af Soldaternes Vaklen i hans Nærværelse, af Befolkningens levende Bifaldsraab paa hans Vej o. s. v. Alt dette og lignende havde givet Louis Philippes Regering nok at tænke paa, og skjønt den hidtil med Held havde knust alle bonapartistiske Forsøg, skjønt den i Slutningen af September 1847 troede at bevise sin Styrke ved i Kirken Saint-Leu-Taverni at foranstalte en højtidelig Bisættelse med alle Imperialismens Ceremonier af de til Frankrig overførte Levninger af Louis Napoleons den 27de Juli samme Aar i Firenze afdøde Fader samt af hans Broder, og skjønt Tidsrummets Statsmænd erklærede, «at Kejserdømmet kun var en halvt udslettet Erindring» —, havde den dog allerede i 1831, da Dronning Hortense med sin syge Søn Louis Napoleon trods Forvisningsloven havde indfundet sig i Paris, set sig foranlediget til at befale hende øjeblikkelig at forlade denne By og inden 2 Dage Frankrig, og da Louis Napoleon før Afrejsen havde skrevet et Brev til Louis Philippe, «den store Nations Repræsentant», hvori han ansøgte om den Ære at maatte tjene i den franske Armé, var dette Brev forblevet ubesvaret. Ogsaa paa mange andre Maader havde det over Imperialismen tilsyneladende saa sejrrige konstitutionelle Monarki vist sin Frygt for og saa at sige gaaet paa Akkord med Bonapartismen. Mange af de ivrigste Tilhængere af denne, Kejserdømmets gamle Officerer og Soldater, vare saaledes paa ny blevne ansatte i Hæren; Napoleonsstatuen var bleven oprejst paa Vendômesøjlen; Napoleon I's Lig var bleven afhentet af en fransk Fregat og bisat i Invalidehotellets Kirke; Konspiratøren fra Strassburg var ikke bleven overleveret til Retten, men man havde ladet sig nøje med at indskibe ham til Amerika med de fornødne Rejsepenge af Louis Philippes egen Lomme og uden engang at have kunnet erholde det Løfte af ham, at han ikke mere vilde vende tilbage*); man havde gjort en casus belli af hans

*) En Paastand af Historikeren Capefigue om, at Louis Napoleon skulde have forpligtet sig til at blive i Amerika i 10 Aar, er offi-

Ophold paa schweizisk Grund, og endelig havde man ført Konspiratøren fra Boulogne for Pairsretten i Stedet for at bringe ham for en Jury. Kort sagt — Kejserdømmet var i Virkeligheden ingen halvt udslettet Erindring, og det skal her fremhæves, at naar dette ikke var saa, da havde maaske Ingen større Grund til at tilskrive sig Æren derfor end Thiers, Konsulatets og Kejserdømmets Historieskriver, den Mand, der stedse har spillet en stor, men hvem Nutiden dog forbeholdt den største Rolle. Maaske vilde hine Statsmænd have havt Ret i deres Ytring, dersom det havde været en Lanfrey, som havde skrevet Konsulatets og Kejserdømmets Historie i Stedet for Thiers, men som Sagerne da stode, var Imperialismen i Virkeligheden ikke bukket under i sin Kamp med Julimonarkiet. De følgende Afsnit skulle forsøge at vise, hvorledes den først benyttede sig af og derpaa gav sig i Kast med Republiken.

II.

Med Aaret 1848 oprandt endelig den Tid, da Louis Napoleons Forhaabninger skulde træde ud af Drømmenes og ind i Virkelighedernes Verden. Fangenskab, Skuffelser og Sorger havde for et Øjeblik bøjet ham og berøvet ham Ungdommens Ubesindighed; men at de ikke tillige havde formaaet at berøve den nu 40-aarige Mand Ungdommens Overbevisning om, at han havde en særlig Mission at udføre, og at Frankrigs Velfærd laa i Gjennemførelsen af den store Napoleons Grundsætninger, hvilke han havde udviklet i sit Skrift «Om de napoleonske Ideer», fremgaar blandt andet af følgende ganske karakteristiske Kjendsgjerning. Da Efterretningen om Louis Philippes Tronfrasigelse og Flugt naaede London, sagde han til sin Kusine, Lady Douglas (Prinsesse Maria af

---

cielt bleven benægtet af Prinsen selv i et Brev fra London af 10de November 1846 til Capefigue, hvori han hævder, at han blev sat i Frihed «uden Betingelser».

Baden), hos hvem han netop befandt sig: «Inden et Aar staar jeg i Spidsen for den franske Regering!», en Ytring, der er saa meget mere paafaldende, som Februarrevolutionen i Virkeligheden kom ham temmelig uventet, og som det ulykkelige Forsøg i Boulogne og det sex-aarige Fangenskab i Ham betydelig havde modificeret hans Anskuelser og nedstemt hans Fordringer, medens i øvrigt intet havde tydet paa, at han under sit sidste Ophold i England efter Flugten fra Ham den 25de Maj 1846 tænkte paa at gribe aktivt ind i Begivenhedernes Gang. Tvært imod havde han for at berolige den franske Regering umiddelbart efter sin Ankomst til London den 28de Maj tilskrevet den franske Gesant, Grev de St. Aulaire, følgende Brev: «Hr. Greve! Jeg tager ikke i Betænkning at erklære Dem, der var min Moders Ven, at jeg, da jeg forlod mit Fængsel, ikke var opfyldt af nogen som helst Tanke om at forny den Kamp imod den franske Regering, der har vist sig saa skæbnesvanger for mig, men kun nærede Ønsket om at træffe sammen med min alderstegne Fader. Før min Flugt anvendte jeg ethvert Middel, der stod i min Magt, for at erholde Tilladelse af den franske Regering til at tage til Firenze. Jeg tilbød enhver Garanti, der kunde forenes med min Æresfølelse*); men da jeg saa alle mine Forslag forkastede, besluttede jeg at gribe til en Udvej, som under lignende Omstændigheder var bleven anvendt paa Henrik IV's Tid af Hertugerne af Nemours og Guise. Jeg beder Dem, Hr. Greve, om at gjøre Deres Regering bekjendt med mine fredelige Hensigter; jeg nærer det Haab, at jeg ved denne frivillige Forsikring kan bidrage til at forkorte Fængselstiden for dem af mine Venner, der endnu ere Friheden berøvede. Modtag o. s. v.».

Som Bevis paa Rigtigheden af den ovennævnte Paastand om, at han havde modificeret sine Anskuelser og nedstemt

*) Hvad Louis Philippe, der dog gjentagne Gange havde vist sig ædelmodig mod Prinsen, alene forlangte, nemlig at han skulde ydmyge sig til at bede om Naade, vilde han dog ikke.

sine Fordringer, tro vi endnu her at burde tilføje følgende: «I Strassburg var han umiskjendelig optraadt som Kejserdømmets Arving og Manden med det store Navn og de stolte Minder, der — som det hedder i Proklamationen til Folket — «fremstillede sig med Kejserens Testamente i den ene Haand og hans Sværd, det samme, han svang ved Austerlitz, i den anden». I Boulogne havde han derimod lovet strax at sammenkalde en Nationalforsamling i Paris, medens Thiers skulde staa i Spidsen for den provisoriske Regering, han vilde oprette, og i Ham havde han i et Brev af 21de Oktober 1843 til Udgiveren af «Journal du Loiret» besvaret dennes Spørgsmaal om, i hvilken Egenskab han vilde vende tilbage til Frankrig, hvis hans Fængsels Døre bleve aabnede og Landsforvisningen hævet, blandt andet med følgende Ord: «Jeg har aldrig og vil aldrig betragte Frankrig som en Persons eller Families Ejendom. Jeg har aldrig fordret andre Rettigheder end en fransk Borgers, og jeg har intet andet Ønske end at se hele Nationen, lovlig sammenkaldt, frit vælge den Regeringsform, den foretrækker. Udsprungen af en Familie, der skyldte Folkets Afstemning sin Ophøjelse, vilde jeg fornægte min Fødsel, min Natur og, hvad mere er, handle mod al sund Fornuft, hvis jeg vilde nægte, at Folkets Suverænitet er Grundvolden for enhver politisk Regering . . . . Jeg har rigtignok engang gjort Fordring paa den første Plads, men nu er det forbi. Jeg tilstaar frit, at jeg var opfyldt af den Ærgjerrighed at samle alle dem, der længtes efter Hæder og Frihed, alle Tilhængerne af Folkets Suverænitet omkring mit folkelige Navn . . .».

Under sit Ophold i Ham var Louis Napoleon tillige i endnu større Grad end tidligere traadt i Forbindelse med flere indflydelsesrige Mænd, blandt andre saaledes med Louis Blanc, af hvem han modtog Besøg, og med hvem han tillige vedligeholdt en udstrakt Brevvexling. Hertil kom, at han havde helliget sit Otium til Udarbejdelsen af en Række frisindede Artikler i Ugebladet «Progrès du Pas de Calais» og senere i

Tidsskriftet «Revue de l'Empire» samt af en Del liberale Brochurer og Afhandlinger (til Ex. «Historiske Fragmenter» og «Fattigdommens Udryddelse»), der i høj Grad bidroge til at gjøre hans Navn bekjendt over hele Frankrig og tillige til at gjøre det populært i de lavere Samfundsklasser, blandt Demokraterne og Socialisterne, især efter at de i 1848 vare blevne gjorte tilgængelige for et større Publikum ved at optages i en Udgave af hans samlede Skrifter. Det var derfor ogsaa, som Sarrans fortæller i sin «Histoire de la Révolution de Février», fra Demokraternes Lejr, at Louis Napoleon ved Februarrevolutionens Udbrud modtog en Indbydelse til at begive sig til Frankrig og der at unddrage sig Politiets Blikke. Først havde de tænkt paa Napoleon Bonaparte, Jérôme's Søn, der i endnu højere Grad — og maaske med større Oprigtighed, om end langtfra med større Uegennyttighed — havde forsikret, at han nærede republikanske Følelser og tilbudt at tjene Republiken som simpel Borger. Tilhængerne af denne unge Mand havde end videre gjort gjældende, at han hverken havde figureret i Strassburg eller Boulogne, at han ingensinde havde røbet nogen monarkisk Tilbøjelighed, og at han allerede uhindret og uden at vække Mistanke opholdt sig i Paris. Louis Napoleons Tilhængere havde vel erkjendt Rigtigheden af disse Bemærkninger, men tilføjet, at Kejserens Adoptivsøn havde større Udsigter til Held for sig hos Armeen, paa hvilken alt til syvende og sidst kom an, og denne Mening havde vundet Overhaand, saa at den ovenomtalte Indbydelse modtoges af Louis Napoleon den 22de Februar 1848. Den 25de Februar ankom han til Paris, og kort efter underrettede han den provisoriske Regering om sin Ankomst ved følgende Brev: «Mine Herrer! Da det franske Folk heltemodig har tilintetgjort de sidste Spor af den fremmede Invasion, vender jeg tilbage fra Exilet for at stille mig under den nylig udraabte Republiks Faner. Uden anden Ærgjerrighed end den at tjene mit Fædreland melder jeg herved den provisoriske Regerings Medlemmer min Ankomst og forsikrer dem om min Hen-

givenhed for den Sag, de repræsentere, saavel som om min Sympathi for deres Personer. Modtag o. s. v.».

Medens Prinsen ventede paa Svar, besøgte han sin Onkel Jérôme, Persigny og den bekjendte Bankier Fould, den senere Finantsminister. Persigny, der tilligemed en Mængde andre Statsfanger var bleven sat i Frihed ved Revolutionen — han var efter Attentatet i Boulogne bleven dømt til 20 Aars Fangenskab —, raadede Prinsen til strax at gjøre sine Adkomster til Tronen gjældende, og fra mange Sider hørte Louis Napoleon den Mening blive udtalt, at Republiken ikke vilde kunne holde sig, naar den første Rus var forbi. Men Prinsen var nu, som sagt, ikke længere den samme fremfusende Fusentast som tidligere, og da den provisoriske Regering i sit Svar bad ham om ikke at forøge Vanskelighederne, men uopholdelig vende tilbage til England, adlød han øieblikkelig Vinket; men i det Brev, han desangaaende skrev til Regeringen, undlod han dog ikke at paaberaabe sig denne «Opofrelse» som et «Bevis paa sin Fædrelandskjærlighed og sine Hensigters Renhed», medens den i Virkeligheden turde være fremgaaet af Erkjendelsen af, at Tiden endnu ikke var kommen til at handle, og at der først maatte gaa en bonapartistisk Propaganda forud.

Vist er det i alt Fald, at den provisoriske Regering ved at give Louis Napoleon et consilium abeundi og Prinsen ved at følge det valgte det bedste Middel til at skaffe ham Betydning. Hvor lidt Bonapartismen i Virkeligheden endnu havde slaaet Rod hos Befolkningen, fremgik allerede deraf, at Prins Napoleon Bonaparte, der var let kjendelig ved sin store Lighed med Napoleon I, i Dagene den 23de og 24de Februar havde vist sig i alle Grupper uden at gjøre noget stort Indtryk paa Masserne. Han havde omsider fundet en gammel Deputeret af Venstre, som var villig til at præsentere ham for den provisoriske Regering, men i «Hotel de Ville» havde man ikke troet at behøve hans Hjælp. Rigtignok havde Pierre Bonaparte, Søn af Lucien Bonaparte, været heldigere,

idet Regeringen, da han tilbød sin Tjeneste, havde udnævnt ham til Bataillonschef i Fremmedlegionen, men ved Valgene til Nationalforsamlingen i April var der ikke faldet en eneste Stemme paa Louis Napoleon. Hvorledes gik det da til, at hans Kandidatur to Maaneder senere blev opstillet og understøttet, og ved hvilke Midler sikrede man dens Sejr?

Til Besvarelsen af dette Spørgsmaal ydes der de rigeste Bidrag i Aristide Ferrers Skrift «Révélations sur la propagande napoléonienne faite en 1848 et 1849. Turin, 1863», til hvilket vi her maa henvise dem, der ønske fuldstændige Oplysninger om dette Punkt. De ville der se, baade hvor faa Tilhængere Louis Napoleon oprindelig talte i Paris — en af Persigny paa Februarrevolutionens Tid over dem affattet Liste udviser kun 22 Navne —, og hvorledes Bonapartismen i Begyndelsen bevægede sig i de lavere Lag af Samfundet, medens der herskede den fuldstændigste Kulde mellem Louis Napoleon og de Personer, som bar Kejserdømmets største Navne, og medens selve Regeringen først da syntes at komme til Anelse om dens Tilværelse, da der den 16de April 1848 i Anledning af en Demonstration af det konservative Parti for Bibeholdelsen af Nationalgardens Felthuer for første Gang hørtes Raabet «Leve Kejseren!»

Efter den stormfulde 15de Maj, da Forsøget paa at sprænge Nationalforsamlingen og «den udøvende Kommission» for at sætte en social-demokratisk Diktatur i Stedet var mislykket og de vigtigste Førere fængslede, troede Royalisterne sig stærke nok til at opstille Prinsen af Joinville som Valgkandidat ved de partielle Valg, der skulde finde Sted i Paris. Nogle af Louis Napoleons Venner søgte forgjæves at bevæge ham til ligeledes at forsøge sin Lykke ved den almindelige Stemmegivning. Men næppe var alligevel Prinsen af Joinvilles Kandidatur opslaaet paa Paris's Mure, før man ved Siden af disse Plakater læste talrige andre, der opstillede Louis Napoleon som Valgkandidat og omtalte ham som en varm Republikaner. En af dem, der var undertegnet «en gammel Republikaner

fra 1792, Soldat fra Zürich og Waterloo, en Arbejder, som kæmpede i Februar-Barrikaderne», men i Virkeligheden hidrørte fra en Mand ved Navn Armand Laity, hidsættes her som et særlig oplysende Exempel. Den lød saaledes: «Borgere! Reaktionen skjuler sig ikke længere; den foreslaar Eder at udnævne til Medlem af Nationalforsamlingen Prinsen af Joinville, Søn af Louis Philippe, hvem I udjog for tre Maaneder siden. To Gange indførte af de fremmede Bajonetter, ere Bourbonerne to Gange blevne uddrevne af Frankrig. Nationen vil ikke mere vide af dem at sige. Der er et andet Navn, som stedse var knyttet til vore Triumfer og Ulykker. Da vore sejrrige Faner vajede i Wien, Berlin og Moskov, var Kejseren i Spidsen for os, medens Bourbonerne forbandede vore Sejre. Da de fremmede Garder oversvømmede vort Territorium, triumferede Bourbonerne, medens Kejseren drog til St. Helena for at dø! Vælg nu selv! Vi foreslaa Eder at udnævne til Medlem af Nationalforsamlingen vor Medborger Napoleon Louis Bonaparte, barnefødt i Paris. Han er bleven uddannet i Landflygtighedens og Fangenskabets haarde Skole. Efter at have deltaget som Soldat i den italienske Uafhængighedskrig i 1831 vilde han senere, i Strassburg og Boulogne, rive Frankrig ud af et nedværdigende Aag ved at proklamere Folkets Suverænitet. Han har med 7 Aars Fangenskab betalt Æren af med sit Exempel at have vist Vejen for Paris's heltemodige Befolkning. Man har opstillet ham blandt Prætendenterne; men han viser denne Betegnelse langt bort fra sig, thi han véd, at General Bonaparte var Frankrigs største Borger, inden han blev dets første Embedsmand, og at nu som da Magten bør tilkomme den værdigste. Send Napoleon-Louis til Forsamlingen; det er en af Frankrigs ædle Børn, vi svare for ham. Leve Republiken!»

Stundom var Opklæbningen af disse Valgplakater ikke ganske uden Fare for de ivrige bonapartistiske Agenter, men stundom hilsedes den dog med Raabet «Leve Kejseren!», og i Arbejderkvarteret Belleville rev en Kone en Plakat bort fra den Mand, som

skulde opklæbe dem i dette Kvartér, og raabte, idet hun flygtede bort: «Min Mand er syg, og det vil helbrede ham at faa at vide, at man stemmer paa Napoleon».

Louis Napoleon, som hidtil fuldstændig havde holdt sig i Baggrunden og overladt den bonapartistiske Propaganda til trofaste Venner som de Persigny, Laity og flere, besluttede nu omsider personlig at tage Del i Kampen og skrev autografiske Billetter til de Personer, hvilke Persigny betegnede som dem, der vare mest ivrige for hans Valg. Til samme Tid sørgede han til Trods for sine paa den Tid yderst ringe Pengemidler for, at de til Propagandaen nødvendige Subsidier afsendtes fra London. Et Lithografi, som forestillede Kejseren udpegende Louis Napoleon for Frankrig, Biografier, Portræter, Medailler o. s. v. bleve udbredte i Overflødighed; en Syndflod af bonapartistiske Amuletter falder ned over Paris; der komponeres bonapartistiske Musiknumere, og endelig kommer Pressen Malerkunsten, Musiken og Poesien til Hjælp. De gamle bonapartistiske Blade «le Capitole», «la Colonne», «l'Idée Napoléonienne» og «la Revue de l'Empire» blive erstattede med «l'Aigle républicain», «le Petit Caporal», «la Redingote grise», «la Constitution», journal de la République Napoléonienne», «le Napoléonien», «le Bonapartiste» o. s. v., Grundvolden lægges til det senere saa famøse «société du 10 Decembre», «Cotillonsklubben» fordobler sin Virksomhed —, og dog var det en stor Overraskelse for særdeles mange, da Udfaldet af Stemmeoptællingen i Seinedepartementet blev, at Louis Napoleon den 9de Juni figurerede paa Listen over de 6 valgte som den femte i Rækken med 84,420 Stemmer. Ogsaa i 3 andre Departementer — Yonne, Nedre Charente og Korsika — var han bleven valgt, og Persigny og Laity afrejste strax til London for at bringe ham Meddelelse herom, medens «le Napoléonien», endnu forinden Louis Napoleons Valg var bleven officielt bekjendtgjort, rent ud og med tydelige Ord erklærede, at det i Prinsens Valg «saa noget andet end Valget af en simpel Repræsentant, nemlig Ønsket om,

at der forebragtes Landet en anden Kandidatur» (til Posten som Republikens Præsident); medens Arbejderne i Kvarteret la Villette underskrev en Petition om, at Louis Napoleon skulde proklameres som Konsul, og medens der samlede sig truende Folkeskarer udenfor Palais Bourbon, hvor Nationalforsamlingen holdt sine Møder, ved Rygtet om, at Forsamlingen vilde lukke Fædrelandets Porte for den af Paris valgte Repræsentant, der ved at have modtaget en schweizisk Borgers Titel og Rettigheder skulde have forskjertset sine Borgerrettigheder som født Franskmand. Dette Rygte var med Forsæt blevet sat i Omløb af de bonapartistiske Agenter, og det ophidsede Folkestemningen blandt de talrige Arbejdere i den Grad, at Nationalgarden snart ikke var tilstrækkelig til at adsplitte de ved højlys Dag sammenstimlede Skarer, men maatte tage Mobilgarden til Hjælp.

For end yderligere at forklare disse og lignende tilsyneladende saa brat og saa umotiveret opdukkede bonapartistiske Sympathier og Demonstrationer skulle vi — skjønt vi stadig maa forudsætte Kjendskab hos Læserne til Hovedbegivenhederne og de vigtigste Rørelser i det heromhandlede Tidsrum af Frankrigs Historie — med et Par Ord søge at fremstille, hvorledes Situationen paa denne Tid ganske naturlig maatte trænge Louis Napoleons Navn i Forgrunden, efter at han først én Gang baade gjennem sig selv og andre var bleven fremstillet i vide Kredse som en ivrig Republikaner og varm Patriot, som en «Folkets Mand» og Ven af Louis Blanc. Den udøvende Kommission var næppe bleven indsat, før den, som vi have hørt, maatte bekæmpe en alvorlig Opstand (den 15de Maj) af Socialdemokraterne. Opstanden var vel bleven dæmpet og Hovedlederne blevne fængslede, men det stod tydelig til at forudse, at Bevægelsen ikke var til Ende dermed, men at der tvært imod forestod et større Forsøg af Omstyrtningspartiet paa at tilrive sig Magten. Man havde set, at Nationalforsamlingen ikke var den parisiske Befolkning hellig og ukrænkelig, at Lamartine til Trods for

sin Veltalenhed og den Popularitet, hvoraf han havde været saa stolt, at han endog en Gang skal have udbrudt: «Saa er jeg da større end Alexander og Cæsar», af den vilde Skare var bleven skubbet bort fra Talertribunen i Nationalforsamlingen under Raabet «Smukke Ord have vi nok af», og endelig at Regeringen i sin Helhed til Trods for eller maaske rettere netop paa Grund af sin uensartede Sammensætning ikke havde saa megen Magt som en subaltern Officer i Spidsen for en Afdeling Soldater. Hvad Under derfor, at alle, som havde noget at tabe eller af anden Grund elskede Ro og Orden, lige over for det uvisse i Fremtiden for Alvor begyndte at tænke paa Oprettelsen af et Diktatur eller i alt Fald af en Regering med den fornødne Styrke og Fasthed? Af den udøvende Kommissions Medlemmer nød ingen længer fuld Tillid. Lamartine havde mistet sin Popularitet hos den fredelskende Del af Befolkningen, fordi Paris nu paa tredje Maaned havde lidt under fortsatte Uroligheder, og der ingen Grund var til at vente ordnede Tilstande, saa længe Louis Blanc og Ledru Rollin vare Medlemmer af Regeringen; paa den anden Side kunde disse lige saa lidt tilrive sig Enemagten og tabte derfor en stor Del af deres Popularitet blandt Arbejderne i Nationalværkstederne, som instinktmæssig anede, at Værkstedernes Lukning forestod, og at Louis Blanc havde lovet mere, end han kunde holde.

Saaledes vare da alle Situationens Nuancer i Favør af Louis Napoleon. De ovennævnte Gadeuordener i Anledning af hint Rygte havde vel vakt en Del Misstemning mod ham i Nationalforsamlingen og blandt Regeringens Medlemmer, navnlig hos Lamartine og Ledru Rollin, der deraf, som vi skulle se, fandt sig foranledigede til, skjønt Jérôme, Napoleon og Pierre Bonaparte, der tidligere vare valgte ind i Nationalforsamlingen, uden Indsigelse havde indtaget deres Pladser, undtagelsesvis at foreslaa Forvisningsloven af 1832 hævdet lige over for Louis Napoleon; men derfor var denne ogsaa klog nok til endnu at vente en Stund, oppebie Begivenhedernes

videre Udvikling og foreløbig desavouere dem, der havde benyttet hans Navn til at forstyrre Ordenen.

Hans Brev desangaaende var endnu ikke kommet til Paris den 11te Juni, og den næste Dag skulde Nationalforsamlingen drøfte Spørgsmaalet om Gyldigheden af hans Valg. Den 12te Juni samles der talrige Folkeskarer allerede fra Kl. 10 om Morgenen; de omgive snart Nationalforsamlingens Palads og de tilstødende Gader. Henimod Kl. 3 lyder der et Skud ved Indgangen til rue royale, og det Rygte udbreder sig, at man nylig har fyret paa Nationalgardens Kommandant, General Clément Thomas. I samme Øjeblik adsplitter en Kavaleriafdeling de paa Concordiapladsen opstillede Folkehobe, ved hvilken Lejlighed Persigny med Nød og næppe reddede sig ind i et Hus paa Madeleinepladsen. Lamartine benyttede sig af disse Optøjer til strax i Nationalforsamlingen at oplæse Regeringens Forslag om at hævde Forvisningsloven af 1832 for Louis Napoleons Vedkommende «lige til den Dag, da Nationalforsamlingen maatte træffe en anden Bestemmelse», hvilket Forslag oprindelig først skulde være indbragt ved Mødets Slutning. Efter Lamartine talte Prins Jérôme og Prins Napoleon imod at udelukke Louis Napoleon, medens andre Medlemmer af Familien Bonaparte havde Sæde i Forsamlingen, og mod at fatte en Beslutning nu, da denne aabenbart vilde blive dikteret af Frygt for det Opløb, der fandt Sted udenfor Paladset, og af de Tendensrygter, som vare satte i Omløb. Forsamlingen opsatte Afgjørelsen til næste Dag, men bevilgede allerede nu et af Regeringen forlangt Beløb (paa 100,000 Franks maanedlig) til «hemmelige Udgifter», og til Præfekterne og Underpræfekterne i Departementerne afsendtes der Befaling om at arrestere Louis Napoleon, saafremt han betraadte fransk Jordbund. Natten mellem 12te og 13de Juni blev Persigny arresteret, og den 13de gjenoptog Forsamlingen Forhandlingen om det ovennævnte Forslag. Jules Favre, der fra ældre Tid havde vedligeholdt Forbindelser med Bonapartisterne og derhos nærede

Uvilje mod den udøvende Kommissions Medlemmer, særlig mod Ledru Rollin, tog først Ordet og hævdede, at det vilde være uværdigt for Forsamlingen at anvende saadanne Chikanerier som at beraabe sig paa, at den valgte Prins hverken havde godtgjort sin Alder eller sin Nationalitet, saa meget mere som Justitsministeren Crémieux ved en tidligere Leilighed, da Regeringen havde indbragt et Lovforslag om at forvise Medlemmerne af Familien Orleans, havde besvaret et Forslag af Piétri om udtrykkelig at ophæve den sjette Artikel i Loven af 10de April 1832, hvorved Bonaparterne forvistes, med den Erklæring, at den faktisk var ophævet ved Februarrevolutionen. Han bemærkede end videre, at Optagelsen i Forsamlingen af tre Bonaparter allerede havde afgjort det politiske Spørgsmaal, og at man «skulde tage sig i Agt for at hæve den Repræsentant, hvis Valg man bestred». Og efter at have erklæret Gjentagelsen af saadanne «taabelige og ynkelige» Foretagender som dem i Strassburg og Boulogne for umulig sluttede han med følgende Ord: «Dersom Borger Bonaparte forsøgte en jammerlig Parodi paa Kejserkappen, der ikke længere passer til hans Legemsform, vilde han øjeblikkelig blive sat udenfor Loven og slæbt op paa Rakkersluffen». Efter ham talte Buchez i modsat Retning, fremhævede Louis Napoleons imperialistiske Tendenser, Raabene «Leve Kejseren!», som i den sidste Tid havde lydt i Paris's Gader, og Prinsens Tavshed lige over for de seneste Optøjer i Hovedstaden. Ved disse Ord løber Vieillard, Prinsens forhenværende Lærer, hen til Talerstolen og oplæser et Brev fra Louis Napoleon, hvori det blandt andet hed: «Min Stilling vilde være bleven meget generende for Forsamlingen, og da alle de misfornøjedes Blikke ere rettede paa mig, holder jeg mig afsides, indtil Forfatningen er bleven vedtaget . . . . . Under de nuværende Omstændigheder kan jeg ikke være god til noget, jeg vilde i det højeste volde Forlegenhed; jeg vil derfor endnu nogle Maaneder afvente, at Begivenhederne i Frankrig antage en roligere og mere regel-

mæssig Skikkelse». Prins Napoleon Bonaparte tog ligeledes Ordet for at forsvare sin Fætter; men allerede her kommer den Tvetydighed til Syne, som er saa karakteristisk for hans Forhold til Louis Napoleon. «Jeg vil tale», sagde han, «om Borgeren Napoleon-Louis. Jeg er ingenlunde en Forsvarer af hans politiske Fortid, og jeg er fuldstændig fremmed for hans Handlinger (i Parenthes bemærke vi, at Louis Napoleon havde været hans Lærer og ved flere Lejligheder vist ham Venskab og Tjenester); men jeg tror, at det kun er retfærdigt og loyalt lige over for ham saavel som lige over for andre at anvende visse Retfærdighedens og Loyalitetens Love. Der er Partier, som ere imod Republiken; jeg tror, og jeg haaber, at de ere i en meget ringe Minoritet (hvad de i øvrigt, som bekjendt, langt fra vare; tvært imod udgjorde de næsten Halvdelen af Forsamlingen), og at denne Minoritet er sammensat af, hvad der er mindst godt og ædelt i Nationen. Dersom Borger Bonaparte var skyldig, vilde jeg være den første til at dadle ham, men han er ikke skyldig, det sværger jeg! . . . . Kejserdømmet er en Erindring, som ingen af os agter at paakalde, hverken for Øjeblikket eller i Fremtiden».

Brevet til Vieillard og Prins Napoleons Tale udrettede ikke stort, men derimod gjorde Louis Blanc og nogle Medlemmer af Venstre langt større Indtryk ved at paakalde Forsamlingens Tillid og Højmodighed. Louis Blanc erklærede rent ud, at han ikke saa nogen Fare for Republiken i Prinsens Valg, men at der jo for øvrigt var et meget simpelt Middel til at forhindre Louis Napoleon i at blive Republikens Præsident, nemlig ikke — saaledes som det var bekjendt, at Forfatningsudkastet foreslog — at oprette et Præsidentskab. Imod Louis Blanc optraadte Ledru Rollin, og Læserne ville selvfølgelig have lagt Mærke til det paafaldende i, at der saaledes hos Regeringens Medlemmer var forskjellig Opfattelse om en af den selv enstemmig foreslaaet Foranstaltning. Ledru Rollin var den af alle Regeringens Med-

lemmer, som var mest ilde set af Højre, og derfor kunde han ikke trænge igjennem med sine Anskuelser, ihvorvel han med ligesaa megen Ro og Besindighed som Veltalenhed skildrede de bonapartistiske Rænker og bønfaldt Forsamlingen om at vedtage et Forslag, «som var nødvendigt for at forhindre Blodsudgydelse». For at dæmpe det uvilkaarlige Indtryk, som Ledru Rollins Veltalenhed alligevel havde vakt, oplæste Bonjean et Brev, som Louis Napoleon den 23de Maj havde tilskrevet ham fra London, og hvori Prinsen under Paaberaabelse af hele sin hidtidige Optræden baade før og navnlig efter Februarrevolutionens Udbrud energisk protesterede mod den tilsigtede Undtagelsesforholdsregel mod ham alene blandt Bonaparterne, og hvori det til Slutning hed: «De samme Grunde, som have bevæget mig til at gribe til Vaaben mod Louis-Philippes Regering, vilde, hvis man reklamerede min Tjeneste, bevæge mig til at vi mig til Forsamlingens Forsvar, denne Forsamling, som er fremgaaet af den almindelige Stemmeret. Lige over for en Konge, der var valgt af 200 Deputerede, kunde jeg gjenkalde mig, at jeg var Arving til et Kejserdømme, stiftet med 4 Millioner Franskmænds Samtykke. Over for den nationale Suverænitet hverken kan eller vil jeg derimod fordre andet end mine Rettigheder som fransk Borger; men disse vil jeg ogsaa vedblive at gjøre Fordring paa med al den Energi, som Følelsen af, at jeg aldrig har vist mig mit Fædreland uværdig, kan skænke en retskaffen Mand». Dette Brev fordoblede Iveren hos dem, der vare stemte for Valgets Godkjendelse, og hertil kom, at Højre, der havde kastet alt sit Had til den provisoriske Regering over paa den udøvende Kommission, foretrak at behandle den bonapartistiske Konspiration som en Chimære fremfor at støtte Regeringen ved at modtage dens Forslag, og det saa meget mere, som det konservative Parti efter at have set, hvor ringe Held Prinsen af Joinvilles Kandidatur havde havt med sig, i Nødsfald langtfra var utilbøjeligt til at stille sig under Louis Napoleons Faner for at an-

gribe Republiken. Nok sagt, det var endog forgjæves, at Degousèe foreslog en Ændring, i Følge hvilken Louis Napoleon kun skulde udelukkes indtil Forfatningens Vedtagelse: Gyldigheden af Prinsens Valg anerkjendtes dog med ²/₃ af Stemmerne, og de udenfor Forsamlingen opstillede Folkeskarer trak sig ved Efterretningen derom tilbage under Raabet «Leve Napoleon!»

Nu kom endelig Louis Napoleons saa længe ventede Brev, som var dateret London den 14de Juni og stilet til Nationalforsamlingens Præsident, der den følgende Dag oplæste det i Forsamlingen. Det lød saaledes: «Hr. Præsident! Jeg stod i Begreb med at begive mig til min Post, da jeg erfarede, at mit Navn tjener til Paaskud for beklagelsesværdige Uordener og fordærvelige Vildfarelser. Jeg har ikke selv søgt den Ære at blive Folkerepræsentant, da jeg kjendte den fornærmelige Mistanke, hvorfor jeg var Gjenstand. Endnu mindre vilde jeg stræbe efter Magten. Dersom Folket paalagde mig Pligter, vilde jeg vide at udføre dem (levende Bevægelse i Forsamlingen, der mumles: «Oh, oh!»), men jeg desavouerer alle dem, der tillæge mig Hensigter, jeg ikke har. Mit Navn er et Symbol paa Orden, Nationalitet og Hæder, og jeg vilde med den mest levende Smerte se det tjene til at forøge Fædrelandets Forstyrrelse og Sønderlemmelse. For at undgaa en saadan Ulykke vilde jeg hellere forblive i Landflygtighed. Jeg er beredt til at opofre alt for Frankrigs Lykke (Larm). Hav den Godhed, Hr. Præsident, at meddele Forsamlingen Indholdet af mit Brev. Jeg sender Dem indlagt en Kopi af den Skrivelse, hvori jeg har takket mine Vælgere (og hvori der vel at mærke ikke var Tale om ikke at modtage Valget). Modtag o. s. v.».

De Udraab og den Mumlen, som fulgte paa Brevets Oplæsning, vidnede noksom om, hvor meget Forsamlingen havde følt sig saaret ved dets Form og Indhold, navnlig ved den ovenfor udhævede Frase. General Cavaignac gjorde derpaa med bevæget Røst opmærksom paa, at Ordet «Republik» slet

ikke var nævnt i Prinsens Skrivelse, og flere Talere forlangte, at man øjeblikkelig skulde erklære Louis Napoleon for at have tabt sine Borgerrettigheder. Herimod protesterede Jules Favre, der imidlertid for øvrigt ganske sluttede sig til Cavaignacs Indignation, og foreslog, at Forsamlingen enstemmig skulde sende Brevet og den medfølgende Kopi til Justitsministeren, med andre Ord anlægge Proces mod Prinsen. Skjønt Bevægelsen udenfor Forsamlingen stadig voxede til Fordel for Louis Napoleon, saa at det næsten saa ud, som om et Oprør i Favør af ham var umiddelbart forestaaende, idet endog flere Kompagnier af Nationalgarden truede med at nægte deres Chefer Lydighed, og Repræsentanterne, særlig Thiers, naar de forlode Forsamlingen, bleve hilsede med Hujen, følte Bonapartisterne dog, at der var Fare paa Færde. De afsendte derfor i Huj og Hast en betroet Mand til London, og Prinsen, som nu ogsaa først erfarede Persignys Arrestation, skrev et nyt Brev til Nationalforsamlingens Formand, hvori han «ikke uden levende Beklagelse» nedlagde sit Mandat og for øvrigt udtalte det Haab, «at Roligheden snart vilde være gjenoprettet og tillade ham at vende tilbage til Frankrig som dets ringeste Borger, men ogsaa som en af de ivrigste Venner af Fædrelandets Ro og Lykke».

Hermed vare Prinsens Modstandere tilfredsstillede, og de holdt ham for overvunden, medens det dog var en nær Fremtid forbeholdt at vise, at han netop stod med Palmer i Hænderne og havde valgt den eneste Fremgangsmaade, der kunde styrke og befæste Bonapartismen og føre ham selv til hans Længslers Maal. Hans Opførsel — den være nu snildt beregnet, fuldendt hyklerisk eller kun i oprigtig Overensstemmelse med de i Skriftet «om de napoleonske Ideer» udtalte Grundsætninger — havde i Virkeligheden i høj Grad hævet ham i den store Masses Øjne. Der herskede almindelig Misfornøjelse blandt Arbejderne over, at han havde maattet nedlægge sit Mandat, og der hørtes idelig paa Gaderne Raab som: «Ned med Lamartine! Leve Napoleon! Lader os ikke

give efter! Vi skulle nok faa ham!» Kort sagt, Louis Napoleons Popularitet steg Dag for Dag, og det var derfor intet Under, at han, efter at de ved Nationalværkstedernes Lukning fremkaldte blodige Junidage vare endte med den haarde og ubøjelige Republikaner Cavaignacs Diktatur og Louis Blancs Flugt, den 17de September med overvejende Stemmeflerhed blev valgt til Folkerepræsentant i 5 Valgkredse (i Paris alene fik han 111,000 Stemmer) — denne Gang modtog han Valget, som Cavaignac forgjæves havde søgt at forhindre, og indtog den 26de September sin Plads i Nationalforsamlingen.

III.

De stærke Rystelser, hvortil hele den forløbne Del af Aaret 1848 havde været Vidne, og særlig Junidagenes Rædsler maatte ganske naturlig hos alle Besiddende og alle Venner af Ro og Orden fremkalde Ønsket om i Spidsen for Statsstyrelsen at se en Jernhaand, der var i Stand til at hævde Ordenen og vaage over den offentlige Sikkerhed. Det er derfor let forklarligt, at den af den konstituerende Nationalforsamling — hvis Skikkelse et Par Gange var bleven noget forandret ved Suppleringsvalg — den 4de November 1848 definitivt med 739 mod 30 Stemmer vedtagne Forfatning for den franske Republik blev en Art Kompromis mellem Frankrigs demokratiske Tendentser og dets monarkiske Traditioner. Den overdrog hele den udøvende Magt til en ved almindelig Stemmeret valgt Præsident og udrustede ham for saa vidt med meget udstrakt Magt, idet han derved fik den overvejende Indflydelse paa alle Frankrigs administrative Embeds- og Bestillingsmænd (ca. 500,000 i Tallet) og dets ca. 500,000 Soldater. Men lige over for og ved Siden af Præsidenten satte Forfatningen en Nationalforsamling, der var suveræn i Finants-, Skatte- og Lovgivningsanliggender og ligeledes — i det mindste i Theorien — med Hensyn til Retningen af Landets ydre Politik. I Principet var Præsi-

denten Nationalforsamlingen underordnet, og i Følge Forfatningens Aand skulde Forsamlingen være Hjernen, som tænker og befaler, Præsidenten Armen, som adlyder og udfører Befalingerne. Muligheden af, at Præsidenten skulde nægte Forsamlingen Lydighed, var omhyggelig bleven forudset i Forfatningen, som bestemte, at Nationalforsamlingen havde Ret til at sætte Præsidenten og hans Ministre under Anklage for en Rigsret (haute cour de justice); men paa samme Tid som denne Bestemmelse vedtoges, havde saavel den senere saa berygtede Felix Pyat som Grévy*) gjort opmærksom paa, at denne Forsamlingens Ret i Virkeligheden kun var en moralsk Ret, idet Forsamlingen vilde savne ethvert materielt Middel til at kue en rebelsk Præsident, og heri laa der unægtelig — selv rent bortset fra den eventuelle Præsidents større eller mindre Ærgjerrighed og den større eller mindre Glans, som knyttede sig til hans Navn — Spiren til en fatal Dualisme, til en skæbnesvanger Konflikt mellem de to rivale Magter, der stilledes i Spidsen for Staten. Til Trods for de betydelige Mangler, som man saaledes fra et demokratisk saavel som fra et monarkisk eller royalistisk Synspunkt kunde bebrejde den nye Forfatning, blev den dog, om end med større eller mindre Bagtanke, tiltraadt saavel af Republikanernes store Flerhed som af de øvrige Partiers Majoritet, og den frembød til Gjengjæld i Virkeligheden ogsaa flere vigtige Fordele. Den indførte saaledes almindelig Stemmeret, garanterede de vigtigste Presse- og Associationsfriheder, bestemte, at Præsidenten kun skulde vælges for 4 Aar, Folke-

*) Grévy stillede i denne Anledning et Ændringsforslag, i Følge hvilket den udøvende Magt skulde overdrages til en «Præsident for Ministerraadet», der var valgt for en begrænset Tid og til enhver Tid skulde kunne afsættes; dette Forslag var imidlertid blevet forkastet ligesom et andet af Leblond om at overlade Valget af den første Præsident til Forsamlingen, hvorved Republiken endnu kunde være bleven frelst, da saa Cavaignac utvivlsomt var bleven valgt af den Forsamling, der havde dekreteret, «at han havde gjort sig vel fortjent af Fædrelandet».

repræsentanterne kun for 3 Aar, og at ingen Præsident kunde gjenvælges før efter 4 Aars Forløb. Endelig var Forfatningen ikke uforanderlig. Hver treaarige Forsamling havde, naar den var naaet til sin tredje Samling, og Bestemmelsen derom fik ³/₄ af Stemmerne for sig, Ret til at beslutte en Revision af Forfatningen og at sammenkalde en speciel Forsamling i dette Øjemed. For at beskytte Nationalforsamlingen mod ethvert Overgreb fra Præsidentens Side bestemte Forfatningen end videre, i den 68de og 48de Artikel, at Præsidenten og hans Ministre skulde være Nationen ansvarlige for deres Handlinger; at enhver Forholdsregel, hvorved Præsidenten opløste Nationalforsamlingen, udsatte den eller lagde Hindringer i Vejen for Udøvelsen af dens Hverv, var et Højforræderi (crime de haute trahison), der eo ipso medførte, at han blev afsat fra sin Værdighed, at Borgerne forpligtedes til at nægte ham Lydighed, at den udøvende Magt gik over til Nationalforsamlingen, og at Rigsretten skulde sammenkaldes for at dømme ham; og endelig at Præsidenten, forinden han tiltraadte sit Embede, skulde aflægge følgende Ed til Nationalforsamlingen: «For Guds Aasyn og for det franske Folk, repræsenteret af Nationalforsamlingen, sværger jeg at forblive den ene og udelelige Republik tro og at udføre alle de Pligter, som Forfatningen paalægger mig», en Ed, paa hvilken den konstituerende Nationalforsamling havde lagt saa meget større Vægt, som den politiske Ed i øvrigt var bleven afskaffet for alle Republikens Funktionærer.

Forfatningsudkastet var allerede den 28de Avgust blevet forelagt Nationalforsamlingen, men kom først under Behandling ca. 1 Maaned efter, da den af Forsamlingen nedsatte Kommission paa 15 Medlemmer (med Odilon Barrot som Formand) til at undersøge Aarsagerne til Opstandsforsøget den 15de Maj og Oprøret den 23-26de Juni havde afgivet sin Betænkning, ved hvilken der blandt andet er den Mærkelighed, at den slet ikke taler om bonapartistiske Rænker eller om bonapartistisk Deltagelse i disse Uroligheder, skjønt

det — hvad blandt andet Louis Blanc har godtgjort i sin «nouveau monde» — er vitterligt, at der ved begge Lejligheder blandt de arresterede fandtes ikke faa Bonapartister. Louis Napoleon kom saaledes til at deltage i Forhandlingerne om Forfatningen. Den 26de September havde han, som vi have hørt, indfundet sig i Forsamlingen, hvor han tog sin Plads paa «Venstres» Bænke, et Valg, der blev hilset med stort Bifald fra Tilskuerpladsen. Da hans Valgbrev var blevet erklæret for gyldigt, havde han strax holdt sin «Jomfrutale», hvori det blandt andet hed: «Folke-Repræsentanter! Jeg kan ikke iagttage Tavshed efter de Bagvaskelser, hvorfor jeg har været Gjenstand . . . . Efter 33 Aars Proskription og Landflygtighed gjenfinder jeg endelig mit Fædreland og alle mine Borgerrettigheder. Det er Republiken, som har skænket mig denne Lykke; derfor modtage den min Erkjendtligheds- og Hengivenhedsed, og derfor være de ædle Medborgere, hvem jeg kan takke for, at jeg befinder mig indenfor disse Mure, forvissede om, at jeg vil bestræbe mig for at retfærdiggjøre deres Valg ved med Eder at arbejde paa Opretholdelse af Ordenen, denne et Lands første Fornødenhed, og paa Udviklingen af de demokratiske Institutioner, som Folket med Rette kan gjøre Krav paa . . . . Modtag mig, mine kjære Kolleger, i Eders Rækker med den samme Følelse af Hengivenhed og Tillid, som jeg bringer med mig ind i Forsamlingen. Min Opforsel, som altid skal inspireres af Pligten og besjæles af Respekt for Loven, vil, til Trods for alle lidenskabelige Forsøg paa at sværte mig for endnu en Gang at faa mig landsforvist, bevise, at ingen her i højere Grad end jeg er bestemt paa at indvi sig til Ordenens Forsvar og Republikens Befæstelse».

Skjønt denne og flere andre Taler af Louis Napoleon blev modtaget med Bifald, mærkede han dog snart, at alle hans Forsikringer om oprigtig Tilslutning til Republiken ikke formaaede at fortrænge den Mistillid, hvormed han betragtedes fra mange Sider, og som ved flere Lejligheder under Forfat-

ningsukastets Behandling blev aabent udtalt, saaledes, som vi have hørt, den 9de Oktober af Felix Pyat og Grévy. Han indfandt sig derfor kun sjeldent paa Forsamlingens Møder og trak sig tilbage til Auteuil for, som hans Venner sagde, «at undgaa de populære Ovationer», men i Virkeligheden for — hvad Grev de Falloux fortæller i «Le parti catholique, ce qu'il a été, ce qu'il est devenu« — nu da han til Præsidentvalget var vis paa Socialisternes Stemmer, at hverve sig Støtter i de højere Klasser. Enhver, som havde et Navn, en Indflydelse, hvad enten den var stor eller ringe, var derfor, siger Falloux, vis paa i Louis Napoleon at finde «en Mand, der under Samtalen viste sig høflig og beskeden, spurgte lidt, men hørte meget», og under sine sjeldne Samtaler med sine Kolleger i Nationalforsamlingen «gererede han sig som en Mand, der var bestemt paa at lade Skæbnen gaa sin Gang uden at tvinge den og at adlyde et nationalt Ønske uden at fremkalde det».

Efterhaanden blev Stillingen klar nok, til at man kunde skjønne, at Cavaignac og Louis Napoleon vare de eneste Kandidater til Præsidentposten, som havde nogen rimelig Udsigt til at blive valgte, ihvorvel der var en Række dii minorum gentium, som en Stund smigrede sig med Haabet om Muligheden af deres Valg. Blandt disse skulle vi først og fremmest nævne Lamartine, hvis Ærgjerrighed eller Forfængelighed i denne Retning — forenet med hans mægtige Veltalenhed — Frankrig kan takke for, at Cavaignac led hint store Nederlag den 9de Oktober, da det bestemtes, at Præsidenten skulde vælges af hele Landet ved almindelig Stemmeret, samt for, at et Forslag om at udelukke Medlemmerne af de Familier, der havde regeret i Frankrig, fra Præsidentposten blev forkastet.

Dernæst Thiers, som havde Venner blandt alle Partier, og hvis berettigede Selvfølelse, hvis «legitime Følelse af egen Betydning», som en fransk Forfatter noget ironisk udtrykker sig, i høj Grad var stegen ved den Iver, hvormed Lamartine

og Armand Marrast efter Julimonarkiets Fald havde søgt — og med Held — at vinde ham for Republiken. Thiers var endog saa ædelmodig at tilbyde Armand Marrast Posten som Vicepræsident, dersom han vilde hjælpe ham til at blive Præsident, og saa uædelmodig at rette skarpe Angreb paa Cavaignac gjennem sit Blad «le Constitutionnel»; men han indsaa dog snart, at der intet vilde være at udrette for hans egen Kandidatur, og efter at han derfor havde gjort et frugtesløst Forsøg paa at bevæge Prins Jérôme, i hvis Hus han var en stadig Gjæst, til at søge Præsidentposten, lykkedes det til sidst Falloux og Montalembert som Repræsentanter for de Klerikale, hvem Louis Napoleon havde vundet ved Løfte om at understøtte Paven, at føre ham over i Louis Napoleons Lejr og formaa ham til at begunstige dennes Valg. Hvis man tør tro den ubekjendte Forfatter af «Histoire militaire et anecdotique du Coup d'Etat», hvis Troværdighed synes at fremgaa af, at han har sine Oplysninger fra flere af de i Statskupet engagerede, højtstaaende Personer, toge Thiers og en anden bekjendt Publicist, Girardin, denne Bestemmelse under Forudsætning af, at Louis Napoleon, selvsamme Dag han kom til Magten, vilde være særdeles glad ved at overlade dem Ministerportefeuiller og samtidig dermed Forretningernes tunge Byrde, en Forudsætning, der imidlertid, som bekjendt, glippede og gav Anledning til deres store Vrede. Vist er det i alt Fald, at Thiers, der selv har rost sig af at have skaffet Louis Napoleon over 200,000 Stemmer, først meget sent rykkede i Felten for dennes Kandidatur. «Thiers's Tvivlraadighed var», fortæller Daniel Stern i sin Revolutionshistorie, «overordentlig stor og varede næsten lige til det Øjeblik, da Valget skulde gaa for sig. Snart udslyngede han Epigrammer mod Hr. Louis Bonaparte og sagde, at dennes Valg vilde være en Skam for Frankrig, snart lovede han Prinsens Venner en velvillig Neutralitet. Men i de sidste Dage bestemte han sig for Louis Bonaparte og bestræbte sig for at faa sine politiske Venner til at stemme i Favør af ham».

Fremdeles Marschal Bugeaud, hvis Illusioner, da de fordunstede, gave Plads for et voldsomt Had til Cavaignac, og som derfor i et Svar paa en Forespørgsel af Mairen i St. Brieuc, om man skulde stemme paa Cavaignac eller paa Louis Napoleon, maaske halvt ubevidst kom til at give sin Vrede Luft i et Udtryk, som er fuldstændig betegnende for ham og hans Meningsfæller, og som giver et vægtigt Bidrag til at løse det gaadefulde — saafremt der ellers efter det alt udviklede endnu er noget gaadefuldt — ved Louis Napoleons Valg til Præsident. Han svarede nemlig: «General Cavaignac, det er Republiken; Louis Napoleon, det er det ubekjendte. Jeg stemmer for det ubekjendte».

Endelig skulle vi endnu nævne General Changarnier; Kommunisternes Kandidat, Raspail, og Ledru Rollin.

Men, som sagt, Cavaignac og Louis Napoleon vare de eneste, om hvis Valg der for Alvor kunde være Tale, og hvad den første angaar, da nærede vel mange den Overbevisning, at han bedst egnede sig til Præsidentposten (hvortil han jo desuden allerede maatte synes designeret derved, at han siden den 28de Juni lovlig havde været Chef for den udøvende Magt, og at han havde underkuet et farligt Oprør), ligesom alle vare enige om, at for hans Vedkommende var der ingen som helst Grund til at befrygte noget Forfatningsbrud eller noget Forsøg paa Usurpationer; men efter at Lamartine den 9de Oktober havde sat igjennem, at Præsidenten skulde vælges, ikke af Nationalforsamlingen, men ved almindelig Stemmeret, kunde man uden stort Skarpsyn forudse, at Valget ikke vilde falde ud til Cavaignacs Fordel. Thi han havde ikke blot gjort sig forhadt af Socialisterne og de vildeste Republikanere ved den Kraft og Haardhed, hvormed han havde kuet Junioprøret, men hans Uforsonlighed lige over for alle Republikens hemmelige eller aabenbare Fjender — Orleanister, Legitimister, Bonapartister o. s. v. — havde ogsaa i høj Grad lettet Arbejdet for dem, der bestræbte sig for at samle Stemmerne omkring Louis Napoleon, og hans Strenghed lige over

for Pressen bidrog ligeledes i høj Grad til at formindske hans Popularitet og havde endog den 12te Oktober nær skaffet ham et Mistillidsvotum. Da han ved denne Lejlighed selv «følte Magten slippe sig ud af Hænderne og den offentlige Mening trække sig tilbage fra ham», optog han to Dage senere to af Louis Philippes Ministre, Dufaure og Vivien, og en gammel Royalist i sit Ministerium og sluttede sig til Tierspartiet, men gjorde, som naturligt var, kun ondt værre ved denne unaturlige Alliance, der blandt andet i høj Grad bidrog til at føre Thiers over i den bonapartistiske Lejr. Hertil kom endelig endnu, at Cavaignac næsten gjorde sig latterlig ved sin udenrigske Politik, navnlig hvad Forholdet til Italien og Paven angaar, og at hans i Oktober udstedte Valgmanifest var saa lidt i Stand til at forsone Partierne, at han tvært imod efter den Tid maatte forsvare sig mod de haardeste Beskyldninger, blandt andet om, at han skulde have skaffet sig sin diktatoriske Myndighed ved Rænker, og om, at han med Forsæt havde ladet Juniopstanden vinde i Omfang, for at Sejren kunde blive desto større og hans Fortjenester tage sig saa meget mere glimrende ud, Beskyldninger, hvis fuldstændige Blottelse for al Grund noksom viste hans Modstanderes «gode Vilje» til for enhver Pris at bekæmpe hans Kandidatur, og som i Forbindelse med den Række Brochurer, Pamphleter og Smædeartikler i Bladene, hvoraf det dengang vrimlede, og med de Valgintriguer, som fandt Sted paa begge Sider — men rigtignok mest i den bonapartistiske Lejr — give et uhyggeligt Indblik i, af hvad Art de Drivfjedre vare, som sattes i Bevægelse.

Hvad Louis Napoleons Kandidatur angaar, da have vi allerede fremhævet flere væsentlige Momenter, egnede til at vise, hvorledes den stadig vandt og maatte vinde Terræn, navnlig hos de tre store Fraktioner af det konservative Parti: Legitimisterne, Orleanisterne og de Klerikale, samt hos alle dem, baade den store Sværm uoplyste og den mindre talrige dito oplyste, der i deres Utilfredshed med det bestaaende

uvilkaarlig søge hen til det nye og ubekjendte, og hos dem, der levede i Erindringen om den «store» Kejser. Skjulende sine mere vidt fremskuende Planer bag en tilsyneladende Fattigdom paa Aand, som den Gang, da han endnu ikke var gammel og svag, var meget langt fra Virkeligheden, men som syntes at fremgaa af hans Sparsomhed med Ord — ihvorvel denne maaske fra først af fremkaldtes ved en meget fremtrædende tysk Accent, som var højst ubehagelig for franske Øren, og som han efter faa Aars Forløb vidste at skille sig af med — og af hans matte Blik, der næsten syntes at tyde paa Sovesyge og gav Anledning til, at man sammenlignede ham med en syg Papegoje, — bedrog han i sin Ensomhed i Auteuil mere end én Ærgjerrig, og Thiers var langt fra den eneste, der sagde sig selv, at under Cavaignac som Præsident var der ingen Udsigt for andre til at tilrive sig Magten, men at dette derimod vilde være Tilfældet, saafremt Louis Napoleon blev valgt. Omvendt var der dog ogsaa dem, hvis Mistillid til Prinsen næredes ved hans forsigtige Tavshedssystem, ved hans formentlig fremhyklede Forlegenhed og paatagne Uduelighed, idet de ræsonnerede som saa, at det stille Vand havde den dybe Grund, og at Prinsen bar sig ad paa samme Maade, som et i øvrigt urigtigt Sagn i lang Tid har paaduttet Pave Sixtus V, og nok vilde smide Krykkerne bort, saa snart han var bleven Præsident. Denne Anskuelse blev den 25de Oktober paa en karakteristisk Maade udtalt af Republikaneren Clément Thomas, og Anledningen var en af Prins Napoleons ejendommelige Bjørnetjenester lige over for Fætteren Louis. Den 23de Oktober havde der nemlig staaet i flere Blade, at da Louis Napoleon var underrettet om, at der arbejdedes paa en Opstand i hans Navn, havde han anset det for sin Pligt at underrette Indenrigsministeren derom. Denne Sag bragtes paa Bane i Nationalforsamlingens Møde den 25de Oktober, og da Prins Napoleon rejste sig for at forsvare sin Fætter, raabte man fra flere Sider: «Det tilkommer ikke Dem at tale i denne Sag, men

Deres Fætter. Hvorfor er han her ikke?» Omsider lykkedes det Prins Napoleon at komme til Orde og afgive den Forklaring, at han selv havde skrevet Artiklen, og at Hensigten med den kun var at erklære, at Familien Bonaparte aldrig havde taget eller vilde tage Del i Gadeoprør. Clément Thomas tog da Ordet og sagde blandt andet: «Det er ikke første Gang, at jeg har lagt Mærke til Hr. Louis Bonapartes Fraværelse . . . ., og ikke ved sjeldent at møde i Forsamlingen, ikke ved at fortie, hvorfra man kommer, hvorhen man gaar, og hvad man vil, vinder man den almindelige Tillid i saa stort et Land som Frankrig . . . . Da Hr. Bonaparte vil forsvare sin Fætter, spørger jeg ham, om det ikke er sandt, at man i dette Øjeblik overalt arbejder paa Hr. Louis Bonapartes Valg, og naar dette er saa, spørger jeg om, i Følge hvilken Ret Hr. Louis Bonaparte vil opkaste sig til Kandidat». Prins Jérôme forsvarede sin Neveu med Varme, men Mødet endte under stor Tumult. Næste Dag indfandt Louis Napoleon sig i Forsamlingen og holdt en længere Tale, hvori det blandt andet hed: «Hvorfor beskylder man mig? For at have modtaget en Plads, som den offentlige Mening har tilbudt mig, og som jeg ikke har søgt? Ja, jeg har modtaget den, fordi tre gjentagne Valg og Forsamlingens Afstemning mod Landsforvisningsloven (dennes Ophævelse for Bonaparterne var nemlig den 11te Oktober med stor Stemmeflerhed bleven vedtaget) giver mig Ret til at antage, at Frankrig anser det Navn, jeg bærer, for at være i Stand til at hjælpe det med at fæstne Samfundet, der er rystet i sin Grundvold, og til at gjøre Republiken stærk og lykkelig. Hvor lidt kjende dog ikke de, der beskylde mig for Ærgjerrighed, mit Hjerte! Naar ikke en bydende Pligt holdt mig tilbage her, naar ikke mine Medborgeres Venskab trøstede mig over enkelte heftige Angreb, ja selv over en overdreven Iver hos mine Forsvarere, vilde jeg for længe siden have længtes efter mit landflygtige Liv». Herpaa svarede Clément Thomas med et nyt, bittert Angreb og sagde blandt andet: «Jeg ønsker mig til Lykke

med at have været Anledningen til, at Hr. Louis Bonaparte har meddelt os sine Adkomster til at blive Præsident. Han fortæller os, hvad det er, han betragter som sin Adkomst, og det er — et Navn! Der staar nu kun tilbage at faa at vide, om Frankrig vil finde et blot og bart Navn tilstrækkeligt til at bestemme dets Valg».

Dette Angreb var imidlertid det sidste, som blev rettet mod Louis Napoleon i Forsamlingen, og den besindige Maade, hvorpaa han havde imødegaaet det, havde ikke undladt at gjøre Indtryk; hvad der endelig slog Hovedet paa Sømmet i Favør af hans Valg, var hans den 27de November udstedte Valgmanifest, der fyldestgjorde det store, af en Koalition mellem de indflydelsesrige Mænd af de gamle monarkiske Partier fremgaaede «Ordenspartis» — hvis Kandidat han var — Forestilling om Nødvendigheden af at have en kraftig Haand i Spidsen for Statsstyrelsen, samtidig med at det i høj Grad betonede hans Kandidaturs strængt konstitutionelle og rent republikanske Karakter. Det hed saaledes blandt andet i Manifestet: «Der bør ikke være nogen Tvetydighed mellem Eder og mig. Jeg er ikke en Ærgjerrig, der snart drømmer om Kejserdømmet og Krigen, snart om at anvende omstyrtende Theorier. Opdraget i frie Lande i Ulykkens Skole vil jeg altid blive de Pligter tro, som Eders Stemmer og Nationalforsamlingens Vilje maatte paalægge mig. Dersom jeg blev valgt til Præsident, vilde jeg ikke vige tilbage for nogen Fare eller Opofrelse for at forsvare Samfundet, dersom det dumdristig skulde blive angrebet; jeg vilde fuldstændig — uden al Bagtanke — indvi mig til at befæste en Republik, der er vis ved sine Love, ærlig i sine Hensigter, stor og stærk ved sine Handlinger. Jeg vil sætte min Ære i efter de fire Aars Forløb at efterlade til min Efterfølger Magten befæstet, Friheden urørt og virkelige Fremskridt som fuldbyrdede Kjendsgjerninger».

Manifestet, der begyndte med at fremstille Prinsens Navn som Symbel paa Orden og Sikkerhed, opstillede i øvrigt fol-

gende Program: Ordenens Gjenoprettelse, Religionens, Familielivets og Ejendomsrettens Beskyttelse; Forsoning af de fjendtligsindede Partier; Besparelser; Opmuntring af Agerdyrkning, Handel og Industri; Oprettelse af Forsørgelsesindretninger for Arbejderne; Forbedringer i Fabriklovgivningen, navnlig i Favør af Arbejderne; Indskrænkning i Embedernes Antal; Ophævelse af Monopoler; Pressens Bevarelse for Udskejelser; saa vidt mulig Fred udadtil uden dog at give Afkald paa en bestemt og frimodig Politik; Lettelse af Udskrivningsbyrden og Beredelse af en sorgfri Tilværelse for alle dem, baade Officerer, Underofficerer og Menige, der længe havde tjent under Fanerne; Haab om og Længsel efter den Dag, da Fædrelandet uden Fare kunde lade enhver Landsforvisning ophøre og udslette de sidste Spor af de borgerlige Uroligheder. Det sluttede saaledes: «Arbejdet er vanskeligt, Hvervet uhyre; men jeg tvivler ikke om, at jeg jo vil kunne udføre det ved upartisk at dele Arbejdet med de Mænd, hvis overlegne Dygtighed og Retskaffenhed anbefale dem til den offentlige Menings Tillid. Desuden — naar man har den Ære at staa i Spidsen for det franske Folk, er der et ufejlbart Middel til at udrette det Gode, nemlig at ville det».

Dette i en vis Forstand mesterlige Aktstykke, der paa den snildeste Maade tog tilbørligt Hensyn til alle, selv de fineste Tankenuancer, som rørte sig i Gemytterne paa de forskjellige Partier og Partigrupper, slog som sagt Hovedet paa Sømmet, medens derimod Cavaignacs Valgmanifest ved sin ærlige Ligefremhed og hensynsløse Republikanisme, der ikke vilde nedlade sig til at gaa paa Akkord med eller bøje en Tomme af for de modsatte Anskuelser, havde skræmmet mange bort, som ellers utvivlsomt vilde have stemt for ham.

Præsidentvalget foregik den 10de December 1848 over hele Landet, og mod dets fuldstændige Frihed er der aldrig blevet rejst Indsigelse, ihvorvel det er vitterligt, at der til bedste for Louis Napoleon udfoldedes en betydelig Virksomhed af «Ordenspartiets» Valgkomiteer. En Komité af 30

Folkerepræsentanter skulde optælle Stemmerne, og Udfaldet blev, at af 9,936,000 indskrevne Vælgere og 7,327,345 afgivne Stemmer vare 5,434,226 St. faldne paa Louis Napoleon, 1,448,107 paa Cavaignac, 370,119 paa Ledru Rollin, 36,920 paa Raspail, 17,910 paa Lamartine, 4,790 paa Changarnier; de øvrige Stemmer vare spredte. Louis Napoleon havde næsten overalt faaet de fleste Stemmer blandt Landbefolkningen, og de mest socialistiske Departementer, navnlig Saône et Loire, la Creuse, la Haute-Vienne, l'Isère og la Drôme, havde næsten udelukkende stemt paa ham, medens derimod Cavaignac fik de fleste Stemmer i de større Byer og i Departementerne le Var, les Bouches du Rhone, le Morbihan og le Finistère.

For en upartisk Betragtning lader det sig ikke nægte, at Udfaldet faktisk var et eklatant Vidnesbyrd om, hvad der snart end mere skulde blive bekræftet, at Befolkningens store Flerhed ikke var republikansk, og at der derfor var noget saa meget mere tvetydigt og misligt ved den nys vedtagne republikanske Forfatning, en Tvetydighed og Mislighed, der i ethvert Fald taler noget til Undskyldning for det senere Statskup, i alt Fald for dem, der maatte mene, at Louis Napoleon ved ikke ærlig og oprigtig at fremtræde som Ikke-Republikaner kun handlede i samme Aand som alle de andre, der havde været med til at vedtage en Forfatning, om hvilken de forud vidste, at den ikke var et sandt Udtryk for den fremherskende Stemning hos den overvejende Del af Befolkningen, selv om «Republiken» i Øjeblikket alligevel var Tidens Løsen, mod hvilket der foreløbig ikke uden Fare lod sig opstille et mere sandhedskjærligt Program. (Forts.)

Th. Bøggild.

Slaget ved Aktium.*)

Den gamle romerske Republik var for stedse tilintetgjort i Slagene ved Philippi (Aar 42 før Kristus), og Verdenshistoriens Skæbne var nu lagt i Octavians og Marcus Antonius's Hænder. Man kan næppe tænke sig to Mænd af en mere forskjellig Karakter; den ene var snedig og snu, en Mester i at benytte sig af Forhold, Omstændigheder og andres Fejlgreb, i Besiddelse af et afgjort Talent for Forstilleiseskunsten; han gik stille om med sine store Planer, indtil Øjeblikket kom til at udføre dem. Den anden, Antonius, var ærlig og djærv, personlig tapper paa Valpladsen og forgudet af sine Soldater, men tillige en Slave af sine Lyster og raa i deres Tilfredsstillelse, uden Energi til at udtænke en Plan og sætte alt ind paa at gjennemføre den; han var mest ved Begivenhedernes Gang stillet hen paa den Plads, hvor Kampen skulde staa om Eneherredømmet paa Capitoliums Tinde.

Octavian gik sin Gang alene; Antonius var derimod kommen i Ledtog med en Kvinde, der fik den mest afgjørende Indflydelse paa hans Skæbne — det var Ægyptens Dronning, Kleopatra. Kun sytten Aar gammel havde hun besteget sine Fædres Trone, havde tidlig prøvet Tronstridighedernes Storme, men havde ogsaa set sin Magt paa ny be-

*) Som Kilder nævnes: Plutarch: »Antonius«, Dio Cassius og Appian; af nyere Forfattere navnlig: A. Stahr: Kleopatra. Berlin. 1864.

fæstet ved Julius Cæsar, den Helt, der kom, saa og sejrede anden Steds, men som, da han efter Slaget ved Pharsalus kom til Ægypten, saa Kleopatra og — blev besejret. Efter hans Mord, da Octavian, Antonius og Lepidus vare blevne enige om at dele Magten indbyrdes for et Tidsrum af 5 Aar (det andet Triumvirat), var Kleopatra en Tid tvivlraadig om, til hvilken Side hun skulde vende sig, enten til Cæsars Mordere: Republikanerne Brutus og Cassius, eller til Triumvirerne. Men da Republikanerne havde fristet Nederlaget ved Philippi og derefter vendt deres Dolke mod deres eget Bryst, da Valget saaledes var Kleopatra stillet imellem den iskolde Octavian og den fyrige Antonius, samlede hun sin Skjønheds og sine ypperlige Aandsevners fulde Styrke for i Antonius at vinde, hvad hun havde mistet i Cæsar. Den almindelige Betragtning af denne Kvinde blot som en vellystig Kokette, en slet og ret Bolerske, er næppe den rette. Hun var tvert imod ærgjerrig og drev Politik i det store; hun søgte at skaffe sine Fædres Rige den tabte Storhed tilbage ved at hæve det til en selvstændig Magt mellem Rom paa den ene Side, Parthien og det endnu fjernere Østen paa den anden, og til dette Maal skulde Antonius hjælpe hende. I Tarsus saa hun for anden Gang en Verdenshersker for sine Fødder, og saa mægtigt var det Indtryk, hun gjorde paa ham, at, som en af Oldtidens Historieskrivere, Appian fortæller, «han stirrede paa hende som paa et Vidunder baade af Skjønhed og Forstand og følte sig pludselig overvældet af ungdommelig Lidenskab, skjønt han allerede var 40 Aar gammel. Fra dette Øjeblik sløvedes hans tidligere utrættelige Virkelyst; hvad Kleopatra vilde, kun det skete, uden at der længere spurgtes, om det var ret og godt. For hendes Skyld forskød han da sin første Hustru Fulvia, om hvem det træffende er sagt, at det eneste kvindelige ved hende var hendes Legeme; men for Kleopatras Skyld forskød han tillige sin anden Hustru, Octavians Søster, den ædle Octavia, et Mønster paa alle romerske Matroner, og dette sidste Skridt vidste hans

Modstander at tage sig saaledes til Indtægt, at det kom Antonius dyrt at staa.

Allerede i Aaret 40 var det paa Nippet til at komme til Krig imellem Octavian og Antonius; dog tilvejebragtes en Forsoning i Brundisium, og Magten fordeltes saaledes, at Octavian skulde herske over Provinserne i Vest, Antonius over dem i Øst, medens Lepidus maatte nøjes med Afrika.

Medens Octavian opholdt sig til Stadighed i Rom, hvor Senatet fristede en ynkelig Tilværelse, fordi han alene havde taget Magtens Tøjler, færdedes Antonius i Østens Provinser og navnlig i Kleopatras Hovedstad, Alexandria. Men den Tid nærmede sig, da det skulde afgjøres, om Octavian eller Antonius skulde tage Arv efter Cæsar og erholde Verdensherredommet i udelukkende Besiddelse for sig. Længe udslyngede de gjensidig de heftigste Bebrejdelser imod hinanden, dels i private Breve dels i offentlige Erklæringer og Manifester. Antonius gjorde et fiffigt Træk, da han i en Skrivelse til Senatet tilbød at ville nedlægge sin Værdighed som Triumvir, hvis Octavian vilde følge hans Exempel. Han vovede intet videre herved; thi han vilde, selv uden Triumvirværdigheden, meget vel kunnet hævde sin Stilling i Øst, støttende sig tll Kleopatras Flaade og til sine egne, ham trofast hengivne Legioner. Octavian opgav derimod alt, naar han opgav Triumvirværdigheden. Men Octavian tænkte heller ikke et Øjeblik herpaa; derimod vidste han at overbyde sin Medbejler i List. I Aaret 33 lod han af Byttet fra den dalmatiske Krig opføre en herlig Pragtbygning i Rom; den skulde give Romerne et synligt Bevis paa, hvorledes han tænkte paa Rom, medens Antonius kun havde Tanke for Alexandria; men ved at give Bygningen Navn af Octavias Buegang bragte han tillige sin ulykkelige Søsters Medfart i Erindring. Folket skulde herved stadig mindes om, at det havde set en højbaaren Romerinde, en ædel Matrone, en Kvinde af ulastelig Vandel grædende forlade sit Hus med den troløse Ægtefælles Børn ved sin Side. Dog fremstilledes Sagen saa-

ledes, som om Antonius kun var et Redskab i en andens Haand, et Offer, betaget af en voldsom Lidenskab. Vel glemte Octavian ikke at anføre i Senatet, at Antonius havde besudlet Cæsars Minde ved at erklære Cæsarion for en kjødelig Søn af Diktatoren, en Frugt af hans Elskovseventyr med Kleopatra i Alexandria; at han fremdeles havde bortskjænket hele Provinser af Romerriget til sine Frillebørn, ladet Sextus Pompejus dræbe, og ved sin Adfærd over for den armeniske Konge Artavasdes sat en Plet paa Nationens Ære; Beviserne herfor fremdrog han af det Testamente, Antonius havde nedlagt i Vestas Tempel i Rom, og som var kommet til hans Kundskab ved Forræderi og faldet i hans Hænder ved formasteligt Brud paa Helligdommens Ukrænkelighed. Men den, som dog tilsidst bar Skylden for Antonius's Forbrydelser, — det var Kleopatra!, og det var et Mestertræk af den store politiske Skakspiller at begynde Kampen med at fremstille den for Folket som en hellig Krig, i hvilken det ikke blot gjaldt om Roms Overhøjhed, ikke blot om Romerrigets Tilværelse, men om selve de nationale Sæder og Skikke og om Fædrenes Religion, der stod Fare for at skulle afløses af Barbarernes Indstiftelser, af den foragtelige ægyptiske Dyretilbedelse, i Fald Kleopatra kom til Roret, baaret paa Hænderne af Antonius. En Kvinde, oven i Kjøbet en fremmed, vovede altsaa at udrække sin Haand efter Cæsars Værdighed, ja hun troede sig allerede saa nær sit Maal, at hun brugte den Yndlingsed: «Saa vist som jeg engang skal sidde til Doms paa Capitolium!», men saadant kunde Romerfolket ikke længere lade gaa uænset hen. Krig maatte der erklæres; men Krigserklæringen maatte slynges ud imod den rette skyldige, og dette var «Uhyret fra Ægypten», «Nilens Helena»; Antonius var kun hendes Offer. Denne Fremstilling af Sagen viste sig virkelig i Stand til at puste Romernes gamle Foragt for alt fremmed op til et glødende Had og en brændende Tørst efter Hævn over Kleopatra. .Omgiven af talløse Skarer slyngede Octavian selv, klædt i Krigskappen, fra Bellonas

Tempel det skæbnesvangre Spyd ind paa den hegnede Mark, der skulde betyde Fjendens Enemærker. Dette skete i Aaret 32 før Kristi Fødsel.

Octavian regnede ganske rigtig, naar han antog, at selv om Krigen blev erklæret imod Kleopatra, vilde Antonius ikke gaa Ram forbi. Vel blev denne ikke udtrykkelig erklæret for Fædrelandets Fjende, thi i saa Fald maatte man vise den samme Adfærd imod de mange fornemme Romere i hans Nærhed; men faktisk betragtedes han dog som saadan, og alle offentlige Funktioner bleve ham fratagne. Lige saa rigtig regnede Octavian, naar han antog, at Antonius ikke vilde forlade Kleopatra, men vælge Krig imod sit Fædreland for at tage hende i Beskyttelse. Der gjordes vel et Forsøg af Antonius's Venner i Rom paa at skille ham fra hans elskede ved at give ham Underretning om Ophidselsen i Rom, og virkelig vaklede Antonius et Øjeblik. Men Kleopatra havde ikke glemt, at en Kvinde én Gang før, rigtignok kun til en Tid, havde trængt sig ind imellem hende og Antonius; noget lignende kunde gjentage sig og hun blive den Pris, for hvilken der kjøbtes Fred og Forsoning. En Talsmand fandt hun ogsaa i Høvdingen Canidius, som i Krigsraadet advarede mod at skyde de store Stridskræfter og Pengemidler fra sig, hvormed Ægyptens Dronning kunde bidrage til Krigens Førelse. Resten udrettede hendes Bønner og Taarer, saa at Antonius til Sidst lyttede mere til Hjertets Stemme end til Klogskabens. «Skæbnen vilde det saa», siger Plutarch lakonisk, og skæbnesvanger for begge blev den Tilladelse til at blive, som Antonius gav Dronningen.

Betragte vi Partiernes Styrke, saa havde Østens Herre, Antonius, i Begyndelsen uimodsigelig Fordelen paa sin Side. Med stor Energi og Hurtighed havde Kleopatra og Antonius samlet deres vældige Stridsmagt og vidst at overvinde de Vanskeligheder, som vare forbundne med at samle saa forskjelligartede Masser fra Østens fjerne Riger og Lande. Ikke mindre end femten Konger og mægtige Fyrster fra Mauri-

tanien og Arabien, fra Armenien, Medien, Judæa, Cilicien og Kappadocien, fra Pontus og Paphlagonien, Galatien og Thracien havde tildels personlig givet Møde i Spidsen for deres Hære. Antonius's Landhær talte 100,000 romerske Soldater og 12,000 Ryttere, desuden Skarer af Hjælpetropper baade til Fods og til Hest, deriblandt en Mængde lette Tropper, Slyngekastere og Bueskytter. Hans Flaade løb op til ikke mindre end 500 Krigsskibe, af hvilke Kleopatra stillede 200 Galejer, bemandede med fortræffelige Søfolk og forsynede med alt Slags Kasteskyts. Tillige kom hun Krigskassen til Hjælp med 20,000 Talenter og overtog Hærens Forsyning. Ephesus, den rigeste og mægtigste Handelsstad i Lille-Asien, var udset til Samlingsplads for Krigsskibene og Transportfartøjerne.

Paa Octavians Side stode alle Provinserne i Vest: Italien, Gallien, Spanien, Afrika indtil Cyrene, Illyrien, Sicilien og Sardinien med de nær liggende Øer. Hans Flaade var kun halvt saa talrig som Antonius's; den beløb sig til ikke mere end 250 Skibe. Disse vare derhos mindre og uanseligere end Antonius's Kolosser; men til Gjengjæld vare de lettere og raskere til at manøvrere, og medens det skortede Antonius paa Mandskab, vare Octavians Skibe vel bemandede med øvede Folk, der havde faaet deres Uddannelse i den langvarige Søkrig med Sextus Pompejus; de havde derved vundet fornøden Selvtillid og anførtes nu af Datidens første Søhelt, Agrippa. Octavians Landhær talte kun 80,000 Mand, og kun Rytteriet kunde maale sig i Antal med Antonius's. Derimod manglede han de lette Skarer af Forbundstropper, som ledsagede Antonius's Hær, men rigtignok ogsaa tyngede paa den ved deres Mængde og gjorde det til en meget vanskelig Sag at forsyne den med Fornødenheder.

Næsten i to Aar havde begge Parter under forskjellige Paaskud foretaget de uhyre Rustninger. Men Octavian havde maattet træffe sine Forberedelser under særdeles vanskelige Forhold. Til den afgjørende Kamp behøvede han Penge, og han havde ingen Kleopatra med rige Skatkamre ved sin Side.

Altsaa maatte han hjælpe sig ved at paalægge Befolkningen i sine Provinser haarde Skatter, hvad der naturligvis fremkaldte Misfornøjelse. Navnlig i Italien herskede en stærk Gjæring, og den ene Brandstiftelse fulgte ovenpaa den anden. Antonius's Tilhængere pustede naturligvis til Ilden, og paa sine Steder i Italien udbrød der heftige Tumulter, som kun kunde dæmpes med Vaabenmagt.

I Høsten 32 forlod Antonius og Kleopatra Ephesus for at tilbringe Vinteren paa den nærliggende Ø Samos. Begge hengave de sig her til et saa sorgløst og nydelsesrigt Liv, at man skulde tro, de vilde holde Karneval, før Festen begyndte. Deres Lejr vrimlede af Skuespillere, Sangere, Musikere og Dansere; Theatrene vare propfulde; Orientens tilstede værende Konger kappedes om at overgaa hinanden i prægtige Gjæstebud, og medens hele Jordens Kreds skjælvede for de Rædsler, Krigen vilde føre med sig, syntes selve Elysium at være dalet ned paa den lille Ø. Dog var der ogsaa dem, som saa dybere og rystede betænkelig paa Hovedet, idet de sagde til sig selv: «Hvad skal det blive til med Sejrsfesten, naar man, allerede før Kampen er begyndt, holder saadanne Festligheder?»

Fra Samos sejlede man til Athen, hvor man levede det samme lystige Liv. Her nød Kleopatra den Lykke at se sig hilset af det græske Folk som Antonius's Hustru, altsaa at staa ved sine Ønskers Maal. Men nu hørte Festlighederne paa én Gang op. Ganske kunde man dog ikke glemme de alvorlige Ting, som forestode; da Antonius havde modtaget Efterretningen om de ovenfor omtalte forviklede Forhold i Italien, besluttede han at gjøre dette Land til Krigsskuepladsen, og sent i Høsten i Aaret 31 styrede han med sin Flaade over det joniske Hav hen imod dets Kyster. Han var ikke kommen længere end til Corcyra, før han fik en Efterretning, der standsede ham i Farten. Hans Spejdere meldte ham nemlig, at Octavian var kommen ham i Forkjøbet og allerede befandt sig med sin Flaade ved de kerauniske For-

bjerge paa Sydkysten af Illyrien. Denne Efterretning beroede imidlertid paa en Misforstaaelse; Spejderne havde troet at se hele Fjendens Flaade i, hvad der kun var en Afdeling af samme, udsendt for at holde Udkig med Fjenden. Men Antonius lod sig dog af denne Efterretning forlede til at forandre sin Plan og til at oppebi sin Modstanders Angreb i Grækenland, fordi det syntes ham voveligt at angribe med en Fjende i Ryggen. Altsaa sejlede han tilbage til Grækenland, opslog sit Vinterkvartér i Patræ ved den korinthiske Bugt i Provinsen Achaja og fordelte sine Tropper og Flaadeafdelinger langs med Grækenlands Vestkyst. Hovedstyrken lagde han omkring Forbjerget Aktium ved det sydlige Indløb til den ambrakiske Bugt (nu Bugten ved Arta).

At Antonius lod Sommeren og Høsten i Aaret 32 gaa hen uden at aabne Angrebet paa Italien, var efter Plutarchs Mening «den største strategiske Fejl», som han kunde begaa; thi derved gav han sin Fjende Tid til at dæmpe Urolighederne i Italien og inddrive Krigsskatten. Og da Antonius fremdeles lod største Delen af Aaret 31 gaa hen uden at oprette det forsømte, fik hans Fjende derved Tid til at samle baade Hær og Flaade ved Brundisium. Herhen begav Octavian sig selv, omgiven af Senatets og Ridderstandens mest ansete Medlemmer, hvilke han førte med sig dels for at overbevise Verden om, at han for Alvor vilde gjøre Statens og Folkets Sag til sin egen, dels for at sikre sig deres Troskab. Hans Hær saa vel som hans Flaade stod i Styrke betydelig tilbage for hans Modstanders; men denne havde givet Slip paa den Fordel at være den angribende Part og derimod overladt til Octavian at bestemme Tid, Sted og Maade. Dette var en stor Fordel; Antonius skulde faa det at føle.

I det Øjeblik, da Kampen skulde til at bryde ud, gik bange Anelser og bekymrede Forventninger gjennem hele den romerske Verden. Den, der med Opmærksomhed læser Horats's Digte fra denne Tid, kan gjennem dem føle Samtidens

Pulsslag, og af Digterens grænseløse Jubel efter Slaget kan man slutte sig til, hvor klart og levende den overhængende Fare har staaet for hans samtidige. Intet Steds var Bevægelsen større end i selve Verdens Hovedstad. Fanatismen og Nationalhadet vare komne i Bevægelse og vidste at finde Varsler for Kampens Udfald i smaat som i stort. Bevægelsen havde naaet ned til Roms Gadedrenge; de delte sig i to Partier: Cæsarianerne og Antonianerne, der leverede hinanden heftige Batailler i Gaderne og paa Torvene, og da Cæsarianerne gik af med Sejren, tydedes allerede dette som et gunstigt Forvarsel, der bebudede Sejr for Octavian. Men mange Begivenheder, baade virkelige og indbildte, indtraf tillige i hine Dage, der kun kunde betyde Undergang for Antonius. Hans Billedstøtte paa Albanerbjerget havde svedt Blod, som ikke var til at faa af; det tydedes saaledes, at Guderne havde besluttet Død og Fordærvelse over den Mand, der stod i Ledtog med Dronningen over hint Land, hvor Dyr bleve dyrkede som Guder. I Patræ, hvor Antonius havde opslaaet sit Vinterkvartér, afbrændte Herakles's Helligdom, — men var ikke Herakles den mythiske Stammefader for Antoniernes Slægt? I Athen styrtede et Steds Dionysos's Statue ned fra en Gavl, og Antonius havde jo i Alexandria ladet sig proklamere som Guden Osiris, der ganske var for Ægypterne, hvad Dionysos eller Bacchus var for Romerne. Heller ikke Kleopatra gik fri for de onde Varsler; i Agterspejlet af hendes Admiralskib, som førte Navn af Antonia, havde nogle Svaler bygget Rede; andre vare komne til, havde fordrevet de første og dræbt deres Unger; — accipe omen! saaledes endte Historien overalt, hvor den fortaltes i Rom.

Fra Octavians Side aabnedes Fjendtlighederne dermed, at hans Admiral Agrippa stak i Søen og krydsede med enkelte Eskadrer omkring i det joniske Hav, dels for at forurolige Fjendens Flaadestationer dels for at spejde efter de gunstigste Punkter til Landgang for Hæren. Omsider stak da Octavian selv i Søen med sin Hær og Flaade, sejlede over det joniske

Hav og udskibede Hæren et Stykke nedenfor de kerauniske Bjerge. Uden Sværdslag tog han den vigtige Ø Corcyra i Besiddelse, hvorpaa hans Flaade styrede hen imod Havnen ved Comarus, medens Hæren i Ilmarscher bevægede sig fremad langs Kysten. Flaade og Hær vilde snart støde sammen paa det nævnte Sted et Stykke nord for Indløbet til den ambrakiske Bugt, medens Antonius's Hær og Flaade, for saa vidt de vare samlede, bevogtede det sydlige Indløb. Denne Stilling var ganske vist fordelagtig for Antonius; ogsaa fik man et mægtigt Indtryk ved Synet af de mange kæmpehøje Skibe (flere af dem laa 10 Fod over Vandspejlet) med deres otte eller ti Rader Rorbænke, deres høje Taarne til Skytset, deres vældige Skibssnabler og vel forvarede Sideplanker. Men Vanskeligheden bestod i at flytte og styre disse svømmende Kasteller, saa at man kunde komme Modstanderen ind paa Livet, forfolge ham, hvis man sejrede, men slippe bort, hvis man tabte. Og det værste var, at Antonius's Flaade, just som Afgjørelsen nærmede sig, led mere end nogensinde før af Mangel paa Mandskab, thi Sult, Sygdom og Rømning havde i Vinterens Løb mindsket dette betydelig. For at fylde Hullerne maatte man med stort Besvær presse Folk fra det ulykkelige Grækenland, men fik derved kun uøvede Folk, paagrebne Landstrygere, Bønder, Æseldrivere og halvvoxne unge Mennesker, og det ikke engang i tilstrækkeligt Antal. Til at øve dem i Tjenesten var der nu hverken Tid eller Lejlighed, saa at Skibene vare endog usædvanlig tunge i deres Bevægelser.

Paa Efterretningen om, at Fjenden nærmede sig, ilede Antonius fra Patræ til Aktium; Faren opflammede hans gamle Krigermod og ansporede ham til Energi. Han kom netop tidsnok til at frelse sin Flaade, der laa uden Soldateske om Bord og vilde være aldeles prisgiven, dersom Fjenden gjorde Angreb. Saa hurtig som mulig uddelte han Vaaben blandt Rorkarle og Matroser og opstillede disse paa Dækket, saa at det, da Fjenden nærmede sig, tog sig ud, som om alt var

beredt paa hans Komme. Fjenden lod sig virkelig heraf føre bag Lyset, og den første Fare var overstaaet.

Men da Antonius drog bort fra Patræ, havde han faaet sin farligste Modstander bag sig i Ryggen. Det var Octavians Admiral Agrippa. Næppe rygtedes det for denne, at Antonius havde forladt Patræ, før han øjeblikkelig ilede til, indtog Staden, overrumplede Øen Leukas og erobrede den tillige med de der værende Skibe. Udfor Mundingen af den korinthiske Havbugt slog han en anden Afdeling af Antonius's Flaade, som vilde støde til Hovedflaaden, og erobrede Korinth. Derefter stødte han paa en ny fjendtlig Eskadre, som han traf i Kamp med nogle af Octavians Skibe, og sejrede ogsaa paa dette Punkt. Efter at have tilføjet Fjenden disse Tab satte han Kursen ad Comarus til for der i Forening med Octavian at træffe Forberedelser til det afgjørende Hovedslag.

Med et Blik paa Kortet ville vi nu tage Valpladsen i Øjesyn. Paa Vestkysten af Landskabet Epirus strækker den ambrakiske Bugt (nu hedder den Bugten ved Arta) sig omtrent 5 Mil ind i Landet. Omkredsen anslaar Strabo til 300 Stadier eller omtrent 8 Mil; Breden angives af nyere Geografer til 2½ Mil. Et snævert Stræde, næppe bredere end 2,000 Fod, fører ind i Bugten.

Paa en Høj nord for Indløbet stod Octavians Lejr paa det samme Sted, hvor han senere anlagde Byen Nikopolis ɔ: Sejrsstaden. Paa sin højre Haand havde han det joniske Hav, paa sin venstre den ambrakiske Bugt; Bredderne omkring denne bestod af lavt, frugtbart Marskland; uden om Bugten løber der en Bjergkjæde, bag hvilken Landet hæver sig jævnt opad, indtil det til sidst begrænses af Pindus's snedække Tinder. Paa højre Side af det snævre Stræde, som danner Indløbet, laa en Høj, kaldet «Akte», (Pynten); paa Højens Top knejsede et Apollotempel, som kaldtes den Aktiske Helligdom. Ved Foden af denne Høj strakte Antonius's Lejr sig ud over det lavere liggende Marskland, hvor Trop-

perne i Vintertiden lede af Kulde, i Sommertiden af Hede og Feber. Indløbet til Bugten spærredes af hans Galejer i ordnede Rader, og disse vare igjen dækkede af stærke Skanser paa begge Sider af Strædet. Hans Stilling var næsten uangribelig, men det var mere en Forsvarsstilling end en Angrebsstilling; tillige var Terrænet usundt, og der herskede Mangel paa Levnetsmidler, som for det meste maatte slæbes over Bjergene i lange Tog paa Skuldrene af de dertil pressede Lastdragere; thi den fjendtlige Flaade afskar al Tilførsel fra Søsiden.

Da Antonius havde samlet sin Styrke, satte han over Strædet og opslog en forskanset Lejr i Fjendens Nærhed for at afskjære ham fra Drikkevand og for lettere at kunne trække de fra Macedonien og Thracien hidkaldte Forstærkninger til sig. Tillige udsendte han et Rytterkorps, som skulde omgaa Bugten og falde Fjenden i Flanken.

Men det lykkedes ham ikke. Hans Ryttere bleve overfaldne og slaaede af Forræderen Titius; Forstærkningerne udebleve, og i Stedet derfor indløb der Efterretning om, at den Høvding, han havde sendt efter dem, Dellius, var gaaet over til Octavian. I en anden Ryttertræfning blev Antonius selv slaaet, og kun med Møje undgik han at blive tagen til Fange i et Baghold. Han maatte da opgive Stillingen paa den anden Side af Strædet og indtage sin første Lejr.

Antonius's Stilling blev mere og mere betænkelig. Over de Tab, han allerede havde lidt baade til Lands og til Vands, begyndte Soldaterne at tabe Modet; navnlig gjaldt dette om Førerne, og de allerede bortrømte Høvdingers Exempel efterfulgtes af flere. Til Grund for deres Forræderi anførte de alle deres Afsky for den hovmodige Kleopatras Regimente, og vel var det en godtkjøbs Undskyldning, men den havde dog en god Klang i Octavians Øren. Det nyttede intet, at den opbragte Antonius behandlede de Forrædere, som bleve opsnappede, med en Grusomhed, som ellers var ham fremmed; selv Domitius Ahenobarbus forlod ham. Han var Antonius's

næstkommanderende, og denne havde næret ubegrænset Tillid til ham. Ogsaa han havde modsat sig Kleopatras Indflydelse, nævnede hende altid kun ved Navn, men kaldte hende aldrig Dronning. De misfornøjede i Lejren havde derfor givet ham det Hverv at tage Overanførslen fra Antonius og selv at overtage den i hans Sted. Han var syg og vovede hverken at modtage det eller at afslaa det. I Stedet derfor forlod han sin Fører i Nøden og sejlede hemmelig i en Baad over til Octavian, «ikke uden dermed at sætte en Plet paa sit Rygte», tilføjer Svetovius. Dette Forræderi gik Antonius mere til Hjerte end alt andet. Man kan se det af den Maade, hvorpaa han gjengjældte det. Thi offentlig spottede han vel med, at Ahenobarbus uden Tvivl længtes efter Kjæresten Nais i Rom; men medens Kleopatra krævede Hævn, sendte Antonius sin troløse Ven alt hans Gods og hans Slaver tilbage. Dette Højmod, blandet med Foragt, knuste Hjertet paa den febersyge Mand, og angerfuld over sin Troløshed døde han faa Dage derefter.

Men ogsaa Antonius blev mere og mere trist og indesluttet. Siden Ahenobarbus havde forladt ham, troede han ingen mere. Selv Kleopatra havde han et Øjeblik mistænkt for, at hun ikke mente ham det redelig. Man havde nemlig hvisket ham i Øret, at hun stræbte ham efter Livet, og han lod hende derfor ved Bordet prøve Spise- og Drikkevarerne, før han selv nod noget af dem, indtil Kleopatra mærkede hans Mistanke og besluttede at helbrede ham derfor paa en eftertrykkelig Maade. Da hun ved det næste Maaltid atter havde smagt først paa Retterne og Vinene, rev hun nogle Blomster af den Krans, som smykkede hendes Hoved, kastede dem i Bægret og opfordrede ham til at tømme det sammen med hende. Da nu Antonius greb efter Bægret, strakte hun Haanden ud og raabte: «Ved denne nye Skik mener Du, Marcus Antonius, at kunne sikre Dig imod mig! Men se nu selv, om jeg ikke har Midler og Lejlighed nok til at dræbe Dig, i Fald det var mig muligt at leve uden Dig!»

Derpaa lod hun en Forbryder, som sad fangen, føre ind og bød ham tømme Bægret. Blomsterne havde været vædede med en stærk Gift, og den ulykkelige Fange døde paa Stedet. Antonius stod beskæmmet, og en Forsoning kom i Stand.

Desuagtet forværredes hans Stilling Dag for Dag. Følgerne af hans Fejl: ikke strax at have rettet Angrebet imod Italien og at sprede sin Flaade og Hær, begyndte at vise sig. Hans troløse Venners Forræderi, enkelte Hærafdelingers Overgang til Fjenden, de uheldige Smaatræfninger baade til Søs og til Lands, den almindelige Uvilje over Kleopatras Indflydelse, Flaadens daarlige Tilstand og Umuligheden af at kunne samle Hæren i behørig Styrke, alt dette i Forening nødte ham til at tage en afgjørende Beslutning. Hans første Plan: at angribe Fjenden samtidig i Front og Flanke, var, som vi saa, slaaet fejl. I den Stilling, hvori Octavian stod, var han nu stærkest. Antonius's Styrke bestod i, at hans Flaade spærrede Indløbet til Bugten; thi vel prøvede Octavian paa at slæbe sine Skibe paa Olje-Huder hen over den Halvø, han holdt besat, for at føre dem ind i Bugten og saaledes falde Fjenden i Ryggen, men Forsøget mislykkedes. Opgaven for Antonius var nu ikke længere at tilkæmpe sig Sejren, men at slippe ud af en mislig Stilling, der hver Dag truede med at blive farligere.

Hertil stode to Veje ham aabne. Den ene, som anbefaledes af Antonius's Høvding, Canidius, gik ud paa at opgive Flaaden, sende Kleopatra med sine hurtige Galejer til Ægypten og slaa sig igjennem med Landhæren til Thracien og Macedonien, hvor Antonius havde store Stridskræfter; disse kunde øges ved de betydelige Hjælpetropper, som Geterkongen havde tilbudt at stille, og med den samlede Styrke kunde man da tilbyde Fjenden et Landslag paa Thessaliens eller Macedoniens Sletter. Til Søs var Octavian nu stærkest; at vige for ham paa Søen var derfor ingen Skam. Derimod vilde det være uhæderligt for Antonius, den første Hærfører til Lands, at sætte sine tapre, vel øvede Landsoldater i Vove

ved at beordre dem til Kamp om Bord paa Skibene, hvortil de ingen Øvelse medbragte.

Som det vil erindres, havde Canidius tidligere under andre Forhold stemt for, at Kleopatra skulde blive ved Hæren; at han nu raadede til det modsatte, maatte gjøre stærkt Indtryk paa Antonius. Men Kleopatra forkastede denne Udvej paa det bestemteste; ikke for nogen Pris vilde hun skilles fra Antonius. Ogsaa hun var overbevist om, at Stillingen i Bugten ikke mere var holdbar, og at Antonius maatte se at slippe ud af den. Men det skulde ske i Forening med hende og altsaa ved et Søslag. Et Tilbagetog til Lands forekom hende forbundet med langt større Fare; derimod sikrede i værste Fald et Søslag dem begge Muligheden af at slippe bort, og paa den anden Side frembød et Søslag ogsaa Muligheden af et heldigt Udfald. Hendes Anskuelse trængte igjennem i Krigsraadet, Tærningerne vare kastede, man bestemte sig for Søslaget ved Aktium.

Da Antonius havde taget den Beslutning at slaa sig igjennem til Søs, traf han med stor Energi alle de Forholdsregler, hvorved Kampen kunde faa et lykkeligt Udfald.

Da det var umuligt at bemande alle Skibene med Rorkarle og Matroser, udsøgte han sig de bedste og stærkeste af sine Krigsskibe og 60 ægyptiske Galejer; Resten lod han brænde. Ved Nattetid bleve alle Kostbarheder og Skatte bragte om Bord; alle fornemme Romere iblandt hans Omgivelser maatte indskibe sig med ham, for at han kunde sikre sig deres Troskab. Derpaa fik 22,000 Mand Landtropper og 2,000 Slyngekastere og Bueskytter Befaling til at gaa om Bord. Tavse og med mørke Miner adløde de. Kun en gammel Centurion med mange Skrammer i Ansigtet, der havde kæmpet i alle Slag ved sin Fører, vovede at træde hen til ham med de Ord: «Min Imperator, hvorfor vil Du dog sætte din Lid til det usle Træværk? Lad Ægypter og Phonicier kæmpe til Søs, men giv Du os en Valplads paa Landjorden; der ere vi vante til at sejre eller dø!» Anto-

nius svarede ikke, men vinkede blot opmuntrende til den ærlige Karl og gik videre. Han var selv opfyldt af Bekymring; Styrmændene havde ladet Takkelagen blive i Land, hvad man plejede i et Søslag nær ved Land for at skaffe Plads paa Skibene; men Antonius bød at bringe den om Bord og at tage den med; «thi», som han sagde, «naar Fjenden er slaaet, skal han ikke slippe for at blive forfulgt».

Man ser, at alt var beregnet paa at holde Flaade og Hær i Uvidenhed om den egentlige Plan. Denne gik ud paa kun at slaas, hvis Fjenden hindrede ham i at drage bort. Men hans Afmarsch maatte ikke tage sig ud som en Flugt, for at ikke Hæren og Forbundsfællerne skulde blive modløse.

Ilde varslende Rygter udbredte sig iblandt hans Soldater. Det hed sig, at da han før Slaget vilde holde en Tale fra Flagskibet til sine Folk, var det blevet standset af en lille Fisk, Echeneis, som i Følge Overtroen havde en saadan Kraft, hvorfor han havde maattet gaa om Bord paa et andet Skib. Den ældre Plinius, som omtaler dette Æventyr, tror fuldt og fast derpaa og taber sig i Deklamationer over Naturens vidunderlige, hemmelighedsfulde Kraft. Derimod sørgede Octavian for at skaffe sin Hær et gunstigt Forvarsel for den forestaaende Kamp. Da han om Natten gik igjennem Lejren for at begive sig til sine Skibe, mødte han en Æseldriver, hvem han spurgte om hans Navn. «Jeg hedder Eutychos (Lykkens Yndling) og mit Æsel Nikon» (Sejrherre), saaledes lød Svaret. Som en Løbeild fløj Efterretningen om dette lykkelige Varsel gjennem den kloge Octavians Hær og Flaade; senere lod han for at forevige Erindringen herom opstille en Gruppe i Kobber, forestillende Æseldriveren og hans Dyr, paa den Plads, hvor Mødet fandt Sted.

Det var i Begyndelsen af September Maaned i Aaret 31, at de to Flaader laa slagfærdige over for hinanden og skarpt iagttagende hinandens Bevægelser. Med sine kæmpestore Krigsgalejer havde Antonius indtaget en Stilling ved Enden af det smalle Stræde. Hans Skibe vare forsynede med høje

Taarne, besatte med alskens Kasteskyts og Mandskab, hvorved hans Front fik Udseende af en Fæstningsmur med Taarne. Bag ved denne Front og dækket af den laa Kleopatras 60 udsøgte, hurtigsejlende Galejer fra Ægypten, beredte til Flugt, hvis Lykken skulde gaa ham imod; thi fremfor alt vilde han ikke udsætte Dronningen for Kampens Farer og Rædsler.

I fire Dage forbød stormfuldt Vejr at levere Slag. Den femte lagde Stormen sig, og Søens spejlklare Flade laa blikstille. Det var den 2den September. Paa et let Rofartøj foer Antonius om mellem Skibenes Rækker. «Paa disse vældige Skibe ville I kæmpe ligesaa tappert som paa Land», raabte han opmuntrende til sine Soldater. Men Styrmændene befalede han at holde Skibene lige saa tæt sluttede, som om de laa for Anker, indenfor den tagne Position ved Strædet; i den skulde de oppebi de fjendtlige Galejers Angreb uden at vige ud af Linien eller indlade sig i Enekamp med nogen. Derpaa tog han selv Plads paa højre Fløj tillige med sin Admiral, Lucius Gellius Publicola, medens Sosius førte den venstre, og to andre af hans Hovdinger, Marcus Octavius og Marcus Justejus, førte Kommandoen i Centrum.

Ogsaa Octavian havde efter Antonius's Exempel bemandet sine Skibe med en stærk Besætning af Landtropper. Hans venste Fløj, der stod lige over for Antonius, førtes af den prøvede Søhelt Agrippa, der tillige havde Overanførslen over hele Flaaden; højre Fløj førtes af Marcus Luvius, Centrum af Lucius Aruntius. Selv havde han ingen fast Post, men var omgiven af nogle smaa Hurtigsejlere, som han kunde sende ud i alle Retninger for at faa Besked om Slagets Gang. Først var det hans Plan at lade Fjenden komme ud af Strædet og lade ham passere forbi sig, derpaa ile efter ham og angribe ham i Ryggen. Han gjorde herved Regning paa, at hans Skibe vare hurtigere i deres Bevægelser, saa at han med Lethed kunde indhente den fjendtlige Flaade, men stolede tillige paa, at det vilde gjøre et stærkt Indtryk paa Antonius's Tilhængere, naar de saa deres Fører fly, hvorved

mange sikkert vilde lade sig bevæge til at gaa over til Fjenden. Sagen var nemlig den, at Octavian kjendte sin Modstanders Plan, enten han nu var kommen til Kundskab derom ved Overløbere, eller han sluttede sig dertil af Antonius's Forberedelser. Men Agrippa bragte ham bort fra hin Plan, fordi det var ham bekjendt, at Fjendens Flaade var forsynet med Sejl og altsaa let kunde faa Forspring. Derimod holdt han fast paa, at man skulde hindre Fjenden i at løbe ud og angribe ham til Trods for hans stærke Stilling.

Men dette var ikke saa let gjort som sagt. Man maatte lokke Fjenden ud af hans tæt sluttede Stilling, og han rørte sig ikke af Stedet! Ubevægelig som en Række svømmende Fæstninger med de vældige Skibssnabler stirrende ud imod Fjenden laa Antonius's Flaade; hans Modstander kunde være sikker paa Undergang, dersom han med sine meget mindre Galejer vilde vove at angribe de tæt sluttede Kolosser. Octavian sejlede selv hen paa sin højre Fløj og studsede ved Synet af dem. Han troede fuldt og fast, at Skibene laa for Anker; saa ubevægelig og tæt sluttet var deres Linie. I en Afstand af omtrent 8 Stadier (en lille Fjerdingvej) lod han derfor sin Flaade gjøre Holdt og indtage en halvmaaneformig Stilling.

Da det blev Middag, begyndte Vinden at blæse fra Søen, hvorved Antonius's Skibe løb paa hverandre, saa at det blev vanskeligere og vanskeligere at holde Rækkerne sluttede. Kjed af at tøve saa længe nyttede Antonius's Admiral, Sosius, Vinden til at flytte den venstre Fløj noget frem. Octavian, som stod over for ham, saa det og blev glad. Han lod sin højre Fløj rykke lidt tilbage for at lokke Fjenden fra Snævringen ud i det fri. Dernæst strakte han sin Fløj noget ud til Højre for, naar Fjendens Skibe vare komne langt nok ud, da at angribe de tunge Kolosser én for én med sine hurtige Galejer. Samtidig hermed befalede han ved Signaler den anden Fløj, som førtes af Agrippa, at gjøre samme Bevægelse i samme Øjemed. Ved Sosius's Manøvre paa venstre

Fløj var Antonius bleven nødt til ogsaa at skyde sin højre Fløj noget frem for ikke at blive omgaaet af sin Modstander. Nødtvungen besluttede han sig da til at rykke frem til Angreb.

Men ved hine Manøvrer var Antonius's Centrum blevet skilt fra Fløjene, og Octavians Admiral, Aruntius, skyndte sig med at drage Fordel af denne Fejl ved et rask Angreb. Han kilede sig med sine Skibe ind i Aabningen mellem Centrum og Fløjene; disse svingede ind paa ham, og Kampen begyndte, den frygteligste i hele den romerske Søkrigshistorie. Med et vildt Kampraab, som istemmedes af begge Landhærene, der stod opstillede paa Højene ved Bredderne, styrede Flaaderne ind paa hinanden.

Begge de stridende Partier fulgte nu en højst forskjellig Taktik. Plutarch beskriver den saaledes: «Det var intet sædvanligt Søslag; Skibene tørnede ikke mod hinanden for at bore hinanden i Sænk; thi dertil manglede Antonius's Kolosser paa den ene Side det fornødne Mandskab ved Aarerne, og paa den anden Side vogtede Octavians lette Skibe sig for at nærme sig Fjendernes Jern-Snabler, ligesom de ogsaa frygtede for de stærke, jernbeslaaede Bjælker i Modstanderens Skrog. Kampen lignede altsaa mere et Slag til Lands, eller rettere sagt, det var en Storm mod Fæstningsmure, idet tre eller fire af Octavians Skibe sværmede omkring et af Antonius's, angreb det med Stænger og beskjød det med Kastespyd og Brande, medens Antonianerne brugte deres Blider oppe fra Taarnene og sendte en Hagl af Stene og Pile ned over Angriberne». En nok saa livlig Skildring giver Dio Cassius os af Slaget. «Med larmende Aareslag stormede Octavians smaa, hurtige Galejer løs og passede fremfor alt paa at dække sig mod Fjendens Skyts. Nu og da lykkedes det dem at gjøre et fjendligt Skib læk; mislykkedes derimod Angrebet, saa ilede de igjen bort, før det kom til Entring, anfaldt kort efter det samme Skib eller vendte sig mod et andet, som alt var indviklet i Kamp, for uformodet at angribe

det. Alle deres Angreb vare beregnede paa den Raskhed, hvormed de udførtes, samt paa at dække sig mod det fjendtlige Skyts. De løb omkring for at gjøre Skade, hvor de kunde, eller ogsaa blot for at allarmere; derpaa trak de sig hurtig tilbage udenfor Skudvidde, for at Fjenden ikke skulde faa fat paa dem og holde dem fast. Paa den ene Side havde Rorkarlene og Styrmændene mest at tage vare, paa den anden derimod Soldaterne. Octavians Skibe lignede Rytteriet, som det ene Øjeblik hugger ind, det andet viger tilbage. Antonius's derimod lignede et svært væbnet Fodfolk, der søger at dække sig mod Fjenden og saa godt som mulig at holde ham fast. Paa den Maade havde begge Partier hver sin Styrke: den enes Skibe sejlede ind paa Fjenden og søgte at skille ham ved hans Aarer, medens den andens søgte at bore sin Fjende i Sænk ved Hjælp af Stenkast og Blider».

Timerne gik, Kampen rasede, Sejren vilde hverken bestemme sig for den ene eller den anden. Antonius's uhaandterlige Kolosser rullede tungt paa Bølgerne, ude af Stand til at nytte en heldig Vending i Tingene ved en rask Manøvre, medens deres smaa, men talrige Angribere fortsatte deres Angreb, uden at de vare i Stand til at overvælde Fjendens stærke, svømmende Borge. Men bag de kæmpende inde i den sikre Bugt laa endnu Kleopatra med sine 60 Skibe. Faren voxede for, at hun skulde blive dragen med ind i Kampen, hvis Rædsler for første Gang traadte hende personlig i Møde og nok kunde sætte en Kvindes Mod paa Prøve. Den skjærmende Vold, som skilte hende fra Fjenden, blev tyndere og tyndere, og Afgjørelsen lod bestandig vente paa sig. Hun var en Kvinde; den ængstelige Uvished om Udfaldet, den lange Venten og Uvirksomhed blev hende tilsidst utaalelig, og da der netop rejste sig en gunstig Brise, gav hun sin Flaade Signal til Flugt. Med udspændte Sejl, Admiralskibet «Antonia» med det svulmende Purpursejl i Spidsen, styrede den ægyptiske Flaade for en gunstig Vind midt igjennem Aabningen af Bugten mellem de kæmpende Skibe

ud i rum Sø og styrede Kursen hen imod Peloponnes. Og Antonius? Vi ville lade Plutarch fortælle om ham: «I dette Øjeblik viste Antonius, at han hverken besad den Besindelse, der sømmer sig en Hærfører, eller blot den, der sømmer sig den menige Mand, ja at han ikke engang var sig selv mægtig; thi, som et vittigt Hoved engang har sagt, at Sjælen hos den, der elsker, lever i et fremmed Legeme, saaledes droges han efter den Kvinde, han elskede, som var han ét med hende. Aldrig saa snart saa han hendes Skib sejle afsted, før han glemte og opgav alt andet, lod sine kæmpende og døende Soldater i Stikken og kastede sig i et hurtigsejlende, femradaaret Skib for, ledsaget alene af Alexas og Skellius, at følge den Kvinde, som selv var fortabt, og som nu rev ham med sig i sit Fald».

Det er blevet almindeligt at kaste Skylden for, at Antonius tabte Slaget ved Aktium, over paa Kleopatra, og nægtes kan det ikke, at hun greb Flugten, førend Slagets Skæbne var afgjort. Men man har ogsaa beskyldt hende for Troløshed imod Antonius og for at have til Hensigt med sin Flugt «at bane sig Vejen til Octavians Gunst eller dog til Benaadning». Denne Beskyldning er vistnok uretfærdig, og den nævnes heller ikke hverken hos samtidige eller senere romerske Digtere og Historieskrivere; men den er tillige urimelig, thi Kleopatra maatte kunne sige sig selv, at hun aldrig kunde opnaa at blive benaadet af Octavian; dertil havde hun saaret ham for dybt i Søsterens Person, og dertil var hun altfor forhadt af Romerfolket.

Men ved Aktium fortsattes Kampen og rasede allerede den tiende Time paa Dagen. Antonius's Flugt var i Slagets Tummel kun bleven bemærket af faa af hans Folk, og da den kom til fleres Kundskab, kunde disse ikke tro den mulig. Octavian lod Efterretningen derom raabe over til dem, men de holdt den for et Krigspuds og bleve ved med at kæmpe, skjønt de nu havde faaet baade Vind og Strøm imod sig. Hvor kunde de ogsaa tro, at han, Sejrherren i de 100

Slag, han, der saa utallige Gange havde trodset Krigens Farer og Omskiftelser, at han skulde have forladt sin kæmpende Hær!

Det var en Fortvivlelsens Kamp, og vi læse hos Dio Cassius en gribende Skildring deraf. Ingen Røg af Kanoner bredte, som i vore Dage, sit mørke Slør ud over det gyselige Skuespil, men den klare Dag lyste derover, saa at begge Hære fra Landsiden kunde følge Kampen i ængstelig Spænding og med vexlende Følelser. Octavian vilde gjerne have frelst den tilbage blevne Del af den fjendtlige Flaade og med den et rigt Bytte. Men ingen tænkte paa at overgive sig. Kun nogle faa forsøgte paa at fly, idet de kastede Taarnene og hvad andet, der kunde være i Vejen for en ilsom Flugt, i Vandet og satte alle Sejl til; men den overvejende Del fortsatte Kampen, opflammet af rasende Hævntørst. Octavian maatte da bestemme sig til at vælge det sidste Middel for at fremkalde en endelig Afgjørelse. Han lod hente Ild fra Lejren og begyndte at beskyde Fjendens Skibe med Brandpile, Begkugler og Pander med gløende Kul. Forgjæves søgte Mandskabet om Bord paa de brændende Skibe at slukke Ilden med Drikkevandet, vaadt Sejldug, ja endog med Ligene af de faldne. Men selv fra det brændende Skib fortsattes Kampen. «Man slog Hager» — saaledes fortæller Dio Cassius — «i Fjendens Skibe for at trække dem til sig, entre dem eller i det mindste brænde dem op. Røgen kvalte Rorkarlene, Flammerne toge fat i de kæmpende, som flokkede sig sammen i Midten af det brændende Skib. De kastede Vaabnene fra sig og styrtede sig i Havet, hvor de druknede eller bleve slaaede ihjel med Aarerne. Mange, som ikke vilde forlade deres Skib, dræbte først deres Sidemænd, derefter sig selv, og det brændende Skib blev Baalet, hvorpaa deres Lig kastedes. Da Modstanden omsider hørte op, anvendte Sejrherrerne alle mulige Midler for at standse Ilden. De sejlede hen til de bræn-

dende Skibe for at slukke eller for at plyndre; men under Forsøgene herpaa fandt mange af dem deres Død i Luerne».

Da Solen sank den 2den September og kastede sine sidste Straaler hen over det med Vrag og blodige Lig bedækkede Hav, — da var Octavian Enehersker over den hele Verden. Men med Antonius og Kleopatra gik det nedad — mod Døden.

F. Andersen.

Det russiske Hof i Horsens.*)

Det er bekjendt, at Palæet i Horsens i den sidste Del af forrige Aarhundrede var Sæde for to Prinser og to Prinsesser af det russiske Herskerhus, og at her holdtes et lille Hof indtil 1807, da den længstlevende af de fire Søskende afgik ved Døden. Ligeledes vil det vel næppe være dette Tidsskrifts Læsere ubekjendt, hvem disse landflygtige Fyrstebørn vare, og vi ville derfor kun i al Korthed bringe Hovedtrækkene af denne tragiske Historie i Erindring.

Kejserinde Anna, Datter af Peter den stores Broder Ivan, havde ved Testament efterladt Tronen til sin Søsterdattersøn, Barnet Ivan VI, under Formynderskab af hans Moder Anna af Mecklenburg**), der var gift med Anton Ulrik af Brunsvig, en Broder til den senere danske Dronning Juliane Maria; hun indsatte samtidig sin Yndling og tidligere Elsker, Johan Ernst Biron, som ved hendes Magtsprog var bleven Hertug af Kurland, til Regent i Kejser Ivans Mindreaarighed. En kraftig Styrer kunde Riget visselig behøve, og Valget var for saa vidt ikke uheldigt; men Birons Overmod blev Storfyrstinde Anna saa utaaleligt, at hun snart søgte at befri sig for ham. Ved General Münnichs Hjælp fik hun Biron arresteret og sendt til Siberien, efter at han kun havde regeret i tre

*) Efter Ruskaja starina (Ruslands Fortid), Januarheftet 1873.

**) Anna Lepoldovna var en Datter af Hertug Carl Leopold af Mecklenburg og Kejserinde Annas Søster Katerina.

Uger (fra 28de Oktober til 20de November 1740), hvorpaa hun lod sig selv udraabe til Regentinde. Men Anna Leopoldovna var langtfra at være denne Opgave voxen. Anna Ivanovna havde været højst upopulær, ikke saa meget fordi hun regerede tyrannisk, thi det vare Russerne vante til, som fordi de styrende Mænd under hendes Regering dels vare Udlændinge, dels Russere af ringe Byrd, som havde hørt til Peter den stores Reformparti og af ham, til Trods for det gammelrussiske Parti, vare trukne frem til høje Stillinger. Den nye Regentinde var en mild og ædel Kvinde, men uden alt Herskertalent; hendes Regering var væsentlig den samme som den forrige og var stillet paa samme Maade over for en fjendsk Folkestemning; personlig var hun endnu mere fremmed for det russiske Folk, end hendes Forgængerinde havde været, og hun gjorde intet for at vinde dets Tillid. Hadet mod det saakaldte Fremmedregimente benyttedes snildt af listige Rænkesmede, navnlig Lægen Lestocq, til at faa en ny Hofrevolution sat i Værk, hvortil en Soldateske, der allerede flere end én Gang havde ladet sig bruge ved saadanne Lejligheder, stedse var til Rede for dem, som forstode at paavirke den, og hvortil Prinsesse Elisabet, Peter den stores Datter, kun behøvede at give sit Navn. Regentinden var for godtroende til at lade sig advare mod de Rænker, der udspandtes i Prinsessens Palads, og Følgen af denne Sorgløshed blev, at hun med sin Familie Natten mellem den 5te og 6te December 1741 blev tagen til Fange, og Elisabet udraabtes til Kejserinde. Den styrtede kejserlige Familie, bestaaende af Regentinden, hendes Gemal, den unge Kejser, der kun var fem Fjerdingaar gammel, og en yngre Prinsesse, som først for et Par Maaneder siden var kommen til Verden, bragtes først paa Fæstningen i Riga. To Aar senere, da Monsieur Lestocq for at sikre sin Stilling ved Elisabets Hof havde fundet fornødent at opdigte en Historie om et Komplot og i den Anledning havde faaet et Par forhenværende Hofdamer hos Regentinden paa Grund af uforsigtige Ytringer mishand-

lede til Døde, førtes Familien til Voronjezs og derfra til Cholmogory ved den nordlige Dvina; den bosattes her i et Slags Fort, der bestod af en lille toetages Bygning, en Kirke og en indhegnet Plads, og var omgivet af Grav og Palissadevold. De levede her under en stræng militær Bevogtning, hvis raa Officerer tilføjede dem mange bitre Krænkelser. Den ældste Søn, som havde været Kejser, blev tagen fra Forældrene og bragt til Fæstningen Schlüsselburg, hvor han levede indespærret i en Kasemat til sit fire og tyvende Aar, da Katerina II lod ham myrde (1764). Anna Leopoldovna døde allerede 1746 efter først at have skjænket sin Mand endnu tre Børn; Anton Ulrik levede derimod indtil 1776. Skippere, som sejlede forbi paa Dvina, have ofte hørt ham spille paa Fløjte. Først i Aaret 1780 lod Katerina II sig bevæge til at lade de fire Børn, som havde overlevet Forældrene, sætte i Frihed, fornemlig, som der siges, i Følge Forbønner fra det danske Hof og dertil knyttede Underhandlinger med Danmark, hvor Juliane Maria jo paa den Tid stod i Spidsen for Regeringen. I Juni 1780 afsejlede de fire Søskende Katerina, Aleksiej, Elisabet og Peter paa en russisk Fregat fra Archangelsk og ankom efter en haard og stormfuld Rejse i September til Bergen; her bleve de efter en Maaneds Ophold afhentede af et dansk Krigsskib, landsattes i Fladstrand og rejste derfra over Land til Horsens, hvor de ankom midt i Oktober. Kejserinden havde udsat en aarlig Apanage af 8,000 Rubler for hver, saaledes at den længstlevende skulde nyde de fulde 32,000 Rubler indtil sin Død. Deres russiske Følge blev med Undtagelse af en Pope og et Par Kirkebetjente efterhaanden afskediget og sendt hjem til Rusland, og en lille dansk Hofstat blev dem tilforordnet. De kunde ikke tale andet end Russisk, hvad der naturligvis maatte gjøre deres Stilling blandt de fremmede Omgivelser lidet behagelig. At Anton Ulrik under sit lange ørkesløse Liv i Cholmogory ikke har fundet sig foranlediget til at lære sine Børn i det mindste Fransk, er kun én Be-

kræftelse mere paa Rigtigheden af de russiske Historikeres Dom om ham som en aldeles ubetydelig, karakterløs og aandssvag Person. Den ældste Søster Katerina var stokdøv, saa at hendes Søskende mest underholdt sig med hende ved Tegn; dog skal hun saa temmelig have kunnet forstaa, hvad der blev sagt til hende, ved at se paa Læbernes Bevægelse. I Følge én Beretning skal hun have mistet Hørelsen paa den Dag, da hendes Forældre og Broder bleve fængslede, idet en Barnepige i Forskrækkelse havde tabt hende paa Gulvet; selv siger hun derimod, som vi nedenfor skulle se, at hun først var bleven døv i sit ottende Aar. Hun beskrives for øvrigt som lille af Væxt, mager og blond, stille, beskeden og frygtsom, men dog i det hele veltilmode, saa at hun, naar hun saa andre tale sammen og le, gjerne lo med uden at vide hvorover. Hun var i 1780 38 Aar gammel. Den anden Søster Elisabet skal have været klog og opvakt og oftere hemmelig have skrevet til Kejserinde Katerina; hendes Ophold i Horsens varede for øvrigt kun kort; hun døde allerede i Oktober 1782 i en Alder af 39 Aar. Den danske Kronprins Frederik besøgte dem regelmæssig én Gang om Aaret, undertiden ledsaget af sin Gemalinde, og viste dem stor Deltagelse, men selvfølgelig maatte deres Ukyndighed i alle fremmede Sprog her gjøre al umiddelbar gjensidig Meddelelse umulig. Prins Aleksiej døde 1787 og Prins Peter 1798. Den sidste skildres som stærktbygget, firskaaren og kjernesund, men saa frygtsom, at han ved Kronprinsens Besøg plejede at skjule sig og kun med Møje kunde bringes til at lade sig forestille. Fra 1798 af var altsaa kun den ældste, døve Søster tilbage, og det er begribeligt, hvor trist hun har maattet hendrage Resten af sit Liv indtil April 1807. Hun og hendes Søskende havde til Erindring om fordums Herlighed opbevaret en russisk Sølvrubel med Ivan VI's Billede, paa hvilken de satte stor Pris*). De Danske,

*) Denne Mønt skal for øvrigt endnu ikke være nogen stor numismatisk Sjeldenhed.

som havde udgjort hendes Hofstat, fik livsvarig Pension af den russiske Regering; hendes Efterladenskab tilfaldt ved Testament den danske Kronprins. Hvor vidt dette er sket med hendes gode Vilje, kan imidlertid synes noget tvivlsomt i Følge nedenstaaende Brev til Kejser Alexander I, som det russiske Tidsskrift, der er vor Kilde, meddeler med den Bemærkning, at det har været trykt før, men ikke saa fuldstændigt og korrekt som nu. Vi nødes til at oversætte noget frit, da Prinsessens naive Stil af Mangel paa klart grammatisk Sammenhæng næppe lader sig gjengive fuldkommen ordret.

«Kristeligste, Stormægtigste,
Allernaadigste Herre!

«Jeg har ofte hørt, at Deres Majestæt er naadig og kjærlig mod alle Folk, modtager Bønskrifter fra alle ulykkelige og hører alle, og derfor vover jeg at skrive et Brev til Deres Kejserlige Majestæt, fordi De hvert Aar allernaadigst sender Penge fra Rusland til Underhold for mig ulykkelige; men jeg vil sige Deres Majestæt den rene Sandhed: Jeg har slet ingen Nytte deraf, da mine danske Hoffolk bruge alle Pengene til deres egen Fordel, og før vare de ganske fattige og ejede ingen Ting, og nu ere de herved blevne rige; thi det have de altid været kloge paa; og de have tilegnet sig alle Kostbarheder efter mine Brødres og min Søsters Død, og alle Værelser have de taget i Besiddelse, og en, som jeg tror er Oberst, har femten Værelser, og jeg har kun fire. Og de gjøre alt, hvad de finde for godt, og jeg havde det bedre, medens mine Brødre levede; men siden de ere døde, er jeg Stakkel bleven alene i min Alderdom, og jeg er saa meget mere ulykkelig, som jeg ikke kan høre; thi jeg har ganske mistet Hørelsen i mit ottende Aar, og derfor kunne disse listige Mennesker narre mig, saa meget som de ville; og de ere hver Dag ude paa Kjøreture, og jeg sidder altid alene hjemme, og naar de ere hjemme, saa komme de aldrig til

mig, og ved Bordet tale de aldrig med mig, skjønt de kunne tale Russisk; men de tale bestandig kun Dansk med hinanden. Og naar det falder dem ind, saa føre de en Mængde Fremmede sammen hos mig, og med dem tale de saa bestandig, og jeg ser til, snart paa de fremmede og snart paa Hoffolkene, og saa gjøres der stor Anretning; men ellers krænke de mig og holde mig knapt; de give mig ingen hel Flaske Øl; de sige, det er dyrt; de skjænke mig kun et Glas, som kan staa hos mig til at drikke af, naar jeg bliver tørstig; og de krænke mig haardt i alle Maader, og derfor græder jeg hver Dag og véd ikke, hvorfor Gud har ført mig hid, og hvorfor jeg skal leve saalænge i Verden, og jeg tænker hver Dag paa Cholmogory, thi der havde jeg et Himmerige, og her har jeg et Helvede. Hvor tungt er det ikke for mig at leve her blandt disse uærlige Danske, som altid saa snedig krænke mig i saa mange Henseender . . . . . . [her følger en uforstaaelig Linie]. Naar min Præst kommer til mig, passe de altid skarpt paa, at jeg ikke skal fortælle ham noget herom; men nu skal jeg sige Deres Kejserlige Majestæt, at jeg ikke forstaar et Ord Tysk eller Dansk, og de lade mig ofte skrive Breve, og jeg skriver altid paa Russisk, og de oversætte det paa Tysk ganske imod min Mening, og de skrive paa Tysk alt, hvad der er fordelagtigt for dem, og siden lade de mig skrive det af, og jeg skriver, men forstaar ikke et Ord hverken Tysk eller Dansk; men de have lært mig at skrive tyske Bogstaver, for at jeg skulde skrive, hvad der var til Fordel for dem, og saa sende de saadant et Brev til Prinsen i Kjøbenhavn. Saa forlangte de, at jeg skulde skrive for dem paa Russisk om Pension, og jeg forstod mig ikke derpaa og vilde ikke skrive derom, og de nødte mig, og jeg blev vred, og skjændte paa dem og græd; saa sagde de, at Prins Frederik havde befalet det; siden satte de noget sammen af deres eget Hoved og skreve det paa Russisk og lode mig skrive det af; og jeg vilde ikke skrive derom, fordi det ikke er mine eller danske, men russiske Penge, og det

ikke er Ret, at de skulle have russiske Penge, og det var deres eget listige Paafund, og de tvang mig til at skrive imod min Vilje og Mening; og da jeg skrev om Pension til dem, da havde de lukket mig inde i et Værelse med en Sekretær og lode ikke min Skriftefader komme ind til mig, for at han ikke skulde se det, og de forbode mig strængt at tale til ham derom, og jeg skrev alt, hvad de forlangte, fordi jeg var bange for, at Prinsen skulde blive vred paa mig, og de da skulde krænke mig endnu haardere. Og jeg tænkte, at Deres Kejserlige Majestæt ikke vilde underskrive dette; jeg tænkte, at Deres Majestæt nok vilde forstaa deres List og indse, at det ikke var rigtigt, da Præsten ikke havde underskrevet det, og dersom jeg havde vidst, at de skulde faa deres Vilje, og at Deres Majestæt ikke skulde forstaa deres List, saa havde jeg aldrig føjet dem, om de nok saa meget sagde, at det var Prinsens Befaling, thi jeg vilde hellere dø end skrive om Pension, thi det er en stor Synd at give dem russiske Penge for deres Ondskab og Snedighed og for deres Fornærmelser, og jeg græder derfor saa meget mere og kan ikke sove og ønsker, at jeg var død, forend dette skulde ske».

«Og nu beder jeg ydmygst, allernaadigste Kejser, at Deres Majestæt for Guds Skyld vil tilgive mig dette, da det er sket imod min Vilje, og ikke bevilge Penge til de snedige Danske, og naar den barmhjertige Gud lader mig dø, at da Sølvtøjet og mine Garderobepenge og øvrige Sager maa komme til St. Petersborg, da det jo altsammen er udført fra Rusland. Og nu falder jeg ned for Deres Majestæts Fødder og bønfalder med Taarer om, at det maatte behage Deres Majestæt at vise mig den huldrige Naade at lade mig ulykkelige komme i et russisk Kloster; da vil det ikke behøves hvert Aar at sende saa mange Penge til mit Underhold. Jeg er nu tre og tresindstyve Aar gammel og ønsker at indvies til Nonne; der vil jeg være i Ro og bede for Deres Majestæt og frelse min Sjæl; det er mit højeste Ønske at ende mit Liv i Kloster, og for denne Naade vil Gud velsigne Deres

Majestæt, og jeg vil føle mig taknemlig baade i dette og i hint Liv. Allernaadigste Kejser, Deres Majestæts ydmygste Tjenerinde

Jekaterina,
Prinsesse af Brunsvig.

Avgust, d. 16/28 1803, Horsens i Jylland».

«Dette Brev har jeg modtaget i Kirken af Prinsessens egne Hænder, og paa Hendes Højheds Forlangende har jeg for første Gang i mit Liv en saadan Ære at forelægge det allerunderdanigst for Deres Kejserlige Majestæt.

Feofan,
ordineret Munk».

«Til Modtagelsen af dette Brev have vi undertegnede været Vidner:

Peter Stefanov, Kirkebetjent.

Peter Ivanovicz Polikratov, Kirkebetjent».

Det er begribeligt, at den russiske Redaktion ytrer sig med Harme over den her beskrevne Adfærd af Prinsessens danske Omgivelser, og vistnok er det umiskjendeligt, at disse maa have opført sig imod hende paa en uforsvarlig hensynsløs Maade. Paa den anden Side forekommer det os ogsaa, at en Del af det anførte Brevs Indhold kan opfattes som Udtryk for en med Verden ganske ubekjendt, døv, gammel Dames Pirrelighed og Mistænksomhed, hvad der jo kun er et almindeligt og velbekjendt psykologisk Fænomen. I ethvert Tilfælde kan der ingen Skyld falde enten paa den danske Regering eller paa den danske kongelige Familie, der ved de landflygtige Fyrstebørns ulykkelige Mangel paa Sprogkundskaber var udelukket fra alt umiddelbart og paalideligt Kjendskab til det stedfindende Forhold, hvad den russiske Redaktion ogsaa udtrykkelig erkjender. Det vilde imidlertid være en falsk og misforstaaet Patriotisme at unddrage det danske Publikum et Indblik i denne for vor Nationalære ganske vist mindre behagelige Sag. Hvem de paagjældende

Personer have været, ville vi overlade til danske Historikere at oplyse.

Den bekjendte russiske Akademiker Kunik har i Aaret 1864 hos en antikvarisk Boghandler fundet et ret interessant lille Manuskript, der har tilhørt en i sin Tid anset russisk Historiker, Bantysz-Kamenski; denne har heri opskrevet, hvad han (i 1817) i et Kloster i Poltava hørte af en Archimandrit ved Navn Josef, som fra 1794 til 1802 havde været russisk Hofpræst i Horsens. Hvad der i vor foranstaaende Beretning maatte være nyt, skyldes denne Kilde. Derhos indeholder Manuskriptet, foruden nogle Bemærkninger af Archimandriten og en Stamtavle, en egenhændig Tegning af Prinsesse Katerina, som forestiller hendes Forældres og Søskendes tidligere Bolig i Cholmogory, afbildet efter Hukommelsen, vistnok intet Kunstværk og ikke frit for Brud paa Perspektivets Love, da Prinsessen aldrig havde lært at tegne, men dog ret vel skikket til at give en anskuelig Forestilling om dette den ulykkelige Fyrstefamilies mere end trediveaarige Fængsel, som den stakkels Prinsesse dog tænkte paa som et Himmerige i Sammenligning med Palæet i Horsens.

C. V. Smith.

Af Napoleon III's efterladte Papirer.*)

I.

I April dette Aar udgav Grev la Chapelle under den nedenfor nøjere angivne Titel en Bog, som man havde imødeset med en vis Forventning; thi Udgiveren havde i de to sidste Aar staaet i et nært Forhold til den nylig afdøde Exkejser og kunde nærmest betragtes som hans Privatsekretær. Imidlertid ville de fleste Læsere vistnok føle sig en Del skuffede ved Læsningen af denne temmelig betydelige Bog (18 Ark i stort Oktav). En Tredjedel af Bogen opfyldes saaledes af Udgiverens eget Arbejde: «Krigen i 1870», der kun er et Sammendrag af en Del Breve, Grev la Capelle skrev som militær Korrespondent for Bladet Standard i London. At dette flygtige Arbejde, der allerede blev offentliggjort i November 1870, nu her paa ny maa fungere som Fyldekalk, er motiveret ved den Omstændighed, at Kejseren i Randen har tilføjet en Del, i Reglen meget ubetydelige og højst utydelig skrevne Bemærkninger, som alle i dette foreliggende Værk ere autografisk gjengivne.

De følgende ni Ark, der optage omtrent Halvdelen af Bogen, ere af en ulige større Interesse. De have som Overskrift: Kejserens Bog (le livre de l'empereur) og som særlig Titel: Frankrigs militære Styrke og Felttoget 1870.

*) Oeuvres posthumes autographes inédits de Napoléon III en exil, recueillis et coordonnés par le comte de la Chapelle. Paris 1873.

Efter la Chapelles Forsikring, der støttes ved adskillige, i Bogen med autografisk Nøjagtighed gjengivne, Rettelser fra Napoleons egen Haand, er denne Del helt og holdent skreven af Kejseren selv, og Udgiverens Rolle har været indskrænket til at besørge Arbejdets Udgivelse og læse Korrektur paa Arkene. Thiers havde i sit Budskab til Nationalforsamlingen erklæret, at det andet Kejserdømme havde forsømt Armeen, hverken forstaaet at organisere eller at anvende Frankrigs militære Hjælpekilder, og Kejseren tilsigtede nu ved det foreliggende Arbejde at gjendrive disse tunge Beskyldninger. Det forelaa færdigt fra Kejserens Haand allerede i Januar 1872, men Napoleon besluttede dog foreløbig at udsætte Udgivelsen. Nogle Maaneder senere begyndte imidlertid den franske Nationalforsamling sin Drøftelse af den nye Hærlov, og Kejseren lod da i Maj 1872 la Chapelle udgive Arbejdets første Del, som omhandlede Frankrigs militære Styrke. Skjønt dette Arbejde udgik under la Chapelles Navn, var det ikke længe nogen Hemmelighed, at den virkelige Forfatter var Kejseren selv, og Skriftet vakte derfor en betydelig Opsigt baade i den engelske og franske Presse. Det er nu atter optrykt i det foreliggende Værk og er saaledes strængt taget heller ikke nogen Nyhed. Vi ville dog her gjengive nogle Bemærkninger efter samme, da de ikke ere uden Interesse og kaste et forklarende Lys over de i Frankrigs Historie saa sørgelige Begivenheder fra Aaret 1870.

Det andet Kejserdømme havde ført to store Krige, før det indlod sig paa den tredje saa skæbnesvangre Krig med Preussen. Under Krimkrigen naaede den franske Hær for Ssevastopol lidt efter lidt op til et Antal af 200,000 Mand; men det voldte dog de største Vanskeligheder at holde Armeen paa dette Punkt. I tre Aar i Træk udskrev man aarlig 140,000 Rekruter; men de franske Øverstkommanderende, Canrobert og Pelissier, klagede idelig over, at man sendte dem unge og lidet øvede Soldater. «Det er kun at kaste Pengene bort til Unytte; de kunne ikke gjøre os nogen

Gavn og fylde kun Hospitalerne. Vi behøve Mænd og øvede Soldater». Det viste sig altsaa allerede under denne Krig, at Frankrig ikke havde ordentlige Reservesoldater, og man maatte derfor meget imod sin Vilje gribe til den Udvej at udtage et vist Antal gamle Soldater fra hvert af de Regimenter, som vare blevne tilbage i Frankrig, og sende dem afsted. Felttoget 1854-55 havde altsaa godtgjort, at Frankrig ikke var i Stand til at holde mere end 200,000 Mand paa Benene udenfor Frankrig, eftersom de tilbageblevne Regimenter kun kunde gjøre Tjeneste som Depotkompagnier for den kæmpende Hær.

Man undlod nu heller ikke ganske at tage Hensyn til den dyrt kjøbte Erfaring. Den aarlige Udskrivning blev forhøjet fra 80,000 til 100,000 Mand, hvilket Antal dog var for stort til den staaende Hærs Rammer. En Del af det indøvede Mandskab blev derfor senere hen permitteret, for at man i paagjældende Tilfælde kunde have et betydeligt Antal vel øvede og uddannede Reservesoldater.

Nu fulgte Aaret 1859 med den italienske Krig. Frankrig havde da 380,000 Mand under Vaaben og 150,000 permitterede Soldater, medens man end videre udskrev 140,000 Rekruter. I alt droge kun 210,000 Mand over Alperne, og dog var Frankrig ikke i Stand til at opstille en anden stærk Hær ved sine nordlige Grænser for at modstaa det mulige tyske Angreb under Preussens Over edelse. Navnlig havde Reservesystemet allerede dengang vist sig utilstrækkeligt; de permitterede Soldater betragtede sig som fuldkommen fri for Krigstjenesten; de mødte først sent under Fanerne og svarede ingenlunde til de Forventninger, man havde gjort sig om dem. Frankrig havde faaet den anden alvorlige Advarsel.

Kejseren paastaar nu, at han fuldstændig klart har indset hele det herskende Systems Mangler, men at han hverken kunde faa Kamrene eller sine Ministre med sig ved sine Reformplaner. Kamrene mente, at de heldige Krige til-

strækkelig havde vist, at den franske Hær var stor nok, snarere for stor, og i 1865 blev der virkelig gjennemført en betydelig Reduktion af selve Kadrene. Forgjæves søgte Napoleon at faa sine Ministre med sig til at indføre almindelig Værnepligt og en længere Tjenestetid for at kunne skabe en virkelig Reserve; lige saa lidt kunde han én Gang for alle faa vedtaget et bestemt aarligt Udskrivningstal eller en Inddeling af Hæren i Divisioner og Armékorps. Det er naturligvis umuligt at bestemme, hvor stor Sandhed der er i disse kejserlige Paastande. Det synes virkelig utænkeligt, at Kejseren i sin mest glimrende Periode skulde være i den Grad magtesløs, at han ikke engang skulde kunne sætte de to sidste Paastande igjennem. Det er vel rimeligvis aldrig kommet længere end til de taagede og gaadefulde Antydninger, hvori Kejseren fandt saa stort Behag. Det være sig nu hermed, som det vil; det endelige Resultat blev dog, at man nøjedes med et Udskrivningstal paa 100,000 Mand, hvoraf en større Part blev fordelt til den aktive Armé, medens Resten kun blev indexerceret ved Depoterne, tre Maaneder i det første, to Maaneder i det andet og en Maaned i det tredje Aar. Saaledes haabede man i Løbet af nogle Aar at skabe en Reserve paa mere end 200,000 udrustede og temmelig øvede Mand.

Medens man saaledes i Frankrig lod alt blive ved det gamle, ja snarere gjorde et Skridt tilbage, paafulgte Krigen 1866 mellem Preussen og Østerrig. De Mænd, som nylig havde været mest fredelig stemte, forlangte nu med høj Røst Krig mod Preussen paa en Tid, da Fodfolket ikke havde Bagladevaaben, da Grænsefæstningerne ikke vare i Forsvarsstand, da Kadrene nylig vare formindskede, og en Del af Hæren var bunden udenfor Frankrig ved det mexikanske Tog. Kejseren modsatte sig af alle Kræfter disse krigeriske Tanker, som havde bemægtiget sig en Del af Publikum. «Hvorfor gjorde han ikke det samme i Aaret 1870»? spørger Napoleon pathetisk. Svaret er naturligvis let at give: «Fordi han

troede nu at være bedre forberedt end i 1866». Man kunde ogsaa stille det omvendte Spørgsmaal: «Hvorfor var ikke i Aaret 1866 en anselig Del af Hæren i Stand til kraftig at gribe ind i Begivenhedernes Gang, da Kejseren jo dog selv havde forberedt disse ved sine hemmelige Underhandlinger med Østerrig og Bismarck?»

Paa dette Sted aftrykkes nu en 20 Sider lang Indberetning fra Marschal Randon, der dels skal bevise, at Frankrig ingenlunde var udtømt ved det mexikanske Felttog, dels søger at godtgjøre, at den franske Hær var lige saa vel forberedt i 1866 som i 1859 til at udholde en stor Krig. Beretningen godtgjør imidlertid kun slaaende, hvor langt man selv i de højeste militære Kredse var fra at se Situationens Farlighed, eller rettere det er et Forsvarsskrift fra en Minister, som føler Jordbunden vakle under sine Fødder og derfor maler med de bedste Farver og søger at stille alt i det mest straalende Lys. Erfaringen har noksom godtgjort, hvor højlig Marschallen har taget Fejl i sine Paastande, vi skulle derfor ikke indlade os paa at give noget Udtog af hans Indberetning, men kun anføre de sidste Slutningspassus, som tilstrækkelig charakterisere den svulstige Form, der helt og holdent gaar igjen i Aktstykket.

«Vi føle nu og da en Tilbøjelighed til at hæve os over andre Nationer; for Øjeblikket er der ingen Grund til at være mere beskeden end nødvendig.

«Hvorledes! Skulde en Nation som Frankrig, der i Løbet af nogle Uger kan samle 600,000 Soldater under sine Faner, der har 8,000 Feltkanoner og 1,800,000 Geværer i sine Arsenaler og Krudt nok til en ti Aars Krig, ikke altid være tilstrækkelig forberedt til med Vaaben at kunne hævde sin krænkede Ære eller sin miskjendte Ret?

«Er Armeen da ikke beredt til at drage i Marken, naar den i sine Rækker tæller Veteranerne fra Afrika, Sevastopol og Solferino, naar den til Kommandoposterne har sine øvede Generaler og den Skare yngre Officerer, som ved

Togene i Algérie og Kampene i Mexico have kunnet forberede sig til at beklæde højere Poster? Hvor er den Armé i Evropa, som tæller saa prøvede og energiske Elementer?

«Vort Fodfolk er endnu ikke fuldstændig bevæbnet med Fængnaalsgeværer! Men have vore Jægere da nogensinde i de tidligere Krige ladet sig standse i deres Fremrykken enten af Tyrolerskytternes Rifler eller af de engelske Riffelmænd?

«Mon vi da trænge til at mindes om Marschal Macdonalds Ord, naar han taler om Soldaterne fra Wagram? Skulle vi virkelig nu for Tiden være mindre godt svejsede sammen, og skulle Avtoritetens og Disciplinens Baand virkelig være slappede hos os?

«O! Lader os drage vore Fædres krigerske Dyder i Minde, det vil veje mere end Fængnaalsgeværet!

Marschal Randon».

Kejseren lod sig dog ikke overbevise af Marschal Randons Indberetninger, men overdrog skyndsomt (Januar 1867) Krigsministerens Portefeuille til Marschal Niel, der følte Nødvendigheden af at forbedre Frankrigs militære Organisation. Kamrene vare da ogsaa til en vis Grad stemte for at bevilge de nødvendige Midler til at sætte Landets Forsvarsvæsen paa en bedre Fod. Man forøgede saa temlig Hærens Rammer til det gamle Tal, og man anviste de nødvendige Midler til at fuldstændiggjøre Hærens Udrustning og til Udbedringen af Landets Fæstninger.

De følgende tre Ark af Kejserens Bog ere fyldte med en Række Enkeltheder om den franske Hærs Størrelse, om alt, hvad der udfordredes for at sætte Hæren paa komplet Krigsfod, samt Undersøgelser om, hvorvidt de behørige Forraad af Heste, Vogne, Lasaretter o. s. v. vare til Stede eller ikke. Vi tro

ikke, at disse Enkeltheder ville kunne interessere andre end Folk af Faget og skulle derfor indskrænke os til at fremhæve, at Kejseren og General Lebrun i Aaret 1867 underkastede alle de herhen hørende Spørgsmaal en nøjere Drøftelse, og at denne Undersøgelse blev fuldendt i Januar 1868. Det endelige Resultat var, at Frankrig paa Fredsfod havde en Hær, der i ét og alt talte omtrent 380,000 Kombattanter; paa fuld Krigsfod vilde man have 580,000*) Mand, men heraf hørte over 200,000 Mand til Reserven. Marschal Niel forsikrede nu paa det bestemteste, at han havde alle de nødvendige Ordrer liggende færdige til at indkalde Reserven, og at Armeen som Følge heraf kunde naa sin hele Effektivstyrke paa ni eller højst fjorten Dage. Niels Efterfølger, Marschal Leboeuf, bekræftede paa ny, at fjorten Dage vare tilstrækkelige; men Erfaringen viste senere noksom, at det ikke havde sin Rigtighed med disse Paastande**). Ligeledes havde Kejseren gjentagne Gange søgt at faa Regimenterne samlede i Divisioner; man vilde herved have opnaaet den Fordel forud at have de forskjellige Generalstabe færdige, og at Generalen kjendte de Tropper, han skulde kommandere. Krigsministeriet skal dog have rejst saa mange Vanskeligheder imod denne Plan, at Kejseren maatte opgive at sætte den igjennem***).

Ved Kejserens Undersøgelser var man kommen til det Resultat, at man maaske nok kunde stille 400,000 Mand ved Grænsen, men at man da ikke vilde have en eneste Mand til at lægge i Fæstningerne. Da de to foregaaende Krige

---

*) Herfra maa nu trækkes over 50,000 Mand, som skulde blive tilbage i Algérie; ligeledes Garnisoner, Depoter o. s. v. Det ovennævnte store Tal maa altsaa meget betydelig reduceres, naar der er Tale om en virkelig samlet Hær ved Landets Grænse.

**) Jfr. Historisk Archiv 1873 I, p. 358—61.

***) Om Nødvendigheden af en Hærs Inddeling i Divisioner og om den franske Hærs Ordning — eller rettere om dens Desorganisation — med Hensyn til dette Spørgsmaal jfr. Historisk Archiv I, p. 381—83.

imidlertid tilstrækkelig tydelig havde lagt for Dagen, at man ikke kunde gjøre Regning paa et saa stort Antal Reservesoldater, som Listerne udviste, og da man desuden altid maatte lade et tilstrækkelig stort Antal øvede Soldater blive tilbage ved Depoterne som Reserve for de enkelte Afdelinger, kunde man ikke slaa sig til Ro med det indvundne Resultat. For at kunne møde alle mulige Eventualiteter mente man, at Frankrig maatte have 400,000 Mand under Vaaben og en lige saa stor Reservehær. Man forelagde i denne Henseende en ny Hærlov, som blev gjennemført 1868. Skjønt denne kun havde været i Kraft to Aar, da Krigen udbrød, var Hærens Antal dog noget forøget ved dette Tidspunkt.

Ifølge Krigsminister Leboeufs Indberetning af 6te Juli 1870 kunde man fjorten Dage efter Krigens Udbrud have:

To Armeer, tilsammen paa 350,000 Mand af alle Vaabenarter og 875 Kanoner.

Man vilde dernæst have til Rest:

I det Indre	181,500	Mand.
I Algérie.	50,000	—
I Civita-Vecchia	6,500	—
i alt	238,000	Mand.
Naar hertil lægges de	350,000	—
bliver Resultatet	588,000	Mand

disponible til Krigen.

Føjes hertil endnu Tallet paa Ikke-Kombattanter	74,000	—
beløb hele den regulære Hær sig til	662,000	Mand.

Man kunde derhos gjøre Regning paa strax ved Krigens Udbrud at have 100,000 fuldstændig uniformerede, bevæbnede og organiserede Mobilgardister*).

*) Dette Tal skal naturligvis figurere som den fornødne Garnisonsstyrke, men hele Mobilgarden var imidlertid kun til paa Papiret, jfr. Hist. Archiv I, p. 360, Noten.

En Hær paa henved 600,000 Mand synes nu ganske vist at være en meget respektabel Styrke; men der er dog en betydelig Hage ved den hele Sag. For det første er heri medregnet 75,000 Mand fra Udskrivningsaaret 1869, som først skulde uniformeres og indlemmes i Rammerne den 1ste Juli 1870; dernæst maa man fradrage de 50,000 Mand i Algérie og endelig yderligere 63,000 gamle Soldater, som bleve tilbage ved Depoterne. Man maatte altsaa først fraregne disse betydelige Tal; men naar man formindskede Antallet paa de Tropper, som skulde blive tilbage i det Indre, og dernæst tilbagekaldte Brigaden i Civita - Vecchia, kunde man dog gjøre Regning paa at have 400,000 Mand ved Grænsen.

Kejserdømmets hele militære Styrke (vel at mærke, naar alle Beregninger viste sig rigtige) kunde altsaa ansættes paa følgende Maade:

Den aktive Armé	. . . .	400,000	Mand.
Ved Depoterne	Gamle Soldater . . .	63,000	—
	af Aarsklassen 1869	75,000	—
Tropperne i Algérie	. . . .	50,000	—
	Tils.	588,000	Mand.

Naar man formindskede Garnisonen i Algérie med 20,000 Mand, vilde der i alt ved Depoterne være 158,000 Mand, hvoraf man kunde formere den fjerde Bataillon til hvert af Regimenterne ved den aktive Hær.

Napoleon opkaster nu selv det Spørgsmaal, om han havde Grund til at holde denne effektive Hær paa 400,000 Mand for tilstrækkelig til at modstaa Nordtysklands bevæbnede Styrke, især naar han kjendte Oberst Stoffels saa meget omtalte Rapporter. Her ligger netop Knudepunktet i hele Sagen, og det synes rigtignok, som om Kejseren farer vel meget med en Harefod hen over dette Spørgsmaal. Man maa vel erindre, at Napoleons Bog er et Partiskrift, et Forsvarsskrift. Kejseren vilde kunne forbedre sin Sag meget betydelig, naar han paa den ene Side kunde godtgjøre, at han havde gjort

alt for at hæve Hærens Styrke til et anseligt Tal, og at han havde havt god Grund til at vente, at Sagen ville stille sig anderledes, end det endelige Udfald viste; i det foregaaende have vi nu udviklet, hvorledes han søger at godtgjøre dette. Paa den anden Side maa Kejseren søge at bevise, hvorledes man i Almindelighed har havt overdrevne Forestillinger om Tysklands Hærstyrke; han vil derfor godtgjøre, at denne ved Felttogets Begyndelse ingenlunde var saa stor, som man i Almindelighed antager, og at Kejseren derfor, hvis den franske Hær havde svaret til hans Forventninger, vel vilde have kunnet optræde med Held mod Tyskland. Vi ville her ordret anføre de vedkommende Sider af «Kejserens Bog» og dertil knytte nogle forklarende Bemærkninger.

«Vi maa her nøje undersøge, hvor store det nordtyske Forbunds Stridskræfter virkelig vare. Naar man anstiller en Beregning over alle Forbundets indøvede Soldater, faar man det meget betydelige Tal af 900,000 Mand. Thi foruden de tre aarlige Kontingenter, hver paa 80,000 Mand, som alt vare i Tjenesten, havde man endnu 9 Aars Kontingenter samt Reserve- og Landeværnssoldater. Dette store Tal giver Tyskland den Fordel strax at kunne bringe sin hele Hær op til den fulde Krigsstyrke og sætter det dernæst i Stand til under Krigens Løb at danne flere Reservehære af Landeværnet, men det repræsenterer ikke den Styrke, som er disponibel strax ved et Felttogs Begyndelse; thi der maa være et passende Forhold mellem denne Styrke og Armeens faste Rammer, og der medgaar en temmelig lang Tid for at danne de nye Rammer, som udkræves til Reservehærene. Det nordtyske Forbunds Felthær bestod saaledes af 13 Hærkorps, af hvilke ingen havde en Styrke paa mere end 30,000 Mand.

«Hvis det nordtyske Forbund altsaa blev overladt til sine egne Kræfter og de sydtyske Stater ikke forenede sig med Norden, vilde det ved Krigens Begyndelse ikke kunne stille mere end 390,000 Mand i første Linie. Dette Tal

maatte endda formindskes; thi Kongen af Preussen maatte rimeligvis lade et eller to Korps tilbage for at forsvare sine Kyster mod et muligt Angreb fra den franske Flaade, der med en Division af Marineinfanteriet og af fjerde Bataillonerne skulle danne et Landgangskorps. Denne Antagelse viste sig ogsaa grundet, da første og sjette Armékorps bleve tilbage ved Østersøens Bredder og først senere sendtes til Frankrig efter de franske Nederlag i Avgust Maaneds Begyndelse. Man beregnede saaledes, at Antallet paa de preussiske Tropper ikke vilde overskride 330,000 Mand.

«Hvis imidlertid de sydtyske Stater forenede sig med Preussen, vilde dette blive forstærket med to bajerske Armékorps og to würtembergske og badensiske Divisioner, i alt henved 90,000 Mand.

«De Tropper, som Frankrigs Hær altsaa vilde finde overfor sig, beløbe sig efter den første Antagelse til 330,000 Md., efter den sidste til 420,000 Mand *).

«Saaledes var altsaa den Hær, som Frankrig efter al Rimelighed maatte være belavet paa at bekæmpe i Aaret 1870; herimod kunde der stilles 400,000 Mand, hvis Krigsministerens Beregninger vare rigtige, og hvis man havde faaet Tid til at samle dem. Der var altsaa Grund til at

---

*) De tre tyske Armeer, som i Begyndelsen af Felttoget betraadte Frankrigs Grund, talte, «efter Kejserens Opgjørelse», kun 338,000 Mand; Reservehæren viste sig først senere paa Valpladsen. — Hvad der gjør det saa vanskeligt at kontrollere Kejseren, er hans store Unøjagtighed; snart forstaar han ved en Hærstyrke det fulde Antal af alle Kombattanter, snart kun Infanteriets Styrke; det første sker, naar han trænger til store Tal, f. Ex. naar han sætter den franske Felthær til 400,000 Mand; det sidste naar han vil reducere Tallene, f. Ex. naar han senere siger, at Kejseren havde 120,000 Mand ved Metz. Naar han her sætter den preussiske Hær til 338,000 Mand, mener han ogsaa kun Fodfolk. De tre tyske Armeer, som den 1ste Avgust 1870 stode ved Frankrigs Grænser, talte nemlig efter den preussiske Generalstabs Værk i alt 334 Batailloner, 274 Eskadroner og 1,106 Stykker Skyts ɔ: mindst 400,000 Mand.

antage, at der ikke vilde være noget Misforhold mellem de to Modstandere».

Vi have gjengivet dette Stykke af Kejserens Bog med en vis Udførlighed for endnu engang at undersøge, hvorvidt man med Rette kan bebrejde Kejseren og hans Raadgivere, at de uden behørig Forsigtighed have styrtet Frankrig i en forfærdelig Krig, skjønt de vel med nogen Behændighed havde kunnet give det spanske Spørgsmaal en Vending, der tog sig ud som en diplomatisk Sejr. Kejserens Bog vil i denne Henseende ikke kunne andet end bekræfte vor tidligere udtalte Anskuelse, at han og hans militære Raadgivere bære en væsentlig Skyld i Frankrigs forfærdelige Nederlag*). Læseren vil have set, hvorledes Kejseren kjendte det franske Systems svageste Side, den fuldstændigste Mangel paa Reserver, der strax kunde dannes af fuldt indøvede Tropper. Til det italienske Felttog havde man havt Maaneder at ruste sig og havde vel dog ikke naaet en Felthær paa 400,000 Mand. Otte Aar senere troede Kejseren at kunne aabne Felttoget fjorten Dage efter Erklæringen af Krigen med en Hær paa 400,000 Mand. I otte Aar kan naturligvis meget ændres til det bedre, mange Misbrug og megen Slendrian kan afhjælpes; men Kejseren lod jo netop, som han selv tilstaar, alt gaa i den gamle Gænge, til Marschal Niel blev Krigsminister i Januar 1867, og han døde allerede efter 2 Aars Virksomhed (Avgust 1869). Kejseren siger, at Niel havde lovet, at alle Reserverne kunde være indkaldte, og at Armeen kunde naa sin Effektivstyrke efter 9 eller højst 14 Dages Forløb. Niel har ikke lovet dette. Niels Løfte gik derimod ud paa, at Tropperne kunde indtræffe den niende Dag ved deres Afdelinger, hvis Depoterne, hvor Reservesoldaterne skulde udrustes, vare ved de respektive Afdelinger; men Kejseren maatte vide og vidste, som hans Bog viser, helt vel, at dette

---

*) Jfr. Afhandlingen: De franske Hære ved Krigens Udbrud: Hist. Archiv 1873. I, p. 338 og flg.

ikke var Tilfældet*). Under den samme Forudsætning havde Niel endvidere lovet, at Hæren kunde være marschfærdig efter 12 Dages Forløb — vel at mærke, naar Afdelingerne rolig bleve i deres Kantonnementer, til de fix og færdige kunde rykke ud; men vi have allerede i vor oftere citerede Afhandling vist, hvilken uhyre Fejl Marschal Leboeuf i denne Retning begik ved at samle Armeerne i Masse langs Grænsen, inden de havde modtaget deres Reserver, og før de vare komplet udrustede. Men endelig opererer Kejseren paa en højst mærkværdig Maade med Tallene. Marschal Leboeuf havde kun lovet ham 350,000 Mand ved Grænserne fjorten Dage efter Krigens Udbrud. De fleste Angivelser ere ogsaa enige om, at den franske Felthær tilnærmelsesvis kunde anslaas til denne Styrke. Den store Generalstabs Skrift: «Der deutsch-französische Krieg» siger saaledes, at den talte 343,000 Mand; men man naaede rigtignok hverken dette Tal eller det noget mindre af 336,000 Mand, der findes i de bedste franske Kilder, og Aarsagen hertil var dels, at man valgte at mobilisere ved Grænserne i Stedet for i Garnisonerne, dels at Depoterne ikke fandtes samme Steds som Regimenterne, og endelig den grænseløse Forvirring, som herskede i alle Forhold.

Kejseren syntes imidlertid, at en Hær paa 350,000 Mand var for lille, og satte dens Tal til 400,000 Mand; han vilde naa denne Styrke dels ved at tilbagekalde Brigaden fra Kirkestaten, som jo dog kun talte 6,500 Mand, og dels ved yderligere at formindske Tallet paa Tropperne i det Indre, skjønt dette alt forud var ringe nok. Han kunde naturligvis ikke paa denne Maade stampe Tusinder af Tropper frem; men Tallet paa Hæren viste sig endog langt ringere, end man i Krigsministeriet paaregnede. I et lille

*) Jfr. Historisk Archiv 1873. I. Side 348—49 med Anmærkninger.

Skrift*), som tilskrives Napoleon, anslaas de franske Hæres Styrke ved Kejserens Ankomst til Metz, kun til 140,000 Md.; vi have allerede i vor tidligere Afhandling**) erklæret dette for absolut urigtigt, og i sit nye Værk lader Kejseren da ogsaa denne Angivelse falde; han indrommer, at Hærene ved Metz, Strassburg og Châlons talte 220,000 Mand, et Tal, som ogsaa stemmer godt med de officielle franske Angivelser, der under den 29de Juli udvise 210,000 Mand. De franske Rhinarmeers Størrelse udgjorde derefter, som vi have angivet, i Dagene mellem den 2den—6te Avgust i ét og alt 270,000 Mand (Angivelserne variere fra 262,000-272,000 Mand). Dette Tal er jo rigtignok langt fra de circa 400,000, som Kejseren ved sin Ankomst til Metz troede at kunne gjore Regning paa; men Napoleon fortier klogelig i sin Bog, at Krigsministeriet alt havde vist ham dette Tals Upaalidelighed. Den romerske Brigade var endnu ikke tilbagekaldt, en hel Division var opstillet som Observationskorps imod Spanien, en anden Division stod som Garnison i Lyon; Paris havde man ogsaa maattet lade beholde en betydelig Garnison, et Regiment maatte blive som Garnison i Strassburg o. s. v.***); alt dette viser tilstrækkelig, at Kejseren, da han uden videre satte sin Felthær op til 400,000 Mand, regnede med fuldstændig imaginære Størrelser.

Kejserens Angivelser ere saaledes løse og upaalidelige ved hans Beregninger over den franske Armé; men han er lige saa unojagtig ved sine Fremstillinger af den tyske Hær. Han anslaar saaledes den preussiske Hær paa Fredsfod til 240,000 Mand; men her tager han ikke Hensyn til den store

---

*) Des causes qui ont amené la capitulation de Sedan. Bruxelles 1870.

**) Se Hist. Archiv I, 351 Anm.

***) Det var virkelig hele den Styrke af Linietropper (2,000 Mand), man lod blive tilbage i Frankrigs vigtigste Grænsefæstning, og paa en endnu mere hensynsløs Maade blottede man de øvrige Fæstninger for paalidelige Tropper.

Landeforøgelse i Aaret 1866; den nordtyske Hær paa Fredsfod talte i Virkeligheden 304,000 Mand; naar dertil lægges 78,000 Mand for de 3 sydtyske Stater, har man en Fredsstyrke paa 382,000 Mand, altsaa betydelig større end den hele franske Felthær paa Krigsfod. Naar hele den tyske Hærs Styrke af Felttropper, Besætnings- og Erstatningstropper regnes sammen, faar man derimod det uhyre Tal af 1,183,400 Mand, det dobbelte af den hele Hær, Napoleon for sit Vedkommende kunde gjøre Regning paa. Rigtignok vil Kejseren hævde, at denne Styrke umulig kunde være samlet paa én Gang; man maatte f. Ex. lade Tropper blive tilbage mod en eventuel Landgang; det tager Tid at danne Reservearmeer o. s. v. Det er fuldstændig rigtigt; men disse Indvendinger kunne jo lige saa vel vendes mod ham. Naar Preusserne maatte svække deres Hær ved at opstille Tropper mod en eventuel Landgang*), maatte Kejseren jo gjøre det samme ved sin meget mindre Felthær; skulde Landgangsarmeen derimod først dannes af de franske Reservetropper, kunde Preussen jo ogsaa anvende sine Reservetropper paa dette Punkt. Naar man end videre erkjender, at det tager Tid at danne nye Hære, burde man først og fremmest huske paa, at man selv havde til Hensigt at rykke i Marken med den hele disponible Styrke. Et stort Nederlag ved Grænsen i Begyndelsen af Krigen vilde være Undergang for Frankrig, da ingen Reservehær kunde opstilles i en nær Fremtid; derimod burde Kejseren have kjendt de tyske Forhold saa godt, at han vidste, at Officerskorpset og de øvrige Rammer baade til Fæstnings- og Erstatningstropperne allerede vare for Haanden. Naar Kejseren endelig vil finde sine Angivelser bestyrkede derved, at de tyske Hære, som ved Krigens Begyndelse overskrede Frankrigs Grænser, kun talte 338,000 Mand, have vi allerede vist dette Tals Urigtighed; men han glemmer

*) Der var i Avgust opstillet ikke mindre end 65 Batailloner, 28 Eskadroner og 108 Stykker Skyts langs de tyske Østersøkyster.

derhos at tilføje, at Preussen desuden havde opstillet ikke mindre end tre hele Armékorps og 2 Divisioner Rytteri, i alt 75 Batailloner, 72 Eskadroner og 270 Stykker Skyts, for at møde et eventuelt Angreb fra Østerrigs Side. Her var altsaa endnu en fuldstændig rustet Hær paa 100,000 Mand i Reserve, men hvor kunde Frankrig vise Mage hertil?

Dog, vi have dvælet længe nok ved denne Del af Kejserens Bog, saa længe, at vor Fremstilling næsten har faaet Præget af en Polemik; det er nu vel imidlertid tilstrækkelig klart for den opmærksomme Læser, at Kejserens Bog ikke er skrevet med det rolige, uhildede Blik, man med Rette kunde vente hos den høje Forfatter flere Aar efter de store Begivenheder. Bogen er kun et Partiskrift, hvor de forskjellige Bemærkninger ere grupperede med Snildhed og Dygtighed, medens Sandheden med Forsæt er tilsløret; Bogen er et Forsvarsskrift for det faldne Dynasti og som saadant vel egnet til at overbevise den letfængelige Franskmand, der saa ofte lader det skorte paa den kolde, kritiske Forstand. Hvorledes Tilstanden ved Krigens Udbrud virkelig var i den franske Hær, have vore Læsere alt én Gang tidligere gjort Bekjendtskab med, og vi ville derfor her blot tilføje et Par yderligere Bemærkninger efter Kejserens egen Bog.

Fodfolkets forskjellige Afdelinger havde ikke i Fredstiden faaet det Antal Geværer, som udfordredes til Afdelingerne, naar de skulde sættes paa Krigsfod; man havde kun givet hver Regiment 2,000 Geværer, hvad der svarede til Maximum af Styrken paa Fredsfod medens de burde have havt 4-5,000. Regimenterne havde endvidere heller ikke i deres Magasiner det Forraad af Ammunition, man havde beregnet for Krigen, nemlig 90 Patroner pr. Mand. Der foraarsagedes saaledes en betydelig Tidsspilde, før Afdelingerne kunde faa de nødvendige Lejrgjenstande, Geværer og Ammunitionsforraad fra Centralmagasinerne og Artilleriværkstederne.

Man begik endnu mange andre Fejl. En af de alvorligste var, at man ikke havde gjort de Tropper, som

vare hjemsendte før 1869, fortrolige med de nye Vaaben. Reservesoldaterne kjendte kun de gamle Vaaben, men vare ubekjendte med Bagladevaabnene, og da de nu 1870 langt om længe ankom til deres Afdelinger, maatte man igjen tage fat paa deres militære Uddannelse.

Endogsaa Betjeningen af Mitrailleuserne eller Kuglesprøjterne stod langt tilbage. Man havde holdt Kjendskaben til disse nye Ildvaaben hemmelig; Marschal Leboeuf havde paa Kejserens Befaling i Aaret 1869 ladet de Kaptajner, som skulde kommandere Mitrailleusebatterierne, komme til Meudon, for at de kunde gjøre sig bekjendte med Betjeningen af og Skydningen med disse Kanoner. Da nu Krigen udbrød, udnævnte Krigsministeriet imidlertid ikke disse Officerer, som vare bekjendte med det nye Skyts, til Befalingsmænd for Mitrailleusebatterierne, men helt andre Mænd, da man var bange for ellers at lægge Hindringer i Vejen for Artilleriets hurtige Udrykning. Heraf fulgte nu atter, at mange Officerer gjorde en lidet skjønsom Brug af Mitrailleuserne. De lode sig skuffe af Navnet*), de troede at man skulde anvende dem paa kort Hold ligesom Kardetsker, medens deres Ild netop kun er virksom paa længere Hold end en halv Fjerdingvej.

Naar man til disse og andre Mangler endnu særlig fremhæver den langsomme Maade, hvorpaa man gik over fra Fredsfod til Krigsfod, vil man, efter Kejserens Mening, have anført de væsentligste Grunde til den franske Hærs Uheld.

II.

Marschen til Sedan.

Hvis en Læser tager fat paa «Kejserens Bog» i den Tanke her at finde en om end sammentrængt, saa dog nøj-

*) De troede med andre Ord, at Mitrailleuserne vare en Slags Kanoner, som kun skøde med Kardetsker (mitrailles).

agtig Fremstilling af Felttoget i Aaret 1870, vil han snart se sig skuffet i dette Haab. Ogsaa i denne Retning vil man snart mærke Partiskriftets Karakter; der findes Forbigaaelser, Tilsløringer af generende Kjendsgjerninger og hist og her mærkelige Fejl. Naar vi derfor her give en Fremstilling af den for Frankrig saa skæbnesvangre Marsch til Sedan, ville vi vel i den egentlige Text saa vidt mulig følge Kejserens egen Fremstilling, som det naturligvis har sin store Interesse at kjende; men de Texten følgende Noter indeholde derimod de nødvendige Tillæg og yderligere Oplysninger. At vi dernæst give en saadan Skildring, finder sin Begrundelse i den Kjendsgjerning, at man særlig har været tilbøjelig til at vælte Ansvaret for denne ulykkelige Katastrophe over paa Napoleon III; men i saa Henseende maa han for sin Person vistnok fritages for Ansvar; det hævder han selv gjentagne Gange, og paa dette Punkt støttes han ogsaa af andre paalidelige Vidnesbyrd.

Efter de ulykkelige Dage ved Weissenburg, Wörth og Forbach rejste der sig en Storm af Forbitrelse over hele Landet mod Kejseren og alle hans Omgivelser. Den offentlige Mening gjorde først og fremmest Marschal Leboeuf ansvarlig for alle Manglerne og Forsinkelserne ved Hærens Udrustning og Opstilling; man forlangte end yderligere, at Kejseren skulde nedlægge Kommandoen. Under saadanne Omstændigheder vilde alene et afgjørende Held kunne lukke Munden paa Oppositionen; men man kunde ikke med synderlig stor Udsigt gjøre Regning paa et saadant Held. Kejseren maatte derfor tage den Beslutning at modtage Marschal Leboeufs Demission, og den 13de Avgust overgav han Overbefalingen over Rhinarmeen til Marschal Bazaine, som nød Hærens og Landets Tillid.

Medens Kejseren saaledes stillede hele Metzerhæren under Bazaines Befaling, vedblev han dog endnu efter Forfat-

ningen at være Hærens Øverstbefalende; han haabede at kunne beholde den almindelige Ledelse af Landets Forsvar; han vilde altsaa indtage en lignende Stilling som Kong Vilhelm af Preussen; men ogsaa i disse Forventninger skulde han snart se sig skuffet. Regentskabet med Kejserinden i Spidsen havde set sig nødsaget til at sammenkalde den lovgivende Forsamling. Den første Følge heraf var Ministeriet Olliviers Fald og Dannelsen af et nyt Ministerium, som kom til at bestaa af lutter ivrig kejserligsindede Mænd. Den nye Regering var dog i Forsamlingen uafladelig Gjenstand for Oppositionens Angreb, der tiltog i Styrke, alt som Ulykkerne voxede, og Ministeriet maatte finde sig i at gjøre alle Slags Indrømmelser.

Allerede den 11te Avgust forlangte Grev de Kératry, at Marschal Leboeuf skulde stilles for en Krigsret; den lovgivende Forsamling forkastede dog hans Forslag. Den 12te meddelte Krigsministeren, Grev Palikao, Kamret, at Marschal Leboeuf havde indgivet sin Afskedsbegjæring, og den 13te Avgust offentliggjorde han, at Marschal Bazaine kommanderede Rhinhæren; i det samme Møde forlangte imidlertid Gambetta, at Krigen skulde føres *republikansk* (*républicainement*); Barthélemy Saint-Hilaire spurgte, om Bazaines Kommando ogsaa omfattede Kejsergarden, hvilket Krigsministeren besvarede bekræftende, og Guyot-Montpeyroux interpellerede Ministeren for at erfare, hvorvidt der var andre Kommandoer over eller ved Siden af Bazaines, hvilket Grev Palikao benægtede. «Altsaa!», udbrød Barthélemy Saint-Hilaire, «er Marschal Bazaine Generallissimus; det vil berolige Landet».

Det er saaledes øjensynligt, at Ministrene, som uden Ophør bleve drillede af Oppositionens lumske Angreb, ikke, uagtet al deres Iver og Hengivenhed, vare i Stand til at forsvare Kejseren. Alle Omstændigheder syntes saaledes at kræve Kejserens Tilbagevenden til Paris; men han vilde dog

ikke udføre denne sin Plan, før Rhinhæren havde forladt Metz.

Den 13de Avgust meddelte Marschal Bazaine imidlertid Kejseren, at han vilde følge den allerede trufne Plan, som bestod i at lade hele Hæren gaa over paa venstre Moselbred og derpaa rette Marschen over Verdun til Châlons for i denne By at støde sammen med de Tropper, som samledes der.

Den 14de Avgust begyndte ogsaa den tilbagegaaende Bevægelse tidlig om Morgenen; men desto værre blev Tilbagetoget den Dag forsinket flere Timer ved Slaget ved Borny. Imidlertid optog man den 15de om Morgenen Marschen til Verdun. Da der ikke var nogen Telegraflinie paa denne Strækning, kunde Kejseren altsaa ikke faa Meddelelser fra Hovedstaden; for hurtigere at sætte sig i Forbindelse med Paris besluttede han at tage forud for Hæren til Châlons og forlod derfor Rhinhæren Klokken 4 om Morgenen den 16de Avgust. De franske Hærførere ventede denne Morgen saa lidt et almindeligt Slag, at Kejseren først havde besluttet at følge den sydligste af de 3 Veje, der fra Metz gaa over Gravelotte til Verdun, men Marschallerne Bazaine og Canrobert fik ham overtalt til at følge den mellemste af Vejene, og uden Hindring ankom han da ogsaa, eskorteret af to Regimenter Garderyttere, Klokken 3 om Eftermiddagen til Verdun og endnu samme Aften til Lejren i Châlons. — Her*) fik han Efterretningen om de hæderlige, men uafgjørende Slag ved Rezonville og Saint-Privat og var højlig bedrøvet over ikke at have kunnet overvære dem.

Ved sin Ankomst til Lejren i Châlons traf Napoleon III paa General Trochu, som af Krigsministeren havde faaet Befaling til her at organisere et nyt (det XII.) Armékorps; nogle Timer senere kom ogsaa Marschal Mac-Mahon med Levningerne af sine ved Wörth saa haardt medtagne Divisioner**).

*) Kejseren fik denne Efterretning den 17de om Aftenen.

**) Fortravet kom allerede til Châlons den 15de. Det er uforstaaeligt, hvorledes Kejseren kan sætte Mac-Mahons Ankomst til den 18de;

Tidlig den næste Morgen sammenkaldte Kejseren et Krigsraad, bestaaende af disse to Generaler, Prins Napoleon, General Trochus Stabschef, Oberst Schmitz, og General Berthaud, som kommanderede Pariser-Mobilgarden.

For ikke at komme i Modstrid med Grev Palikaos Erklæring i den lovgivende Forsamling og for at tilfredsstille den offentlige Mening, der fordrede Enhed i Kommandoen, besluttede man nu i dette Krigsraad, at Bazaine skulde udnævnes til Generallissimus for samtlige franske Hære. Skjønt Hertugen af Magenta var ældre i Grad end Marschal Bazaine, vilde denne dog ikke lade et personligt Spørgsmaal faa nogen Indflydelse her, hvor Talen var om Landets hele Vel; han indvilgede derfor uden Nølen i denne Beslutning og gav herved et lignende Exempel paa Uegennyttighed som det, Marschal Canrobert havde givet ved Metz.

Det fulgte af sig selv, at Hertugen af Magenta blev udnævnt til Øverstbefalende for Châlonshæren; det blev afgjort, at *man vilde trække sig tilbage til Hovedstaden.* Paa samme Tid blev General Trochu, hvis Loyalitet dengang endnu ikke blev dragen i Tvivl af nogen, udnævnt til Guvernør i Paris*).

---

derved forrykkes ogsaa Tiden for det vigtige Krigsraad med 2 Dage — til den 19de Avgust —; dog nævner Kejseren ingen Dato herfor.

*) Læseren undres mulig over dette voldsomme Udfald af Kejseren mod General Trochu; men man maa mindes, at hele det kejserlige Parti har været enigt om at rejse et voldsomt Angreb paa denne General, fordi han ikke den 4de September beskyttede de lovgivende Kamre og Tuilerierne mod Folkemasserne og endog nogle Timer senere lod sig vælge til Præsident i Regeringen for det nationale Forsvar. »Der er aldrig blevet begaaet noget Forræderi saa sort, saa aabenlyst, saa utilgiveligt som dette; thi dette Badrageri blev begaaet mod en Kvinde og under en fjendtlig Invasion, og skjønt man maa kalde denne Mand en Forræder, — det er hans rette Navn —, synes han dog at nyde den almindelige Agtelse. De uvidende Vælgere i flere Departementer vælge ham til Medlem af Nationalforsamlingen. Man rødmer ikke ved at række ham

Man var længe uenig om, hvad man skulde stille op med de 15,000 Pariser-Mobilgardister, som fandtes i Lejren. Man erkjendte enstemmig, at det var umuligt at sammensmelte dem med den øvrige Hær, som de kun vilde smitte ved deres Indisciplin*); men det var ligesaa umuligt at lade dem blive i Châlons. General Berthaud erklærede, at paa to Batailloner nær, som man kunde sende til en fast Plads, vilde han svare for de øvriges Lydighed, naar man lod dem vende tilbage til Paris. Da General Trochu ivrig understøttede denne Anskuelse, besluttede man, at de skulde sendes til Lejren Saint-Maur i Nærheden af Vincennes. Man tilføjede desuden, at det var uomgængelig nødvendigt at fratage dem deres Lejrgjenstande for at fordele dem blandt de regulære Tropper, som lede Mangel paa samme.

Da Kejseren saaledes ikke mere kommanderede Hæren, var hans Plads i Spidsen for Regeringen; han fattede derfor den Beslutning at begive sig tilbage til Hovedstaden, saa snart han var kommen til Forstaaelse derom med Regentskabet**).

Haanden, og han udnævnes til Præsident i Kommissioner, der skulle træffe Afgjørelser i Æressager» . . . . Dette er Kejserens egne Ytringer om Generalen paa et andet Sted af Bogen, hvor Trochu yderligere sammenlignes med Connetablen af Bourbon.

*) Som en oplysende Illustration til denne Klage kunne Læserne efterse Skildringen i Historisk Archiv 1873 I, pag. 440—45.

**) Af Trochus Fremstilling (Une page d'histoire contemporaine devant l'assemblée nationale par le général Trochu. Paris 1871) fremgaar det tydelig, at Kejserens Rolle i dette Krigsraad var meget passiv og væsentlig indskrænkede sig til at sige Ja til de tagne Beslutninger; derimod førte Prins Napoleon det store Ord; det var ham, som fremhævede de to Alternativer — enten er Kejseren Generallisimus, eller hans Plads er i Paris; dette Spørgsmaal maatte først afgjøres. Det var ligeledes Prins Napoleon, som fremhævede Nødvendigheden af, at en General som Guvernør over de for Haanden værende Tropper gik til Paris og «moralsk og militærisk» forberedte Suverænens Ankomst.

Da disse Beslutninger bleve meldte til Paris, fremkaldte de levende Indvendinger. Mænd, hvis Meninger maatte være af en stor Vægt i Kejserens Øjne, gjorde ham følgende Forestillinger.

«Hvis Statens Overhoved vendte tilbage til Paris efter en Sejr, vilde han komme med den moralske Kraft, som er nødvendig for at gjenoprette Tilliden, hæve Modet og dæmpe de onde Lidenskaber; men at vende tilbage til Tuilerierne efter sørgelige Uheld, at forlade Hæren for maaske at se sig nødsaget til i Gaderne at bekæmpe Urostifterne, det er en Rolle, som ikke passer sig for ham. Paa det Punkt, hvor Sagerne nu staa, er Nødvendigheden af et Diktatur indlysende, og dog er Kejserens Anseelse altfor rokket, til at han kan bemægtige sig dette Diktatur. For at frelse Landet maatte man ty til de mest energiske Forholdsregler, maaske modificere Ministeriet, opløse den lovgivende Forsamling, træde op med Strænghed mod den Masse af Individer, som for Øjeblikket er i Besiddelse af den folkelige Gunst, og skjønt disse Forholdsregler ere lovlige, vilde de let faa Udseende af et Statskup. Tror Kejseren, at den offentlige Mening vilde følge ham paa denne Vej? For øvrigt findes der ikke mere i Paris nogen Hærstyrke, hvorpaa Kejseren kan gjøre Regning. Ved at sende Mobilgarden, der er besjælet af en slet Aand, tilbage til Byen, forøger man end yderligere Vanskelighederne. General Trochu har sagt til Kejseren, at Øjeblikket var kommet til at tage mandige Beslutninger. Dette Raad er rigtigt, naar det blot ikke maa frembringe en Virkning, som er modsat den, man venter sig.

«Lad Kejseren mindes, hvad der efter Slaget ved Waterloo hændtes hans Families berømmelige Overhoved. Napoleon I kom tilbage til Paris med den Beslutning at frelse Fædrelandet; men lige over for Kamrenes Holdning og de politiske Personligheders fjendtlige Sindelag veg selv han tilbage for Tanken om at gribe til extraordinære Forholdsregler

mod Franskmænd, medens Fjenden rykkede frem mod hans Hovedstad».

Kejseren meddeler os ikke, hvilken eller hvilke Statsmænd og Venner der have fremsat disse Betragtninger; men man fejler næppe ved blandt andre at gjætte paa den daværende Senatsformand Rouher. De samme dynastiske Betænkeligheder mod de tagne Beslutninger ere sikkerlig ogsaa blevne fremhævede af Kejserinden; en udateret Depeche fra hende til Napoleon udtaler dette, og da General Trochu som Paris's Guvernør havde sin første Avdiens hos hende, tilraabte hun ham: «Kun vore Fjender kunne have givet Kejseren dette Raad; han vilde aldrig være kommen levende til Tuilerierne». Napoleon omtaler Regentindens Stilling paa følgende Maade: «Kejserindens Stilling var endnu mere kritisk end Kejserens. Hun stod alene midt i en gjærende Befolkning, som kunde rejse sig mod hende ved den mindste Hændelse; hun havde ingen Støtte i hengivne Tropper eller nogen General, der var i Besiddelse af hendes Tillid; hun stod i Spidsen for et vaklende Ministerium og over for en lovgivende Forsamling, der var paa Nippet til at opløses i Partier. En eneste Følelse opretholdt hendes Mod; det var Tanken om, at hun burde fyldestgjøre den Tillid, Landet og Kejseren havde vist hende; hun var ikke ubekjendt med, at hun var sat paa den farligste Post, men hun vilde hellere staa alene end se sin Mand og sin Søn ved sin Side».

Ogsaa Krigsministeren, Grev Palikao, rejste imidlertid Modstand mod de tagne Beslutninger, fordi han frygtede for, at man saaledes vilde komme til at lade Bazaine i Stikken. I en Depeche af samme Dag (17de Avgust) anmoder han derfor indstændig Kejseren om at lade disse Beslutninger i Bero. Han lovede, at Armeen i Châlons inden 3 Dage skulde tælle 85,000 Mand, hvortil endnu vilde komme Douays Korps paa 18,000 Mand; med denne Styrke kunde man mulig gjøre en kraftig Diversion mod den preussiske Hær, som dog vel maatte være svækket af de gjentagne Kampe. Samme

Dags Aften fik Kejseren, som allerede sagt, Meddelelsen om Slaget ved Rezonville, der havde forhalet Bazaines Tilbagetog, og han falder nu tilbage i sin gamle Tvivlraadighed; den næste Morgen (den 18de Avgust) Kl. 9 telegraferer han til Krigsministeren: «Jeg er ganske af Deres Mening»; men den 19de Avgust om Formiddagen taler han paa ny til sin Fætter om et afgjørende Slag under Paris's Mure. Dog fæstnede sluttelig den Tanke sig hos ham ikke at forlade Mac-Mahons Hær, hvordan dens endelige Beslutning nu end maatte blive, hvad enten den trak sig tilbage til Paris eller rettede sin Marsch mod Verdun. «Hans Stilling var saa pinagtig, at næppe nogen anden Suveræn har været i en lignende. Han var Statens Hoved og ansvarlig over for det franske Folk; men Begivenhedernes tvingende Gang havde fravristet ham de Rettigheder, Nationen havde betroet ham, og dømt ham til Uvirksomhed, skjønt han saa sine Hære og sin Regering gaa til Grunde lige for sine Øjne».

Vore Læsere ville vistnok spørge: men hvorledes stillede Marschal Mac-Mahon sig da egentlig over for Krigsministerens og Regentskabets Ønsker? Paa dette Punkt indskrænker Kejserens Bog sig til følgende korte Bemærkning: «Efter hvad der saaledes var blevet aftalt, begyndte Marschal Mac-Mahon sin tilbagegaaende Bevægelse den 21de Avgust, og om Aftenen var Armeen for Størstedelen lejret bag Reims». For ret at forstaa de følgende Begivenheder er det imidlertid dog af Vigtighed at dvæle lidt ved det Tidsrum af 4 Dage fra den 17de—20de Avgust; men den nødvendige Kundskab til dette Tidsrum maa øses af andre Kilder, og særlig ville Mac-Mahons egne Depecher kunne give os værdifulde Oplysninger om Marschallens vanskelige Stilling. Han var Øverstkommanderende for en Hær, der først skulde dannes, og hvilken man dog vilde tildele en vigtig Rolle i de nærmest forestaaende Begivenheder; han var Bazaines Underbefalingsmand, men maatte ogsaa lystre Ordrer fra Krigsministeriet, og endelig kunde han dog ikke ganske undlade

ogsaa at tage Hensyn til Kejserens Meninger, skjønt denne jo rigtignok officielt havde fraskrevet sig al Indgriben i Krigens Ledelse.

Hvad nu Hæren i Châlons angaar, da bestod denne først og fremmest af Mac-Mahons eget Armékorps (I. Korps), som nu kommanderes af General Ducrot. Hertil kom General Faillys Korps (V. Korps), som vel endnu ikke havde været i Ilden, men dog var udmattet af en lang og besværlig Marsch; først de to sidste Dage (20de og 21de Avgust) naaede dette Korps Lejren og maatte altsaa strax og uden nogen som helst Rast begive sig afsted paa den skæbnesvangre Marsch. General Trochu var, som vi have hørt, oprindelig bestemt til Anfører for det XII. Korps, men da han nu var udnævnt til Guvernør i Paris, blev Kommandoen overdragen til Kejserens Adjudant, General Lebrun. Dette XII. Korps bestod af to gode Divisioner, nemlig den oprindelig ved Spaniens Grænse opstillede Hærafdeling og 4 Regimenter Marine-Infanteri; Korpsets 3dje Division var derimod sammensat af 4 Marschregimenter, hvis Soldater savnede den nødvendige militære Uddannelse. Hertil kom endelig General Douays Korps (VII. Korps), som var dannet i al Hast og manglede den nodvendige Fasthed. Yderst mærkeligt er det for øvrigt, at Krigsministeren først den 16de havde befalet dette Korps at forlade Belfort og begive sig over Paris til Châlons. Den største Del af de her nævnte Tropper lede Mangel paa de nødvendigste Udrustningsgjenstande, og med en saadan Hær skulde Mac-Mahon nu operere. Han havde vel i alt 100,000 Mand under sin Befaling*).

---

*) Kejseren angiver Hærens Størrelse, men sikkert for lavt, til mellem 80—100,000 Mand. Palikao angiver 140,000 Mand (se »un ministère de guerre de vingt-quatre jours«. Paris 1871, pag. 91); men Krigsministeren har vel her medregnet General Vinoys Korps, som slet ikke deltog i Slaget ved Sedan. Bibesco taler om 116—117,000 Mand, (se Belfort, Reims, Sedan. Paris 1872, pag. 46); andre Angivelser ere endnu lavere.

Mac-Mahon udbad sig nu, som rimeligt var, først og fremmest Instruktioner af Hærens Generallissimus, Marschal Bazaine; men fra denne har han aldrig faaet andet end følgende baade af Kejseren og Mac-Mahon meddelte betydningsløse Svar: «Jeg er for langt borte fra Midtpunktet af Deres Operationer til at kunne angive Dem de Bevægelser, som De har at gjøre. Jeg lader Dem Frihed til at handle, som De vil». Denne Depeche fra Bazaine er uden Dato, men Mac-Mahon fik samme den 19de om Aftenen.

Da Mac-Mahon saaledes ikke fik bestemte Ordrer fra Overgeneralen, maatte han rette sin Hærs Bevægelser efter de Oplysninger, han kunde faa ud af Bazaines øvrige Depecher; selv var han stemt for den forsigtigste Forholdsregel, Tilbagemarschen til Paris; men kunde han række sin Vaabenbroder en hjælpende Haand uden at udsætte sig selv for overhængende Fare, var han naturligvis villig hertil; under denne Betingelse kunde han vel gaa ind paa Krigsministerens endnu kun i al Almindelighed udtalte Ønsker. Vi have allerede hørt, at Bazaine den 16de Avgust sent om Aftenen underrettede Kejseren om Slaget ved Rezonville; denne Depeche indeholdt tillige følgende Passus: «Det er sandsynligt, at jeg for at naa Verdun maa slaa ind paa den nordlige Chaussé». Den følgende Dag (den 17de Avgust) afsendte Marschallen endnu to Depecher. I den første af disse hedder det: «Jeg tænker i Overmorgen (ɔ: den 19de Avgust) at kunne begive mig paa Marsch igjen, idet jeg slaar ind i en mere nordlig Retning. I den anden Depeche gjentages den samme Erklæring om en ny Fremrykning, dog med Tillæg: «Hvis det er muligt»; Bazaine slutter med følgende Ord: «Jeg vil slaa ind paa Vejen over Briey; vi ville ikke spilde nogen Tid, hvis ikke nye Kampe skulle forhindre vore Kombinationer». Af disse Depecher saa Mac-Mahon altsaa, at Bazaine endnu fastholdt Planen om et Tilbagetog mod Vest, dog ad en nordligere Vej. Det maatte derfor synes Mac-Mahon en nærliggende Mulighed, at Bazaine vilde be-

nytte den nordlige Jernbanelinie langs den belgiske Grænse (Montmédy - Sedan - Mézières - Rethel - Reims); i det mindste synes denne Opfattelse at ligge til Grund for følgende Depeche, som han afsendte den 18de Avgust*): «I Morgen Aften (ɔ: 19de Avgust) ville de Tropper, som staa under min Befaling, være reorganiserede. Naar Kronprinsens Hær med Magt trænger ind paa mig, vil jeg tage Stilling mellem Epernay (vest-sydvest for Lejren ved Châlons) og Reims, saa at jeg efter Omstændighederne kan forene mig med Dem eller trække mig tilbage til Paris».

Begivenhederne gik imidlertid i hine mindeværdige Dage fremad med Kæmpeskridt. Medens Mac-Mahon afsendte denne Depeche til Bazaine, var Slaget ved Gravelotte alt i fuld Gang, og allerede Kl. 2 om Eftermiddagen afsendte Bazaine følgende Depeche til Mac-Mahon: «Vi ere altsaa igjen henviste til Defensiven, indtil jeg lærer de fjendtlige Troppers Stilling foran os at kjende». Fra dette Tidspunkt og indtil den 22de Avgust er Marschallen aldeles ubekjendt med Forholdene ved Bazaines Hær**) og saaledes uden noget som helst Vejledningspunkt ved Spørgsmaalet om Retningen af sin Marsch, og dog bliver det Dag for Dag eller rettere Time for Time mere og mere en paatrængende Nødvendighed at tage en endelig Beslutning. Trods Depechernes lakoniske Sprog kan man i dem læse Mac-Mahons stigende Ængstelse. Den 19de Avgust kan han endnu skrive følgende til Krigsministeriet: «De kan meddele Ministerraadet, at man kan gjøre Regning paa mig, og at jeg vil gjøre alt for at forene

---

*) Klokkeslettet for denne Depeche er mig ikke bekjendt, men den maa dog højst rimelig være afsendt, før man vidste noget om Slaget ved Gravelotte.

**) Der findes vel endnu en Depeche af 18de Avgust Kl. 7, 50 Minuter, hvori Bazaine giver en meget ufuldstændig Skildring af Slaget ved Gravelotte, og hvori det sluttelig hedder: «Vore Tropper holde standhaftig deres Stillinger», men Depechen indeholder ingen som helst Oplysning om Bazaines yderligere Planer.

mig med Bazaine»; men samme Dags Eftermiddag telegraferer*) han allerede til denne: «Naar De, som jeg tror, bliver tvungen til at trække Dem tilbage, saa véd jeg i den Afstand, hvor jeg er, ikke, hvorledes jeg skal komme Dem til Hjælp uden at blotte Paris». Mac-Mahons Ængstelighed vil først ret blive klar, naar man erindrer den ovenfor anførte Depeche fra den foregaaende Dag, hvori han havde lovet Bazaine at være marschfærdig netop den 19de om Aftenen samt angivet at ville trække sig mod Nord til Reims. I hans sidste Depeche af 19de Avgust ligger altsaa en ny — om end indirekte — Anmodning om Instruktioner.

Den 19de Avgust gik imidlertid, og den 20de kom, stadig uden nye Efterretninger fra Bazaine.

Denne Dags Morgen telegraferer Mac-Mahon derfor til Krigsministeren: «Af de indtrufne Efterretninger synes det at fremgaa, at de 3 fjendtlige Hære ere opstillede paa den Maade, at de afskære Bazaine Vejene over Briey, Verdun og St. Mihiel (ɔ: alle de 3 vestlige Tilbagetogslinier fra Metz). Da jeg ikke kjender Retningen for Bazaines Tilbagetog, er jeg til Sinds at blive her i Lejren — skjønt jeg fra i Morgen af er færdig til Marschen —, indtil det er mig bekjendt, om Bazaine marscherer i nordlig eller sydlig Retning». Mac-Mahon indsaa altsaa paa hin Tid meget vel Muligheden af, at Metzerhæren var afskaaren fra sin lige Tilbagetogslinie; men han kunde ikke fatte, at en fransk Hær paa 180,000 Mand skulde kunne omringes helt og holdent. For en Sik-

---

*) Denne Depeche er kommen Bazaine i Hænde; efter Bazaines eget Skrift: L'armée du Rhin pag. 79, var Telegrafen over Thionville endnu i Virksomhed hele Dagen den 19de, efter andre Forfattere endog til den 20de op paa Formiddagen. Det bliver saaledes altid en utilgivelig Forsømmelse af Bazaine, at han lod hele denne Dag gaa unyttet hen uden at telegrafere til Paris og Châlons om Sagernes rette Sammenhæng. — Den saa skæbnesvangre Depeche af 19de Avgust (uden Klokkeslets Angivelse) blev nemlig befordret ved Bud til Verdun og herfra den 22de Avgust Formiddag Kl. 8, 5 Minuter telegraferet til Mac-Mahon.

kerheds Skyld fastholder han dog endnu sin gamle Plan om at trække sig lidt mod Nord. Bazaine var jo bekjendt med den; der var jo stadig den Mulighed, at han, som ovenfor antydet, vilde søge at trænge frem langs den nordvestlige Grænse, og dette var virkelig den 19de Avgust ogsaa Bazaines Plan, som det vil fremgaa af hans følgende Depeche. Idet Mac-Mahon gik ud fra denne Opfattelse, telegraferer han den 20de Avgust Kl. $3^3/_4$ om Eftermiddagen i følgende Udtryk til Krigsministeriet: «Jeg vil i Morgen (ɔ: 21de Avgust) bryde op til Reims; hvis Bazaine bryder op mod Nord, vil jeg herfra bedre være i Stand til at bringe ham Hjælp. Naar det derimod sker mod Syd, vil det dog være i en saadan Afstand, at jeg aldeles ikke kan være ham til nogen Nytte».

Denne Mac-Mahons Beslutning var altsaa overensstemmende med den under den 17de Avgust trufne; han vil først og fremmest dække Paris; men dernæst — saa vidt det uden Fare lader sig gjøre — søge at række Bazaine en hjælpende Haand. Og denne Beslutning fastholder han under det nye Tryk, man fra Paris søger at lægge paa hans Handlefrihed.

Næppe var nemlig Marschallens sidst anførte Depeche naaet til Paris, før Senatets Formand, Rouher, paa egen Haand og uden Ministerraadets Avtorisation*) endnu samme Aften rejste til Lejren ved Châlons. Her fandt han vel Kejseren, men ikke mere Mac-Mahon, som allerede var paa Marschen med sine Tropper til Reims; først i Nærheden af denne By, ved Courcelles, indhentede Napoleon og Rouher Marschallen, og Klokken 7 om Aftenen den 21de Avgust kom det her til en Raadslagning, hvori Kejseren, Mac-Mahon med sin Generalstabschef Faure, Rouher og hans Ledsager,

*) Baade Palikao og Rouher ere overensstemmende i dette Punkt. Med Kejserens følgende Fremstilling stemmer i det hele taget baade Rouhers og Mac-Mahons Forklaringer for den store parlamentariske Undersøgelseskommission.

Statssekretær St. Paul, deltoge. Vi ville paa dette Punkt lade Kejseren selv tale:

«Den samme Dag (ɔ: den 21de August) ankom en fremragende Personlighed fra Paris for ved indtrængende Forestillinger hos Kejseren og Marschallen at udvirke, at Hæren ilede Marschal Bazaine til Hjælp. Men Hertugen af Magenta fremførte herimod følgende Indvendinger: Han vidste ikke, om Marschal Bazaine havde Levnetsmidler og tilstrækkelig Ammunition til endnu at gjøre Modstand i nogle Dage; han kunde maaske være nødsaget til at kapitulere, før Hjælpehæren var stødt til ham. Selv om man ogsaa vilde antage, at Marschal Bazaine kunde bane sig en Vej gjennem de fjendtlige Linier, som omgave ham, vilde han da rette sin Marsch mod Syd eller Nord? Hvorledes skulde man under en saadan Uvished kunne begynde en farlig Bevægelse med Tropper, som endnu vare slet organiserede? Sæt endelig, at de to Hæres Forening gik lykkelig for sig, var da dette Resultat at foretrække for den Situation at have en Hær, der manøvrerede under Parises Mure for at hindre et Angreb paa Hovedstaden med dens 300,000 Kombattanter? *Det blev altsaa besluttet at fortsætte Marschen mod Soissons og Paris*». Til denne Kejserens egen Fremstilling skulle vi endnu føje, at Rouher i Natten til den 22de Avgust rejste til Hovedstaden med Udkastet til en Række Dokumenter, som bleve fundne blandt Papirerne i Tuilerierne og senere ere offentliggjorte*). I et af disse Dokumenter udnævnes Mac-Mahon til Overgeneral for alle de Tropper, som udgjøre Hæren fra Châlons, samt for alle de Tropper, som nu eller for Fremtiden maatte samles under Hovedstadens Mure eller i samme; først herved fik Mac-Mahon en af Bazaine uafhængig Kommando. Der findes end videre et Udkast til et kejserligt Brev, stilet til Marschallen. Heri motiveres den anførte Beslutning

*) Jfr. Papiers et Correspondance de la famille impériale. Paris 1870. I, pag. 59 flg.

derved, at Forbindelsen med Bazaine er afbrudt; Stillingen er alvorlig, hvorfor Kejseren appellerer til hans Patriotisme: ham vilde den Hæder være forbeholdt at have bekæmpet og tilbagevist en fjendtlig Invasion. Sluttelig skulle vi endnu anføre Udkastet til en Proklamation, hvori den nye Overgeneral forkynder sin Hær Beslutningen om at marschere til Paris og motiverer denne Forholdsregel ved Umuligheden af at kunne bringe Bazaine Hjælp.

Den 21de Avgust finde vi altsaa Châlonshæren paa Vejen til Paris. Regentskabets og Krigsministerens Forsøg paa at lede Krigsoperationerne vare saaledes indtil denne Dato strandede paa Mac-Mahons Forsigtighed; men vi ville endnu engang fremhæve, at Kejseren ikke, som man har været tilbøjelig til at tro, har lagt sin Vilje i Vægtskaalen overfor Mac-Mahon; Napoleon III var selv nærmest stemt for at føre Hæren tilbage til Paris, ligesom alle Kilder ere enige i det Punkt, at Kejseren nødig saa Mac-Mahon opgive sin første Beslutning og sluttelig dog drage Bazaine i Møde. Ansvaret for Katastrofen falder derfor ikke paa Kejseren, men paa Bazaine, paa Krigsministeriet, Regentskabet og paa selve Mac-Mahon. Men hvorfor opgav Marschal Mac-Mahon da sin Marsch? Vi ville lade Kejseren selv tale. «Den 22de Avgust om Morgenen ankom der en Depeche*) fra Bazaine; den var tilsyneladende fuld af Tillid og forkyndte, at han haabede at kunne gribe Offensiven igjen og bane sig en Vej hen imod Montmédy. Denne Efterretning kuldkastede alle

*) Depechen er dateret den 19de Avgust; den var, som ovenfor anført, ved Bud bragt til Verdun og telegraferedes herfra Kl. 8, 5 Minuter om Morgenen. Dens Slutning, som her kun vedrører os, lyder fuldstændig saaledes: «Jeg tænker endnu stadig at bryde op i nordlig Retning og derpaa over Montmédy at naa Vejen til St. Menehould og Sedan, forudsat at denne Vej ikke er altfor stærkt besat. I saa Fald vil jeg marschere til Sedan, ja selv til Mézières for dog at naa Châlons».

de tagne Beslutninger. Hertugen af Magenta opsøgte *strax**) Kejseren for at melde ham, at nu, da man kjendte Bazaines Stilling, kunde man nok gjøre et Forsøg paa at forene sig med ham, siden baade Hæren og den offentlige Mening i Paris var stemt for denne Bevægelse. Kejseren gav, skjønt modstræbende, sit Bifald til denne Plan; han besluttede fra nu af at føje sig i Begivenhedernes Gang og indskrænkede sig til kun at raade Marschallen ikke at fjerne sig fra Jernbanen, som sikrede Provianteringen.

«Skjønt Hertugen af Magenta saaledes vel for en stor Del adlød de Indskydelser, som udgik fra Paris, er det dog først den *Efterretning, der den 22de Avgust kom fra Metz*, som bestemte ham til at skifte Plan og prøve den Chance, som frembød sig». Det er saaledes klart nok, at først Bazaines Depeche endelig bestemte Mac-Mahon til at rykke sin Overgeneral i Møde for at hjælpe denne med at gjennembryde de fjendtlige Rækker; men enhver uhildet maa indrømme, at Mac-Mahon paa dette Punkt ikke kunde handle anderledes; han saa, hvor stor en Vægt hans Overgeneral lagde paa at naa Châlons; Bazaine vilde uden at sky noget fastholde sin gamle Plan, og under saadanne Omstændigheder vilde det næsten have været Forræderi, hvis Mac-Mahon havde overladt ham til hans Skæbne. Han saa endelig af samme ulyksalige Depeche, at Bazaine kun vilde unde sine Soldater 2-3 Dages Hvile; Metzerhærens Fremrykken var altsaa ved denne Tid (den 22de Avgust) rimeligvis begyndt, og Mac-Mahon maatte strax rykke ham i Møde. Hans Beslutning var derfor allerede fattet, da tilsvarende Befalinger ankom fra Paris. Her havde man omtrent samtidig erholdt Rouhers Meddelelser og Bazaines Depeche. Ministerraadet samledes hurtig, besluttede at undertrykke de af Rouher over-

*) Maa forstaas aldeles bogstavelig; thi allerede Kl. 10, 45 M. telegraferer Mac-Mahon til Palikao: «Bazaine har endnu stadig i Sinde at iværksætte sit Tilbagetog over Montmédy; jeg træffer følgelig mine Dispositioner for at marschere i Retning af Aisne».

bragte Proklamationer og befalede at rykke Bazaine til Hjælp. Klokken 1 om Eftermiddagen afsendte Palikao en Depeche til Kejseren, omtrent saalydende: «Nu ikke at støtte Bazaine vilde medføre de beklageligste Følger i Paris; man maatte befrygte, at Hovedstaden i saa Fald ikke vilde forsvare sig». Ministeriet kunde imidlertid denne Gang have sparet sin Ængstelse; thi Mac-Mahon havde ved denne Tid (jfr. Depechen til Palikao) allerede fattet sin Beslutning.

Vore fleste Læsere ere vistnok alt ad anden Vej blevne bekjendte med den mærkelige Omstændighed, at der ved denne Tid var ankommet en anden Depeche fra Bazaine, hvori han ingenlunde udtalte sig saa tillidsfuldt. Baade Krigsministeren og Napoleon have modtaget denne Depeche, derimod har Mac-Mahon erklæret aldrig at have modtaget det for ham bestemte Exemplar og paastaaet, at han ikke vilde have truffet sin ulykkelige Beslutning, hvis han havde kjendt denne Depeche. Det er vist ogsaa Tidsskriftets Læsere bekjendt, at Oberst Stoffel er bleven anklaget for at have undertrykt den; men Sagens rette Sammenhæng er endnu ikke klaret og navnlig henstaar det aldeles uoplyst, paa hvis Befaling Obersten har handlet. Under alle Omstændigheder er det yderst mærkeligt, at Napoleon III ikke med ét Ord berører denne Depeche» *).

---

*) Dens Ordlyd er følgende: «Jeg har maattet tage Stilling ved Metz for at unde Soldaterne nogen Ro og igjen forsyne dem med Levnetsmidler og Ammunition. Fjenden forstærker sig rundt omkring mig, og jeg vil sandsynligvis følge den nordlige Linie for at kunne forene mig med Dem. Jeg vil forud underrette Dem om, naar Marschen kan foretages uden Fare for Armeen». Denne Depeche blev telegraferet Klokken 4½ om Morgenen til Reims og har saaledes vistnok været i Kejserens Hænder før den anden Depeche. — For øvrigt er jeg tilbøjelig til at tro, at man lægger for stor Vægt paa denne Depeche; thi den er ganske vist afsendt fra Metz den 20de Avgust, altsaa Dagen efter hin første Depeche, som indtraf nogle Timer senere, og den vilde saaledes ganske vist fuldstændig afkræfte denne ulyksalige Depeche, hvis den blot havde været forsynet med Dato; men om dette har været Tilfældet, er meget tvivlsomt.

Hvad man altsaa vilde iværksætte, var en omgaaende Bevægelse uden om den højre Fløj af Kronprinsen af Sachsens Hær; man haabede at kunne skuffe Preussernes Aarvaagenhed og foretage denne farlige Flankemarsch for at møde Bazaine i Montmédy eller Sedan; imidlertid skulde Paris holde sig i nogen Tid ved egne Kræfter mod den preussiske Kronprins's fremrykkende Hær. For at en saadan Bevægelse skulde kunne lykkes, udfordredes der imidlertid en stor Marschfærdighed — og dette var i denne Krig de franske Hæres særlig svage Side —, en Resoluthed og Energi i Hærens Ledelse, som netop Mac-Mahon ikke udfoldede ved denne Lejlighed, samt at ikke en eneste Dag maatte gaa til Spilde; thi længe kunde man dog ikke haabe at skjule denne Bevægelse for en paapasselig Fjende, som tilmed var Franskmændene betydelig overlegen i Antal*). Først den 25de Avgust om Aftenen fik man i det preussiske Hovedkvartér sikker Underretning om Marschallens Marsch; Franskmændene havde saaledes 3 Dages Forspring, men hvorledes brugte man denne kostbare Tid?

Vi ville ordret anføre Kejserens Ord, der stemme overens med Mac-Mahons egne Forklaringer:

«Den 23de forlod Hæren Omegnen af Reims, marscherede mod Øst og kamperede i Omegnen af Suippe (en lille Biflod til Aisne); Hovedkvartéret var i Bétheniville.

«Hertugen af Magenta havde troet at kunne fjerne sig fra Jernbanen, da han ventede, at hans Ordrer vare udførte og alle Armékorps følgelig forsynede med Levnetsmidler for flere Dage. Men nu fik han Underretning om, at V. Korps (Failly) og XII. Korps (Lebrun) allerede led Mangel**); han

*) Man anslaar de to Kronprinsers Hære til en samlet Styrke af omtrent 220,000 Mand.

**) Marschallen havde personlig vaaget over, at de 2 andre Korps (I. & VII.) bleve forsynede. — Samtidig gik uhyre Forraad af Levnetsmidler m. m. op i Luer i Lejren ved Châlons. Af alle Indretninger ved den franske Hær var ingen i slettere Stand end Intendanturen.

blev derfor nødt til at bøje af mod Venstre og rette disse to Korpsers Marsch til Rethel, hvor Hovedkvartéret var den 24de Avgust.

«Hele Dagen den 25de gik hen med Uddelingen af Levnetsmidler. Imidlertid marscherede I. Korps til Attigny og VII. Korps til Vouziers, som de naaede den 25de, saa at Hæren paa denne Dag holdt Højderne ved Aisnes venstre Bred besatte.

«Fra Rethel blev Hovedkvarteret den 26de Avgust forlagt til Tourteron, hvor ogsaa XII. Korps kamperede; V. Korps naaede Neuville, I. Korps var i Sémuy, 1 Mil fra Attigny, paa højre Bred af Aisne; VII. Korps blev i Vouziers.

«Den 27de Avgust sendte VII. Korps's Avantgarde saa foruroligende Meldinger, at man maatte forudsætte betydelige fjendtlige Troppemassers Tilstedeværelse hen ad mod Grand-Pré. Hele Hæren fik derfor en saadan Opstilling, at den kunde støtte VII. Korps, som var bleven i Vouziers, og Hovedkvarteret blev opslaaet i Chesne-Populeux.

«Hæren var saaledes den 27de Avgust samlet om den Kanal, der forener Aisne med Meuse; men den skulde nu fortsætte sin Marsch videre mod Øst, medens Fjenden allerede ved en stærk Styrke holdt den vigtige Overgang ved Stenay over Meuse besat. Vanskelighederne og Farerne ved Flankemarschen blev stadig mere og mere synlig».

Et Blik paa Kortet vil vise Læserne, at den franske Hær ikke var naaet mere end omtrent Halvvejen til Montmédy. Man havde havt et Par Dages Forspring for Preusserne, men denne Fordel var nu tabt; thi man havde ikke blot spildt en hel Dag ved Provianteringen i Rethel, men de foruroligende Efterretninger, som Douay den 26de Avgust havde sendt til Hovedkvarteret, og som for øvrigt vare urigtige, havde medført en yderligere Forsinkelse af en hel Dag. Den 26de Avgust havde Douays Fortrav i Virkeligheden kun havt nogle smaa Sammenstød med det lette Rytteri fra Kronprin-

sen af Preussens Hær, men den 27de vare Kronprinsens Tropper allerede i en saa farlig Nærhed, at Mac-Mahon helt opgav den paatænkte Flankemarsch, ja trak sig tilbage i vestlig Retning mod Mézières, idet han endog frygtede for at blive afskaaret fra den lige Tilbagetogslinie over Reims. «Hertugen af Magenta saa, at Fjenden ved sin Hurtighed havde indhentet ham; for at frelse den eneste Hær, Frankrig endnu havde disponibel, besluttede han at vælge Vejen til Mézières og gav sine Ordrer i denne Retning» *).

Den nedenfor anforte Depeche til Krigsministeren indeholder vel nogle mindre Urigtigheder, særlig med Hensyn til Talangivelserne, men indeholder i øvrigt en fuldkommen korrekt Opfattelse af Tingenes Tilstand og viser allerede den Katastofe, som truede, hvis man fortsatte den paabegyndte Flankemarsch i den samme Retning. Dog nu lagde Krigs-

---

*) Den 27de Avgust Kl. 3½ om Eftermiddagen sendte Marschallen følgende Depeche til Kommandanten i Sedan med Ordre om for enhver Pris at faa samme sendt til Metz: «Mac-Mahon melder Bazaine, at Kronprinsens Ankomst til Châlons nøder ham til den 29de Avgust at tiltræde Tilbagetoget til Mézières og derfra fortsætte det i vestlig Retning, saa fremt han ikke erfarer, at Marschal Bazaine har begyndt sin tilbagegaaende Bevægelse». — Om Aftenen Kl. 8½ afsendtes dernæst følgende Depeche til Krigsministeren Palikao: «Den første og anden tyske Hær, tilsammen mere end 200,000 Mand, belejre Metz, især paa den venstre Bred; en Styrke paa omtent 50,000 Mand skal være opstillet paa højre Bred af Maas for at hindre min Marsch til Metz. Man melder mig, at Kronprinsen af Preussens Hær med en Styrke af 150,000 Mand i Dag bevæger sig i Retning af Ardennerne; den skal alt være i Ardeuil. Jeg er i le Chesne med kun lidt mere end 100,000 Mand. Siden den 19de dennes har jeg ikke havt nogen Efterretning fra Bazaine. Naar jeg gaar ham i Møde, vil jeg blive angrebet i Fronten af Dele af den første og anden Hær. Ved Hjælp af Skovene kan en mig overlegen Styrke holde sig skjult, og samtidig vil jeg blive angrebet af den preussiske Kronprinses Hær og afskaaret fra ethvert Tilbagetog. Jeg nærmer mig i Morgen Mézières, hvorfra jeg efter Omstændighederne kan fortsætte mit Tilbagetog mod Vest».

ministeren sin hele Avtoritet i Vægtskaalen, og Marschal Mac-Mahon havde ikke Kraft nok til at nægte sin Lydighed ved en Lejlighed, da, som en fransk Forfatter udtrykker sig, «Lydighed var en Forbrydelse», og under Forhold, hvor «blandt ti tyske Generaler sikkerlig de ni ikke havde føjet sig efter Krigsministerens bydende Depeche med en saa blind Underkastelse». Marschallen tænkte ved denne Lejlighed ikke paa at søge en Støtte hos Kejseren, der dog delte Anskuelse med ham, og Kejseren lod Marschallen frit tage sin Beslutning. Hviler Hovedansvaret for den forfærdelige Katastrofe ved Sedan saaledes end paa Krigsministeren, der i sin usalige Blindhed troede fra Paris at kunne lede en Hærs Bevægelser under ham tildels ukjendte Forhold, er Marschallen dog ikke fri for Skyld.

Den 27de Avgust Kl. $8\frac{1}{2}$ om Aftenen afsendte Mac-Mahon sin Depeche til Krigsministeren, og allerede omtrent Kl. 11 — altsaa uden noget Overlæg og paa egen Haand — befalede Palikao at optage den afbrudte Marsch. Vi ville her anføre Kejserens Ord. I Nattens Løb modtog Hertugen af Magenta fra Krigsministeren et bestemt Paalæg om at fortsætte Marschen mod Metz:

«Hvis De forlader Marschal Bazaine», sagde General Palikao, «vil en Revolution bryde ud i Paris. Det er ikke Prinsen af Preussen, som De har for Dem, men en af hans Generaler; De har to, maaske tre Dages Forspring. Ministeriet befaler Dem at holde fast ved Deres første Beslutning». Man vil se, hvor slet Ministeriet var underrettet. Kejseren, der fuldkommen delte Marschal Mac-Mahons Opfattelse, havde kunnet modsætte sig dette Raad, der kom fra Paris og næsten var en Ordre; men han fandt sig i at underkaste sig Følgerne af den Stilling, hvori Begivenhederne nu engang havde hensat ham, og gav herved den Mand, hvem han havde overdraget Kommandoen, en fuldkommen Handlefrihed. *Det blev altsaa besluttet at optage Marschen mod Montmédy.* De Korps og den Bagage, som allerede vare slaaede ind paa

Vejen til Mézières, bleve i Nattens Løb kaldte tilbage, og den 28de Avgust blev Hovedkvarteret forlagt til Stone».

Saavidt have vi fulgt Kejserens Bog. Den ulykkelige Marsch var atter optaget, og Frankrigs sidste Felthær ilede ikke Bazaine i Møde — thi han havde paa denne Tid næppe nok rørt sig af Pletten —, men den nærmede sig Time for Time mere og mere den skæbnesvangre Katastrofe ved Sedan. Den franske Krigsminister syntes dog ikke ret at have stolet paa sit Held, og endnu den 28de Avgust Kl. 1½ om Eftermiddagen indløb følgende Depeche til Mac-Mahon: «I Ministerraadets og Gehejmeraadets Navn opfordrer jeg Dem til at bringe Bazaine Hjælp, idet De gjør Brug af de 30 Timers Forspring, som De har forud for Kronprinsen». Denne Depeche kunde han dog, som vi have set, have sparet sig; thi Mac-Mahons Beslutning stod nu urokkelig fast; han kunde ikke engang mere vende om, men dreves med uimodstaaelig Kraft mod den Afgrund, der skulde opsluge hans Hær og begrave det andet Kejserdømme; der ligger derfor en bitter Skæbnens Ironi i den Passus, som sluttede Palikaos sidste Depeche til den ulykkelige Feltherre: «Under ingen Omstændighed, hvad der end sker, maa De føre Kejseren tilbage til Paris; thi det vilde være Revolutionen».

F. C. Granzow.

Tillæg og Rettelser.

Side 24, Linie 2 fr. ov.: Louterlinien, læs: Lauterlinien.

Side 52, Linie 18 fr. ov. og flg. De her berørte Fortællinger om Schneiders Brud ere dog opstaaede næsten samtidig. I den evangeliske Præst Sigismund Billings († 25. Decbr. 1796) Dagbog findes saaledes anført: «Decbr. 15. (Søndag) blev den nye strassburgske Haman, Eulogius Schneider, en forløben tysk Kapucinermunk, der fra biskoppelig Vikar var steget til offentlig Anklager og i sidste Egenskab havde gjort en Mængde Mennesker ulykkelige — f. Ex. Handelsmænd ved næsten uoverkommelige Bøder, den evangeliske Præst Fischer i Dorlisheim ved hans Henrettelse o. s. v. —, selv nogle Timer offentlig henlagt paa Guillotinens Bræt og derpaa ført til Paris for at dømmes efter sine Gjerninger. Han havde kort forud i Epfich ladet sig vie til en evangelisk Pige fra Strassburg (!) ved Navn Stamm, hvem han havde franødt hendes Fader under Trussel af Guillotinen, og denne skal have været Uslingens første Anklager (han har dog endnu mange af sine Lige i Republiken). — Domine, judicia tua sunt justa». Jfr. Colmar und die Schreckenszeit. Stuttgart 1873.

Side 77 og i det følg. er Kejserindens Navn gjengivet med den almindelige gængse Stavemaade, og selv skrev hun sig ogsaa altid: Catharina; den rette Skrivemaade paa Dansk er dog snarest Katerina, der svarer til den russiske Form Jekaterina og bedst stemmer med Navnets græske Oprindelse.

Side 122, Linie 14 fr. ov. Den her omtalte Examination kan ikke have fundet Sted ved Danneskjolds Hjemkomst fra Holland 1721, thi Farbroderen Ulrik Christian Gyldenløve døde allerede den 8de December 1719. Forfatteren har her fulgt Treschow (Bidrag til Frederik

Danneskold-Samsøs Levnetsbeskrivelse Side 15) uden at bemærke den Fejl, som har indsneget sig her, hvilket er saa meget mere forklarlig, som ogsaa selve Danneskjold i sin oftere omtalte «Allerunderdanigste Pro memoria» til Christian VII beretter, at en saadan Overhøring virkelig har fundet Sted. Hans Ord ere disse: «Ved min Hjemkomst fra Engelland lod min Sal. Farbroder General Admiral Güldenløwe mig derudi [ɔ: Sømandsvidenskab] examinere udi sin overværelse af Sal. Admiral Sehested». (Danske Magazin 3. R., 3. B., S. 45). Da imidlertid Danneskjold her udtrykkelig taler om sin Hjemkomst fra Engelland, medens han i Følge Treschows Beretning ikke rejste hjem direkte fra dette Land, men lagde sin Tilbagerejse til Danmark over Holland, hvor han opholdt sig i to Aar, er det vel rimeligst at antage, at Danneskjold efter et have tilbragt syv Aar (1712—19) ved Universitetet i Oxford har foretaget en Rejse til Danmark, og at han da ved denne Lejlighed er bleven underkastet den meget omtalte Examination, hvorpaa han atter efter et kort Ophold i Hjemmet har begivet sig til Holland. Denne Antagelse støttes ogsaa af en senere Ytring i Danneskjolds «Pro memoria», idet han, efter at have fortalt, at han havde lovet sin Fabroder foreløbig at opgive alle Planer om Ansættelse i Søetaten, men derimod søge at blive anbragt ved Hæren, bemærker: «Dette ifølge søgte jeg ved min sidste hjemkomst fra Reisen at blive employeret ved samme».

Side 157, Linie 5 fr. n.: åtteruppståndelse læs återuppståndelse.

Side 159, Linie 24 fr. ov.: varet læs: bevaret.

Samme Side, Linie 27 fr. ov.: læs: Quintana.

Side 164, Linie 18 fr. ov.: sølverrene læs: sølverne.

Side 165, Linie 3 fr. n.: Prançonneto læs: Françouneto.

Side 167, Linie 6 fr. ov.: l'Inoucento læs: l'Innoucento.

Samme Side, Linie 10 fr. ov.: bessons læs: bessous.

Side 221, Linie 1 fr. n.: Apelsinkjærne læs: Aprikoskjærne.

Side 259, Linie 9 fr. ov. og flg. har Forfatteren, særlig støttende sig til Fryxell (Svensk Tidskrift för Literatur, Politik och Ekonomie Oktober 1872), erklæret Ribbing for den egentlige Morder. Imidlertid har dog endnu i den sidste Tid Hr. Olof Nielson i en Afhandling: «Några Ord om Sammansvärgningen år 1792» (jfr. Malmö Skoleprogram 1873) anført vægtige Grunde herimod og hævdet, at Anckerstöm dog var den virkelige Morder.

Side 268, Linie 22 fr. ov.: medvidere læs: Medvidere.

Side 284, Linie 8 fr. n.: Marts læs: April.

Side 288, Linie 3 fr. ov.: Bausa læs: Bansa.

Samme Side, Linie 13 fr. ov.: Bausa læs: Bansa.
Samme Side, Linie 4 fr. n.: Bausa læs: Bansa.
Side 313, Linie 17 fr. ov.: i øvrigt læs ivrig.
Side 347, Linie 1 fr. ov.: Perugie læs: Perugia.
Side 400, Linie 1 fr. n.: Falihabod læs: Fatihabad.
Side 409, Linie 19 fr. ov.: Halwell læs: Holwell.
Side 410, Linie 6 fr. ov.: Halwell læs: Holwell.
Side 418, Linie 9 fr. ov.: 800,000 læs: 300,000.
Side 451, Linie 3 fr. n.: pièches læs: pièces.



